

P663456

R. 672 B1.

VERSLAG VAN DE STAAT VAN
HET ONDERWIJS IN NEDERLAND

over het jaar 1963

1900

VERSLAG VAN DE STAAT VAN
HET ONDERWIJS IN NEDERLAND
OP 1 JULI 1900

AMSTERDAM, 1900

TER INLEIDING

De indeling van het verslag van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1963 wijkt niet af van de opzet zoals die bij de verslagen over de laatste jaren werd toegepast. In deel I, 'Algemeen gedeelte', wordt een overzicht gegeven van de overheidsmaatregelen en de gebeurtenissen in 1963 voorzover deze voor bespreking in aanmerking komen. De onderwerpen zijn daarbij gerangschikt in hoofdstukken naar de takken van het onderwijs waarop zij betrekking hebben.

Deze hoofdstukken zijn ter bevordering van de overzichtelijkheid op dezelfde wijze ingedeeld, en wel in de rubrieken 'Algemeen', 'Financiën', 'Scholen', 'Leerlingen', 'Onderwijzers' c.q. 'Leraren' of 'Docenten' en 'Andere onderwerpen'. In de rubriek 'Algemeen' worden in het kort de wetten, Koninklijke besluiten, circulaire's, rapporten van commissies e.d. genoemd welke een algemeen karakter dragen in die zin, dat ze niet onder een van de andere rubrieken behoren te worden ondergebracht. Onder de rubriek 'Financiën' worden de overheidsmaatregelen van financiële aard vermeld. De rubrieken 'Scholen', 'Leerlingen' en 'Onderwijzers' c.q. 'Leraren' of 'Docenten' geven een aantal kerncijfers, waar mogelijk voorzien van enige toelichting of commentaar, terwijl in deze rubrieken ook de maatregelen van de rijks-overheid e.d. worden vermeld die op de in deze rubrieken behandelde onderwerpen betrekking hebben. In de rubriek 'Andere onderwerpen' tenslotte wordt enige plaats ingeruimd voor gedachten en denkbeelden welke bij andere op enigerlei wijze bij het onderwijs betrokkenen leven, door het - uiteraard beknopt - weergeven van enkele publikaties welke in de loop van het verslagjaar het licht hebben gezien.

De hoofdstukken waarin de afzonderlijke takken van het onderwijs zijn behandeld, worden voorafgegaan door een algemeen hoofdstuk, waarin het overheidsbeleid en de overheidsmaatregelen op het gebied van het onderwijs in het algemeen in grote trekken worden geschetst.

In deel II, 'Bijzonder gedeelte', zijn de verslagen vervat welke de inspecties der onderscheidene takken van het onderwijs en de hoofdconsulenten voor de lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs hebben uitgebracht, alsmede uittreksels uit de verslagen van de instellingen voor wetenschappelijk onderwijs over het studiejaar 1962/1963.

Voor de publikaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek, welke bij het samenstellen van dit verslag hebben gediend, wordt verwezen naar de laatste pagina.

A. ALGEMEEN

Algemeen

In aansluiting aan hetgeen daarover in het onderwijsverslag over het jaar 1962 werd vermeld, dient vooreerst gewag te worden gemaakt van de afkondiging van de Wet op het voortgezet onderwijs in *Staatsblad* nr. 40 van 26 februari 1963, nadat op 12 februari ook de Eerste Kamer der Staten-Generaal haar goedkeuring aan het wetsontwerp had gehecht.

Inmiddels is een begin gemaakt met de voltooiing van deze regeling van het voortgezet onderwijs door het ontwerpen van het overgangsrecht en van de uitvoeringsbesluiten van de wet. Dit zal voor de komende jaren een van de voornaamste taken zijn waarmee de daarbij betrokken sector van het ministerie zal zijn belast.

Op zo kort mogelijke termijn immers dienen de wettelijke voorwaarden die de zo noodzakelijke vernieuwing van het onderwijs mogelijk zullen moeten maken, gerealiseerd te worden.

Daarnaast zal ook de aanpassing van de wetgeving op het gebied van het kleuter- en het lager onderwijs aan de nieuwe situatie ter hand genomen moeten worden. Een technische herziening van de Kleuteronderwijswet wordt voorbereid.

Tegelijk met het ontwerp van wet tot regeling van het voortgezet onderwijs aanvaardde de Eerste Kamer het wetsontwerp tot het verlenen van grotere vrijheid van inrichting van het onderwijs. Het zgn. Experimenteerwete is op 14 maart 1963 in *Staatsblad* nr. 74 afgekondigd.

Deze wet is reeds in werking getreden en heeft o.m. tot doel thans reeds in de vorm van experimenten met voorzieningen die in de Mammoetwet zijn ontworpen, de invoering van de Mammoetwet voor te bereiden.

Verwacht mag worden dat aan de Experimenteerwet in de komende jaren ook ten aanzien van nieuwe vormen van onderwijs toepassing zal kunnen worden gegeven, b.v. in de sector van het economisch en administratief onderwijs.

Verder ligt het in de bedoeling in 1964 in een aantal gevallen over te gaan tot stichting of subsidiëring van scholen waaraan onderwijs zal worden gegeven in de geest van het hoger algemeen voortgezet onderwijs als bedoeld in de Mammoetwet.

Dat de voor de verdere vernieuwing en verbetering van het onderwijs benodigde arbeid van

de pedagogische centra en van andere instellingen die op dit gebied werkzaam zijn, van bijzonder belang moet worden geacht, behoeft geen betoog.

De scholenbouw heeft nog steeds met ernstige moeilijkheden te kampen. Met het ministerie van volkshuisvesting en bouwnijverheid werd overleg gepleegd betreffende de mogelijkheden tot verhoging van het produktieniveau. Daarbij wordt o.m. gedacht aan het stimuleren van seriebouw van scholen met gebruik van arbeidsbesparende methoden. Wellicht wordt het daardoor mogelijk het beschikbare volumen op sneller en doeltreffender wijze te besteden dan wanneer uitsluitend naar onderling sterk afwijkende plannen wordt gebouwd.

Het is voorlopig niet te vermijden dat rechtstreekse vervanging van scholen slechts in beperkte mate plaats vindt, gezien de behoefte aan lokalen in nieuwe wijken en aan uitbreiding van bestaande scholen.

Het kleuteronderwijs vertoonde in 1963 een voortgezette groei. In dat jaar werden 174 nieuwe scholen in subsidieverband opgenomen, terwijl het aantal leerlingen met ca. 15 000 steeg.

Bij het lager onderwijs werd een belangrijke stap in de richting van een gezonde ontwikkeling van de daarbij betrokken takken van onderwijs gezet door de verwezenlijking per 1 september 1963 van de eerste fase van de verlaging der leerlingenscalen voor het gewoon, het voortgezet gewoon en het uitgebreid lager onderwijs.

Voor wat deze laatste tak van het onderwijs betreft verdient het feit te worden vermeld, dat de bezetting van het eerste leerjaar aan het begin van het cursusjaar 1962/'63 een achteruitgang van ca. 600 leerlingen vertoont ten opzichte van die aan het begin van het cursusjaar 1961/'62. Dit geeft aanleiding tot de verwachting dat de groei der laatste jaren bij deze tak van onderwijs bijna tot stilstand is gekomen.

De personeelssituatie blijft echter zorg baren. Een verdere aanstelling van niet-bevoegden en van vakonderwijzers voor rekening van het Rijk zal een bijdrage kunnen leveren tot een vermindering van het personeelstekort.

Voor wat het buitengewoon lager onderwijs betreft kan worden opgemerkt, dat bij de ouders een grotere bereidheid valt waar te nemen om gebruik te maken van de mogelijkheden die dit onderwijs biedt, in het bijzonder voor de gehandicapte kinderen.

Het onderwijs voor zeer jeugdige woonwagenkampkinderen voorziet in een behoefte: op 1 oktober 1962 waren er 12 klassen en op 31 december van het verslagjaar 28.

Bij het lager technisch onderwijs kan een ontwikkeling worden geconstateerd welke erop wijst dat de lagere technische scholen steeds meer het karakter krijgen van scholen voor algemeen vormend onderwijs met een beroepsmatige inslag, die een grondslag geven waarop de leerlingen na de school, bijvoorbeeld via het leerlingwezen, zich verder zullen kunnen specialiseren. Het lager technisch onderwijs wordt aldus basisonderwijs ten behoeve van de vele technische beroepen. De ver doorgevoerde specialisatie in de bedrijven kan mede als oorzaak daarvan worden genoemd.

Als gevolg daarvan kan het leerlingwezen meer en meer worden gezien als een volwaardige vervolgopleiding voor hen die de lagere technische school hebben doorlopen.

Een in zekere zin vergelijkbare ontwikkeling geven het uitgebreid technisch onderwijs en het hoger technisch onderwijs te zien. Ook bij deze takken van onderwijs blijkt de behoefte te bestaan aan specialisatie in bepaalde richtingen in het belang van hen die, na de uitgebreid technische en de hogere technische school te hebben doorlopen, in de bedrijven werkzaam zijn. Bevordering van de subsidiëring van applicatiecursussen, verbonden aan u.t.s.'en en h.t.s.'en in daarvoor in aanmerking komende gevallen moet derhalve juist worden geacht. Op het gebied van het sociaal-pedagogisch onderwijs zijn de kernprogramma's voor de studierichtingen opbouwwerk, cultureel werk en personeelswerk van de scholen voor maatschappelijk werk tot stand gekomen. Een commissie van deskundigen heeft in studie genomen de problemen die samenhangen met doel en strekking, de inrichting van het onderwijs, de spreiding en de organisatorische structuur van de voortgezette opleidingen van maatschappelijke werkers.

Het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd geeft een voortdurende ontwikkeling te zien, waarbij de laatste jaren het accent komt te liggen bij de jongere leeftijdsgroepen.

Een herziening van de subsidieregeling wordt voorbereid. Velerlei vraagstukken als de inhoud van de programma's, de verhouding tot het leerlingwezen, de positie van de leiding en de indeling en de outillage van de gebouwen, zijn onderwerpen van studie en bezinning bij de leidinggevende landelijke organisaties.

De Wet op het wetenschappelijk onderwijs werd in het afgelopen jaar op enkele punten gewijzigd en aangevuld, terwijl andere wijzigingen en aanvullingen worden voorbereid. Verscheidene uitvoeringsregelingen kwamen tot stand, terwijl de arbeid aan de overige werd voortgezet.

De Academische Raad heeft in de eerste helft van 1963 zijn organisatie vrijwel voltooid. Nadat in 1962 vijf commissies voor de wetenschappen waren ingesteld, zijn nog drie commissies tot stand gekomen, respectievelijk voor studentenaangelegenheden, internationale zaken en de bestudering van vormen van doceren en methoden van studeren.

Bij de voorbereiding van de herziening in tweede fase van het Academisch Statuut en de opbouw van de universitaire studie, waarmede de Academische Raad zich in eerste instantie eveneens zal bezighouden, zal ook aandacht worden besteed aan de bekorting van de studieduur.

Aan het slot van dit algemene overzicht mag niet onvermeld blijven dat de op 11 februari opgerichte Stichting Nederlandse Onderwijs Televisie haar voorbereidingen voor de aanvang van een experiment met de schooltelevisie heeft voltooid en dat op 22 oktober van het verslagjaar met de uitzending een begin kon worden gemaakt.

Wetgeving en bestuur

Aan het begin van dit verslag werd reeds gewag gemaakt van de totstandkoming van de *Wet op het voortgezet onderwijs* en de *Wet tot het verlenen van grotere vrijheid van inrichting van het onderwijs*.

Voor wat het *onderwijs in het algemeen* aangaat dient verder te worden gememoreerd de indiening bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal van een nota inzake de verlenging van de leerplicht.

In deze nota is getracht een inzicht te geven in de problemen die verband houden met de leerplichtverlenging, de verlaging van de leerlingenscalen, het arbeidsverbod voor 14-jarige jongens en de partiële leer- of vormingsplicht, en met name in de samenhang van deze maatregelen.

De nota wil niet een volledige oplossing aangeven van de gehele problematiek op dit terrein. Veeleer is getracht zoveel mogelijk de beschikbare gegevens de revue te laten passeren, zodat de discussie over de samenhang van de verschillende vraagstukken en over het te voeren beleid op een zakelijke grondslag kan worden gevoerd.

De nota is op 15 en 22 oktober 1963 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal behandeld en voor kennisgeving aangenomen.

Voor wat het *lager onderwijs* betreft kan worden genoemd de indiening bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal van een tweetal voorstellen tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 en de Kweekschoolwet. Het eerste heeft voornamelijk betrekking op enkele door de Commissie Beheersvorm Openbaar Lager Onderwijs voorbereide voorstellen, het tweede op de invoering van het verkeersonderwijs als afzonderlijk vak.

Verder kwam tot stand, zoals reeds eerder terloops werd vermeld, een Koninklijk besluit tot verwezenlijking van de eerste fase van de verlaging van de leerlingenschaal bij het lager onderwijs.

De Wet betreffende de voorziening in de behoefte aan onderwijzers en vakonderwijzers bij het uitgebreid lager onderwijs, de zgn. noodwet-ulo, werd dusdanig gewijzigd, dat haar werking wordt verlengd tot 1 januari 1967 en haar werkingssfeer gedeeltelijk uitgebreid tot het buitengewoon lager en het voortgezet gewoon lager onderwijs.

De regeling betreffende de beloning van overuren van uloleerkrachten werd eveneens verlengd en wel tot 1 september 1964.

Op het gebied van het *nijverheidsonderwijs* kwam een wetsontwerp tot regeling van het leerlingwezen tot stand, dat bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd ingediend.

De wetten waarin het *voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs* geregeld is, werden op enkele punten gewijzigd. De regeling van de vergoeding door het Rijk van het gemeentelijk v.h.m.o. werd tot 1969 verlengd, terwijl enkele wijzigingen van meer ondergeschikte aard werden aangebracht.

Verder kwamen tot stand een wijziging van de eindexamenregelingen voor gymnasia en hogereburgerscholen en van het reglement en de programma's van de staatsexamens gymnasium en h.b.s.

Bij het *sociaal-pedagogisch onderwijs* werd een nieuwe regeling getroffen betreffende de eisen voor de toelating tot de scholen voor maatschappelijk werk.

Op het gebied van het *wetenschappelijk onderwijs* kwamen een drietal wijzigingen van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs tot stand. De eerste behelsde een herziening van de regeling van de toelating tot universitaire examens, de tweede schiep de mogelijkheid de economische hogescholen met een door de overheid erkende en bekostigde juridische faculteit uit te breiden, en de derde had betrekking op de subsidiëring van de faculteit der godgeleerdheid aan bijzondere universiteiten.

Het nieuwe Academisch Statuut, dat gebaseerd is op de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, trad op 1 september van het verslagjaar in werking.

Tenslotte kwamen drie uitvoeringsbesluiten met betrekking tot meergenoemde wet tot stand.

Commissies

Op 21 juni van het verslagjaar vond de installatie plaats van een werkgroep uit het rijksschooltoezicht, die tot opdracht kreeg een onderzoek in te stellen naar de wenselijkheid en de mogelijkheid, *de begindatum van het schooljaar* te verleggen naar 1 januari, 1 maart of 1 april in verband met de school-organisatorische en pedagogisch-didactische consequenties van een verlegging. De werkgroep heeft op 30 december 1963 haar rapport aan de staatssecretaris aangeboden. Een der conclusies van het rapport is, dat de wenselijkheid, te komen tot een begin van het schooljaar op 1 januari, 1 maart of 1 april, onderwijskundig niet aanwezig is.

De in 1958 ingestelde commissie, die tot taak had advies uit te brengen over de *meest geschikte (gewenste) vormen van lager voortgezet onderwijs voor jongens en meisjes van 12 tot 16 jaar*, heeft tegen het einde van het verslagjaar haar rapport aan de minister aangeboden.

De commissie heeft zich in hoofdzaak bezig gehouden met bestaande vormen van onderwijs en wel: het lager technisch onderwijs, het lager nijverheidsonderwijs voor meisjes, het lager land- en tuinbouwonderwijs, het voortgezet gewoon lager onderwijs en het lager middenstandsonderwijs. Voor deze takken van onderwijs tezamen hanteert zij de term 'lager voortgezet onderwijs', dat zij opgebouwd denkt uit een fase van algemeen onderwijs en een daarop aansluitende fase van beroepsonderwijs.

De doelstelling van dit lager voortgezet onderwijs zou zij als volgt willen omschrijven: op de grondslag van de ontwikkeling, verkregen in de school voor basisonderwijs, en in overeenstemming met de aanleg der leerlingen, de persoonlijkheid der jeugdigen zo goed mogelijk tot ontplooiing te brengen door de algemene ontwikkeling voort te zetten, te verbreden en te verdiepen, en de leerlingen tevens te richten en voor te bereiden op hun vermoedelijke latere bestemming: het vervullen van lagere technische, huishoudelijke, verzorgende, agrarische, economische en administratieve beroepen en functies.

Het rapport bevat een aanbeveling van maatregelen die op korte en van maatregelen die op lange termijn genomen zouden kunnen worden.

Op het gebied van het *lager onderwijs* verschenen een tweede rapport en het eindrapport van de Commissie beheersvorm openbaar lager onderwijs.

Bij het *voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs* heeft de in 1961 ingestelde Commissie tot bestudering van de problematiek van de schoolgrootte bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs haar rapport aan de staatssecretaris aangeboden.

Voor wat het *wetenschappelijk onderwijs* betreft dient te worden vermeld de instelling van de Landelijke commissie voor de academische studievoorzichting.

Verschenen zijn verder de rapporten van de Commissie bestuurswetenschappelijke studie, de Commissie technische studie en maatschappijwetenschappen, de Commissie universitaire lichamelijke vorming en de commissie van advies inzake de wettelijke regeling van het wetenschappelijk landbouwonderwijs.

Scholenbouw

In aansluiting aan hetgeen aan het begin van dit verslag betreffende de scholenbouw werd vermeld, kan het volgende worden medegedeeld.

In het verslagjaar werd aan bouwvergunningen voor nieuwbouw en uitbreiding van scholen f 288,1 miljoen (vorig jaar f 322,1 miljoen) afgegeven.

Het grootste deel, t.w. f 99 miljoen, kwam aan het lager onderwijs ten goede. Daarop volgen het nijverheidsonderwijs met f 69 miljoen, het wetenschappelijk onderwijs met f 47,6 miljoen, het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs met f 38 miljoen, het kleuteronderwijs met f 17,6 miljoen, het kweekschoolonderwijs met f 9 miljoen en het land- en tuinbouwonderwijs met f 6,1 miljoen.

De produktie heeft in 1963 f 258 miljoen bedragen tegen f 262 miljoen in 1962. In procenten van het bouwprogramma voor 1963 bedroeg de produktie 96%.

Op 1 januari 1964 was voor 801 plannen, elk met een bouwsom van f 100 000 of meer, de rijksgoedkeuring nog niet verleend. De totale bouwsom van deze plannen bedroeg f 479 miljoen.

Op 21 november 1963 heeft de minister een achtste nota inzake bouwvolumen voor het onderwijs bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend.

Blijkens de nota is in het bouwprogramma 1964 aan de sector scholen f 300 miljoen toebedeeld, terwijl wordt aangegeven hoe dit voor 1964 toegestane volume over de verschillende takken van het onderwijs zal worden verdeeld.

Opgemerkt wordt dat een groter bouwvolume in de sector onderwijs noodzakelijk is om op korte termijn in de vele behoeften in de onderwijssector te kunnen voorzien. Met name de sectoren lager onderwijs, kleuteronderwijs en wetenschappelijk onderwijs geven ernstige zorgen.

Voor het lager onderwijs en het kleuteronderwijs wachten in totaal enige honderden aanvragen om rijksgoedkeuring voor scholen waarvan de bouw urgent is te achten en waarvan de bouwplannen technisch geheel rond zijn, op het ministerie van volkshuisvesting en bouw-nijverheid op afdoening. Voor het wetenschappelijk onderwijs zal, naast de thans in uitvoering zijnde bouwwerken voor dit onderwijs, binnenkort moeten worden aangevangen met de bouw van projecten die vele miljoenen aan bouwvolumen vergen.

De nota geeft verder een beknopt overzicht van de situatie bij de verschillende takken van het onderwijs en de verwachtingen voor de nabije toekomst, en besluit met gegevens betreffende de verleende bouwvergunningen, de produktie en het aantal lokalen en gymnastieklokalen waarvoor een gemeentelijke bouwvergunning is verstrekt.

Rijksstudietoelagen

De stijgende lijn in het aantal aanvragen om toekenning van een rijksstudietoelage zet zich nog steeds voort.

Voor het studiejaar 1962/63 werden bij de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen 52 934 aanvragen om een rijksstudietoelage ingediend, hetgeen ruim 11% meer is dan in het voorafgaande jaar. Op ruim 55% van deze aanvragen kon gunstig worden beschikt.

Het door de minister aan beurzen en renteloze voorschotten voor genoemd studiejaar toegekende bedrag was f 36 827 863 groot, hetgeen ten opzichte van het voorafgaande jaar een stijging betekent van bijna 11%.

Van eerder genoemd bedrag kwam 68,4% ten goede aan studerende aan een instelling voor wetenschappelijk onderwijs, 15,5% aan leerlingen van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, hogere technische scholen en andere opleidingen van middelbaar niveau, 12,9% aan studerende voor de onderwijzersakte, 1% voor studerende aan de opleidingsscholen voor kleuterleidsters en 1,1% aan leerlingen, studerende aan instellingen voor kunstonderwijs. De resterende 1,1% kwam aan studenten uit Suriname en de Nederlandse Antillen en aan promovendi ten goede.

Betekkingen met het buitenland

Ten aanzien van de culturele betrekkingen met het buitenland, uiteraard voor zover deze met het onderwijs verband houden, kan het volgende worden medegedeeld.

Bijeenkomsten vonden plaats van de *gemengde commissies ter uitvoering van de culturele verdragen* van Nederland met België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Noorwegen en Zuid-Afrika.

Voorts werd op 21 december 1963 een cultureel verdrag tussen Nederland en Tunesië geparafeerd.

Uitwisseling van studiebeurzen vond plaats met België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, India, Iran, Israël, Italië, Japan, Luxemburg,

Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Spanje, Turkije, de Verenigde Arabische Republiek, de Verenigde Staten, IJsland, Zuid-Afrika, Zuid-Slavië en Zweden.

Daarnaast werden van Nederlandse zijde studiebeurzen toegekend aan studenten uit Australië, Brazilië, Ghana, Hongarije, Indonesië, Jordanië, de Maleise Federatie, de Philippijnen, Portugal, Thailand en Venezuela.

Hoogleraren werden uitgewisseld met België, Groot-Brittannië, Italië, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal en Zuid-Afrika, terwijl hoogleraren uit Duitsland, Frankrijk en Zweden bezoeken brachten aan Nederlandse instellingen van wetenschappelijk onderwijs.

Studiebezoeken van buitenlanders aan Nederland werden gebracht vanuit Argentinië (o.m. chemische ingenieurs en architecten), Brazilië (ingenieurs elektrotechniek), Canada (Commission Royale d'Enquête sur l'Enseignement dans la Province de Quebec), Columbia (civiele ingenieurs), Duitsland (o.m. aankomende leraren), Finland (studenten kunstgeschiedenis), Groot-Brittannië (o.m. leerlingen Camborne School of Metaliferous Mining), Ierland (Ierse commissie voor hoger onderwijs en studenten chemie), India, Israël, Noorwegen, Portugal (studenten Instituto Industrial te Lissabon), Thailand, Tunesië (delegatie van Tunesische studentenfederatie), de Verenigde Staten (o.m. docenten pedagogiek), Zuid-Afrika (Commissie middelbaar onderwijs en jeugdwerk) en Zweden (delegatie National Board of Building and Town Planning).

Van de *studiebezoeken van Nederlanders aan het buitenland* kunnen o.m. worden vermeld de met medewerking van Belgische en Nederlandse overheidsinstanties georganiseerde studiereizen (16) van Nederlandse studenten naar België onder leiding van hoogleraren.

Voorts bracht een groep van 25 Nederlandse kweekschoolleerlingen een bezoek aan Frankrijk, dat door een bezoek van 30 Franse kweekschoolleerlingen aan Nederland beantwoord werd. Een groep van 16 Nederlandse kweekschoolleerlingen bezocht het Goldsmiths' College te Londen.

Van de *cursussen voor onderwijzend personeel* verdienen vermelding de vakantiecursus voor Belgische leraren en lerarensen te Amsterdam (120 deelnemers), de vakantiecursus voor Nederlandse schoolhoofden en onderwijzers te Brussel (68 deelnemers), de vakantiecursus voor Belgische onderwijzers en onderwijzresses te Amsterdam (90 deelnemers), de vakantiecursus voor Nederlandse directeuren, rectoren en leraren te Brussel, Doornik en Gent (59 deelnemers) en de cursus voor Belgische leraren wiskunde te Amsterdam (21 deelnemers). Een conferentie van Belgische en Nederlandse rectoren, prefecten en directeuren van scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs vond van 18 tot 23 november te Oostende plaats. De conferentie werd bijgewoond door 25 Belgische en 27 Nederlandse deelnemers. Aan de voor de achtste achterenvolgende maal te Utrecht gehouden zomercursus voor Nederlandse taal en cultuur werd door 105 gegadigden deelgenomen.

Universitaire weken werden gehouden aan de Katholieke universiteit te Nijmegen en de landbouwhogeschool te Wageningen, respectievelijk een Franse en een Belgische.

Ook in de voorbereiding en uitvoering van culturele activiteiten binnen het kader van de onderscheidene regionale organisaties en organisaties op mondiaal niveau had Nederland in de verslagperiode wederom een werkzaam aandeel.¹

¹ Voor meer uitvoerige gegevens betreffende het in deze rubriek behandelde onderwerp wordt verwezen naar: Activiteiten van het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen op het gebied van de internationale culturele betrekkingen, verslag over het jaar 1963.

B. KLEUTERONDERWIJS

Scholen, leerlingen en leidsters

Bedroeg het aantal *scholen* op 1 januari 1962 4578, begin 1963 was dit aantal met 170 scholen of ruim 3% gestegen tot 4748.

Het aantal openbare scholen bedroeg 994 (vorig jaar 931), het aantal protestants-christelijke 1454 (1396), het aantal rooms-katholieke 1746 (1689) en het aantal andere bijzondere scholen 554 (562).

Zoals reeds eerder werd opgemerkt zette de toeneming van het aantal *leerlingen* zich voort. Dit jaar steeg het leerlingenaantal tot 422 411 of met 2,6%. Het openbaar onderwijs omvatte 21,6% der leerlingen, het protestants-christelijk 26,2%, het rooms-katholiek 45,3% en het ander bijzonder onderwijs 6,9%.

Het aantal *leidsters* steeg met 3,1% en kwam van 11 961 op 12 336.

Van hen was 21,7% bij het openbaar, 26,7% bij het protestants-christelijk, 44% bij het rooms-katholiek en 7,6% bij het ander bijzonder onderwijs in functie.

Andere onderwerpen

Onder de titel 'Van Begijneshoof naar Kleuterschool' verscheen in het verslagjaar een *studie over het kleuteronderwijs* vanaf de Middeleeuwen tot heden, van de hand van mejuffrouw W. M. Nijkamp.

Na 'grepen uit de historie tot ca. 1800' en 'een en ander uit de 19e eeuw' bevat het boek beschouwingen over de jaren 1900-1945, de omwenteling na 1945 en ons huidige kleuteronderwijs.

Onder de titel: 'Een kleuter wordt schoolkind' (Kompasreeks, 2e serie, nummer 4) verscheen van de hand van N. C. de Boer een verhandeling over de problemen die zich kunnen voordoen bij de *overgang van het kind vanuit de kleuterschool of het gezin naar de lagere school*. Schrijver gaat nader in op de vraag hoe wij het probleem der aansluiting bezien en waarop men de overgang van de kleuterschool naar de lagere school baseert, en vergelijkt dan achtereenvolgens met elkaar de geest van de moderne kleuterschool en die van de lagere school, en de kleuterleidster en de onderwijzeres in de aanvangsklassen.

Na een onderzoek met betrekking tot de oorzaken van de aansluitingsmoeilijkheden wordt nagegaan hoe gepoogd kan worden de overgang zonder schokken te laten verlopen.

C. LAGER ONDERWIJS

I. ALGEMEEN

Wetgeving en bestuur

Een tweetal voorstellen tot *wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 en de Kweekschoolwet* werden in het verslagjaar bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend.

Het eerste behelste voornamelijk enkele voorstellen die zijn voorbereid door de *Commissie beheersvorm openbaar lager onderwijs*.¹ Deze had in een eerste interimrapport voorstellen uitgewerkt, die vooral beogen de invloed van de ouders bij het openbaar onderwijs te versterken.

Van bijzonder belang is dat in het onderhavige wetsontwerp aan ouders die voor hun kinderen openbaar onderwijs verlangen, de mogelijkheid wordt gegeven hiertoe langs wettelijke weg het initiatief te nemen.

Verder komt er o.m. de bepaling in voor dat de instelling van een ouderraad wordt verplicht, waarbij het echter mogelijk blijft deze te vervangen door een schoolraad. Dit is een nieuw orgaan dat zich van de ouderraad onderscheidt door een bredere samenstelling en meer bevoegdheden.

Ook ten aanzien van het bijzonder onderwijs worden enkele wetswijzigingen voorgesteld. Zo zal de waarborgsom die bij schoolstichting moet worden gestort van 15% tot 10% van de stichtingskosten worden verlaagd. De jaarlijkse verantwoording van de exploitatie-uitgaven der bijzondere scholen en de vijfjaarlijkse afrekening vervallen.

Verder wordt in dit ontwerp voorgesteld het Esperanto als facultatief vak voor het ulo in te voeren en, in verband daarmee, de instelling van een akte Esperanto i.o.

Het tweede ontwerp van wet betreft het *verkeersonderwijs*. Voorgesteld wordt het verkeersonderwijs, dat tot dusverre op de lagere scholen als een onderdeel van het vak aardrijkskunde werd onderwezen, voor deze scholen tot een afzonderlijk leervak te maken. Voor de scholen voor voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs wordt het onderwijs in dit leervak in

¹ Zie Onderwijsverslag 1960, pag. 20.

elk leerjaar gedurende ten minste twintig uren per jaar verplicht voorgeschreven. In de toekomst zal aan de kweekscholen het verkeer als een zelfstandig vak moeten worden onderwezen.

De eerste van de drie fasen van de verlaging van de leerlingenschaal bij het lager onderwijs is in het verslagjaar een feit geworden doordat met ingang van 1 september 1963 de aantallen leerlingen, die ingevolge artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 het aantal onderwijzers aan de scholen voor gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs bepalen, lager zijn gesteld (Koninklijk besluit van 18 april 1963, *Stb.* 122).

Commissies

Van de in 1957 ingestelde *Commissie beheersvorm openbaar lager onderwijs*, die in 1960 een eerste interim-rapport had uitgebracht, is in het verslagjaar een tweede rapport verschenen.

Vershillende van de in dit rapport vervatte voorstellen zijn verwerkt in het bovengenoemde wetsontwerp tot wijziging van de Lager-onderwijswet, zoals de mogelijkheid dat het recht van benoeming van onderwijzers aan openbare lagere scholen door de gemeenteraad aan burgemeester en wethouders wordt gedelegeerd en de verlaging van het percentage van de stichtingskosten van een bijzondere school. Niet in het wetsontwerp overgenomen is het voorstel van de commissie tot subsidiëring van het godsdienstonderwijs en de geestelijke verzorging aan openbare en bijzondere scholen, omdat andere voorzieningen op onderwijsgebied eerder noodzakelijk zijn.

De voorgestelde regeling van een vergoeding aan bijzondere scholen voor activiteiten, gericht op het maatschappelijk welzijn der leerlingen, acht de staatssecretaris nog niet rijp voor een wettelijke regeling.

In oktober van het verslagjaar heeft de onderhavige commissie haar eindrapport aan de minister aangeboden. Daarin wordt antwoord gegeven op de vraag betreffende de mogelijkheid van stichting van openbare scholen buiten de planprocedure om. Deze vraag was tijdens de parlementaire behandeling van de wet op het voortgezet onderwijs aan de commissie voorgelegd.

II. GEWOON EN VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Scholen, leerlingen en onderwijzers

Het aantal scholen steeg met 22 en kwam op 8105. In dit getal zijn 360 zelfstandige v.g.l.o.-scholen begrepen. Bovendien waren er 71 scholen voor gewoon lager onderwijs met een v.g.l.o.-afdeling.

Het aantal openbare scholen bedroeg 2528 (vorig jaar 2526), het aantal protestants-christelijke 2345 (2334) en het aantal rooms-katholieke 3083 (3073), terwijl het aantal andere bijzondere scholen daalde van 150 tot 149.

Het aantal *leerlingen* van de scholen voor gewoon, en de scholen en afdelingen voor voortgezet gewoon lager onderwijs daalde van 1 439 983 tot 1 434 678.

Het openbaar onderwijs omvatte 26,4% (26,5%) van het totale aantal leerlingen, het protestants-christelijk 27,1% (27%), het rooms-katholiek 44,7% (44,7%) en het ander bijzonder onderwijs 1,8% (1,8%).

Het aantal in 1962 tot de scholen voor gewoon lager onderwijs toegelaten leerlingen bedroeg 234 956, van wie 223 906 naar het eerste leerjaar gingen. Vorig jaar bedroegen deze cijfers respectievelijk 231 840 en 221 853.

Het aantal in 1962 tot de scholen en afdelingen voor voortgezet gewoon lager onderwijs toegelaten leerlingen bedroeg 25 306 tegen 28 179 in 1961.

In 1963 verlieten 233 287 leerlingen de scholen voor gewoon lager onderwijs voorgoed, tegen 237 737 in 1962. Voor het voortgezet gewoon lager onderwijs bedragen deze cijfers respectievelijk 24 524 en 27 830.

Van de leerlingen die de school uit de klassen 6 en hoger of uit de v.g.l.o.-klassen verlieten, ging 40% naar het nijverheidsonderwijs, 33% naar het ulo, 16% naar het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, 2% naar het land- en tuinbouwonderwijs, terwijl 9% partieel onderwijs ging volgen dan wel (nog) geen verder onderwijs ontving.

Bij het gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs waren 43 682 *onderwijzers* werkzaam tegen 43 214 in het vorige jaar. Van hen werkte 27,3% bij het openbaar, 27,2% bij het protestants-christelijk, 43,3% bij het rooms-katholiek en 2,2% bij het ander bijzonder onderwijs. Deze percentages geven geen noemenswaard verschil te zien met die van het voorgaande jaar.

Andere onderwerpen

Over het *basisonderwijs van morgen* schreef J. Wedzinga in het Christelijk Pedagogisch Studieblad, 1963, nr. 7/8.

In zijn inleiding zegt schrijver de voorkeur te geven aan de naam 'basisonderwijs' in plaats van 'lager onderwijs', omdat de vroegere lagere school basischool is geworden voor het daarop volgende onderwijs.

In zijn inleiding wijst schrijver er vooreerst op dat 97,3% van de leerlingen na het verlaten van de lagere school in een of andere vorm voortgezet onderwijs ontvangt. Beter is het daarom van basisonderwijs en niet van lager onderwijs te spreken. Want het bovengenoemde feit zal consequenties moeten hebben voor de keuze van de leerstof, de wijze van benadering van de leerlingen en de presentatie van de stof.

Schrijver omschrijft de taak van de school als het willen (moeten) voorbereiden op de levens-taak door cultuuroverdracht en persoonlijkheidsvorming. De huidige school zou volgens schrijver meer de nadruk leggen op cultuuroverdracht dan op persoonlijkheidsvorming. De oorzaak daarvan is het thans niet meer geldende motief: de leerlingen krijgen na het verlaten van de school geen verder systematisch onderwijs meer. Dit argument is vervallen: er volgt wel systematisch onderwijs, en op een leeftijd waarop meer begrip kan worden verwacht.

In de tweede plaats vinden we in onze scholen een sterke voorkeur voor leerstof uit boekjes. Hoe nuttig en hier en daar zelfs onmisbaar en tijdsbesparend, dikwijls zijn ze ook verantwoordelijk voor het steeds blijven onderwijzen van traditionele leerstof die voor de huidige generatie slechts ballast betekent. Een gevolg is dat men zweert bij klassikaal onderwijs: dezelfde stof op dezelfde wijze onderwijzen aan allen.

Schrijver wijst nu op een viertal facetten die naar verwacht mag worden de toekomstige maatschappij te zien zal geven, t.w. de toeneming van de vrije tijd, de stijging van de welvaart, de grotere bewegingsmogelijkheid van velen als gevolg van de massa-motorisering en de toenemende invloed van de massacommunicatiemiddelen.

Bij het onderwijs, ook bij het basisonderwijs, zal daarmee rekening gehouden moeten worden, omdat de kinderen van vandaag de volwassenen van morgen zullen zijn. Dit zou, aldus schrijver, op de volgende wijze kunnen geschieden:

1. Door een zeer kritische evaluering van de aan te bieden leerstof. Bepaalde leerstofgebieden zullen kunnen worden verschoven naar het voortgezet onderwijs, omdat de leerlingen er daar rijper voor zijn.
2. De nadruk zal meer moeten worden gelegd op het aanleren van goede werkmethoden dan op het aanbrengen van parate kennis.
3. De leerlingen zullen vertrouwd gemaakt moeten worden met de mogelijkheden tot zinvolle besteding van de vrije tijd.
4. De mededelende leervorm zal voor een deel plaats moeten maken voor andere, meer op zelfwerkzaamheid gerichte, wijzen van kennisverwerving.
5. Er zal meer moeten worden samengewerkt door groepen van kinderen aan één taak.
6. Er zal veel meer aandacht geschonken moeten worden aan de differentiatie.

Na de consequenties hiervan voor de didactiek van de school van de nabije toekomst te hebben opgesomd, wijst schrijver aan het slot van zijn betoog op het belang van voortdurende studie en voortgaande (her)scholing van degenen die hun taak vinden in de vorming van onze jeugd, zowel in de scholen voor basisonderwijs als in die voor voortgezet onderwijs.

Ook in Het Schoolblad verscheen in de loop van het verslagjaar een serie artikelen over de toekomst van het basisonderwijs.

Betoogd wordt o.m. dat de taak van de lagere school veranderd is. Schrijver laat een aantal problemen, waarmee het basisonderwijs te kampen heeft en klachten over de resultaten van het lager onderwijs de revue passeren, en schenkt met name aandacht aan de moeilijkheden die het zesde leerjaar geeft.

Voorts wordt nagegaan wat de lagere school doet voor opvallende kinderen, waarmee zowel de zeerbegaafden als de achterblijvers en de kinderen met bepaalde moeilijkheden worden bedoeld.

Een ander onderwerp dat aan de orde komt is de deskundigheid van de onderwijzer en in verband daarmee de onderwijzersopleiding. Betoogd wordt verder dat de nieuwe taak van het basisonderwijs niet alleen nieuwe programma's, nieuwe inhouden en deskundige

didactici in de school vereist, maar ook een nieuwe leiding. Ruime aandacht krijgt ook het probleem van een goede samenhang tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. In het laatste artikel van de serie gaat schrijver na welke consequenties de door hem naar voren gebrachte argumenten hebben voor de inhoud van het basisonderwijs.

Vanwege het Pedagogisch-didactisch Centrum, verbonden aan het Pedologisch Instituut te Amsterdam, verscheen in het verslagjaar een rapport betreffende een enquête aangaande de *schoolrijpheid* van kinderen der 1e klas van de lagere school.

Het onderzoek waarover het hier gaat, werd opgezet als een onderzoek naar de schoolrijpheid van de kinderen die op zesjarige leeftijd tot de lagere school worden toegelaten.

Het eerste deel van het rapport bevat algemene opmerkingen. Over de wijze waarop het onderzoek werd ingesteld, worden in het tweede gedeelte van het rapport inlichtingen gegeven. In het derde deel van het rapport, het zogenaamde bijzondere gedeelte, volgen dan mededelingen omtrent de door de enquête bereikte resultaten.

Betreffende de *didactiek van het lager onderwijs* verscheen een boekje van de hand van J. Wedzina onder de titel 'Didactische oriënteringen'. In dit werkje wordt vooral de didactische visie die een onderwijzer(es) dient te hebben in het licht gesteld. Verder worden een aantal vakken onder de loep genomen en worden een aantal behartenswaardige wenken gegeven, ook op het gebied van de differentiatie en de evaluatie.

Over de *taak van het hoofd van de school* verscheen in oktober van het verslagjaar een rapport uitgebracht door een vanwege het bestuur van de A.N.O.F. in het leven geroepen commissie. Deze commissie was ingesteld gezien de al jaren uit de kring van hoofden van scholen vernomen klacht, dat een bevredigende wijze van uitoefening van hun gecombineerde functie van schoolleider en klasse-onderwijzer niet mogelijk is door een aanzienlijke verzwaring van beide taken in de laatste decennia.

De eerste hoofdstukken van het rapport bevatten beschouwingen over de aard en de omvang van de taak van het hoofd der school, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen zijn leidinggevende, zijn vertegenwoordigende en zijn verzorgende taak.

De commissie komt o.m. tot de conclusie dat de klacht van vele hoofden van scholen, nl. dat een bevredigende wijze van uitoefening van hun functie niet mogelijk is, zeker gegrond is. Als enige mogelijkheid om aan de in het rapport geschetste onbevredigende toestand een einde te maken, wordt gezien het verleggen van het accent van hun taak als klasseleider naar die als schoolleider.

Tot oplossing van de gesignaleerde moeilijkheden worden een drietal maatregelen aanbevolen:

- a. een vermindering van de lestaak van het schoolhoofd;
- b. de aanstelling van een conciërge en/of administratieve kracht;
- c. het delegeren van werkzaamheden aan het plaatsvervangend hoofd.

Aan het slot van het rapport worden voorstellen tot verbetering gedaan, waarin deze maatregelen nader zijn geconcretiseerd.

In december 1963 verscheen vanwege het Katholiek Pedagogisch Bureau voor het L.O. c.a. het eerste interimrapport betreffende het *l.e.a.o.-experiment*.

Het l.e.a.o. is een vorm van lager beroepsonderwijs, dat tot doel heeft op basis van algemeen onderwijs en met voortzetting van de algemene vorming der leerlingen op te leiden voor lagere economische en administratieve functies. De vijf experimenterende v.g.l.o.-scholen zijn alle 3-jarige opleidingen. Het eerste jaar, 'het brugjaar', is van algemene aard, terwijl de twee volgende jaren beroepsgericht onderwijs geven. Het tweede jaar is algemeen beroepsoriënterend. In het derde jaar is plaats voor een differentiatie in de richting van het handelskantoor, het bedrijfskantoor en het winkelbedrijf.

In het rapport komen o.m. aan de orde de begaafdheids- en belangstellingsstructuur van de leerlingen, de selectie van de leerlingen in het brugjaar en de stand van zaken ten aanzien van het leerplan.

In januari 1963 was reeds een 'Rapport stand van zaken l.e.a.-experiment' verschenen, dat een overzicht geeft van de activiteiten welke in de voorbereidende en gedeeltelijk reeds in de eerste fase van het experiment hadden plaats gevonden.

III. BUTTENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Scholen, leerlingen en onderwijzers

Het aantal scholen voor buitengewoon lager onderwijs bedroeg op 16 januari 1963 610 tegen 582 op 16 januari van het voorgaande jaar. Bovendien waren er nog 27 scholen voor gewoon lager onderwijs waaraan klassen voor schippers- en woonwagenkampkinderen waren verbonden.

Het aantal openbare scholen bedroeg 160 (vorig jaar 156), het aantal protestants-christelijke 133 (126), het aantal rooms-katholieke 259 (242) en het aantal andere bijzondere 58 (58).

Onder het bovengenoemde aantal van 610 scholen waren 339 scholen voor zwakzinnigen.

Het aantal leerlingen steeg met 2,8% en kwam van 56 141 op 57 730. Hierbij wordt opgemerkt dat de leerlingen van scholen voor schippers- en woonwagenkampkinderen in dit aantal niet zijn opgenomen.

Het openbaar onderwijs omvatte 28,1% van het totale aantal leerlingen, het protestants-christelijk 22,3%, het rooms-katholiek 42,6% en het ander bijzonder onderwijs 7%. Deze percentages verschillen niet noemenswaard van die van het vorige jaar.

De scholen voor zwakzinnigen telden 39 970 of ruim 69% van het totale aantal leerlingen bij het buitengewoon lager onderwijs.

In 1962 werden 13 343 leerlingen voor het eerst tot een school voor buitengewoon lager onderwijs toegelaten. Van hen had ruim 77% tevoren een school voor gewoon lager onderwijs bezocht.

Van bovengenoemd aantal toegelatenen ging ruim 51% naar een school voor zwakzinnigen.

Het aantal kinderen dat in 1963 een school voor buitengewoon lager onderwijs verliet bedroeg 11 855. Van hen ging ruim 16% naar het (v.)g.l.o., bijna 3% naar het ulo, 0,7% naar het v.h.m.o. en ruim 16% naar het dagnijverheidsonderwijs.

Met betrekking tot het *onderwijzend personeel* kan worden medegedeeld dat bij het buitengewoon lager onderwijs 4215 onderwijzers werkzaam waren tegen 4022 in 1962. In dit aantal zijn begrepen de leerkrachten der aan scholen voor gewoon lager onderwijs verbonden klassen voor schippers- en woonwagenkampkinderen. Bij het openbaar onderwijs werkte 26,9% van het totale aantal onderwijzers, bij het protestants-christelijk onderwijs 22,5%, bij het rooms-katholiek onderwijs 42,2% en bij het ander bijzonder onderwijs 8,4%.

Andere onderwerpen

Over de *toelating tot de scholen voor buitengewoon onderwijs* verscheen in het maandblad voor de geestelijke volksgezondheid, 1963, nr. 2, een artikel van de hand van P. E. Fijn. Schrijver bepleit in dit artikel dat, vóórdat een kind verwezen zou worden naar een toelatingscommissie van een bepaalde school, er bij dit kind een onderzoek zou moeten worden ingesteld door een team waaraan, naast de arts en de in aanmerking komende medische specialisten en een psycholoog, ook een orthopedagoog zou meewerken. Het doel van dit vóóronderzoek zou moeten zijn het verkennen en analyseren van de pedagogische situatie en de (eventueel voorlopige) bepaling van de te bieden hulp. Eerst dan zou (eventueel) een verwijzing kunnen plaats vinden naar een b.l.o.-school, welke op grond van dit vóóronderzoek het meest in aanmerking lijkt te komen, en waar het toelatingsonderzoek zich dan zou kunnen bepalen tot de beoordeling (mede op grond van de gegevens van het vóóronderzoek), of dit kind op deze school de gewenste hulp zou kunnen krijgen en zou kunnen worden aanvaard. De orthopedagoog zou er voor garant moeten zijn dat het bij het vóóronderzoek geformuleerde advies uitvoerbaar is en de ouders de weg moeten wijzen om tot uitvoering daarvan te geraken.

Een *reactie op dit artikel* verscheen in hetzelfde orgaan, 1963, nr. 5, van de hand van mejuffrouw M. Gerlagh, die het betreurt dat de schoolarts in de publikatie van de heer Fijn niet wordt genoemd. Deze is naar haar mening nu juist de voornaamste figuur bij de voorselectie die een kind, dat op de gewone school niet meekan, nader zal moeten onderzoeken. Deze behoort de centrale figuur te zijn tot wie de ouders zich kunnen wenden. Dus niet weer een nieuwe instantie of een nieuw adres. Zij vindt het nog een vraag of bij de voorselectie voor het b.l.o. weer een nieuwe orthopedagoog moet worden ingeschakeld, of de schoolarts het in eenvoudige gevallen met de eigen onderwijzer van het kind niet afkan, en of bij noodzaak van verwijzing dan samenwerking met de orthopedagoog van de school of het consultatiebureau voor de geestelijke volksgezondheid, waarvoor het kind aangemeld wordt, niet voldoende is. In een *naschrift* zegt de heer Fijn er niet van overtuigd te zijn dat de schoolarts ter zake de

centrale figuur behoort te zijn. Het betreft hier immers opvoedings- en onderwijsproblemen, die allerlei oorzaken kunnen hebben, maar tenslotte in het opvoedingsvlak en binnen het onderwijs een oplossing moeten vinden en dus door opvoedkundigen moeten worden uitgewerkt. De nood van het kind dat het niet redden kan op de kleuterschool of op de lagere school wordt te oppervlakkig gepeild, wanneer de schoolarts in deze problematiek de centrale figuur is. Dit is geen verwijt, aldus de schrijver. De schoolarts kan niet anders, behoeft ook niet anders, tenzij de doelstelling van de schoolartsendienst grondig gewijzigd wordt, en als gevolg daarvan ook de organisatie en de samenstelling.

IV. UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Wetgeving en bestuur

Ende 1963 kwam een wijziging tot stand van de *Wet betreffende de voorziening in de behoefte aan onderwijzers en vakonderwijzers bij het uitgebreid lager onderwijs*, de zgn. noodwet-ulo.

Als gevolg van deze wijziging wordt de werking van de wet verlengd tot 1 januari 1967 en haar werkingssfeer gedeeltelijk uitgebreid tot het buitengewoon lager en voortgezet gewoon lager onderwijs.

Hierdoor zullen in de toekomst in verband met het gebrek aan voldoende bevoegd onderwijzend personeel ook aan scholen voor buitengewoon lager onderwijs met ministeriële toestemming leerkrachten die niet in het bezit zijn van de vereiste akten, onderwijs in de moderne talen, wiskunde en handelskennis kunnen geven.

De *regeling betreffende de beloning van overuren van uloleerkrachten* werd tot 1 september 1964 verlengd. Tevens werd voor de hoofden van uloscholen een nadere regeling getroffen in die zin, dat voor de vaststelling van hun overuren het aantal volle uren per week gegeven onderwijs wordt vermeerderd met het aantal volle uren, gelijk aan het aantal aan de school verbonden klassen (Koninklijk besluit van 28 maart 1963).

Scholen, leerlingen en onderwijzers

Het uitgebreid lager onderwijs telde op 16 januari 1963 1235 scholen tegen 1217 op 16 januari van het jaar daarvoor. Het aantal openbare scholen bedroeg 344 (vorig jaar 337), het aantal protestants-christelijke 395 (389), het aantal rooms-katholieke 456 (453) en het aantal andere bijzondere 40 (38).

Het aantal leerlingen steeg met 0,7% en kwam op 276 325. Het openbaar onderwijs omvatte 30,4%, het protestants-christelijk 30,3%, het rooms-katholiek 37,2% en het ander bijzonder onderwijs 2,1% van het totale aantal leerlingen. Vergeliken met die van vorige jaren vertonen deze percentages geen opvallende afwijkingen.

Het aantal in 1962 voor het eerst tot het ulo toegelaten leerlingen daalde met ruim 5% en bedroeg 77 933.

Het aantal leerlingen dat het uitgebreid lager onderwijs voorgoed verliet bedroeg in het verslagjaar 75 786, van wie 2205 uit het derde en 36 163 uit het vierde leerjaar het officiële diploma verwierven. In totaal derhalve ruim 50% van het aantal vertrokkenen.

Het aantal kandidaten, exclusief de door particulieren opgeleiden, dat zich aan het examen voor het diploma A onderwierp, bedroeg 38 941. Van hen slaagde ruim 86%.

Aan het examen voor het B-diploma werd door 4807 kandidaten deelgenomen, van wie 73% slaagde.

Van de voor dit diploma afgewezenen verwierven 809 kandidaten het diploma A.

Van degenen die zich zowel voor het A- als voor het B-diploma opgaven, t.w. 887, slaagden 682 voor de beide diploma's.

Van de 1686 kandidaten die het aanvullend examen voor het B-diploma aflegden, slaagden 992.

Van de door particulieren opgeleide 2499 A-kandidaten verwierf 50% het diploma en van de 217 B-kandidaten 3,5%. Van de 769 gegadigden die het aanvullend examen voor het diploma B aflegden, slaagde 39%.

Het aantal *onderwijzers* steeg met 3,2% en kwam op 10 092. Bij het openbaar onderwijs werkte 30,3%, bij het protestants-christelijk 30,2%, bij het rooms-katholiek 37,2% en bij het ander bijzonder onderwijs 2,3% van het totale aantal onderwijzers.

Met betrekking tot de voorzieningen ingevolge de zgn. noodwet-ulo kan worden opgemerkt dat de groep 'hoofd- en klasseonderwijzers die zonder vereiste akte(n) lesgeven in één of meer der vakken *l t/m p'* (art. 1a van de wet) de grootste was met 599 leerkrachten, die 7082 lessen gaven.

Het aantal vakonderwijzers dat werd benoemd in een vacature bij het personeel waarvan de wedden voor rijksvergoeding in aanmerking komen (art. 2 van de wet) bedroeg 78 (1549 lessen), onder wie 28 (464 lessen) die niet in het bezit waren van de vereiste akte(n).

Bovendien waren er nog 15 vakonderwijzers (185 lessen), van wie de wedden niet voor rijksvergoeding in aanmerking komen en die niet in het bezit waren van de vereiste akte, zodat er in totaal 43 vakonderwijzers lesgeven zonder de vereiste akte(n) (art. 1b van de wet).

Van de andere voorzieningen waardoor tijdelijk geheel of gedeeltelijk in een vacature werd voorzien, waren de voornaamste groepen de 480 tijdelijk in een vacature aangestelde hoofd- en klasseonderwijzers (14 998 lessen), en de 736 leerkrachten die op de eigen school betaalde overuren maakten (3623 lessen).

Andere onderwerpen

De vraag met betrekking tot de *situatie* die voor de *mulo*-school van heden geschapen is *na de aanneming van de Mammoetwet* wordt behandeld in een bundel opstellen, die onder de titel 'Quo vadis?' van de hand van Joh. Tigchelaar in december van het verslagjaar verscheen. De bedoeling van de publikatie is, gespreksstof te verschaffen over de vormgeving van het mavo in de Wet op het voortgezet onderwijs. O.m. komen aan de orde de toelating, de examens en het examen bij het toekomstige mavo, de inrichting van het onderwijs, de schoolgemeenschap, het havo en het havo-mavo-experiment.

D. OPLEIDING KLEUTERLEIDSTERS

Scholen en leerlingen

Op 1 januari van het verslagjaar bedroeg het aantal *opleidingen* 51 tegen 52 in het voorgaande jaar, t.w. 12 openbare, 16 protestants-christelijke, 16 rooms-katholieke en 7 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* bedroeg op 1 januari 1963 6254 tegen 5225 op 1 januari 1962. Van hen studeerde ruim 68% voor het diploma A en ruim 31% voor het diploma B.

De openbare opleidingen werden door 25,4%, de protestants-christelijke door 29,5%, de rooms-katholieke door 32,8% en de andere bijzondere opleidingen door 12,3% van het totale aantal leerlingen bezocht.

In 1962 werden 2440 leerlingen voor de eerste maal tot de opleidingen toegelaten en wel 25,7% tot de openbare, 28,6% tot de protestants-christelijke, 33,9% tot de rooms-katholieke en 11,8% tot de andere bijzondere opleidingen.

Aan de schoolexamens voor de akte leidster werd in 1963 door 1512 kandidaten deelgenomen, van wie 93% slaagde.

Voor de examens voor de hoofdleidstersakte bedroegen deze cijfers respectievelijk 942 en 86%.

Bij de staatsexamens voor de leidsters- en de hoofdleidstersakte slaagden respectievelijk 46 van de 66 en 16 van de 27 kandidaten.

E. ONDERWIJZERSOPLEIDING

Wetgeving en bestuur

Voor de beide *wetsontwerpen tot wijziging van de Kweekschoolwet* wordt verwezen naar het hoofdstuk Lager Onderwijs van dit verslag, waar ze in samenhang met de beide voorstellen tot wijziging van de Lager-onderwijswet worden behandeld.

Goedgekeurd werd de *oprichting en instandhouding* van een rooms-katholieke jongenskweekschool te Arnhem en van een rooms-katholieke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Sittard (Beschikkingen van respectievelijk 30 mei 1963, afd. L.O., nr. 187930, en 10 juni 1963, afd. L.O., nr. 186639).

Scholen en leerlingen

Het aantal *zelfstandige kweekscholen* bleef 94, waaronder 24 openbare, 26 protestants-christelijke, 42 rooms-katholieke en 2 ander bijzondere scholen.

Het *leerlingenaantal* steeg met ca. 4% en kwam van 23 560 aan het begin van het schooljaar 1961/62 op 24 563 aan het begin van het schooljaar 1962/63. Van hen volgde 27,3% openbaar, 31,5% protestants-christelijk, 39,7% rooms-katholiek en 1,5% ander bijzonder onderwijs.

Het aantal voor het eerst tot de kweekschool toegelaten leerlingen steeg van 5914 tot 6294. Van hen bezat bijna 69% het mulodiploma en ruim 16% een diploma van een school voor v.h.m.o.

Het aantal leerlingen dat in 1963 de kweekschool voorgoed verliet, bedroeg 6053. Uit de eerste leerkring vertrokken 733 leerlingen, uit de tweede leerkring 2265, van wie 1953 met de onderwijzersakte, en uit de derde leerkring 3055, van wie 2097 met de volledige bevoegdheid. Aan de examens voor de akte van bekwaamheid als onderwijzer namen 5719 kandidaten deel, van wie ruim 91% slaagde.

Voor de examens ter verkrijging van de volledige bevoegdheid slaagde bijna 68% van de 3094 kandidaten direct, terwijl ruim 23% tot een herexamen werd toegelaten.

Aan de staatsexamens voor de onderwijzersakte werd door 74 kandidaten deelgenomen, van wie 38 slaagden. Bij de examens voor de oude hoofdakte slaagden in 1963 nog 467 kandidaten.

Andere onderwerpen

Nr. 10 van Ons Eigen Blad was geheel aan het *kweekschoolonderwijs* gewijd. Het bevat een inleiding van de hoofdinspecteur van het kweekschoolonderwijs. Verder komen er bijdragen in voor betreffende

- het onderwijs in de bijzondere didactiek
- de voortgezette vorming van de jonge onderwijzer
- de kweekschool en de onderwijsvernieuwing
- de leerschool
- de praktische vorming van de hospitant-onderwijzer in de derde leerkring
- het examen
- het vraagstuk van de begeleiding van de hospitant op de hospiteerschool
- hospiteren bij het technisch onderwijs
- de nieuwe opleiding
- de opleiding in Duitsland.

F. VORMINGSINSTITUTEN VOOR DE LEERPLICHTVRIJE JEUGD

Algemeen

In april van het verslagjaar kwam een indeling tot stand van de *ambtsgebieden van de inspectie* van het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd. Deze is als volgt:

Inspectie 1: de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland en het westelijk deel van de provincie Noord-Brabant;

Inspectie 2: de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en Gelderland;

Inspectie 3: de provincies Utrecht en Limburg en het oostelijk deel van de provincie Noord-Brabant.

Instituten en deelnemers

Aan het begin van het cursusjaar 1962/63 waren er in totaal 370 *instituten* tegen 360 aan het begin van het voorgaande cursusjaar.

Bij het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd waren 129 (vorig jaar 123) instituten aangesloten, bij de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen 176 (175) en bij de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen 65 (62).

De eerdergenoemde instituten telden aan het begin van het cursusjaar 1962/63 in totaal 48 044 *deelnemers* tegen 44 858 aan het begin van het voorgaande cursusjaar, hetgeen een stijging betekent van 7%.

Het aantal deelnemende meisjes bedroeg 34 467 of 71,7% (vorig jaar 73,1%) en het aantal deelnemende jongens 13 577 of 28,3% (26,9%) van het totaal. De bij het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd aangesloten instituten telden 12 871 deelnemers of 26,8% (25,6%), de bij de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen aangesloten instituten 26 454 deelnemers of 55,1% (56,5%) en de bij de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen aangesloten instituten 8719 deelnemers of 18,1% (17,8%) van het totale aantal.

Andere onderwerpen

In het verslagjaar verscheen een rapport betreffende de *verhouding van het vormingswerk voor de bedrijfsjeugd en de leerlingstelsels*, welk rapport is samengesteld door een vanwege het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd in het leven geroepen werkgroep.

In deze werkgroep hadden zitting deskundigen uit de kring van genoemde landelijke organisatie, uit het nijverheidsonderwijs voor jongens en uit organisaties voor bedrijfsopleidingen en leerlingstelsels.

Het rapport behandelt de verhouding tussen het werk van de vormingsinstituten voor de leerplichtvrije jeugd en de vakopleiding voor jeugdige mannelijke werknemers, welke werksoorten de laatste jaren een aanzienlijke ontwikkeling hebben doorgemaakt en zich tot dezelfde groep jeugdigen richten. Het beschrijft de huidige situatie, geeft mogelijkheden voor een toekomstige ontwikkeling aan en besluit met een aantal aanbevelingen.

G. NIJVERHEIDSONDERWIJS

I. LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

Lagere technische dagscholen

Het aantal *scholen* nam met 9 toe en bedroeg aan het begin van het schooljaar 1962/63 306, waaronder thans 10 scholen voor individueel technisch onderwijs voorkomen. Aan 10 lagere technische scholen bestaan afdelingen voor dit soort onderwijs.

Het openbaar onderwijs telde 26 scholen, het protestants-christelijk 52, het rooms-katholiek 96 en het ander bijzonder onderwijs 132.

Het aantal *leerlingen* steeg met 3,2% en kwam van 117 962 op 121 793. Van hen volgde 6,5% openbaar, 15,8% protestants-christelijk, 31,3% rooms-katholiek en 46,4% ander bijzonder onderwijs.

Het aantal leerlingen dat individueel technisch onderwijs volgde en dat in de bovengenoemde aantallen begrepen is, steeg van 2187 tot 2782.

In 1962 werden 46 929 leerlingen voor het eerst tot de lagere technische dagscholen toegelaten onder wie 1251 voor de scholen en afdelingen voor individueel technisch onderwijs.

In het verslagjaar verlieten 47 769 leerlingen voorgoed de lagere technische dagscholen. Aan bijna 63% van hen kon een getuigschrift worden uitgereikt.

Van de 1017 leerlingen die de scholen en afdelingen voor individueel technisch onderwijs verlieten, waren 590 in het bezit van het eindgetuigschrift.

De bovengenoemde cijfers betreffende de leerlingen van de lagere technische dagscholen hebben uitsluitend betrekking op het volledig dagonderwijs. Partieel onderwijs werd aan deze scholen gevolgd door 36 774 leerlingen, van wie 33 232 met leercontract. Tot dit onderwijs werden in 1962 21 024 leerlingen toegelaten, terwijl ruim 51% van de 19 296 vertrokken leerlingen een getuigschrift behaalde.

Avondnijverheidsscholen voor jongens

Het aantal *avondnijverheidsscholen* voor jongens liep verder terug en wel van 268 tot 259. Daarvan waren 28 openbaar, 32 protestants-christelijk, 68 rooms-katholiek en 131 ander bijzonder.

Het aantal *leerlingen* bleef met 46 270 vrijwel stationair. Het openbaar onderwijs omvatte

Handwritten text block below the image, appearing to be a caption or description.

Handwritten section header or title.

Handwritten text block, likely a paragraph of text.

Handwritten text block, likely a paragraph of text.

9,4% van het totale aantal leerlingen, het protestants-christelijk onderwijs 8,4%, het rooms-katholiek onderwijs 24,0% en het ander bijzonder onderwijs 58,2%.

Het aantal leerlingen dat in 1962 voor het eerst tot deze scholen werd toegelaten bedroeg 23 703, van wie het merendeel van de lagere technische dagscholen afkomstig was.

In 1962 verlieten 31 008 leerlingen de avondnijverheidsscholen voor jongens, van wie ruim 48% voor het eindexamen was geslaagd.

Bedrijfsscholen

Het aantal van deze *scholen* onderging geen verandering en bleef 9. Zij telden 3217 leerlingen tegen 3199 aan het begin van het voorgaande schooljaar. Het aantal in 1962 toegelatenen bedroeg 1265; het aantal in 1963 vertrokkenen 1543, van wie 1005 het eindgetuigschrift hadden behaald.

Andere onderwerpen

Bezinning en heraanpassing bij het l.t.o. is de titel van een door de inspecteur bij het n.o. in algemene dienst, de heer R. Ph. Hennequin, gehouden inleiding voor de Katholieke Vereniging van Directeuren en Leerkrachten bij het Nijverheidsonderwijs, welke inleiding in het verslagjaar in druk verscheen.

Ze kan worden gezien als een aansluiting op een eind 1961 gehouden inleiding tijdens de zogenaamde Nijverheidsonderwijsdagen over het probleem van de differentiatie in het technisch onderwijs. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen verticale differentiatie: differentiatie naar begaafdheid, en horizontale differentiatie: differentiatie overeenkomstig de belangstelling van de leerling en de vakrichting. Vooral op dit laatste aspect is toen de aandacht gericht.

De in het verslagjaar gehouden inleiding gaat in de totaliteit van het probleem dieper in op de zogenaamde verticale differentiatie, de differentiatie dus naar het niveau van begaafdheid van de leerling.

Over de *begaafdheid in het lager technisch onderwijs* verscheen in het verslagjaar voorts een serie artikelen in het Christelijk Pedagogisch Studieblad van de hand van J. H. Ligtering. Zij geven een overzicht van de historische ontwikkeling van het vraagstuk der begaafdheid in het lager technisch onderwijs en de pogingen die ondernomen zijn om oplossingen te vinden.

Er is, aldus schrijver, over de gehele linie een belangrijke verschuiving in het accent van het technisch onderwijs te constateren van de leerstof, die op het beroep afgestemd is, naar de leerling die zijn gaven moet ontwikkelen om ergens een plaats in de maatschappij te vinden. In deze ontwikkeling is een groeiend begrip waar te nemen voor de leerling als totale mens. Men wil de 'goede', de 'gewone' en de 'zwakke' leerlingen allen geven wat zij nodig hebben aan kennis en kunde en dat in een aangepaste aanpak. Het probleem van het al of niet volgen van het onderwijs is van een didactisch begaafdheidsprobleem tot een ontwikkelings- en persoonlijkheidsvraagstuk geworden. Dit geeft, aldus schrijver, goede hoop voor de toekomst van het technisch onderwijs, omdat daarmede de technische school in zijn kern ontdekt is, n.l. als pedagogisch-didactisch instituut.

Van de hand van de inspecteur n.o., H. P. A. Kneepkens, verscheen in het meinummer van het Tijdschrift voor r.-k. buitengewoon onderwijs een uitvoerige verhandeling over het *individueel lager technisch onderwijs*. Behandeld worden o.m. de vraag welke leerlingen in aanmerking komen voor de lagere technische scholen voor meer individueel onderwijs, en het probleem van het stichten van aparte scholen dan wel afdelingen aan bestaande lagere technische scholen. Uitvoerig wordt vervolgens ingegaan op het leerplan, de klassenbezetting, de leraren, de lokalenplannen, de inventaris, de nazorg en de scholenplanning.

Als nr. 11 in de N.O.-Brochurereeks verscheen een verhandeling over *didactiek en methodiek bij het individueel technisch onderwijs* van de hand van dr. P. van den Broek.

Na in het eerste hoofdstuk nadere omschrijvingen van de begrippen en de termen waarmee in de brochure wordt gewerkt te hebben gegeven, wordt in het tweede hoofdstuk de algemene didactiek en in het derde hoofdstuk de speciale i.t.o.-didactiek behandeld. In het laatste hoofdstuk komen enkele speciale didactische problemen zoals het cijfers geven en de diplomering aan de orde.

Gepubliceerd werd tenslotte het proefschrift van E. Velema betreffende het *oriëntatiejaar van het lager technisch onderwijs*. Het geschrift is in hoofdzaak gewijd aan de beschrijving van een experiment dat ten doel heeft een bijdrage te leveren tot de samenstelling van een verantwoord leerplan voor de voorbereidende klasse – thans meestal oriëntatiejaar genoemd – van het lager technisch onderwijs.

In het eerste hoofdstuk worden enkele opmerkingen gemaakt over empirisch-pedagogisch onderzoek en over de voornaamste kenmerken van het ondernomen experiment. Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de voorbereiding en aan de organisatie van het experiment.

Het derde hoofdstuk omvat de introductie van het experiment, de analyse van de bestaande situatie aan de proefscholen, een korte samenvatting van de in hoofdzaak didactische richtlijnen die ten behoeve van het experiment werden gegeven, en de bespreking van enkele vraagstukken die zich voordeden bij de toepassing. Hoofdstuk IV handelt over de resultaten en over de waardering van het experiment. De studie wordt afgesloten met een hoofdstuk dat de conclusies en de slotbeschouwing omvat.

II. UITGEBREID LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS

Uitgebreid technische dagscholen

Het aantal van deze scholen steeg met 2 en kwam op 33, waaronder 2 openbare, 7 protestants-christelijke, 8 rooms-katholieke en 16 andere bijzondere.

Het aantal leerlingen vertoonde een groei van ruim 16% en kwam op 10 456. Van hen volgde 7,2% openbaar, 13% protestants-christelijk, 21,1% rooms-katholiek en 58,7% ander bijzonder onderwijs.

In 1962 werden 4204 leerlingen voor het eerst tot de uitgebreid technische dagscholen toegelaten, van wie 53% in het bezit was van het eindgetuigschrift van de lagere technische school. Het aantal leerlingen dat in het verslagjaar deze scholen verliet bedroeg 3079, van wie 1574 voor het eindexamen waren geslaagd. Dit zijn alleen de leerlingen aan wie een getuigschrift werd uitgereikt na het volgen van het praktijkjaar (het 3e jaar van deze scholen). Bovendien verlieten 406 leerlingen dit schooltype met een verklaring (na afgelegd examen), dat zij de beide schooljaren met goed gevolg hebben doorlopen. Van hen gaan velen over naar andere schooltypen bij het nijverheidsonderwijs, zoals de h.t.s. en de opleiding voor leraren bij het n.o..

Overige dag-u.l.n.o.-scholen

Deze scholen waren 17 in getal, waaronder 2 openbare, 1 protestants-christelijke, 1 rooms-katholieke en 13 andere bijzondere. Zij telden 2630 leerlingen, van wie 458 openbaar, 81 protestants-christelijk, 112 rooms-katholiek en 1979 ander bijzonder onderwijs volgden.

Tot deze scholen werden in 1962 1062 leerlingen toegelaten, terwijl in het verslagjaar 925 leerlingen de school verlieten, van wie 668 in het bezit waren van het eindgetuigschrift.

Avond-u.l.n.o.-scholen

De 28 scholen, waaronder 4 openbare, 1 protestants-christelijke, 5 rooms-katholieke en 18 andere bijzondere, telden 3944 leerlingen. Van hen volgden 415 openbaar, 206 protestants-christelijk, 302 rooms-katholiek en 3021 ander bijzonder onderwijs.

Toegelaten werden in 1962 1841 leerlingen. In 1963 verlieten 1922 leerlingen de school, van wie 694 in het bezit waren van het eindgetuigschrift.

III. MIDDELBAAR NIJVERHEIDSONDERWIJS

Hogere technische dag- en avondschole

Het aantal hogere technische dagscholen bleef met 23 gelijk aan dat van het vorige jaar.

Het aantal leerlingen van deze scholen steeg met ruim 3% en kwam van 10 299 op 10 615 aan het begin van het schooljaar 1962/63. Van hen volgde 14% openbaar, 9,3% rooms-katholiek en 76,7% ander bijzonder onderwijs. Het aantal in 1962 toegelatenen bedroeg 3323, van wie 1388 afkomstig waren van het u.o.: 1334 bezaten het diploma B en 54 het diploma A. Van het v.h.m.o. gingen 1262 leerlingen naar de hogere technische school, van wie 727 in het bezit waren van het diploma h.b.s.-B. Het aantal leerlingen dat in het verslagjaar de hogere technische dagscholen verliet, bedroeg 3273, van wie bijna 59% in het bezit was van het eindgetuigschrift.

De 3 hogere technische avondschole telden 1079 leerlingen tegen 1014 aan het begin van het voorgaande cursusjaar. Tot deze scholen werden in 1962 423 leerlingen toegelaten. Het aantal

leerlingen dat in 1963 de hogere technische avondschole verliet bedroeg 356, van wie 75 in het bezit waren van het getuigschrift.

Opleidingen tot leraar bij het lager nijverheidsonderwijs voor jongens

Het aantal *opleidingen* bleef 18, terwijl het aantal *leerlingen* met 7637 vrijwel stationair bleef. Van hen volgden 782 de opleiding voor het bewijs algemene ontwikkeling, terwijl de basisopleiding 2708 leerlingen telde, de voortgezette opleiding 2145 en de afsluitende opleiding 1556.

Voor het pedagogisch getuigschrift n.o. studeerden 392 gegadigden, terwijl het aantal studerende voor een der akten scheepswerktuigkunde, zeemanschap en wis- en zeevaartkunde 54 bedroeg.

Voor het tweede gedeelte of voor het gehele examen slaagden in 1963 620 kandidaten.

Overig hoger en middelbaar nijverheidsonderwijs

Het aantal *scholen en cursussen* steeg van 21 tot 24, t.w. 12 dag- en 2 avondschole met zeer uiteenlopende opleidingen, en 10 avondcursussen, welke vervolgcursussen zijn op de h.t.s. Het aantal *leerlingen* steeg van 1742 tot 1889. In 1962 werden 901 leerlingen toegelaten, terwijl 853 leerlingen in 1963 de scholen en cursussen verlieten. Van hen waren 556 in het bezit van een eindgetuigschrift.

IV. NAUTISCH ONDERWIJS

Zeevaartscholen

Het aantal *zeevaartscholen* bleef 11, die 2321 *leerlingen* telden. Tot deze scholen werden in 1962 1146 leerlingen toegelaten. Het aantal leerlingen dat in 1963 aan deze scholen voor de verschillende examens slaagde bedroeg 2761, terwijl 683 leerlingen de school zonder eindgetuigschrift verlieten.

Scholen voor scheeps- en vliegtuigwerkbouwkundigen

Het aantal *scholen* verminderde van 31 tot 30, terwijl het aantal *leerlingen* van 3569 tot 3607 steeg.

Toegelaten werden in 1962 1507 leerlingen. Een eindgetuigschrift verwierven 1753 leerlingen, terwijl 1486 de school zonder eindgetuigschrift verlieten.

Zeevisserijscholen

Het aantal *zeevisserijscholen* bleef 9, die door 675 *leerlingen* werden bezocht. In 1962 werden 503 leerlingen tot deze scholen toegelaten. In 1963 verlieten 908 leerlingen de school, van wie 517 in het bezit waren van een eindgetuigschrift.

Binnenvaartscholen

Het onderwijs voor de binnenvaart telde evenals het vorige jaar 15 scholen. Deze scholen werden door 1101 leerlingen bezocht. Toegelaten werden in 1962 553 leerlingen. Aan 749 leerlingen kon in 1963 het eindgetuigschrift worden uitgereikt.

V. LEERLINGWEZEN

Wetgeving en bestuur

Bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd een *wetsontwerp tot regeling van het leerlingwezen* ingediend.

Het leerlingwezen, waarin de leerling op de grondslag van een leerovereenkomst een opleiding in de praktijk van een bepaald beroep ontvangt, alsmede algemeen en op het beroep gericht onderwijs, was tot dusverre geregeld in de Nijverheidsonderwijswet.

De nieuwe regeling heeft geen directe band meer met de Nijverheidsonderwijswet. De opzet ervan en het doel van de opleiding hebben ertoe geleid, dat aan een afzonderlijke wettelijke regeling de voorkeur werd gegeven.

Het wetsontwerp heeft vijf titels, t.w. de algemene bepalingen met de begripsomschrijvingen en de definitie van het leerlingwezen, de inrichting van het leerlingwezen, de bekostiging, het toezicht en de overgangs- en slotbepalingen.

Voor wat de organisatorische opzet van de inrichting aangaat, zijn de samenwerkende landelijke en regionale organen van belang.

Voor de opleiding en beroepen die naar hun aard en samenhang tot dezelfde beroepencategorie behoren, is slechts één landelijk orgaan werkzaam. De landelijke organen verzorgen in het bijzonder het vaktechnisch gebied, elk voor de eigen beroepencategorie: de voorbereiding van de programma's, de examens en het verlenen van tussenkomst bij het sluiten van leerovereenkomsten.

De regionale organen verzorgen de maatschappelijke en pedagogische kanten, met als werkterrein een provincie of een deel daarvan. Zij zijn belast met de voorlichting, onderhouden contacten met ouders, leerlingen, scholen en instituten voor beroepskeuze en arbeidsbemiddeling enz.

De onderwijskundige opzet is eveneens tweeledig: enerzijds de opleiding in de praktijk van een bepaald beroep, anderzijds het algemeen en op het beroep gericht onderwijs. De sterke samenhang die reeds tussen beide bestond, is in het ontwerp nog verstevigd, waardoor duidelijk de gelijkwaardigheid van de beide componenten in het licht wordt gesteld.

De werkingssfeer van de nieuwe regeling zal ruimer zijn dan die van de oude. Zo zal de regeling zich ook uitstrekken tot opleidingen in de landbouw. Verder is tengevolge van de vervanging van de meer ambachtelijke door de beroepsmatige terminologie de toepassing op de industriële en economisch-administratieve opleidingen alsmede op de opleidingen voor meisjes mogelijk geworden. Tenslotte is de leeftijdsgrens van 21 jaar verhoogd tot 27 jaar, hetgeen

een verruiming, met name voor de voortgezette opleiding in het kader van het leerlingwezen, mogelijk maakt.

De duur van de leerovereenkomst is gesteld op ten minste één jaar. Wat de bekostiging betreft komen de regionale organen op gelijke voet als de landelijke voor kostenvergoeding in aanmerking. Met enkele beperkingen geldt de regeling, dat volledige vergoeding van de werkelijk gemaakte kosten zal plaatsvinden.

Leerlingen

Het aantal leerlingen steeg met ruim 9% en kwam van 58 777 op 64 564. De grote meerderheid, t.w. 38 633, was reeds in het bezit van een getuigschrift van een lagere technische dag-school.

Het aantal in 1963 geslaagden bedroeg 17 707 tegen 16 245 in 1962. Van hen waren 11 516 in het bezit van een getuigschrift van de lagere technische school, terwijl 6191 een dergelijk getuigschrift niet bezaten.

VI. NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

Huishoud-, industrie- en vakscholen

Het aantal *scholen* steeg van 292 tot 297, waaronder 10 openbare, 55 protestants-christelijke, 130 rooms-katholieke en 102 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* bleef vrijwel constant, t.w. 85 100 aan het begin van het schooljaar 1962/63 tegen 85 192 aan het begin van het voorgaande schooljaar.

Van hen volgde 4,4% openbaar, 19,7% protestants-christelijk, 40,1% rooms-katholiek en 35,8% ander bijzonder onderwijs.

De lagere opleidingen werden gevolgd door bijna 86%, de uitgebreid lagere door 10,5% en de middelbare opleidingen door 3,5% van het totale aantal leerlingen.

In 1962 werden 36 382 leerlingen tot deze scholen toegelaten. Het aantal leerlingen dat in 1963 de bedoelde scholen verliet bedroeg 55 808, van wie ruim 77% in het bezit was van het eindgetuigschrift.

Landbouwhuishoudscholen

Het aantal van deze *scholen* steeg van 257 tot 260, waaronder 4 openbare, 72 protestants-christelijke, 95 rooms-katholieke en 89 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* van de landbouwhuishoudscholen daalde van 37 424 tot 36 561. Het openbaar onderwijs omvatte 1,4%, het protestants-christelijk 27,8%, het rooms-katholiek 37,8% en het ander bijzonder onderwijs 33% van het totale aantal leerlingen.

De lagere opleidingen werden gevolgd door 91,5%, de uitgebreid lagere door 6% en de middelbare opleidingen door 2,5% van het totale aantal leerlingen.

In 1962 werden 14 993 leerlingen tot deze scholen toegelaten. In 1963 verlieten 23 510 leerlingen de school, van wie 78% in het bezit was van het getuigschrift.

Cursussen

Het aantal leerlingen dat aan cursussen verbonden aan huishoud-, industrie- en vakscholen daalde van 80 014 tot 79 367.

Het aantal leerlingen dat aan de cursussen verbonden aan landbouwhuishoudscholen daalde, steeg van 24 909 tot 25 965.

Andere onderwerpen

Over de *maatschappelijke functie van het lager nijverheidsonderwijs voor meisjes* heeft het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut in opdracht van het R.-K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding te Den Haag een rapport het licht doen zien.

De aanleiding tot het instellen van het onderzoek, waarvan in dit rapport de resultaten worden vermeld, is de omstandigheid dat het lager nijverheidsonderwijs voor meisjes de laatste jaren een ontwikkeling doormaakt in de richting van een opleiding waarin de algemene vorming gecombineerd wordt met dan wel gevolgd wordt door beroepsoriënterend onderwijs.

Naarmate aan de huishoudschool in toenemende mate een functie wordt toegekend in de oriëntering van het meisje naar haar toekomstig beroepsleven, dringt zich steeds sterker de noodzaak op ten behoeve van de doelmatigheid van deze functievervulling te weten, in wat voor soort beroepen en functies de abiturienten terechtkomen. Hiermede wordt dan een omvangrijk vraagstuk aangesneden dat betiteld kan worden als de maatschappelijke functie van dit onderwijstype.

Het doel van het onderzoek was dus een eerste inzicht te verkrijgen in de omvang en richting van de beroepskeuze en beroepsloopbaan van een aantal meisjes, die na voltooiing der primaire, respectievelijk assistentenopleiding het full-time dagonderwijs voorgee hebben verlaten, en die afkomstig zijn uit verschillende typen gemeenten. Bij het onderzoek waren betrokken r.-k. huishoudscholen in 4 gemeenten, t.w.: Den Haag, Eindhoven, Hoogkarspel en Didam.

VII. KUNST- EN/OF KUNSTNIJVERHEIDSONDERWIJS

Scholen en leerlingen

Het aantal *scholen* bleef 33, waaronder 5 openbare, 6 rooms-katholieke en 22 andere bijzondere. Ook het aantal *leerlingen* bleef met 5306 gelijk aan dat van het vorige jaar. Van hen volgde 12,1% openbaar, 13,6% rooms-katholiek en 74,3% ander bijzonder onderwijs.

In 1962 werden 1990 leerlingen voor het eerst tot de bedoelde scholen toegelaten. Aan 558 leerlingen kon in het verslagjaar een diploma worden uitgereikt, terwijl 1402 leerlingen de school zonder eindgetuigschrift verlieten.

VIII. SCHOLEN VOOR WINKELPERSONEEL OF DETAILHANDEL

Scholen en leerlingen

Het aantal *scholen* steeg van 16 tot 19, waaronder 1 openbare, 3 protestants-christelijke, 7 rooms-katholieke en 8 andere bijzondere scholen.

Het aantal *leerlingen* steeg met 16,2% en kwam van 3545 op 4118. Van hen volgde 9,4% openbaar, 13,9% protestants-christelijk, 30,3% rooms-katholiek en 46,4% ander bijzonder onderwijs.

In 1962 werden 1612 leerlingen voor het eerst tot de bedoelde scholen toegelaten. In het verslagjaar verlieten 1193 leerlingen de school, van wie bijna 32% in het bezit was van het eindgetuigschrift.

Andere onderwerpen

In 'Ons Handelsonderwijs' van april 1963 is gepubliceerd een nota betreffende de *plaatsbepaling van de vierjarige detailhandelsscholen in ons onderwijsbestel*, opgesteld door de Sectie Detailhandelsscholen van de Centrale voor Katholiek Handelsonderwijs, de Stichting Christelijke Detailhandelsvakscholen in Nederland en de Vereniging van Scholen voor de Detailhandel. Daarin komen achtereenvolgens aan de orde de doelstelling van de vierjarige detailhandelsschool; de eisen waaraan een toekomstige leidinggevende functionaris in het klein- en middenbedrijf zal moeten voldoen en in verband hiermede het niveau dat de opleiding beoogt te bereiken; de aanleg waarover de leerlingen zal moeten beschikken om een op het zelfstandig ondernemerschap gerichte opleiding te kunnen volgen; de verhouding van de detailhandelsschool tot andere vormen van lager beroepsonderwijs, met name tot het toekomstig lager economisch en administratief onderwijs en ander voortgezet lager onderwijs.

H. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

Hogere landbouwscholen

Het aantal hogere landbouwscholen was evenals het vorige jaar 9, die 1061 leerlingen telden. In 1962 werden 232 leerlingen tot deze scholen toegelaten.

In het cursusjaar 1962/63 verlieten 334 leerlingen de school, van wie 262 in het bezit waren van het diploma.

Middelbare landbouwscholen

Het aantal middelbare landbouwscholen bedroeg aan het begin van het schooljaar 1962/63 47, die 2790 leerlingen telden.

In 1962 werden tot deze scholen 1504 leerlingen toegelaten.

In 1963 verlieten 1424 leerlingen de school, van wie 1244 in het bezit waren van het diploma.

Lagere landbouwscholen

Het aantal lagere landbouwscholen bedroeg aan het begin van het schooljaar 1962/63 171, die 10 818 leerlingen telden.

Toegelaten werden 3093 leerlingen, terwijl in het schooljaar 1962/63 4167 leerlingen de school verlieten, onder wie 2283 met het diploma.

Hogere tuinbouwscholen

Er was één hogere tuinbouwschool, die 119 leerlingen telde. Tot deze school werden in 1962 39 leerlingen toegelaten, terwijl 29 leerlingen, onder wie 21 met het diploma, de school verlieten.

Middelbare tuinbouwscholen

De 8 middelbare tuinbouwscholen telden aan het begin van het schooljaar 1962/63 891 leerlingen, onder wie 363 nieuw toegelatenen. In 1963 verlieten 315 leerlingen de school, van wie 236 het diploma hadden verworven.

Tuinbouwwakscholen

Het aantal tuinbouwwakscholen bedroeg 89, die door 2119 leerlingen werden bezocht. In

1962 werden 1853 leerlingen tot deze scholen toegelaten. In 1962 verlieten 1096 leerlingen de school met en 342 de school zonder diploma.

Lagere tuinbouwscholen

De 62 lagere tuinbouwscholen telden 5962 leerlingen, onder wie 2015 die in 1962 voor het eerst tot deze scholen werden toegelaten. Van de 2012 die in 1963 de school verlieten waren 1305 in het bezit van het diploma.

Middelbare land- en tuinbouwscholen

Er waren 3 scholen waar zowel middelbaar landbouw- als middelbaar tuinbouwonderwijs gegeven werd. Deze scholen telden aan het begin van het schooljaar 1962/63 214 leerlingen, onder wie 103 nieuw toegelatenen. Het diploma verwierven 94 leerlingen, terwijl 11 leerlingen de school zonder diploma verlieten.

Lagere land- en tuinbouwscholen

Het aantal scholen waar lager land- en lager tuinbouwonderwijs gegeven werd bedroeg 40, welke scholen door 3472 leerlingen werden bezocht. In 1962 werden 1667 leerlingen tot deze scholen toegelaten. In 1963 vertrokken 1472 leerlingen, onder wie 817 met het diploma.

I. SOCIAAL-PEDAGOGISCH ONDERWIJS

Wetgeving en bestuur

Een nieuwe regeling kwam tot stand betreffende de eisen voor de toelating tot de scholen voor maatschappelijk werk (Beschikking van 5 augustus 1963, afd. S.P.O., nr. 47718).

Scholen en leerlingen

Het aantal *scholen voor maatschappelijk werk* steeg met 1 tot 17, die in totaal 3430 (vorig jaar 3226) *leerlingen* telden. Het protestants-christelijk onderwijs omvatte 37,6%, het rooms-katholiek onderwijs 38,2% en het ander bijzonder onderwijs 24,2% van het totale aantal leerlingen.

Volledig dagonderwijs ontvingen 1637 leerlingen, van wie 1464 de dagopleiding voor maatschappelijk werker(ster) volgden en 155 de cursus wijkverpleging.

Bij het partieel onderwijs, dat door 1793 leerlingen werd gevolgd, nemen voor wat het aantal leerlingen betreft de urgentie-opleiding voor maatschappelijk werk met 776 en de opleiding kinderbescherming met 634 leerlingen (444 A en 190 B) een voorname plaats in.

In 1962 werden 799 leerlingen voor het eerst tot de eigenlijke opleidingen voor maatschappelijk werk aan de scholen voor maatschappelijk werk toegelaten, onder wie 470 tot de dagopleiding voor maatschappelijk werker(ster). Aan 1037 personen kon in 1963 een diploma worden uitgereikt.

De drie *instituten voor de opleiding van jeugdleiders(sters)* telden in totaal 396 leerlingen. Van hen volgden 258 volledig dagonderwijs en 138 partieel onderwijs.

Tot deze scholen werden in 1962 59 leerlingen toegelaten (eigenlijke opleiding tot jeugdleider(ster)). Aan 71 personen kon in 1963 een diploma worden uitgereikt, onder wie 51 die het diploma jeugdleider(ster) verwierven.

Instituten voor de opleiding van gezinsverzorgsters waren er 24, die aan het begin van het cursusjaar 1962/63 door 1479 leerlingen werden bezocht.

J. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

Wetgeving en bestuur

Ingediend werd een ontwerp van wet tot wijziging van de Middelbaar-onderwijswet, de Hoger-onderwijswet en de Wet van 14 april 1960.

In de eerste plaats werd beoogd de regeling van de vergoeding door het Rijk van het gemeentelijk voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, welke in laatstgenoemde wet was opgenomen en die gold tot 1 januari 1964, te verlengen tot 1969, dit in afwachting van de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs. Daarnaast behelsde het wetsontwerp voorstellen tot enkele wijzigingen van meer ondergeschikte aard van de bestaande wetgeving.

Het wetsontwerp werd in november door de Tweede en in december door de Eerste Kamer der Staten-Generaal aanvaard, waarna de wet in *Staatsblad* nr. 530 is afgekondigd.

Verder kwam tot stand een wijziging van de eindexamenregelingen voor gymasia en hogereburgerscholen, welke bij Koninklijk besluit van 17 mei 1962 haar beslag kreeg. De wijziging beoogde enige technische onjuistheden in deze eindexamenregelingen weg te nemen (Koninklijk besluit van 18 januari 1963, *Stb.* 17).

Ook het reglement en de programma's van de staatsexamens gymnasium en h.b.s. werden gewijzigd (Koninklijk besluit van 15 maart 1963, *Stb.* 100).

Een herziening kwam tot stand van de regeling van de bevoegdheid voor het geven van onderwijs in de muziek aan een hogereburgerschool, een middelbare school voor meisjes en een handelsdag- of handelsavondschoon (Koninklijk besluit van 29 april 1963, *Stb.* 148).

Bij onderscheiden Koninklijke besluiten tenslotte werden de hierna genoemde instellingen aangewezen als bevoegd een bewijs van bekwaamheid tot universitaire studie af te geven aan de leerlingen die het onderwijs tot het einde hebben bijgewoond.

r. De afdeling gymnasium van het rooms-katholiek lyceum 'Geert Grootte College' te Deventer;

2. het rooms-katholiek gymnasium van het seminarie 'Leeuwenhorst' te Noordwijkerhout;
3. de afdeling gymnasium van het Joods Lyceum Maimonides te Amsterdam;
4. de afdeling gymnasium van het lyceum van het St.-Dominicus College te Nijmegen;
5. het rooms-katholiek gymnasium van het Montfortaans seminarie Ste. Marie te Schimmert;
6. de afdeling gymnasium van het rooms-katholiek lyceum St.-Jan te Hoensbroek.

Commissies

De op 5 juli 1961 ingestelde *commissie ter bestudering van de problematiek van de schoolgrootte bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs* heeft op 29 november van het verslagjaar haar rapport aan de staatssecretaris aangeboden.

Behalve door kennismaking van de voornaamste over haar onderwerp verschenen literatuur heeft de commissie gegevens verzameld, onder andere door het doen houden van gesprekken met rectoren, leraren en leerlingen van een zestal scholen van uiteenlopende richting en samenstelling. Deze interviews hadden tot doel informatie te verkrijgen over de vraag waartoe de ontwikkeling van de schoolgrootte in de praktijk heeft geleid, voorzover betreft de organisatie, de positie van de schoolleiding, van de docenten en van de leerlingen en de contacten tussen dezen. Verdere gegevens ten aanzien van de grote school in de praktijk door middel van interviews van een van de commissieleden met een tweetal inspecteurs van het v.h.m.o. en van een bezoek dat deze bracht aan enkele grote, nieuwe scholen in Hannover. Hoofdstuk II van het rapport handelt over de verschillende aspecten van de schoolgrootte: de schoolgrootte financieel-economisch bezien, de schoolgrootte in verband met de gunstigste mogelijkheden voor de ontwikkeling van het kind, de schoolgrootte met betrekking tot de taken binnen de school, de schoolaccommodatie, de schoolsfeer en de organisatie.

In het derde hoofdstuk wordt gesproken over de schoolgrootte en de scholenspreiding, terwijl hoofdstuk IV getalsnormen voor de omvang van scholen geeft.

Hoofdstuk V van het rapport bevat de samenvatting en een aantal conclusies.

Algemene gegevens dagscholen

Het aantal *zelfstandige dagscholen* nam met 6 toe en bedroeg op 16 september 1962 457. Nieuw zijn twee rooms-katholieke gymnasia (klein-seminaria die werden aangewezen), één protestants-christelijke en twee rooms-katholieke h.b.s.'en, één gemeentelijk lyceum en één gemeentelijke middelbare school voor meisjes.

Voorts werden een gymnasium en een h.b.s. (beide gemeentelijk) samengevoegd tot een lyceum; een rooms-katholieke h.b.s. werd door toevoeging van een afdeling gymnasium omgezet in een lyceum, en één rooms-katholiek lyceum door opheffing van een afdeling gymnasium in een h.b.s. Tenslotte werd aan enige scholen een afdeling gymnasium-B, h.b.s.-A of middelbare school voor meisjes toegevoegd.

Het totale aantal *leerlingen* bij het dag-v.h.m.o. is met ruim 4% gestegen en kwam van 178 351 op 185 822. Het openbaar onderwijs omvatte 34,4%, het protestants-christelijk 22,4%, het

rooms-katholiek 36,6% en het ander bijzonder onderwijs 6,6% van het totale aantal leerlingen.

Tot de dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs werden in 1962 39 671 leerlingen voor het eerst toegelaten tegen 39 686 in 1961. Bijna 85% van de nieuw toegelatenen had uitsluitend gewoon lager dan wel gewoon lager en voortgezet gewoon lager onderwijs gevolgd, ca. 6% was in het bezit van het mulodiploma en 5,2% had zonder dit diploma de uloschool verlaten. De resterende 3,2% had tevoren ander onderwijs dan het hiervoor genoemde genoten. Van de toegelatenen ging 13,2% naar het gymnasium, 31,1% naar de h.b.s., 47,3% naar het lyceum, 7,1% naar de middelbare school voor meisjes en 1,3% naar de handelsdagschool.

Het aantal in het schooljaar 1962/63 vertrokken leerlingen bedroeg 33 623. Van hen was ruim 55% in het bezit van een getuigschrift. Van de 21 161 kandidaten die voor het eindexamen van een dagschool voor v.h.m.o. opgingen, slaagde ruim 88%. Van de kandidaten die aan de onderscheiden staatsexamens deelnamen, slaagde 53%.

Het aantal *leraren* bij het gehele dag-v.h.m.o. steeg van 12 200 aan het begin van het schooljaar 1961/62 tot 13 588 aan het begin van het schooljaar 1962/63. Het aantal bevoegde leraren in de wettelijk verplichte vakken bedroeg 8685, zodat ruim 31% van de leraren in die vakken niet bevoegd was.

De hoogste percentages onbevoegde leraren kwamen voor bij Duits (50%), Frans (49%), biologie (46%), tekenen (44%) en Engels (39%).

Van de in het schooljaar 1962/63 in de wettelijk verplichte vakken gegeven lessen werden in totaal 197 423 bevoegd en 67 827 onbevoegd gegeven, hetgeen betekent dat de percentages bevoegd en onbevoegd gegeven lessen respectievelijk 74,4 en 25,6 bedroegen.

Gelet op de schoolsoort bedraagt het percentage onbevoegd gegeven lessen bij het gymnasium 17, de h.b.s. 28, het lyceum 26, de middelbare school voor meisjes 35 en de handelsdagschool 30.

Gymnasia

Het aantal *scholen* steeg van 84 tot 85, waaronder 31 openbare, 7 protestants-christelijke en 47 rooms-katholieke. Deze schoolsoort telde aan het begin van het schooljaar 1962/63 21 049 leerlingen tegen 20 678 aan het begin van het voorgaande schooljaar. Van hen volgde 33,1% openbaar, 8,6% protestants-christelijk en 58,3% rooms-katholiek onderwijs.

Tot deze schoolsoort werden in 1962 5253 (vorig jaar 5290) leerlingen toegelaten. Aan het examen voor het diploma gymnasium A namen in 1963 2332 kandidaten deel, van wie 94% slaagde. Voor het diploma B luiden deze cijfers respectievelijk 2116 en 91%.

Hogereburgerscholen

Het aantal *scholen* bedroeg medio september 154 tegen 152 aan het begin van het voorgaande schooljaar, waaronder 74 openbare, 28 protestants-christelijke, 48 rooms-katholieke en 4 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* steeg met 3% en kwam van 50 676 op 52 360. Het openbaar onderwijs omvatte 43,5%, het protestants-christelijk 19,3%, het rooms-katholiek 35,2% en het ander bijzonder onderwijs 2% van het totale aantal leerlingen.

Tot deze scholen werden in 1962 12 368 (12 482) leerlingen toegelaten. Aan de examens voor het diploma A namen 4481 kandidaten deel, van wie 90% slaagde, en aan die voor het diploma B 7615 kandidaten, van wie 85% het diploma verwierf.

Lycea

Het aantal *scholen* steeg van 162 tot 164, waaronder 57 openbare, 45 protestants-christelijke, 41 rooms-katholieke en 21 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* steeg met ca. 4% en kwam van 80 148 op 83 414. Van hen volgde 32% openbaar, 29,8% protestants-christelijk, 27,7% rooms-katholiek en 10,5% ander bijzonder onderwijs.

Tot deze scholen werden in 1962 18 728 (18 790) leerlingen toegelaten.

Middelbare scholen voor meisjes

Het aantal middelbare *scholen* voor meisjes steeg van 168 tot 177, waaronder 41 zelfstandige scholen. Het aantal *leerlingen* steeg met 10% en kwam van 24 425 op 26 878. Van hen volgde 23,2% openbaar, 18,2% protestants-christelijk, 50,1% rooms-katholiek en 8,5% ander bijzonder onderwijs.

Voor het eerst toegelaten werden 2797 (2594) leerlingen. Aan het eindexamen namen in 1963 4072 kandidaten deel, van wie 90% het diploma verwierf.

Handelsdagscholen

Het aantal handelsdagscholen bedroeg evenals het vorige jaar 19, waaronder 3 met een driejarige cursus. Van deze scholen waren 13 zelfstandig, 3 verbonden aan een h.b.s. en 3 aan een lyceum.

Het aantal *leerlingen* bleef vrijwel stabiel en bedroeg 2121. De openbare scholen telden 57,8%, de protestants-christelijke 5,9%, de rooms-katholieke 29,3% en de andere bijzondere 7% van het totale aantal leerlingen. Tot deze scholen werden in 1962 525 (530) leerlingen toegelaten. Aan de eindexamens in 1963 namen 545 kandidaten deel, van wie 82% slaagde.

Handelsavondscholen

Het aantal handelsavondscholen bleef 153, waaronder 55 openbare, 12 protestants-christelijke, 35 rooms-katholieke en 51 andere bijzondere.

Het aantal *leerlingen* steeg van 20 897 tot 21 539.

Voorts namen 1643 (vorig jaar 1777) leerlingen deel aan de aan een aantal handelsavondscholen verbonden opleidingen voor de praktijkdiploma's van de Nederlandse Associatie voor Praktijkexamens.

Het openbare onderwijs omvatte 36%, het protestants-christelijk 6%, het rooms-katholiek 22,2% en het ander bijzonder onderwijs 35,8% van het aantal leerlingen.

In 1962 werden 9991 (9707) leerlingen voor het eerst tot de handelsavondscholen toegelaten. Het aantal kandidaten dat in 1963 aan het examen van de 3-jarige cursus deelnam, bedroeg 3478, van wie 85% slaagde. Aan het examen van de 5-jarige cursus werd door 1350 kandidaten deelgenomen, van wie 91% het diploma verwierf.

Avondlycea

Het aantal door het Rijk gesubsidieerde *avond-h.b.s.'en en -lycea* bedroeg 19, t.w. 8 rooms-katholieke en 11 andere bijzondere, waaronder 2 scholen uitgaande van een gemeentelijke stichting.

Deze scholen telden op 16 september 1962 4189 leerlingen. De h.b.s.-afdelingen telden 3176, de gymnasiumafdelingen 671 en de voorbereidende klassen 342 leerlingen.

Opleidingen voor middelbare akten

Het aantal leerlingen bij de door het Rijk gesubsidieerde opleidingen voor de middelbare-aktenexamens steeg van 8877 tot 9121 ofwel met bijna 3%. Aan de universiteiten die dergelijke opleidingen hebben georganiseerd, waren daarnaast nog 1426 personen in opleiding voor een m.o.-akte.

De grootste groepen werden gevormd door studerenden voor de akten lichamelijke oefening m.o. met 1465, Engels m.o. A met 1152, Frans m.o. A met 1067, Nederlands m.o. A eveneens met 1067, pedagogiek A met 753, Duits m.o. A met 725 en wiskunde m.o. A met 654 leerlingen.

Het aantal studerenden voor de B-akten bedroeg in de volgorde Nederlands, Frans, Engels en Duits 477, 345, 344 en 270.

Andere onderwerpen

Bij gelegenheid van het *honderdjarig bestaan van de Wet op het middelbaar onderwijs* verscheen in mei van het verslagjaar 'Een eeuw middelbaar onderwijs 1863-1963'. Dit gedenkboek werd op verzoek van de Raad van leraren bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs geschreven door A. Bartels, en het beschrijft de geschiedenis van genoemde wet over de laatste honderd jaar.

'*De leraar en zijn klas*' is de titel van een boek dat in het verslagjaar verscheen van de hand van prof. H. W. F. Stellwag, prof. dr. R. Vuyk en ir. P. C. van de Griend.

Het stelt zich ten doel het lesgeven van een leraar aan een klas vanuit pedagogische en psychologische gezichtspunten te beschouwen, waarbij vooral gedacht is aan het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

De schrijvers hebben getracht drie aspecten van het onderwerp 'De leraar in de klas' te synthetiseren: vanuit het oogpunt van de leraar, van de leerlingen en van de interactie tussen hen beiden.

In een zestal hoofdstukken worden de volgende onderwerpen besproken:

- a. de binnencirkel;
- b. de buitencirkel (invloeden van personen en groeperingen van respectievelijk binnen en buiten de school);
- c. de leraar in de klas;
- d. de leerling in de school;
- e. de interactie tussen leerling en leraar;
- f. de interactie in de schoolklas.

Over *introductie en begeleiding van de beginnende leraar* verscheen in Pedagogische Studiën nr. 3 een artikel van de hand van P. J. Couvée.

Schrijver wijst o.m. op het belang van een goede introductie in de school: het bieden van gelegenheid en het gebruik maken daarvan tot het inleven in het klimaat van de school en het vertrouwd raken met de geldende regels en gewoonten, waarna hij een aantal mogelijkheden van introductie aangeeft.

Deze introductie zal, aldus schrijver, haar logische voortzetting moeten vinden in een 'begeleiding' gedurende – op zijn minst – het eerste cursusjaar. Deze begeleiding is niet uitsluitend de taak van de rector/directeur, eventueel bijgestaan door een der correctoren. Overleg met vakcollegae betekent niet alleen een onmisbare steun voor de beginnende leraar, maar is ook noodzakelijk voor de didactische coördinatie in de school. Daarnaast kan contact met een oudere, ervaren 'mentor' waardevol zijn en inschakeling bij buitenschoolse activiteiten kan de beginnende leraar helpen sneller en ruimer inzicht te krijgen in de mentaliteit van de leerlingen.

Dat men het probleem van introductie en begeleiding niet uitsluitend intern weet op te lossen, is gebleken uit het feit, dat een aantal rectoren en directeuren zich enkele jaren geleden tot de pedagogische centra hebben gewend met het verzoek na te gaan, of er mogelijkheden waren aan de beginnende leraren van hun scholen steun te geven. De pedagogische centra hebben naar aanleiding daarvan een aantal conferenties voor beginnende leraren georganiseerd. Schrijver gaat vervolgens uitvoerig op het doel en de opzet van deze vorm van externe begeleiding in en bespreekt achtereenvolgens de uitgangspunten, de werkmethode, het programma en de 'nazorg'.

Als academisch proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de wiskunde en natuurwetenschappen verscheen van de hand van P. C. van de Griend *Leiderschapsvormen in de schoolklas* (enkele aspecten van de verhouding tussen leraar en leerling).

Het eerste deel beschrijft een literatuuronderzoek betreffende de terminologieën die gebruikt worden in de literatuur over het leiderschap van de docent in de schoolklas.

Deel II bevat een verslag van eigen onderzoek betreffende leiderschapsgedrag van docenten, met als uitgangspunt de waarneming van dit gedrag door leerlingen.

Het derde deel bevat een 'case-study', waarvan het doel was na te gaan of een bepaald docent erin zou slagen in eenzelfde klas geheel verschillende leiderschapsvormen te beoefenen.

Betreffende het *testonderzoek bij het toelatingsexamen* dient te worden vermeld het rapport van de gemeente 's-Gravenhage over een onderzoek naar de wenselijkheid van inschakeling van psychologische tests bij de toelating tot scholen voor v.h.m.o. In dit rapport wordt door de daartoe aangezochte studietoelatingsexamencommissie een verslag gegeven over het schoolverloop der leerlingen van de gemeentelijke h.b.s.'en en lycea uit de jaargroepen 1946 t/m 1951.

Van al deze leerlingen waren niet enkel de gegevens van de toelatingsexamens voorhanden, doch evenzeer beschikt de commissie over een psychologisch onderzoek voor ieder van hen. Aldus kon een vergelijking gemaakt worden tussen de prognostische waarde van het toelatingsexamen en die van de psychologische test. De achtergronden van dit onderzoek waren de algemene teleurstelling over de resultaten van het toelatingsexamen in selectief opzicht en de door velen verwachte gunstige resultaten van het psychologisch onderzoek.

Naar het oordeel van de commissie zijn de uitkomsten van dit onderzoek van grote waarde voor al degenen die zich bezighouden met en zich willen verdiepen in de problemen der aansluiting van l.o. en v.h.m.o.

Het eerste hoofdstuk van het rapport bespreekt uitvoerig de algemene opzet van het onderzoek. Hoofdstuk II bespreekt het schoolverloop. Aan de hand van uitvoerige schema's wordt nagegaan hoe het schoolverloop van 2087 leerlingen in de jaren 1946 t/m 1951 is geweest. Het derde hoofdstuk biedt nadere beschouwingen over het schoolverloop. Enkele vragen worden besproken die wel niet rechtstreeks het schoolverloop van de totale groep raken, doch daarmee wel samenhangen. Hoofdstuk IV bespreekt de prognose. De commissie heeft getracht door vergelijking van testscore en toelatingsexamen met schoolverloop uit te maken, of hier van een betrouwbare selectiemethode sprake was en of vervanging van toelatingsexamen door testserie of aanvulling met testserie een verbeterde selectie kon opleveren. Hoofdstuk V bevat enkele slotbeschouwingen. Op de eerste plaats komt de vraag aan de orde waarom toch het massale schriftelijke testonderzoek voor de selectie minder geschikt bleek te zijn dan het sterk bestreden toelatingsexamen. Een tweede slotbeschouwing was gewijd aan het toelatingsexamen. Op de derde plaats vraagt de commissie aandacht voor de verbetering van het rendement.

K. WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS

Wetgeving en bestuur

Vooreerst kwam een wijziging van de *Wet op het wetenschappelijk onderwijs* tot stand ter herziening van de regeling van de toelating tot universitaire examens. Dit was nodig in verband met de invoering van het nieuwe op genoemde wet gebaseerde academisch statuut. De nieuwe regeling heeft in hoofdzaak een technisch-juridisch karakter en brengt geen wijziging in de reeds bestaande toelatingsrechten.

De nieuwe regeling heeft het karakter van een interimregeling doordat ze in de plaats treedt van de oude bepalingen en zal gelden totdat de nieuwe, in artikel 26 van meergenoemde wet vervatte regeling van kracht zal worden. Vanwege de in dat artikel gebruikte terminologie zal dit het geval zijn wanneer de *Wet op het voortgezet onderwijs* in werking treedt.

Teneinde de mogelijkheid te openen tot invoering aan de universiteiten en hogescholen van afzonderlijke wetenschappelijke studierichtingen in de juridische en in de economische faculteit, is de toelating tot de examens in de toekomstige fiscale studierichting in de juridische faculteit (*Staatsblad* nr. 346) in het leven geroepen.

Door een wijziging van de artikelen 19 en 23 van de *Wet op het wetenschappelijk onderwijs* is het mogelijk geworden de bijzondere economische hogescholen te Rotterdam en te Tilburg met een door de overheid erkende en bekostigde juridische faculteit uit te breiden (*Staatsblad* nr. 236).

De derde wijziging van de *Wet op het wetenschappelijk onderwijs* had betrekking op de subsidiëring van de faculteiten der godgeleerdheid aan bijzondere universiteiten, waarmede een wijziging van de oude Hoger-onderwijswet gepaard ging (*Staatsblad* 228).

Op 1 september van het verslagjaar is het nieuwe academisch statuut in werking getreden, dat gebaseerd is op de *Wet op het wetenschappelijk onderwijs*. Het bevat een regeling van examens en promoties.

Hiermede is de eerste fase van de herziening van het oude statuut voltooid. Deze omvat de algemene bepalingen betreffende het afleggen van de examens en het promoveren.

Tevens is daarbij een nieuwe indeling van de examens en dus van de verschillende studierichtingen gegeven voor zover dit nodig was in verband met het feit dat bij de *Wet op het*

wetenschappelijk onderwijs de examens in verenigde faculteiten zijn vervangen door die in interfaculteiten, terwijl naast de bestaande faculteiten bij amendement van de Tweede Kamer een nieuwe faculteit der sociale wetenschappen is ingesteld. In de nieuwe faculteit zijn behalve de studierichtingen der westerse en niet-westerse sociale wetenschap ook de psychologie en de opvoedkunde ingedeeld.

De examenprogramma's zijn voorlopig ongewijzigd uit het oude statuut overgenomen. De herziening daarvan zal voor zover nodig plaatsvinden in de tweede fase van de vernieuwing van het statuut (Koninklijk besluit van 11 september 1963, *Stb.* 380).

Verder kwamen een drietal uitvoeringsbesluiten met betrekking tot de Wet op het wetenschappelijk onderwijs tot stand.

Het eerste besluit betrof een nieuwe regeling inzake de vrijstelling, vermindering en terugbetaling van collegegeld voor de studie aan de openbare universiteiten en de technische rijks Hogescholen. Deze regeling is in de plaats getreden van het op de Hoger-onderwijswet gebaseerde collegegeldbesluit en stemt daarmee in hoofdzaak overeen (Koninklijk besluit van 26 juni 1963, *Stb.* 279).

Het tweede uitvoeringsbesluit betreft een voorlopige voorziening met betrekking tot de uitoefening van de bevoegdheden inzake individuele personeelsaangelegenheden bij de openbare universiteiten en hogescholen.

Krachtens de overgangsbepalingen van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs zijn in afwachting van de totstandkoming van nieuwe rechtspositiereglementen de bestaande besluiten en reglementen op het personeel van de openbare universiteiten en hogescholen van kracht gebleven.

Door wie en op welke wijze bevoegdheden tot beslissing in individuele gevallen ingevolge deze besluiten en reglementen worden uitgeoefend, zou bij algemene maatregel van bestuur worden geregeld.

Het onderhavige besluit geeft daaraan uitvoering en wijst als het gezag dat de meergenoemde bevoegdheden zal uitoefenen het college van curatoren aan (Koninklijk besluit van 2 mei 1963, *Stb.* 115).

Ter uitvoering van het bepaalde in het derde en vierde lid van artikel 43 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs kwam een regeling betreffende de financiële positie van curatoren tot stand.

Bepaald is onder welke omstandigheden de curator die wordt aangewezen deel uit te maken van het college van overleg over de dagelijkse zaken van de universiteit of hogeschool, aanspraak kan doen gelden op een bezoldiging, en welke dan zijn rechtspositie is.

Verder zijn voorschriften gegeven met betrekking tot de mogelijkheid tot het toekennen van een toelage aan een of meer andere curatoren (Koninklijk besluit van 4 juni 1963, *Stb.* 237).

Commissies

Voor eerst verscheen het rapport van de op 16 september 1960 ingestelde *Commissie Bestuurs-*

wetenschappelijke Studie. Deze commissie had tot taak het vraagstuk van de organisatie van de universitaire studie in de bestuurswetenschappen te bestuderen en voorstellen te doen inzake de regeling van de verschillende richtingen van die studie in het Academisch Statuut.

Naar het oordeel van de commissie zou in de studies in het Nederlands recht, de economie en de sociale wetenschappen, op basis van het bestaande kandidaatsexamen en naast het bestaande doctoraal examen, in elk van die studies een differentiatie van dat doctoraal examen in bestuurswetenschappelijke richting dienen te worden ingevoerd.

Naast het bestuursrecht zou het belangrijkste vak van die nieuwe examens zijn het tot dusver nog niet als afzonderlijk vak gedoedeerde vak bestuurskunde.

Verder stelt de commissie voor in de juridische faculteit een nieuwe bestuurswetenschappelijk gerichte studie in te voeren.

Tenslotte heeft de commissie te kennen gegeven dat zij meent ervan te mogen uitgaan dat bij de herziening van het Academisch Statuut op basis van de nieuwe Wet op het wetenschappelijk onderwijs in dat Statuut thans ook een plaats zal worden gegeven aan een studie in de politieke wetenschappen, die zich dan zal lenen voor een differentiatie van het doctoraal examen in de bestuurswetenschappelijke richting.

Verder werd gepubliceerd het rapport van de in 1960 ingestelde *Commissie technische studie en maatschappijwetenschappen.*

In het rapport wordt een overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen en bestaande plannen betreffende dit vraagstuk, en worden deze geplaatst tegen de achtergrond van een snel evoluerende maatschappij en de daarmee veranderende eisen die aan de ingenieursopleiding worden gesteld.

De commissie komt tot de conclusie dat de ingenieur van tegenwoordig niet alleen bekwaam moet zijn in zijn vak, maar ook inzicht moet hebben in plaats en betekenis van zijn functie in de maatschappij. Daarom behoeven alle studenten aan de technische hogescholen een oriëntatie in een aantal wetenschappen (wijsbegeerte, psychologie en sociologie, economie en rechtswetenschap), die een maatschappelijke vorming geven.

Een inleiding in deze maatschappijwetenschappen dient naar het oordeel der commissie als een essentieel onderdeel van de ingenieursopleiding te worden beschouwd. Het gevaar van verlenging van de studieduur zou volgens de commissie vermeden kunnen worden door het onderricht in de maatschappijwetenschappen niet toe te voegen aan doch in te vlechten in de gehele studie.

Verder wordt uitbreiding bepleit van studieprogramma's met een bedrijfskundige inslag binnen de verschillende studierichtingen. Wanneer hiermede ervaring zal zijn opgedaan, behoort een proefneming met de instelling van een bedrijfskundige studierichting, die tot een afzonderlijk ingenieursdiploma zal leiden, tot de mogelijkheden.

Een andere aanbeveling van de commissie is, de instelling van een baccalaureaatsexamen in de technische wetenschappen, welke verwezenlijkt zou kunnen worden door het kandidaatsexamen zodanig te herzien, dat het tevens als baccalaureaatsexamen kan gelden.

Eveneens werd gepubliceerd het rapport van de in februari 1960 ingestelde *commissie, die tot*

taak had de minister van advies te dienen met betrekking tot de vraag of, en zo ja op welke wijze, de wetenschappelijke studie van de lichamelijke vorming en/of bestudering van op de lichamelijke vorming betrekking hebbende vraagstukken, in universitair verband kan worden ingepast.

De commissie acht een opleiding aan de universiteit gerechtvaardigd. Zij noemt daarvoor twee mogelijkheden, t.w.:

a. een universitaire studie, gericht op het verwerven van de bevoegdheid van leraar in de lichamelijke oefening;

b. een universitaire studie, niet gericht op het verwerven van de genoemde bevoegdheid.

De eerste mogelijkheid houdt in een vierjarige opleiding met een kandidaatsexamen na drie jaar en een afsluiting één jaar later door een baccalaureaatsexamen (of een doctoraal examen eerste gedeelte), waaraan de onderwijsbevoegdheid zal zijn verbonden, met de mogelijkheid dat wederom een jaar later een doctoraal examen (of een doctoraal examen tweede gedeelte) kan worden afgelegd. De tweede mogelijkheid betreft een vijfjarige opleiding waarbij de in het programma voor het theoretisch deel der studie voor het kandidaatsexamen op te nemen vakken zoveel mogelijk dezelfde inhoud zouden moeten hebben als de theoretische vakken, die deel uitmaken van de studie voor de akte m.o. lichamelijke oefening, en waarbij in aansluiting op het derde studiejaar een kandidaatsexamen kan worden afgelegd, twee jaar later gevolgd door een studie afsluitend doctoraal examen.

Bij beide opleidingen zou de commissie de doctorale studie zodanig willen structureren dat een keuze uit een tweetal studierichtingen zal kunnen worden gedaan, t.w. een pedagogisch-psychologische en een medisch-biologische richting.

Op praktische gronden acht de commissie het wenselijk dat een eventuele opleiding tot leraar in de lichamelijke oefening aanvankelijk slechts aan één universiteit zal worden georganiseerd, waarvoor naar de mening van de commissie de universiteit van Amsterdam het meest aangewezen lijkt. Een eventuele universitaire opleiding, niet gericht op het verwerven van de onderwijsbevoegdheid, zou zonder bezwaar door meer universiteiten kunnen worden verwezenlijkt.

Alle diploma's die aan hun bezitters ingevolge de Wet op het wetenschappelijk onderwijs toegang geven tot de examens in enige faculteit, zouden ook toegang dienen te geven tot de examens in de lichamelijke opvoeding.

De bij gemeenschappelijke beschikking van de ministers van landbouw en visserij en van onderwijs, kunsten en wetenschappen van 28 mei 1962 ingestelde *commissie van advies inzake de wettelijke regeling van het wetenschappelijk landbouwonderwijs*, heeft op 14 mei 1963 haar rapport uitgebracht.

De commissie had tot taak de Regering te adviseren inzake de wijzigingen die in de wettelijke regeling van het hoger landbouwonderwijs zouden moeten worden aangebracht in verband met de nieuwe Wet op het wetenschappelijk onderwijs.

Verder zou in haar advies betrokken moeten worden het antwoord op de vraag of de wette-

lijke regeling van het hoger landbouwonderwijs in de Wet op het wetenschappelijk onderwijs zou moeten worden ingepast, dan wel of de Wet op het hoger landbouwonderwijs aan de Wet op het wetenschappelijk onderwijs zou moeten worden aangepast.

Ten aanzien van de vraag of het mogelijk zou zijn de voor het wetenschappelijk landbouwonderwijs nodige bepalingen onder te brengen in de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, is de commissie tot een bevestigend antwoord gekomen. Een voorontwerp tot wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs is bij het rapport gevoegd.

Ingesteld werd een *Landelijke Commissie voor de Academische Studievoorzichting*, die zich zal bezighouden met de voorlichting inzake de studie aan instellingen van wetenschappelijk onderwijs. Deze studievoorzichting heeft ten doel aan belanghebbenden een inzicht te geven in de eisen die een academische studie in het algemeen stelt, en een overzicht te geven van de academische studies en de daarop aansluitende beroepsmogelijkheden (Beschikking van 9 augustus 1963, D.G.W. nr. 103823).

De commissie is op 31 oktober 1963 door de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen geïnstalleerd.

Studenten

Het aantal studenten aan alle Nederlandse universiteiten en hogescholen tezamen nam van 43 937 aan het begin van het vorige studiejaar tot 47 863 aan het begin van het studiejaar 1962/63 toe, hetgeen een stijging betekent van bijna 9%.

Aan de universiteit van Amsterdam, en die te Leiden, Utrecht en Groningen studeerden respectievelijk 17,6%, 16,3%, 12,7% en 8,8% van het totale aantal studenten, aan de rooms-katholieke universiteit te Nijmegen en de Vrije Universiteit te Amsterdam respectievelijk 8,1% en 7,6%, aan de technische hogescholen te Delft en te Eindhoven respectievelijk 15,9% en 3,3%, aan de landbouwhogeschool te Wageningen 2,8%, en aan de economische hogescholen te Rotterdam en te Tilburg respectievelijk 4,5% en 2,4%.

Van het totale aantal studeerden 988 of 2,1% godgeleerdheid, 5304 of 11,1% letteren, 8251 of 17,2% medische wetenschappen, 7104 of 14,9% wiskunde en natuurwetenschappen, 9206 of 19,2% technische wetenschappen, 1309 of 2,7% landbouwkunde en 15 701 of 32,8% maatschappijwetenschappen.

Het aantal eerstejaars studenten, t.w. degenen die zich voor de eerste maal aan een Nederlandse instelling voor hoger onderwijs lieten inschrijven, bedroeg aan het begin van het studiejaar 1962/63 8425 tegen 7913 aan het begin van het voorgaande studiejaar, hetgeen een stijging betekent van 512 studenten of 6,5%.

Godgeleerdheid werd door 1,6% gekozen, letteren door bijna 10%, medische wetenschappen door ca. 16%, wiskunde en natuurwetenschappen door ruim 15%, technische wetenschappen door ruim 19%, landbouwkunde door bijna 3% en maatschappijwetenschappen door ruim 34%.

Het aantal aan de universiteiten en hogescholen met goed gevolg afgelegde kandidaatsexamens bedroeg 5224, waarvan 2,4% godgeleerdheid, 8,2% letteren, 16,4% medische weten-

schappen, 23,4 % wiskunde en natuurwetenschappen, 13,8 % technische wetenschappen, 2,8 % landbouwkunde en 33,- % maatschappijwetenschappen.

Het aantal aan de universiteiten en hogescholen afgelegde doctorale c.q. ingenieurs-examens bedroeg 3413, waarvan 1,6 % godgeleerdheid, 6,3 % letteren, 20,4 % medische wetenschappen, 22,5 % wiskunde en natuurwetenschappen, 20,1 % technische wetenschappen, 2,7 % landbouwkunde en 26,4 % maatschappijwetenschappen.

Het aantal aan alle universiteiten en hogescholen gepromoveerden bedroeg 398. Het vorige jaar bedroeg dit aantal 433.

Aan het begin van het studiejaar 1962/1963 waren 1168 buitenlandse studenten aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen ingeschreven tegen 1155 aan het begin van het voorgaande studiejaar. De Indonesische studenten vormden met 238 de grootste groep, gevolgd door de studenten uit de Verenigde Staten van Noord-Amerika met 136 en de studenten uit Duitsland (Oost en West) met 120.

Andere onderwerpen

Over de *samenhang der wetenschappen* verscheen in het verslagjaar een rapport, opgesteld door de Werkcommissie Wetenschappelijk Onderwijs van de Nederlandse Studentenraad. Het tekort aan inzicht in de samenhang der wetenschappen komt in dit rapport uitvoerig aan de orde. Naar het oordeel van de commissie valt dit tekort in beginsel te herleiden tot een rendementstekort, inherent aan de huidige opzet van de studieprogramma's. In hoofdzaak wordt de kwestie van de samenhang der wetenschappen vanuit dit standpunt van rendements-tekort benaderd. De bedoeling van het rapport is niet alleen een toelichting en min of meer genuanceerde uitwerking te zijn van het standpunt van de Nederlandse Studentenraad, maar het draagt ook het karakter van informatie aan de Nederlandse studenten.

Eveneens vanwege de Nederlandse Studentenraad verscheen in het verslagjaar een rapport, samengesteld door een commissie ter bestudering van het *beurzenstelsel*. Het rapport geeft o.m. een kort overzicht van de huidige situatie en het standpunt van de commissie ten aanzien van het huidige systeem. Daarna volgt een voorstel van de commissie betreffende het verlenen van rijksstudietoelagen en worden de financiële kanten van dit voorstel besproken. Aan het slot van het rapport worden beschouwingen over studiebegeleiding en voorlichting gegeven.

Een artikel betreffende een *onderzoek naar structurele tekorten binnen de universiteit* verscheen in *Universiteit en Hogeschool*, 1963, nr. 5, van de hand van dr. M. F. Kramer. Schrijver tracht vooreerst te komen tot een beantwoording van de vraag: 'Is de structuur van de universiteit anno 1963 geschikt om welke doelstelling dan ook - de meest praktische zowel als de meest idealistische - bereikbaar te maken?' Hij komt dan tot de conclusie dat er twee structurele tekorten zijn aan te wijzen: gebrek aan coördinatie en afwezigheid van ter zake kundige kritische instanties aan de universiteit. Het ontbreken van coördinerende en kritiserende functies maakt het ten zeerste onwaarschijnlijk dat het rendement aan de universiteit optimaal is.

Het is derhalve zaak structurele tekorten op te heffen om de universitaire doeleinden te bereiken.

Teneinde coördinatie te verkrijgen stelt schrijver voor, gezien de bezwaren die tegen een meerjarig rectoraat kunnen worden aangevoerd, in iedere faculteit vaste functionarissen te benoemen, die primair niet onderzoek en onderwijs tot taak hebben, maar coördinatie en stuwung. Het bestuur van de universiteit als geheel zal zeker aan waarde winnen, wanneer deze vaste functionarissen samen een college van assessoren gaan vormen, dat op zijn beurt onder een eveneens vastbenoemde voorzitter de senaat met raad en daad bijstaat.

Om de voordelen van kritiek op bestuursbeleid te verkrijgen is het nodig kritische functies in te voeren.

Om verschillende redenen acht schrijver het mogelijk en noodzakelijk lectoren en medewerkers de kritische functie te laten vervullen.

Omdat de kritische functie in de structuur van de universiteit opgenomen dient te zijn, mag zij niet de individuele taak van medewerkers en lectoren zijn, maar dient zij georganiseerd te worden.

De organisatievorm van medewerkers en lectoren – alom onder de naam stafconvent bezig uit het niet te verrijzen – zal dan ook geschikt dienen te zijn voor de kritische functie; maar is aan bepaalde voorwaarden voldaan, dan zullen de stafconventen en hun geledingen in staat zijn op adequate wijze de dialoog met de hoogleraren – besturen te voeren.

Deze krijgen daardoor de zo essentiële kritische functie tegenover zich, waardoor de waarde van de door hen te nemen besluiten ten zeerste zal toenemen.

Met betrekking tot de vraag of er een *differentiatie in het studieprogramma* zou moeten worden ingevoerd in die zin dat na een gemeenschappelijke basisopleiding tot het kandidaats men zou kunnen kiezen tussen de specifiek wetenschappelijke richting van het doctoraal examen en een nieuw in te stellen praktische opleiding met een baccalaureaatsexamen als afsluiting, werd een opiniepeiling gehouden door de Commissie tot Redactie van de Utrechtse Studenten-almanak voor het jaar 1963.

Het verslag van deze enquête werd geschreven door W. J. Koning en heeft als titel 'Demasqué der academici'.

Het geeft vooreerst een samenvatting van het memorandum dat ter zake door drs. D. van Arkel en prof. J. F. Glastra van Loon, beiden verbonden aan de universiteit van Leiden, was opgesteld.

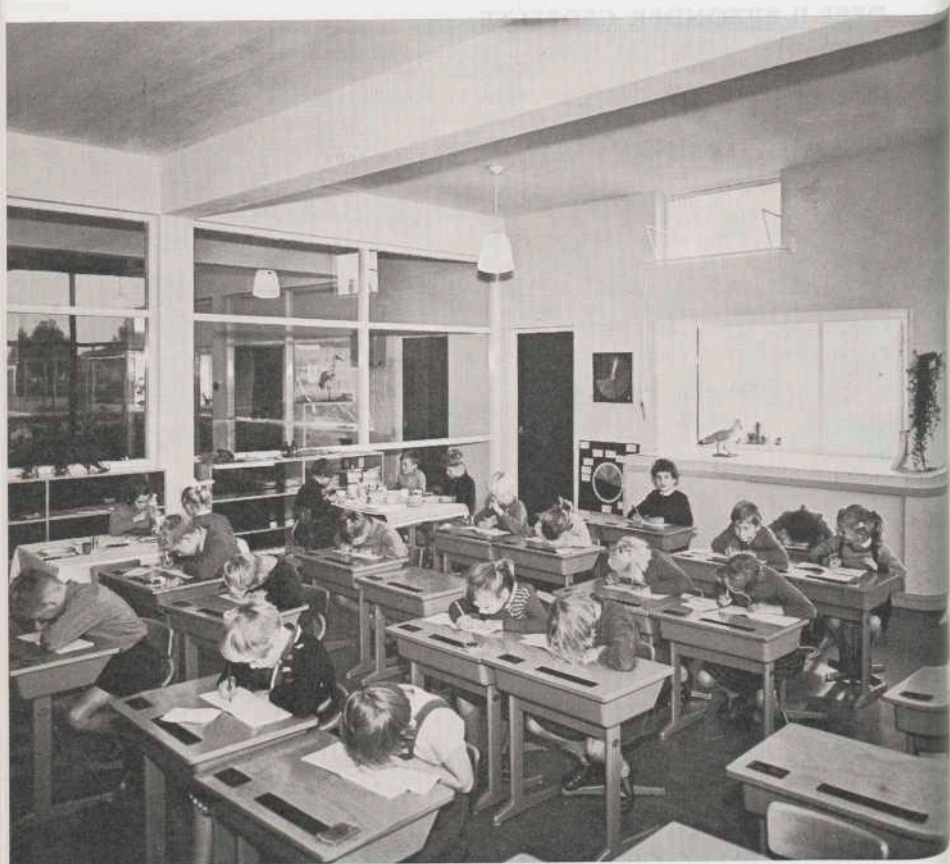
In aansluiting daarop volgen de vragen die aan de hoogleraren en stafleden werden gesteld. Van de antwoorden worden eerst enkele punten behandeld die algemeen naar voren kwamen. Daarna worden de antwoorden naar faculteit behandeld. Hierop volgen nog enkele andere beschouwingen over de houding van het bedrijfsleven ten opzichte van de universiteit en eventuele differentiatie, de problemen in verband met de leraren voor het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs, de noodzaak van studiebegeleiding, de reacties der studenten op het Leidse plan, de huidige inrichting der universiteit en het zogenaamde ontwikkelingsplan.

In een slotbeschouwing worden enkele conclusies getrokken uit de verschillende in het verslag naar voren gekomen mogelijkheden.

DEEL II BIJZONDER GEDEELTE

Bijlagen bij het verslag

van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1963

A. ALGEMEEN

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN VAN DE ONDERWIJS- RAAD OVER HET JAAR 1961

In 1963 is gepubliceerd het verslag van de Onderwijsraad betreffende zijn werkzaamheden over het jaar 1961.

In de inleiding van het verslag wordt opgemerkt, dat twee groepen van werkzaamheden daarin meer in het bijzonder de aandacht hebben verkregen.

In het verslagjaar vormde de installatie van de nieuwe afdeling voor het sociaal-pedagogisch onderwijs immers binnen de Onderwijsraad wel de belangrijkste gebeurtenis, en in het verslag worden thans voor de eerste maal enige opmerkingen aan deze vijfde afdeling gewijd.

In de tweede plaats heeft dit verslag speciale aandacht geschonken aan de groep van de meer centraal in de raad verrichte werkzaamheden over onderwerpen die het werkterrein van meer dan één afdeling bestrijken. Daarna wordt in extenso op de door de vijf afdelingen verrichte werkzaamheden ingegaan.

Zoals gebruikelijk wordt het verslag besloten met gegevens over de samenstelling van de Onderwijsraad en het secretariaat.¹

¹ Voor meer uitvoerige gegevens wordt verwezen naar het Verslag van de werkzaamheden van de Onderwijsraad over het jaar 1961, Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage 1963.

B. KLEUTERONDERWIJS

VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTRICE VAN HET KLEUTERONDERWIJS

§ 1. ALGEMEEN

Ondanks de moeilijkheden die het tekort aan bouwvolume en de onvervulbare vacatures opleveren, blijft het aantal kleuterscholen stijgen.

Per 1 januari 1963 waren er 4863 scholen.

Reeds op 1 oktober 1963 was dit aantal gestegen tot 4994, zodat er in 1964 ongetwijfeld meer dan vijfduizend kleuterscholen zullen zijn.

Financieel gezien oefende de stijging van de lonen en prijzen reeds invloed uit op de exploitatie.

Bijzondere aangelegenheden die in 1963 o.a. de aandacht vroegen, waren de verkeersveiligheid van de schoolgaande kleuters en het aandeel dat de kleuterschool eventueel zou kunnen hebben bij het vertrouwd maken van de kinderen met water.

De taak van het rijksschooltoezicht was speciaal moeilijk in die inspecties die in korte tijd een zeer snelle groei vertoonden.

§ 2. WERKWIJZE DER SCHOLEN EN RESULTATEN

Elke gesubsidieerde kleuterschool heeft een speel- en werkplan en een schema van werkzaamheden. Toch krijgt men de indruk als men in sommige kleuterscholen binnenstapt, dat deze stukken slechts worden opgemaakt omdat de wet het nu eenmaal eist.

Het speel- en werkplan is ergens weggeborgen en wordt misschien nooit ingezien, of zo het al geraadpleegd wordt, dan toch hoogstens door de hoofdleidster. Menige leidster zal het nooit ontdekt hebben. Dat betekent niet dat de kleuterschool daarom niet goed zou kunnen zijn. Maar van de andere kant vraagt men zich af: zou het stuk eigenlijk niet een grotere rol dienen te spelen?

Met het schema van werkzaamheden is het anders gesteld. Meestal hangt het wel in het lokaal. Of het dan steeds gevolgd wordt? De ondervinding leert: neen! Nu is het met dit schema een andere zaak dan met de rooster van een lagere school.

Inderdaad is er wel enige vrijheid nodig.

Is het zo erg als de leidster, misschien gedwongen door de weersomstandigheden, pas een kwartier later dan is aangegeven, met de kleuters naar buiten gaat? Kan een vertelling niet iets langer of korter duren dan van te voren berekend werd? Natuurlijk kunnen deze simpele afwijkingen niet pleiten tegen het schema en evenmin tegen de leidster, die hier soms alleen met wijs beleid te werk gaat.

Anders is het als de in de wet voorgeschreven 'vakken' eenvoudig niet aan bod komen, en als de in het speel- en werkplan voorziene activiteiten zonder meer verwaarloosd worden. Worden er werkelijk op elke kleuterschool versjes geleerd?

En de poppenkast, waarvan in het speel- en werkplan gewaagd wordt, komt die steeds aan bod? Bij het boetseren is dit beslist niet het geval. De klei is wel eens hard en uitgedroogd en is kennelijk in geen weken gebruikt. Soms is er zelfs geen klei aanwezig.

Het komt voor dat de leidsters betogen, dat er regelmatig geboetserd wordt, maar dat er toevallig een of andere oorzaak is die dit gedurende de laatste weken belet heeft.

Regelrecht uit de praktijk is het voorbeeld van de leidster die eenvoudig toegaf dat ze niet boetserde met de kleuters, omdat ze het niet kon, en die dan ook nog zeer verbaasd was toen ze vernam, dat ze daartoe verplicht was en dat het bij de wet was voorgeschreven.

Wil men per se sommige 'vakken' negeren?

Naar alle waarschijnlijkheid niet. De meeste leidsters zijn van goeden wil. Maar ze zijn voor het merendeel jong en hebben hun zwakke kanten.

De ene activiteit is hun liever dan de andere. Men kan de vrijheid niet altijd aan en bewust of onbewust worden sommige bezigheden naar achteren geschoven.

Op het schema staat: werken met ontwikkelingsmateriaal.

Dit gebeurt, maar . . . geen van de kleuters had klei gekozen!

Hoe komt het dan, dat de kleuters geen klei kiezen?

Als er geen verzorgde klei klaar staat, als de leidster geen enthousiasme opbrengt voor kleiwerk, als ze er nooit eens een lesje mee geeft, als ze niet aan een opdracht toekomt, als ze haar fantasie en haar vindingrijkheid ten opzichte van de klei niet laat werken - nee, dan kiezen de kleuters geen klei.

De oorzaak ligt bij de leidster.

En waarom zijn er leidsters die o.a. de klei geen goed hart toedragen?

Omdat ze tijdens de opleiding niet goed voorzien hebben waartoe het boetseren met kleuters dient, waarom dit materiaal zo geschikt is, wat het voor de ontwikkeling van de kleuter betekent.

Het komt dus eigenlijk neer op een gebrekkig inzicht.

De Inspectrice in Inspectie 15 zegt over het huishoudelijk werk:

'Aan het huishoudelijk werk wordt in de scholen te weinig aandacht besteed. Het blijft gewoonlijk bij het afwassen van kwasten, penselen en plakpotjes, een enkele keer wordt er gestoft, gepoetst, geboend enz.'

Vanzelfsprekend zijn er gelukkig heel wat kleuterscholen waar aan alle onderdelen goed aandacht wordt besteed.

Dat er betrekkelijk heel wat zijn waar het 'program' onvolledig wordt afgewerkt heeft oorzaken, waarover in paragraaf 4 verder zal worden uitgebreid.
Hoe staat het nu verder met vertellen, muziek, spelen enz.?
De inspectrice in inspectie 22 geeft haar mening als volgt:

'De gevoelsontwikkeling komt onvoldoende tot haar recht in de kleuterschool.
Waar wordt nog een goed voorbereid verhaal verteld?
Hoewel het poppenkastspel op elk schema van werkzaamheden voorkomt, zie ik dit nimmer bij schoolbezoek.
Wel ligt 'Pinkeltje' vaak klaar, waaruit dan wordt voorgelezen.
Toen ik tijdens een schoolbezoek aan de leidster verzocht te vertellen, omdat volgens het schema van werkzaamheden er op dat ogenblik moest worden verteld, riepen de kleuters na enkele zinnen, 'dat heeft juffrouw al eens verteld'.
Vele leidsters slaan het spel binnen graag over, vooral als zij niet over een vrij speellokaal beschikken.
De oorzaak hiervan moet gezocht in:

- het opzien tegen het ontruimen van het lokaal;
- het niet kunnen opwekken van spelvreugde, doordat de leidster er zelf niet bij betrokken geraakt.

Nog nimmer zag ik tijdens mijn schoolbezoeken een gespeeld verhaaltje.
Aan het spel buiten wordt bij hoge uitzondering leiding gegeven.
Van de muzikale vorming van de kleuter komt weinig terecht.
Sporadisch wordt een stemvork of blokfluit gebruikt. Men herinnert zich nog wat 'maniertjes' welke men voor het examen leerde, maar van bewuste stemvorming - ademhalingsoefening - tekst- en woordimprovisatie weet de leidster niet veel.
Bij het inrichten van een kleuterschool wil men vaak tenminste 8 à 10 klankstaven aanschaffen. Op mijn vraag wat men daarmee wil doen, blijft men het antwoord schuldig.'

De inspectrice in inspectie 15 laat een geluid horen dat weinig hiervan afwijkt:

'In de meeste scholen wordt erg veel voorgelezen. Er zijn inderdaad veel goede voorleesboeken, die in kinderlijke stijl geschreven zijn, maar we verliezen hierdoor het stukje voorbereiding en bezinning dat de leidster moet opbrengen om een verhaal uit te zoeken, dat in deze bepaalde tijd voor haar kleuters geschikt is. Eén keer liet de leidster de kleuters het verhaaltje op de grammofoonplaat horen!
Met de muzikale vorming is het nog maar triest gesteld. Ondanks lessen van pedagogische centra, en veel zorg voor dit onderdeel van de opleidingsscholen blijft een goede les in muzikale vorming tot de uitzonderingen behoren.
Aan de taalontwikkeling wordt meer aandacht besteed dan voorheen. In de meeste scholen zijn hoekjes met prentenboeken, waarvan de kleuters vertellen.'

Evenzo in inspectie 13:

'Er zijn klachten geuit over de geringe woordenschat en uitdrukkingmogelijkheden van de leerlingen van de lagere scholen. Dit is mede de aanleiding dat thans getracht wordt de activiteiten op het gebied van de taalontwikkeling op de openbare kleuterscholen te stimuleren. Naar mijn mening komt veelal de taalontwikkeling, evenals het boetseren, en soms ook het schilderen, het minst tot zijn recht.'

Het feit dat de vrijheid ten opzichte van het schema van werkzaamheid langzamerhand te groot wordt, vindt uitdrukking in de jaarverslagen van diverse inspecties.

Inspectie 8:

'Uit gesprekken met de kleuterleidsters blijkt dikwijls een 'honger' naar stimulerende begeleiding; men wil en verwacht een antwoord op de vele vragen die ontstonden naar aanleiding van de 'vernieuwingen'. Een goede bestudering van de achtergronden zal voorwaarde zijn om veel onbegrip weg

te nemen. De belangstelling hiervoor bij de leidsters is zeker aanwezig; hier ligt duidelijk een veelomvattende taak voor de opleidingsscholen en de pedagogische centra.

Wanneer over het algemeen een tekort aan goede inzichten wordt geconstateerd, betekent dit eveneens dat een vrije opzet van het schema van werkzaamheden geen waarborg is voor beter en meer verantwoord kleuteronderwijs.

Inspectie 12:

'Het speel- en werkplan en het schema van werkzaamheden geven voldoende waarborg voor een verantwoorde werkwijze. De grote vrijheid die het personeel van de kleuterscholen gegeven wordt in het belang van het jonge kind, wordt vaak foutief gebruikt, en in wezen kunnen veel van de hoofdleidsters deze vrijheid niet aan.'

Inspectie 20:

'De opzet van het schema van werkzaamheden leverde minder moeilijkheden op dan het vorige jaar. Over het algemeen werden de uren goed uitgerekend en de werkzaamheden behoorlijk omschreven. Bij schoolbezoeken blijkt echter, dat het personeel der scholen, op enige goede uitzonderingen na, zich niet houdt aan het ingediende schema. Men geeft dan als reden op, dat de kinderen niet in de stemming waren om datgene te doen wat op het schema vermeld stond. Deze tendens begint zich hoe langer hoe meer af te tekenen en men hecht steeds minder waarde aan dit onderdeel van het onderrwijs.'

Gebrekkelijk inzicht van de leidsters komt duidelijk naar voren in het verslag betreffende inspectie 23:

'Op zeer vele kleuterscholen is van een doelbewuste werkwijze geen sprake. Vele leidsters bezitten niet de discipline zich te houden aan het schema van werkzaamheden dat zij zelf opstelden! Zonder rekening te houden met de behoefte van de kleuter aan een zeker dagritme, laat men de indeling van de dag afhangen van eigen gedisponcerd zijn.

Had de leidster, die op een mooie herfstdag haar kleuters de gehele middag buiten liet spelen, het welzijn van haar kleuters voor ogen? Terwijl zij op een stoel zat, raakten haar kleuters vermoeid en gingen in het natte gras liggen of op het zeer vochtige zand zitten.

En wat te denken van de hoofdleidster die haar kleuters 3 kwartier voor straf stil liet zitten, omdat zij te druk waren?

Komt het de kleuters ten goede wanneer zij 20 minuten vóór de school uitgaat, reeds met de jasjes aan in een verwarmd vertrek zitten te wachten?

Hadden de leidsters zich werkelijk voorbereid toen zij aan hun kleuters de opdracht gaven: 'werk van bloemen', terwijl er geen bloem in de school aanwezig was, of: 'werk van regen', terwijl er geen bespreking hierover plaats vond, of 'werk van schoonmaak', terwijl een deel van het expressiemateriaal niet gebruikt mocht worden (o.m. klei) omdat het vrijdagmiddag was en dit materiaal al was opgeruimd?

Geeft het niet te denken als een hoofdleidster van een 3-klasse kleuterschool meent te moeten constateren dat de kleuters na de winter moe zijn van het werken met ontwikkelingsmateriaal? Deze leidster merkte niet op dat de kleuters moe waren van het zinloos 'vrij' spelen, en dat zij deze kleuters voor wat hun verstandelijke ontwikkeling betreft, schromelijk tekort deed.

Welk doel stond de volledig bevoegde leidster voor ogen toen zij een 4-jarige kleuter, die nog maar één dag op school was, een hand vol mozaïek (5 soorten) gaf?

Als het inzicht gebrekkelijk is moet dit noodzakelijkerwijs ook zijn weerslag vinden in de keuze, de aanschaf en het gebruik van de materialen. Vele leidsters laten zich bij de keuze leiden door dingen die er aardig uitzien, maar ze vragen zich niet af of de kleuters er werkelijk iets mee kunnen doen en of er voldoende mogelijkheden in zitten. Bij de aanschaf worden ze helaas beïnvloed door de leveranciers. De leidster weegt dan prijs, nut en kwaliteit niet tegen elkaar af, maar gaat in op een door de vertegenwoordiger opgemaakte lijst.

Soms is dan ook het evenwicht ver te zoeken. De ene keer is er een teveel aan expressief en een te weinig aan constructief materiaal; een andere keer is letterlijk alles aanwezig voor het spel in alle geledingen; weer een andere keer is juist het spel stiefmoederlijk bedeed enz. De inspectrice in inspectie 24 merkt ten aanzien van de aanschaffingen op:

'Als men nu maar inzag dat met goed basismateriaal en daarnaast wat primitieve hulpmiddelen het doel van de kleuterschool heel wat beter wordt bereikt, dan met een overmaat van prachtige, geperfectioneerde materialen, waarvoor eigenlijk geen ruimte is. Juist toch in de beperking en eenvoud van het gebodene, zullen leidster en kleuter de mogelijkheden leren uitputten en een schat van ervaringen opdoen.'

Ook in inspectie 22 laten de leidsters zich nog teveel leiden door de leveranciers:

'Het aankopen van ontwikkelingsmateriaal getuigt ook niet altijd van een juist inzicht. Zeer gelukkig is het, dat de begroting door de inspectie moet worden goedgekeurd; dit voorkomt nog veel ondoordacht kopen. Men laat nog al eens de vertegenwoordiger aangeven wat moet worden aangeschaft. Dit is natuurlijk alleen maar af te keuren. De leidsters moeten zelf weten wat ze voor hun kleuters nodig achten.'

De inspectrice in inspectie 14 betreurt de overmaat aan plastic constructiemateriaal:

'Op een enkele uitzondering na zijn de scholen goed van leermiddelen voorzien. Het is alleen jammer dat er zoveel plastic constructiemateriaal aangeschaft wordt, terwijl het houten materiaal en de bouwdozen van Fröbel weinig gebruikt worden.'

Ook de inspectrice in inspectie 24 maakt zich bezorgd over de ondeskundige aanschaffingen:

'De kleuterschool, gezien als instituut van onderwijs, geeft een steeds duidelijker beeld van een tekort aan inzicht bij onze jonge leidsters, met als gevolg een verarming van het onderwijs.

Het jonge, emotionele kind krijgt steeds minder kans, door doelgerichte leiding naar een vast plan een optimale ontwikkeling van zijn aanleg te krijgen. Té veel wordt aan het toeval overgelaten. Té veel het heil gezocht in mooi uitzienende dure materialen, die de kleuter worden voorgezet, terwijl de leidster de mogelijkheden ervan niet kent.

Té weinig ook zien we primitieve middelen, waarmee de kleuter fantaserend en experimenterend komt tot de bouw van datgene waaraan op een gegeven ogenblik behoefte bestaat.

Mooie kasten voor het zgn. waardeloze materiaal, waarmee dan alleen maar waardeloos wordt geknoeid. De meest voor de hand liggende gegevens worden genegeerd, of als te veel tijd en werk kostende en dus lastige elementen aan de kant gezet. Zo zien we b.v. zand-watertafels gebruikt als vergaarbak voor alles, behalve voor zand of water. Twee elementen die in een goed geleide kleuterschool toch onontbeerlijk moeten heten.

Evenzo gaat het maar al te vaak met de klei.

We zien dure pick-ups met grammofonplaten, terwijl de groep niet eens melodieuze liedjes kan zingen en van echte muzikale vorming op kinderlijk niveau geen sprake is.

Het is moeilijk een juiste keuze te doen uit ook voor de leidster aantrekkelijk uitzienende materialen. In toenemende mate komen er nieuwe leermiddelen uit, door vlotte vertegenwoordigers verleidelijk aangeboden aan jonge, onervaren leidsters met een tekort aan inzicht in de behoeften van het jonge kind en te weinig kennis van de goede oude dingen. Er dreigt een groot gevaar van de zijde der fabrikanten en leveranciers van dit materiaal, die zullen gaan bepalen wat de leidsters wel of niet in hun school moeten hebben. Hier ligt een groot stuk werk voor de opleidingsscholen en de pedagogische centra.'

De inspecteur in inspectie 1 verdiept zich in de oorzaak van de moeilijkheden en schrijft:

'De diepste oorzaak hiervan - en naar mijn mening van veel meer - is het feit, dat vele leidsters nimmer geleerd hebben hun werk in de kleuterschool te verrichten en in te richten volgens een pedago-

gisch verantwoord stramien, waardoor zij te veel op invallen te werk gaan. Dit te werk gaan op invalen blijft niet alleen beperkt tot het werk met en voor de kleuters, maar speelt onder meer ook een rol bij de aankoop van nieuwe materialen, waardoor een vaak oorspronkelijke evenwichtige opbouw van de materialen teniet wordt gedaan. De voorstanders van deze wijze van werken met de kleuters willen doen geloven, dat een methodeloze arbeid het beste aansluit bij de kleuters en in feite des kleuters is. Na veelvuldige kennisneming van de resultaten van deze vorm van werken ben ik echter de overtuiging toegedaan, dat de jonge leidsters - en het kleuteronderwijs wordt voor het overgrote deel geleid door jonge leidsters - bij hun werk grote behoefte hebben aan een werkelijk houvast, dat het hun mogelijk maakt verantwoord met de kleuters te werken. Deze jonge leidsters beschikken immers niet over de nodige ervaring, en missen bovendien nog het inzicht om rond de verworven kennis een methodiek op te bouwen die pedagogisch juist en verantwoord is. Hiermede wil ik geen lans breken voor een methodiek die het gehele kleuteronderwijs aan banden legt en geen ruimte laat voor de nodige vrijheid van leidster en kleuter, maar wel meen ik dat een methodiek nodig is als noodzakelijk houvast voor de leidster die verantwoord haar werk wil doen.

Het gemis aan het juiste inzicht, en aan het inzicht vooral in de wijze waarop de kleuter moet worden geleid en begeleid, doet de kleuterschool vervlakken tot een sociale instelling, waar het voor de kleuter aangenaam vertoeven is. Hoewel dit laatste vanzelfsprekend ook zijn waarde heeft voor het kind, raakt dit uiteraard niet de kern van de zaak. Het gebrek aan een goed inzicht blijkt onder meer uit het feit, dat aan het spel in het algemeen en aan het buitenspelmaterial in het bijzonder te weinig verantwoord aandacht wordt geschonken. Het buitenspel is vaak niet meer dan een op en neer lopen van de kleuter zonder leiding van de zijde van de leidsters. De leidster beseft te weinig, dat zij hierbij leiding behoort te geven en dat zij materiaal beschikbaar behoort te stellen, ook al kost dit enige moeite.

Reeds in vorige jaarverslagen is er op gewezen dat het kleuteronderwijs begint te lijden onder al te veel belangstelling. Deze werd in de loop van 1963 eer groter dan kleiner. Natuurlijk is het gewenst dat degenen die zich voorbereiden voor een beroep waarin ze te maken krijgen met kleuters en jonge kinderen, zich op de hoogte stellen in de kleuterscholen.

Maar van de andere kant zijn er grenzen en kan een leidster niet normaal werken als er voortdurend "bezoek" is. Ook de kleuters zelf lijden daaronder. Ze zijn door het moderne leven toch al zo weinig geconcentreerd, zoals blijkt uit enkele zinnen uit het verslag betreffende inspectie 21:

'Opmerkelijk groot was het aantal klachten van het personeel over de opvoeding door de ouders. Verwenning aan de ene kant en verwaarlozing aan de andere kant was veelal de klacht. Veel jonge kinderen leiden reeds nu een onregelmatig leven, waarvan de resultaten zeer merkbaar zijn. De concentratie wordt steeds slechter. Het intelligentiepeil daalt.'

Maar ook onze eigen kwekelingen vragen gelegenheid zich in de praktijk te oefenen.

De inspectrice in inspectie 20 heeft zich met dit probleem bezig gehouden:

'Het vinden van goede praktijk scholen voor de opleiding van kwekelingen vormt een probleem, niet zozeer vanwege het gebrek aan goede leidsters als wel vanwege het gebrek aan geschikte gebouwen. Het mag niet voorkomen dat een kleuterschool door gebrek aan ruimte tijdelijk 60 kinderen in een klas moet onderbrengen, omdat de kwekeling een speelplek moet geven in een klein speel-werklokaal. Evenmin kan het goedgekeurd worden dat er te veel kwekelingen op één school geplaatst worden. Toch komt het in de praktijk herhaaldelijk voor en het is moeilijk hiervoor een zodanige oplossing te vinden, dat zowel de belangen van de kleuterschool als de belangen van de opleidingsschool volledig gediend worden. Naast de kwekelingen kennen we de hospitanten van de derde leerkring en de a.s. kinderverzorgsters, die plaatsing op de kleuterschool verzoeken. De eersten worden graag op de kleuterschool toegelaten omdat de bekendheid van de mensen van het lager onderwijs met het kleuteronderwijs alleen maar positief kan werken. De tweede groep n.l. de kinderverzorgsters, vragen eveneens regelmatig toegang tot de scholen, en het is een voortdurende strijd met de directrices van de nijverheidsscholen om te bewerkstelligen, dat deze meisjes alléén observeren en zich niet met het geven van het onderwijs bemoeien. Voor het examen ter verkrijging van het diploma centrale raad, wordt

ieder jaar een beroep gedaan op de inspectie om hiervoor groepen kleuters te mogen inschakelen. De kwestie van de verantwoordelijkheid van de kleuterleidster aan wie de kleuters door de ouders zijn toevertrouwd, speelt hierbij een grote rol.⁷

Hoe staat het nu verder met het aantal uren dat er kleuteronderwijs gegeven wordt? Dit verschilt van inspectie tot inspectie.

Er zijn streken waar de neiging bestaat naar het minimum van 880 uren toe te werken. Daartegenover staat, dat er inspecties zijn die zich tevreden tonen over het ruime 'overwicht'. De vrije zaterdag vertoont hetzelfde beeld. In de ene inspectie is die reeds gewoon - in andere inspecties groeit men er pas naar toe. Naar het schijnt wordt de vrije zaterdag niet steeds gecompenseerd door van de woensdagmiddag een schoolmiddag te maken. Dit is voor het kleuteronderwijs nu ook niet direct nodig, zelfs niet om een behoorlijk uren aantal te halen. Dan dienen echter de vakanties niet al te lang te zijn en moeten er niet zoveel vrije dagen op het schema voorkomen.

In inspectie 18 ligt de zaak aldus:

'Gelukkig zijn steeds meer besturen en leidsters ervan overtuigd, dat voor goed en verantwoord kleuteronderwijs dit aantal uren als een uiterst minimum gehanteerd moet worden. Zij stellen voor hun school een jaartotaal van circa 950 uren vast, hetgeen al beter aanvaardbaar is. Helaas blijft de samenwerking met het lager onderwijs in de meeste gevallen beperkt tot het gelijkschakelen van de vakanties, waarbij de belangen van het lager onderwijs blijkbaar altijd moeten prevaleren. In 95% van de schema's van werkzaamheden is de vrije zaterdag geheel of gedeeltelijk ingevoerd. Ook in dat opzicht zal het belang van de kleuters te weinig gewicht in de schaal leggen om een betere verdeling van de schooltijden gerealiseerd te krijgen. Regelmatige, doch niet te lange, werkdagen en korte vakanties zijn de dingen, waaraan een kleuter behoefte heeft. Helaas leert de praktijk, dat dit een van de wensdromen blijft.'

Uit het feit dat het aantal kleuterscholen van jaar tot jaar regelmatig toeneemt, zou men licht geneigd zijn te concluderen dat nu toch wel ongeveer alle kleuters de gelegenheid krijgen een kleuterschool te bezoeken.

Dit is echter niet zo.

Afgezien van het feit dat gebrek aan schoolruimte vele kleuterscholen noopt alleen vijfjarigen aan te nemen, blijven er ook nog de minder dichtbevolkte gebieden, waar het onmogelijk blijkt het vereiste aantal kleuters voor een schoolstichting bijeen te krijgen.

De inspectrice in inspectie 25 verklaart het kleine aantal vierjarigen in haar inspectie als volgt:

'Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek neemt het aantal kinderen dat kleuteronderwijs geniet, voortdurend toe. De deelneming van vierjarigen aan het kleuteronderwijs is echter het laagst in Friesland, Drenthe en Overijsel. Dat dit in Friesland ook het geval is, is begrijpelijk als men weet, dat er in deze provincie ongeveer 400 dorpen zijn waarvan de helft met minder dan 500 inwoners. In de kleinste dorpen wonen niet zoveel kleuters dat men kan voldoen aan het in de wet gestelde minimum-aantal. Wel worden er allerlei maatregelen getroffen om deze kinderen naar bestaande kleuterscholen in de dichtstbijzijnde dorpen te brengen, maar waar dit niet mogelijk is, blijven ze verstoken van kleuteronderwijs. Dit is slechts een der redenen dat er hier minder vierjarigen naar de kleuterschool gaan dan elders in het land.'

Van de situatie in Zeeland geeft de inspectrice onderstaand beeld:

'Daar er in Zeeland veel kleine dorpen of gemeenten zijn, is het moeilijk het vereiste aantal leerlingen bij elkaar te krijgen om tot schoolstichting te komen. Zelfs wanneer ontheffing van de Kroon verregen is, komt men nauwelijks tot 20 leerlingen tussen 4 en 5½ jaar.

Zelfs als men geen rekening houdt met de richting van de school (r.-k., prot.-chr., neutraal-bijzonder of openbaar) wordt het vereiste aantal leerlingen niet gehaald.

Momenteel is men bezig in Vrouwenpolder, Ritthem, Oostdijk, Oostenrijkse dorp (bij Haamstede) en de nieuwe wijken van de grote plaatsen, doch in 1963 kon men nog niet tot schoolstichting komen. Ook gaat het inwonertal in de kleine gemeenten achteruit, de ouderen blijven wonen, doch de jonge gezinnen trekken weg, zodat men in de toekomst tot opheffing van de kleuterschool zal moeten overgaan.

Veelal is er in deze gevallen een jong onbevoegd meisje, dat dan de zorg van ± 18 kinderen op zich neemt, zoals in Kats en Kattendijke. In Ouwerkerk is een oudere onbevoegde leidster. We zijn dan weer terug bij de aloude bewaarschool, waar de kinderen wat zoet gehouden worden. Dit is erg jammer en niet in het belang van de kleuters en het kleuteronderwijs.

Wel komt Zeeland steeds meer uit zijn isolement, doch over het algemeen loopt het aantal inwoners terug, zodat het aantal kleuters daalt en nog meer kleuterschoolbesturen moeite hebben hun school in stand te houden.

Zou er voor de kleine gemeenten met ± 500 inwoners geen andere oplossing zijn?

§ 3. KINDEREN EN OUDERS

Als de leidster werkelijk elke kleuter 'het zijne' wil geven, heeft ze aan een klas van 40 kinderen de handen vol.

Het is daarom begrijpelijk dat vele leidsters van oordeel zijn, dat 40 kleuters per lokaal te veel is. In onze dichtbevolkte streken en in de steden is het merendeel der klassen inderdaad door 40 kleuters bezet. Op minder dichtbevolkte gedeelten van het platteland en in kleuterscholen die levensbeschouwelijk gezien een minderheid in het 'woongebied' vormen, komt het voor, dat de gemiddelde klassebezetting heel wat beneden de veertig ligt.

Dit is eveneens het geval in oude gebouwen, die kleine klaslokalen hebben, waarin slechts een beperkt aantal kleuters mag worden toegelaten.

De inspectrice in inspectie 7 meldt:

'Gelukkig zijn niet in alle kleuterscholen de klassen bezet met 40 leerlingen. In de kleinere kleuterscholen bedraagt het gemiddelde ongeveer 30 per leidster. Ook in de oudere wijken van de steden is het gemiddelde aantal leerlingen per klas vrij gunstig.

De overbevolking, volle klassen, het niet aanwezig zijn van een vrij speellokaal, ook als de kleuters gevestigd zijn in kleinere werklokalen, doet zich voor in de nieuwe wijken. Het is niet te verwachten dat dit gebrek aan werk- en speelruimte spoedig zal worden opgeheven. Nog steeds zijn er vele kleuterscholen waar alleen vijfjarigen en oudere kleuters kunnen worden geplaatst, om niet te spreken van de velen die nimmer aan de beurt komen.'

En ondanks het feit dat hier en daar vijfjarigen niet geplaatst kunnen worden, komt het nog steeds voor dat er driejarigen op gesubsidieerde kleuterscholen worden aangetroffen. Soms gebeurt dit inderdaad uit onwetendheid. Dit komt doordat besturen en leidsters in de war gebracht worden door een briefje van dokter of psychiater, die verklaart dat een of andere drie-jarige kleuter op grond van medische of sociale indicatie moet worden opgenomen.

De inspectie is diligent op dit punt.

Ofschoon er hier en daar een kleuterschool is die een min of meer bevredigende oplossing vond voor het opnemen van gestoorde kleuters, blijft dit een moeilijk probleem, dat in zijn algemeenheid niet goed is op te lossen. Men kan immers niet alle gestoorde kleuters over één

kam scheren en niet elke leidster is in staat tot stand te brengen wat aan een enkele goed gelukte. Bovendien is de totaal-situatie telkens verschillend. Met dat al wordt toch iedereen telkens opnieuw met het vraagstuk geconfronteerd, hoe te handelen met de gestoorde kleuter.

Een andere puzzle is de afstand die de kleuter moet afleggen van huis naar school. Los van verkeersproblemen gezien is de toestand b.v. zo, dat op een bepaald punt eigenlijk een kleuterschool zou moeten verrijzen.

Het gemis aan voldoende urgentieverklaringen of het uitblijven van de rijksgoedkeuring maakt de bouw onmogelijk.

Intussen staat in de binnenstad een zeer behoorlijk gebouw nagenoeg leeg, of er is een verderaf gelegen wijk waar een kleuterschool staat, die met vreugde een stijging van haar aantal kleuters zou begroeten.

Wat dan?

Soms lost men dit op door speciaal vervoer voor de kleuters in het leven te roepen.

De inspectrice in inspectie 23 geeft een beeld van de moeilijkheden die daarmee gepaard gaan:

'Reeds in het jaarverslag van 1962 werd gewezen op de grote afstanden welke de kleuters vaak moeten afleggen om de kleuterschool te bereiken.

Kleuters van een aantal scholen worden per speciale auto of autobus of volkswagenbusje vervoerd. De kleuters van andere scholen worden per autobus vervoerd, samen met de kinderen van de lagere school en/of met particuliere reizigers.

Dat vooral het laatste verre van ideaal is, is evident.

Hoeveel extra kosten dit vervoer voor de ouders meebrengt moge blijken uit de volgende getallen. Vervoer van kleuters door een garagebedrijf met een volkswagenbusje f 60 per week.

Vervoer van kleuters door een chauffeur, met een busje dat eigendom is van de vereniging 'Volks-
onderwijs' f 25 per week.

Hierbij komen dan nog het onderhoud van het busje en de benzinekosten.

Uit dit alles blijkt wel duidelijk hoeveel het de ouders waard is dat hun kleuters de kleuterschool kunnen bezoeken.

Als het vervoer zoveel moeilijkheden medebrengt, valt te begrijpen dat de kleuters in het middaguur niet naar huis kunnen gaan en dan wordt het: overblijven! Het komt mij voor dat overblijven voor kleuters een veel te zware opgave is. Het lijkt wel alsof de middagpauze voor hen een ontspanning is, maar zij blijven in de vreemde omgeving, en in feite maakt het voor een kleuter weinig verschil of hij in de middagpauze buiten speelt of tijdens de schooltijd. Evenzo bij spelletjes of werkjes. De kleuter blijft in de schoolsfeer - en dat veel te lang! Vanzelfsprekend brengt het ook voor de leidsters allerlei moeilijkheden mede.

De inspectrice in inspectie 14 bericht hierover:

'Het overblijven van de kleuters op de kleuterscholen in de kleinere gemeenten vormt een probleem. In een enkel geval gaan de kleuters die veraf wonen, tijdens de lunchpauze naar een gezin in de buurt van de school. Vaak blijven zij echter op school over. Is er veel personeel, dan wordt er bij toerbeurt toezicht bij de overblijvende kinderen gehouden.

Wanneer er slechts één klas is, komt de verzorging van die kleuters op de leidster neer, wat wel een verzwaring van haar taak betekent. Soms blijkt het mogelijk een hulp hiervoor aan te trekken, die voor dit werk een vergoeding krijgt.'

Haar ambtgenote in inspectie 6 doet dezelfde ondervindingen op:

'Daar veel kleuters ver van school af wonen, is overblijven noodzakelijk. Dit is zowel voor de kleuter als voor de leidster een te grote opgave. Het is vooral voor de vierjarige kleuter een te grote overgang, daar de dag veel te lang is. De kleuter is nu niet 5 uur op school per dag, maar minstens 6½ uur. Het kind is dus van 9-15.30 uur in een grote groep opgenomen, zodat het geen ogenblik tot rust komt. Ook voor de leidster is het een te zware taak. Zij moet zonder onderbreking fris zijn om de kleuters dat te geven waar ieder kind recht op heeft, en ook zij heeft geen ogenblikje rust. Er wordt van haar verwacht dat ze van 8.30-16 uur aan één stuk door haar aandacht en liefde geeft aan de haar toevertrouwde kleuters. Dit is niet vol te houden. Vele leidsters veranderen daarom van school en het wordt steeds moeilijker voor dergelijke kleuterscholen leidsters te vinden. Een enkele maal wordt er een oplossing gevonden in die zin dat de kleuters bij een andere vrouw in een ander gebouwje gaan eten. Dit is wel voor de leidster een oplossing, doch niet voor de kleuter.'

Wat de belangstelling van de ouders voor de kleuterschool betreft, daarover niets dan lof. De medewerking is meestal zeer goed.

§ 4. PERSONEEL

Om in de tegenwoordige tijd hoofdleidster te zijn van een kleuterschool is geen gemakkelijke taak, en degenen die deze met succes volbrengen hebben het volste recht op waardering. Hoe komt het toch dat deze taak zó zwaar is, dat vele leidsters, ofschoon ze er de bevoegdheid toe hebben, deze niet op hun schouders durven te nemen? Vooreerst is daar de administratieve rompslomp. Men kan zeer goede kwaliteiten hebben als hoofdleidster, maar daarnaast weinig interesse of begaafdheid voor systematisch administratief werk, dat slechts zijdelings met kleuters en leidsters te maken heeft.

Verder heeft een hoofdleidster zeer veel contacten te verzorgen: met de ouders, met haar bestuur, met de inspectie, met haar leidsters, met de opleidingsschool van haar kwekelingen, met de schoolarts, de schoonmaakster enz. Daarvoor is veel tact vereist en ook veel geduld. Het is buitengewoon goed dat er samenwerking is tussen de ouders en de school. Maar wat vraagt het al niet van de hoofdleidster! Naast haar vele andere besognes is er het huisbezoek, het organiseren van ouderavonden, het te woord staan van moeders die eens over hun kleuter willen praten.

Wat het bestuur aangaat verkeren sommige hoofdleidsters in een zeer moeilijke positie. Er zijn besturen die te veel aan de hoofdleidster overlaten, en besturen die te weinig aan haar overlaten; besturen die zelf de gehele administratie verzorgen, maar ook wel die daarvoor op de hoofdleidster rekenen. Hoe als de hoofdleidster ernstige klachten heeft over gebreken van het gebouw, maar geen gehoor vindt bij haar bestuur? Wat te doen als de schoonmaakster verloopt zoals het behoort? Wie moet op de schoonmaak toezien? Wie wijst de schoonmaakster op haar plichten? Wie schaft raad als zij verstek laat gaan?

Natuurlijk, zij kan zich met haar moeilijkheden tot de inspectie wenden. Maar als de inspectrice in de loop van twee jaren maar een enkele keer komen kan en ook voor alle moeilijkheden zo maar niet een oplossing kan vinden - dan zal zij toch betrekkelijk alleen staan. En hoe staat het met haar leidsters?

Zij kan haar leidsters zelf niet uitkiezen, en het spreekt vanzelf dat er goede en slechte zijn.

Om dan nog maar niet te spreken van de vele vacatures en de soms onvervulbare vacatures. Ook de kwekelingen vormen een zware opdracht. Passen zij zich aan aan de werkwijze van de school of gaat het soms andersom?

Laten zij zich leiden of weten ze in hun onbezonnenheid alles beter?

Als men daarbij nog bedenkt dat er heel wat hoofdleidsters zijn die niet volledig bevoegd zijn, en die beslist nog te weinig ervaring hebben om hoofdleidster te kunnen zijn, dan is het niet te verwonderen als hier en daar iets spaak loopt.

Het is toch wel wonderlijk als de inspecteur in inspectie 1 moet melden:

'De besturen van sommige kleuterscholen zijn dikwijls samengesteld uit ouders of belangstellenden, hetgeen tot gevolg heeft dat meestal geen sprake is van enige continuïteit. Nog onlangs moest ik van leidsters van een christelijke kleuterschool vernemen, dat door de vele mutaties geen van deze leidsters meer wist uit welke mensen het schoolbestuur bestond.'

En:

'Te weinig weten de schoolbesturen van hun taak en verantwoordelijkheid, ook als werkgever tegenover de leidsters. Typereid is het feit dat vele schoolbestuurders nog immer van mening zijn, dat de leidsters in dienst zijn van het Rijk!'

Eenzelfde beeld van hoofdleidsters die aan hun lot zijn overgelaten geeft het verslag van de inspectrice in inspectie 2:

'De besturen vergeten dat in het kleuteronderwijs momenteel zeer veel jonge meisjes werken die nauwelijks 'tweeër'-af zijn, maar zeker nog niet de volwassenheid bereikt hebben. Deze jonge meisjes moeten alle problemen zelf oplossen, moeten beslissingen nemen over de gang van zaken op school en zelf beslissen wanneer de vakanties vallen. Verder hoe lang zij vakantie zullen nemen, wanneer zij vrije dagen hebben, wanneer zij als school wel zullen mee doen en wanneer niet. Bij het bijzonder kleuteronderwijs is over het algemeen geen enkele vorm van leiding te bespeuren, zodat het niet kan uitblijven dat binnen enkele jaren zal blijken dat de aanschaffingen in de school niet juist zijn geschied, dat voor het grote onderhoud geen geld gereserveerd is, en dat de reparaties niet zijn bijgehouden - kortom dat er geen inzicht is geweest in de juiste vorm van beheer.'

Gelukkig valt er b.v. in inspectie 3 verbetering te constateren:

'In het vorige jaarverslag werd er reeds melding van gemaakt dat er een gunstige verandering gaande is ten aanzien van de schoolbesturen, vooral ook in de kleinere kerkdorpen. De nieuwe leden tonen belangstelling voor het onderwijs en zijn actief in alles wat met het onderwijs direct of indirect te maken heeft. Men vroeg inlichtingen als er een nieuwe hoofdleidster benoemd moest worden, er werden ouderavonden belegd, men vroeg een onderhoud aan om de huisvesting te verbeteren. De belangstelling werkte stimulerend op de leidsters.'

De inspectrice in inspectie 7 ziet het aldus:

'De kleine, vaak eenklassige kleuterscholen op het platteland verkeren in een bijzondere positie. Het gemeente- of schoolbestuur bemoeit zich meestentijds weinig met de gang van zaken in de school; men laat het geheel aan de hoofdleidster over. Het gevolg kan zijn dat deze vrijheid niet gunstig werkt. Het nauwkeurig naleven van de wettelijke bepalingen, het uitvoeren van het speel- en werkplan en het schema van werkzaamheden laten dan ook vaak te wensen over. Ook ontbreekt voor de hoofdleidster vaak de bemoeiding, de stimulans, die ieder in zijn werk nodig heeft, en zeker het vaak jonge personeel dat aan deze kleuterscholen verbonden is. Men heeft de vrijheid, maar mist de aansporing door opbouwende kritiek en omgang met meer ervaren collega's. Overigens is het opmerkelijk hoe slecht vele jonge hoofdleidsters op de hoogte zijn van de administratieve taak, die tot haar opdracht behoort.'

Hier staat tegenover dat er vele kleine kleuterscholen zijn, waar bijzonder goed kleuteronderwijs gegeven wordt. De hoofdleidsters van deze scholen zouden voor het enthousiasme en de toewijding waarmee ze hun taak vervullen voor vele anderen, die op minder eenzame posten hun werk verrichten, tot voorbeeld kunnen dienen.'

In inspectie 24 met veel eenklassige kleuterscholen blijkt inderdaad, dat de opgave daar hoofdleidster te zijn, voor bezitsters van de A-akte dikwijls te zwaar is:

'In de 24e inspectie zijn 78 eenklassige kleuterscholen, waarvan vele zeer afgelegen en met weinig contactmogelijkheden. Juist daar zien we vaak de minst flinke leidsters terecht komen met alleen akte A. Het is geen wonder dat zij de dubbel moeilijke situatie van hoofdleidster-leidster nog niet kunnen verwerken. Er moet nog zoveel geleerd worden en er is geen enkele leiding meer en vaak ook geen contact met collega's. Geen wonder dat we deze, soms nog zeer jonge, meisjes zien stranden op hun eenzame post.'

Het is momenteel moeilijk voor de besturen, voldoende leidsters voor de scholen aan te trekken. In verschillende inspecties zijn vacatures die niet vervuld konden worden, en plaatsvervangsters om in te vallen zijn niet beschikbaar. De gevolgen hiervan worden merkbaar. De schoolbesturen durven nauwelijks eisen te stellen en kunnen geen selectie toepassen. De leidsters daarentegen stellen te hoge eisen en wisselen al te gemakkelijk van betrekking. Het is een ramp voor een kleuterschool als binnen twee jaren het gehele personeel vernieuwd is. Er is dan niemand meer die echt 'wortel heeft geschoten', die op de hoogte is van het verloop van allerlei zaken, van de dingen die wel en die niet aanwezig zijn. Er is dan niemand die probeert er 'iets aardigs van te maken'.

Tenslotte voelt niemand zich geheel verantwoordelijk en is er geen enkel personeelslid dat de kleuters en het milieu waaruit ze voortkomen, werkelijk goed kent.

Voor zover het financiële beleid in handen van de hoofdleidster en de leidsters ligt is er dan geen sprake meer van enig doelbewust beleid, van het doen van reserveringen enz.

De waarnemend inspecteur in inspectie 11 heeft waardering voor de opleiding, maar wijst op het tekort aan leidsters:

'Ook dit jaar deed ik de ervaring op dat de moderne leidstersopleidingen de meisjes verdienenlijk op hun werk in de praktijk voorbereiden en dat mede door die betere opleiding het werk van alle dag een acceptabele achtergrond krijgt.

Ook heb ik de indruk, dat er nog steeds van een krappe arbeidsmarkt sprake is en dat de vervulling van vacatures niet overal zonder moeite verloopt.'

Dat de inspectrices er moeite mee hebben het personeel te leren kennen is wel duidelijk.

In inspectie 18:

'Door de snelle en zeer veelvuldige mutatie van het onderwijzend personeel komt het dikwijls voor, dat er bij elk schoolbezoek aan eenzelfde school steeds ander personeel is. Ieder met eigen inzichten en werkwijze en ieder met eigen mogelijkheden.

Het wordt voor de inspectie wel bijzonder moeilijk gedurende de spaarzame schoolbezoeken ook de leidster nog van advies te dienen, waar over het algemeen wel naar gevraagd wordt.'

In inspectie 8 is de toestand niet veel beter:

'Door het ernstig tekort aan kleuterleidsters moet dikwijls genoegen worden genomen met elke leidster die zich eventueel aanmeldt. Er kan geen voldoende selectie plaats vinden. Vele schoolbesturen

benoemen, om zich enigszins veilig te stellen, de jonge kleuterleidsters direct in vaste dienst. Zo langzamerhand gaat het in de richting dat de schoolbesturen geen eisen meer kunnen stellen; men moet alles accepteren. Dit is een noodsituatie, die de jonge kleuterleidsters niet ten goede komt. De gehuwde leidster wordt regelmatig ingeschakeld. Er zijn gevallen waarin dit geen enkel bezwaar ontmoet. Daar, waar het gezin er nog niet aan toe is dat de moeder buitenshuis in het arbeidsproces wordt opgenomen, zijn de ervaringen minder gunstig.

Ook de inspectrice in inspectie 7 maakt zich zorgen over de te grote personeelwisseling:

'In dit verslag werd er reeds eerder de aandacht op gevestigd, dat het personeel van de kleuterscholen bijzonder veel wisselt. Op het platteland is de oorzaak gelegen in de trek naar de grotere gemeenten, soms in verband met verdere studie, of in het zoeken van een werkring dicht bij het ouderlijk huis. Zeker speelt bij dit laatste het moeilijk vinden van geschikte huisvesting een rol. Maar ook in de grotere gemeenten zijn voortdurend mutaties te constateren, al is daar de hoofdleidster vaak langer aan dezelfde school verbonden. In deze kleuterscholen kan men dan ook een rustiger ontwikkeling constateren. De bedoelde hoofdleidsters, die dikwijls de leiding hebben van volbezette kleuterscholen, kampen echter met de moeilijkheid dat voortdurend wisselend, jong, vaak beginnend personeel wordt aangesteld. Zij moeten deze leidsters inwerken en er toezicht op houden, indien zij het onderwijs aan de kleuterschool op peil willen houden. Dit is een zware taak, temeer daar aan haar een volledig bezette klas is toevertrouwd, waarin zij dan nog vaak de kinderen met gedragsmoeilijkheden verzamelt. Daarbij komt nog dat deze kleuterscholen veelvuldig als oefenscholen voor kwekelingen worden gebruikt. Ook dit betekent voor de hoofdleidster een taak die veel zorg en inspanning vereist. Zoveel mogelijk wordt tegengegaan dat hier ook nog anderen gebruik maken van de kleuterschool als oefenterrein, maar niet in alle gevallen is de inspectie voldoende op de hoogte van het toelaten van kinderverzorgsters in opleiding, aanstaande leraressen in kinderverzorging, kwekelingen van het lager onderwijs, verpleegsters enz.

Bij een bezoek, in het bijzonder aan de kleuterscholen die in kleinere en dikwijls moeilijk bereikbare gemeenten zijn gelegen, treft men bijna altijd geheel of gedeeltelijk ander personeel aan. Bij deze situatie is er geen sprake van enige stabilisatie in het uitvoeren van een spel- en werkplan. Van het opzetten van een weldoordacht plan, dat in de praktijk verder kan worden uitgewerkt, komt dan nog weinig terecht. Iedere nieuw aangestelde hoofdleidster of leidster past in haar werk toe wat ze op de opleiding heeft geleerd, en voor ze zich kan bezinnen, zich kan corrigeren en aangepast aan de situatie van deze school veranderingen kan aanbrengen, is ze al weer verdwenen. Daarbij komt nog dat het benoemingsbeleid van de gemeente- en schoolbesturen, die de grootste moeite hebben sollicitanten aan te trekken, steeds meer opportunistisch wordt. Zij worden vaak gedwongen een minder geschikte kracht te benoemen, zodat de kleuterschool 'kan blijven draaien en de kleuters niet op straat worden gestuurd'. Afgezien van de vraag, of de kleuters inderdaad op straat terecht komen, is het te betreuren dat een kleuterschool, die in het belang van de kleuters wordt opgericht en in stand gehouden, een aantal kinderen tijdelijk, maar vaak geruime tijd de toelating moet weigeren.'

De inspectrice in inspectie 22 constateert, dat het tekort aan leidsters van jaar tot jaar groter wordt:

'Jaarlijks wordt het tekort aan personeel voor de kleuterscholen groter. Vanaf het voorjaar tot half juli waren geen leidsters meer beschikbaar, terwijl in december dit tekort zich reeds weer deed gelden. Vele leerlingen der opleidingscholen hadden reeds een benoeming als leidster of hoofdleidster, vóór zij haar examen deden, zodat zij onmiddellijk na het behalen van de A-akte in functie konden treden. Van een selectie is dan gewoonlijk geen sprake. Dit alles heeft een ongunstige invloed op het moreel van de jonge leidsters. Zij gaan zich onmisbaar voelen.

Het gebeurde enkele malen dat een jonge leidster na korte tijd de school verliet, omdat zij een betere betrekking kon krijgen.

Enkele gemeentebesturen meenden dat zij voortaan als eis zouden moeten stellen, dat een leidster minstens twee jaar aan de school werkzaam moest blijven. Het is echter duidelijk dat in deze situatie een dergelijke eis niet gesteld kan worden. Door het tekort aan personeel wordt een beroep gedaan op

elke leidster die ooit het kleuteronderwijs heeft gediend. Dat dit niet steeds het kleuteronderwijs ten goede komt, is verklaarbaar.

Het is duidelijk dat bij een dergelijk groot tekort aan leidsters allerlei noodsprongen worden gemaakt.

In eerste instantie tracht men een gehuwde leidster aan te trekken, die vroeger bij het kleuteronderwijs geweest is – soms vraagt men iemand die de pensioengerechtigde leeftijd reeds bereikt heeft, nog langer te mogen handhaven.

Lukt dit alles niet, dan wordt er getracht te rouleren.

Tenslotte, als alles faalt, wordt de school gesloten totdat men kans ziet een leidster aan te trekken.

Op 1 januari 1963 waren er in totaal 1273 gehuwde leidsters werkzaam.

Deze waren als volgt over de inspecties verdeeld:

inspectie 1	39 gehuwde leidsters
inspectie 2	21 gehuwde leidsters
inspectie 3	25 gehuwde leidsters
inspectie 4	20 gehuwde leidsters
inspectie 5	31 gehuwde leidsters
inspectie 6	31 gehuwde leidsters
inspectie 7	76 gehuwde leidsters
inspectie 8	103 gehuwde leidsters
inspectie 9	44 gehuwde leidsters
inspectie 10	88 gehuwde leidsters
inspectie 11	50 gehuwde leidsters
inspectie 12	67 gehuwde leidsters
inspectie 13	154 gehuwde leidsters
inspectie 14	65 gehuwde leidsters
inspectie 15	47 gehuwde leidsters
inspectie 16	43 gehuwde leidsters
inspectie 17	62 gehuwde leidsters
inspectie 18	31 gehuwde leidsters
inspectie 19	24 gehuwde leidsters
inspectie 20	38 gehuwde leidsters
inspectie 21	34 gehuwde leidsters
inspectie 22	57 gehuwde leidsters
inspectie 23	38 gehuwde leidsters
inspectie 24	46 gehuwde leidsters
inspectie 25	39 gehuwde leidsters

totaal 1273 gehuwde leidsters

Bovendien zijn er nog tal van gehuwde leidsters als plaatsvervangsters werkzaam. Ofschoon

het kleuteronderwijs de gehuwde leidster dankbaar mag zijn dat zij meehelpt het schip drijvend te houden, brengt haar gehuwd-zijn toch moeilijkheden mee.

De inspectrice in inspectie 16 voert dit ook nog even aan in haar verslag:

'Mede door het gebrek aan personeel komen besturen van gemeenten waar de bepaling geldt, dat geen gehuwde leidsters in dienst mogen zijn, in moeilijkheden. Doch ook wanneer wel gehuwde leidsters kunnen worden aangesteld, blijven er vele problemen. De grote moeilijkheid van het werken met gehuwde leidsters ligt in de steeds te verwachten zwangerschap, waardoor de kleuters dikwijls van leidster moeten wisselen.

De vele vacatures stimuleren de zucht naar 'avontuur' van de jonge leidsters, die het aardig vinden om na een korte tijd van werken weer eens ergens anders een kijkje te gaan nemen. Zij zijn toch overal welkom!

De situatie zoals de inspectrice in inspectie 25 die schildert, is eigenlijk tragikomisch:

'In het dorp D. zijn alle bestuursleden op stap gegaan om te onderzoeken of er ergens nog een gehuwde leidster was, die tijdelijk in een vacature wilde voorzien. In dorp A. had men het geluk een gehuwde leidster aan te trekken. Zij stelde echter haar eisen, o.a. een week extra vakantie voor de schoonmaak thuis, verandering van schooluren enz.

Overal waar wegens ziekte een leidster afwezig was en nog is, moet de kleuterschool worden gesloten.'

Al zijn er dan te weinig leidsters om de openvallende vacatures te vervullen, toch heeft het kleuteronderwijs niet te klagen over gebrek aan belangstelling.

De inspectrice in inspectie 4 laat zien wie men zoal in de kleuterscholen ontmoeten kan:

'Aan 60 scholen oefenen 155 toekomstige kleuterleidsters zich in de praktijk, terwijl aan 10 scholen gedurende een bepaalde periode leerlingen van de 3e leerkring van kweekscholen hospiteren, en op enkele scholen leerlingen van huishoudscholen en leerling-gezinsverzorgsters alsmede leerling-verpleegsters hun stage maken.

Ofschoon ik het zeer zeker van betekenis acht, dat bovengenoemde stagiaires kennis nemen van het 'onderwijs' aan kleuters, vraag ik me toch weleens met zorg af of de orde en de noodzakelijke rust in de kleuterscholen er niet te veel door verstoord worden.'

Als men bedenkt dat dan ook nog de schoolarts, de schoolverpleegster, de schooltandarts en de inspectrice van tijd tot tijd naar binnen wandelen, dan valt het te begrijpen, dat de rust en de concentratie van de kleuters verstoord worden.

In een vorige paragraaf werd ook reeds gewezen op enkele moeilijkheden wat de werkwijze betreft. Het is voor de leidsters niet gemakkelijk het juiste inzicht te verkrijgen in deze tijd van snelle ontwikkeling.

Dat velen zich toch weten aan te passen en een ideale werksfeer voor de kleuter weten te scheppen strekt hun tot eer.

Helaas zijn er ook wel leidsters die 'onder de maat' blijven, zoals te lezen valt in het verslag betreffende inspectie 22:

'Inderdaad stelt de moderne werkwijze hoge eisen aan de leidsters en dat heeft tot gevolg dat de 'zwakke' leidsters de weg van de minste weerstand kiezen en de kleuters maar op de materialen 'lossen', met al de gevolgen van dien. Dit geeft een grote zorg en het kost veel tijd deze leidsters te doen zien waar zij in gebreke bleven.

Ook het boetseren krijgt niet overal de juiste aandacht en de juiste plaats. Wat is hiervan de oorzaak? Te weinig verantwoordelijkheidsgevoel? Kost het te veel zorg de klei altijd in de juiste conditie te hebben?

Bij elk schoolbezoek wordt er nu speciaal naar de klei gevraagd.'

Het kan zijn dat sommigen het juiste inzicht buiten hun schuld missen, maar de normale hygiënische maatregelen kan toch eigenlijk elke leidster in haar klas nemen.

Daarom moest hetgeen de inspectrice in inspectie 14 vermeldt, niet voorkomen:

'Het materiaal (bouw- en constructie-) is vaak intens vuil en er is van geregeld schoonhouden geen sprake. De zand- en watertafels in de lokalen worden te weinig schoongemaakt en de zandbakken op de speelplaats worden niet geregeld van nieuw zand voorzien.'

Ook voor regelmatig te laat of op het nippertje komende leidsters is er eigenlijk geen excuus en ongetwijfeld zal ook in andere inspecties wel eens voorgekomen zijn, wat de inspectrice in inspectie 22 signaleert:

'Wat het schoolgedrag betreft is mij dit jaar opgevallen, dat hoofdleidsters en leidsters vaak op het nippertje op school komen.

Is men 8.45 uur bij de school, dan moet men nog vaak wachten. Kleuters spelen zonder toezicht en dan komen tegen negen uur de dames haastig aangerend. Ik zou niet graag generaliseren, maar een uitzondering is het helaas niet.'

Wat de inspectrice van inspectie 24 schrijft is eveneens zeer bedroevend:

'Opvallend slecht zijn ook vaak de manieren en omgangsvormen van de jongeren. Soms uit verlegenheid, soms uit onverschilligheid, maar een algemeen beschaafd gedragspatroon is dikwijls ver te zoeken. Hoe wil deze leidster orde- en beleefdheidslesjes aan de kleuters geven, zonder zelf een goed voorbeeld hierin te zijn?'

§ 5. SCHOOLGEBOUWEN

Het mag thans wel als voldoende bekend beschouwd worden dat het kleuteronderwijs te kort aan schoolruimte heeft, dat de inspectrices te weinig mogelijkheid hebben urgentieverklaringen uit te reiken om aan de nood tegemoet te komen, dat er tal van noodvoorzieningen gebruikt worden en dat daarnaast het medegebruik van de lokalen een ernstige handicap vormt voor goed kleuteronderwijs.

In inspectie 4 werd voor verschillende objecten in 1955 reeds urgentie verzoekt - vier jaar later, in 1959, werd de verklaring verstrekt, en nu vijf jaar later moet nog steeds gewacht worden op de rijksgoedkeuring. Behalve dat de plannen verouderen en de kosten door loonronden en stijging van de materialenprijzen veel hoger komen te liggen dan het oorspronkelijk goedgekeurde bedrag, blijft de gemeenschap verstoken van kleuterschoolruimte waar zo zeer behoefte aan is.

De inspectrice in inspectie 25 illustreert het medegebruik nog als volgt:

'Zijn de kinderen ondergebracht in een lokaal dat ook voor andere doeleinden wordt gebruikt, dan kan het kleuteronderwijs een aantal dagen per jaar geen doorgang vinden. Men heeft de lokalen nodig voor bevolkingsdoorlichting, begrafenissen, bijeenkomsten van militairen, soms voor bruiloften, bazars of voor speeltuinwerk.

En mijn vraag is al weer: neemt men het kleuteronderwijs wel serieus genoeg?'

Het is jammer dat bij nieuwe gebouwen rekening gehouden moet worden met baldadigheid en vernielzucht.

Naar het schijnt is niemand meer opgewassen tegen de opgroeiende jeugd en heeft deze een

onbevredigde behoefte aan speelruimte. Met de inrichting van de speelplaatsen wordt daarmee al rekening gehouden.

In inspectie 22:

'Bij vele nieuwe scholen wordt gestreden voor een zgn. open speelplaats. Zo'n open speelgelegenheid is echter een wanhoop. Na de schooltijden speelt er veelal de buurtjeugd, wat meestal vernielingen tot gevolg heeft.'

In inspectie 25:

'Op vele plaatsen worden ernstige klachten geuit over baldadige jeugd, die buiten de schooluren allerlei vernielingen aanbrengt.

Het is zelfs voorgekomen dat oudere kinderen tijdens de bouw bij een nieuwe school een brandje stookten onder de ramen, waardoor de verf afbladderde, dat ze ramen stuk gooiden en de verf beschadigden met een scherp voorwerp. Ook een bordje met 'verboden toegang' helpt niet. Dit zou misschien resultaat hebben als de politie tegen de overtreeders van het toegangsverbod proces-verbaal opmaakte en de ouders van de jongens boete liet betalen.

Een serieuze hoofdleidster beweert, dat haar maagpijn voortkomt uit ergernis over de vernielingen die buiten schooltijd worden aangebracht. Ze wil geen zand meer in de zandbak; het wordt er telkens uitgehaald.

Misschien is er maar één (nare) oplossing voor dit kwaad, nl. het maken van hoge hekken met punten en prikkeldraad aan de bovenkant, zoals deze rondom twee kleuterscholen in Bolsward zijn aangebracht. Dan kunnen de leidsters ook weer eens meer aandacht besteden aan de kindertuintjes, die ook vernield worden, zodat men er ook om deze reden niet meer aan begint.'

Evenzo in inspectie 14:

'In grotere steden, waar de speelplaatsen van buitenaf gemakkelijk te bereiken zijn, komt veel vernieling voor door de opgroeiende jeugd.

Hierdoor komt het ook, dat de zgn. plasvijvers niet voldoen. Ze zijn een verzamelplaats van straatvuil, terwijl het in ons vaak gure klimaat ook niet aantrekkelijk is deze vijver te gebruiken.'

Verscheidene inspectrices maken gewag van het tekort aan schoonmaakpersoneel en van hygiënische tekorten.

Inspectie 22:

'Voor wat de gebouwen betreft is de verzorging van de kleuterscholen zeer verschillend. Maar weinig gebouwen zijn goed verzorgd. Goed onderhouden: een behoorlijk aantal. Matig onderhouden: de meeste scholen. Slecht onderhouden: een enkele school.

Men tobt vaak met werksters en waar de scholen in de avond worden schoongemaakt, gebeurt dit vrijwel zonder toezicht en ook hier geldt: 'het oog van de meester maakt het paard vet'. De kleuterleidster heeft hier beslist ook een taak en zij kan, met de kleuters, zeker veel tegemoetkomend werk verrichten.

Wat het onderhoud van de ontwikkelingsmaterialen betreft vindt men veel onkunde. Schoonhouden en ontsmetten van blokken en dozen wordt nogal eens verzuimd. Nu de kleuters zoveel kiezen en zonder leiding spelen zullen de materialen eerder vuil zijn. Ook de reparatie is een onderdeel dat niet best tot zijn recht komt. Men bergt onvolledig en gebroken materiaal weg, inplaats van dit terstond te repareren.

De opleidingsscholen hebben hier een grote taak, want: het niet naar behoren de school en de inrichting verzorgen en beheren kost geld!'

Inspectie 18:

'Door gebrek aan personeel worden in sommige gevallen de gebouwen niet voldoende schoongehouden. Dit zal in toenemende mate het geval zijn als er steeds minder personeel ter beschikking komt.

Voor besturen en hoofdleidsters is het een voortdurende zorg te kunnen voldoen aan de eis, dat het gebouw goed onderhouden wordt.'

Inspectie 16:

'De hygiëne laat in verschillende kleuterscholen heel wat te wensen over. Vaak worden vuile handdoeken aangetroffen; het aantal niet doorgespoelde toiletten is talrijk.

Onverzorgd materiaal, slordige werkhoeken (poppenhoek-verkleedhoek) en zand-watertafels, dragen niet bij tot de juiste opvoeding van de kleuter, hetgeen sommige leidsters onvoldoende aanvoelen. Het gebrek aan huishoudelijk personeel speelt hierbij wel parten, doch mijns inziens zou bij de opleiding van de toekomstige kleuterleidsters aan het punt hygiëne nog meer aandacht moeten worden besteed.'

Een andere behartenswaardige opmerking wordt gemaakt door de inspectrice als zij schrijft:

'Ook werd meermalen geconstateerd, dat de leidsters niet de moeite genomen hadden zich op de hoogte te stellen van het gebruik van het brandblusapparaat.'

Het is een verzuim, dat te excuseren is, omdat bestuur en hoofdleidsters meestal zoveel andere zaken aan hun hoofd hebben, dat dit kleine onderdeel eenvoudig vergeten wordt.

Toch zou het goed zijn als het bestuur de leidsters er op wees of hen instrueerde, en de leidsters er zelf moeite voor zouden doen zich op de hoogte te stellen.

§ 6. BIJZONDERE VOORZIENINGEN

Iets dat gedurende het verslagjaar zeer in het centrum van de belangstelling heeft gestaan is: de kleuter en het verkeer!

Onze kleuterscholen, onze besturen, de leidsters, de ouders worden onophoudelijk geconfronteerd met de gevaren die de kleuter op zijn weg naar en van school bedreigen.

De moeilijkheid daarbij is, dat het geen eenvoudige zaak is voor een volwassene, zich in de situatie van de kleuter in te leven.

Wat de volwassene verkeersonderwijs noemt, is voor de kleuter een spelletje. Wat de volwassene als zeer ernstig beschouwt, vindt de kleuter amusant enz. Naar alle waarschijnlijkheid zal men op den duur tot de slotsom komen, dat een kleuter zich in het verkeer niet alléén kan begeven.

Intussen volgen hier enkele reacties uit diverse inspecties.

Inspectie 3

'Het verkeersonderwijs had dit jaar de volle belangstelling.

Met allerlei middelen en op verschillende manieren trachtte men de kleuters te beïnvloeden. Op ouderavonden werd dit punt meermalen belicht. In vele plaatsen nemen de ouders, vooral de moeders, de taak van de leider over om de kinderen over de gevaarlijke verkeerspunten te loodsen. In onderling overleg speelt een moeder of oudere huisgenoot bij toerbeurt voor verkeersagent.'

Inspectie 18:

'Dat men de kleuters met verkeersonderwijs veilig kan stellen meen ik te moeten ontkennen en zelfs bestrijden. Een voortdurende voorlichting over veiligheid in het verkeer dient men te richten tot de ouders en leidsters, in het algemeen tot volwassenen. Door het voorbeeld dat van hun gedrag in het verkeer zal uitgaan, ontvangt de kleuter de beste verkeersopleiding die men zich denken kan. Men spare de kleuterscholen in alle opzichten als het om innenging, bemoeienis of praktische voorlichting betreffende het verkeer gaat.

Het blijft een zaak van de ouders in het bijzonder en van de volwassenen in het algemeen.'

Inspectie 24:

'Vroeg in het jaar werd in Groningen gestart met een experiment van verkeersonderwijs. Hierover is nog geen uitslag, maar deze is wel binnenkort te verwachten. Vast staat nu al wel dat men tot het inzicht is gekomen, dat geen inmenging van buitenaf zich hierin moet laten gelden, maar dat verkeersopvoeding moet worden opgenomen in de totale opvoeding en vorming van de jonge kleuter en dus geleid moet worden door de leidster van de groep. Juist in de binding van leidster en groep kan in de opvoeding de basis worden gelegd, waarop later het echte verkeersonderwijs kan volgen.'

Op heel enkele plaatsen heeft men belangstelling voor schoolzwemmen. Dit is met kleuters geen eenvoudige zaak. Het vereist organisatietalent en verantwoordelijkheidsgevoel.

De inspectrice in inspectie 15 bericht, dat het in haar inspectie wel voorkomt:

'In de noordoosthoek van Noord-Holland staat het zwemmen, ook voor kleuters, sterk in de belangstelling. In plaatsen als Midwoud, Oostwoud, Hauwert, Andijk heeft men op het schema van werkzaamheden tijd uitgetrokken om met de kleuters eenmaal per week bij warm weer te gaan zwemmen. Dit 'zwemmen' heeft meer tot doel, de kleuters vertrouwd te maken met water. Een enkele kleuter komt tot het werkelijke zwemmen.

In dit waterland meent men dat de kleuters zo vroeg mogelijk tot zwemmen gebracht moeten worden. De ouders van de kleuters hebben hun toestemming gegeven voor deze activiteit. De leidster gaat met de kleuters en een aantal ouders naar het zwembad. De kleuters die om de een of andere reden niet in het water gaan, kunnen spelen in een zandbak, die op hetzelfde terrein ligt.

Erg enthousiast was ik niet over deze activiteit. De oudercommissies hebben mij echter benaderd om toestemming voor dit experiment te geven. Buiten de schooluren is er in de kleine zwembaden vrijwel geen plaats voor de kleuters. In dit jaar zijn de kinderen echter maar vier of vijf maal in een zwembad geweest. Het slechte weer gaf geen mogelijkheden.'

De klachten van de inspectie over verre en lange schoolreisjes voor kleuters, die eigenlijk niet verantwoord zijn, waren dit jaar minder.

Een enkele inspectrice meent nog, dat het kwaad zich uitbreidt, maar haalt toch ook een goede oplossing aan:

Inspectie 24:

'In het afgelopen cursusjaar werden weer vele schoolreisjes gemaakt. Deze activiteit neemt een steeds uitgebreider vorm aan, waarmee we niet altijd even gelukkig zijn, gezien de vaak gebrekkige organisatie.

De beste oplossing hiervoor is nog altijd zoals de openbare kleuterscholen in de stad Groningen doen, nl. een dag naar de zgn. kleuterhof, gelegen in het stadspark. Een feest voor de kinderen en geen overbelasting, noch voor de leidsters, noch voor de kleuters.'

Verscheidene inspectrices maken melding van schoolmelk en soms van het ontbreken daarvan en het al of niet wenselijke dit dan op te vangen door het verstrekken van liga-koeken.

Schooltuintjes zijn er blijkbaar weinig. En waar ze zijn, zijn er bezwaren aan verbonden. De vernielzucht van de opgroeiende jeugd is er een van. Schoolfeestjes worden over het algemeen door de hoofdleidsters en de leidsters op een aardige wijze georganiseerd.

In inspectie 13 is een groep kleuters, die naar een middageettafel gaat:

'De middageettafels, die door de stichting 'Tussen 12 en 2' georganiseerd worden, voorzien nog steeds in een behoefte.

In november werd de 25ste tafel opgericht, die als uitzondering werd bezocht door een groep, louter uit kleuters samengesteld.'

De inspectrice in inspectie 14 schrijft over de sanitaire voorzieningen en bericht dan:

'Enkele gemeenten zijn er toe overgegaan apparaten te plaatsen voor papieren handdoeken. Het voordeel is dat de handdoeken schoon zijn, doch een kleuter kan er niet goed mee drogen, zeker niet na het wassen van zijn voeten. De voetenwasbakken worden, zoals bij navraag bleek, in de praktijk heel weinig gebruikt. Het aantal van veertig kleuters is te groot; de kleuters drogen hun voeten niet goed af en kunnen daarna hun stretch sokken of kousen slecht aantrekken. Al met al vergt het geheel te veel tijd.'

Voor de leidsters zijn er in het afgelopen jaar veel cursussen geweest en het stemt tot vreugde dat er zoveel belangstelling voor bestaat.

De inspecteur in inspectie 3 zegt:

'Weer werden in het afgelopen jaar vele cursussen gegeven en alle waren druk bezocht. De onderwerpen waren: administratie, tekenen, godsdienst, creatief spel, poppenkastspel, muzikale vorming, en verbale expressie. De organisatie hiervan ging meestal uit van de pedagogische centra op initiatief van de afdelingsvergaderingen.

Van deze cursussen werd over het algemeen een gunstige indruk verkregen.

Helaas paste men sommige werkwijzen foutief toe.

Zo zag ik enkele hoofdleidsters die de montessoricursussen gevolgd hadden, het materiaal zodanig gebruiken, dat men uitging van de delen, om daarna te komen tot de synthese. Van globalisatie wist men niets.

Dit is vooral voor de eerste klas van de lagere school funest, want de globale leesmethode wordt vrijwel overal toegepast.

Zo iets te corrigeren tijdens schoolbezoek is zeer moeilijk, want men mist alle aanknopingspunten. Men heeft weer niet voldoende ondergrond gehad om de cursus te kunnen volgen en men laat, onbegrepen, enkele maniertjes met materiaal uitvoeren.'

§ 7. KOSTEN VAN HET ONDERWIJS

Als gevolg van de prijsstijgingen zijn ook de kosten van het kleuteronderwijs gestegen.

Het zijn echter niet alléén de prijsstijgingen, die grotere uitgaven veroorzaken. De veelvuldige mutaties in de personeelsbezetting van de scholen en het vaak wisselen van bestuursleden zijn evenzeer daaraan schuld.

Het verantwoordelijkheidsgevoel voor iets dat ons toevertrouwd wordt voor een korte periode, is anders dan het verantwoordelijkheidsgevoel dat wij hebben indien het einde van deze verantwoordelijkheid zelfs niet in zicht is. Daardoor kan het gebeuren dat een nieuwe hoofdleidster verveloos en oud materiaal aantreft, en meent dat het nu wel haast versleten is, terwijl ze kort daarop verneemt, dat het pas enkele jaren oud is, maar dat haar voorgangster erg slordig op de zaken was.

Zo kan ze incomplete doosjes, verharde klei, verdroogd plaksel enz. vinden. Soms moet er dan toch noodzakelijkerwijze wel iets nieuws komen.

Verandert het bestuur te snel, dan houdt het te weinig rekening met 'het verleden' en soms is iedereen er van overtuigd dat er iets ontbreekt, wat toch later weer opduikt.

Dat er hoofdleidsters zijn die niet bestand zijn tegen het lokkende van allerlei nieuwe dingen is wel bekend. Dan gebeuren de aanschaffingen niet met overleg en houdt zij soms niet voldoende over voor het materiaal, dat dagelijks verbruikt wordt.

De inspectrice in inspectie 24 raakt dit probleem nog even aan als zij schrijft:

'Men klaagt wel dat de normbedragen voor de aanschaffing van spel- en ontwikkelingsmateriaal bij de inrichting van een nieuwe school niet toereikend zijn, maar vergeet dan, dat niet alles wat op ons terrein wordt aangeboden behoeft te worden aangeschaft. Een sobere inrichting, maar met alle mogelijkheden voor een methodisch juiste werkwijze, verdient aanbeveling.'

In de jaarverslagen vindt men weinig klachten over het niet toereikend zijn van de normbedragen.

Alleen de inspectrice in inspectie 19 vraagt nog even aandacht voor de scholen die vóór 1956 gebouwd werden:

'Over het algemeen zijn de subsidies toereikend voor die scholen, die na de inwerkingtreding van de wet goed gebouwd en ingericht zijn.

Voor de scholen, die vóór die tijd gebouwd zijn, waarvoor de besturen dus de kapitaalsvergoeding uitgekeerd krijgen, zou een nieuwe regeling nodig zijn. De vergoeding is te gering om die met het gemeentebestuur te delen na voorzieningen ex artikel 50, en toch zou dit billijk zijn tegenover het gemeentebestuur.'

§ 8. TOEZICHT

Evenals in vorige jaren reeds werd betoogd, is het bezoeken van een kleuterschool éénmaal in de twee jaren te weinig om volledig op de hoogte te blijven. De wisseling van het personeel gaat steeds sneller en daardoor wordt het steeds noodzakelijker dat de inspectrice vaker op de scholen komt. Menigmaal zal een rapport dat twee jaar oud is, de huidige situatie nog maar zeer gebrekkig weergeven.

Bovendien blijft het administratieve gedeelte grote zorg en aandacht vragen, evenals de vele besprekingen.

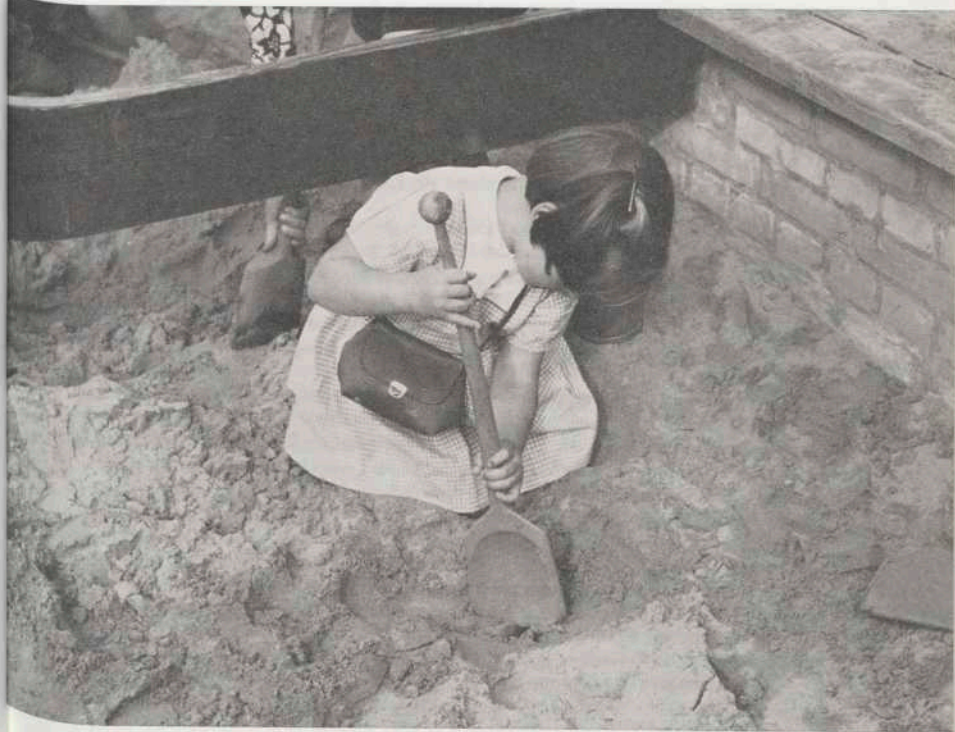
Ook al weet de inspecteur of inspectrice dat zij een gemeente- of schoolbestuur de eerstkomende jaren onmogelijk aan een nieuwe kleuterschool kan helpen, toch zullen de betrokkenen nog graag hun problemen bespreken. Het is dan bijna niet te vermijden dat er een onvoldaan gevoel ontstaat als men voortdurend moet trachten iedereen te overtuigen dat het 'werkelijk niet kan' en dat er onvoldoende bouwvolume beschikbaar wordt gesteld.

Enkele inspecties zijn uitgegroeid tot een veel te groot aantal scholen, zodat de inspectrice overladen is met werk. Gelukkig is thans uitbreiding van het college in het vooruitzicht gesteld.

Voor twee inspecties was in het afgelopen verslagjaar vervanging wegens ziekte noodzakelijk. De contacten van het rijksschooltoezicht met de gemeentelijke inspecties, de gemeente- en schoolbesturen, de schoolartsdienst enz. waren goed tot zeer goed.

Ook de onderlinge samenwerking was bevredigend.

...and the ...

...the ...

C. LAGER ONDERWIJS

I. VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR IN DE EERSTE HOOFDINSPECTIE

Provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

§ 1. ALGEMEEN

Het jaar 1963 was voor de structuur van ons hele onderwijs van bijzonder grote betekenis. Toen in een barre winterperiode de Mammoetwet was aangenomen en afgekondigd, werd hiermede een nieuwe lente en een nieuw geluid aangekondigd van ongekende mogelijkheden voor het algemeen voortgezet onderwijs en voor het daarop aansluitende beroepsgericht onderwijs.

Maar het basisonderwijs blijft voorlopig nog naar zijn structuur en naar zijn inhoud ongewijzigd. En toch is het hoog nodig dat ook dit wordt herzien. Het sociaal klimaat verandert immers haast zienderogen onder invloed van de voortschrijdende industrialisatie en automatisering. De dynamische ontwikkeling van stad en land volgt het lager onderwijs slechts van heel ver. Denk- en leefgewoonten wijzigen zich snel in de richting van een nieuw levenspatroon. Ons lager onderwijs denkt en leeft echter traditioneel. Het is vrijwel alleen gericht op kennis en inzicht en niet op de vorming van de hele mens, met zijn mogelijkheden voor sociale vorming, voor ludische en muzische ontplooiing tot levenswijsheid en levensvreugde. Het is hier niet de plaats voor beschouwingen over sociaal-pedagogische problemen, maar we vragen ons wel af of de eenzijdige, sterk rationele vorming, gericht op het individu en niet op de gemeenschap, wel bij de tijd is.

Een harmonie der vele aspecten van vorming, lichamelijk, intellectueel, technisch, sociaal, esthetisch, religieus komt in de praktijk van ons lager onderwijs bij lange na niet tot haar recht. Heeft de splitsing in zoveel vakken, die allemaal op tijd en uur gegeven worden, nog wel voldoende zin?

We vragen ons tenslotte af of ons lager onderwijs niet wat oud wordt, en daarmee hardhorend en wat bijziende en 'bedrijfsblind'. Ook bij de leiding zijn we nog niet aan voldoende vernieuwing toe. Het hoofd van de school is veel te weinig voorbereid op zijn verantwoordelijke taak. Hij heeft te weinig armsglag voor het geven van leiding en voor het bieden van hulp. Er is te weinig 'remedial teaching' mogelijk.

De pedagogische centra hebben te weinig invloed.

De scholenbouw vordert veel te langzaam. Het is ontstellend hoeveel crepeergevallen van lagere scholen er nu nog zijn in een tijd waarin welvaart heerst.

Mijn litanie van onvolkomenheden zou te lang worden en het 'refrein' eentonig.

Er zijn gelukkig ook symptomen van verbetering merkbaar, innerlijk en uiterlijk. De school

wijst minder leerlingen terug en af. De leerlingenschaal wordt lager. De belangstelling en waardering voor het bevoegd gezag nemen toe. De onderwijzer is nog toegewijd en solide als mens. De materiële voorzieningen in de vorm van leer- en hulpmiddelen worden beter. Nieuwe schoolgebouwen zijn ruimer en frisser.

Na deze algemene beschouwingen moge ik nog ingaan op enige regionale en plaatselijke aspecten, zoals deze worden gerapporteerd in de verslagen van de inspecteurs.

Zeeland staat op een keerpunt. De delta-werken gaan dit gewest verbinden met de randstad Holland en westelijk Noord-Brabant.

Dammen en dijken zullen deze provincie enerzijds beveiligen, anderzijds ontsluiten. De Oosterscheldebrug zal Schouwen met Zuid-Beveland verbinden. Beveiliging en openheid van het land zullen gunstige voorwaarden scheppen voor nieuwe mogelijkheden op de gebieden van landbouw, recreatie en industrie. Nog belangrijker zal het zijn als de mentaliteit van de bevolking verandert en er een grotere bereidheid voor gezonde samenwerking komt. Als de Zeeuwen hun provincie niet meer behoeven te verlaten voor werkgelegenheid, voor studie en onderwijs, als het zielen aantal weer gaat groeien en de mensen elkaar vinden, dan zullen de kleine schooltjes worden samengevoegd tot grotere. De personeelsvoorziening zal dan niet meer zorgelijk zijn. In 1963 waren deze en andere zorgen er nog wel.

In de inspectie *Middelburg* daalde het aantal leerlingen nog met 200. Maar voor het eerst sedert jaren neemt het zielen aantal toe.

Voor de vacature van hoofd van de openbare lagere eenmanschool te Zaanslag meldden zich 23 sollicitanten uit alle delen van Nederland. Het bleek dat het allemaal pas geslaagde jongemannen waren, die op deze wijze vrijstelling van militaire dienst hoopten te verkrijgen.

Het onderwijs op het Zeeuwse platteland kan alleen normaal doorgang vinden met de medewerking van de minister van defensie.

Een poging van de inspecteur van *Goes* om via de beide kweekscholen jonge onderwijzeressen aan te trekken voor plattelandsscholen in zijn inspectie mislukte. Er was geen belangstelling. Ook in de inspectie *Middelburg* zijn er voor de kleine plattelandsschooltjes geen onderwijzeressen te vinden, zodat in de lagere leerjaren het onderwijs aan het 'vermannelijken' is.

Het grote aantal mutaties van hoofden van scholen is fnuikend voor het onderwijs. In het afgelopen jaar vertrokken in de inspectie *Goes* 11 schoolhoofden naar elders en 6 hoofden van scholen werden gepensioneerd.

Hoe onbereikbaar sommige gebieden zijn, moge blijken uit het feit, dat Schouwen-Duiveland in de winterperiode gedurende 8 weken volkomen geïsoleerd geweest is voor wat personenvervoer betreft. De lange winterperiode heeft ook de regelmatige voortgang van het lager onderwijs in de Zeeuwse dorpen gestagneerd. Maar niet alleen daar. Stagnatie in aanvoer van brandstoffen, langdurig branden van lokale en centrale verwarmingen op topcapaciteit met als gevolg defecten die niet aanstonds hersteld konden worden, onvoldoende verwarming, waren redenen waarom scholen voor enige dagen gesloten moesten worden. Vooral op het platteland was er veel schoolverzuim, waardoor er geen regelmatige voortschrijding van het onderwijs mogelijk was.

West-Brabant leeft ook naar de toekomst. Men verwacht veel van het Schelde-Rijn-akkoord, en de lang verbeide noord-zuidverbinding. De intergemeentelijke samenwerking op velerlei terrein is een verheugend verschijnsel. Wanneer het echter gaat om voorzieningen voor het voortgezet onderwijs, schuift men toch het liefst zijn eigen gemeente naar voren.

De inspecteur van *Waalwijk* wijst op een probleem dat ook in andere plattelandsinspecties om een oplossing vraagt. Er is een tekort aan buitengewoon onderwijs voor kinderen met opvallende gedrags- en leerstoornissen. In sommige gemeenten denkt men aan een oplossing door 'remedial teaching'.

Het probleem van de schoolrijpheid voor de lagere school doet zich nagenoeg overal voor. Wanneer de motoriek en de sociale aanpassing niet voldoende ontwikkeld zijn, zullen velerlei gedrags- en leerproblemen in het eerste leerjaar struikelblokken blijken te zijn. Concentratieproblemen en labiele lichamelijke reacties hebben onmiddellijk nare gevolgen bij het leren lezen, schrijven en rekenen. Gelukkig wordt het probleem van de schoolrijpheid de laatste jaren ernstig bestudeerd. Goede samenwerking van het kleuter- en het lager onderwijs, en van schoolpedagogische en schoolpsychologische diensten zullen hier bijtijds dit probleem onderkennen en veel zittenblijven voorkomen.

In *'s-Hertogenbosch*, en ook elders, is het aansluitings- en selectieprobleem voor de middelbare school nog niet opgelost. Sommige scholen die blijkbaar uitstekend 'africhten', hebben een grote toeloop van leerlingen in het 5e en 6e leerjaar, zodat deze het dubbele aantal leerlingen tellen van de lagere leerjaren.

Het tekort aan onderwijzend personeel is in Zuid- en Midden-Limburg bijzonder groot. In de inspectie *Roermond* bestond 10% van het totale onderwijzerskorps uit tijdelijk te werk gestelde gehuwde dames.

In *Heerlen* is het aantal gehuwde onderwijzeressen in 10 jaar tijds gestegen van 35 tot 125, d.i. zelfs bijna 15% van het totaal aantal leerkrachten.

Tenslotte wijzen verscheidene inspecteurs op een goede samenwerking met de gemeentebesturen, bisschoppelijke inspectie, schoolraden en schoolbesturen, hoofden en onderwijzers.

§ 2. WERKWIJZE DER SCHOLEN EN RESULTATEN

Scholenbouw

Er schijnt in heel de zuidelijke hoofdinspectie geen probleem te zijn waarmee de inspecteurs dagelijks meer worden geconfronteerd dan met het bouwen van nieuwe, het uitbreiden van bestaande en het vervangen van oude scholen.

Het probleem wordt steeds groter, daar de bevolkingsaanwas aanhoudt, de uitgegeven urgentieverklaringen bij lange na niet zo groot in aantal zijn als de aanvragen, de zgn. rijksgoedkeuringen lang uitblijven, ook als de goedgekeurde bouwplannen aanbestedingsklaar liggen te wachten op uitvoering.

Aan gymnastieklokalen is een schromelijk tekort, evenals aan sportvelden en zwemgelegenheden. Noodlokalen, goede en minder goede, verschijnen er bij tientallen. Nagenoeg alle

inspecteurs klagen over de groter wordende achterstand. Een totaal en een nauwkeurig overzicht van de achterstand is moeilijk te geven, doordat tussen de aanvraag voor een bouwproject en het betrekken van school of lokaal veel fasen liggen van voorbereiding.

Ik moge volstaan met gegevens uit enige verslagen van de inspecteurs.

In de inspectie *Heerlen* kwam slechts één nieuw schoolgebouw tot stand. In drie scholen huizen een of meer klassen op gangen. Drie klassen zijn in kelderruimten ondergebracht.

De inspecteur van *Sittard* wijst op het bouwbeleid ten aanzien van vaklokalen bij het gewoon lager onderwijs. Wanneer deze niet geprojecteerd mogen worden in een nieuwe school, geeft men, zijns inziens, onvoldoende kansen aan de ontplooiing voor de noodzakelijke vernieuwing.

In nieuwe gebouwen van nieuwe wijken van de steden zijn er op zijn best slechts een paar jaar kansen voor een handenarbeid-handwerklokaal.

De klaslokaliteiten in oudere gebouwen zijn meestal bezet met klassen.

De inspecteur van *Valkenswaard* maakt de opmerking, dat de achterstand ongekende vormen begint aan te nemen. 'Prefablokalen' beginnen een weelde te betekenen, in vergelijking met vele andere noodlokalen die in gebruik zijn: oude verlaten kloosters, een washok, patronaatszalen, een oude sigarenfabriek, een schoolgang of hal, e.a.

Het geboorte- en vestigingsoverschot is in de Kempen zo groot, dat hij zich met grote bezorgdheid afvraagt hoe de toestand zal zijn over enige jaren.

De achterstand in *Breda* wordt gedemonstreerd aan de hand van de urgentielijsten in de afgelopen vier jaren. Hierop komen 90 schoollokalen voor, waarvan er nog geen enkele gerealiseerd is. Een aantal hiervan zijn reeds 4 jaar dringend nodig.

In de gemeente *Roosendaal*, waar nieuwe stadswijken worden gebouwd met een zeer grote bevolkingsdichtheid, kan met toewijzing van één leslokaal bij lange na niet aan de behoefte worden voldaan. Men moest zijn toevlucht nemen tot diverse, uit hygiënisch oogpunt onaanvaardbare noodoplossingen.

Crepeergevallen

In het verslag over 1962 werd gerapporteerd over het feit, dat er nog altijd een groot aantal krotscholen zijn, die zeer moeilijk vervangen kunnen worden door nieuwe. Nadat met medewerking van de inspecteurs een volledige inventarisatie verkregen was over de hele hoofdinspectie, nadat overgelegd waren deskundige rapporten van de bouwkundig hoofdinspecteur, de provinciale inspecteur van de volksgezondheid, van de schoolarts en van een bouwkundige van het gemeente- of schoolbestuur, nadat de aanvraag tot vervanging was ingediend en de medewerking van het gemeentebestuur was verkregen, werd een rangorde van urgentie vastgesteld en een vijfjarenplan opgemaakt.

In de drie provincies kwamen 425 lokalen voor die vervangen moesten worden, waarvan 51 lokalen naar aller oordeel zo spoedig mogelijk moesten worden verlaten, aangezien de toestand onhoudbaar was. In deze gevallen werd urgentie verleend. Wanneer dezelfde mogelijkheden in de komende jaren geboden worden, zijn de krotscholen over enige jaren opgeruimd, dank zij de volledige medewerking van alle instanties.

De pedagogische centra

Met belangstelling volgt de inspectie elk jaar de activiteiten der pedagogische centra, omdat de veranderde didactiek van ons lager onderwijs voor een goed deel door de pedagogische centra wordt geleid. Toch wordt de rijksinspectie veel te weinig op de hoogte gehouden van de praktische werkzaamheid en van de plannen der centra. Een nauwere samenwerking ware gewenst. Het gaat hier niet primair om de controlerende, maar om de stimulerende taak die van de rijksinspectie uitgaat. Reeds eerder werd dezerzijds opgemerkt dat het oordeel van de inspecteurs over de invloed van de centra sterk uiteenloopt, dat het ons ontbreekt aan experimenteel en diagnostisch geschoolde pedagogen, die fundamentele en praktische hulp kunnen bieden in de school.

Er zou een vruchtbare samenwerking dienen te zijn tussen de pedagogische centra en de rijksinspectie, waarbij wederzijdse ervaringen en inzichten regelmatig uitgewisseld worden. Het mag hier niet gaan om afperkingen van competenties, maar om het gezamenlijk belang van overheid en particulier bij een zo goed mogelijk verzorgd onderwijs. De ervaring heeft geleerd dat schoolbesturen, hoofden en onderwijzers in de eerste hoofdinspectie de inspecteur graag zien komen in de school om hen met raad bij te staan, ook als het gaat om zuiver onderwijskundige, didactische en ook over pedagogische problemen.

Bedoelde samenwerking zou o.m. bevorderd kunnen worden door:

1. decentralisatie der centra;
2. overleg met de inspectie bij het zoeken en aanwijzen van contact- en rayonscholen;
3. het bevorderen van kadervorming;
4. het gezamenlijk ter hand nemen van concrete onderzoeken naar de stand van het lager onderwijs in didactisch opzicht;
5. het ter hand nemen van didactische experimenten;
6. het voorbereiden van uitgaven van uitkomsten van gezamenlijke onderzoeken;
7. het wijzen op tekorten, met name op de expressievakken, als tekenen, handenarbeid, lichamelijke oefening en muzikale vorming;
8. het bijwonen van centrale bijeenkomsten;
9. wederzijdse uitwisseling van ervaringen.

Het vorig jaar wees ik speciaal op een groot tekort bij de begeleiding van het lager onderwijs in Zeeland. Wel zijn daar in voorafgaande jaren enige cursussen gegeven, zijn er contacten geweest met de rijkskweekschool te Middelburg, maar van een voortdurende begeleiding in de vorm van contact- en rayonscholen, van kadervorming, van weekendbijeenkomsten is in dit vergeten zuidwestelijk deel van ons land geen sprake. Daarom heb ik me gewend tot de drie pedagogische centra, met het verzoek de provincie Zeeland meer te betrekken in hun belangrijk werk. Daarop mocht ik wel de mededeling ontvangen dat de centra zich nader zouden beraden over de specifieke moeilijkheden en mogelijkheden in dit gewest, maar tot nu toe heeft zich geen der centra nader verstaan met de inspectie, laat staan dat het onderwijs in deze provincie de aanhoudende zorg van de pedagogische centra mocht ervaren, waaraan Zeeland zozeer behoefte heeft en waarnaar het ook zo verlangt.

Schooltelevisie

De leraar met het grote grijze oog is, nadat hij de huiskamer was binnengedrongen, ook de school binnengetroten. Hij ontpopte zich als een echte beginneling, die desondanks zich vrij pedant aandeed. De eerste uitzendingen waren blijkbaar slecht voorbereid; de onderwerpen waren weinig boeiend en de behandeling was zeer diletantistisch. Vakmanschap ontbrak vooral.

Merkwaardig is, dat in het onderwijs zelf weinig behoefte aan dit nieuwe medium bestond. Het televisiebedrijf heeft zich onverhoeds op de school geworpen.

De inspecteur te *Breda*, die bovengenoemde grote tekorten moest constateren bij de door hem gevolgde schooluitzendingen, doet ook enige suggesties. Hij rapporteert het volgende.

Naar mijn mening kan de televisie in een land als Nederland, dat met een dicht net van algemeen vormende en gespecialiseerde scholen overdekt is, slechts een bescheiden, hoewel belangrijke, aanvullende rol vervullen. Ze moet, evenals overal ter wereld, hiaten opvullen. Deze hiaten liggen overal ter wereld anders.

1. De televisie kan de ontbrekende leraar vervangen.
2. Ze kan actuele tekorten die bij de leraren op bepaalde terreinen bestaan of ontstaan, aanvullen.
3. Ze kan de leraar van aanschouwelijk materiaal voorzien, waarover hij zonder televisie niet de beschikking kan krijgen.

Dit zijn drie doelstellingen die kunnen voorzien in bepaalde behoeften.

Wat de eerste betreft meen ik, dat de televisie in Nederland een uiterst bescheiden taak heeft. Wanneer het tekort aan onderwijzers en leraren groot zou zijn, zou een goed gecomponeerd programma in een behoefte kunnen voorzien.

Wat de tweede doelstelling betreft zijn er ook mogelijkheden. Er zijn in Nederland ongetwijfeld leraren die over zulke buitengewone capaciteiten als docent beschikken en die zo goed thuis zijn in de laatste ontwikkelingen van hun studievak, dat een les door hen voor de televisie gegeven, veel waardevoller is dan de beste les die door de doorsnee leraar gegeven kan worden. De Nederlandse uitzendingen waren tot nu toe niet waard vergeleken te worden met die van de verschillende buitenlandse zenders.

De derde doelstelling lijkt voor ons land nog de meest voor de hand liggende. Er zijn dingen van actuele aard die zo belangrijk zijn, dat geen leerling van een school er onkundig van mag blijven terwijl de leraar niet over de mogelijkheid beschikt, hetzij ze aan zijn leerlingen te vertonen, hetzij er met zijn leerlingen heen te gaan.

Deze zaken moeten van uitzonderlijk belang zijn, ze moeten niet gedemonstreerd kunnen worden met aanwezig aanschouwingsmateriaal (platen, dia's, film), ze moeten op niveau „gebracht" worden. Een goed weekjournaal zou een belangrijke rol kunnen vervullen. In de vierde plaats zouden onderwerpen in aanmerking komen, die niet op didactisch, maar op cultureel en maatschappelijk terrein liggen.

Daar het onderwijs uit een oogpunt van maatschappelijke vorming tekort schiet, kan dit tekort langs de weg van schooltelevisie aangevuld worden.

Beroep en voorlichting, schoolkeuzevoorlichting zijn onderwerpen die hier in aanmerking komen.

In Eindhoven is een kijkgroep van onderwijzensen die regelmatig uitzendingen op verschillende niveaus volgen, in de scholen en klassen de meningen beluisteren en tenslotte hun gezamenlijke ervaringen regelmatig in bijeenkomsten uitwisselen.

De groep bestaat uit vertegenwoordigers van het lager, uitgebreid lager, nijverheids-, middelbaar en kweekschoolonderwijs.

Er zitten in deze kijkgroep mensen van de inspectie, directeuren en rectoren, en een deskundige van de N.V. Philips. De kijkgroep brengt ook verslag uit over haar bevindingen aan de N.O.T.

De gemeente heeft voor een 12-tal scholen een toestel ter beschikking gesteld. Verscheidene andere scholen hebben uit eigen middelen een toestel bekostigd.

Nu de schooltelevisie in heel ons onderwijs aan het experimenteren is, lijkt het me dienstig nog enige gedachten weer te geven die leven in bovenbedoelde groep onderwijzensen, die een ruime ervaring hebben op didactisch gebied.

Het bewegende beeld fascineert de visueel ingestelde jeugd. Het beeld raakt bovendien de dingen veel directer dan het gesproken en geschreven woord, dat slechts een arbitrair teken kan zijn.

We leven in een overgangstijd van woordcultuur naar beeldcultuur. Daarom rijst de vraag of het onderwijs niet méér gebruik behoort te maken van media als televisie en film.

Neemt de N.O.T. wel een juist standpunt in, als zij alleen een illustratief leermiddel wil bieden en niet vervangend wil optreden, door een gedeelte van het leerprogramma uit te zenden?

Is in dit verband een experiment met een leergang in vakken als biologie, fysica, ook aardrijkskunde voor één bepaald en geheel leerjaar niet gewenst?

Het onderwijs mag wel eens actueel zijn, maar behoort primair de jonge mens te vormen door middel van de verworven cultuur. Volgt daar niet uit, dat we weinig moeten ingaan op allerlei soorten van reportages? Is de school daar wel de plaats voor? Onze onderwijsprogramma's bieden daarvoor nagenoeg geen tijd.

Behoort ons onderwijs niet méér efficiënt te werken? Schooltelevisie met een uniforme, economisch veel goedkopere leergang dan een serie films, behoeft de hooggewaardeerde vrijheid van onderwijs niet in gevaar te brengen, noch zal zij de onderwijzers en leraren kunnen vervangen. Wel zal er dan didactisch verantwoord les gegeven moeten worden.

Is er geen speciale opleiding gewenst voor de vele mensen die educatief werkzaam willen zijn met collectieve audio-visuele middelen?

De opgedane ervaringen met de Nederlandse schooltelevisie als illustratief leermiddel zijn beslist ongunstig. Vooral uit didactisch oogpunt zijn deze uitzendingen niet geslaagd; onevenwichtige bouw, vluchtige presentatie, ontbreken van een kern, te weinig voorbereiding en nawerking. De dramaturgie was zwak en meestal niet origineel. De uitzendingen waren veelal slechte voorbeelden van documentaires voor volwassenen. Gaandeweg werden de uitzendingen beter.

De belangstelling der leerlingen is uiteraard groot, niet alleen doordat het nieuw is. Het aan-

gegeven leeftijdsniveau stemt niet altijd overeen met het bevattingsvermogen der leerlingen. Er werd roekeloos gespeeld met de algemene belangstelling.

Van de waarde van de schooltelevisie als specifiek illustratief leermiddel, of als medium voor de hele vorming, heeft men door de gehouden experimenten niet overtuigd te zijn. De eigen illustratieve mogelijkheden kwamen tot nu toe niet tot uitdrukking.

In bovengenoemde tekorten liggen impliciet al wensen opgesloten. Beter bestudering en voorlichting over de mogelijkheden van de audio-visuele middelen en samenwerking met instituten hiervoor van andere landen, is gewenst.

Als schooluitzendingen illustratief willen blijven, dan kunnen ze het best als afsluiting dienen van een behandeld onderdeel (Shakespeare, meteorologie).

Kijkgewoonten van kinderen

Buiten schoolverband is de televisie eveneens een belangrijk educatief middel, niet zozeer voor de herhaling van schoolse kennis, maar voor het vormen van een oordeel over de zo sterk en snel veranderende wereld.

De educatieve taak dient echter ondergeschikt te blijven aan de culturele behoeften, aan vrijetijdsbesteding en vermaak.

Mits de televisie goed geleid wordt, zal zij onopzettelijk en niet specifiek lerend of moraliserend een belangrijke voorwaarde kunnen zijn voor nieuwe levensvormen en levensnormen. Om enig inzicht te krijgen met betrekking tot de kijkgewoonten welke kinderen van het 6de leerjaar van de gewone lagere school er op na houden, werd in 1963 in Eindhoven een klein onderzoek ingesteld. Het omvatte een enquêteering bij 1632 leerlingen van katholieke (1422), protestants-christelijke (125) en bijzondere neutrale scholen (85).

Het onderzoek liep over 62 zesde klassen, met 929 jongens en 703 meisjes, allen in de leeftijds-groepen van 11, 12 en 13 jaar.

Er zijn weinig feitelijke gegevens bekend over de kijkgewoonten bij de jeugd. Daarom is het wel interessant de uitkomsten van dit beperkt gehouden onderzoek enigszins gedetailleerd te verslaan.

1. 80% van deze kinderen bezit thuis een televisietoestel. Van hen kijkt 32% regelmatig (ook) bij andere mensen.

In bijna alle gezinnen (98%) is een radiotoestel.

20% van deze zesdeklassers bezit een eigen radiotoestelletje.

2. Ongeveer 75% van deze kinderen kijkt meer naar de televisie dan dat zij luisteren naar de radio. Speciaal de katholieke kinderen kijken meer (televisie) dan dat zij luisteren (radio).

3. Op een willekeurige zondag waren er 78% der katholieke, 67% der bijzondere neutrale en 50% der protestantse groepen die naar de televisieuitzendingen keken. In totaal waren er 75% kijkers. 25% der kinderen ging op die zondagavond na 10.00 uur naar bed; 5% zelfs na 11.00 uur.

4. Zaterdag is voor hen de t.v.-dag: 90% kijkt dan langer dan op een willekeurige andere dag; 3% kijkt 's zondags langer en 2½% 's woensdags.

's Zaterdags kijkt 33% meer dan 4 uur; ongeveer 50% kijkt 2—4 uur, en 17% kijkt minder dan 2 uur.

5. De jongens verkiezen de volgende soorten uitzendingen boven andere: film (56%), sport (15%), journaal (13%), show (8%), toneel (3%).

De meisjes kijken het meest naar:

films (46%), show (24%), journaal (11%), toneel (6%).

Voor muziek, forum, dansen, operette en dagsluiting is weinig belangstelling.

6. De Nederlandse uitzendingen worden niet altijd het meest gevolgd. Dat was voor 60% wel het geval. 24% kijkt het meest naar Duitsland I, 9% naar de Vlaamse uitzendingen.

7. Uit 12 in de enquête en 2 door hen zelf genoemde programma's mochten de kinderen 3 programma's kiezen die hun het best bevielen.

Verreweg het meest geliefd was Bonanza, de speelfilm met sterke, stoere staaltjes van knok- en schietpartijen en . . . koppie, koppie. Ivanhoe is de 2de in de rangorde van hun smaak. De tekenfilm 'Flintstones' over prehistorische mensen die in deze tijd leven, vindt maar de helft van de waardering die Bonanza geniet.

De documentaire 'Luipaard op schoot' komt met veel minder waardering op de 4de plaats. Daarna volgen Dick Powel, Top of Flop, en Oklahoma Kid. Andere programma's als Tim Frazer, Sweet Sixteen, Defenders, Kijk die Rijk, Pinky en Porky zijn bij deze 11- tot 13-jarigen veel minder geliefd.

8. De kinderen mochten uit de namen van 20 personen er 3 kiezen die zij het liefst in de kijkkast zagen optreden. En ze hadden een uitgesproken voorkeur voor de avonturier Swiebertje. Daarna kwam de kolossale Hoss uit Bonanza. Als 3de, 4de, 5de en 6de werden gewaardeerd, Pipó, de clown, Hitchcock, in de griezelfilms, het zangeresje Willeke Alberti en Trini Lopez.

De overigen werden veel minder gewaardeerd, b.v. Benjamin Britten, Ko van Dijk, Bernard Haitink, Corry Brokken, Teddy Scholten en Jan Cottaar.

99.7% dezer kinderen vindt de t.v. niet waardeeloos. Ruim 50% vindt het kijken zelfs heel belangrijk. 83% heeft er naar hun oordeel op school voordeel van.

10. Weer, vrije tijd of vriendjes spelen geen rol bij het al of niet kijken. Als er een mooi programma is kijken verreweg de meesten, naar eigen zeggen.

85% is er zich van bewust dat ze tengevolge van het langdurig kijken wel eens later naar bed gaan; 75% gaat soms, 15% vaak en 10% gaat nooit later naar bed, volgens eigen getuigenis.

Bovengenoemde opzet en uitwerking van dit onderzoek konden verkregen worden dank zij de spontane bereidheid en volle medewerking van twee pedagogieklaren van de r.-k. kweekschool te Eindhoven.

Zuiver schrijven

Sedert de leus 'taal is klank' via de wetenschap in het onderwijs en via de kweekschool in ons lager onderwijs is doorgedrongen, gingen de resultaten van het spellingonderwijs achteruit.

De spreektaal werd tot norm verheven, maar het onderscheid tussen gemeenzame taal, normale omgangstaal en verzorgde gesproken taal werd nog niet gemaakt.

Dat de vernieuwing van het taalonderwijs omsloeg tot een zucht naar ongebondenheid inzake spellingonderwijs, was niet de schuld van de wetenschap, maar van de onvoldoende doordachte didactiek en methodiek van ons moedertaalonderwijs. Dat de taal bestaat uit arbitraire tekens en dat de spelling is vastgelegd in afgesproken en derhalve in bindende tekens staat en stond wel vast, maar men hield en houdt zich niet strikt aan deze gezamenlijk gemaakte afspraken.

Beheersing van de spelling is tenslotte toch een eis en een opgave voor de lagere school. Materieel is het zuiver schrijven van klankzuivere en van niet-klankzuivere woorden, van veranderlijke en niet-veranderlijke woorden, geen onoverkomelijke maar wel een zware opgave. 'De tragedie der werkwoordvormen' heeft dit tenslotte bewezen, maar nog lang niet verbeterd, ook al wordt er ongeveer 60% van de tijd die uitgetrokken is voor het centrale vak op de lagere school, besteed aan het leren 'zuiver schrijven'.

Maar al te vaak wordt de vormende waarde van verzorgd Nederlands inzake spellingsfatsoen, met zijn normen en vormen, veronachtzaamd. Het vaardig leren beluisteren van klankenreeksen, het onderkennen van woorden en lettergrepen, het ontdekken en toepassen van regels van analogie en gelijkvormigheid, het fixeren en onthouden van geschreven woordbeelden en tenslotte het inoefenen tot een habitus van nauwkeurigheid en fatsoen, zijn belangrijke middelen om denktucht en omgangsvormen te leren.

Ook al zijn het leren 'stellen' en het 'stillezen' alsmede mondelinge uitdrukking van gedachten stellig belangrijker middelen voor een gezond moedertaalonderwijs dan het louter leren van 'zuiver schrijven', toch is een goede beheersing van de spelling die geleerd wordt op de lagere school ook het resultaat van concentratie en accuratesse en fatsoen. De ruwe ervaring leert, dat in en buiten het onderwijs de klachten over de resultaten van het leren 'zuiver schrijven' niet van de lucht zijn.

Een wetenschappelijk verantwoorde peiling van de vorderingen in de opeenvolgende leerjaren van de gewone lagere school zou een belangrijke bijdrage kunnen gaan betekenen voor verbetering in dezen. Het onderzoek zou betrekkelijk eenvoudig kunnen zijn en de meting vrij exact. Een eenvoudige ontleding van de in gebruik zijnde taalmethodiek leert immers, dat er grote overeenstemming bestaat voor wat de eisen in de opeenvolgende leerjaren van de lagere school betreft. Moeilijker is de vraag of deze eisen didactisch wel op de juiste wijze gegeven worden, of ze het niveau van de leerlingen niet te boven gaan, en hoe verbetering mogelijk is. Uitgaande van de gedachte dat bijzondere belangstelling van de inspectie waarschijnlijk zijn invloed niet zou missen, is er in het afgelopen jaar door alle inspecteurs in de leerjaren twee tot en met zes van de lagere school een onderzoek ingesteld naar de resultaten van het onderwijs in 'zuiver schrijven'. Het onderzoek had het volgende verloop.

Eerst werden leerjaar voor leerjaar de eisen vastgesteld aan de hand van een nauwkeurige ontleding van een tiental veel in gebruik zijnde 'taalmethoden'.

Daarna werden door enige inspecteurs en enige hoofden van scholen een aantal proefdictees samengesteld en afgenomen.

Daarop volgde het samenstellen van een aantal korte, losse zinnestjes, die zo gemaakt werden, dat 10 zinnestjes ongeveer 30 moeilijkheden bevatten. Daarnaast werden ook enige dicteestjes samengesteld in de vorm van een kort verhaaltje.

Door de inspecteurs persoonlijk werd aan de hand van dit materiaal een dicteestje gegeven, in de leerjaren twee tot en met zes, aan 250 leerlingen van elk leerjaar, in scholen die gespreid waren naar gemeente, naar richting, naar geslacht en naar milieu.

Elk onderzoek duurde 20 à 25 minuten. Alle dicteestjes werden 'nagezien' en de resultaten werden besproken met het hoofd of/ en met de betrokken onderwijzer(es). Een waardering in cijfers werd niet gegeven. Daarvoor was het onderzoek te summier en de foutenanalyse te ongelijk of te zwak. Daarnaast werd een nader onderzoek ingesteld naar:

1. de op school in gebruik zijnde en gevolgdte boekjes, d.i. de 'taalmethode';
2. de soorten dictees die gegeven werden;
3. de correctie en de waardering;
4. de grammaticale begrippen;
5. het gebruik van een woordenboekje.

Tenslotte werd over beide onderzoekingen door de inspecteurs uitvoerig gerapporteerd aan de hoofdinspecteur.

De bewerking van de gecorrigeerde dictees en de foutenanalyses waren echter niet uniform genoeg om hieruit algemene en deugdelijke conclusies te kunnen trekken met betrekking tot de resultaten en de verbetering daarvan. Ik moet hier dan ook volstaan met enige citaten en algemene indrukken.

De inspecteur van *Breda* zond aan elke school waar hij het onderzoek had gedaan, een uitvoerig rapport toe, met een curve van de resultaten en hij gaf zijn beoordeling hiervan. Daarin werden voorzichtige, maar belangrijke opmerkingen gemaakt omtrent het peil van de klas en hij wees op middelen die tot verbetering konden leiden.

In veel scholen was de spreiding van het aantal fouten zo groot, dat hij zich afvroeg of het in zulke heterogene groepen wel mogelijk was, vruchtbaar klassikaal onderwijs te geven. De resultaten stemden in het algemeen overeen met voorafgaande ervaringen die de inspecteur in de scholen had opgedaan.

De inspecteur van *Sittard* paste een grove foutenanalyse toe, maakte van de resultaten van iedere school ook een curve naar Gauss-Laplace en besprak deze met de betrokken onderwijzer(es). Het algemene resultaat tendeerde in de richting van een behoorlijke middengroep, maar het percentage van de achterhoede was te groot. De traditionele scholen, zo merkt hij op, waren het meest getroffen door de resultaten; de zich vernieuwende scholen wezen op de in hun ogen geringere waardering van dit aspect en wezen unaniem op de actieve taalbeheersing.

Toch waren ook zij gevoelig voor de beelden die naar voren kwamen.

De inspecteur vraagt zich af of de scholen over het algemeen niet te zeer vastzitten op een

eenmaal ingevoerde taalmethode, zonder een keuze te maken en een variatie toe te passen die aangepast is aan de klassituatie. Tenslotte blijkt volgens hem uit het gemaakte werk, dat er op de lagere scholen steeds leerlingen zullen zijn die door hun geringere intelligentie zelfs in de 6de klas de werkwoordsvormen niet leren beheersen.

De inspecteur van *Middelburg* zou wensen, dat de tegenwoordige school iets meer had van het feu-sacré, zij het in minder absolute zin, van de vroegere school. Zich onbewust van het onderbewuste legde zij er zich met man en macht op toe bij haar leerlingen heldere voorstellingen aan te brengen.

Wat het 'zuiver schrijven' betreft moet worden gezegd, dat de oude meester dit als een essentieel onderdeel van zijn taak beschouwde. Zijn respect voor de juiste vorm van woord en zin, maar verhelderd door beter psychologisch en didactisch inzicht, wensen wij terug als een van de voorwaarden voor goed spellingonderwijs.

De lagere school kan slechts de basis leggen. Een onderzoek bij het voortgezet onderwijs zou licht kunnen werpen op vele vragen die uit ons onderzoek zullen rijzen.

De inspecteur van *Boxmeer* onderschrijft na zijn uitgebreid en nauwkeurig onderzoek zonder meer de stelling, dat gebrek aan taalbeheersing en nauwkeurigheid belangrijke oorzaken zijn van 'slechte' resultaten bij het zuiver schrijven.

Hij analyseerde de gemaakte fouten in de leerjaren 2, 3 en 4 in de volgende categorieën: 1. werkwoordsfouten; 2. woordbeeldfouten; 3. analogiefouten en 4. andere fouten.

Het is interessant zijn bevindingen leerjaar voor leerjaar na te gaan.

2e leerjaar: Het overgrote deel der fouten werd gemaakt in de categorie woordbeeld-schriftbeeld, n.l. 5 x zoveel als in de andere categorieën.

3e leerjaar: Ook hier vielen verreweg de meeste fouten in categorie 2.

In categorie 3 nagenoeg geen; in categorie 1 niet de helft van categorie 2.

4e leerjaar: Het grote aantal fouten was over categorie 1 en 2 gelijkelijk verdeeld.

In de leerjaren 5 en 6 maakte de inspecteur de volgende categorieën: 1. werkwoordsfouten; 2. woordbeeldfouten; 3. bijvoeglijk naamwoord; 4. deelwoord.

5de leerjaar: De foutenspreiding vertoonde een normaal beeld. De fouten tegen het woordbeeld beginnen hier hun overheersende positie te verliezen. In een minder goede klas herneemt deze soort fouten haar vroegere, overheersende plaats.

6de leerjaar: Als 5de categorie voerde hij hier in: fouten tegen de schrijfwijze van 'vreemde woorden'.

Bij minder goede leerlingen domineert ook hier de woordbeeldfout.

Van zijn algemene conclusies neem ik hier het volgende over:

'Wij kennen de tragedie der werkwoordsvormen. Is er ook niet een tragedie der woordbeelden? Is de oorzaak van het falen niet de taarmoede van vele leerlingen? Vele leerlingen in Noordoost-Noord-Brabant articuleren slecht. Bij een goede articulatie kan het woordbeeld baat vinden.

Ofschoon de dictees waren afgestemd op de schoolleerstof, bevatten ze toch onvermijdelijk

woorden die in het normale taalgebruik van plattelandskinderen niet voorkomen. Wij zullen veel aandacht moeten besteden aan het aanbrengen van een juist woordbeeld door het stimuleren van het lezen thuis vanaf het eerste leerjaar, door veel oefeningen in het overschrijven (die door de onderwijzer worden nagezien), door geheugendictées, gevolgd door controle en herhaalde oefening, door het laten bedenken van zinnen waarin de moeilijke woorden voorkomen.

De oorzaak van een eventueel tekort met betrekking tot de deugdelijkheid van het onderwijs zou ik zoeken in de taalarmoede der gezinnen in een cultuurarm gebied.

Tot zover de inspecteur, die hiermede terecht wijst op de nauwe samenhang tussen spelling- en het gehele onderwijs in de moedertaal.

Nagenoeg alle inspecteurs maken opmerkingen over de waardering van het onderzoek door de hoofden en onderwijzers, die con amore hebben medegewerkt. Velen hebben de gelegenheid aangegrepen om in schoolvergaderingen het onderwijs in 'zuiver schrijven' aan de orde te stellen, om zich te bezinnen op de resultaten, op de foutenanalyses en op de oorzaken en wenken, die door de inspecteurs werden aangeduid.

De resultaten van het gezamenlijke en uitgebreide onderzoek konden wegens de overbezetting van de inspecteurs niet voldoende uniform en deugdelijk worden uitgewerkt. Maar het lager onderwijs in de eerste hoofdinspectie heeft ernstig nagedacht over de waarde en de mogelijkheden van het onderwijs in 'zuiver schrijven'. Dit zal zijn invloed niet missen. En daarom was het tenslotte begonnen.

Er zijn blijkbaar grote regionale verschillen in de gevolgde methodiek.

Zo vermeldt de inspecteur van *Tilburg*, dat de taalmethode 'Groeïende Taal' op de helft van de scholen gevolgd wordt, terwijl in *Breda* de originele of bewerkte uitgave van 'Taal', door Paulusse en Voorwinden, verreweg het meest gebruikt wordt.

In *Helmond* zijn 'Taal het centrale vak' en 'Groeïende Taal' het meest in gebruik.

De vrijheid van onderwijs leidt tot een grote didactische verscheidenheid, die op haar beurt weer door tal van variaties in de methodiek gekenmerkt wordt.

In *Breda* zijn op de lagere scholen 20, in *Middelburg* 17 verschillende taalmethoden in gebruik. De inspecteur van *Middelburg* illustreert dit regenboogaspect van de methodiek als volgt. Uit de titels blijkt, dat men eenvoudig 'Taal' kan leren, maar men kan het ook doen 'Naar aanleg en tempo', ofwel 'Op nieuwe leest', of 'In nieuwe banen'. Anderen baseren zich meer op de genetische psychologie en zien het taalonderwijs als 'Groeïende taal' of als 'Ontluikend leven'. Voor de formele kant is er 'Taalparade' en 'Recht op het doel'. Ook in de andere inspecties is het aantal in gebruik zijnde methoden zó variërend en zó groot, dat een volledig overzicht hiervan niet op zijn plaats is.

Ik moge volstaan met te wijzen op een voorkeur voor organisch onderwijs, waarbij de taal-impressie en taalexpressie, beide mondeling en schriftelijk, gecombineerd worden. Aan de regelmatige uitbreiding van het taalfonds der leerlingen wordt veelal voldoende aandacht besteed. Opvallend is dat het 'Nederlands taalboek', door B. L. Maasland, de laatste jaren veel minder in gebruik is dan vroeger.

Dit is niet primair het gevolg van de taalinhoud, maar allerlei bijkomende zaken spelen hierbij een rol.

De inspecteur van *Breda* heeft behalve het gezamenlijk onderzoek naar het 'zuiver schrijven' nog een afzonderlijk onderzoek ingesteld naar de praktijk van het taalonderwijs in de gewone lagere school.

Een 14-tal vragen legde hij aan de hoofden voor, ter bespreking in een personeelsvergadering, met de bedoeling een zo getrouw mogelijk beeld te krijgen van de bestaande situatie op de scholen.

Hij heeft de stellige indruk dat aan beide bovengenoemde doelstellingen werd voldaan, ook al zijn de antwoorden niet altijd voor honderd procent een getrouwe weerspiegeling van de werkelijke situatie, ofwel doordat de antwoorden onvolledig waren of doordat de vragen niet exact genoeg gesteld waren.

Het is ook hier niet mogelijk de uitkomsten volledig weer te geven. Ik moet volstaan met een verkorte weergave van de voornaamste belangrijke resultaten.

1. Naar schatting wordt per leerjaar 50% - 70% van de tijd die op de rooster is uitgetrokken voor het taalonderwijs (exclusief lezen), besteed aan opzettelijk spellingonderwijs. Er is blijkbaar in de 10 jaar na het onderzoek van dr. I. van der Velde nog niets veranderd.

2. Er is een voorkeur voor het auditieve dictee boven het visuele of fixeerdictee. Proefdictees worden meer gegeven dan oefendictees.

3. De proefdictees worden in evenveel gevallen niet als wel 'voorbereid' gegeven. In de lagere leerjaren worden ze meer 'voorbereid' dan in de hogere.

4. Wanneer men in 'tijdnood' komt, wordt meestal bekibbeld op de mondelinge expressie en op het opstel. Ook op de ontleding en grammatica werd wel bezuinigd. Het blijkt duidelijk dat het spellingonderwijs als het belangrijkste onderdeel wordt beschouwd. Het platteland heeft wat meer oog voor het belang van de mondelinge en de schriftelijke expressie dan de stad.

Alle vernieuwingen ten spijt, blijft het taalonderwijs tenderen naar de kant van spelling- en grammatica-onderwijs, met name aan de 'opleidingsscholen'.

Het feit dat van de 79 scholen 48 het opstel en 57 de mondelinge expressie dubieus stellen, als het gaat om prevalering, geeft wel te denken, vooral als men overweegt dat door de jeugd zelf deze onderdelen niet afgewezen worden.

Er is hier een spanning tussen de wereld van de volwassenen en die van het kind. Er is ook een spanning tussen psychologische en pedagogische theorie en de pedagogisch-didactische praktijk. De theorie overschat misschien de waarde van de expressie in ons onderwijs, de praktijk onderschat haar wellicht.

5. In de leerjaren 5 en 6 wordt op ruim de helft van de scholen een woordenboekje gebruikt door de leerlingen. Op ongeveer 40% van de scholen worden de leerlingen niet ingewijd in de geheimen en de schat en het nut van een woordenboek.

6. Er zijn nog altijd lagere scholen waar de grammatica en grammaticale begrippen dogmatisch verguisd worden, ofschoon dit standpunt bij enig nadenken absurd te noemen is. Een

aantal termen en begrippen moeten in deze met zorg en geduld worden ontdekt of aangebracht. De vraag is: 'Hoe ver moeten we in dezen gaan?' Het grammatica-onderwijs mag alleen middel zijn en nooit doel worden op de lagere school.

7. Van de hoofden was 60% wel tevreden over de resultaten van het onderwijs in 'zuiver schrijven' aan hun school; 40% was dat niet. Bijna 70% der malcontenten schuift de verantwoordelijkheid voor de minder goede resultaten van hun onderwijs af. Zij menen dat de factoren gelegen zijn in de leerlingen zelf of in hun milieu. Ik vind het weinig verheffend. Men zou zich kunnen afvragen of deze kritiek misschien ook de school zelf treft. Soms worden de oorzaken van mindere resultaten gezocht in factoren die gelegen zijn in de methode, en een enkele maal in factoren, die gelegen zijn bij de leerkrachten of in de Nederlandse taalsituatie. De Nederlandse spelling acht de lagere school zelf blijkbaar niet zo heel moeilijk. Tot zover het onderzoek in Breda.

Economisch en administratief onderwijs

Deze tak van onderwijs is een nieuwe vorm van het vroegere handelsonderwijs. Het is te onderscheiden van middenstandsonderwijs, dat voorbereid op een zelfstandige uitoefening van ambacht, handel of dienstverleningsbedrijf. Het economisch en administratief onderwijs bedoelt vooral de opleiding van de niet-zelfstandige werknemer, op kantoor, bank of magazijn.

In de Wet op het voortgezet onderwijs heeft het economisch en administratief onderwijs zijn eigen naam en zijn eigen plaats gekregen als een der vormen van beroepsonderwijs. Zoals het beroepsonderwijs wordt gegeven op lager, middelbaar en hoger niveau, zo is het ook bij deze nieuwe tak van onderwijs; vandaar de afkortingen l.e.a.o., m.e.a.o., h.e.a.o.

Het l.e.a.o. heeft een jaar algemeen onderwijs als basis, het m.e.a.o. minimaal 3 jaar algemeen onderwijs, en het h.e.a.o. heeft 5 jaar algemeen onderwijs als grondslag.

Ik moge hier een voorbeeld geven van de wijze waarop de nieuwe structuur van dit onderwijs in een en dezelfde plaats ingepast wordt bij bestaande scholen.

In *Tilburg* heeft het handelsonderwijs op sommige uloscholen reeds jaren lang een zeer bijzondere plaats ingenomen. De leerlingen werden opgeleid voor de vele kantoren. Ze behaalden geen mulodiploma maar een schooldiploma handelsonderwijs, na een school-examen onder toezicht van de Kamer van Koophandel.

Later bleek de wenselijkheid dat de leerlingen ook deelnamen aan de gewone mulo-examens. De scholen pasten toen hun programma's hierbij aan. Nu in de nieuwe Wet op het voortgezet onderwijs het economisch en administratief onderwijs een eigen status heeft verkregen, spreekt het haast vanzelf dat de belangstelling voor deze nieuwe vorm van 'handelsonderwijs' herleefd is.

In *Tilburg* denkt men aan alle drie vormen: l.e.a.o., m.e.a.o., en h.e.a.o.

Lager economisch en administratief onderwijs

De lagere vorm is een wijziging van het onderwijs op een der v.g.l.o.-scholen. Het experiment wordt begeleid door het Katholiek Pedagogisch Centrum. Het l.e.a.o. wordt daar

gegeven in een scholengemeenschap met het v.g.l.o. Het eerste leerjaar is een gemeenschappelijk brugjaar voor de v.g.l.o.- en voor de l.e.a.o.-afdeling, waarin alleen algemene vakken onderwezen worden welke geen rechtstreeks verband houden met de bedoeling van het onderwijs in de volgende leerjaren. Het aantal leerlingen bedroeg 83 jongens. Het brugjaar dient in hoofdzaak om de kwaliteiten van de leerlingen te leren kennen. Ongeveer de helft was in staat en geneigd de nieuwe l.e.a.o.-richting te volgen.

Kenmerkend voor het onderwijs in het tweede leerjaar zijn o.m. het leren van een vreemde taal, Engels, en de kennis van kantoorpraktijk. Het algemene onderwijs gaat hier ook verder. Daarnaast neemt de oriëntering op het beroep een voornamelijk plaats in. De leerlingen krijgen enig inzicht in de wijze waarop een eenvoudige doelmatige administratie kan worden ingericht. Ze leren elementaire administratieve vaardigheden (ordenen, tabellen maken, statjes maken) en ze leren werken met eenvoudige administratieve hulpmiddelen zoals: formulieren, kaartsysteem, opbergmiddelen. Naast de praktische kantoorvaardigheden wordt een begin gemaakt met eenvoudige kennis van handel en bedrijf (boekhouden). Het tweede leerjaar heeft duidelijk het karakter van voorbereiding in de richting van beroeps-onderwijs. Op bovengenoemde school wordt dit onderwijs gevolgd door 83 leerlingen.

In het derde leerjaar komt een nog nadere specialisering in de richting van opleiding voor winkelbediende en voor kantoorpraktijk. Dit derde leerjaar is thans nog buiten het experiment. In 1964 begint het derde leerjaar van het experiment, waarna een officieel eindexamen wordt afgenomen. De inspecteur heeft de indruk dat de richting die thans hiermee is ingeslagen een belofte voor de toekomst inhoudt. Een deel der leerlingen die thans het voortgezet gewoen lager onderwijs bezoeken, zullen naar deze scholen kunnen overgaan.

Er is in het jaar 1963 reeds een l.e.a.o.-examen afgenomen, uitgaande van het Katholiek Pedagogisch Bureau. Aan dit examen namen 20 leerlingen deel. Hiervan slaagden er 18. Van hen zijn 6 werkzaam op een magazijn, 6 op een kantoor, 2 in een frituurzaak, 1 op een zetterij, 1 in een winkel, 1 als koster en 1 bij een elektricien.

Aan een andere v.g.l.o.-school in Tilburg hebben de leerlingen ook onderwijs gevolgd in economische en administratieve richting. Aan het examen in juli 1963 gehouden, hebben 14 leerlingen dezer school deelgenomen. Van deze 14 leerlingen werden er 3 afgewezen. Bovendien hebben nog 19 kandidaten het type-examen gedaan, terwijl 8 leerlingen examens deden voor het praktijkdiploma machineschrijven. Zij slaagden allen. Het onderwijs op deze school valt buiten het officiële l.e.a.o.-experiment en staat ook niet onder leiding van het Katholiek Pedagogisch Bureau.

Middelbaar economisch en administratief onderwijs

Aan een bijzondere uloschool voor meisjes te Tilburg werd in september 1962 begonnen met de invoering van een vijfde leerjaar, waarin een poging gedaan werd om na te gaan of een opleiding voor economisch en administratief onderwijs op middelbaar niveau een reële kans zou maken, ook voor meisjesleerlingen. In het vijfde leerjaar namen 11 leerlingen plaats, die allen in het bezit waren van het mulodiploma. In juli 1963 werd onder leiding van het Katholiek Pedagogisch Bureau een eindexamen afgenomen, waarbij als geconmitteerde optraden

vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel en van de industrie. Aan alle leerlingen kon het eindexamen worden uitgereikt. In september 1963 is een nieuwe cursus begonnen, thans met 24 leerlingen. Vanuit het bedrijfsleven bestaat voor deze opleiding grote belangstelling. Het m.e.a.o. is een vorm van onderwijs dat op de grondslag van een behoorlijk algemeen voortgezet onderwijs (dit betekent minstens 3 jaar uloschool of mulodiploma) en voortzetting van de algemene vorming van de leerlingen, wil voorbereiden voor zgn. middelbare functies op administratief en economisch gebied. Onder middelbare functies worden verstaan die functies en beroepen waarin vrij ingewikkelde arbeid wordt verricht. Zij vereisen bovendien een behoorlijke algemene ontwikkeling en verder een bijzondere vaardigheid op hun gebied, zodat slechts in beperkte mate leiding bij het werk behoeft gegeven te worden.

Het experiment werd opgezet door het Katholiek Pedagogisch Bureau voor het lager onderwijs e.a., terwijl de wetenschappelijke begeleiding in handen werd gelegd van het Hoogveld-Instituut te Nijmegen. De bedoeling van het experiment was een onderwijsvorm te vinden die enerzijds zo goed mogelijk aansluit aan de leerlingen en het onderwijs dat zij tot het begin van het m.e.a.o. ontvingen, en anderzijds voorbereid op de functie en de werkzaamheden die zij na afloop van de studie zullen moeten uitvoeren. Aan dit experiment namen in het land drie katholieke scholen deel, nl. een uloschool in Breda, een in Heerlen en een in Tilburg.

De opleiding aan de Goirkestraat te Tilburg is een eenjarige cursus, te beschouwen als een eenjarige m.e.a.o.-bovenbouw op een gevolgde ulo-opleiding. Hier zit voor de praktische uitwerking in de toekomst ongetwijfeld een moeilijkheid, waarvan de oplossing nog niet voor de hand ligt. Een eenjarige opleiding is uiteraard kort en geeft niet de gelegenheid een behoorlijk programma voor een beroepsopleiding op rustige en verantwoorde wijze af te werken. De theoretische en praktische vakken van een beroepsopleiding op middelbaar niveau zullen toch wel een zodanige omvang moeten hebben, dat de stof daarvan in een eenjarige opleiding niet goed te verwerken is. Dat in het onderhavige geval toch met een eenjarige cursus gewerkt werd is mogelijk, doordat in de 4-jarige ulo-opleiding reeds een hoeveelheid handelskennis en boekhouden verwerkt werd. In de algemene onderwijsfase was reeds een deel van de beroepsvorming verwerkt. Het zal aanbeveling verdienen wanneer men als onderbouw van de m.e.a.o.-opleiding zou nemen de driejarige ulo-onderbouw, hetzij als de drie eerste jaren van een 4-jarige school, hetzij als de zelfstandig gedachte driejarige uloschool. De leerlingen die het m.e.a.o. zullen gaan volgen, behoeven het mulodiploma niet te behalen, maar bereiken aan het einde van hun 5-jarige opleiding (3+2) het diploma m.e.a.o., dat voor hun toekomstig werk belangrijker is dan het huidige mulodiploma, dat in feite lijdt aan een zekere tweeslachtigheid.

Men zou natuurlijk ook als oplossing kunnen nemen een tweejarige m.e.a.o.-bovenbouw op een vierjarige onderbouw. In beginsel is deze oplossing ook mogelijk en zij vindt ook voorstanders. Het nadeel ervan is echter, dat de totale opleidingsduur een jaar langer wordt en wel zes jaren duurt. Van de zijde van het bedrijfsleven werd in een bespreking tussen de schoolleiding en enkele vertegenwoordigers van grote industrieën en kantoren hier ter stede opgemerkt, dat de 'levensduur' der jonge krachten die op het kantoor komen werken toch al zo kort is, en dat het bijna niet de moeite loont hen nog op behoorlijke wijze in te werken. De

beroepsopleiding geeft immers slechts een algemene oriëntering in de beroepswerkzaamheden. Men bepleitte van deze zijde uitdrukkelijk een niet te langdurige opleiding, te meer omdat dit voor het werk niet nodig is.

De inspecteur van Tilburg kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat het programma van het m.e.a.o. wat overtrokken wordt en dat men de verhouding tussen het lager, het middelbaar en het hoger economisch en administratief onderwijs uit het oog verliest. Het lager economisch en administratief onderwijs duurt 3 jaar, waarvan 1 jaar algemeen en 2 jaar beroeps- onderwijs; de opleiding van het middelbaar economisch en administratief onderwijs duurt 5 jaar, nl. 3 jaar algemeen onderwijs en 2 jaar beroeps- onderwijs; het hoger economisch en administratief onderwijs duurt 2 jaar, op een basis van 5 jaar algemeen onderwijs (h.a.v.o., h.b.s.). In de eenjarige cursus werden de vakken Nederlands en twee vreemde talen gegeven (ieder vak gedurende 4 uur); verder boekhouden 5 uur, handelskennis 5 uur, bedrijfskennis 1 uur, handelskennis 2 uur, recht 2 uur, economische aardrijkskunde en economische geschiedenis ieder 1 uur, kantoorarbeid, typen en steno respectievelijk $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ en 2 uur, tenslotte gymnastiek, muziek, handenarbeid, ieder 1 uur. In totaal werd 34 lessen gegeven met 3 studieuren.

De oprichting van deze m.e.a.o.-bovenbouw op een bestaande uloschool brengt nog een andere moeilijkheid mede, nl. de recruitering van de leerlingen voor de m.e.a.o.-opleiding. Natuurlijk volgen niet alle leerlingen die na 4 jaar ulo-opleiding het mulodiploma gehaald hebben, de m.e.a.o.-opleiding. Velen gaan elders hun studie voortzetten of gaan rechtstreeks naar kantoor. Het feit dat dit laatste mogelijk is, weerhoudt vele meisjes er van hun studie nog een jaar langer voort te zetten. Het is voor het hoofd der opleiding niet gemakkelijk gebleken voor de eerste cursus 11 leerlingen, ook van andere uloscholen, bij elkaar te krijgen. In 1963 werd dit aantal reeds groter, nl. 23. De medewerking van de hoofden der andere meisjes-uloscholen in de stad en omgeving werd gevraagd. Het hoofd van de m.e.a.o.-opleiding kreeg de gelegenheid in de hoogste klassen der andere uloscholen een uiteenzetting te geven over het m.e.a.o., maar het resultaat bleef gering.

Het is niet onmogelijk dat een zelfstandige m.e.a.o.-opleiding, los van een der scholen, meer aantrekkingskracht zou hebben, maar dit is voorlopig niet uitvoerbaar.

De opleiding aan de m.e.a.o.-school is in hoofdzaak theoretisch, hetgeen trouwens overeenkomt met het middelbaar karakter van het onderwijs.

Zoals echter uit de gegeven lessen blijkt, wordt er wel iets aan de praktijk gedaan. De school beschikt over enige kantoor machines, nl. een stencilmachine, een rekenmachine en een telmachine. Typemachines waren reeds eerder aanwezig. Er werd een enkele excursie gehouden, nl. naar de AABE-fabrieken. Aan stages werd niet gedaan.

Het zal van belang zijn dat het m.e.a.o.-diploma een erkenning krijgt in het maatschappelijk leven. Hiervoor zal nodig zijn dat het examen aan de verschillende scholen gelijkwaardig is. Dit was in het afgelopen jaar nog niet volledig het geval. Er wordt echter naar gestreefd het examen aan de verschillende scholen een zekere uniformiteit te geven, hetgeen de waarde zeker ten goede zal komen. In Tilburg werd schriftelijk examen afgelegd in boekhouden, handelsrekenen (handelskennis) en statistiek, Nederlands en een moderne taal. Deze vakken werden ook mondeling geëxamineerd.

Het gevaar van overlading is zeker bij een eenjarige opleiding groot. Bovendien geeft de eenjarige opleiding niet goed gelegenheid tot enige differentiatie. Men kan moeilijk binnen het ene jaar nog een gedifferentieerde beroepsrichting aanbrenge, bijv. in correspondentie en in boekhouden. Dit alles pleit wel voor een tweejarige opleiding.

Hoger economisch en administratief onderwijs

De uloschool voor jongens aan de Bisschop Zwijsenstraat te Tilburg, die altijd veel gedaan heeft aan het handelonderwijs, heeft in het afgelopen jaar een plan ontworpen om boven het vijfde leerjaar van zijn school, de zgn. m.e.a.o.-opleiding, nog een hogere afdeling te plaatsen, nl. een school voor hoger economisch en administratief onderwijs. Op deze school zou een voorbereiding gegeven moeten worden voor het hoger kader op economisch en administratief gebied. De school zal twee jaar duren en moeten aansluiten op h.a.v.o., voorlopig dus h.b.s.-A, en verder op de leerlingen die het m.a.e.o. hebben doorlopen. Deze laatsten zullen al of niet nog een schakelklas moeten volgen. Deze school bestaat nog slechts op papier. Het bestuur der uloschool richtte een verzoek tot Hare Majesteit om de nodige toestemming, ten einde dit plan te kunnen verwezenlijken. Indien dit plan zou kunnen doorgaan, zou in de gemeente Tilburg een gesloten geheel van opleidingen op economisch en administratief gebied bestaan, vanaf het lager economisch en administratief onderwijs, via het middelbaar en hoger economisch en administratief onderwijs tot en met de Hogeschool voor Economische Wetenschappen.

Ook de inspecteur van *Heerlen* rapporteert uitvoerig over een l.e.a.o.- en een m.e.a.o.-experiment in de gemeente Heerlen.

De m.e.a.o.-afdeling is hier ook een eenjarige opleiding, als kop op een vierjarige uloschool. Het m.e.a.o.-experiment beperkt zich tot de comptabele richting, en omvat niet een taalkundige richting. Op 1 september 1962 werd met deze cursus begonnen. Het aantal leerlingen was negen. Hiervan slaagden er acht. Deze inspecteur vraagt zich ook voorzichtig af, of deze eenjarige cursus niet te kort is. Het programma is nogal omvangrijk. Dit leidt tot te veel gejaagdheid. Verder vraagt hij zich af of bij het experiment zoals dat nu gehouden is, niet te weinig aandacht werd besteed aan de algemene vorming. En tenslotte: bij het begin en zelfs bij het einde van dit experiment is het nieuwe diploma niet wettelijk erkend, waardoor de waarde door sommigen gerelativeerd wordt. Dat is onjuist ten opzichte van de ouders en de leerlingen.

Muzikale vorming

Uit de verslagen van verscheidene inspecteurs blijkt, dat dit vak nog lang niet overal op een verantwoorde wijze wordt gegeven.

Ik moge bij wijze van uitzondering dit gedeelte van het verslag besluiten met het citeren van een vers van de inspecteur te *Middelburg*, die in de trant van Valcoogh zijn gedachten en wensen over de muzikale vorming hierin nog eens, nu voor het laatst, heeft neergelegd:

Ars musica

De jonghe scholiers die voor 't eerst ter scholen komen
 En na het somers oorlof bij de maitresse binnenstromen
 Sal men met soete coutinghe besweren
 En haar alda een lustigh liet doen intonen.

Elk' ure sal de Musica den jonghen geest verkloecken
 Sal men bij haar de vreucht des herten soecken
 Want bloeient is de jeucht, schoon klein noch het verstant
 Dies, singhende en klappende, neemt de const haar aan de hant.

Dees const zal den scholiers tot groter eren strecken
 En sal in tjonghe hert de schoonste vreughden wecken
 De onconst die de Musica in vele scholen vint
 Verdrijven wij met spoet ter willen van het kint.

§ 3. LEERLINGEN EN OUDERS

Aantal leerlingen

In 1963 volgden in Nederland 1 359 401 leerlingen gewoon lager onderwijs, 39 176 voortgezet gewoon lager onderwijs en 279 700 uitgebreid lager onderwijs.

In vergelijking met 1962 betekende dit een te verwaarlozen stijging (0,0%) van 354 leerlingen voor het g.l.o., een daling van 455 leerlingen of 1,2% voor het v.g.l.o. en een stijging van 3400 of 1,2% voor het ul.o.

In de eerste hoofdinspectie is het verloop van het aantal leerlingen echter enigszins anders. Onderstaand overzicht moge dit verduidelijken.

	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg	1e Hoofd- inspectie	Nederland
g.l.o.					
1961	—	209 403	124 316	—	1 397 828
1962	31 470	208 826	122 954	363 250	1 395 047
1963	31 143	209 336	122 420	362 889	1 395 401
v.g.l.o.					
1961	—	6 018	3 464	—	42 155
1962	466	5 218	3 357	9 041	39 631
1963	472	4 990	3 465	8 927	39 176
ul.o.					
1961	—	31 944	18 678	—	274 500
1962	5 630	33 387	19 591	58 608	276 300
1963	5 625	34 479	20 114	60 218	279 700

Van de bovengenoemde ruim 1,3 miljoen leerlingen bij het *gewoon lager onderwijs* in Nederland, in 1963, zaten er bijna 363 000 ofwel 26% op scholen in de eerste hoofdinspectie.

Zeeland heeft 2,25% van het totale aantal in Nederland, Noord-Brabant 15% en Limburg 8,75%. De verhouding tussen de provincies is 1:7:4.

In 1962 waren in deze hoofdinspectie in totaal ruim 363 000 leerlingen. De daling van 361 of 0,1% is de resultante van een vermindering in Zeeland en Limburg met respectievelijk 327 en 534 leerlingen en een stijging in Noord-Brabant met 500 leerlingen.

Het grootst was de stijging in de inspectie Valkenswaard nl. 936 leerlingen ofwel 4% van het aantal aldaar in 1962. Daarop volgde Sittard met 261 of 1%. In de inspecties Maastricht en Roermond nam het aantal leerlingen het meest af, in elk van beide met 354.

Bij het voortgezet *gewoon lager onderwijs* (inclusief 7e en 8e leerjaar aan g.l.o.-scholen) waren in totaal in Nederland ruim 39 000 leerlingen. Hiervan gingen er bijna 9000 in de zuidelijke provincies school. Slechts weinigen bezochten een zgn. v.g.l.o.-afdeling (7e en 8e klas).

Het aantal ad 472 in Zeeland is onbetekenend. In Noord-Brabant zijn er echter circa 5000 v.g.l.o.-leerlingen en in Limburg ongeveer 3500. Hierbij valt op, dat de wijziging 1962/63 in deze aantallen tegengesteld verloopt aan die bij het *gewoon lager onderwijs*. In Noord-Brabant is er een daling gekomen bij het v.g.l.o. van 228 en in Limburg een stijging met 108. De daling in Limburg van 1961/62 ad 3,5% zette niet door.

Per saldo is het totale aantal v.g.l.o.-leerlingen in de 1e hoofdinspectie 114 lager dan vorig jaar. Deze daling is 1,2% en daarmee gelijk aan de landelijke. De inspecties Boxmeer en Roermond staan in de respectievelijke provincies nog bovenaan in aantal v.g.l.o.-leerlingen, nl. 1336 en 829. De stijging was echter het grootst in de inspectie Venlo, waar het aantal toenam van 498 tot 606 leerlingen.

Is het aantal v.g.l.o.-leerlingen in Nederland slechts 3% van het aantal leerlingen bij het g.l.o., het aantal *uloleerlingen* is daarentegen gelijk aan 20% van dat van het g.l.o.

Zeeland telt 2% van het totale aantal *uloleerlingen* in Nederland, Noord-Brabant 15% en Limburg 13,5%.

De verhouding onderling is als 2,5:7:4.

Uitgaande van het voorlopige cijfer ad 279 700 per 16 september 1963 is het ulo in Nederland in leerlingenaantal toegenomen met 3400 leerlingen. Dit is een vooruitgang van 1,2%.

In de eerste hoofdinspectie, met name in Noord-Brabant en Limburg, is de stijging nog meer spectaculair. In Noord-Brabant steeg het aantal *uloleerlingen* met 1092 ofwel 3%; in Limburg bedroeg de stijging 523 leerlingen ofwel 2,5%; in Zeeland bleef de toestand gelijk. Gemiddeld per inspectie was de stijging wel niet zo sterk als in 1962, nl. 100 tegen 150, maar in de inspecties Tilburg en 's-Hertogenbosch hebben de uloscholen respectievelijk 274 en 207 leerlingen meer binnen haar poorten dan in 1962. In Limburg nam in de inspectie Heerlen, absoluut gezien, het aantal leerlingen het meest toe, nl. met 154.

Toch is met deze stijging in de zuidelijke provincies de verhouding der aantallen leerlingen ulo/g.l.o. nog niet gelijk aan die in Nederland.

In Nederland immers is deze verhouding ulo/g.l.o. 20,0 tot 100 (1962 19,6:100);	
in Noord-Brabant	16,6 tot 100 (1962 15,9:100);
in Limburg	16,5 tot 100 (1962 15,9:100);
in Zeeland	18,1 tot 100 (1962 18,2:100).

Ambonese leerlingen

De inspecteur van *Sittard* rapporteert uitvoerig over de aanpassing dezer leerlingen. Zijn opmerkingen hebben een verdere strekking en geldigheid dan alleen voor deze omgeving.

Een goede gelegenheid om deze problematiek te bestuderen werd de inspecteur geboden op enkele protestants-christelijke scholen in de nieuwe westelijke mijnstreek van Geleen. De Ambonese leerlingen daar waren afkomstig uit een nabijgelegen woonoord, waar een gemeenschap van 90 gezinnen was gehuisvest. De inspecteur rapporteert het volgende. Er is steeds meer naar gestreefd de Ambonese kinderen zo vroeg mogelijk op te nemen tussen de Nederlandse kinderen. De kinderen die de Nederlandse taal behoorlijk beheersten, werden spoedig vanuit de kampschool naar de bestaande gewone lagere scholen overgeplaatst, daar een volledige integratie uitdrukkelijk de bedoeling was. Typisch was het verzet van de ouders in dezen.

1. *Verhouding Nederlandse onderwijzer - Ambonese leerling*

Deze leerlingen zijn in de lagere leerjaren aanhankelijker en gevoeliger dan het doorsnee-Nederlandse kind. Wellicht onbewust wordt de onderwijzer getroffen door de 'exotische sfeer' en hij moet daarom waken tegen lichte verwenning. De leerkrachten die reeds jaren met deze leerlingen uit alle leerjaren omgaan, waarderen hen en worden hiervoor door de kinderen en door hun ouders ruimschoots 'beloond'.

2. *Verhouding Ambonese en Nederlandse leerling*

De omgang tussen hen is goed. Aanvankelijk zonderden de Ambonezen zich wat af, speciaal de meisjes. Later vond er een normale omgang plaats in en in de omgeving van de school. Men speelt en ruziet normaal; de huidskleur speelt geen rol meer. De Nederlandse jongens bewonderen hun medeleerlingen om hun behendigheid en lenigheid.

3. *Verhouding Nederlandse ouders - Ambonese leerlingen*

De ouders hebben de aanwezigheid van deze leerlingen volledig geaccepteerd. Een enkele keer drongen Nederlandse ouders er bij hun kinderen bewust op aan vriendschap te sluiten met een Ambonese leerling. Bewust afwijzen van Ambonese vriendjes kwam niet voor.

4. *Houding publiek - Ambonese kinderen*

Hierover waren de leerkrachten minder goed te spreken. Ergernis wekte het vaak hoe het 'publiek' dikwijls scheldwoorden uitte tegen 'de zwarten'. Dit had vaak onaangename gevolgen, daar de Ambonees lichtgeraakt is en zich 'en groupe' gaat verdedigen.

5. *Houding Nederlandse ouders - Ambonese ouders*

Taalmoeilijkheden bemoeilijkten een persoonlijk contact. Een der Ambonese ouders had zitting in het bestuur van de ouderkring. De school trachtte door middel van ouder- en ontmoetingsavonden, soms met feestelijk karakter, contacten tot stand te brengen.

6. *Verhouding Ambonese ouders - Nederlandse leerkrachten*

Op elke schoolavond kwamen de Ambonese ouders massaal op om de resultaten van hun kinderen te bespreken met de leerkracht. Herhaaldelijk moest dit door middel van een tolk gebeuren. De Ambonese ouders stellen zeer veel belang in de resultaten van het onderwijs aan hun kinderen, in verband met een eventuele terugkeer naar Ambon.

Bij de keuze van voortgezet onderwijs lieten deze ouders zich leiden door het advies van de leerkrachten.

7. *Leerprestaties*

Het klasscijfer voor 'lezen' was bij de Ambonese leerlingen in de aanvangkassen hoger dan bij de Nederlandse kinderen, wat verklaard zou kunnen worden uit hun sterk visuele instelling. Bij onze moderne globale leesmethodiek zijn deze kinderen hier in het voordeel. Hun rekengemiddelden doen weinig onder voor die van Nederlandse kinderen. Hun taalgemiddelden liggen in de hogere leerjaren boven de klassegemiddelden. In redactierekenen waren ze niet zo sterk. Ze hadden een behoorlijk ontwikkeld esthetisch gevoel (kleurenharmonie, sierletters). Aanvankelijk hadden ze veel moeite met dictées, ontleedden goed, bleven achter op het stuk van woordvorming, taalfonds en stellen. Ze zijn over het algemeen eرزuchtig, ijverig en trouw bij het maken en leren van huiswerk. Ze hebben een groot gemeenschapsgevoel.

In de inspectie *Boxmeer* zijn enige woonoorden van Ambonezen en Keiëzen. Een twaalfstal scholen zijn er die vrij veel kinderen van hen onder de leerlingen tellen. Deze 300 kinderen bemoeilijkten aanvankelijk de gang van het onderwijs. Voor een oppervlakkig waarnemer zijn de aanpassingsmoeilijkheden thans niet meer evident. Hun taalgebruik is over het algemeen goed, zowel wat de schriftelijke als wat de mondelinge uiting betreft. Over de hele hoofdinspectie waren er ongeveer 1200 Ambonese kinderen, die veelal opgenomen zijn in onze gewone lagere scholen.

Leerplicht

Verscheidene inspecteurs spreken weer eens de wenselijkheid uit, dat een snellere rechtspleging verder ongeoorloofd schoolverzuim van dezelfde leerling zou voorkomen.

De samenwerking met hoofden en commissies tot wering van schoolverzuim is over het algemeen zeer gunstig.

Het aantal processen-verbaal dat door de inspecteurs in het afgelopen jaar werd opgemaakt loopt per inspectie ver uiteen. Het varieert van 9 in Middelburg tot 83 in 's-Hertogenbosch. De inspecteur van *Helmond* wijst op het veelvuldig ongeoorloofd schoolverzuim van kinderen uit zwak-sociale gezinnen. Ze komen daarbij, ook meisjes, tot ergerlijke straatschenderij.

In de gemeente *Breda* wordt de toestand van het ongeoorloofd schoolverzuim in de laatste jaren niet beter, ondanks de vele processen-verbaal die door de inspecteur worden opgemaakt.

Oudercomités

Terwijl in 's-Hertogenbosch, Tilburg en Eindhoven de meeste bijzondere scholen oudercomités hebben, zijn er in de inspectie Boxmeer meestal geen, terwijl de bestaande niet altijd goed functioneren. De hoofden van scholen in deze inspectie zijn van mening, dat het contact ouders-school beter op andere wijzen tot stand kan komen: circulaire, ouderavonden, kijk-middagen, huisbezoek en andere directe gespreksmogelijkheden. Bij de actieve comités blijkt enorm veel af te hangen van de voorzitter en de secretaris. Het merendeel der ouders loopt niet warm voor comité-activiteiten.

Bezoek aan Belgische scholen

De inspecteur van *Goes* maakt melding van een probleem dat speciaal voorkomt in enige grensplaatsen. Vanuit België wordt in verschillende gevallen systematisch propaganda gemaakt onder Nederlandse ouders om hun kinderen de Zeeuws-Vlaamse scholen te doen verlaten en over te laten stappen naar een Belgische onderwijsinrichting. Blijkbaar beschikt men daar over bepaalde financiële faciliteiten. De propaganda richt zich van 3-jarige kleuters tot leerlingen van technische en huishoudscholen. Meestal ligt de Belgische school dichterbij huis.

Vergoeding van vervoerkosten

Met betrekking tot het ontvangen, ex artikel 13 der L.O.-wet 1920, van een tegemoetkoming uit de gemeentekas voor de kosten van vervoer van leerlingen naar en van de meer dan 4 km van hun woning gelegen school, leggen de aanvragers zich blijkbaar meestal neer bij de besluiten van burgemeester en wethouders.

Omtrent twee beroepschriften van ouders uit Tilburg en één van een ouder uit Geleen werd door de eerste hoofdinspectie aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, respectievelijk Limburg advies uitgebracht. In alle drie gevallen werd conform dit advies beslist.

De twee verzoeken uit Tilburg werden wegens te late indiening niet meer ontvankelijk verklaard.

Het resultaat van het verzoek uit Geleen was: volledige tegemoetkoming.

In dit geval overwogen Gedeputeerde Staten met de Onderwijsraad, de hoofdinspecteur en de inspecteur van de inspectie Sittard het volgende: de verklaring van verzoeker, dat hij voor zijn zoon uitsluitend openbaar onderwijs ontvangt, impliceert, dat betrokkene overwegende bezwaren heeft tegen de richting van het onderwijs van de door zijn zoon vroeger bezochte bijzondere school.

Het gemeentebestuur had deze conclusie aanvankelijk niet getrokken en had het verzoek afge-
wezen met de motivering dat de ex artikel 13 vereiste verklaring niet was gegeven.

§ 4. ONDERWIJZEND PERSONEEL

Aantal leerkrachten

Per 1 september 1963 trad de eerste fase van de verlaging der leerlingenschaal in werking. Dit bracht bij het gewoon lager onderwijs en ook bij het uitgebreid lager onderwijs een aanzienlijke stijging van het aantal leerkrachten met zich mee, getuige onderstaand staatje. De prognose van de minister, gemaakt bij de begroting 1963, nl. een stijging van 1400 leerkrachten in Nederland, kwam vrij goed uit.

	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg	1e Hoofdinspectie
g.l.o.				
1962	1007	6035	3600	10 642
1963	1035	6211	3700	10 946
v.g.l.o.				
1962	22	253	153	439
1963	24	270	147	430
ulo				
1962	205	1243	707	2 155
1963	209	1305	741	2 255
totaal				
1962	1234	7548	4454	13 236
1963	1268	7769	4594	13 631

De verlaging der leerlingenschaal bleek in 1962 reeds te zijn 'voorbereid' door aanstelling van extra leerkrachten ex artikel 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920. Immers, in 1962 nam b.v. in Limburg het aantal leerkrachten bij het *gewoon lager onderwijs* toe met 123, in 1963 met slechts 100, terwijl in beide jaren het aantal leerlingen daalde. De inspectie Valkenswaard is door een stijging met 3 scholen, 68 leerkrachten en 936 leerlingen wel het snelst groeiend. Ook in de inspectie Eindhoven steeg met het aantal leerlingen het aantal onderwijzers. In genoemde inspecties is behalve de verlaging van de leerlingenschaal ook de bevolkingsgroei hiervan mede oorzaak.

Het voortgezet *gewoon lager onderwijs* nam in Noord-Brabant af met 17 leerkrachten en 228 leerlingen. In Limburg nam het toe met 6 leerkrachten en 108 leerlingen.

Gelet op de wisseling in voorgaande jaren - in Noord-Brabant een enorme stijging met daarna een stilstand en in Limburg een stijging met daarna zelfs een vermindering - zou men bij de beschouwing der cijfers over 1963 van een lichte teruggang kunnen spreken van het voortgezet *gewoon lager onderwijs*.

Dit is mede verklaarbaar uit het feit dat verschillende v.g.l.o.-scholen worden omgezet in een huishoud- of landbouwhuishoudschool, en dat ook anderszins steeds meer leerlingen na het g.l.o. een huishoudschool gaan bezoeken.

Met de toename van het aantal leerlingen bij het *uitgebreid lager onderwijs* in Noord-

Brabant en Limburg (in Zeeland bleef het stationair) en ook onder invloed van de verlaging van de leerlingenschaal, steeg het aantal leerkrachten met respectievelijk 62 en 34 en $4 = 100$. Procentueel waren de stijgingen per provincie gelijk.

In de inspecties afzonderlijk was er geen evenredigheid tussen wijziging in aantallen leerlingen en leerkrachten.

In de inspectie Tilburg b.v. kwamen er 274 leerlingen bij en 7 leerkrachten, in Maastricht kwamen er 10 leerlingen bij en 5 leerkrachten.

Tenslotte is het interessant te vermelden welke invloed de stijging en daling van de aantallen onderwijzers en leerlingen in 1963 hebben uitgeoefend op de klassedeler (dit is het aantal leerlingen gedeeld door het aantal onderwijzers).

De klassedelaars zijn als volgt weer te geven:

	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg	1e Hoofd- inspectie	Nederland
g.l.o.					
1962	31,1	34,6	34,2	34,3	33,2
1963	30,1	33,7	33,1	34,1	32,4
v.g.l.o.					
1962	21,1	19,3	23,0	20,6	23,7
1963	19,7	19,7	22,6	20,8	23,3
ulo					
1962	27,5	26,9	27,7	27,2	—
1963	26,9	26,4	27,1	26,7	—

§ 5. SCHOOLGEBOUWEN

Aantal scholen

Het aantal scholen voor gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs in de eerste hoofdinspectie is, vergeleken met 1962, in 1963 per saldo slechts met één toegenomen. Dit is de conclusie van de verwerking der gegevens, welke de inspecteurs aan hun jaarverslag toevoegden.

Voor het *gewoon lager onderwijs* waren er in het afgelopen jaar 1867 scholen, dit is 3 meer dan in 1962. Hierbij valt op dat er in Limburg één school bij kwam, terwijl het leerlingenaantal met 534 daalde. In Sittard echter bleef het aantal scholen gelijk, bij stijging van het leerlingenaantal met 261.

Bij het *voortgezet gewoon lager onderwijs* daalde het aantal scholen van 1962 op 1963 van 114 tot 110.

In Limburg deed zich het tegengestelde voor als bij het *gewoon lager onderwijs*: één v.g.l.o.-school minder, terwijl het aantal leerlingen met 108 steeg.

Van de in totaal 276 scholen voor *uitgebreid lager onderwijs* in de eerste hoofdinspectie in 1963, waren er 28 in Zeeland, 162 in Noord-Brabant en 86 in Limburg. Alleen in Noord-Brabant was er een vooruitgang met 2 scholen.

Gelet op de toeneming van het aantal leerlingen met 1992 in deze provincie en in Limburg met 523 per school wordt de schoolbevolking dichter. Ook in 1962 was dit het geval. Vergelijkt men per provincie bij de scholen voor gewoon en die voor uitgebreid lager onderwijs de gemiddelde aantallen leerlingen per school met elkaar, dan krijgt men het volgende overzicht:

	g.l.o.	ulo
Zeeland	114	200
Noord-Brabant	215	212
Limburg	200	234

In de inspectie Heerlen telt een uloschool gemiddeld zelfs 319 leerlingen.

§ 6. BIJZONDERE VOORZIENINGEN

De meeste inspecteurs vermelden in hun verslag, dat de schoolgezondheidsdiensten goed functioneren. De schoolarts is in de loop van enige jaren door de scholen volledig geaccepteerd. Dit is nog niet overal het geval met de schooltandarts. De contacten tussen inspectie en schoolgezondheidsdiensten zijn zo gering, dat van nauwe samenwerking geen sprake is.

Van lang niet alle districtsschoolartsendiensten ontvangt de hoofdinspecteur jaarlijks een overzicht van de werkzaamheden. Dit is wel het geval van de diensten te Geldrop, Boxmeer, Vught en Waalwijk. Een overzicht van de toestand in de hele hoofdinspectie is derhalve niet te geven.

Buitenschoolse activiteiten

In de meeste inspecties zijn er ook buiten schoolverband een aantal activiteiten te noemen, die al dan niet door onderwijzers geleid of begeleid worden. De veelsoortigheid van deze soort van incidentele en ook van permanente zorg voor de jeugd is hier niet weer te geven. Ze variëren van kinderoptochten tot wandelsport- en gymnastiekverenigingen en sportmiddagen, van jeugdateliers tot balletlessen en declamatieclubs, van films en televisieuitzendingen tot kinderspeeltuinwerk en zomerkampen.

In dit opzicht gebeurt en gelukkig buitengewoon veel, voor kinderen van alle leeftijden. De inspecteur van *Heerlen* beschrijft een andere activiteit, die wel eens bijzondere vermelding verdient.

Viermaal hebben de gezamenlijke Molenbergse scholen in de gymnastiekzaal een sprankelende operette opgevoerd voor een talrijk publick. Het verfrissende van zulke gebeurtenissen is altijd, dat er mensen gevonden worden die een dergelijke operette met plezier en bekwaamheid kunnen schrijven en het ook doen. Dit was in dit geval wederom Herman Souren, die een goed deel van zijn jongenskoor in de operette had gestoken, maar die ook heel wat andere leerlingen, jongens en meisjes, de kans had gegeven echt mee te spelen, terwijl de kinderen zelf enorm veel genoeg beleven aan het spel. Zij mogen eens echt even hun gang gaan en aan hun ouders laten zien wat zij allemaal wel kunnen, en dat is heel wat. Kortom, ze zijn een paar avonden lang 'groot', 'heel groot' zelfs en dat lijkt ons een aspect van onderwijs en opvoeding dat wel eens over het hoofd wordt gezien, maar niettemin zeer belangrijk is.

Terugziende op het geheel mag men vaststellen, dat dit een voorbeeld is van goede buitenschoolse activiteit. Een voorbeeld dat navolging verdient.

School- en beroepskeuzewerk

Bij deze soort voorzieningen behoort men zich de vraag te stellen: is de school er om de school of is de school er ook voor de maatschappij? Deze vraag heeft in het verleden al veel controversen opgeroepen en de meningen zijn hierover nog steeds verdeeld. De school is in dezen geëvolueerd.

Ook het lager onderwijs wordt regelmatig geconfronteerd met het school- en beroepskeuzewerk. Beide hebben een opvoedende taak. Derhalve is samenwerking wel gewenst ter wille van de wederzijdse voorlichting, terwille van de eenheid in opvoeding.

Vanuit de gewone lagere school gezien is vooral de samenwerking met het schoolkeuzewerk van belang, omdat ongeveer 90% der leerlingen na de lagere school nog leerplichtig is en naar het voortgezet onderwijs overgaat.

Een werkgroep van de 'Commissie Sociaal Plan Noord-Brabant' heeft een waardevol rapport doen verschijnen over 'School- en beroepskeuzewerk in Noord-Brabant'.

Voor principiële beschouwingen en praktische conclusies menen wij hier te mogen volstaan met te verwijzen naar bovenvermeld rapport en naar artikelen hierover in het tijdschrift 'Opvoeding, onderwijs en gezondheidszorg', jrg. 1963.

§ 7. KOSTEN VAN HET ONDERWIJS

Bedragen per leerling

Nederland besteedt steeds meer geld aan zijn onderwijs en cultuur. Vermelde de ontwerprijksbegroting 1958 ca. 1350 miljoen gulden, die van 1963 beliep reeds 2694,5 miljoen gulden, terwijl de definitieve uitgaven vermoedelijk 2842,7 miljoen gulden bedragen.

De miljoenennota werd op het stuk van onderwijs dus een miljardennota. In 1963 voor het eerst was de begroting voor het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen afzonderlijk meer dan die voor het departement van defensie.

Voor het lager onderwijs werden de uitgaven begroot op f 1105,8 miljoen, en de werkelijke uitgaven zullen vermoedelijk iets hoger zijn. Laat men het kleuteronderwijs, dat budgettair tot het lager onderwijs behoort, buiten beschouwing, dan had het Rijk in 1963 voor lager onderwijs, inclusief het buitengewoon lager onderwijs, naar raming nodig f 1045,3 miljoen. Dit betekent bij ca. 1 768 600 leerlingen bijna f 600 per leerling ten laste van het Rijk.

De oorzaken van de stijging der raming in 1963 zijn bekend: de salarisverhogingen, de verlaging der leerlingenschaal per 1 september 1963 en de verbetering van materiële voorzieningen.

Van de uitgaven van het lager onderwijs blijven die welke strekken tot dekking of vergoeding der materiële exploitatiekosten, in de zuidelijke provincies bijzondere aandacht vragen. Immers, reeds jaren lang komt het C.B.S. in zijn jaarlijks verschijnende 'Statistiek van de

van gemeentewege per leerling beschikbaar gestelde bedragen ter bestrijding van de materiële exploitatiekosten der lagere scholen tot de conclusie, dat in deze provincies lagere bedragen worden vastgesteld dan elders, en dat deze bedragen daardoor beneden het landsgemiddelde blijven.

Met dit cijfermateriaal voor ogen vragen pleitbezorgers voor het lager onderwijs in woord en geschrift telkens weer om verhoging van deze bedragen. Zij suggereren daarbij, dat de kwaliteit van ons onderwijs recht evenredig is met de kosten die daaraan worden besteed. Onderstaand staatje uit bovenvermelde statistiek geeft een overzicht van de bedragen per leerling van het gewoon lager onderwijs voor 1963, in de naar het aantal inwoners vergelijkbare gemeenten van elk der zuidelijke provincies en van Nederland (in duizendtallen per 1-1-1963).

	100 en meer	50-100	20-50	10-20	5-10	2-5	minder dan 2
Nederland	77,61	66,77	64,13	60,10	57,74	57,63	65,32
Zeeland	—	—	65,87	67,30	59,59	56,22	67,50
Noord-Brabant	56,67	53,15	52,28	51,40	50,70	51,14	51,56
Limburg	—	55,78	55,86	50	49,33	49,49	48,63

Wij lezen hieruit het volgende.

In Zeeland waren de bedragen in de diverse gemeentegroepen nagenoeg even hoog als in Nederland.

In Noord-Brabant en Limburg bleven de gemiddelde bedragen in alle gemeentegroepen lager, soms wel 25%.

Vergelijkt men deze cijfers met die over 1962 (zie vorig verslag), dan is het duidelijk dat de bedragen per leerling, overal met f 4 tot f 7 zijn gestegen. Bij aandachtige lezing van de statistieken blijkt bovendien het volgende. In 1963 was de spreiding van de vastgestelde bedragen over de waarden als volgt:

	lager dan f 50	van f 50 tot f 70	vanaf f 70
Nederland	14%	67%	19%
Zeeland	13%	46%	41%
Noord-Brabant	19%	80%	1%
Limburg	35%	65%	0%

Deze percentages houden in vergelijking met 1962 belangrijke verschuivingen in naar hogere bedragen per leerling, zoals hieronder blijkt. De stijging (+) respectievelijk daling (-) immers van het aantal gemeenten welke de bedragen per leerling vaststelden volgens de hierna aangegeven waarden, was in absolute cijfers en in percentages van het totaal als volgt:

	lager dan f 50		van f 50 tot f 70		vanaf f 70	
	abs.	perc.	abs.	perc.	abs.	perc.
Nederland	- 225	- 23%	+ 143	+ 14%	+ 78	+ 9%
Zeeland	- 8	- 9%	+ 1	+ 1%	+ 7	+ 8%
Noord-Brabant	- 94	- 67%	+ 94	+ 67%		
Limburg	- 50	- 45%	+ 49	+ 45%		

Vooraf valt op de grote stijging van het aantal gemeenten in Noord-Brabant en Limburg dat in 1962 minder, doch in 1963 meer dan f 50 per leerling vaststelde. In Zeeland stelden 15% meer gemeenten dan in 1962 het bedrag per leerling hoger dan f 60.

Bij nadere bestudering van de voorhanden gegevens blijkt echter, dat de bedragen in Noord-Brabant en – in mindere mate – in Limburg relatief veelal toch achterblijven.

Bij nadere beschouwing blijkt, dat over de afgelopen jaren de vastgestelde bedragen in Nederland procentueel veelal meer gestegen zijn dan die in Noord-Brabant en Limburg. Zo raken deze twee provincies in het opzicht van de vastgestelde exploitatiebedragen per leerling steeds meer achter op de gemiddelde bedragen in Nederland.

Vanzelfsprekend vraagt men zich hierbij af, welke de oorzaken hiervan kunnen zijn. Zijn de gemeente- en schoolbesturen in dezen minder deskundig en bij-de-tijd dan elders? Worden de kapitaaldienst en de exploitatiedienst hier minder duidelijk gescheiden gehouden dan elders? De lasten die buiten de normale exploitatiebedragen ook voor rekening van de gemeenten komen (b.v. vakonderwijs) zijn toch niet hoger dan elders? Tellen de scholen hier gemiddeld meer leerlingen dan elders? Zijn bepaalde nodige voorzieningen (schoonhouden) hier goedkoper dan elders? Is het bijzonder onderwijs dan tenslotte goedkoper dan het openbaar?

Het is niet eenvoudig een juist antwoord te vinden op deze vragen, doordat de nodige exacte gegevens ontbreken.

In elk geval blijven de lagere bedragen in Noord-Brabant en in Limburg een in het oog springend, merkwaardig verschijnsel. Zonder nadere adstructie mag hieruit niet tot een verdeling van het verzorgingsniveau geconcludeerd worden.

Enige inspecteurs signaleren hier en daar nog een (te) loyale toepassing van artikel 72 der L.O.-wet 1920.

Ook de volgende gegevens kunnen tot beoordeling van de laag vastgestelde exploitatiebedragen bijdragen.

Van enige kleinere gemeenten werd vernomen, dat hun inkomsten per leerling ingevolge de Financiële Verhoudingswet 1960 voor het voortgezet gewoon lager onderwijs niet opwegen tegen de uitgaven (salarissen enz.) voor het vakonderwijs aan hun v.g.L.O.-scholen.

Vergeleken met de provincie Zeeland tellen Noord-Brabant en Limburg relatief stellig meer grotere scholen, waarvan de algemene kosten per leerling minder zwaar drukken dan die der kleinere scholen.

Over het algemeen uitten de inspecteurs waardering voor een goed beleid der schoolbesturen ten aanzien van de exploitatie der scholen.

De inspecteur in de inspectie 's-Hertogenbosch deelt hierover echter mede: 'Er zijn nog schoolbesturen, die van administratie in het geheel geen verstand hebben en deze geheel overlaten aan de schoolhoofden. Op zich zelf is hier niet zo'n bezwaar tegen, indien het schoolbestuur zich zijn verantwoordelijkheid maar bewust blijft en een deskundige controle doet uitoefenen.'

Vragen rond de normering

De problematiek rond de verschillen in de bedragen per leerling houdt verband met die rond de normering. Is normering mogelijk? En zo ja, is zij gewenst?

De eerste hoofdinspectie heeft aan deze en dergelijke vragen een tweetal nota's gewijd.

Een handelt over: 'De Financiële-Verhoudingswet 1960 in verband met de kosten van het lager onderwijs', en een andere over: 'De materiële exploitatiekosten van het lager onderwijs'. Moelijkheden en mogelijkheden rond de normering, vergelijking van het systeem der L.O.-wet 1920 met dat van de Kleuteronderwijswet, de Financiële-Verhoudingswet 1960 en ook de in 1963 in het *Staatsblad* verschenen Wet op het voortgezet onderwijs worden hierin besproken aan de hand van het voorhanden zijnde cijfermateriaal.

De beschouwingen resulteren tenslotte in enige belangrijke vraagstellingen zoals: verdient ook bij het lager onderwijs de vaststelling van een bedrag per leerling en een per lokaal aanbeveling? en: is classificatie in dezen gewenst?

In opdracht van het college van hoofdinspecteurs hebben de hoofdinspecteurs van de eerste hoofdinspectie en een achttal inspecteurs uit de vier hoofdinspecties een zgn. 'normencommissie' gevormd, welke in het verslagjaar met zijn besprekingen is begonnen.

Aan de hand van zeer voorlopige, interne richtlijnen konden beoordeeld worden de verzoeken ex artikel 101ter van besturen welke scholen in bijzondere omstandigheden verkeren.

De kosten van scholen 'in bijzondere omstandigheden'

Evenals in vorige jaren bracht ook in 1963 de administratie in verband met de verzoeken ex artikel 55quater en 101ter der L.O.-wet 1920 veel en nauwkeurige adviesarbeid met zich mede.

Over 90 gevallen werd door de staatssecretaris aan de hoofdinspectie advies gevraagd. Van deze gevallen waren 30 verzoeken van gemeentebesturen om ingevolge artikel 55quater der L.O.-wet 1920 een school – nagenoeg steeds de enige in een gemeente – voor de vaststelling van het bedrag per leerling en de exploitatiekosten uit te zonderen. Al deze verzoeken werden – conform het advies van de hoofdinspecteur – ingewilligd. Er werd geen beroep ingesteld.

De 60 andere verzoeken waren aanvragen ex artikel 101ter der L.O.-wet 1920. Zij werden gedaan door besturen van bijzondere scholen welke in 'bijzondere omstandigheden' verkeerden.

Eén aanvraag werd ingetrokken. Omtrent een andere werd nog geen beschikking ontvangen. Op de 58 overige werd in 7 gevallen afwijzend beschikt, waarvan 4 maal conform het advies van de hoofdinspecteur. Ingewilligd werden 51 verzoeken, waarvan 11 overeenkomstig het advies van de hoofdinspecteur.

De staatssecretaris stelde in de 40 overige gevallen 35 maal een lager bedrag vast dan het geadviseerde en 5 maal een hoger.

De oorzaak hiervan ligt voornamelijk in een verschil van beoordeling van de door het schoolbestuur kennelijk te laag geraamde deelbedragen der kosten.

De 51 adviezen van de hoofdinspecteur ten aanzien van de ingewilligde aanvragen waren 5 maal conform het advies van de inspecteur.

In 32 gevallen adviseerde de hoofdinspecteur tot een hoger bedrag dan de inspecteur, en 11 maal tot een lager bedrag, terwijl er in 3 gevallen geen advies aan de inspecteur werd gevraagd.

De behandeling van de verzoeken ex artikel 55^{quater} en 101ter is een omvangrijke procedure. Gemeente- of schoolbesturen doen het verzoek. Adviezen worden uitgebracht door het gemeentebestuur (alleen omtrent 101ter), door de hoofdinspecteur, meestal met overlegging van een rapport van de inspecteur, en voorts nog door de Onderwijsraad, waarna de betrokken afdeling van het departement het besluit verder voorbereidt.

Deze gang van zaken vraagt veel tijd.

Voor de beschikking op een verzoek ex artikel 55^{quater} is een hortatieve termijn gesteld: 1 juli.

In vele gevallen werd eerst later in het jaar 1963 beschikt.

Voor de beschikking op een verzoek ex artikel 101ter geldt formeel geen wettelijke termijn.

Van de voornoemde 59 verzoeken tot toepassing van artikel 101ter, gedaan vóór 1 mei 1963, verscheen de beschikking in 23 gevallen in 1963, in 33 gevallen in 1964, dikwijls pas na 1 mei van dat jaar.

Enkele schoolbesturen achtten met hun inspecteur deze lange duur (meer dan één jaar) voor beoordeling te lang voor een gezonde exploitatie.

Vele schoolbesturen ramen bij hun verzoek nog verkeerde posten of te hoge bedragen. Dikwijls blijken zij de overwegingen tot een besluit voor dezelfde school in een voorgaand jaar niet te hebben begrepen, want de begroting van het nieuwe verzoek vertoont dezelfde euvels als die van het voorgaande.

De voornaamste gebreken zijn nog steeds: het ramen van kosten voor voorzieningen welke ex artikel 72 mogen geschieden, het opvoeren van de post 'rente en provisie kasgeld' en die van 'salaris vakleerkrachten', het ramen van tekorten over een voorgaand jaar, het verzwijgen van inkomsten uit overschrijdingsbedragen of nevengebruik, het niet verdelen van de kosten van groot normaal onderhoud. Ook ramen zij dikwijls te hoge bedragen. Eenmaal verschilde het gevraagde bedrag bijna f 39 per leerling met het toegekende.

De schoolbesturen zouden zich veel teleurstelling besparen, als zij van de overwegingen in de beschikkingen van voorgaande jaren goed kennis namen.

Beroepskwesties

Met betrekking tot de vaststelling van de bedragen per leerling deden zich in 1963 slechts een viertal beroepskwesties voor.

Eén beroep was door de hoofdinspecteur ingesteld.

De raad der gemeente Eethen stelde f 76,65 per leerling vast voor g.l.o.-scholen met een gymnastieklokaal en f 70,72 voor scholen zonder gymnastieklokaal.

Gedeputeerde Staten verklaarden dit beroep gegrond en stelden één bedrag vast, ten hoogste f 76,65. Zij overwogen daarbij dat het de vraag is, of hier niet naar de geest van de wet vaststelling van twee bedragen gewenst is, doch dat de wet de door de raad gemaakte onderscheiding niet toelaat.

De andere drie beroepen betroffen vaststelling van bedragen per leerling in Tilburg, Fijnaart en Hoedekenskerke.

In eerstgenoemde gevallen werd tot gegrondverklaring van het beroep en verhoging van het bedrag per leerling geadviseerd, in het laatstgenoemde tot ongegrondverklaring.

Vershillende malen stelden gemeenten kennelijk te lage bedragen vast. Doordat na ontvangst van een afschrift van het raadsbesluit ex artikel 55bis of 101, binnen de beroepstermijn kon worden overlegd met de gemeentebesturen, en deze, overtuigd van de noodzaak tot verhoging, zelf het bedrag per leerling verhoogden, werden diverse beroepskwesties voorkomen, hetgeen tijd- en kostenbesparend heeft gewerkt.

Behalve bovengenoemde beroepskwesties ten aanzien van exploitatiebedragen deden er zich ook enige voor met betrekking tot de gevraagde medewerking ex artikel 72 der L.O.-wet 1920 voor kapitaalsvoorzieningen.

Ook hierover werden door de hoofdingspecteur aan Gedeputeerde Staten adviezen uitgebracht.

Vakonderwijs

Het al of niet doen bekostigen, respectievelijk vergoeden van vakonderwijs is in de Lager-Onderwijswet voorbehouden aan de gemeenten. Vakonderwijzers kunnen niet voor elk verplicht vak worden aangesteld.

De gehele regeling van vakonderwijs blijft onoverzichtelijk en onbevredigend, zolang hierin niet meer klaarheid en eenheid komt over het gehele land.

Vorig jaar werd uitvoerig gerapporteerd over het vakonderwijs in de hele hoofdingspectie. Er is hierin weinig verandering gekomen.

1. Bij het *gewoon lager onderwijs* wordt het vak *k* nogal eens door een vakleerkracht verzorgd. Voor het vak *j* komt vakonderwijs weinig voor, nog minder voor het vak *r*. Mij zijn slechts een paar gevallen bekend waar het vak 'muzikale vorming' door een vakleerkracht gegeven wordt, o.a. in de gemeenten Nuth, Geleen en Schinveld.

De inspecteur van *Roermond* geeft een volledig overzicht van het in 1963 gegeven vakonderwijs. In geen enkele gemeente komt daar vakonderwijs in het vak *h* voor. Zo is het zeer waarschijnlijk ook in de meeste andere inspecties.

De gemeentebesturen vergoeden nagenoeg geen vakonderwijs voor het g.l.o.

2. Bij het *voortgezet gewoon lager onderwijs* zijn het vooral de vakken *j*, *k*, *u* en *v* waarin door een vakleerkracht les gegeven wordt.

3. Bij het *uitgebreid lager onderwijs* is vakonderwijs een normaal verschijnsel voor de vakken *j* en *k*; ook wel voor het vak *h*. Wanneer op uloscholen voor meisjes les gegeven wordt in vak *u*, vinden we ook daarvoor een vakleerkracht.

Er is tenslotte bij het al of niet geven van vakonderwijs weinig eenheid. Ik moge overigens verwijzen naar het vorige jaarverslag.

§ 8. TOEZICHT

Behalve in de zomermaanden werd elke maand een vergadering belegd met de zestien inspecteurs en een vergadering per maand met de acht consulenten voor de lichamelijke opvoeding. Ze werden alle gehouden te Eindhoven.

In de maand mei werd voor het eerst een tweedaagse bijeenkomst te Eindhoven georganiseerd, met als algemeen thema: 'kunstzinnige vorming'.

Over dit onderwerp werden verscheidene inleidingen gehouden, jeugdateliers werden bezocht, kunst-inleidende lessen op lagere scholen werden bijgewoond. Het ligt in de bedoeling elk jaar zulk een algemene conferentie te houden, telkens in een andere omgeving.

Door de hoofdinspectie werd weer een nota samengesteld en uitgegeven, nu over de materiële exploitatiekosten van het lager onderwijs.

In de loop van het jaar werd een commissie ingesteld van inspecteurs, uit elke hoofdinspectie twee, die namens het college van hoofdinspecteurs de opdracht kreeg landelijke normen samen te stellen voor de kosten van eerste inrichting en van de exploitatie der lagere scholen. Het nieuwe 'Vademecum' voor inspecteurs is voor elke inspecteur, vooral voor de pas benoemde, een bijzonder waardevolle handleiding.

Op onderwijsdagen, bijeenkomsten georganiseerd door de pedagogische centra en op bijeenkomsten van schoolbesturen en andere organisaties werd de inspectie regelmatig vertegenwoordigd door een of meer inspecteurs, die daarna ter vergadering verslag uitbrachten.

Van nagenoeg alle inspecteurs mocht ik in alle opzichten volledige medewerking ontvangen, door het vlot afwerken van hun adviezen, door het gezamenlijk onderzoek naar de resultaten van het onderwijs in 'zuiver schrijven', door vruchtbare besprekingen tijdens de inspectie-vergaderingen, en vooral door het behartigen van hun dagelijkse taak van schoolbezoek en administratie.

Tijdens de maandelijks vergaderingen met de consulenten mocht ik constateren dat zij met vakmanschap en toewijding hun taak vervullen onder moeilijke omstandigheden.

Participants in a music therapy session using xylophones and other instruments to create music. The room is decorated with murals of various figures and animals.

The purpose of this study was to explore the effectiveness of music therapy in a residential setting for individuals with developmental disabilities.

II. VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR IN DE TWEEDE HOOFDINSPECTIE

Provincies Noord-Holland en Zuid-Holland

§ 1. ALGEMEEN

Een jaarverslag over het lager onderwijs kan weinig spectaculairs bieden: het onderwijs is in wezen conservatief en de omstandigheden waaronder gewerkt moet worden veranderen van jaar tot jaar maar weinig.

Gelukkig betekent dit evenwel niet, dat er volstrekt geen verandering te bespeuren valt, maar het gaat alles te langzaam.

Een van de belangrijkste oorzaken hiervan is waarschijnlijk de geïsoleerde positie waarin men werkt en de geringe belangstelling voor publikaties op pedagogisch en vooral op didactisch terrein. Wie geregeld kennis neemt van de nieuwe ideeën en daardoor gegrepen wordt, wil deze ideeën dikwijls wel in de praktijk brengen, maar de mogelijkheid daartoe is feitelijk alleen aanwezig als er medewerking is van de collega's in de school. Pas dan ontdekt men hoe moeilijk het is een team te vormen dat iets durft, dat de verantwoorde risico's durft te dragen en zich extra inspanning en opoffering van vrije tijd wil getroosten. Het is ook wel verleidelijk dekking te zoeken achter de bezwarende omstandigheden: de gebouwen zijn niet geschikt, de klassen zijn te groot, het voortgezet onderwijs blijft star vasthouden aan de verouderde eisen voor toelating van nieuwe leerlingen, enz. Het is allemaal waar, maar als allen zo behoudend – en soms gemakzuchtig – zouden zijn, betekende dit, dat de school van nu gelijk zou zijn aan die van honderd jaar geleden. Gelukkig blijkt dat niet het geval en gelukkig ook blijkt het wantrouwen tegen al het nieuwe langzaam maar zeker af te nemen.

Niemand heeft verwacht dat in 1963 de omstandigheden voor het onderwijs plotseling ideaal zouden worden. Dat is ook zeker niet het geval geweest: nog steeds is er – zij het in mindere mate – een tekort aan onderwijzers en onderwijzeressen, nog steeds wil het niet vloten met de scholenbouw en zo is er – zoals uit het vervolg van dit verslag wel zal blijken – nog wel meer te noemen dat de ontwikkeling van het onderwijs wezenlijk heeft belemmerd. Maar uit ditzelfde vervolg zal, naar ik hoop, ook blijken dat er veel positiefs tegenover het negatieve staat.

§ 2. WERKWIJZE DER SCHOLEN EN RESULTATEN

Het gewoon lager onderwijs

In het bedrijfsleven is het de goede gewoonte niet alleen een produktieplan op te stellen maar dit plan ook voortdurend te herzien. De school kent ook een produktieplan, maar men breekt zich blijkbaar zelden het hoofd over de vraag of het ook gewijzigd moet worden. De leerplannen van de scholen moeten eens in de vijf jaren bij de inspectie worden ingezonden; in een inspectie met 128 scholen werd in 1963 één leerplan gewijzigd! Het onderwijs kan blijkbaar niet failliet gaan.

Nu is het trouwens met de leerplannen een wonderlijke zaak: zij zijn bedoeld als een werkplan, maar veel onderwijzers hebben het leerplan nog nooit ingezien, en zij die het wel hebben ingezien zijn er soms niet veel wijzer van geworden, daar alles al te summier is aangegeven.

Ik gun graag ieder zijn persoonlijke vrijheid, maar meer dan eens ontardt de vrijheid in een soort bandeloosheid: een rooster is er blijkbaar alleen om aan de inspectie te worden gezonden; men liefthebbert maar wat en zo komen sommige vakken bepaald in de verdrucking, doordat men er niet voor voelt of doordat men zich er onvoldoende in thuis voelt. Een klassiek voorbeeld van het laatste is kennis der natuur.

Er wordt dikwijls geklaagd over de geringe parate kennis van de jonge onderwijzers. Inderdaad ontbreekt er aan de geestelijke bagage van de jonge mensen dikwijls nogal wat. Dat is echter niet zo dramatisch als het wel eens wordt voorgesteld, indien deze jongelui zich hun tekorten bewust zijn en 's avonds een werkplan maken voor de volgende dag en de lessen behoorlijk voorbereiden. Dit kost zelfdiscipline en avond aan avond uren van de zgn. vrije tijd, uren evenwel waar de school recht op heeft. Het is bepaald niet zo dat de werktijden van de onderwijzer bestaan uit de op de rooster vermelde lessen. Gelukkig zijn er velen die dit goed weten en er ook naar handelen. Helaas zijn er ook die in hun taakopvatting hopeloos tekort schieten en die de naam van het korps ernstig schaden. Trouwens zij maken het zichzelf moeilijk: de kinderen hebben geen respect voor hen, de sfeer in de klas bederft, het wordt of een janboel of er komt een regime als in een ouderwetse tuchtschool.

Het Nederlandse onderwijs is nog overwegend klassikaal. Dit betekent in vele gevallen iets dat doet denken aan het oude verhaal van Procrustus. Gelukkig evenwel weet iedere onderwijzer langzamerhand dat de kinderen recht hebben op een meer individuele behandeling. Het is niet eerlijk als men de vroegere onderwijzersgeneratie verwijt, dat zij geen oog had voor de individuele verschillen: daarvoor hebben velen zich te veel moeite getroost om zwakke leerlingen op eigen niveau te helpen – ook buiten de schooltijden – en om de werkelijk intelligente leerlingen te brengen tot aanzienlijke prestaties.

De bezwaren van het klassikale onderwijs worden op verschillende wijzen ondervangen. Sommige methoden bieden de gelegenheid de leerlingen van eenzelfde leerjaar in verband met hun capaciteiten en tempo op een verschillend niveau te laten werken. Helaas constateren enkele inspecteurs, dat er leerkrachten zijn die ondanks de geboden gelegenheid toch aan de klassikale werkwijze vasthouden, zodat de knappe leerlingen afgeremd worden en de minder

begaafden grotere wanprestaties leveren dan nodig is. Op deze wijze komt niets terecht van het doel dat de verlaging van de leerlingenschaal toch mede beoogt.

Enkele scholen hebben naast de normale klassen voor de zes leerjaren een of meer kleine klassen (wel mitigatie-klassen genoemd), waarin leerlingen worden geplaatst die het normale tempo van de klas niet kunnen volgen, of die tijdelijk door ziekte of partiële defecten voortdurend of tijdelijk extra hulp nodig hebben. Beschikt een dergelijke school dan ook nog over de steun van een schoolpsychologische dienst of iets dergelijks, dan kunnen de resultaten verbluffend goed zijn.

In enkele steden worden leerlingen met bijzondere lees- en/of rekenmoeilijkheden individueel geholpen door remedial teachers, soms werkzaam als boventalige onderwijzers bij het g.l.o., soms formeel verbonden aan een l.o.m.-school, ofschoon zij hun werk vinden in de scholen voor g.l.o. Het ligt voor de hand dat deze leerkrachten didactisch goed getraind moeten zijn. Zijn zij dit, dan kunnen zij dikwijls ook goede aanwijzingen geven aan klasseonderwijzers die deze bijzondere training missen.

Over de ontvolking van de binnenstad is reeds vaker geschreven, evenals over de voor het onderwijs daarmee samenhangende problemen. Opheffing of samensmelting van scholen komt veelvuldig voor, maar daarnaast worden in verschillende steden scholen ingericht voor de kinderen uit de resterende sociaal-zwakke binnenstadsbevolking; wat door vele sterk sociaal voelende leerkrachten in deze scholen met een aangepast leerprogramma en groeps- onderwijs bereikt wordt, verdient ieders bewondering.

Het is opvallend dat tot de scholen, bedoeld in artikel 25, lid 5, der Lager-onderwijswet 1920, - meestal montessori-, dalton- of vrije (Rudolf Steiner-) scholen - veel leerlingen worden toegelaten die op de normale lagere scholen op moeilijkheden stuiten; de ouders zijn dikwijls geen principiële voorstanders van dit onderwijs, maar verschillende medisch-opvoedkundige bureaus hebben de gewoonte de kinderen te verwijzen naar deze scholen, waarin de leerlingen meer individueel worden behandeld. Soms dreigen deze scholen de dupe te worden van dit toelatingsbeleid, daar het percentage 'moeilijke' kinderen te groot wordt, maar men kan constateren dat een groot aantal kinderen in deze scholen nieuwe kansen krijgt. Het is trouwens reeds vaker gezegd dat in het lager onderwijs in zijn geheel de invloed van deze scholen duidelijk aanwijsbaar is.

In de school voor g.l.o. heeft ook de 'taak' zijn intrede gedaan. Als er niets anders onder wordt verstaan dan wat men vroeger onder het maken van een aantal sommen, een taaloefening e.d. verstond, is er natuurlijk niets veranderd. Gelukkig zijn er ook onderwijzers die weten, dat men bij een taak het kind enerzijds de mogelijkheid moet bieden te werken in eigen tempo en dat anderzijds de leerlingen door onderlinge samenwerking leren een stuk vrijheid te hanteren en daarmee verantwoordelijkheid te aanvaarden.

Het bovenstaande mag duidelijk maken dat de werkwijze in de lagere school langzaam verandert, doch ook dat de vele pogingen tot vernieuwing nog niet zo heel veel hebben opgeleverd. Eén ding is evenwel duidelijk: de school dient meer dan nu dikwijls het geval is een eenheid te zijn. Individueel enthousiasme kan in korte tijd verstikken in een omgeving waarin de sleur overheerst. Anderzijds constateert men dat in scholen waarin de leiding het geheel

weet te bezielen, waarin geregeld de gelegenheid bestaat didactische en pedagogische vraagstukken met elkaar te bespreken, een geest gaat heersen – ook onder de leerlingen, ook onder de ouders – die men haast voor onmogelijk zou houden. Het blijkt telkens opnieuw dat sleur besmettelijk is, maar enthousiasme evenzeer.

Men meent wel eens dat de 'nieuwlichterij' leidt tot bandeloosheid. Niets is minder waar. Wie in de school de onbegrepen tucht en orde weet te vervangen door persoonlijke verantwoordelijkheid bij onderwijzer en leerling, heeft meer bereikt dan de uiterlijke schijn van slaafse orde.

Ook enthousiasme heeft behoefte aan systematiek en orde om goede resultaten te bereiken. Het is een geluk voor de jonge leerkrachten als zij na de kweekschool kunnen worden opgenomen in een team van collega's, die ondanks hun lange ervaring nog openstaan voor nieuwe ideeën, doordat zij ontdekt hebben dat de volmaakte methode nog niet gevonden is en ook wel nooit gevonden zal worden, dat onderwijs en opvoeding iedere dag weer iets hebben van het avontuur.

De conclusie kan slechts zijn dat men elkaar dient te helpen bij het vinden van goede en begaanbare wegen, en dat het noodzakelijk kan zijn een beroep te doen op wetenschappelijke research.

Nederland kent een grote mate van vrijheid. Elke school kan kiezen uit een steeds groter wordend aantal methoden voor de verschillende vakken. Het gevolg is dat de afzet van elke methode, ook al door ons kleine taalgebied, gering is en dat de leermiddelen betrekkelijk duur zijn.

Erger is evenwel dat geen enkele instantie in staat is objectieve voorlichting te geven. Wat in de bedrijven normaal is: voorlichting over de beste arbeidsmethoden en over de beste uitrusting van de fabrieken, kennen wij bij het onderwijs niet; het geplastificeerde kleurige bandje doet het dikwijls beter dan het gedegen eenvoudig uitgevoerde weldoordachte werk. Ik heb niets tegen vertegenwoordigers van uitgevers en leermiddelenbedrijven, maar zij hebben een te grote invloed op de inrichting van de scholen. Hetzelfde geldt voor de aanschaffing van meubilair en de inrichting van gymnastieksalen.

Terugkerend tot de werkwijze der scholen voor g.l.o. moet ik nog enkele opmerkingen maken.

Allereerst iets dat onmiddellijk aansluit bij het voorgaande. Wij kennen nu in Nederland het licht hellende normschrift. Het is aandoenlijk te zien hoevelen zich geroepen hebben gevoeld een eigen methode, die juist weer iets van het normschrift afwijkt, 'in elkaar te zetten'; zelfs mensen die het schuinschrift 'princiepelijk' veroordelen moeten noodzakelijk meedoen. Commercie of toch nog iets anders?

De balpen en vulpen veroveren de scholen; zij zijn gemakkelijk in het gebruik en in het latere leven zullen alle leerlingen ook met dit schrijfmateriaal omgaan.

Uit de verslagen van de inspecteurs en uit eigen waarneming is mij gebleken, dat de tijd van het zeer verzorgde schriftelijk werk in vele scholen voorbij is. Ik verlang zeker niet terug naar de tijd waarin schrijven betekende letters-tekenen, maar er is toch wel een grens. Misschien ligt de oorzaak gedeeltelijk bij het aanvankelijk schrijfonderwijs: er wordt te weinig gelet

op de juiste schrijfhouding; zelfs verzuimt men de nodige aandacht te geven aan de wijze waarop de letters worden geschreven.

Het zal alles wel samenhangen met de steeds geringer wordende belangstelling voor iedere vorm, maar de lagere school heeft nog steeds tot taak de leerlingen zo te leren schrijven dat zij snel, duidelijk en netjes kunnen werken.

Het voortgezet gewoon lager onderwijs

Het is uiterst moeilijk een verslag te schrijven over *het v.g.l.o.*; alle inspecteurs hebben in hun rapporten dan ook verslag uitgebracht over de *v.g.l.o.-scholen* in hun inspectie of over groepen van scholen.

Bij geen tak van lager onderwijs is de verscheidenheid zo groot. Eensdeels is dit het gevolg van de grote vrijheid die de wetgever in artikel 3, lid 2 *bis*, van de Lager-onderwijswet 1920, aan de *v.g.l.o.-school* geeft. De mogelijkheid bestaat zelfs binnen het raam van dit artikel een *v.g.l.o.-school* te stichten die tevens voldoet aan de voorwaarden welke aan een *uloschool* worden gesteld.

Anderdeels is de verscheidenheid een gevolg van de historische ontwikkeling van het *v.g.l.o.* Bij deze ontwikkeling valt steeds weer op de weinige eensgezindheid inzake de richting die dit onderwijs zou moeten kiezen.

Zodoende ontwikkelden de scholen zich niet alleen in verschillende richtingen, maar – wat erger is – ook bleken sommige scholen voor zichzelf geen enkele doelgerichtheid meer te kennen, waardoor zij afzakten tot *restscholen* waarin men de leerplicht kon uitzitten. Waarschijnlijk lopen ook bij geen tak van voortgezet onderwijs de leerlingen zo sterk uiteen. Uit een onderzoek van de pedagogische centra in een vijftiental scholen kwam dit duidelijk naar voren: bij het intelligentie-onderzoek bleken de resultaten bij de verbale factor in de ene school 50% te verschillen met die in een andere. Maar verrassend bij dit intelligentie-onderzoek was de uitkomst dat, terwijl het algemeen niveau der leerlingen beneden dat van de zesdeklassers van het *g.l.o.* lag, er nog 22% niet beneden dat van de eerste klas van het *ulo* kwam en ongeveer 4% niet beneden dat van de eerste klas van het *v.h.m.o.* Hieruit kan men al concluderen dat de ene school wel sterk moet verschillen van de andere.

Er is verschil in de aard van dit onderwijs tussen stad en platteland; maar ook in de stad zijn de verschillen weer enorm: men kent er de *restschool*, maar ook de *determineerschool*; de school die vlak naast de *huishoudschool* staat en de school die aanstuurt op lager economisch en administratief onderwijs.

De *jongensschool* verschilt meestal van de *meisjesschool* en de *gemengde school* verschilt weer van beide.

De gemeentelijke vergoedingen lopen uiteen van ± f 75 tot ± f 160 per leerling; de gebouwen variëren tussen prachtige moderne scholen en krotten; de aantallen leerlingen liggen tussen enkele honderdtallen en amper enkele tientallen.

Enkele typen van scholen zijn toch wel te onderscheiden.

a. Het duidelijkst tekenen zich af de veelal katholieke scholen voor meisjes, die op het eerste

gezicht zich slechts onderscheiden van huishoudscholen door de geringere mate van vak-
onderwijs, een sterker accent op het algemeen vormend onderwijs en dikwijls door de een-
voudiger inrichting van de gebouwen.

Aangezien een belangrijk gedeelte van de leerlingen in de steden en grotere dorpen later op
een kantoor terecht komt, is men de laatste jaren in sommige scholen begonnen met het
geven van een zeer eenvoudige oriëntering in deze richting. Lessen in typen (en soms steno)
worden dikwijls buiten de normale roosteruren gegeven.

Vaak wordt bijzondere aandacht besteed aan lingerie-naaien, waarvoor onder toezicht van de
St.-Annavereniging een diploma kan worden gehaald. In enkele scholen haalt een aantal
leerlingen in het derde jaar een coupeusediploma. De scholen zijn bij de ouders zeer in trek.
De verhouding tot het n.o. voor meisjes is dikwijls uitstekend, maar soms ook bepaald slecht.

b. Het tweede type v.g.l.o. vinden wij in de zogenaamde determineerscholen. In deze scholen
worden samengebracht de leerlingen die of nog geen keuze hebben kunnen maken tussen de
vele scholen voor voortgezet onderwijs, of er nog niet rijp voor zijn en/of gezakt zijn voor
een toelatingsexamen, of naar een l.t.s. willen waaraan nog geen of niet voldoende voor-
bereidende klassen zijn verbonden.

De leerlingen worden in verschillende klassen of groepen (al naar hun voorlopige bestem-
ming) ondergebracht. Soms geven enkele leerkrachten uit het v.h.m.o., ulo en n.o. er les
en met medewerking van een schoolpsycholoog worden de leerlingen dan omstreeks
Kerstmis opnieuw gegroepeerd.

De resultaten van dit onderwijs zijn over het algemeen niet onbevredigend. Het is duidelijk
dat men in deze scholen herinnerd wordt aan de brugklassen uit de wet op het voortgezet
onderwijs.

In het tweede leerjaar van deze scholen treft men uit de aard van de zaak slechts weinig
leerlingen aan: het is de groep waarvoor het voortgezet onderwijs nog geen mogelijkheden
biedt. Is er gelegenheid voor individueel technisch onderwijs, dan vinden sommige jongens
daar nog een goed onderdak.

c. Een derde type v.g.l.o. vinden we in de scholen die zich gaarne sieren met de naam 'maat-
schappijschool' of iets dergelijks. Het zijn de scholen die - als ze goed zijn - nog leven uit de
oude idealen van het v.g.l.o. Soms zijn er ook nog enkele determineerclassen aan verbonden.
De meisjes krijgen veel vrouwelijke handwerken en huishoudkunde, de jongens veel handen-
arbeid. Bij de 'theoretische' vakken tracht men de leerstof - soms met opmerkelijk succes -
voor de leerlingen acceptabel te maken. De school krijgt in de loop van de cursus steeds
leerlingen die vrijwillig of gedwongen een school voor v.h.m.o., ulo of n.o. hebben verlaten.
Deze 'verongelukten' worden dikwijls zo opgevangen, dat hun gedrag totaal verandert en
hun belangstelling weer wordt gewekt. Dit is dan het resultaat van het zwoegen der pedago-
gische artiesten, die zich met een sterke sociale bewogenheid tot deze kinderen voelen aan-
getrokken. De leerlingen veren op en de school zorgt ervoor dat zij na het volbrengen van de
leerplicht of na het tweede leerjaar alsnog in een andere school voor voortgezet onderwijs,
een bedrijfsschool of in een of ander leerlingstelsel een plaats vinden. Zo kan het en zo ge-
beurt het ook, als de juiste man en vrouw op de juiste plaats staan; alles hangt hier af van

leiding en personeel, want faalt men, dan is er maar één pas tussen deze school en de verfoeide restschool.

d. Er is de laatste tijd nog een ander soort maatschappijschool in ontwikkeling: het is de school die gaat in de richting van het lager economisch en administratief onderwijs. Sommige scholen hadden zich reeds naar deze kant ontwikkeld vóór de pedagogische centra hun bekende experiment opzetten. Vele van deze scholen hadden kennis gemaakt met de stichting I.V.I.O. en experimenteerden met succes met de leerboeken en lessen van deze stichting. Een bezwaar was wel, dat de lessen en boeken geschreven waren voor volwassenen, maar de te behalen diploma's waren bekend en erkend en voor dit soort leerlingen was de verdeling der stof in zgn. units een belangrijk voordeel.

School voor school verschilden en verschillen de resultaten: de ene school heeft een ander soort leerlingen dan de andere. In enkele scholen betekent een 'sleuteldiploma' al heel wat, in andere bereikt een behoorlijk aantal het 'groot sleuteldiploma' en dikwijls nog meer. Uit dit soort v.g.l.o.-school ontwikkelde zich ook de zgn. Alkmaarse praktijkschool, waarin met succes opgeleid wordt voor functies in verschillende soorten middenstandsbedrijven. Deze school heeft echter de status van uloschool (zonder eerste leerjaar) en werkt met geselecteerde leerlingen.

Toch blijkt ook het gewone v.g.l.o. met het I.V.I.O.-systeem tot behoorlijke resultaten te kunnen komen. De leerlingen in deze scholen werken over het algemeen met enthousiasme; ze zien dat zij iets kunnen en dat is een ontdekking voor velen.

Vrijwel alle scholen kennen in een of andere vorm het stage-lopen in bedrijven, die door de Kamers van Koophandel zijn geselecteerd. Bedrijf en school tonen zich tevreden met de resultaten.

e. De pedagogische centra hebben in onderling overleg een experiment opgezet voor het lager economisch en administratief onderwijs.

Het is nog te vroeg om veel over dit experiment te zeggen, maar er zijn wel heel wat klippen te omzeilen. Het is namelijk bepaald niet zo, dat men het v.g.l.o. eenvoudig kan omzetten in l.e.a.o. Voor het l.e.a.o. zal de leerkracht bepaalde bevoegdheden niet kunnen missen en de leerling zal in ieder geval moeten beschikken over een hogere theoretische intelligentie dan de gemiddelde v.g.l.o.-er thans heeft.

Indien men het l.e.a.o. zou aanpassen aan het huidige intelligentiepeil, dan staat bij voorbaat vast dat de resultaten volstrekt onbevredigend zullen zijn voor de maatschappij. Het is dan ook te betreuren dat men met het l.e.a.o. slechts experimenteert bij het v.g.l.o.

Het heeft de schijn dat men het v.g.l.o. wil redden door het in de richting van het l.e.a.o. om te buigen. Ik ben evenwel van mening dat het l.e.a.o. in wezen beroepsoponderwijs is en dat men het onderwijs wel in hetzelfde gebouw kan geven waarin vroeger v.g.l.o. gaf, maar dat men in wezen de school voor v.g.l.o. opheft en een nieuwe school voor beroepsoponderwijs sticht.

Zij die zeggen: mijn tegenwoordige leerlingen zijn niet geschikt voor l.e.a.o., spreken meestal de waarheid, en het is dan ook niet te hopen dat het v.g.l.o. eenvoudig wordt vervangen door het l.e.a.o., zolang bij het voortgezet onderwijs nog geen voldoende ruimte is

geschapen om een groot percentage van de tegenwoordige v.g.l.o.-ers op de juiste wijze op te vangen.

f. De restschool.

Het aantal leerlingen bij het v.g.l.o. gaat de laatste jaren vrij sterk achteruit. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat de kleine scholen in een vicieuze cirkel zitten: men kan er geen groepen vormen met op een of andere manier gedifferentieerd voortgezet onderwijs, en doordat men dit niet kan worden de scholen steeds kleiner; de beste leerkrachten zoeken soms tijdig een goed heenkomen en de school zinkt steeds dieper in het moeras.

De school leidt nergens heen, de leerlingen stuwen elkaar niet op, zij zitten eenvoudig de leerplichtwet uit, het schoolverzuim is ontstellend groot en men wacht maar rustig het moment af waarop de school kan worden opgeheven. Men moet medegevoel hebben met hen die zich, soms tegen beter weten in, nog trachten te verzetten tegen wat wel een noodlot lijkt.

Ondertussen wordt het dikwijls als een bevrijding gevoeld als eindelijk de strijd wel moet worden gestaakt.

Ettelijke scholen zijn te gronde gegaan doordat aan land- en tuinbouwscholen en lagere technische scholen voorbereidende klassen werden gevormd of/en doordat een nieuwe huishoudschool de meisjes overnam: de school voor v.g.l.o. hield dan onvoldoende leerlingen over om behoorlijk te kunnen werken.

Men klaagt bij het v.g.l.o. – naar mijn mening terecht – over de ongunstige salarispositie der leerkrachten. Zodra een onderwijzer een akte l.o. behaalt, betekent zijn blijven bij het v.g.l.o. een financieel offer: bij het ulo wordt hij beter betaald en hij wordt er grif benoemd. Het is te hopen dat binnen afzienbare tijd het salaris niet meer gekoppeld wordt aan een bepaald schooltype maar aan de bevoegdheden: pas dan zal ieder zijn werk zoeken bij het onderwijs dat hem het beste ligt en waarbij hij dus ook tot maximale prestaties zal komen.

Het uitgebreid lager onderwijs

Het ulo beleeft een periode van grote bloei: men kan over het algemeen zoveel leerlingen krijgen als men maar wil hebben, maar de 'kwaliteit' van deze leerlingen daalt naar het schijnt nog steeds. Daar staat tegenover dat het moeilijk is bevoegde en geschikte leerkrachten aan te trekken. De gevolgen laten zich gemakkelijk raden: ondanks de grote toewijding van deze leerkrachten mislukt een groot percentage van de leerlingen. Strengere selectie bij de toelating is bij veel scholen zeker mogelijk: veel hoofden van lagere scholen geven te gemakkelijk een verklaring van geschiktheid af. Het toelatingsexamen is niet betrouwbaar. De proefklas brengt hier en daar wezenlijke verbetering.

De driejarige opleiding met aan het einde een schooldiploma wint langzaam terrein. Toch schuilt in de driejarige ulo een gevaar. Indien vrijwel alle leerlingen die het mulodiploma niet zullen kunnen halen naar de driejarige opleiding worden verwezen en deze leerlingen vrijwel allen een schooldiploma krijgen, betekent dit diploma in de maatschappij straks niets: men heeft dan de taak van het vroegere v.g.l.o. overgenomen en moet verwachten

dat de waardering van het cinddiploma tenslotte negatief zal zijn. Deze hele zaak dringt temeer daar hier en daar op de driejarige ulo een 'kop' gevormd is voor middelbaar economisch en administratief onderwijs. Zal het met dit m.c.a.o. iets worden, dan moeten de leerlingen toch werkelijk van een zodanig gehalte zijn dat zij ook bereiken kunnen wat men er van verwacht: de middelbare rangen op kantoor en bureau. Soms heeft men minder hoge aspiraties en laat men de leerlingen na het behalen van een schooldiploma overgaan naar een derde klasse van een handelsavondschool.

Mist men bij het g.l.o. dikwijls een veranderde instelling, bij het ulo is daarvan nog minder sprake, al is er dan geen stilstand.

De zgn. muzische vakken krijgen wat meer belangstelling, vooral in de lagere leerjaren; het onderwijs in de moderne talen komt hier en daar in beweging evenals het aanvankelijk wiskunde-onderwijs. Maar over het algemeen is de school nog de school waar langs de oude paden hard gesjouwd wordt. Ik wil daar zeker ook niet te veel kwaad van zeggen: wat leerlingen met niet al te veel aanleg in vier jaren in deze school bereiken, is toch ook wel de moeite waard. Dat merkt men ook op de mulo-examens.

Het ulo - het werd boven reeds opgemerkt - heeft nog steeds een tekort aan bevoegde en bijgevolg ook aan geschikte leerkrachten. De ulo-noodwet is toch ook werkelijk maar een noodwet. Voor de zgn. ulovakken is men feitelijk aangewezen op bezitters van speciale bevoegdheden; voor andere vakken: tekenen, zingen, lichamelijke oefening heeft men vakonderwijzers. Maar de wetgever veronderstelt, dat iedere bezitter van de oude onderwijzersakte of de volledige bevoegdheid voor onderwijzer in staat is les te geven in lezen, rekenen, Nederlandse taal, vaderlandse en algemene geschiedenis, kennis der natuur. Dat is naar mijn mening nogal wat. Ik wil niet zeggen dat velen het niet uitstekend doen, maar zij doen het niet op grond van hun bevoegdheid doch op grond van verdergaande studie. Door het tekort aan ulobevoegdheden krijgen verschillende onderwijzers sommige van deze vakken toegewezen die zij in feite niet kunnen geven.

Het komt voor dat leerlingen voor een of meer van bovengenoemde vakken ieder jaar een andere onderwijzer hebben; in het laatste jaar is dat dan iemand die de kandidaten voor het examen klaarstoomt. Dit is geen regel, maar het verschijnsel doet zich in meer of minder ernstige vorm in de meeste scholen voor en daar moet beslist een eind aan komen: noch de oude onderwijzersakte, noch de hoofdakte, maar nog minder de huidige volledige bevoegdheid geven op dit terrein enige waarborg voor goed onderwijs. Het sterkst komt dit alles misschien tot uiting bij Nederlandse taal, waarschijnlijk het moeilijkste vak bij dit soort kinderen van deze leeftijd; maar iedereen kan het geven!

Gelukkig begint men in te zien dat het zo niet langer kan. Voor examinatoren Nederlands werd een soort van applicatiecursussen georganiseerd en de cursussen voor natuurkunde hebben wezenlijk bijgedragen tot verbetering.

Het onderwijs aan de I.V.O.-scholen verschilt school voor school nogal sterk, evenals de gebouwen waarin zij zijn gehuisvest. De individuele werkwijze vraagt veel van de pedagogische en didactische, maar vooral ook van de organisatorische aanleg van de onderwijzers. Ook in deze scholen vinden velen die op een andere school voor voortgezet onderwijs zijn

'mislukt', een goed onderdak. Maar ook hier ondervindt men daarvan de bezwaren. Dit onderwijs kan slechts gedijen, indien het gedragen wordt door een meer dan normale dosis idealisme maar ook door een grote mate van nuchterheid, een combinatie die niet zo heel veel voorkomt.

Audio-visuele hulpmiddelen

In 1963 kwam de televisie voor het eerst in de school. De waardering was zeker niet groot. Het onderwijs in zijn geheel nam een afwachtende houding aan; de meeste onderwijzers stonden bepaald sceptisch tegenover het experiment. Het is ook de vraag of een van de argumenten: 'de schooltelevisie komt toch, laten wij er wat van trachten te maken', bepaald indrukwekkend is. Ook is nog niet bewezen dat de t.v. meer mogelijkheden biedt – afgezien van de actualiteit – dan de film, indien daaraan voldoende financiële armslag wordt gegeven. Beide, t.v. en film, worden trouwens bedreigd door een en hetzelfde gevaar: dat van het amusement. Teveel constateren de inspecteurs dat van voorbereiding en nazorg van de lessen weinig of geen sprake is. Het ligt alles vaak in de sfeer van 'ha, wat anders', waarbij je je niet hoeft in te spannen.

Veel minder is hiervan sprake bij de filmstrip. Verschillende scholen hebben een goede collectie filmstroken beschikbaar, die op het juiste moment in het onderwijs kunnen worden geïntegreerd.

De bandrecorder heeft de school stormenderhand veroverd. In de lagere school veelal als een 'Spelerei', in de scholen voor ulo als een onmisbaar hulpmiddel bij het onderwijs in de vreemde talen en gelukkig langzamerhand ook bij het lesonderwijs.

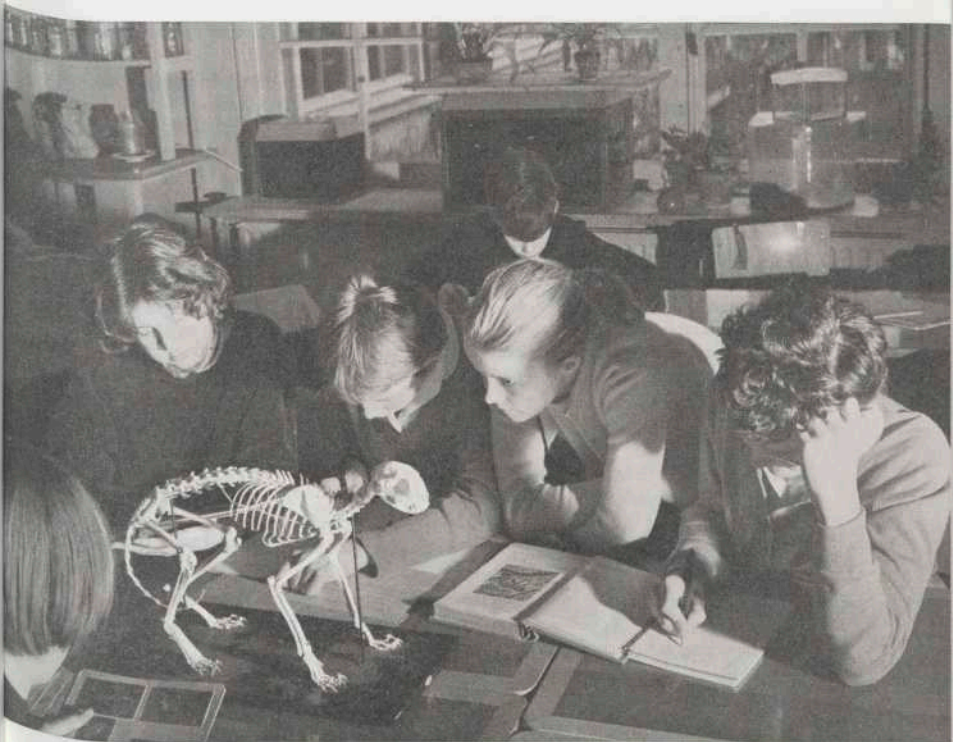
De experimenten met talenlaboratoria zijn, voor zover ik weet, nog niet doorgedrongen tot het ulo. Het is mij niet duidelijk waarom het ulo ook hierbij weer moet achterstaan bij andere takken van onderwijs.

Dat er voldoende belangstelling voor het experiment bestaat blijkt wel uit de enorme en niet te verwerken toeloop van de onderwijzers naar de scholen die wel in het gelukkige bezit zijn van een talenlaboratorium. Dit alles klemt temeer nu de voordelen langzamerhand wel bewezen moeten worden geacht. Een talenlaboratorium lijkt mij voor het onderwijs – al is de vergelijking moeilijk – nog belangrijker dan een fysica-lokaal met experimenteersets voor de leerlingen. Maar welk gemeentebestuur durft de hoge – doch m.i. verantwoorde – uitgaven aan?

Onderwijsvernieuwing en pedagogische centra

Met de vernieuwing van het onderwijs wil het nog steeds niet al te goed vlotten. Dit is ook wel verklaarbaar: het onderwijs als geheel is nu eenmaal per definitie in de gehele wereld conservatief.

Het onderwijzersambt behoort tot de groep van beroepen waarin de theorie en de praktijk een even grote plaats innemen, maar steeds valt het weer op dat er bij vele onderwijzers te weinig theoretische bezinning op hun handelen is; te velen bogen op hun ervaring, op hun

The human skeleton is a complex structure that provides support and protection for the body. It is composed of 206 bones, which are divided into the skull, spine, ribcage, and pelvic and thoracic girdles. The bones are connected to each other by joints, which allow for movement. The skeletal system also plays a role in the production of blood cells and the storage of minerals. The study of the human skeleton is a key part of anatomy and physiology.

intuïtie, en zij beweren dat al het getheoretiseer tot niets leidt. Men vergeet daarbij, dat theorie steeds gezien moet worden als de hulp voor het praktische handelen.

Het ware pedagogische en didactische denken stijgt boven de situatie van het handelen uit, maar keert er daarna weer in terug.

Men vraagt zich af welke oorzaken bij de onderwijzer tot een soort aversie van de theorie hebben geleid en nog leiden.

Helaas moet men constateren dat de zeer goede leerlingen van het voortgezet onderwijs veelal weinig belangstelling hebben voor de kweekschool, wat uit de aard van de zaak ook samenhangt met de nog steeds niet hoog aangeslagen maatschappelijke status van de onderwijzer. Bovendien is het de vraag of de leerlingen van de kweekschool niet worden geconfronteerd met problemen die zij (nog) niet aankunnen. En tenslotte heeft het er de schijn van dat theorie en praktijk op de kweekschool, zelfs bij de pedagogiek en haar hulpwetenschappen, soms te ver uit elkaar liggen; het is interessant voor de kwekeling veel van psychologie te weten, maar als hij het verband met de praktijk niet ziet zal hij later, staande in de praktijk, weinig behoefte gevoelen naar de theorie terug te grijpen.

Er is de laatste tijd herhaaldelijk op gewezen, dat in ons land te weinig gedaan wordt aan wetenschappelijk research voor het onderwijs en dat er van coördinatie op dit gebied weinig sprake is. Gelukkig schijnt er thans verbetering op komst te zijn. De resultaten van deze research moeten evenwel overgebracht worden naar de leerkrachten en de daarop volgende praktijk dient begeleid en gecontroleerd te worden.

Hier ligt een taak voor de pedagogische centra, voor de kweekscholen en misschien toch ook voor de inspectie, die blijkens artikel 180 der Lager-onderwijswet 1920 nog steeds de taak heeft 'de verbetering en de bloei van het lager schoolwezen te bevorderen'.

Uit de rapporten van de inspecteurs moet ik wel concluderen dat de toestand thans weinig rooskleurig is en dat de pedagogische centra er niet in geslaagd zijn het onderwijs in zijn geheel in beweging te krijgen.

Men heeft - afgezien van wat hierboven werd opgemerkt - ook de omstandigheden niet mee. Nog steeds is er een tekort aan onderwijzers met alle gevolgen van dien, zoals voortdurende wisseling in de personeelsbezetting en de te geringe bereidheid tot extra inspanning en opoffering van vrije tijd. De hoofden hebben onvoldoende gelegenheid leiding te geven aan de vernieuwingspogingen in hun gehele school. De moeilijkheden bij het vinden van een goede aansluiting van g.l.o. en v.h.m.o. zijn wel kleiner dan vroeger, maar in sommige scholen vormen zij nog steeds een bedreiging voor de gewenste gang van zaken, met name in de hogere leerjaren. De materiële voorzieningen laten soms te wensen over: de klassen zijn nog steeds te groot, de gebouwen zijn vaak niet geschikt, uitgaven voor experimenten die voor het gehele land van belang zijn, moeten gedeeltelijk door de scholen worden gedragen, en niet alle gemeentebesturen zijn bereid de nodige gelden te vóteren.

De centra zijn niet geoutilleerd voor de research maar moeten zich er noodgedwongen toch wel eens mee bezig houden. Het werk is misschien te sterk gecentraliseerd. De praktijkmedewerkers kunnen helaas ook maar op een plaats tegelijk zijn. Men wordt soms voor problemen

geplaatst waarvoor men met te grote haast een oplossing moet zoeken – ik denk aan het v.g.l.o. en l.e.a.o.

Het ontbreekt de inspectie aan voldoende tijd om alle activiteiten op de voet te volgen; enkele inspecteurs menen dat zij niet of slecht op de hoogte worden gehouden van wat er in hun inspectie gebeurt.

Overzie ik thans het werk van de centra, dan vallen twee werkmethoden op:

1. het organiseren van meerdaagse conferenties en series voordrachten, al of niet met praktijk in een klas;
2. het werken met experimenteerscholen die de rol gaan spelen van moederscholen voor een groep van dochterscholen.

Bovendien organiseert het C.P.S. nog tweejarige leergangen; cursisten kunnen aan het einde van de twee jaren een 'pedagogisch certificaat' halen.

Ad. 1. De conferenties hebben zin als een soort injectie en als 'ontmoeting'.

Het pedagogisch en didactisch geweten wordt er wakker geschud. Is het niet meer dan één injectie, dan is er over het algemeen weinig resultaat van te verwachten, tenzij zeer beperkte onderwerpen als schoolorganisatie e.d. worden behandeld.

De series voordrachten hebben meer zin: hierbij gaat het soms om de didactiek in één leerjaar (eventueel twee), soms gaat het om een bepaald vak, een bepaalde werkwijze (projectonderwijs e.d.). Vooral indien de theorie in een voorbeeldes (wat soms iets anders is dan een voorbeeldige les) in de praktijk wordt gebracht, wordt de belangstelling gewekt en trachten de cursisten het geleerde in hun eigen klas in praktijk te brengen. Om blijvende resultaten te bereiken is evenwel nog meer nodig: reeds na betrekkelijk korte tijd moet men de groepen weer samenroepen om te voorkomen dat alles toch weer verzandt. Het merkwaardige is evenwel, dat – de besten uitgezonderd – velen bij deze 'herhalingsoefeningen' verstek laten gaan. De besten daarentegen komen tot wezenlijke studie en bezinning.

De ervaring heeft geleerd dat bij dit werk aan een groot aantal voorwaarden moet worden voldaan, wil het in de scholen werkelijk doordringen:

- a. de injecties moeten veelvuldig zijn;
- b. de 'theorie' dient beperkt te worden tot het maximale dat de normale onderwijzer aankan, en tot datgene waarvan men hem de zin voor zijn werk duidelijk kan maken;
- c. voor het vlotte verloop van de discussie moeten de deelnemers van te voren op de hoogte zijn van de te behandelen stof, zo mogelijk met opgave van de gemakkelijk bereikbare literatuur; vanzelfsprekend moeten de deelnemers bereid zijn zich van te voren in de stof in te werken;
- d. de theorie dient onmiddellijk gevolgd te worden door de praktijk in een klas; er moet daarna voldoende tijd zijn voor discussie;
- e. het gehele personeel van een school moet aan de cursussen deelnemen; het hoofd moet bereid zijn leiding te geven aan de vernieuwingspraktijk in zijn school;

- f. het 'team' in de school dient enkele jaren aan de school te blijven; bij veelvuldige personeelswisseling komt men soms in zulk een wanhopige situatie terecht, dat men maar weer terugkeert naar het oude vertrouwde;
- g. de leerkrachten moeten bereid zijn ook een deel van hun vrije tijd voor de school op te offeren;
- h. het contact tussen de cursisten - ook van de verschillende scholen - dient na afloop van de cursus bewaard te blijven; kleine regionale cursussen hebben meer resultaat dan grote landelijke; de leerkrachten moeten in de gelegenheid zijn geregeld op de hoogte te blijven van elkaanders werk; bezoek bij elkaar in de klas houdt de belangstelling levend.

Het is duidelijk dat maar zelden de omstandigheden zo ideaal zijn, dat aan al deze voorwaarden wordt voldaan. Vandaar dan ook dat de resultaten zo dikwijls tegenvallen en men bij de centra wel moet beschikken over een enorm enthousiasme om het werk te blijven volhouden. Bij het bovengenoemde cursuswerk sluiten onmiddellijk aan de door de centra verzorgde periodieken en andere publikaties. Ik acht deze activiteiten van groot belang voor hen die reeds zijn geïnteresseerd; de centra zullen evenwel ook zelf niet veronderstellen dat men er bij veel anderen iets mee bereikt: het is voor deze groep een typisch éénrichtingverkeer waar geen ontmoetingen uit voortkomen.

Ad. 2. De centra hebben terecht ingezien dat de meeste onderwijzers gewonnen moeten worden door de praktijk, dat bij de overdracht van deze praktijk een voortdurende en intensieve begeleiding onmisbaar is en dat een beperkt aantal onderwijzers zich van de praktijk uit gaat interesseren voor de theorie.

Vandaar dan ook dat de omzetting van verschillende experimenterscholen - voorzover het experiment daar geslaagd mag heten - in moederscholen voor een groep dochterscholen dikwijls een succes blijkt te zijn. Blijvende begeleiding is echter een gebiedende eis, opdat niet het ene kunstje automatisch vervangen wordt door het andere, maar ook omdat de voortdurende wisseling van personeel zulks noodzakelijk maakt.

Het is voor mij nog steeds de vraag of de kweekscholen - ook tot hun eigen voordeel - hier niet een nog grotere rol zouden kunnen spelen. De spreiding van de kweekscholen is wel van zodanige aard dat intensieve begeleiding mogelijk moet zijn, indien de daarvoor aangewezen docenten door toewijzing van een groot aantal diensturen voor deze taak de noodzakelijke bewegingsvrijheid zouden krijgen.

Vraagt men de inspecteurs naar de in de school waargenomen resultaten van de activiteiten der pedagogische centra, dan is het antwoord over het algemeen: in enkele contactscholen waait werkelijk een frisse wind, maar in andere scholen is het dikwijls moeilijk uit te maken wat te danken is aan het werk der centra dan wel aan de nieuwe kweekschool.

Wel valt telkens weer op dat de vernieuwing in de lagere leerjaren voor g.l.o. veel beter is aangeslagen dan in de hogere klassen, en dat de expressievakken er over het algemeen beter afkomen dan de gehele rest.

Toch is de algemene indruk dat de onderwijzer wat los is gekomen van de in de school ge-

bruikte methoden en zich meer oriënteert op de situatie in de klas, dat meer aandacht wordt besteed aan de mondelinge en schriftelijke taalbeheersing der leerlingen, dat het voortgezet rekenen metterdaad meer praktisch rekenen is geworden, al moet tevens worden opgemerkt dat het hoofdrekenen te weinig aandacht krijgt. Bij het ulo wordt bij het onderwijs in de vreemde talen gelukkig steeds meer de nadruk gelegd op de actieve taalbeheersing; het is voor mij evenwel de vraag of men in de zeer beperkte tijd voldoende resultaten kan bereiken, indien men deze beperkte tijd moet verdelen over drie talen. Opvallend is – en dit is niet te voorkomen – dat de Nederlandse taal thans gedeeltelijk de steun moet missen van het onderwijs in de vreemde talen: het vertalen uit de vreemde taal is immers vaak meer een oefening in de beheersing van het Nederlands dan van de vreemde taal.

Aan vele uloscholen vervaardigen de leerlingen met succes werkstukken voor aardrijkskunde, geschiedenis en biologie. De onderwijzers die deze vakken doceren, zijn dikwijls enthousiast; minder enthousiast zijn soms hun collega's; volgens hen kost deze werkwijze veel te veel tijd.

Veel zorg hebben de centra besteed aan de begeleiding van het ulo en wel in het bijzonder aan de inrichting van een driejarige opleiding voor een schooldiploma. De driejarige opleiding loopt in de praktijk soms het gevaar een 'restafdeling' van de school te worden. Het is te hopen dat dit gevaar tijdig wordt onderkend, temeer nu men op deze driejarige opleiding hier en daar een experiment voor tweejarig middelbaar economisch en administratief onderwijs heeft geplaatst. Wil dit beroepsonderwijs tot iets leiden, dan zal men toch allereerst over geschikte leerlingen moeten beschikken. Ofschoon het nog te vroeg is een oordeel over dit experiment uit te spreken kan wel worden gezegd, dat de theoretische opzet een uitstekende indruk maakt. Over de moeite die de centra zich getroosten om het v.g.l.o. uit zijn benarde positie te redden door het experiment met het lager economisch en administratief onderwijs, wordt elders in dit verslag gesproken.

Concluderend mag worden gezegd, dat de centra ondanks de beperkte middelen zich een plaats in het Nederlands onderwijs hebben veroverd, waarvan men de belangrijkheid pas in feite zou beseffen indien het werk eens plotseling zou worden gestaakt.

§ 3. LEERLINGEN EN OUDERS

Klachten over de leerlingen tref ik in de verslagen van de inspecteurs vrijwel niet aan. Waar klachten zijn, komen die praktisch ten laste van de ouders, die in hun taak tekort schieten. De voornaamste klacht is, dat de kinderen blijkbaar te lang opblijven om naar de t.v. te kijken en dan op school niet tot maximale prestaties kunnen komen. Het komt voor dat in een klas meer dan de helft van de leerlingen 's avonds tot na tien uur een programma, dat bepaald niet voor hen bestemd was, heeft gevolgd. Het is te hopen dat hier sprake is van iets van voorbijgaande aard: voor veel ouders en kinderen is het nieuwe er blijkbaar nog niet af, maar mischien is men over enkele jaren zover dat men niet meer meent alles te moeten zien. Dat zou ook een geluk zijn voor de leerlingen van de uloscholen die alleen al tengevolge van de te nauwe behuizing hun huiswerk moeten maken in of naast de kamer waarin beeld en geluid

te veel afleiding betekenen. Ook in dit verband mag men wel eens wat meer denken aan de geluidsisolatie bij de bouw van huizen.

Over het algemeen kan men evenwel niet klagen over de medewerking van de ouders. Het komt maar zelden voor dat de ouders geen belangstelling hebben voor het onderwijs en alles wat daarmee samenhangt, indien zij er door de school van overtuigd worden dat deze belangstelling bepaald niet gemist kan worden. Dan ontstaat ook begrip voor de moeilijkheden en de mogelijkheden van beide partijen. Er is van de ouders amper te verwachten dat zij belangstelling hebben voor het onderwijs als geheel, maar zij interesseren zich wel voor het onderwijs van hun kind en voor de toekomstmogelijkheden van hun kind. Vandaar ook dat klasavonden en spreekuren en - laat ik het toch nog maar eens zeggen, al komt er naar mijn mening veel te weinig van terecht - huisbezoek zeer op prijs worden gesteld. Voorlichtingsavonden over de mogelijkheden van het bij de school aansluitende onderwijs worden druk bezocht en hebben, indien zij goed worden georganiseerd, ook een goed effect.

Het ongeoorloofd schoolverzuim neemt kennelijk af, al blijven er hardnekkige gevallen, die slechts bestreden kunnen worden door snelle en indrukmakende berechting. Verzuim in verband met de gespreide vakanties der ouders komt meer voor dan vroeger, maar hier moet men zich uit sociale overwegingen bij neerleggen.

§ 4. ONDERWIJZEND PERSONEEL

In het voorafgaande gedeelte werd reeds terloops een en ander opgemerkt dat even goed in dit onderdeel had kunnen worden vermeld. Zo is er reeds op gewezen dat er nog steeds een tekort is aan onderwijzers met alle gevolgen van dien. Gelukkig vielen ook dit jaar weer vele gepensioneerden in, en het is langzamerhand zo dat de gehuwde onderwijzeres niet meer uit het onderwijs is weg te denken, niet uit de tijdelijke maar ook niet uit de vaste betrekkingen. De nood bij het ulo is het grootst; bij het g.l.o. zijn er verschillen tussen de ene inspectie en de andere. Ook de 'richting' van de scholen is blijkbaar een factor van betekenis in dit verband. De grootste nood schijnt echter voorbij te zijn. Dat blijkt wel uit de grote aantallen onderwijzers die benoemd konden worden met toepassing van het tweede lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet 1920.

Het schijnt ook dat men in het algemeen niet meer zo vlug verandert van standplaats. Of dit nu een gevolg is van het geringere tekort of van een groter verantwoordelijkheidsgevoel van de leerkrachten is moeilijk uit te maken. Wel blijft het aantal mutaties onder invloed van het woningprobleem groter dan voor het onderwijs gewenst is. Dit geldt vooral voor de jonggehuwden en voor hen die trouwplannen hebben: wie een woning aan te bieden heeft, heeft ook voldoende sollicitanten. Anderzijds schuwen zij die een geschikte woning hebben, dikwijls elke verandering; ook dat is ongewenst. Het is goed eens in een andere school en in een andere omgeving te werken zolang er zo weinig terecht komt van het onderlinge contact tussen de scholen. Sleur is de ergste vijand van alle onderwijs.

De Nederlandse onderwijzer kent in vergelijking met het buitenland een ongekende vrijheid en het is goed te kunnen constateren dat men deze vrijheid kan dragen. Er wordt over het

algemeen naar beste kunnen gewerkt. Dat er uitzonderingen zijn, zal niemand verwonderen; het is alleen maar jammer dat plichtverzakkers zich zo veilig kunnen voelen, want er behoort heel wat toe om een onderwijzer die met zijn werk de hand licht, uit de school te verwijderen. In de paragraaf over de werkwijze wees ik er reeds op, dat het moeilijk is het onderwijs, d.w.z. de onderwijzer, in beweging te krijgen. Dit is zeker een negatieve bewering, maar men kan deze kwestie ook positief benaderen: de goede onderwijzer voelt zich verantwoordelijk voor zijn klas, en hij vreest niet allereerst het gevoel dat hij het verkeerd doet, maar veel eerder het gemis aan zekerheid dat het andere beter is voor zijn leerlingen, waardoor hij weerhouden wordt een nieuwe koers te varen. Men zal dus met de feiten moeten aantonen dat het anders kan en ook moet. Hiervoor is een abstracte redenering niet voldoende. Daarom zou het zo goed zijn als de onderwijzer na een aantal jaren eens gedwongen werd een poosje rond te neuzen in andere scholen; als wij eens een tijd van de hospiteerperiode van de derde leerkring van de kweekschool vijf of tien jaar konden verschuiven; men zou dan afstand kunnen nemen van de eigen methode van werken.

Over de taak van het hoofd der school is in dit verslagjaar heel wat gepubliceerd; het zal nog wel enkele jaren duren voordat een oplossing van het zeer ingewikkelde probleem is gevonden. Het is nog steeds moeilijk geschikte hoofden te vinden, vooral voor de volksscholen in de grote steden en de kleine scholen op het platteland – tenzij er sprake is van dorpen in een mooie omgeving. Toch schijnt het aantal sollicitanten het laatste jaar groter te zijn geweest dan in de voorgaande jaren het geval was. Ik meen dat dit mede een gevolg is van het kleiner wordende tekort aan onderwijzers bij het g.l.o. Het is te hopen, dat er zich onder de sollicitanten voldoende inventieve typen met organisatievermogen en durf bevinden, zodat er van hen werkelijk te aanvaarden leiding in de school uitgaat.

Met de studiezin van de onderwijzer gaat het nog niet naar wens; velen 'studerend' wel, maar de resultaten zijn niet bepaald goed te noemen. Wat dit betreft heeft de 'nieuwe' kweekschool mij teleurgesteld. Ik had gehoopt dat de leerlingen op de kweekschool (die daarvoor veel meer gelegenheid biedt dan vroeger het geval was) zouden hebben geleerd wat studeren is, maar de praktijk is anders. Velen beginnen wel, maar zij missen het doorzettingsvermogen – nodig voor elke studie – om tot resultaten te komen. Velen grijpen ook te hoog als zij dadelijk met een middelbare studie beginnen. Misschien is er toch ook sprake van een verzachtende omstandigheid: de jonge onderwijzer heeft – wil hij zijn taak in de school behoorlijk vervullen – vooral de eerste jaren veel meer tijd nodig voor de voorbereiding van zijn lessen dan vroeger het geval was.

§ 5. SCHOOLGEBOUWEN

Zolang het met de woningbouw niet in orde komt, zal het bij de scholenbouw wel niet beter gaan. Toch schijnt het soms dat de scholenbouw nog een behoorlijk eind achter de woningbouw aankomt: er verrijzen nieuwe wijken waarin de scholen geheel of gedeeltelijk op noodvoorzieningen zijn aangewezen; houten scholen zijn langzamerhand een normaal beeld in de nieuwe wijken en verschillende van deze gebouwen misstaan er bepaald niet en zijn goed

bruikbaar. Maar soms ook moeten de kinderen tijdelijk worden ondergebracht in jeugdhuizen, garages, noodwinkels of zelfs in modelflats. Als dit alles van korte duur is – en dat is het meestal – moet men dit niet te zwaar opnemen. Maar dikwijls blijft de toestand al te lang benard. Er wordt veel gebouwd maar nog steeds veel te weinig en meestal te laat. In verschillende, vooral grote, gemeenten en in gemeenten met een sterk uitbreidende bevolking, zoals de Randstad die heeft, is het in juli en augustus een heel gepas en gemeet om alle leerlingen onderdak te bezorgen.

In andere gemeenten en in de centra der grote steden tobt men met een ander probleem: de bevolking gaat achteruit en men blijft zitten met een aantal te grote gebouwen. En dan zijn er natuurlijk over de gehele hoofdingspectie verspreid een aantal gebouwen die of grondig geres-taureerd of beslist vervangen moeten worden. Hiervoor is evenwel buitengewoon moeilijk een oplossing te vinden en slechts uiterst bescheiden is het aantal 'crepeergevallen' waarvoor men in een jaar een oplossing vindt. Gelukkig wordt er evenwel een begin mee gemaakt.

Helaas wordt ook geconstateerd dat 'crepeergevallen' soms ook zijn ontstaan doordat men het onderhoud sedert vele jaren opzettelijk volstrekt heeft verwaarloosd. Het zou niet billijk zijn deze scholen voorrang te verlenen boven de andere gevallen waarbij men aan het onderhoud toch het hoogstnodige heeft gedaan.

De nieuwe gebouwen voldoen over het algemeen uitstekend, al blijven er natuurlijk nog wensen te over.

Zo is het ook met de gymnastiekzalen, die haast bij wijze van uitzondering eens mogen worden gebouwd. Het is alleen niet duidelijk waarom de gymnastiekzalen bestemd voor leerlingen van het ulo aan andere eisen moeten voldoen dan die welke gebouwd worden voor andere takken van onderwijs met leerlingen van dezelfde leeftijd.

In aansluiting bij het voorgaande moet worden opgemerkt, dat de gymnastiekzalen, gebouwd voor het l.o., dikwijls gebruikt worden voor leerlingen van andere scholen, zodat de lagere-schoolleerling of te weinig of helemaal geen gelegenheid heeft voor lichamelijke oefening. De stoel-en-tafel, die de bank vervangen heeft, schijnt over het algemeen goed te voldoen. Toch komen ook hier klachten: men kan het losse meubilair zo 'gezellig' plaatsen, dat de leerling er de dupe van wordt: of hij zit in zijn eigen schaduw te werken, of hij moet zich 180 graden omdraaien om naar het bord te kunnen zien. Bovendien blijken er ook al weer bezwaren te komen tegen het horizontale blad: ogen en lichaamshouding zouden er nadelig beïnvloed van ondervinden; een opgave voor de hygiënici om dit nog eens te onderzoeken.

Bij het schaarser en duurder worden van schoonmaakpersoneel wordt het moeilijk aan de school de noodzakelijke zorg te besteden. Een belangrijk deel van de exploitatiekosten wordt door de schoonmaak opgeslokt en men moet niet al te veel aanmerkingen maken, wil men niet zonder personeel komen te zitten. Een zorg temeer voor het schoolhoofd!

§ 6. BIJZONDERE VOORZIENINGEN

De school staat open voor het leven en bereidt voor op het leven. Deze slagzin heeft in de school inderdaad nogal wat 'leven' gebracht.

Vroeger was het een belevenis als er iemand bij de school verscheen met een leeuw of tijger in een wagen, waarvoor de leerlingen dan hun paar centen met graagte offerden om er weer een jaar op te teren. De school krijgt nu ander bezoek: beroepsmusici, beeldhouwers, glasblazers, balletgroepjes, declamatoren reizen thans de scholen af, de leerlingen bezoeken bioscoop, concert- en schouwburgzaal, zij worden rondgeleid in musea en over tentoonstellingen en zij vinden dat de gewoenste zaak van de wereld.

Ik meen dat van dit alles – mits men maat weet te houden – een goede invloed kan uitgaan. De ervaringen zijn over het algemeen dan ook gunstig; men meent dat de belangstelling van de leerlingen wordt gewekt en dat dit ook van invloed zal zijn op de latere vrije-tijdsbesteding. Het zou interessant zijn indien dit eens door een enquête zou worden onderzocht.

In 1963 deden ook de rijdende verkeersscholen hun intrede bij het onderwijs. Over het algemeen wordt deze geste van het bedrijfsleven voor bevordering van het verkeersonderwijs op prijs gesteld.

Ik krijg de indruk dat de schoolreizen over hun toppunt heen zijn: men houdt oog voor de pedagogische waarde ervan, maar men heeft blijkbaar ingezien dat de leerlingen niet van de ene plaats via een volgende naar nog een volgende enz. moeten worden gesleept, wil men het doel niet voorbijschieten.

§ 7. TOEZICHT

Wie zijn werk in de inspectie zo wil doen als feitelijk noodzakelijk is, moet wel beschikken over een haast bovenmenselijk uithoudingsvermogen: het werk neemt steeds toe en ook vroeger eiste het reeds de gehele mens op. Zelfs wie zijn werk goed weet te organiseren heeft nog moeite eens per jaar alle scholen te bezoeken; en dan moet er niets bijzonders komen dat een jaarprogramma totaal in de war stuurt. De besprekingen, de representatie, de bemoeiingen met benoemingen, bouw van scholen, examens, cisen zoveel tijd op, dat het schrijven van adviezen enz. beschouwd moet worden als een soort vrije-tijdsbesteding. Voor studie blijft al te weinig tijd over.

Een woord van dank voor allen die zonder mopperen dagelijks hun taak met trouw verrichten, mag in dit jaarverslag dan ook niet ontbreken.

III. VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR IN DE DERDE HOOFDINSPECTIE

Provincies Groningen, Friesland, Drenthe en Overijsel

§ 1. ALGEMEEN

In de laatste jaren hebben enkele van de oudere inspecteurs, die in deze hoofdinspectie gedurende vijftien of meer jaren werkzaam zijn geweest, de dienst met pensioen verlaten. Ik acht het ditmaal wel belangwekkend een van hen aan het woord te laten over de toestand van het lager onderwijs in het algemeen.

Over de toestand van het lager onderwijs valt niet ieder jaar iets nieuws te schrijven. Meermalen heb ik in mijn verslagen gewezen op het statisch karakter van ons onderwijs en ik zou dit hier kunnen herhalen. Nu ik gedurende al de jaren van mijn dienst als inspecteur de scholen heb kunnen observeren bestaat bij mij sterk de neiging elke verbetering van werkelijke betekenis te ontkennen, althans te betwijfelen, en alleen toe te stemmen dat er uiterlijk aanwijsbare veranderingen zijn. De nieuwe en verbouwde scholen zien er fleuriger uit, het raampoppervlak is groter, het sanitair moderner, het meubilair is sterk verbeterd. Men produceert andere tekeningen, die meermalen de wanden versieren, er wordt meer aan handenarbeid gedaan en er wordt een ander soort liedjes gezongen. Men ziet meer onderwijzers met baarden en slobbertruien en juffrouwen met maillots. Ik ben geneigd de meeste van de hier opgesomde veranderingen verbeteringen te noemen. Maar het is verbetering aan de oppervlakte. Ik ben er van overtuigd dat de kinderen nu in de school beter worden opgevoed, dat hun karakter beter worden gevormd, dat zij zich beter gedragen, met meer begrip en inzicht de leerstof verwerken, beter voorbereid naar de diverse scholen voor voortgezet onderwijs gaan of het leven binnentreden. Op te veel scholen wordt naar mijn mening aan de vervulling van deze belangrijke opdrachten van de school te weinig serieus en te weinig doeltreffend en opzettelijk gewerkt. En het merkwaardige is dat dit tekort zich manifesteert in uiterlijkheden. Zo worden in het algemeen aan de verzorging van het schriftelijk werk minder hoge eisen gesteld dan vroeger. Dat is niet in de eerste plaats jammer voor het peil van de schrijfvaardigheid van de leerlingen, maar het is funest voor hun karaktervorming. Een verzorgd schrift eist zelfdiscipline, die leidt tot goede gewoontevorming ook op andere terreinen. In de meeste gevallen zijn in een slordig schrijvende klas ook de vakken en de vloer rommelig en is ook het binnenkomen en uitgaan van de klas onordelijk. Bij het bezoeken van een school is één blik

op het bord vaak voldoende om het ergste te vrezen. Van een slordig schrijvende onderwijzer is op het gebied van het aankweken van goede gewoonten bij zijn leerlingen weinig goeds te verwachten.

Scholen waar men bewust naar opvoeding tot wellevendheid, het vormen van goede gewoonten, het aankweken van zelfdiscipline streeft – en die zijn er gelukkig ook – maken een ietwat ouderwets indruk. Dit wijst mijns inziens op twee dingen. In de eerste plaats kan men er uit opmaken, dat men op de school van bijvoorbeeld 40 jaar geleden meer discipline handhaafde en dat men meer prijs stelde op een ordelijke sfeer en hogere eisen stelde aan onder anderen de verzorging van het schriftelijk werk.

En in de tweede plaats kan men er uit concluderen dat de vernieuwingsbeweging – hoe nuttig en nodig deze overigens was en is – kon samenvallen met een dalende tendens ten aanzien van orde, wellevendheid en normbesef. Het oorzakelijk verband is niet te bewijzen en er spelen ook andere factoren een rol, zoals het losser worden van het gezinsverband, daling van het verantwoordelijkheidsbesef in het algemeen enz. maar het staat voor mij wel vast dat de school te kort schiet in haar positieve functie van opvoedingsinstituut in de hierboven bedoelde zin.

Om hierin verbetering te brengen mag naar mijn mening een beroep gedaan worden op de kweekscholen en de pedagogische centra. Zonder dat de didactische beïnvloeding behoefte te verzwakken, zal men de jonge generatie van onderwijzers het besef moeten bijbrengen dat 'het opvoeden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden' de primaire taak van de school is, hoe belangrijk en noodzakelijk het 'aanleren van gepaste en nuttige kundigheden' ook moge zijn.'

Met de strekking van dit betoog ben ik het ten volle eens. Wie in de loop der jaren mijn verslagen heeft gelezen, zal dat niet verwonderen. In vele redevoeringen voor het onderwijzend personeel heb ik gewezen op het feit, dat alle onderwijs, alle didactiek, alle methodiek en wat dies meer zij alleen en uitsluitend zin krijgt door en zijn waarde ontleent aan de opvoeding. De wet zegt het trouwens. Het primaat van de opvoeding echter wordt, dit is ook mijn mening, te veel uit het oog verloren.

Over de toestand van het lager onderwijs in het algemeen kan ik verder vermelden, dat de schaarste van onderwijzend personeel minder nijpend is dan enkele jaren geleden, voorzover het het gewoon lager onderwijs betreft. Bij het uitgebreid lager onderwijs is het veelal nog onmogelijk sollicitanten met de vereiste bevoegdheden aan te trekken.

Waar het onderwijs dreigde te stagneren door gebrek aan lokaliteit, hetgeen vooral, maar niet uitsluitend, in de grotere steden het geval kan zijn, kon in nagenoeg alle gevallen een aanvaardbare noodoplossing worden gevonden. Door de langdurige winter moest in het begin van het verslagjaar een klein aantal scholen voor korte tijd worden gesloten, meestal omdat het oude gebouw niet meer voldoende warm kon worden gestookt.

De 1040-urenregeling heeft tot nog toe niet veel moeilijkheden met zich meegebracht. Zij laat een goede vakantieregeling toe, terwijl de werkdagen normaal van lengte zijn. Vrijwel alle

gemeente- en schoolbesturen zorgen ervoor, dat er boven de 1040 een marge is om het hoofd te bieden aan onvoorziene omstandigheden. Deze marge ligt voor het gewoon lager onderwijs tussen 1060 en 1080, voor het uitgebreid lager onderwijs tussen 1080 en 1140. Ieder komt dus zonder moeite aan zijn trekken.

De vijfdaagse werkweek geldt nog niet voor alle scholen. Op het platteland is het al jaren zo, dat er vijf volle dagen worden gemaakt. Vele scholen kennen de zesdaagse week nog met de vrije woensdagmiddag. Een tussenregeling kennen de scholen die een half jaar de vrije zaterdag (in de zomer) hebben.

§ 2. WERKWIJZE DER SCHOLEN EN RESULTATEN

Ook bij de voorbereiding van dit verslag hebben enkele commissies van inspecteurs een meer speciaal onderzoek ingesteld aangaande enkele ter vergadering vastgestelde onderwerpen. Deze werkwijze voldoet uitstekend. De waarde van het verslag wordt er naar onze mening door verhoogd.

Daarenboven geeft de bespreking van de concept-verslagen de gelegenheid, de situatie over de gehele hoofdinspectie te overzien en, voorzover het in de macht van het rijksschooltoezicht ligt, middelen ter verbetering te beramen. Ditmaal waren de gekozen onderwerpen: het onderwijs in de natuurkunde, een onderzoek omtrent de toelating, het verloop en de bestemming van de leerlingen van scholen voor uitgebreid lager onderwijs, een verslag over de activiteiten van de pedagogische centra en een overzicht van die activiteiten, die in deze jaarverslagen immer als 'bijzondere voorzieningen' werden aangeduid. Het laatstgenoemd overzicht wordt, zoals gebruikelijk, in paragraaf 6 opgenomen.

Het onderwijs in de natuurkunde

A. Scholen voor gewoon lager onderwijs

Om een oordeel te kunnen vormen over de stand van het onderwijs in de natuurkunde (fysica) is het gewenst allereerst de feitelijke situatie te overzien. Dit onderwijs vormt een onderdeel van het leervak, dat in artikel 2 van de Lager-onderwijswet onder g wordt aangeduid als 'kennis der natuur'. De plant-, dier- en menskunde vallen mede onder deze verzamelnaam. Het vak 'kennis der natuur' wordt in de leerjaren één tot zes gegeven respectievelijk gedurende ongeveer 25, 25, 30, 40, 40 en 40 klokuren per jaar. Het aantal uren dat hiervan aan de natuurkunde wordt besteed, is in de leerjaren één tot vier te verwaarlozen; in de leerjaren vijf en zes vraagt het ongeveer 30% van de beschikbare tijd. Op 15% van de scholen wordt nooit onderwijs in natuurkunde gegeven; op de overige scholen wordt het gedurende het winterhalfjaar gegeven (35%), elke week (20%) of occasioneel (25%). Op het platteland domineert de behandeling 's winters, in de stad de occasionele behandeling.

Het onderwijs wordt gegeven in het klaslokaal; in iets minder dan 1% van de scholen gebruikt men het handenarbeidlokaal voor dit onderwijs. Hoewel men veelal meent dat het hier een vak betreft dat speciaal de jongens interesseert, wordt hun slechts op 5% van de scholen

extra onderwijs gegeven in de tijd dat de meisjes handwerkonderwijs ontvangen. Op enkele scholen geeft men alleen aan de jongens natuurkundelessen. Gaan we de materiële toerusting in de scholen na, dan ontdekken we het volgende. Op ruim 35% van de scholen gebruikt men geen leerboek(je); overigens zijn wel twintig verschillende methoden in gebruik. Daar het in dit leervak gaat om het bestuderen van de natuurkundeverschijnselen, is het van belang na te gaan in hoeverre deze verschijnselen met behulp van eenvoudige experimenten in de school kunnen worden gebracht. Het blijkt dan echter dat slechts een derde deel van de scholen over een voldoende instrumentarium beschikt. Mochten dan de verwachtingen niet hoog gespannen zijn, het is toch bepaald teleurstellend te vernemen dat in slechts 20% van de scholen dikwijls of in elke les wordt geëxperimenteerd; in 80% van de scholen gebeurt dit zelden of nooit!

Het is daarom gewenst te onderzoeken hoe de lessen worden gegeven en welke functie de leerkrachten aan de proef in het onderwijs toekennen. Het is jammer, dat een belangrijk aantal van de leerkrachten de proef uitsluitend ziet als een bevestiging van hetgeen de leerlingen eerst is verteld, d.w.z. als 'masterd na de maaltijd'. We komen het trouwens ook wel bij andere vakken tegen dat de leerlingen de vreugde van het zelf ontdekken door een voorbarige uitleg wordt ontnomen. Bij dit vak is het echter dubbel jammer. Een natuurkundeles vereist een goede mentale voorbereiding. Er moet een juiste motivatie zijn, er moet verwondering kunnen opkomen over het natuurverschijnsel. Samen met de leerlingen wordt naar een verklaring gezocht; zo mogelijk worden de kinderlijke veronderstellingen getoetst. Natuurlijk is een goede waarneming van de proef nodig, het moderne beweeglijke meubilair maakt een geschikte opstelling van de leerlingen mogelijk. En ook: men moet hier niet te veel in één les willen behandelen. Dat de proef uitgangspunt van de les moet zijn is toch wel de mening van de meeste leerkrachten. De proef wordt gedaan door de onderwijzer, soms door een leerling of met hulp van een leerling. Eigenlijke leerlingenproeven krijgen we in de praktijk niet te zien. Als vormen van verwerking van de les komen het meeste voor: het overnemen van een leskern, gebruik van een bij de methode behorend werkschrift en het maken van een invuloefening. Soms worden schriftelijk vragen beantwoord; ook blijft de verwerking wel achterwege. In het algemeen wordt niet gestreefd naar een zekere 'volledigheid' van de leerstof; onderwerpen die vaak de belangstelling hebben zijn: uitzetting door verwarming (de thermometer), magnetisme en elektriciteit (enkele gebruiksvoorwerpen).

Behalve de traditionele leerstof heeft op ongeveer de helft van de scholen een aantal moderne onderwerpen de aandacht: ruimtevaart, radio en televisie, een enkele maal atoomsplijting. Van een behandeling in natuurkundige zin kan nauwelijks sprake zijn; toch is het goed de leerlingen even te laten beseffen, dat er een verbindingsweg loopt van de natuurkundeles op school naar de wonderen van de moderne techniek. Dat echter de grootste wonderen niet in de techniek, maar in de natuur te belevén zijn, daarvoor moeten de kinderen worden geopend. Occasioneel wordt op 80% van de scholen enige aandacht besteed aan verschijnselen als echo, bliksem, regenboog, maar er is nog wel meer!

Het is noodzakelijk, dat de personeelsbibliotheek ook enige lectuur op het gebied van de natuurwetenschap bevat; op slechts 40% van de scholen is dit het geval en dan bestaat de collectie nog voor een groot deel uit presentemplaren! In de klasse- en uitleenbibliotheeken komen op

respectievelijk 25% en 5% van de scholen boeken met een natuurkundige inslag voor. De situatie overziende krijgen we niet de indruk dat het goed gaat met het natuurkunde-onderwijs. En dat terwijl 70% van het onderwijzend personeel in de hogere leerjaren zegt belangstelling voor natuurkunde te hebben en een bijna even groot percentage het natuurkunde-onderwijs van waarde voor het gewoon lager onderwijs acht. Er zijn ongetwijfeld verschillende factoren, die belemmerend werken. We noemen de opleiding, de gebrekkige didactiek en de onvoldoende materiële voorziening. Over de laatste is al gesproken. Nu is een uitgebreid instrumentarium geen noodzakelijke voorwaarde voor het geven van goed natuurkunde-onderwijs, het is echter wel een belangrijk hulpmiddel, zeker voor leerkrachten die weinig inventief en niet handig zijn.

Slechts ongeveer 40% van de leerkrachten meent, dat de genoten opleiding een voldoende basis heeft gelegd om dit onderwijs met vrucht te kunnen geven. Een mens kan echter na zijn schooljaren nog heel wat leren. Het blijkt evenwel, dat slechts een gering aantal leerkrachten (10%) de gelegenheid heeft benut een cursus te volgen; voor het merendeel betreft dit dan een cursus over elektriciteit, opgezet door de elektriciteitsbedrijven. Alleen daar, waar de omstandigheden bijzonder gunstig zijn (Groningen), is het percentage belangrijk groter (40%). Een goede invloed gaat uit van de nieuwe kweekschoolopleiding; in het algemeen leren de kwekelingen wel hoe zij een didactisch verantwoord les moeten geven. Op de praktijk-examens kunnen we dit constateren. Het dringt ook door in de oefenscholen van deze kweek-scholen, al komt het daar nu weer voor dat men de natuurkundelessen geheel aan de kwekelingen overlaat. Een enkele keer is deze invloed ook negatief en wel in die gevallen waarin de onderwijzer opmerkt hoe de kwekeling in zijn onervarenheid de klas niet goed overziet, waardoor het geheel onrustig en rommelig wordt. Het zwakste punt is de gebrekkige didactische aanpak van dit onderwijs.

Slechts een derde deel van de leerkrachten geeft het vak om zijn vormende waarde of mede daarom. En dat, terwijl het zoveel gelegenheid biedt tot nauwkeurig leren waarnemen, tot het zien, formuleren en in samenwerking oplossen van een probleem, tot het kritisch leren staan tegenover eigen aanvankelijk oordeel.

Het is aan te bevelen dit onderwijs exemplarisch te geven, dat wil zeggen een beperkt aantal onderwerpen welke didactisch veel mogelijkheden bieden, voorbeeldig te behandelen. In overweging kan worden gegeven een of meer leerlingen de proef te laten doen; de onderwijzer heeft dan meer overzicht over de klas. Zou de proef eens wat minder goed verlopen, dan wordt dit niet direct als een persoonlijk echee ervaren, iets waarvoor veel onderwijzers doodsbenauwd schijnen te zijn.

Waar het merendeel van de leerkrachten zeker van goeden wille is, moet het mogelijk zijn het natuurkunde-onderwijs op een hoger peil te brengen; de leerlingen zullen er dankbaar voor zijn.

B. Scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs

Daar het aantal scholen voor v.g.l.o. in vergelijking met dat van de scholen voor g.l.o. en u.l.o. zeer klein is (slechts van tien scholen zijn de gegevens in dit verslag verwerkt), kan in het alge-

meen niet generaliserend over de verschillende punten van onderzoek worden gesproken. Het vak 'kennis der natuur' wordt in elk van de beide leerjaren gegeven gedurende ongeveer veertig klokuren per jaar. Het aantal uren, dat hiervan aan de natuurkunde wordt besteed is bij de tien scholen respectievelijk 50%, 30%, 15%, 30%, 50%, 0%, 60%, 50%, 25% en 30% van de beschikbare tijd. Op vijf scholen worden de natuurkundelessen wekelijks gegeven, op drie scholen in het winterhaljaar, op één school bij taakwerk en op één school in het geheel niet. De natuurkundelessen worden op alle scholen in het klaslokaal gegeven. Op één school ontvangen de jongens extra natuurkundelessen en op twee scholen wordt uitsluitend aan de jongens natuurkunde-onderwijs gegeven.

Met het instrumentarium op de v.g.l.o.-scholen is het droevig gesteld. Acht van de tien v.g.l.o.-scholen bezitten weinig of vrijwel niets. Twee scholen hebben een behoorlijke uitrusting voor algemene natuurkunde, warmte, magnetisme en elektriciteit.

Van de tien v.g.l.o.-scholen hebben vier scholen geen enkele methode in gebruik. Twee scholen gebruiken voor de jongens 'Pak an' van Brussee en Bonk en voor de meisjes 'Het jaar rond'. Op twee scholen werkt men volgens de richtlijnen van dr. G. H. Frederik (in het kader van het l.e.a.o.-experiment), op één school maakt men gebruik van de methode 'Zien-doendenken', Nieuw Natuurkundeboek van G. H. Frederik en O. Nauta, en op twee scholen wordt gewerkt met het boek 'Natuurkundige onderwerpen' van de Stichting I.V.I.O.; verder wordt op twee scholen gebruikt 'Denken, vinden en toepassen' van Dorsman en Van der Klei. Ook komt voor 'Wij en de wereld', deel Techniek, van Groen.

Zeer teleurstellend is het feit, dat men op negen scholen zelden of nooit proeven doet, terwijl maar één school meldde dikwijls proeven te doen. De proef is (zo deze genomen wordt) tweemaal uitgangspunt van het betoog, tweemaal uitgangspunt van een klasgesprek en driemaal bevestiging van het behandelde.

Leerlingenproeven worden niet genomen en een hoogst enkele keer verleent een leerling hulp aan de proefnemende leerkracht.

Als vorm van verwerking komt driemaal de proefbeschrijving voor, viermaal het overnemen van een leskern en éénmaal de invuloefening.

Bij het v.g.l.o. wordt niet gestreefd naar volledigheid, noch naar het grondig behandelen, wat gezien de leerlingen van het v.g.l.o. ook wel begrijpelijk is.

Behalve de traditionele leerstof komen moderne onderwerpen als radio, radar, televisie en ruimtevaart en onderwerpen als echo, regenboog en bliksem maar heel oppervlakkig aan de orde, namelijk als bij de lees- en aardrijkskundeles hiervan sprake is. Het onderwijzend personeel richt zich bij het natuurkunde-onderwijs vooral op de veiligheid en het praktisch leven. Op slechts drie scholen is in de personeelsbibliotheek enige lectuur op het gebied van de natuurwetenschap aanwezig; drie scholen hebben wat presentexemplaren in de klasse- en uitleenbibliotheek en vier scholen bezitten niets op het gebied van de natuurkunde. Wel deelt 60% van het onderwijzend personeel mede, belangstelling te hebben voor natuurkunde en het van belang te achten voor het v.g.l.o., maar toch komt slechts op één school het natuurkunde-onderwijs tot zijn recht.

Van het onderwijzend personeel meent 40% dat de opleiding die ontvangen werd, een onvol-

doende basis biedt om dit onderwijs goed te kunnen geven. Van één school volgde het personeel een cursus van de heer Frederik in het kader van het l.e.a.o.-experiment en het merendeel van het personeel van twee andere scholen volgde een cursus van de heer Nicolaï of een cursus elektriciteit.

Samenvattend kan gezegd worden, dat én door de opleiding, én door de gebrekkige didactiek, én door de onvoldoende materiële voorziening het natuurkunde-onderwijs ook op de v.g.l.o.-scholen nog veel te wensen over laat.

C. Scholen voor uitgebreid lager onderwijs

Op de uloscholen staat het natuurkunde-onderwijs in hoger aanzien dan op de scholen voor g.l.o. en v.g.l.o.; het is een examenvak. Gemiddeld wordt 'kennis der natuur' in de opvolgende leerjaren onderwezen gedurende 55, 60, 75 en 80 klokuren per jaar; de natuurkunde krijgt daarvan respectievelijk 25, 35, 40 en 50 uren, dus behalve in het eerste leerjaar meer dan de helft van de beschikbare tijd. In ongeveer 20% van de scholen wordt in de derde of vierde klas, een enkele maal in beide, onderwijs in scheikunde gegeven.

De meeste scholen beschikken over een vaklokaal voor natuurkunde, slechts in 10% van de scholen is dat niet het geval. Een tiende deel van de vaklokalen moet tevens als gewoon leslokaal worden gebruikt. In 15% van de scholen beschikt men over een zuurkast met het oog op het onderwijs in scheikunde. Een natuurkundelokaal dat tevens als leerlingenpracticum is ingericht, vindt men in 20% van de scholen. Dit aantal is stijgende, nu in de nieuwe scholen een dergelijk practicumlokaal wordt ingericht. In de regel is zo'n lokaal voorzien van practicumtafels voor twee personen; er is een aansluiting voor gas en elektriciteit per tafel, voor water per twee tafels. Vóór de klas bevindt zich de demonstratietafel, langs de wanden zijn kasten en vitrines geplaatst, waarin zich het instrumentarium bevindt. Het instrumentarium voor de leerlingenproeven wordt dikwijls in laden of kastjes van de practicumtafels opgeborgen.

In vrijwel alle scholen beschikt men over een demonstratie-instrumentarium voor algemeen natuurkunde, warmte, magnetisme en elektriciteit; in 60% van de scholen ook voor mechanica, in 30% voor scheikunde. Dezelfde verhoudingen gelden ongeveer voor het leerlingen-instrumentarium in de scholen die daarmee uitgerust zijn. Enig demonstratiemateriaal voor geluid en licht vindt men slechts in 15% van de scholen. Laatstgenoemde onderdelen komen op het mulo-examen niet aan de orde. Hoewel verschillende leerboeken in gebruik zijn, domineert een bepaalde methode: 'Moderne natuurkunde voor u.l.o.' van Brussee en Jansen (in 60% van de scholen in gebruik), op een afstand gevolgd door 'Hoe en waarom' van Jonker en Zijderveld (15%), 'Natuurkunde' van Brunsting, Krans en Vrij (10%) en 'Proef en practijk' van Van Ingen Schenau (10%). Proeven worden dikwijls, soms in elke les gedaan. Zelden wordt geëxperimenteerd in de scholen die niet over een vaklokaal beschikken. De proef wordt in gelijke mate gekozen als uitgangspunt voor betoef of klasgesprek of als bevestiging van het behandelde. Dat dit laatste nog zo vaak voorkomt doet vrezzen dat de doceermethode gaarne wordt gehanteerd. Hiermee zal wel verband houden,

dat slechts 70% van de docenten van oordeel is, dat de gevolgde methode voldoende mogelijkheden tot zelfwerkzaamheid van de leerlingen, tot zelfstandig waarnemen en concluderen biedt, en ook dat slechts 60% van de docenten meent dat het karakter van de natuurkunde als experimentele wetenschap tot zijn recht komt. In nog veel mindere mate is dat het geval met de mechanica. Dit is al af te leiden uit het ontbreken van enig demonstratiemateriaal voor dit onderdeel in 40% van de scholen; in de leerlingenpractica ontbreekt het in 70% van de gevallen.

Voor de vorming van de leerlingen is deze situatie te betreuren, op de examenresultaten behoeft het geen invloed te hebben. Een degelijke oefening in het oplossen van vraagstukken is hiervoor van groter belang, waarom daaraan dan ook veel aandacht wordt geschonken. Van de geziene demonstratieproeven wordt zelden door de leerlingen een verslag gemaakt, van de leerlingenproeven gebeurt dit bijna altijd.

Als we de opleiding van de natuurkundedocenten beschouwen, moet worden opgemerkt dat een eigenlijke opleiding voor het geven van natuurkunde-onderwijs ontbreekt. Voor de akte 77b was de studie geheel of grotendeels theoretisch van aard, de akte 41b biedt weinig garantie voor deskundigheid op het desbetreffende gebied. Geen wonder dat 35% van de natuurkundedocenten oordeelt, dat de genoten opleiding geen voldoende basis voor deze onderwijstak betekent. De groep die hierover gunstig oordeelt, omvattende 50% van de leerkrachten, bestaat hoofdzakelijk uit degenen die in het bezit zijn van een diploma h.b.s.-b of gymnasium-b of die een speciale cursus hebben gevolgd.

Ruim de helft van de docenten bezit de akte wiskunde I.o., een derde deel bezit een diploma h.b.s.-b of gymnasium-b, 20% heeft een speciale cursus gevolgd. De instelling van een akte natuurkunde I.o., waarvan het bezit enige kennis van natuurkunde, vaardigheid in het experimenteren en inzicht in de vakdidactiek waarborgt, is dringend gewenst.

Hieronder volgt een gedetailleerd overzicht van de bevoegdheden in de inspecties Assen, Emmen, Groningen en Winschoten.

	A	E	G	W	totaal
alleen 77a	-	-	1	8	9
77a en o	-	1	-	-	1
77a, h.b.s.-b en o	-	-	-	1	1
alleen 77b	9	9	13	-	31
77b en h.b.s.- of gymn.-b	2	3	-	1	6
77b en o	13	7	7	8	35
77b, h.b.s.- of gymn.-b en o	8	4	9	9	30
alleen 41b	-	3	1	7	11
41b en h.b.s.- of gymn.-b	1	1	-	-	2
41b en o	1	-	-	-	1
41b, h.b.s.- of gymn.-b en o	-	-	-	4	4
totaal	34	28	31	38	131

Een veel verbreide mening, dat de prestaties van de meisjes in dit vak minder zijn dan die van de jongens, wordt door 70% van de leerkrachten gedeeld. Het is dan toch jammer, dat van de gelegenheid tot differentiatie, die het mulo-examen biedt, zo weinig gebruik wordt gemaakt. Op 75% van de scholen wordt natuurkunde als hoofdvak voor het examen gekozen, op 25% biologie. Slechts op een enkele school wordt de leerlingen enige keus gelaten, vrijwel altijd kiest de school. Ingeval natuurkunde voor het examen als bijvak wordt gekozen, is er nog de keus tussen *a.* acht verslagen van natuurkundeproeven, die de kandidaat zelf heeft genomen of heeft zien nemen, of *b.* twee onderwerpen uit interpretatie I (hierin is de gehele leerstof naar elf onderwerpen ingedeeld). In 40% van de gevallen wordt de eerste mogelijkheid gekozen. Ook hierin ligt een aanwijzing, dat in het algemeen het experiment niet de centrale plaats in het onderwijs inneemt.

Nu, zoals eerder vermeld, 20% van de scholen met een practicum voor leerlingenproeven is ingericht, bestaat de mogelijkheid tot een aanvankelijk oordeel over de nieuwe werkwijze te komen. Nadat in 1924 het baanbrekend werk van prof. Mannaert 'Natuurkunde in leerlingenproeven' verscheen, heeft het dertig jaar geduurd eer hiervan iets in de scholen doordrong. Het heeft moeten wachten op het beschikbaar komen van een gemakkelijk hanteerbaar instrumentarium en op de inrichting voor practicumlokalen.

Voor de school moest de keus wel vallen op de methode van proeven in gelijk front, dat wil zeggen alle leerlingen zijn gelijktijdig alleen of in kleine groepen bezig met dezelfde proef. Dan is een overzicht mogelijk en kan de tijd effectief worden benut. Een goede orde is noodzakelijk en een straffe organisatie, zodat het klaarzetten en opruimen van de instrumenten niet te veel tijd kost en beschadiging tot een minimum beperkt blijft. Deze werkmethode vraagt van de docent veel voorbereiding en geduld.

Niet alle onderwerpen lenen zich even goed voor een bestudering in leerlingenproeven. Dat is geen bezwaar; de demonstratieproef en de theoretische bezinning hebben nog niets aan waarde ingeboet. Een leerkracht die in elke les leerlingenproeven laat nemen, zou zijn doel voorbij kunnen schieten. Dat het merendeel van de docenten spreekt over goede tot zeer goede ervaringen, klinkt bemoedigend. Een remmende factor is ongetwijfeld het bij veel leerkrachten aanwezige gevoel steeds in tijdnood te verkeren: de leerlingen moeten immers voor het examen klaargemaakt worden. Ook moet bij de examinatoren een ontvankelijke instelling ten opzichte van de 'experimenteel' opgeleide kandidaten aanwezig zijn.

Met een woord van waardering voor de leerkrachten die, hoewel hierop door hun eigen opleiding niet voldoende voorbereid, zich met enthousiasme inzetten om de nieuwe werkwijze te doen slagen, moge dit onderdeel van het jaarverslag worden besloten.

Onderzoek omtrent de toelating, het verloop en de bestemming van de leerlingen van 61 scholen voor ulo in vier inspecties

I. Algemeen

Het onderzoek omvat 61 scholen voor ulo, namelijk 25 openbare, 32 protestants-christelijke en 4 rooms-katholieke scholen. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat bij het onderzoek zowel grote stadsscholen als kleine plattelandsscholen betrokken zijn. De personeelsbezetting

varieert tussen drie en achttien leerkrachten. De hoofden van de uloscholen hebben de benodigde gegevens verstrekt aan de hand van een aan dit rapport als bijlage toegevoegde vragenlijst.

II. De toelating

Artikel 11, derde lid, van de Lager-onderwijswet 1920, bepaalt:

'Tot een school voor uitgebreid lager onderwijs mogen slechts worden toegelaten leerlingen, die het zesde leerjaar van een school voor gewoon lager onderwijs met goede uitslag hebben doorlopen, en wier ontwikkeling en aanleg naar het oordeel van het hoofd der eerstgenoemde school zodanig zijn, dat met grond mag worden verwacht, dat zij het onderwijs der school voor uitgebreid lager onderwijs zonder bezwaar kunnen volgen'.

Uit het onderzoek is gebleken dat de hoofden van de scholen bij de toelating inderdaad steeds tot eis hebben gesteld, dat zes klassen van de lagere school moesten zijn doorlopen.

Hoe zij beoordeelden of met grond verwacht kon worden, dat de leerlingen het onderwijs zonder bezwaar zouden kunnen volgen, blijkt uit het volgende overzicht.

- a. 45 scholen: een schriftelijk of mondeling advies van het hoofd der lagere school;
- b. 6 scholen: een schriftelijk advies van het hoofd der lagere school, gecombineerd met een toelatingsexamen voor alle opgegeven leerlingen;
- c. 4 scholen: een schriftelijk advies van het hoofd der lagere school en in twijfelgevallen een toelatingsexamen;
- d. 1 school: een toelatingsexamen en bij twijfel met betrekking tot de uitslag een advies van het hoofd der lagere school;
- e. 1 school: alleen een toelatingsexamen;
- f. 3 scholen: het overleggen van een rapport van de zesde klas van de lagere school;
- g. 1 school: kennisname van het in een testrapport vermelde I.Q.

In de beide laatste gevallen werden alle leerlingen die aan deze voorwaarden voldeden, toegelaten, ongeacht de aard van het schoolrapport en de hoogte van het I.Q. Hier kan niet meer gesproken worden van het beoordelen van het al of niet geschikt zijn van de aangemelde leerlingen.

Het aantal aangemelde en toegelaten leerlingen van bovengenoemde scholen bedroeg in 1963:

genoemd onder:	aangemeld:	toegelaten:	afgewezen:
a.	1912	1881	31
b.	581	534	47
c.	363	332	31
d.	57	53	4
e.	26	26	-
f.	168	168	-
g.	52	52	-
totaal:	3159	3046	113

Niet toegelaten 3,6%.

Wanneer de verdere uitkomsten van dit onderzoek vergeleken worden met het percentage niet toegelaten leerlingen doet zich de vraag voor, of de gehanteerde toelatingsnormen wel adequaat zijn.

Dat ook de hoofden der scholen niet allen tevreden zijn over de wijze van toelating, blijkt uit de volgende door hen gemaakte opmerkingen:

- a. De wens van de ouders heeft dikwijls een te grote invloed op het advies van het hoofd der lagere school.
- b. De hoofden der lagere scholen leggen verschillende normen aan bij het uitbrengen van hun advies.
- c. Een toelatingsexamen voor een deel der aangemelde leerlingen heeft het bezwaar, dat op dezen een stempel van minderwaardigheid gedrukt wordt.
- d. Het ontbreken van uniformiteit in de eisen van toelating in een zelfde plaats of omgeving heeft een ongunstige invloed op een juiste selectie.
- e. De kans dat de personeelsbezetting door een geringere toelating in gevaar gebracht zou worden, heeft een ongunstige invloed op het hanteren van de toelatingsnormen gehad. Dit wordt mede veroorzaakt door een ongunstige spreiding van een groot aantal dikwijls te kleine scholen ten plattelande.

Als middelen ter verbetering van de toelatingsprocedure worden door bovengenoemde hoofden de volgende suggesties gegeven:

- a. Een wetenschappelijk verantwoord psychologisch onderzoek.
- b. Aan de uloschool zou een eigen opleidingsschool vanaf het vierde leerjaar verbonden moeten zijn.
- c. Vooral op het platteland zou meer gelegenheid gegeven moeten worden onderwijs op een ager niveau dan het uitgebreid lager onderwijs te volgen.

Als meer algemene opmerkingen komen naar voren:

- a. Het onderwijs op de lagere school is te weinig afgestemd op het voortgezet onderwijs.
- b. Het instellen van een brugklas, als bedoeld in de Wet op het voortgezet onderwijs, zou corrigerend kunnen werken op de tekortkomingen van de huidige toelating.

Ondanks alle opmerkingen en suggesties kan geconstateerd worden dat het aantal pogingen in de praktijk tot verbetering van de toelating te komen, uitermate gering is.

Bij de beoordeling van de afgelegde toelatingsexamens bleek, dat deze in de regel qua opzet en uitwerking een vrij sterke overeenkomst vertoonden met die voor het v.h.m.o., zij het

meestal op iets lager niveau. De selectieve waarde van dit soort werk moet ten zeerste betwijfeld worden.

Uit het vorenstaande kan in het algemeen geconstateerd worden, dat ondanks het feit dat het selectieprobleem al tientallen jaren een studie-object is, er in de praktijk van het uitgebreid lager onderwijs in dit opzicht nog weinig vorderingen gemaakt zijn.

III. Het verloop der leerlingen gedurende de vierjarige cursus 1959-1963

A. Algemeen

Van de 3652 leerlingen die werden toegelaten, vertrokken naar een andere uloschool, emigreerden of overleden 211, zodat het onderzoek zich verder over 3441 leerlingen uitstrekt.

B. Gedurende de vierjarige cursus de school zonder diploma verlaten

1. naar een hoger schooltype vertrokken na:

één leerjaar met vrucht doorlopen te hebben	80
twee leerjaren met vrucht doorlopen te hebben	11
drie leerjaren met vrucht doorlopen te hebben	19
	<hr/>
totaal	110

De bestemming van deze leerlingen was:

school voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs	96
middelbare landbouwschool	8
academische kunstnijverheid	1
politie school	1
kweekschool voor kleuterleidsters	2
zeevaartschool	2
	<hr/>
totaal	110

2. Naar een lager schooltype vertrokken na:

geen leerjaar met vrucht doorlopen te hebben	436
één leerjaar met vrucht doorlopen te hebben	211
twee leerjaren met vrucht doorlopen te hebben	30
	<hr/>
totaal	677

De bestemming van deze leerlingen was:

lagere technische school	287
huishoudschool (primaire opleiding)	179
lagere landbouwschool	80
vakschool voor de detailhandel	23
voortgezet gewoon lager onderwijs	13
gewoon lager onderwijs	4
visserijschool	2
zeevaartschool (kustvaart)	2
vakscholen voor bakkers, slaggers, enz.	13
onbekend	74
	<hr/>
totaal	677

3. Geen verder onderwijs ontvingen de volgende leerlingen:

geen leerjaar met vrucht doorlopen	130
één leerjaar met vrucht doorlopen	317
twee leerjaren met vrucht doorlopen	267
drie leerjaren met vrucht doorlopen	67
	<hr/>
totaal	781

De bestemming van deze leerlingen was in de regel: thuis in het bedrijf of de huishouding, kantoor, praktische beroepsopleidingen enz.

De juiste aantallen voor elke bestemming afzonderlijk waren moeilijk te bepalen, doordat ook de hoofden hiervan dikwijls niet op de hoogte waren.

4. Uit bovenstaande gegevens blijkt, dat van 3441 leerlingen:

a. 110 leerlingen vertrokken naar een hoger schooltype, dit is 3%.

Bij de afzonderlijke scholen lagen deze percentages tussen 0 en 9%.

b. 677 leerlingen vertrokken naar een lager schooltype, dit is 20%.

Bij de afzonderlijke scholen lagen deze percentages tussen 4 en 35%.

c. 781 leerlingen ontvingen geen verder dagonderwijs, dit is 23%.

Bij de afzonderlijke scholen lagen deze percentages tussen 8 en 46%.

Van het grootste deel der leerlingen, genoemd onder *b* en *c*, mag aangenomen worden, dat het ulo-onderwijs om welke reden dan ook op een te hoog niveau voor hen lag. Dit betreft dus 43% van de leerlingen die tot de scholen werden toegelaten.

Als we de afzonderlijke scholen in dit opzicht nagaan blijkt dit percentage te liggen tussen 31 en 60.

C. Thans nog op school aanwezig

Een deel van de leerlingen die één of tweemaal niet bevorderd werden, hebben de school verlaten en zijn opgenomen in bovengenoemde groepen. Anderen zijn echter thans nog op school om, zij het met vertraging, de cursus af te maken. 617 leerlingen of 18% hebben thans één jaar vertraging en 65 of 2% twee jaar vertraging.

Bij de afzonderlijke scholen schommelen de percentages van de leerlingen met één jaar vertraging tussen 37 en 5, met twee jaar vertraging tussen 9 en 0.

IV. Het examen

1. In de examenklas waren in 1963 in totaal 1420 leerlingen geplaatst. Van hen kregen 101 of 7% geen toestemming van de school aan het examen deel te nemen. Ondanks het feit dat de school geen toestemming gaf, deden 25 van hen examen; 16 van hen werden afgewezen, 9 behaalden een diploma.

2. Voor het A-diploma deden 1193 leerlingen examen. Van hen slaagden 1040 of 88% en werden 153 of 12% afgewezen.

Voor het B-diploma deden 151 leerlingen examen; van hen slaagden 119 of 79% en werden 32 leerlingen of 21% afgewezen.

Ook hier vertoonden de afzonderlijke scholen weer aanzienlijke verschillen; zo schommelden de percentages geslaagden voor het A-diploma tussen 100 en 46 en die voor het B-diploma tussen 100 en 0.

3. Bij het onderzoek bleek, dat twee scholen leerlingen met goede vorderingen in staat stelden reeds na drie jaar aan het examen deel te nemen.

Aan de ene school slaagden na deze drie jaren 25 en aan de andere 2 leerlingen voor het A-diploma.

Wanneer we deze aantallen vergelijken met de aantallen leerlingen die op deze scholen in 1959 werden toegelaten, verminderd met die leerlingen die naar een andere uloschool vertrokken of overleden, blijkt dat respectievelijk 30% en 2% het A-diploma in drie jaar behaalde. Hierbij moet met nadruk verklaard worden, dat aan eerstgenoemde school een internaat verbonden is.

4. Aan één school was een driejarige afdeling verbonden. Vijf leerlingen behaalden hier na drie jaar het zogenaamde ulo-certificaat. In procenten uitgedrukt was dit 5% van deze school.

5. Zoals reeds opgemerkt betreft dit onderzoek 3441 leerlingen. Van hen behaalden 27 na 3 jaar een A-diploma, 1040 na 4 jaar, terwijl 119 leerlingen na 4 jaar een B-diploma behaalden. In totaal kwamen derhalve 1186 leerlingen of 34% na drie of vier jaar in het bezit van een mulodiploma. Ook in dit opzicht vertonen de scholen onderling grote verschillen. De

percentages schommelen namelijk tussen 10 en 64. Wanneer deze getallen vergeleken worden met die welke betrekking hebben op het aantal leerlingen dat vertrekt naar een lager schooltype of de school verlaat zonder verder dagonderwijs ontvangen te hebben (totaal 43%), dan blijkt dus dat het aantal leerlingen dat na drie of vier jaar een diploma behaalt, aanzienlijk geringer is dan het aantal dat de school met negatief resultaat verlaat. Er zouden wellicht meer leerlingen de school met positief resultaat kunnen verlaten, wanneer les gegeven werd volgens een meer gedifferentieerd leerplan, afgestemd op de belangstellingsrichting en de mogelijkheden van de leerlingen.

6. Uit deze aantallen blijkt bovendien, dat het jaarlijks percentage geslaagden geen goed beeld geeft van het werkelijk rendement van de uloscholen, ook al houdt men hierbij rekening met het feit, dat leerlingen die de school zonder diploma verlaten, toch wel enig profijt van dit onderwijs gehad hebben.

V. De bestemming van de leerlingen die met een diploma de school verlaten

1. Zoals reeds is opgemerkt behaalden 1067 leerlingen na drie of vier jaar een mulo-diploma A. De bestemming van deze leerlingen was als volgt:

school voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs	64
kweekschool voor onderwijzers	168
huishoudschool vormingsklas	123
opleidingschool voor kleuterleidsters	67
uitgebreid technische school	42
middelbare land- en tuinbouwschool	25
middelbare handelsschool	1
vakschool voor de detailhandel	5
'middelbare' school voor economisch-administratief onderwijs	5
politie school	11
kunstacademie	2
uloschool (aanvullingsdiploma)	21
verpleging, doktersassistente, apothekersassistente, analyste	13
andere beroepsgerichte opleidingen	11
kantoor, andere betrekkingen, onbekend	509
	—
totaal	1067

Uit deze cijfers blijkt, dat een groot deel van de leerlingen na het behalen van het A-diploma nog verder dagonderwijs ontvangt, terwijl een deel van de overigen in parttime onderwijs of gedurende de avonduren nog een vakopleiding volgt.

2. De bestemming van de 119 leerlingen die een B-diploma behaalden, was als volgt:

school voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs	25
hogere technische school	19
'middelbaar' economisch-administratief onderwijs	3
huishoudschool - vormingsklas	4
kweekschool voor onderwijzers	19
hogere landbouwschool	2
middelbare landbouwschool	5
uitgebreid technische school	9
opleidingsschool voor kleuterleidsters	1
zeevaartschool	3
analystenopleiding	8
verpleging	3
betrekking en onbekend	18
	<hr/>
totaal	119

Uit dit overzicht blijkt, dat slechts een klein deel der leerlingen dat het B-diploma behaalde, geen verder dagonderwijs volgt.

3. Uit de gegevens vermeld onder 1 en 2 blijkt, dat het ulo-onderwijs voor de leerlingen die de school met positief resultaat verlaten, het karakter heeft gekregen van algemeen voortgezet onderwijs, dat nog door een verdere beroepsopleiding afgerond moet worden, terwijl ook nog een deel zijn studie voortzet bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs.

VI. Voorlichting voor school- en beroepskeuze

Eveneens werd de hoofden verzocht inlichtingen te verstrekken over de activiteiten van de school inzake school- en beroepskeuzevoorlichting aan de examenkandidaten. Uit de antwoorden blijkt, dat de scholen de noodzakelijkheid van deze voorlichting waarschijnlijk wel inzien, maar dat van voldoende georganiseerde activiteiten op dit gebied nauwelijks gesproken kan worden.

In de meeste gevallen vond de voorlichting plaats door ambtenaren van een gewestelijk arbeidsbureau, in sommige gevallen gecombineerd met een beroepentoonstelling. Voor het overige bleef het beperkt tot informatie over het militaire apparaat, politie en verpleging. Een enkele maal gaven leiders van andere onderwijsinstellingen voorlichting over verdere studiemogelijkheden.

Ook werd vermeld, dat veelvuldig gesprekken in de klas of met de ouders en hun kinderen over beroeps- of schoolkeuze gevoerd werden.

VII. Behalve de reeds genoemde conclusies kan nog geconstateerd worden:

a. De scholen hebben, ondanks de vele hieraan verbonden werkzaamheden, spontaan aan het onderzoek meegewerkt.

b. De uitkomsten van dit onderzoek stemmen overeen met de resultaten van overeenkomstige studies. Toch hebben de verkregen cijfers verontrusting gewekt bij het personeel van de afzonderlijke scholen.

Dit blijkt onder anderen uit verscheidene reacties bij de inzending van de vragenlijsten en tijdens schoolbezoeken.

c. De meeste scholen konden uit hun administratie de gevraagde gegevens putten. Bij de enkele scholen waar dit niet het geval was, is het onderzoek een goede stimulans gebleken om de administratie beter te verzorgen.

De activiteiten van de pedagogische centra

In tegenstelling met vorige jaren kan nu worden geconstateerd, dat de inspecteur goed is geïnformeerd over de werkzaamheden der centra in zijn ambtsgebied.

De algemene activiteiten der centra blijken zich, vooral wat het Algemeen Pedagogisch Centrum betreft, nog uit te breiden.

Zo hield het A.P.C. dit jaar zijn bekende cursussen in Assen I en II (beide voor het vierde opeenvolgende jaar), Drachten (weer na één jaar onderbreking), Emmeloord (in september gestart), Emmen I en II (beide voor het zesde jaar), Enschede I (derde jaar), II en III (beide voor het zesde jaar), Groningen (derde jaar), Heerenveen (vijfde jaar), Leeuwarden I en II (beide voor het derde jaar), Meppel (vijfde jaar), Winschoten (eerste jaar) en Zwolle (derde jaar).

Er zijn plannen voor een cursus in Appingedam, Bergum en Hengelo.

Bij deze cursussen vormden na het eerste jaar steeds de gegeven praktijkles en de door de deelnemers daarop in de eigen klas toegepaste les(sen) de ruggegraat, niet alleen bij rekenen en taal, maar ook en vooral bij de expressievakken.

Het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum voltooide dit jaar zijn cursus voor het pedagogisch certificaat in Leeuwarden. Alle deelnemers maakten de gehele cursus mee, slechts enkelen gaven zich op voor het examen. In Emmen werd met het tweede jaar begonnen, terwijl men ook in Zwolle per oktober 1963 zou starten.

Streekconferenties werden gehouden in Beilen, Emmeloord, Heerenveen en Leeuwarden. In deze laatste plaats werden samen met de afdeling van de P.C.O.V. een drietal bijeenkomsten belegd over verschillende rekendidactische problemen. Hier vormden ook praktijklessen een integrerend onderdeel.

Er zijn volgens de inspectie plannen voor een tweetal conferenties te Meppel: in oktober over taal-lezen en in november over expressie.

Van het Katholiek Pedagogisch Bureau zijn dit jaar geen algemene activiteiten te melden. Het aantal contactscholen voor het g.l.o. breidt zich eveneens uit.

Het A.P.C. heeft er in Assen, Deventer, Emmeloord, Enschede 2 x, Groningen 2 x, Heerenveen, Meppel en Nijeveen.

Het Pedagogisch Centrum van de gemeente Enschede heeft in één school de leiding van de vernieuwing op zich genomen en volgt de gang van zaken aan een drietal zogenaamde milieu-scholen.

Het C.P.S. kent nog de indeling in A-scholen, die al vanouds door het centrum werden begeleid, en in B-scholen, die directe supervisie hebben van een naburige kweekschool. Het zijn Assen, Bedum (A), Emmen, Groningen-Oosterhamriklaan 20 (A), Grootegast, Meppel (A), Westenholtte, Workum, Zwagerveen (A) en Leeuwarden (B).

Het K.P.B. werkt in deze hoofdinspectie nu in zes groepen. Groep IV omvat: Bolsward, Dokkum, Drachten, Dronrijp, Franeker 2 x, Heerenveen, Sneek en Workum. Op de bijeenkomsten van de personeelsleden in Leeuwarden werd o.a. een serie lessen gegeven over beeldende expressie en er zijn plannen deze te vervolgen met verbale expressie. Ook door de zeer verspreide ligging der scholen bleek het nog niet mogelijk praktijklessen te geven of het schoolbezoek intensief ter hand te nemen. Plannen daarvoor worden ontworpen.

Alleen via leraren der kweekschool te Hengelo heeft het centrum contact met de rayons Enschede I en II en Hengelo I en II.

Het systematische en juist door zijn praktijkbegeleiding zo succesvolle werk van de fraters is vorige jaren reeds beschreven. Men gaat langs dezelfde wegen verder. In Enschede is nu nog slechts één katholieke school niet aangesloten; in de meeste scholen is men daar gevorderd tot en met de derde klas; van de Hengelose scholen zijn een zestal reeds doorgegaan tot de vijfde klas.

Hoezeer het werk ook te waarderen valt, er zijn toch bezwaren te opperen. Het is de vraag of het aantal scholen langzamerhand niet te groot wordt voor deze begeleiders; het produceren van de projecten vraagt veel kosten en tijd; voor de hogere leerjaren is het cursorisch onderwijs te veel tijd op om de projecten helemaal tot hun recht te doen komen.

Het C.P.S. en het K.P.B. organiseren voor hun contactscholen studieconferenties, die met een enkele uitzondering wel aan hun doel beantwoorden: ze scheppen een band tussen de medewerkers en geven activerende voorlichting over verschillende nieuwere aspecten van onderwijs in bijvoorbeeld handwerken, zingen, biologie, tekenen en natuurkunde.

Deze conferenties kunnen echter het praktische werk in de scholen niet vervangen; daarvoor is hun karakter ten aanzien van de betrokken leerkrachten te vrijblijvend en te incidenteel. Samenvattend kan men zeggen, dat het A.P.C. in deze hoofdinspectie met regelmatige in de praktijk staande vaksgewijze activering gevorderd is tot het stadium, waarbij de scholen na zes jaar begeleiding met goede verwachting geheel zelfstandig als mentor van een nieuwe groep scholen de vernieuwing verder kunnen verbreiden.

Het C.P.S. is door gebrek aan een werkplan en een tekort aan praktijkwerk minder ver. De overdracht moet daar nog beslist worden ontraden. Het is verheugend te vernemen dat men daar ook de onmisbaarheid van praktijklessen inziet: er bestaan plannen vanaf 1 januari

1964 gedurende vijf jaar een tiental praktijklessen op de scholen te geven en maandelijks per school een hele dag uit te trekken voor direct contact in de school.
Het K.P.B. wil ook de praktijklessen meer centraal stellen. Het Twentse voorbeeld met zijn uitstekende resultaten zal daartoe mede hebben aangemoedigd.

Het v.g.l.o.-experiment is in volle ontwikkeling.

Het A.P.C. heeft als scholen voor l.e.a.o. aangewezen: Almelo, Enschede, Hengelo en Harlingen. Daarnaast staat dan nog een kring van scholen die op eigen verantwoordelijkheid het economisch administratief onderwijs trachten te bevorderen, namelijk de scholen te Assen, Drachten, Enschede, Groningen, Stadskanaal en Wildervank.

Het C.P.S. begeleidt de Talmaschool te Groningen, die op haar beurt weer bestemd is als informatiebron voor alle v.g.l.o. in het noorden.

Het K.P.B. heeft in september 1963 de v.g.l.o.-school voor meisjes te Heeten en de gemengde v.g.l.o.-school te Goor voor het l.e.a.o. gekozen.

De in dezen nauw samenwerkende centra volgen de bekende didactiek.

Enige distantiëring van de I.V.I.O.-lessen, die nog al eens te veel op volwassenen blijken te zijn ingesteld, wordt merkbaar. De lessen worden nu meer als middel dan als doel gebruikt.

Ook bij het ulo-experiment kan men langzamerhand spreken van een zich doorzettende vernieuwing.

Het A.P.C. heeft al vier scholen die zelfstandig voor de overdracht in een rayon moeten zorgen, en wel:

Groningen: Akkrum, Diever, Emmen 2×, Groningen 2×;

Holten: Almelo, Borculo, Borne, Deventer, Goor, Lochem, Neede;

Emmen (Baander): Ter Apel, Borger, Coevorden, Emmer Compascuum, Klazienaveen, Oosterhesselen;

Enschede (Vermeer): vier scholen in Enschede.

Het C.P.S. heeft in deze hoofdinspectie slechts één experimenteer-uloschool, namelijk te Emmeloord.

In de cursus 1962-1963 was de belangstelling voor de driejarige afdeling te klein om een aparte klas te vormen. Mede door het feit dat de middelbare landbouwscholen thans weer bereid zijn leerlingen met een diploma driejarige ulo toe te laten, is dat nu wel mogelijk.

In tegenstelling tot de scholen van het A.P.C. vindt de differentiatie bij die van het C.P.S. plaats na het tweede jaar.

Ook is per september een afdeling m.e.a.o. gestart, bedoeld voor bezitters van het mulo-diploma met aantekening middenstand.

Het K.P.B. heeft hier geen experimenteer-uloscholen.

De uloconferentie van het A.P.C. te Beckbergen met ± 140 deelnemers is geslaagd te noemen.

De andere centra hadden voor het u.l.o. geen bijeenkomsten.

Lichamelijke opvoeding

Er wordt gezegd en waarschijnlijk is het wel waar, dat ons Nederlandse volk veel belangstelling heeft voor sport en sportprestaties. Dat het de grote waarde van de minder spectaculaire, maar voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid oneindig meer doeltreffende lichamelijke opvoeding en oefening inziet en beleeft, kan met reden worden ontkend. De ouderen zijn er niet bij groot gebracht. De jeugd zou het moeten hebben van de school en dus van de onderwijzers. Wie zou denken dat er in dit opzicht in de loop van de laatste jaren, zeggen wij na de laatste wereldoorlog, veel is verbeterd, komt in feite meestal bedrogen uit. Waaraan is zulk een teleurstellend resultaat toe te schrijven? Het ontbreekt toch waarlijk niet aan pogingen tot stimulering van de lichamelijke opvoeding. De opleiding van de onderwijzers aan de kweekscholen is onder meer op dit punt veel verbeterd. Schier alom zorgen de gemeente- en schoolbesturen, vooral ook op aandrang van de inspectie, voor naar de gegeven mogelijkheden verbeterde accommodaties en hulpmiddelen.

In deze hoofdinspectie is in de loop der jaren sedert 1946 onder meer het volgende gedaan om de onderwijzers te helpen op het terrein van de lichamelijke opvoeding:

- a. in de Leidraad zijn aanwijzingen gegeven voor een goed samen te stellen leerplan, waar nodig voorzien van onderwijskundige aanwijzingen;
- b. het desbetreffende hoofdstuk van de Leidraad is bij de vele herdrukken voortdurend herzien en gecompliceerd;
- c. door de instelling van de schooldiploma's voor de lichamelijke geoefendheid, eerst voor de lagere scholen en later ook voor de v.g.l.o.- en uloscholen, hoopten wij de belangstelling voor dit vak te wekken en te onderhouden, en gaven wij de minder bekwame leerkrachten tenminste een idee van hetgeen zij ter voorbereiding van de 'schooldagen voor de lichamelijke opvoeding' konden doen;
- d. met hetzelfde doel, de helpende hand te bieden bij de bepaling van de leerstof, stelden wij de zgn. schoolvorderingenboekjes samen;
- e. een onderzoek naar het aantal verzuimde lesuren leidde tot de raadgeving, een derde lestijd voor de lichamelijke oefening in de roosters op te nemen;
- f. een onderzoek werd ingesteld naar de aansluiting van het onderwijs in de lichamelijke oefening in de eerste leerkring van het gewoon lager onderwijs aan dit onderwijs op kleuterscholen; het verslag van dit onderzoek is onlangs in druk verschenen;
- g. de meeste consulenten voor de lichamelijke opvoeding hebben applicatiecursussen gehouden en voorlichtingsbijeenkomsten belegd, nog afgezien van de raadgevingen en aanwijzingen die zij bij het bezoeken van de scholen en lessen verstrekken.

Als ik nu, na ruim vijftien jaren, het resultaat van al deze bemoeiingen, van al deze inspanning en zorg aan de hand van de verslagen der consulenten overzie, dan moet ik nog altijd tot de gevolgtrekking komen, dat het vrij gering en bijna ontmoedigend is. In de eerste plaats is het welhaast een uitzondering als een onderwijzer of een onderwijzeres, die bij het kweek-schooleindexamen de bevoegdheid voor het vak lichamelijke opvoeding niet heeft verkregen,

probeert die alsnog te behalen. Uit het onderzoek van een der consulenten blijkt, dat 10% van de leerkrachten in zijn ambtsgebied de bevoegdheid mist. Het aantal onbevoegden dat dertig jaar geleden en eerder bij het onderwijs kwam, is slechts weinig groter dan het aantal van heden, dat tien jaar geleden en later zijn intrede deed, en de cijfers wijzen volstrekt niet op verbetering. Over de lessen die dan door wel bevoegde leerkrachten worden gegeven, luiden de berichten van de consulenten ongunstig. 'Men doet maar wat; van onderwijs naar een vast plan is geen sprake; veel spelen en spelletjes; dat een bal ergens anders voor gebruikt kan worden dan er wat mee heen en weer te gooien of er zo gauw mogelijk tegen te schoppen wordt niet ingezien; men draait als de consulent er is een routinelesje af, belooft in het vervolg op tijd te beginnen en voor sportkleding te laten zorgen,' enz. enz.

Heel dikwijls worden de lessen helemaal niet gegeven. 'Het weer is te slecht, te koud, te warm, te vochtig (het speelkwartier kon nog juist doorgang vinden); de kinderen hebben zich in de klas onordelijk gedragen, daarom zijn zij heden verstoken van lichamelijke oefening; het is repetitietijd, de tijd voor 'de gym' kan er deze week beslist niet af; de kinderen van mijn school hebben zo'n laag I.Q., dat ik wel wat anders heb te doen;' wederom enz. enz. Een van de consulenten maakt de m.i. juiste opmerking, dat een onderwijzer in Zweden (en waarschijnlijk ook in Duitsland en Engeland), die het vak lichaamsoefeningen zou verwaarlozen, in de school spoedig onmogelijk zou zijn, ofschoon de omstandigheden waarop men hier te lande zijn excuses motiveert, elders niet beter zijn.

De oorzaak van de voortdurend onbevredigende toestand ligt voor een deel in het feit, dat de onderwijzer op de lagere school wordt geacht alles te kunnen, los van de vraag of hij voor een deel van zijn werkzaamheden bekwaam is en er belangstelling voor heeft. Van algemene bekendheid is naar mijn veronderstelling, dat het tekenen, de muzikale vorming en de kennis der natuur er weinig of niets beter voorstaan dan de lichamelijke oefening. Ten aanzien van de lichamelijke opvoeding echter overheerst het gevoel, dat dit onderdeel van de leerstof nu wel echt een niet-integrale, maar een soort voor de aardigheid toegevoegde bezigheid is. En deze houding jegens de lichaamsoefening schijnt wel haast algemeen en onverbetterlijk te zijn bij vele leraren en onderwijzers.

Hierop stuiten alle pogingen tot verbetering af. 'Wem nicht zu raten ist, dem ist auch nicht zu helfen!'

Mijn reeds lang gevestigde overtuiging is, dat het onderwijs in de lichamelijke vorming moet worden toevertrouwd aan de daarvoor expresselijk gegualificeerde leerkracht, hetgeen niet te kort behoefte te doen aan de eerbied en dank voor degenen onder de onderwijzers die het vak thans met liefde of tenminste met trouwe plichtsbetrachting geven. Het wordt hoog tijd dat een bevoegdheid voor de lichamelijke opvoeding wordt ingesteld, die voor het lager onderwijs geschikt zal zijn, en dat dit onderwijs, zoals gezegd, in de handen van vakleerkrachten komt. Dan pas kan het in afzienbare tijd uit zijn met het gesukkel op dit gebied. Slechts van hem of haar die in het onderwijs in de lichamelijke vorming een levenstaak ziet, kan het heil worden verwacht en daardoor kan worden bereikt, dat op den duur de waarde er van gemeengoed wordt in de overtuiging van ons volk. Wij hebben nu zo langzamerhand de schijn, en niet eens de schone schijn, in voldoende mate hoog gehouden.

§ 3. LEERLINGEN EN OUDERS

Leerplicht en schoolverzuim

In het algemeen wordt de Leerplichtwet goed door de ouders nageleefd. Er zijn scholen, voornamelijk op het platteland, waar in geen jaren een geval van ongeoorloofd schoolverzuim voorkomt, althans niet wordt doorgegeven. De hoofden van de scholen die het vertrouwen van de ouders bezitten, weten de verzuimen, ook de ongeoorloofde, op verstandige wijze tot een minimum te beperken. Zij weten wel hoever zij kunnen gaan, wanneer zij gebruik maken van hun bevoegdheid tot het geven van verlof op grond van het bepaalde in artikel 16 van de Leerplichtwet.

Het feit dat op vele plaatsen nog steeds op de zaterdag school wordt gehouden, heeft nog niet geleid tot vermeerdering van het aantal ongeoorloofde verzuimen. Laatkomers zijn er op zaterdag echter meer dan op andere dagen.

De grootste moeilijkheden doen zich voor in de periode die voorafgaat aan de zomervakantie. Het aantal ouders dat zelf de vakantiespreiding wil bevorderen neemt toe, al kan er nog niet van een verschijnsel worden gesproken. Opmerkelijk is ook hier weer, dat de scholen die de minste last hebben van aanvragen als hierboven signaleerd, van oudsher dank zij hun leiding het beste contact met de ouders hebben. Scholen waarbij dat in bepaald mindere mate het geval was, komen met een vrij groot aantal aanvragen van ouders, waarvan het aantal schooltijden waarvoor verlof wordt gevraagd meer dan tien is.

Van ongevroegd vakantieverlof nemen is niet gebleken.

Het aantal processen-verbaal is beduidend minder dan b.v. tien jaar geleden. Zelfs op de scholen die vroeger regelmatig ongeoorloofde verzuimen moesten doorgeven, loopt het aantal terug. Het is nu vrijwel beperkt tot uitgesproken a-sociale gezinnen of incidentele gevallen.

Van de loop van de strafvervolgning worden de hoofden der scholen en de commissies tot wering van schoolverzuim op de hoogte gehouden.

Genoemde commissies verrichten goed werk. Over het tempo van hun werkzaamheden bereiken mij geen klachten.

Het gedrag der leerlingen

Over het gedrag van de leerlingen in het verband van de school hebben de inspecteurs weinig of geen klachten. Wel is ten aanzien van het gedrag in het algemeen genomen de invloed van de volkswelvaart in zoverre merkbaar, dat de kinderen soms over ruim zakgeld beschikken, hetgeen zij voor de aankoop van allerlei snoepgoed aanwenden.

De klacht dat de kinderen, meestal tengevolge van de televisie, te laat naar bed gaan is vrij algemeen.

Buitengewoon begaafde leerlingen

Het onderzoek van de buitengewoon begaafde leerlingen is in 1963 voor het eerst niet door de inspecteurs verricht, maar rechtstreeks door het departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen georganiseerd.

De hoofden van scholen moesten inlichtingen verstrekken. Van de gegeven inlichtingen hing het af of deze leerlingen zich aan een nader psychotechnisch onderzoek moesten onderwerpen.

De nieuwe opzet lijkt mij beter omdat de inspecteur toch reeds zwaar met werkzaamheden is belast. Bovendien waarborgt de nieuwe werkwijze meer objectiviteit. Alle daarvoor in aanmerking komende leerlingen krijgen nu dezelfde opgaven te verwerken en moeten hetzelfde onderzoek ondergaan.

Samenwerking van huis en school

Van de contactmiddelen tussen huis en school acht ik het huisbezoek het belangrijkste. Bij de schoolbezoeken blijkt dikwijls dat het onderwijzend personeel de gezinnen niet kent. Voor de dorpsscholen geldt dit in mindere mate.

Het is van groot belang dat alle onderwijzers de gezinnen waaruit hun leerlingen komen, leren kennen. Naar mijn mening zou zowel hun pedagogische als hun didactische taak hierdoor verlicht worden. Vooral de zwakbegaafde kinderen eisen een verantwoorde aanpak, die in nauwe samenwerking met de ouders tot stand moet komen. Het huisbezoek kan hier waardevolle gegevens verschaffen, waarmee de onderwijzer in de klas zijn voordeel kan doen. Afgezien van dit te weinig in toepassing gebrachte middel ter bevordering van de samenwerking tussen school en huis is het toch wel verblijdend, dat de school langs andere wegen wel contact met het gezin zoekt. Niet alleen verschijnen er steeds meer schoolkrantjes, maar ook het aantal contactavonden wordt steeds groter en hier is gelegenheid voor de onderwijzer(es), rustig met de ouders over hun kind te spreken.

Op de vergaderingen van de oudercommissie is meestal het hoofd der school en soms het hele personeel aanwezig. Daar worden zaken besproken die aan de periferie van het onderwijs liggen als: schoolreises, schoolfeesten, sinterklaasviering, schoolwedstrijden, schoolsparen en meer van dergelijke zaken. Daar waar de verhouding goed is en het hoofd zijn plaats weet, overlegt hij deze dingen met de oudercommissie, zonder toe te staan dat deze zich in de eigenlijke schoolzaken mengt.

Over het algemeen beseffen deze commissies goed wat ze kunnen en mogen doen en wat er van hen verwacht wordt. De oudercommissies kunnen voor de school een grote steun zijn, en het is niet te verwonderen dat ze ook aan verschillende bijzondere scholen worden ingesteld. Het bestuur als bevoegd gezag heeft vooral in grote plaatsen een andere dan de dienstverlenende taak van de oudercommissie.

In Meppel heeft een groep ouders zich tot het gemeentebestuur gewend met het verzoek een adviescommissie in het leven te roepen, die geraadpleegd moet worden voordat de gemeenteraad belangrijke beslissingen ten aanzien van het openbaar onderwijs gaat nemen,

maar die ook uit eigen beweging het gemeentebestuur kan adviseren. Deze commissie heeft dus veel weg van de schoolraad, waarvan sprake is in de door de minister bij de Tweede Kamer ingediende wijziging van de Lager-onderwijswet 1920.

§ 4. ONDERWIJZEND PERSONEEL

De onderwijzers zijn in het bezit van de wettelijke bevoegdheid: in dit opzicht zijn zij allen gelijk. Ten aanzien van wat in de jaarverslagen wordt genoemd: de bekwaamheid en de toewijding zijn zij verschillend. Dat is bij zulk een omvangrijk korps trouwens niet anders te verwachten. Over het algemeen genomen prijzen de inspecteurs wel de bekwaamheid; de toewijding kon wel eens met wat meer duidelijkheid aan de dag treden. Van werkelijk plichtsverzuim is overigens weinig of geen sprake. Aan de andere kant kan ook weer niet worden gezegd dat de vernieuwing van het onderwijs nu algemeen met geestdrift en arbeidslust wordt begroet. Schaars zijn de scholen die wat de didactische aanpak betreft, het leerplan, de schoolorganisatie en wat dies meer zij, werkelijk ten voorbeeld kunnen worden gesteld. De jongere hoofden van scholen tonen wel dikwijls een verfrissende activiteit, die de andere leerkrachten ook stimuleert en het geheel merkbaar doet opleven.

Over de mogelijkheid van de benoeming van hoofden van scholen luiden de berichten van de inspecteurs de laatste tijd iets gunstiger. Er is weer mogelijkheid tot keuze. Voor de functie van schoolhoofd in een paar dorpen in Drenthe meldden zich 17 tot 53 sollicitanten aan. De gemeente- en schoolbesturen doen dan ook wat zij kunnen om gegadigden te verkrijgen. Van een dorpsschool werden in de advertentie de volgende voordelen opgenoemd:

- a. het schoolgebouw is nieuw en naar de eisen des tijds ingericht;
 - b. de school heeft een automatisch werkende centrale verwarming;
 - c. er is een nieuwe woning beschikbaar;
 - d. deze is voorzien van een garage;
 - e. de plaats is gunstig gelegen met goede verbindingen met ietwat grotere plaatsen, die op hun beurt ook weer gunstig gelegen zijn;
 - f. er is veel natuurschoon;
 - g. het verplaatsingsbesluit is van toepassing.
- 'Verborgen' zijn deze verleiders, terecht overigens, bepaald niet!

De voorziening van de uloscholen met bevoegde leerkrachten baart nog steeds zorg. Er geschieden nog veel benoemingen van onderwijzers die niet in het bezit zijn van een der ulobevoegdheden. Een der inspecteurs geeft een overzicht van het aantal bevoegdheden voor de vakken *l* tot en met *p* van de leerkrachten bij het uitgebreid lager onderwijs in de jaren 1962 en 1963:

bevoegdheden	aantal in	
	1962	1963
Frans l.o.	26	26
Duits l.o.	36	39
Engels l.o.	40	38
wiskunde l.o.	21	22
handelskennis l.o.	29	32
Frans m.o.	2	2
Duits m.o.	2	4
Engels m.o.	2	2
wiskunde m.o.	1	1
boekhouden m.o.	1	2
totaal	160	168

'Ogenschijnlijk valt hier een geringe verbetering te constateren', schrijft de inspecteur, 'maar wanneer in aanmerking wordt genomen dat het aantal leerkrachten aan uloscholen steeg van 95 tot 106, dan blijkt dat het gemiddeld bezit aan deze akten daalde van 1,79 tot 1,58'. Aangezien de bovengeschetste situatie over het algemeen genomen weinig verschilt met die in de andere inspecties, behoeft het geen betoog, dat de minister vele verzoeken bereiken om dispensatie ingevolge de zgn. Noodwet-ulo. Nu schijnen er wel meer onderwijzers dan enkele jaren geleden de studie voor de bevoegdheden aan te vatten. Er bestaat, althans numeriek, een stijgende belangstelling voor de c-cursussen van de kweekscholen. Het valt echter op dat slechts een klein aantal de studie voor een lagere of een middelbare akte met gunstig gevolg beëindigde. Of de geringe studiec capaciteit of gebrek aan doorzettingsvermogen de oorzaak is, is moeilijk na te gaan.

§ 5. SCHOOLGEBOUWEN

Over de gebouwen, de achterstand in de uitbreidings- en vooral bij de vervangingsbouw, over de nogal langdurige procedure bij het bouwbeleid en over alles wat hiermede samenhangt, is in deze verslagen meermalen uitvoerig geschreven. Snelle voorziening zal wel moeten wachten tot het moment waarop ieder Nederlands gezin een woning heeft. Het onderhoud van de gebouwen is meestal ook maar matig: er is gebrek aan werkkrachten en bij oude gebouwen wacht men liever tot de vergunning voor nieuwbouw is afgekomen. Gebrek aan arbeidskracht en hoge lonen elders belemmeren nog steeds het schoonhouden van de lokaliteiten.

Bij een onderzoek naar wat ik eufemistisch noem de zeer oude en ondoelmatige gebouwen (populair gezegd: de krotgevalen) bleek een achterstand die, gezien het geringere voor dit doel afgezonderde bouwvolume, nog in geen jaren zal zijn ingehaald.

§ 6. BIJZONDERE VOORZIENINGEN

Zoals in het vorige jaarverslag is aangekondigd en ook in het begin van de tweede paragraaf is gezegd, is gedurende het verslagjaar een speciaal onderzoek ingesteld naar de 'bijzonder-voorzieningen'. Onder deze verzamelnaam worden begrepen activiteiten die de school ontwikkelt op een gebied, dat niet onmiddellijk bepaald wordt door het onderwijs in engere zin. De veranderende inzichten over onderwijs en opvoeding en het sterk veranderde maatschappelijk bestel hebben er toe geleid, dat de school in verschillende opzichten een geheel andere taak heeft gekregen dan de school van enkele tientallen jaren geleden. Zij heeft taken van het gezin geheel of gedeeltelijk op zich genomen of naar zich toegeschoven gekregen. Deze taken liggen op het terrein van de verzorging van het lichamelijk of het geestelijk welzijn van het kind of hebben betrekking op de ontplooiing van verstand en gevoel. De school biedt organisatorisch een gemakkelijk aangrijpingspunt, te gemakkelijk soms naar het oordeel van vele leerkrachten, die van mening zijn dat de zo nodige rust in de school te vaak wordt verstoord. Er is evenwel geen school die aan geen enkele van de hieronder te noemen activiteiten haar medewerking verleent. De meeste scholen leggen zich een verstandige beperking op.

Het hieronder volgende overzicht bedoelt niet slechts een opsomming te geven. Het wil ook een beeld en een indruk geven van de pedagogische en maatschappelijke situatie waarin de huidige school zich bevindt. De activiteiten zijn zo systematisch mogelijk gegroepeerd.

Beroepskeuzevoorlichting en beroepenvoorlichting

Er dient een duidelijk onderscheid gemaakt te worden tussen beroepskeuzevoorlichting en beroepenvoorlichting.

Beroepskeuzevoorlichting houdt in: het geven van beroeps- en studie-adviezen aan hen die daarom verzoeken, veelal op basis van een hiertoe ingesteld psychologisch onderzoek.

Beroepenvoorlichting is: het verschaffen van oriëntatie, kennis en inzicht aangaande de structuur en de inhoud van de verschillende opleidingen, beroepen, functies, de plaats van deze beroepen en functies in de samenleving en de omstandigheden waaronder een beroep wordt uitgeoefend.

De beroepenvoorlichting is steeds op een groep geïnteresseerde jongeren of ouderen gericht. Zij is dus voornamelijk een collectieve voorlichting.

De beroepskeuzevoorlichting is op het persoonlijk advies gericht.

Beide vormen van voorlichting zijn echter nauw verwant, zoals in de praktijk geregeld blijkt. Bij de advisering wordt vaak voorlichting omtrent de mogelijkheden gevraagd, terwijl collectieve beroepenvoorlichting in persoonlijke adviezen kan uitmonden.

Voor de beroepenvoorlichting biedt samenwerking met de rijksarbidsbureaus goede mogelijkheden voor een verantwoorde opzet. Deze dienst beschikt langzamerhand over een goede beroependocumentatie. De voortgaande studie van specialisten bij deze dienst biedt een garantie dat de voorlichting in methode en inhoud bij de tijd blijft.

Beroepenvoorlichting g.l.o./ulo

De arbeidsbureaus breiden hun werkzaamheden met betrekking tot de scholen regelmatig uit. Ten behoeve van ouders en leerlingen wordt in tal van gemeenten een beroepententoonstelling gehouden. De gemeentebesturen verlenen bij het organiseren van deze tentoonstelling gaarne hun medewerking door het beschikbaar stellen van ruimte.

De arbeidsbureaus stellen zich ten doel een duidelijk overzicht te geven van een groot aantal beroepen die bij de beroepskeuze van betekenis kunnen zijn. Op vele stands met om een verticale as draaiende borden staan markante dingen over deze beroepen afgebeeld. De tentoonstelling is toegankelijk voor de leerlingen van de vijfde en zesde klasse van de scholen voor g.l.o. en de derde en vierde klasse van scholen voor ulo, die er in klasseverband heengaan. 's Avonds is er gelegenheid voor de ouders een kijkje te nemen. Er is een afdeling speciaal voor de jongens en één voor de meisjes. Bij de verschillende stands geven daarvoor opgeleide dames en heren toelichting aan de groepen schoolkinderen.

Bij de opening van de tentoonstelling worden behalve het gemeentebestuur en de inspecteur, de hoofden der scholen en de oudercommissies uitgenodigd.

Beroepenvoorlichting ulo

Voor de leerlingen van de hoogste klassen van een aantal uloscholen wordt ook een geheel andere vorm van voorlichting georganiseerd. Naar het voorbeeld van de inspectie Deventer heeft men dit ook in de inspectie Dokkum ter hand genomen en andere inspecties zullen nog wel volgen.

De gedachte die hieraan ten grondslag ligt, komt voort uit de overtuiging dat het voor tal van ouders steeds moeilijker wordt uit de veelheid van beroepen een juiste keuze te maken. In vele gevallen heeft men er slechts een vaag idee van welke mogelijkheden een bepaald beroep biedt. Een betere oriëntering vergemakkelijkt de keuze. Persoonlijk contact met leidende figuren kan daartoe een bijdrage leveren. Daarom worden deze uitgenodigd om op een of meer avonden de ouders en de leerlingen van voorlichting te dienen. Plaatselijke industrieën, bedrijven als de P.T.T. en de Nederlandse Spoorwegen, scholen voor verder voortgezet onderwijs als de kweekschool voor onderwijzers, de opleidingsschool voor kleuterleidsters, de h.t.s., de u.t.s., de nijverheidsschool voor meisjes, analystencursussen, opleidingscursussen voor kantoorbevoegdheden en verpleegsters verlenen gaarne hun medewerking. De voorlichting, waaraan het begrip werving vreemd dient te zijn, wordt op bekwame wijze gegeven. De veel voorkomende vraag, hoeveel loon een bepaald bedrijf in het vooruitzicht stelt, wordt ondergeschikt gemaakt aan de vraag, hoe een jongen of meisje zich de toekomst voorstelt en of de aanvankelijke keuze wel de juiste is. Op de plaatsen waar deze vorm van voorlichting duidelijk is aangeslagen, blijkt zij zodanig in een behoefte te voorzien, dat zij niet meer is weg te denken. De reacties van ouders en oudercommissies spreken hier een duidelijke taal.

Op een aantal uloscholen in Friesland wordt door het gewestelijk arbeidsbureau voorlichting gegeven en wel aan de leerlingen van de examenklassen. Een dame geeft voorlichting aan de

meisjes, een mannelijke medewerker aan de jongens. Op een flanelbord wordt verduidelijking gegeven.

Na afloop van de uiteenzetting kunnen de leerlingen vragen stellen. Deze voorlichting wordt zoveel mogelijk gegeven vóór 1 januari. Na 1 januari worden zowel de jongens als de meisjes van de vierde klasse der uloscholen te Leeuwarden gezamenlijk nog een keer voorgelicht, waarbij weer vragen gesteld kunnen worden en ook terug wordt gegrepen op hetgeen op de afzonderlijke voorlichtingslessen in de scholen is behandeld.

In Leeuwarden is een Contact Orgaan Bedrijfsleven-Onderwijs opgericht. Deze commissie heeft verschillende activiteiten ontwikkeld om het contact tussen het onderwijs en het bedrijfsleven te bevorderen. De drie v.g.l.o.-scholen en de ulo-scholen zijn hierbij betrokken. Voor een bepaald bedrijf wordt geen reclame gemaakt. Kleine groepen leerlingen bezoeken een bedrijf gedurende enkele dagen en worden op deze wijze met de praktijk zelf in aanraking gebracht.

De schoolartsdienst

Sinds in 1904 in Zaandam de eerste schoolarts in Nederland werd benoemd, sinds in 1927 in Drenthe de eerste districtsschoolartsdienst werd opgericht en ook ten plattelande een schoolarts in volambtelijke dienst werd aangesteld, heeft dit instituut zich dermate uitgebreid, dat evenals elders ook in de derde hoofdinspectie nagenoeg alle lagere scholen bij deze dienst zijn aangesloten. Alleen enkele gereformeerde schoolbesturen (vrijgemaakt) hebben principiële bezwaren iemand buiten hun kring tot hun school toe te laten, terwijl in de noordwesthoek van Overijsel, evenals op de eilanden, nog een paar gemeenten zijn waar een huisarts tevens als schoolarts fungeert.

In grote steden als Groningen, Leeuwarden, Zwolle, Enschede en Deventer is deze dienst een gemeentelijke, de provincies Groningen en Drenthe kennen een provinciale dienst, waarbij een provincie verdeeld is in districten en deze weer in kringen met een eigen schoolarts, terwijl in Friesland en Overijsel in de niet genoemde gemeenten eenvoudig een intergemeentelijke regeling bestaat.

De schoolarts wordt dikwijls bijgestaan door een schoolverpleegster of assistente, al zijn de gevallen niet zeldzaam dat hij geheel alleen zijn werk moet verrichten. Daar een goede administratie voor de schoolartsdienst onontbeerlijk is, ligt het voor de hand dat in zulke gevallen de schoolarts overbelast kan zijn.

Over het algemeen vindt het periodiek-systematisch onderzoek driemaal op de school voor g.l.o. plaats, meestal in het eerste, het derde of vierde en het zesde leerjaar, terwijl op de school voor ulo en v.g.l.o. met één onderzoek wordt volstaan. Naast dit periodiek-systematisch onderzoek komt gericht onderzoek voor van kinderen die buiten het schema vallen en bijzondere aandacht nodig hebben. Verder wordt voor gehoor en gezicht nog wel een tussentijdse controle ingesteld, terwijl soms door de schoolarts spreekuur wordt gehouden, waar de ouders gelegenheid geboden wordt met hun kinderen te komen en anderzijds de schoolarts zelf bepaalde ouders en kinderen kan oproepen.

Van spanningen tussen school- en huisarts, waarvan in het verleden wel eens sprake was, merkt men weinig meer. Indien de schoolarts het nodig vindt, kan hij het kind doorsturen naar de huisarts, die de behandeling ter hand neemt. Wel geeft hij in bepaalde gevallen algemene adviezen omtrent voeding, levensgewoonten, slapen, rust en dergelijke. Behalve de bovengenoemde onderzoeken behoren nog andere verplichte of vrijwillige werkzaamheden tot de taak van de schoolarts. Zo is hij meestal belast met het tuberculose-onderzoek, met het selecteren van de kinderen voor een gezondheidskolonie, wordt hij ingeschakeld bij het onderzoek naar de geschiktheid voor het b.l.o., stelt hij een onderzoek in bij kinderen die op medische gronden niet naar school kunnen, geeft de kinderen injecties tegen difterie, ja, hij houdt soms een consultatiebureau voor zuigelingen en kleuters en verstrekt adviezen aan gemeente- en schoolbesturen alsmede aan de inspecteur van de volksgezondheid met betrekking tot de hygiëne van schoolgebouwen en meubilair. De inspectie beveelt de gemeente- en schoolbesturen aan, vóór de aanschaffing van meubilair het advies van de schoolarts in te winnen.

Maar ook betreedt de schoolarts wel eens een terrein waar hij niet deskundig genoemd kan worden. Voor zijn functie bestaat nu eenmaal geen opleiding. De schoolarts is dikwijls eerst huisarts geweest, wiens taak van curatieve aard is.

De schoolarts daarentegen beoefent de preventieve en positieve gezondheidszorg. Zijn werkwijze is, zoals het rapport 'Taak en werkwijze van de schoolarts' het uitdrukt: longitudinaal, dat wil zeggen: hij volgt de kinderen gedurende een zo lang mogelijke periode in hun ontwikkeling en tracht deze ontwikkeling in gunstige zin te beïnvloeden, opdat deze langs optimale lijnen kan verlopen. Deze functie met een eigen werkterrein en een eigen werkwijze, maakt reeds een gedegen opleiding nodig.

Maar wanneer de schoolarts zich gaat bewegen op psychologisch, opvoedkundig en didactisch terrein, dan moet hij toch wel beseffen dat hij glad ijs onder de voeten heeft.

'We hebben eens nagegaan', zo schrijft een schoolarts in Drenthe in zijn jaarverslag, 'hoeveel kinderen in het verslagjaar onze bijzondere aandacht hebben gevraagd voor schoolmoeilijkheden, opvoedingsmoeilijkheden, schoolkeuze enz.' Dit bleken er meer dan veertig te zijn. Gelukkig kon deze functionaris de steun inroepen van een schoolpsychologische dienst, van een medisch opvoedkundig bureau en een stichting geestelijke volksgezondheid, wat ondeskundig handelen heeft voorkomen. Terecht meent deze schoolarts dan ook: 'Pas uit besprekingen met collega's uit gebieden waar men nog niet beschikt over deze mogelijkheden bleek, hoe belangrijk het is hier bij voorkomende moeilijkheden door specialistisch onderzoek een beter inzicht te kunnen krijgen in de mogelijkheden en de algemene situaties rondom het betreffende kind'.

Tenslotte mogen hier nog enkele opmerkingen volgen die meer van casuele dan van algemene betekenis zijn:

1. Niet alle schoolartsen houden na afloop van het onderzoek der kinderen een bespreking met het personeel, wat door sommige leerkrachten als een gemis wordt gevoeld, want een hoofd der school schrijft: 'Ter bevordering van een juiste verhouding leerkracht-leerling zouden, indien

daartegen geen bezwaren bestaan, bepaalde gegevens aan de leerkrachten kunnen worden doorgegeven'.

2. Evenals in elke functie bepaalt ook hier zowel de ijver als de toewijding van de functionaris, maar ook het aantal kinderen dat aan zijn medische zorgen is toevertrouwd, de kwaliteit van zijn werk.

Daarvan getuigen opmerkingen als:

a. Het onderzoek is meestal uiterst kort en kan mijns inziens dan niet goed zijn. In plaats van veel kinderen in korte tijd te onderzoeken zou het beter zijn in de eerste plaats die kinderen te nemen die naar het oordeel van de onderwijzer wel eens lichamelijke of geestelijke afwijkingen konden hebben. Daarna zouden de andere kinderen aan de beurt kunnen komen.

b. Eenmaal in de drie jaar een onderzoek is te weinig.

c. Het is ongewenst dat de leerlingenkaarten van de schoolartsdienst bij het hoofd in beheer zijn. De administratie dient centraal geregeld te zijn.

d. Kinderen die geen kleuterschool hebben bezocht, moeten bij hun komst op de lagere school zo spoedig mogelijk onderzocht worden.

e. De schoolarts dient intensiever ingeschakeld te worden bij school- of schoolkeuze-moeilijkheden.

f. De schoolarts beperkt zijn werkzaamheden tot het hoogst noodzakelijke uit tijdgebrek of misschien uit gebrek aan belangstelling.

Uit deze min of meer negatieve opmerkingen moet niet de conclusie worden getrokken, dat de schoolartsdienst in diskrediet staat. Integendeel, enkele individuele tekortkomingen daargelaten, hebben ouders zowel als leerkrachten grote waardering voor de schoolarts. Hij heeft zich door zijn zeer belangrijk en verantwoordelijk werk een vertrouwenspositie in de school verworven en is daaruit niet meer weg te denken.

We mogen tenslotte met dankbaarheid constateren, dat overeenkomstig deze status in alle nieuwe schoolgebouwen een ruime kamer met goede accommodatie voor de schoolarts aanwezig is, die hij trouwens ook nodig heeft om zijn werk goed te verrichten. In vele bestaande gebouwen wordt bij een restauratie meestal ook een dergelijk vertrek bijgebouwd.

We willen eindigen met de hoop uit te spreken, dat de gevallen waarin de schoolarts nog in een schoollokaal de kinderen moet onderzoeken, waardoor klassen naar huis moeten worden gezonden, spoedig tot het verleden zullen gaan behoren.

De schooltandartsdienst

De schooltandartsdienst is van jongere datum dan de service die de schoolarts verleent, maar heeft zich in de laatste jaren sterk uitgebreid. Een goed voorbeeld hiervan is de provincie Drenthe. Hoewel wat moeilijk van de grond gekomen, heeft in een paar jaar tijd deze dienst het grootste deel van de Drentse scholen in zijn werkingsfeer betrokken.

De tandheelkundige dienst wordt in Drenthe verzorgd door een provinciale stichting, die behalve het hoofd van deze inrichting elf tandartsen in dienst heeft, waarvan één 'fulltimer' en tien 'parttimers'. Bovendien zijn er nog zeven assistenten aan deze dienst verbonden.

De dienst valt in tweeën uiteen, namelijk één afdeling waarbij de kinderen naar een praktizerende tandarts worden verwezen en één waarbij de zogenaamde 'dentalcars' een functie vervullen. Wanneer een school ligt binnen $2\frac{1}{2}$ km van de plaats waar een tandarts zijn praktijk uitoefent, wordt deze bij de verwijzingsdienst ingedeeld; de overige scholen worden door de 'dentalcar' bezocht. Het streven is, dat elk kind van de lagere school tweemaal per jaar wordt onderzocht. Dit is bij de 'dentalcar-afdeling' ook het geval, maar bij de verwijzingsdienst beperkt men zich tot de eerste vier leerjaren, omdat anders de 'huistandartsen' overbelast worden. Wel krijgen de kinderen van het vijfde leerjaar een aansporingskaart om naar de tandarts te gaan, waarop controle wordt uitgeoefend. Hierdoor wordt de spreiding in de tijd groter voor de behandeling van deze kinderen, die op het spreekuur plaatsvindt, terwijl de 'verwijzingskinderen' op speciaal voor hen bestemde tijden moeten komen.

Bij de verwijzingsdienst krijgen de kinderen een kaart mee voor de huistandarts, waaraan een controlestrook, die weer moet worden ingeleverd, zodat de dienst kan nagaan of het kind ook inderdaad bij de tandarts is geweest. Is dit niet het geval, dan krijgt het een waarschuwing. In de 'dentalcar' worden de kinderen door de schooltandarts behandeld, waarvoor de ouders toestemming moeten geven, en alleen bij ernstige gevallen wordt naar de eigen tandarts verwezen. In verband met het feit dat het gebit reeds in het eerste jaar dat het kind de school bezoekt, wordt nagekeken, is het percentage verwijzingsgevallen niet groot.

Bijna alle scholen in Drenthe zijn bij de schooltandartsdienst aangesloten; een klein aantal - 10 à 15, meestal op gereformeerde grondslag - houdt zich nog afzijdig. Er zijn vijf 'dentalcars' in gebruik en een zesde zal spoedig worden aangeschaft. Deze cars bestrijken 32 gemeenten met 11 500 schoolgaande kinderen. Hiervan maakt ongeveer 85% gebruik van de service die de 'dentalcar' biedt en van deze 9800 leerlingen wordt nog geen één procent naar de huistandarts doorgestuurd. In enkele gevallen (ongeveer tien) werken de ouders wel mee, maar is het kind er niet toe te krijgen de 'dentalcar' te betreden. De samenwerking met de scholen evenals met de tandartsen is in Drenthe uitstekend. In sommige gevallen waarbij kinderen zowel door een huistandarts als door de 'dentalcar' worden behandeld, kan misverstand ontstaan. Wanneer een kind bijvoorbeeld juist bij een tandarts is geweest die twee van de vier gevonden gaatjes heeft gevuld en met de andere twee liever nog een half jaar wil wachten, is het mogelijk dat de ouders van de schooltandartsdienst, die de twee overblijvende gaatjes heeft ontdekt, het verzoek krijgen het kind te laten behandelen. De ouders begrijpen dit dan niet, omdat het kind juist bij de tandarts is geweest. Het is ook om deze reden nuttig dat op een ouderavond de schooltandarts over deze materie eens een lezing gaat houden, wat dan ook af en toe gebeurt. De verwijzingsdienst werkt in zestien gemeenten met 110 scholen. Het aantal leerlingen in de eerste vier leerjaren bedraagt 12 500, waarvan ongeveer 89% van de dienst gebruik maakt.

Wat de kosten betreft kan worden medegedeeld, dat die van de verwijzingsdienst geheel door de gemeente worden gedragen. De kosten van de 'dentalcar-dienst' worden voor 75% door de ziekenfondsen betaald, de ouders betalen f 8 per jaarabonnement, terwijl de rest door de gemeenten wordt bijgepast.

Het ligt in de bedoeling in de toekomst ook het voortgezet onderwijs, althans administratief,

bij de dienst te betrekken, door middel van aansporingskaarten met controle als hierboven voor het vijfde leerjaar is geschetst.

In de provincie Groningen is de schooltandartsendienst, die ruim elf jaar bestaat, provinciaal geregeld, maar alleen in de hoofdstad is een verwijzingsdienst, zodat dus in het overige deel der provincie met 12 'dentalcars' en twee verplaatsbare installaties wordt gewerkt. Bovendien zijn de aan deze dienst verbonden tandartsen bijna allen 'fulltimers' en daar hiervoor meestal pas afgestudeerde tandartsen worden benoemd, heeft deze dienst weinig relatie met de plaatselijke tandartsen. Het is dan ook niet onmogelijk dat de dienst en de huistandartsen langs elkaar heenwerken, doordat deze niet bij hen 'leeft', waardoor een goede samenwerking niet in de hand wordt gewerkt.

De behandeling vindt in de regel in de 'dentalcar' plaats, alleen meer ernstige gevallen worden ook hier naar de huistandarts verwezen.

De tandverzorging vindt plaats in alle 55 gemeenten op 358 scholen, waarvan bij het grootste deel een behandeling in alle zes leerjaren plaatsvond. De dienst vermeldt met voldoening dat ook de enige nog ontbrekende gemeente, namelijk Ulrum, is toegetreden, dat in het geheel nog slechts vijftien scholen niet zijn aangesloten en dat het voor het eerst is gelukt tweemaal volledig rond te komen.

In het schooljaar 1961/62 werd voor het eerst, zij het in beperkte mate, begonnen met de nazorgwerkzaamheden. Hiertoe werden aan alle leerlingen van het zesde leerjaar, die in het schooljaar 1960/61 een saneringskaart van de schooltandarts ontvingen, één maand voor de aanvang van de maand waarin zij voor controle van hun gebit naar de gezinstandarts moesten gaan, een herinneringskaart gezonden (totaal 4220). Voorts werd aan de hand van de door de praktizerende tandartsen bij de ziekenfondsen ingeleverde saneringsverklaringen nagegaan, welk aantal van bovenbedoelde kinderen zich spontaan verder onder de behandeling van de gezinstandarts had gesteld. Dit bleek met 1888 kinderen, dus 44,7% het geval te zijn. Aan de overige 2332 zesdeklassers werd een briefkaart met betaald antwoord gezonden met het verzoek mede te delen, of ze zich na het verlaten van de lagere school al of niet voor verdere behandeling van het gebit tot de gezinstandarts hadden gewend. Uit de antwoorden bleek, dat 902 kinderen, dit is 21,5% dit hadden gedaan.

Uit het bovenstaande blijkt, dat 44,7% plus 21,5% is 66,2%, dit is ongeveer 2/3 van het aantal kinderen dat aan de schooltandverzorging deelnam, zich voor verdere gebitscontrole tot de gezinstandarts heeft gewend. Als men echter bedenkt, dat 1346 briefkaarten niet werden beantwoord en 41 als onbestelbaar terugkwamen, dat dus over 1387 leerlingen, dit is 33% van het totale aantal, geen uitsluitsel werd verkregen, kan deze wijze van informatie niet een onverdeeld succes worden genoemd.

Van belang is het misschien enige kostencijfers te vermelden. Deze bedroegen over een jaar rond f 442 000 en werden als volgt verdeeld: bijdragen gemeenten f 129 000, bijdragen ziekenfondsen f 280 000 en bijdragen niet-verzekerde ouders f 33 000.

De werkelijke kosten per kind bedroegen f 15,84. Hiervan werd door het ziekenfonds f 11,88 vergoed, terwyl door de ouders van 4349 niet-verzekerde kinderen per kind f 7,50 werd betaald. Het tekort moest door de gemeente worden bijgepast en bedroeg f 4,65 per kind.

Wat de stad Groningen betreft zij vermeld, dat ook de schooltandartsdienst onder de gemeentelijke geneeskundige dienst ressorteert en dat hier uiteraard alleen verwijzing plaats heeft. In de provincie *Friesland* hebben van 40 gemeenten (hierbij zijn de eilanden buiten beschouwing gelaten) 31 een schooltandartsdienst.

Meestal vormen enige gemeenten samen een district, maar enkele gemeenten als Leeuwarden, Sneek, Franeker en Smallingerland hebben een eigen gemeentelijke dienst. In deze gemeenten, waar een schooltandarts werkt, worden alle leerjaren tweemaal per jaar behandeld, behalve in Sneek waar het vijfde en zesde leerjaar naar de eigen tandarts worden verwezen. De meeste gemeenten maken gebruik van een 'dentalcar', maar in enkele, onder andere in Franeker en Utingeradeel, wordt steeds naar de tandarts verwezen.

De dienst wordt in Friesland zeker gewaardeerd, maar de grote moeilijkheid in sommige plaatsen is, tandartsen aan te trekken en in dienst te houden. Bovendien wordt het als een probleem gevoeld de tandverzorging thuis goed te laten geschieden, daar er blijkbaar niet altijd 'nazorg' plaats vindt.

Hoewel verschillende hoofden van scholen van oordeel zijn dat de dienst uitstekend werkt - en één hoofd, op wiens school geen tandarts komt, schrijft dat er een grote behoefte aan een schooltandartsdienst is op het platteland, - blijft de kritiek toch ook niet geheel uit.

Lang niet alle ouders zijn bij de schooltandartsdienst aangesloten, omdat de niet verplicht verzekerden een zeker bedrag moeten betalen en anderen het bezwaar hebben dat, als er iets meer dan een klein gaatje in tand of kies aanwezig is, naar de eigen tandarts wordt verwezen. Bovendien wensen vrijwillig in een ziekenfonds verzekerde ouders vaak niet mee te doen, omdat ze de tandarts vrij hebben. Verschillende hoofden zouden het juist achten wanneer de tandartsdienst gratis en de deelneming hieraan verplicht zou zijn. Andere geven de voorkeur aan een 'dentalcar', omdat verwijzingen niet altijd worden nagekomen. Sommige gaan zelfs zover, dat ze een verschijningsplicht bij de tandarts zouden willen invoeren.

In de provincie *Overijssel* vinden we het volgende beeld:

Inspectie *Zwolle*: alle gemeenten, behalve Staphorst, zijn aangesloten bij een schooltandartsdienst. In Zwolle vindt de behandeling plaats door de G.G.D., in Ommen door de plaatselijke huisarts, die tegen een vaste vergoeding de leerlingen onderzoekt. In de overige gemeenten, die zich meestal hebben verenigd, wordt met een 'dentalcar' gewerkt.

Inspectie *Almelo*: hier is alleen in Almelo, Hellendoorn en Hardenberg een schooltandarts. De dienst te Almelo maakt deel uit van de schoolartsdienst, die te Hellendoorn en Hardenberg zijn zelfstandig. In Almelo vindt verwijzing plaats, in Hellendoorn en Hardenberg werkt men met een 'dentalcar'. De vier overige gemeenten zijn dus nog van een schooltandarts verstoken.

Inspectie *Enschede*: Enschede en Haaksbergen hebben dezelfde dienst. Losser heeft met enige andere gemeenten een stichting gevormd. Er wordt gewerkt met een apparaat die in de school wordt geplaatst. In de beide eerstgenoemde gemeenten worden alleen de leerjaren een tot en met vier behandeld, daarna worden ze met een saneringskaart naar de eigen tandarts verwezen. Hierop is controle. In Losser krijgen alle leerjaren een beurt, maar de zesde

klas wordt bij de tandarts thuis behandeld. Dit is een goede overgang naar een zelfstandige gebitsverzorging na het verlaten van de school.

Inspectie Hengelo: van de negen gemeenten in deze inspectie hebben twee geen schooltandartsdienst. De andere hebben een intergemeentelijke regeling. Van een 'dentalcar' wordt geen gebruik gemaakt. In de stad Hengelo is een tandheelkundig centrum voor eenvoudige behandeling. Voor het overige is er alleen sprake van verwijzing.

Inspectie Deventer: alle elf gemeenten van deze inspectie hebben een schooltandartsdienst, hetzij een gemeentelijke, hetzij een intergemeentelijke, of ze maken deel uit van een provinciale dienst. De behandeling strekt zich meestal uit over alle zes leerjaren, maar er is toch een vrij groot aantal scholen (een derde deel), waar deze na het vierde leerjaar niet meer plaatsvindt.

Inspectie Kampen: deze inspectie telt 16 gemeenten, waarvan de helft een schooltandartsdienst heeft. Alleen in de Noordoostpolder maakt deze deel uit van de schoolartsdienst, in de andere gemeenten zijn intergemeentelijke afzonderlijke stichtingen. Kenmerkend is hier, dat in de meeste scholen (62 van de 78) alleen maar behandeling in het eerste leerjaar plaatsvindt.

Ook in de provincie Overijssel wordt wel kritiek op deze dienst gehoord. Men vraagt zich onder andere af of de school zich niet met teveel dingen bemoeit en of het wel tot haar taak behoort de gebitsverzorging te helpen bevorderen. Andere schoolhoofden zouden daarentegen meer bindende voorschriften betreffende de deelneming willen hebben en in elk geval aan de ouders meer voorlichting willen geven. Verder worden dezelfde bezwaren als in Friesland naar voren gebracht, waaraan nog de volgende worden toegevoegd.

De gebitsbehandeling brengt veel onrust in de school, vooral in de eerste klas. Soms is het tijdschema van behandeling minder gelukkig. Op één school komt de tandarts bijvoorbeeld in maart en in juni.

Dit alles neemt niet weg, dat vele leerkrachten voor de dienst niets dan lof hebben, en dat ze het een groot voordeel achten dat de kinderen leren regelmatig naar de tandarts te gaan.

Het spraakonderwijs

De logopedist(e) heeft in enkele jaren stormenderhand de scholen in de derde hoofdinspectie veroverd, behalve in de provincie Friesland, waar in nog geen enkele gemeente het spraakonderwijs wordt verzorgd. Dat onder meer in Bolsward een spraaklerares particulier kinderen behandelt kan hier verder buiten beschouwing worden gelaten.

Daartegenover staat, dat in Drenthe in alle gemeenten een logopedist(e) werkzaam is, in Groningen blijft alleen de inspectie Winschoten wat achter, daar hier in 8 van de 19 gemeenten nog geen spraakonderwijs wordt gegeven en in Overijssel is de zaak in de inspecties Almelo en Enschede geheel rond, terwijl in de inspectie Deventer nog maar drie van de elf gemeenten verstek laten gaan.

In de resterende drie inspecties is de toestand iets minder rooskleurig, zoals blijkt uit de volgende cijfers: in Zwolle is in drie van de acht gemeenten een spraaklerares werkzaam,

in Hengelo in drie van de negen gemeenten, terwijl Kampen een slecht figuur slaat. Hier wordt in slechts vier van de zestien gemeenten aan spraakgebrekkige kinderen service verleend.

In de meeste gevallen is de logopedist(e) ondergebracht bij de schoolartsendienst en dan is het ook wel de schoolarts, die de patiëntjes aanbrengt. Verder gebeurt dit ook wel door de leerkracht, maar in vele gevallen kan de logopedist(e) gelukkig tijd vinden om alle kinderen van het eerste leerjaar aan een onderzoek te onderwerpen, teneinde op deze wijze de kinderen die hulp nodig hebben eruit te halen.

Hierbij zij nog opgemerkt, dat in de stad Groningen de spraakleerkracht op de lagere scholen geen behandelende functie heeft, maar de leerlingen verwijst naar het universitair logopedisch centrum of naar de gemeentelijke spraakcursus, waar driemaal per week door leerkrachten van het doofstommeninstituut les wordt gegeven.

Een algemene klacht van de spraakleeraressen is, dat ze voortdurend in tijdnood verkeren. In de meeste gevallen komt dan ook een 'wachlijst' voor, terwijl enkele functionarissen van een wekelijkse naar een veertiendaagse behandeling zijn overgegaan.

Talrijk zijn de spraakstoornissen die om een behandeling vragen, maar hiervan komt het stamelen wel het meest voor. Dan volgen: stotteren, dislectie, neusspraak en heesheid. Daar stamelen zeer verschillende oorzaken kan hebben, is de behandeling ook zeer ongelijk van duur. In meer dan de helft der gevallen kan het gebrek volkomen genezen worden, terwijl daarentegen het stotteren een der moeilijkste ten gunste te beïnvloeden stoornissen is. Wel treedt in veel gevallen verbetering op, zoals het stottervrij lezen en het grotendeels verdwijnen van de spreekangst, maar volkomen genezen doet een stottertaartje bijna nooit tijdens de lagere-schoolperiode.

Het is van veel belang dat de ouders ingelicht worden en meewerken, want bij veel spraakgebreken moet thuis geoefend worden, bij andere zoals b.v. stotteren echter niet.

Niet alle ouders zijn er bovendien geschikt voor met de kinderen te oefenen; soms is de sfeer in het gezin van dien aard, dat er van weinig leiding sprake is. De beste resultaten worden bereikt wanneer ouders, leerkracht, logopedist(e) en de kinderen regelmatig samenwerken. Sommige logopedisten hebben de ervaring, dat dorpskinderen over het algemeen veel serieuzer zijn en veel trouwer oefenen dan stadskinderen. Andere zijn van oordeel, dat hoewel de meeste leerkrachten gaarne medewerken er ook worden aangetroffen, die niet bereid zijn dit te doen of beter niet ingeschakeld kunnen worden in het oefenproces.

Er is, zo meent men, ook te weinig mogelijkheid met de klasseonderwijzer te overleggen. Onder schooltijd kan het nu eenmaal niet en na schooltijd is er ook vaak geen gelegenheid, doordat bij kleine scholen de logopedist(e) voor het eindigen van de schooltijd al weer vertrokken is naar een andere school. Het is echter al van belang wanneer de onderwijzer(es) belangstelling toont, informeert naar de les en de schriften inziet.

Men is het in het algemeen erover eens, dat de beste resultaten worden bereikt, als met het jonge kind wordt begonnen. Dan kan men de speltherapie toepassen, zijn er nog niet zulke ingewikkelde problemen, is er belangstelling en zijn er minder remmingen. Bij grote kinderen is nodig dat de klas accepteert dat ze les nodig hebben, dat de onderwijzer steunt en

stimuleert en uilachen en plagen tegengaat. De eerezucht kan hier een sterke hefboom zijn, en als er dan een goed contact wordt gelegd, blijven de resultaten niet uit.

Een der spraakleraresen heeft de ervaring opgedaan, dat het aantal spraakgebrekkigen in de laagste klas van de lagere school veel groter was dan in de hoogste klas van de kleuterschool. Dit zou de theorie bevestigen, dat op de lagere school de meeste spreekfouten ontstaan. Algemeen is de ervaring, dat men op de scholen de logopedist(c) niet meer ziet als een vreemde eend in de bijt, maar zijn (haar) werk als waardevol erkent. Toch hoort hij (zij) er blijkbaar op ouderavonden of feestelijke gelegenheden niet altijd bij, wat wel eens als pijnlijk wordt ervaren.

Een moeilijkheid is, dat in sommige oude schoolgebouwen nog geen hoofdenkamer is, waar les kan worden gegeven. Dan vindt de behandeling soms in een kamer van de woning van het hoofd der school plaats.

De gemeenten Beilen, Westerbork en Rolde hadden de logopediste een caravan ter beschikking gesteld, die als behandelingskamertje ideaal was, maar overigens in het gebruik teveel bezwaren met zich meebracht. In andere gevallen gaan de leerlingen tijdens de schooluren voor spraakles naar een andere school, waardoor ze verschillende lessen moeten missen. Het rijksschooltoezicht ziet het grote belang ook van deze diensten in en de gemeenten uiten zich eveneens meestal in zeer positieve zin. Uitbreiding van dit werk is dan ook zeer gewenst, ook wat de duur en de frequentie van de behandeling betreft, maar ook hier blijkt een tekort aan bevoegde functionarissen te bestaan.

Het verstrekken van melk op school

De verstrekking van schoolmelk is in de derde hoofdinspectie niet van zeer grote betekenis. Van de 1966 scholen voor g.l.o. zijn er maar 373, dit is nog geen 19%, waar de kinderen 's ochtends in of onmiddellijk vóór de pauze een flesje melk wordt aangeboden.

In de provincie Groningen vindt de verstrekking bijna alleen in de inspectie Winschoten plaats; in Friesland op geen enkele school als men de twee scholen waar de overblijvende leerlingen van schoolwege melk te drinken krijgen buiten beschouwing laat; in Drenthe is het de inspectie Emmen met 88 van de 141 scholen die in dit opzicht de kroon spant, terwijl de scholen waar de kinderen melk krijgen in Overijssel vrijwel gelijkmatig over de provincie zijn verdeeld.

Of deze 'bijvoeding' wenselijk is, is door een leek moeilijk te beoordelen. Niet vergeten mag worden dat het merendeel der schoolartsen voorstander is van het verstrekken van schoolmelk, maar dan ook op het juiste tijdstip. In de loop van de ochtend toch treedt een daling op van het bloedsuikergehalte met als gevolg een vermindering van aandacht en concentratie bij de kinderen. Door het verstrekken van melk kan deze aandachtverslapping worden voorkomen.

Bovendien kunnen veel kinderen vóór het naar school gaan niet veel eten, waarvoor de schoolmelk als compensatie kan dienen. En, voegen sommige hoofden hieraan toe, hebben de volwassenen zo tegen half elf geen trek in een kopje koffie en mogen we dan om deze tijd de kinderen hun glas melk onthouden?

Andere hoofden van scholen vinden het echter niet nodig, ja soms niet gewenst, dat de kinderen 's morgens melk te drinken krijgen. Het is echter niet onmogelijk, dat deze mening verband houdt met de storende invloed die de melkverstrekking met zich meebrengt. Hoewel de papieren 'cans' een mislukking zijn gebleken en men overal weer tot de 'flesjes met een rietje' is teruggekeerd, kan een goede organisatie de storing van het onderwijs tot een minimum terugbrengen.

Helaas heeft het hoofd der school deze organisatie niet steeds in de hand, doordat in sommige gevallen de melk op een verkeerde tijd dan wel op ongeregelde tijden aan de school wordt bezorgd.

Dit zou een reden kunnen zijn te overwegen, of in plaats van melk niet beter een brok kaas zou kunnen worden verstrekt. Daarmee zouden ook de klachten van de leerkrachten die het veelvuldig toiletgebruik na de pauze aan het drinken van melk toeschrijven, verdwijnen. Er zijn schoolartsen die het verstrekken van een vast zuivelproduct uit een tandhygiënisch oogpunt afraden.

Wat de kosten betreft zij vermeld, dat de prijs van de schoolmelk aanzienlijk hoger ligt dan die van losse consumptiemelk. Een prijs van 50 cent per liter blijkt dikwijls voor te komen. Het rijk heeft tot dusver een subsidie verstrekt van 6 cent per liter. De bijdrage der ouders varieert van 35 tot 40 cent. Het dan nog aanwezige tekort van 4 tot 9 cent per liter wordt in de regel voor de helft door de gemeente en door het Centraal Schoolmelkcomité te Rijswijk gedragen.

De aversie tegen de melkverstrekking van vele schoolhoofden zou waarschijnlijk zeer verminderen, wanneer de inning van de bijdragen der ouders niet via de school, maar b.v. via de plaatselijke melkhandel zou plaatsvinden. In een enkel geval vindt deze tegenzin zijn oorzaak in de smaak, de hygiëne en de kwaliteit van de melk, die soms wel te wensen overlaten. En tenslotte ontmoeten we de vrees, die we bij alle verzorgende diensten in de school tegenkomen, dat de school teveel de taak van het gezin overneemt. 'Ik heb zo'n idee', zo schrijft een hoofd der school, 'dat de moeilijkheden van het melkdrinken verschoven worden van het gezin naar de school'. Hij vraagt zich in arren moede af wanneer levertraan en tandenpoetsen zullen volgen.

Schoolwandelingen en wandeltochten

Schoolwandelingen worden in de meeste leerplannen als onderdeel van het leerprogramma genoemd. In de praktijk komt er weinig van terecht, doordat ze slechts sporadisch voorkomen en dan nog alleen in de laagste twee klassen. In de steden met hun drukke verkeer is een schoolwandeling nauwelijks denkbaar. De scholen op het platteland maken er echter ook geen gebruik van. Wanneer er onder de onderwijzers een natuurliehebber is, maakt hij graag een schoolwandeling met zijn klas. Men kan er dan op aan, dat de wandeling goed voorbereid is.

Schoolwandeltochten horen thuis onder het begrip lichamelijke oefening. In de zomer organiseren wandelclubs vaak avondwandeltochten en een middagtocht op de zaterdag. Daaraan nemen veel scholen met plezier deel. Hier treden dan als regel de gymnastiekliehebbers

onder de onderwijzers naar voren. Soms ziet men een klas van te voren de route verkennen om zich tegelijkertijd te oefenen. Het is een van de prettigste en nuttigste bezigheden waarmee een klas zijn vrije tijd kan vullen.

Natuurbescherming

Er zijn maar weinig scholen waar in schoolverband daadwerkelijk aan natuurbescherming wordt gedaan. Wel tracht men bijvoorbeeld door de biologielessen erbij voor alles wat leeft en groeit aan te kweken en wordt er regelmatig aandacht en zorg gevraagd voor plantsoenen, parken en beplantingen.

Hier en daar zijn jeugdnatuurwachten en, meestal op het platteland, komen vogelwachten voor, die gestimuleerd en geleid worden door natuurliethebbers, zowel binnen als buiten de kring van het personeel der scholen.

Aparte vermelding verdient de openbare Hovenschool te Deventer, die door een jarenlange verzorging van de schooltuin en de dieren van de dierenboerderij de kinderen veel liefde voor de natuur bijbrengt. Regelmatige excursies in de omgeving staan op hoog peil. Verongelukte dieren krijgen er een voortreffelijke verzorging, wanneer de mogelijkheid bestaat dat zij daardoor weer helemaal valide worden.

Floraliewerk

Op verschillende scholen, wier aantal per inspectie varieert van 6 tot 48%, doet men aan floraliewerk. Waar het gebeurt heeft het goede belangstelling zowel van ouders als van leerlingen.

Op kleine plattelandsscholen worden de opgekweekte planten dikwijls in een der lokalen tentoongesteld, waar ouders en belangstellenden het resultaat kunnen bekijken. Soms worden de bloemen en planten bij opbod verkocht en de opbrengst komt dan ten goede aan de schoolkas.

In plaatsen waar een actieve afdeling van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde bestaat, is de Floralia meestal een groot succes. Zo hadden zich in Leeuwarden in 1963 niet minder dan 3500 kinderen aangemeld om in aanmerking te komen voor een plantje. In totaal namen 45 scholen in deze gemeente deel. Op de Frisiana, die in september is gehouden ter gelegenheid van de opening van de Friesland-hal, waren de eindresultaten tentoongesteld. Zowel de groepsinzendingen van de deelnemende scholen als de individueel bekroonde planten zijn door duizenden bezoekers bewonderd.

Schoolreizen

Vrijwel alle scholen houden een schoolreis. Gebeurde dat vroeger meestal gedurende één dag, in de laatste jaren zijn de meerdaagse schoolreizen meer en meer in zwang gekomen. Bij een aantal lagere scholen beperken ze zich tot de hoogste klassen, terwijl de meeste v.g.l.o.- en uloscholen voor alle klassen, zij het dan niet tegelijk, een meerdaagse schoolreis organiseren.

De programma's van deze reizen verschillen van school tot school. Meestal geeft de opzet van een meerdaagse schoolreis een combinatie van het instructieve en het ontspannende element te zien. Excursies zijn vaak een onderdeel van het programma, dat in de loop der jaren voor veel scholen een vrij vaste vorm heeft gekregen.

Bij een trekreis heeft de overnachting plaats in jeugdherbergen, maar veelal ook gaat men naar een vakantiecetrum of kampeerboerderij, van waaruit men het programma afwerkt en waarheen men 's avonds terugkeert.

Een goede organisatie van zo'n meerdaagse reis is van zeer groot belang evenals de begeleiding. Men moet over een voldoende aantal begeleiders(sters) beschikken, die bereid en in staat zijn een goede discipline te handhaven.

Meerdaagse schoolreizen eisen flinke financiële bijdragen van de ouders. In de huidige welvaartsstaat is dit blijkbaar mogelijk.

Het oordeel van het onderwijzend personeel over de meerdaagse schoolreizen is vrijwel altijd gunstig. Men leert de kinderen tijdens zo'n reis beter kennen, zowel van hun goede als hun minder aangename kant, terwijl de leerlingen dikwijls ook een andere kijk op hun docenten krijgen. Een en ander kan na de reis het samenzijn in de klas soms gunstig beïnvloeden.

Bovendien is het samen verblijven in een jeugdherberg of in een tentenkamp van betekenis voor het zelfstandig worden van de kinderen. Ze zijn voor veel zaken op zichzelf aangewezen en moeten de regels van het huis of kamp waar ze zijn in acht nemen. Aan de andere kant moeten ze dikwijls samen de corvée verrichten en elkaar helpen, waardoor de sociale gevoelens versterkt worden en de onderlinge band hechter wordt. Veel kinderen maken tijdens een meerdaagse schoolreis kennis met het werk van de Nederlandse Jeugdherbergcentrale en leren wellicht hoe ze op goedkope en verantwoorde wijze hun vakantie kunnen besteden. Beter dan tijdens een eendaagse schoolreis kunnen de verschillende bezienswaardigheden bekeken worden, waardoor het gevaar van overlading veel minder is.

De eendaagse schoolreisjes zijn bij de meeste lagere scholen echter nog in de meerderheid. Enkele schoolhoofden willen geen meerdaagse schoolreizen organiseren omdat ze van mening zijn, dat de kinderen in deze tijd moeten leren zich te beperken. Ze geven de voorkeur aan een eendaags reisje, eenvoudig en afwisselend, dat voor de ouders geen hoge kosten meebrengt.

Ook voor eendaagse reisjes moeten er voldoende begeleiders zijn. Niet altijd zijn geschikte personen hiervoor buiten het onderwijzend personeel te vinden, zodat men wel een beroep moet doen op leerkrachten wier leerlingen niet aan het reisje deelnemen. Het vrij geven van enige klassen is dan onvermijdelijk. Zowel de scholen als de inspectie streven er naar dit zoveel mogelijk te beperken.

Voordrachtwedstrijden

Deze worden meestal alleen daar gehouden waar culturele raden zijn. Enkele scholen organiseren zelf een voordrachtwedstrijd.

In Friesland is de organisatie meestal in handen van de gemeentelijke culturele raden of van de Fryske Kriten.

Zowel lagere als uioscholen nemen er aan deel. Op de scholen vindt een voorselectie plaats. De eindwedstrijd wordt gehouden op een middag of avond waar ook ouders en belangstellenden welkom zijn. De leerlingen komen soms tot opmerkelijke prestaties, vooral wanneer er op school een leerkracht is die veel gevoel voor taal heeft en die zich extra moeite wil getroosten om na de voorselectie met de kandidaten te blijven oefenen.

Het van gemeentewege beschikbaar stellen van een wisselbeker voor de school en prijzen voor individuele prestaties is een goede stimulans.

Opstel- en tekenwedstrijden

Bijna ieder jaar zijn er wel instellingen die een opstel- of tekenwedstrijd in landelijk of provinciaal verband organiseren ter propagering van de doelstelling die men voorstaat. Het aangrijpingspunt is dan de school.

Ook dit jaar hebben onder andere de Vereniging voor Veilig Verkeer, de Drankbestrijdingsbeweging en verschillende waterleidingsbedrijven opstel- en/of tekenwedstrijden in de scholen laten houden.

Hoewel het streven van genoemde instanties sympathie verdient, blijft het de vraag of de scholen er verstandig aan doen zich voor dergelijke acties te lenen. Onderwijskundig gezien leveren ze, mede door het occasionele karakter, weinig nut op.

Concerten

Behalve toneelvoorstellingen worden zowel voor het g.l.o. als voor het ulo op initiatief van gemeentebesturen, meestal door culturele commissies, concerten georganiseerd die door beroepsmusici gegeven worden. Deze concerten blijven in de belangstelling staan. Zij worden jaar op jaar herhaald en blijken dus wel van betekenis te zijn. Vanzelfsprekend lopen de beoordelingen van leerkrachten zowel als van leerlingen nogal uiteen. Hoofdzaak is echter, dat de leerlingen zich ook bij het luisteren naar een concert goed leren gedragen en zo mogelijk een goede luisterhouding krijgen.

'Wij vinden de waarde van deze uitvoeringen zeer groot, en het is de laatste jaren beslist te merken dat de leerlingen ook bij andere gelegenheden als het ware uit zichzelf een prettiger houding aannemen', schrijft het hoofd ener school.

Wie wat sceptischer is, meent toch dat er mee doorgedaan moet worden, ook al zou slechts 10% van de leerlingen hierdoor komen tot een andere houding tegenover de muziek of andere kunstuitingen. Het oordeel blijft dus positief.

Een door het Frysk Orkest gepubliceerd onderzoek heeft uitgewezen, dat ongeveer 25% van de concertbezoekers via de schoolconcerten tot concertbezoek was gekomen; een opmerkelijk percentage.

De jeugd blijkt behalve in de muziek op zichzelf ook geïnteresseerd te zijn in de muziek-instrumenten, die stuk voor stuk voorgespeeld worden. Naar uiteenzettingen over illustratieve muziek luisteren zij graag. Men dient echter wel te bedenken, dat lang niet alle muziek illustratief is.

Het is verblijdend dat ook op de dorpen jeugdconcerten worden gegeven. Het oordeel van de

leerlingen hangt vaak af van de aard van de muziek. Het varieert doorgaans van 'heel mooi' tot 'niets aan', zoals trouwens ook bij de volwassenen. Het luisteren naar uiteenlopende vormen van muziek zal op den duur tot een keuze leiden. Als dat zo is, hebben de jeugdconcerten goed werk gedaan.

Filmvoorstellingen

De Nederlandse Schoolbioscoop, gevestigd te Amsterdam, geeft jaarlijks filmvoorstellingen, waarvoor in verschillende plaatsen goede belangstelling bestaat. De films die vertoond worden, zijn goedgekeurd door de commissie, belast met het keuren van films voor schoolvertoningen. Zij zijn meestal bestemd voor de beide hoogste leerjaren van het g.l.o. en het voortgezet onderwijs en hebben zowel filmisch als didactisch grote waarde.

Toneelvoorstellingen

In een aantal steden en gemeenten bestaat een culturele raad of een culturele commissie, die voor de scholen voor g.l.o., v.g.l.o., ulo en v.h.m.o. toneelvoorstellingen organiseert. In het algemeen maken de scholen voor g.l.o. graag van de hun geboden gelegenheid gebruik. Voor de lagere klassen worden meestal sprookjes gespeeld, voor de hogere klassen eenvoudige toneelstukken, die goed op de kinderen afgestemd zijn. De beroepsgezelschappen die hiervoor uitgenodigd worden, hebben een goed gevoel voor wat de kinderen trekt. Een bijzondere plaats neemt daarbij het hoog geprezen 'Scapinoballet' in. Met name en vaak ook met ere dienen hier de onderwijzerstoneelgezelschappen genoemd te worden. Hun Sinterklaasvoorstellingen zijn in wijde omtrek bekend, zelfs zodanig dat zij 's avonds, wanneer zij voor volwassenen spelen, volle zalen trekken. Wat hier de kinderen geboden wordt, staat meestal op hoog peil en boeit hen zo, dat ze er soms nog dagenlang over spreken. De expressie heeft dan goede kansen. In opstellen en tekeningen geven zij vaak op treffende wijze uiting aan hun gevoelens. Soms spelen scholen voor eigen publiek, op ouderavonden of, als de indeling van het schoolgebouw het toelaat, voor de schoolbevolking zelf. Een enkele uitschool waagt zich, vanzelfsprekend onder bekwame leiding, aan toneelspel in de schouwburg.

Tentoonstellingen

De stichting 'Onderwijstentoonstellingen' richtte in verscheidene gemeenten een expositie voor de scholen in. Zij werkt daarbij volgens een plan dat beoogt de scholen in een bepaalde provincie of streek regelmatig te bezoeken. In de regel wordt eerst contact gezocht met de gemeentebesturen. Het komt soms voor dat deze hun medewerking hebben toegezegd alvorens de inspecteur te raadplegen. Deze verleent dan op zijn beurt weer medewerking, in de hoop dat de tijd goed besteed zal zijn. In de regel is dat niet het geval voor zover het scholen voor g.l.o. betreft. Navraag bij de hoofden der scholen levert meestal een ongunstig oordeel op. Deze tentoonstellingen, die met zorg zijn samengesteld, zijn vaak te technisch. Van geen onderwijzer mag noch kan worden verwacht, dat hij voldoende kennis van gespecialiseerde onderwerpen heeft om er met vrucht en enige voldoening een instructieve

les over te geven. Een van te voren gegeven instructieles aan onderwijzend personeel is niet voldoende om de onderwijzer tot een betrouwbare gids te maken. Daarom is het zonde van de tijd, wanneer deze tentoonstellingen door schoolklassen worden bezocht.

Tentoonstellingsbezoek door groepen van meer dan vijftien kinderen heeft overigens weinig waarde, ook al is de tentoonstelling op zichzelf een bezoek in klasverband waard.

Een bijzondere vermelding verdient de reizende tentoonstelling van opgezette dieren en vogels, waarmee het natuurhistorisch museum 'Natura Docet' te Denekamp de scholen in een groot deel van Overijssel bezoekt. Per winterhalfjaar worden daar 6000 à 7000 leerlingen van lagere scholen mee bereikt. Door haar boeiende verteltrant houdt de directrice, mejuffrouw H. Bernink, de grootste klassen 1½ uur lang in haar ban. De bewondering en de verwondering wisselen elkaar in snel tempo af. De kinderen worden door knap gestelde vragen tot antwoorden geprikkeld. Ondanks de vrij lange duur van haar les blijft de spanning er in de regel tot het eind toe in. Dit is werk van hoog gehalte. Het wordt door Provinciale Staten van Overijssel met een bijzondere subsidie graag gesteund.

Schoolpsychologische dienst

In de derde hoofdinspectie wordt een schoolpsychologische dienst aangetroffen:

- a. in de stad Groningen als onderdeel van de gemeentelijke geneeskundige dienst;
- b. in de provincie Drenthe als onderdeel van de provinciale schoolartsdienst;
- c. in de gemeente Enschede;
- d. in de gemeente Deventer.

a. De stad Groningen

1. Differentiatieonderzoek van het zesde leerjaar

Reeds eerder werd gewezen op de service die de schoolpsychologische dienst verleent bij het differentiatieonderzoek in het zesde leerjaar van 47 scholen, waarvan 34 openbare en 13 bijzondere. Zoals ook reeds werd medegedeeld behoort in de oorspronkelijke methodische psychologische opzet een dergelijk groepsonderzoek tot de zogenaamde getrapte methode, d.w.z. dat op de eerste fase, een klassikaal schriftelijk onderzoek, een tweede dient te volgen, namelijk die van het individueel onderzoeken van de gevallen waarin daartoe aanleiding bestaat vanuit het totaal der gegevens van ouders, school- en testresultaten. In het afgelopen jaar werden nog 14 leerlingen nader onderzocht. De psychologische dienst is van oordeel dat het nuttig effect van een dergelijke uitbreiding van het onderzoek niet is te onderschatten, vooral niet, indien de opnemende school voor voortgezet onderwijs de bereidheid toont bij de pedagogische aanpak van een leerling rekening te houden met wat aan het licht is gekomen. De wenselijkheid van een 'follow-up' wordt eveneens sterk gevoeld.

2. Onderzoek in verband met toelating tot de scholen voor ulo

De psychologische dienst onderzocht ook de leerlingen die zich voor het ulo hadden aange-

meld en wel in totaal 411, waarvan 284 bij het hiervoor genoemd differentiatieonderzoek. Het resultaat hiervan was, dat 132 kinderen (32,1%) niet voldeden aan de gestelde normen, dat 44 (10,7%) matig geschikt waren voor het ulo, dat 169 (41,1%) volledig voldeden aan de gestelde eisen, terwijl 66 (16,1%) een m.o.-niveau behaalden.

Geconcludeerd mag worden, dat door de gevolgde procedure van de toelating tot de uloschool de volkomen ongeschikte leerlingen geweerd worden. Zoals een der hoofden van een school voor ulo het uitdrukte: 'We krijgen nu tenminste weer uloleerlingen'.

De Groninger schoolpsycholoog is ook hier van mening, dat een 'follow-up' bij de uloleerlingen, dank zij de gevolgde toelatingsprocedure, niet alleen voor de schoolpsychologie, maar ook ten bate van de school en haar leerlingen tot inzichten kan brengen, die de onderwijsresultaten gunstig kunnen beïnvloeden.

3. *Het onderzoek in de aanvangsklassen van het g.l.o.*

Het aantal leerlingen in het eerste leerjaar dat door de scholen voor g.l.o. voor een onderzoek was opgegeven, bedroeg 84, van wie 68 onderzocht werden, daar 16 ouders geen toestemming verleenden. De vrees, dat hun kind naar een school voor debielen zou worden verwezen, zal hiervan wel de reden zijn geweest.

In alle gevallen wordt, doordat de onderzoekresultaten met de ouders en de schoolpsycholoog besproken worden, een duidelijke bijdrage geleverd tot het opvangen van deze kinderen. In een aantal gevallen kan men verwachten dat het met wat extra aandacht van de leerkracht wel in orde zal komen; voor anderen moeten bijzondere maatregelen worden genomen. Dat deze leerlingen de aandacht krijgen die ze nodig hebben, blijkt wel uit de veelvuldigheid waarmee een herhaald beroep wordt gedaan op het materiaal dat de schoolpsychologische dienst ter beschikking staat. Met nadruk meent de dienst erop te moeten wijzen, dat er van dit onderzoek een preventieve werking uitgaat, waardoor vele zorgenkinderen niet uitgroeien tot hopeloze gevallen, waarbij een kind b.v. niet verder komt dan de derde klas van de lagere school.

4. *Het onderzoek op de school voor v.g.l.o.*

De openbare school voor v.g.l.o. heeft een brugklas, en op grond van het oordeel van de klasseleerkracht en het testresultaat wordt bepaald welk onderwijs de leerlingen verder zullen volgen.

Van de 165 onderzochte leerlingen werden 28 geschikt en 10 misschien geschikt bevonden voor het volgen van het m.o. Van de overige 127 leerlingen werden 45% volgens de school en 55% volgens de test meer of minder geschikt geacht voor het volgen van uitgebreid lager onderwijs.

Door vergelijking van deze conclusies met die welke het differentiatieonderzoek in het zesde leerjaar van de lagere school had opgeleverd en met het oordeel van de hoofden dezer scholen mag geconcludeerd worden, dat bij de in Groningen ingevoerde wijze van toelating tot de uloschool door het l.o. en het v.g.l.o. in samenwerking met de schoolpsychologische dienst met aandacht en veel zorg de mogelijkheden der leerlingen in overweging worden genomen.

5. *Onderzoek scholen in de 'Meeuwerdepolder'*

Het onderzoek van de scholen in de 'Meeuwerdepolder' betrof een onderzoek van alle leerlingen van de scholen in een bepaalde buurt. In gevallen waarin dit wenselijk werd geacht bezocht de bezoekende en helpende leerkracht de school, het gezin of beide. Hoewel het hier eigenlijk om een onderwijs-organisatorische probleemstelling ging, werden alle ouders op een spreekuur over de testresultaten ingelicht.

6. *Onderzoek op de experimenteer-ulo (Th. Lancée-school)*

Op verzoek van de Th. Lancée-school werd in de eerste klas een onderzoek ingesteld mede in verband met de differentiatie van deze klas. Dan kunnen namelijk de beste leerlingen overgaan naar de tweede klas van de vierjarige cursus, maar die leerlingen van wie mag worden aangenomen dat deze cursus te moeilijk voor hen is, kunnen in de tweede klas van de driejarige afdeling worden geplaatst.

De school werd in kennis gesteld van de onderzoekresultaten en de schoolpsycholoog kreeg de in cijfers uitgedrukte schoolresultaten. Daarna kreeg de psycholoog de uitnodiging de overgangvergadering bij te wonen en werd hij door vragen en opmerkingen van het personeel in de gelegenheid gesteld objectieve inlichtingen te verstrekken over de leerlingen. De school oordeelde eensluidend, dat deze samenwerking uitermate nuttig was en een niet onbelangrijke bijdrage betekende in de zorg voor de haar toevertrouwde jeugd.

7. *Bezoekende en helpende kracht*

Dit instituut voorziet in een gevoelde leemte. Wekelijks ontvangen ongeveer 20 leerlingen van verschillende scholen extra steun, meestal gedurende drie maanden. Daarna kan in overleg met de helpende kracht door de klasseonderwijzer(es) extra aandacht en zorg aan de desbetreffende leerling worden geschonken. Hiermede is de taak van deze functionaris niet volledig geschetst. Zo kan het zijn dat naar aanleiding van een psychologisch onderzoek de bezoekende leerkracht contact opneemt met de school, en de verbinding vormt tussen wat psychologisch gevonden werd en als pedagogische en didactische maatregelen wenselijk is. Met het bezoeken van ouders die weigeren hun kinderen naar een school voor debielen of imbecielen te sturen, wordt ook uitermate nuttig werk verricht.

8. *Slotopmerking*

De schoolpsycholoog streeft naar een begeleiding der leerlingen en tracht een zo rustig mogelijk schoolverloop te bevorderen. We hebben de indruk dat de daartoe behorende werkzaamheden te Groningen dermate systematisch werden uitgevoerd, dat de psychologische dienst aldaar tot voorbeeld voor anderen kan dienen.

b. *De provincie Drenthe*

De schoolpsychologische dienst in Drenthe beschikt over twee psychologen en een didacticus. Er werden verricht:

1. *Individuele onderzoeken*, die betrekking hadden op 95 kinderen, voor wie door de schoolarts of het hoofd der school de hulp van de dienst was ingeroepen.

2. *Klassikale onderzoeken*, die alle plaatsvonden in het zuidoosten der provincie (inspectie Emmen). De aanleiding hiertoe was de mening van de school, dat vele leerlingen weliswaar niet thuis hoorden op de bestaande b.l.o.-scholen, noch op de l.o.m.-school, maar toch zulke geringe leermogelijkheden hadden, dat ze het niveau van een normale zesde klas niet zouden kunnen bereiken.

Het onderzoek bracht inderdaad aan het licht dat in bedoelde gevallen sprake was van een groep die zo afweek van het gemiddelde, dat ze aan de eisen die in Nederland gelden voor de normale lagere school, niet kon voldoen. In bijna alle klassen van de desbetreffende school was en is een zo grote groep zwakke leerlingen aanwezig dat de klassen, indien het geldende leerplan zou moeten worden gevolgd, niet meer of zeer moeilijk hanteerbaar zouden zijn. Om uit deze moeilijkheden te komen werd voorlopig gedacht aan middelen als: hergroepering van de klassen, indeling in groepen binnen één klas, taakonderwijs en het scherper selecteren aan de grenzen, waardoor er verschuiving plaats zou vinden naar het b.l.o. en de l.o.m.-school enerzijds en naar kleinere topgroepen van de beste leerlingen (a.s. leerlingen voor het ulo of m.o.) anderzijds.

Daar de schoolpsychologen zich afvragen of het hier gesignaleerde verschijnsel slechts een klein aantal scholen betreft dan wel min of meer in de gehele provincie voorkomt, en ook of we hier te doen hebben met een intelligentieprobleem zonder meer dan wel of de problematiek primair van sociaal-psychologische aard is, is besloten tot een meer gericht groepsonderzoek met het doel te komen tot een soort algemene inventarisatie van de beschikbare intelligentie op de Drentse scholen. In het jaar 1963 zou dit onderzoek voltooid worden, waarbij dan tevens misschien de vraag kan worden beantwoord of dit probleem nog binnen de school is op te lossen. Het is hier de plaats om nog eens de vinger te leggen op een wonde plek: het ontbreken van samenwerking tussen de schoolpsychologische dienst en de stichting 'Bevordering der ontwikkelingsmogelijkheden voor de Drentse jeugd', die gebruik maakt van de diensten van twee psychotechnische bureaus. Deze stichting toch is reeds tot de conclusie gekomen, dat er in de bovenlaag weinig of geen intellect verloren gaat, terwijl de onderhavige dienst zich daarover juist ernstig bezorgd maakt.

3. *Een selectieonderzoek*. Dit onderzoek had tot doel na te gaan, welke jongens in aanmerking kwamen voor de i.t.o.-afdeling van de l.t.s. te Klazienaveen.

4. *Didactische hulpverlening*. Deze hulp werd verleend in individuele gevallen (154 kinderen), maar betrof ook bepaalde klassen of gehele scholen (negen scholen voor g.l.o.). De schooldidacticus begint zijn taak bij voorkeur niet voordat de schoolpsycholoog een onderzoek heeft ingesteld en de resultaten van dit onderzoek met hem heeft besproken.

Zowel wat het individuele kind als een gehele klas of school betreft, wordt de hulp van een schooldidacticus ingeroepen wanneer er leerproblemen zijn. Hij bezint zich op de in casu gewenste didactiek en methodiek, geeft de desbetreffende leerkracht de nodige aanwijzingen en komt zo vaak het nodig is voor controle en nazorg terug. Ook wordt zijn hulp wel ingeroepen ten aanzien van doel en waarde van verschillende leer- en hulpmiddelen die bij het onderwijs in de school gebruikt kunnen worden.

De volgende opmerkingen mogen dit verslag van de Drentse schoolpsychologische dienst afsluiten:

- a. Uitbreiding van de dienst tot vier psychologen en twee didactische medewerkers is zeer gewenst, daar er nu te lange wachttijden zijn.
- b. Uit de voorlichting op verzoek aan enige gemeenten buiten Drenthe gegeven blijkt, dat de 'Drentse setting' van dien aard is dat zij door anderen het overnemen waard wordt geacht.
- c. Tegenover gebrek aan de eerder gesignaleerde samenwerking staat het regelmatig gepleegd overleg met schoolartsen, het medisch opvoedkundig bureau en de Stichting voor de Geestelijke Volksgezondheid.
- d. De schoolpsychologische dienst is van oordeel, dat de in Drenthe gekozen organisatievorm, waarbij de dienst deel uitmaakt van de provinciale schoolartsdienst, gelukkig is. De schoolpsychologen zien in de schoolarts de centrale figuur tussen de school enerzijds en alle schoolverzorgingsdiensten anderzijds. Van deze centrale figuur lopen de lijnen naar de afzonderlijke diensten. Wel hebben ze de behoefte zich met de andere diensten nader op deze centrale figuur te bezinnen, ook in zijn relatie tot de school.

c. De gemeente Enschede

In deze gemeente is de schoolpsychologische dienst ondergebracht in het pedagogisch centrum. Van zijn service wordt gebruik gemaakt zowel door de ouders die op het spreekuur van de psycholoog komen als door de scholen.

Hij geeft o.a. wetenschappelijke handreiking bij het opzetten van experimenten. Zo werden in verband met het l.e.a.o.-experiment op de openbare school voor v.g.l.o. twee eerste en twee derde klassen klassikaal onderzocht, en werd de dienst ook ingeschakeld bij het ulo-experiment aan de openbare uloscholen. Men vergelijke met wat hieromtrent is medegedeeld bij de stad Groningen. Verder worden psychotechnische onderzoeken verricht in verband met schoolkeuzeadviezen en in elk geval van leer- en opvoedingsproblemen, waarbij adviezen aan ouders en leerkrachten worden gegeven. Bovendien zijn er twee didactici aanwezig, van wie een in volledige betrekking werkzaam is bij het openbaar en de ander een gedeeltelijke werkkring heeft bij het rooms-katholiek onderwijs.

Zij stimuleren de vernieuwing op de scholen. De gemeentelijke functionaris assisteert bovendien in de leiding van drie scholen die hun leerlingen voornamelijk betrekken uit de zwak-sociale gezinnen. Beide didactici doen voortreffelijk werk. Hoewel ze van elkaars activiteiten kennis nemen, zou veelvuldiger contact wenselijk en mogelijk zijn.

d. De gemeente Deventer

In de gemeente Deventer is de schoolpsychologische dienst een onderdeel van de schoolartsendienst. Service wordt verleend op verzoek van de gemeentelijke geneeskundige dienst of van de leerkrachten in overleg met de schoolarts en de ouders. Zijn taak is dan advies te geven bij de oplossing van ongewone moeilijkheden, vooral wanneer er sprake is van psychische stoornissen bij kinderen. Bovendien wordt de schoolpsycholoog ingeschakeld bij de toelating tot het b.l.o. of de l.o.m.-school. Daartoe werden in 1963 alle leerlingen van het eerste leerjaar van de scholen voor g.l.o. getest. Hoewel een schooldidacticus zeer noodzakelijk wordt geacht, is de financiële toestand van de gemeente tot dusver een beletsel geweest een dergelijke functionaris aan te stellen.

§ 7. KOSTEN VAN HET ONDERWIJS

Verschillende inspecteurs hebben, afzonderlijk of in groepen, onderzoeken ingesteld naar de kosten van het onderwijs, mede om na te gaan of de in het begin van 1962 opnieuw herziene beoordelingsnormen in deze hoofdinspectie al dan niet juist zijn. Het is interessant uit de uitvoerig besproken gegevens van deze onderzoeken te vermelden.

Bij de nieuwbouw bleken de kosten per lokaal te variëren van f 38 000 tot f 68 000 met een gemiddelde van f 50 000 per lokaal. Het meubilair kostte gemiddeld f 4000 per lokaal met vrij geringe afwijkingen. De eerste inrichting komt voor boeken en leermiddelen ongeveer op f 90 à f 100 per leerling.

Om een indruk te krijgen in welke mate de loonpost op de exploitatie-uitgaven van invloed is, is een onderzoek ingesteld naar de bedragen die 74 scholen hebben moeten uitgeven voor het schoonmaken, het materiaal en de sociale lasten. De scholen liggen sterk verspreid. Er zijn tweemansscholen bij, maar ook grote stadsscholen. Naar de grootte der scholen is een gemiddelde getrokken, dat weer leidt tot een algemeen gemiddelde.

De resultaten van het onderzoek waren als volgt:

aantal lokalen	aantal scholen	gemiddeld per lokaal
2	11	f 473
3	9	504
4	12	434
5	3	431
6	10	474
7	15	564
8	6	390
9	6	662
10	2	505
algemeen gemiddelde over 74 scholen met totaal 399 lokalen		f 510

Over 1960 werd op dezelfde basis bij een onderzoek, dat zich uitstrekte over de provincies

Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel, en waarbij 100 scholen betrokken waren met in totaal \pm 500 lokalen een algemeen gemiddelde berekend van f 328 per lokaal.

De oorzaak van deze snelle kostenstijging is te vinden in de volgende feiten:

- a. De stijging van de lonen.
- b. De stijging van het percentage sociale lasten.
- c. Bij een nog vrij groot aantal plattelandsscholen het inhalen van achterstand in lonen door gebrek aan krachten.
- d. In sommige gevallen de gedwongen indienstneming van een schoonmaakbedrijf.

De stijging wordt beperkt door maatregelen op hygiënisch gebied, b.v. de aanleg van centrale verwarming, het plaatsen van oliekachels, de aanschaffing van modern doelmatig schoonmaakmateriaal (stofzuigers, vloerwrijvers, boen- en/of schrobmachines) en betere betegeling van het schoolplein. Zonder dit materiaal vermindert trouwens de kans op geschikt personeel.

De vergoedingsbedragen per leerling naar art. 55-bis of art. 101, vijfde lid, lopen sterk uiteen. Dat zal wel altijd zo zijn, daar in het bijzonder de kosten van instandhouding, per leerling uitgedrukt, grote verschillen vertonen. Voor het onderwijs zou het van belang zijn, indien de kosten voor de leermiddelen, de administratie en de 'goede gang van het onderwijs' telkenjare van rijkswege worden vastgesteld met de verplichting, deze bedragen ook werkelijk voor het aangewezen doel te besteden.

§ 8. TOEZICHT

Door de benoeming van nieuwe functionarissen is de derde hoofdinspectie nu ingedeeld in 16 inspectoraten en 8 consulentschappen. Naar deze indeling was al enkele jaren reikhalzend uitgezien. Zij zal de mogelijkheid scheppen tenminste aan de bepalingen van de wet en de instructies te voldoen door de scholen respectievelijk eenmaal per jaar dan wel in twee jaren te bezoeken.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

IV. VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR IN DE VIERDE HOOFDINSPECTIE

Provincies Gelderland en Utrecht

§ 1. ALGEMEEN

In verschillende passages uit de rapporten der inspecteurs, opgenomen in mijn vorig jaarverslag, werd getuigd van scepsis omtrent het antwoord op de vraag, of de verslagactiviteit nog wel zinvol is. Dit was aanleiding tot het doen van voorzichtige suggesties mijnerzijds in de richting van een onderzoek dezer materie. Thans vinden deze gedachten een pendant en een versterking in de opmerking van een der inspecteurs, waarin zelfs de mogelijkheid van de verslagactiviteit problematisch wordt gesteld.

'Een indringend en verantwoord onderzoek naar de stand van het onderwijs is eigenlijk illusoir. Dat kunnen de pedagogische centra niet, de levensbeschouwelijke inspecties niet en evenmin de overbelaste rijksinspectie of de gemeentelijke inspectie. Er is eigenlijk helaas geen enkel orgaan in den lande, dat zich met een diepgaand onderzoek naar de stand van het onderwijs kan bezig houden.'

Zonder mij opnieuw in deze materie te willen verdiepen meen ik toch omtrent het jaarverslag een zeker onbehagen te moeten constateren, dat aanleiding zou kunnen zijn tot een diepgaande bezinning, te meer nu in het afgelopen jaar ook van andere zijde(n) kritiek op het onderwijsverslag is geuit.

De toestand van het lager onderwijs in het algemeen blijkt ook in 1963 in belangrijke mate mede bepaald te zijn door de factoren scholenbouw en woningbouw.

Vrijwel algemeen is de klacht der inspecteurs over de stagnaties en beperkingen welke de scholenbouw thans reeds jaren ondervindt. Zij hebben ertoe geleid, dat de zo moeizaam verworven urgentieverklaring in de praktijk niet veel meer blijkt te zijn dan een machtiging om het streefwerk der bouwprocedure op gang te brengen met aan het einde van de weg de allesbeheersende rijksgoedkeuring, die veelal niet meer de apotheose der problemen blijkt te vormen. Zo merkt een inspecteur op:

'Bovendien doet zich herhaaldelijk bij de aanbesteding de omstandigheid voor, dat het laagste bedrag waarvoor wordt ingeschreven, aanzienlijk hoger ligt dan de raming waarop de diverse goedkeuringen berusten. Er mag dan niet gegund worden en er ontstaat een langdurige vertraging. Immers er moet overleg komen tussen gemeente- en schoolbestuur; de inspecteur wordt gehoord, die op zijn beurt de bouwkundig hoofdinspecteur inschakelt. Indien deze bezuinigingen voorstelt, treden architect en aannemer in overleg om na te gaan of en zo ja, waar deze bezuinigingen te vinden zijn. Dat daarna de

bouwkundig hoofdinspecteur nog wil nagaan of de gevonden besparingen niet te diep ingrijpen ligt voor de hand.'

Ik vraag mij wel eens af, of deze bezuinigingen in verband met bij de aanbesteding tot uitdrukking komende prijsstijgingen voor een degelijke scholenbouw verantwoord zijn. Voor de verhoging van de rijksgoedkeuring dient naast de urgentieverklaring het definitieve advies van de inspecteur, dat toch na de bouwkundig hoofdinspecteur te hebben gehoord is tot stand gekomen, te worden overgelegd. Niet wel valt in te zien, dat op het eenmaal door deskundigen goedgekeurde bouwplan bezuinigingen zouden kunnen worden toegepast, zonder dat van te voren redelijk of noodzakelijk geachte voorzieningen worden geschrapt. Ernstig wordt door de inspecteurs betreurd, dat in 1963 geen verzoek is uitgegaan, het door hen noodzakelijk geachte bouwvolume op te geven. De inspecteurs, die hun voor 1963 gedane verzoek veelal slechts zeer ten dele gehonoreerd zagen, vrezen dat op deze wijze enerzijds bij een volgende opgave vele en grote volumina ineens zullen moeten worden gevraagd, terwijl anderzijds zeer kostbare noodvoorzieningen onvermijdelijk zullen worden. Gaarne onderschrijf ik de vraag der inspecteurs om tijdige bekendmaking, zowel intern als naar buiten, indien in enig jaar geen gelegenheid kan worden geboden, bestaande of te verwachten behoeften in de sector van de scholenbouw kenbaar te maken. Dat de situatie, voorzover het de bouw van gymnastieklokalen betreft, zo mogelijk nog teleurstellender is, behoeft wel geen betoog. Ik vraag mij met de inspecteurs af of buiten de verschillende sectoren van het voortgezet onderwijs nog wel bouwkundige voorzieningen ten behoeve van de lichamelijke opvoeding worden getroffen.

Ondervindt het onderwijs de nadelige gevolgen van de moeilijkheden in de scholenbouw, indirect blijken naar het oordeel van niet weinige inspecteurs de gevolgen van het gebrek aan woningen voor ons onderwijs een betekenis te krijgen, die ver uitgaat boven de soms toch reeds veelzeggende invloed op de benoemingen en de benoemingspolitiek der schoolbesturen. Niet alleen aantal en aard van de sollicitanten, met name naar de functie van hoofd der school, worden mede door het woningvraagstuk bepaald, doch naar sommiger oordeel grijpt deze problematiek veel dieper in, zoals uit het volgende uitvoerige citaat moge blijken:

'In deze centraal gelegen inspectie doet ook het tekort aan woonruimte zijn ongunstige invloed gelden. Het is nu eenmaal zo, dat onderwijzersgezinnen zich voornamelijk in hun woningen ophouden. In deze kringen is het geen gewoonte dag aan dag de ontspanning buiten de deur te zoeken. Bovendien vraagt de steeds terugkerende correctie van het werk der leerlingen, de voorbereiding van de lessen en vaak nog de studie een rustig tehuis. Men mag het de onderwijzer dan ook niet zo kwalijk nemen, dat hij een eengezinswoning primair stelt. Vooral in de grotere gemeenten, waar de nieuwbouw voornamelijk uit etagewoningen in drie tot zes lagen bestaat, is het daardoor uitermate moeilijk aan goede hoofden en goed personeel te komen.

Vele benoemingen springen op het allerlaatste moment af op de woning. Nog triester wordt het geval, als goede krachten zich laten benoemen en een flatwoning aanvaarden, om reeds na enkele maanden, soms zelfs na enkele weken te moeten vaststellen, dat of zijzelf, of hun echtgenote en kinderen niet aan de flatwoning kunnen wennen.

Men gaat dan weg, alleen om weg te zijn. Betrekkingen worden aanvaard die niet in overeenstemming zijn met de ambities, en men laat geïrriteerde gemeentebesturen, schoolbesturen en hoofden achter. De woningmoeilijkheden brengen ook de meest onwaarschijnlijke dagelijkse reizen mede; vaak wel van twee à drie uur per dag. De ongehuwde onderwijzers en onderwijzeressen zijn tegenwoordig

ternauwernood te bewegen zich te vestigen in de gemeente waar zich de school bevindt waaraan zij zich hebben laten benoemen. Zij geven er, met het oog op de hoge pensiekosten, de voorkeur aan in de ouderlijke woning te blijven resideren. De reiskosten vallen in het niet, wanneer men ze vergelijkt met de kosten van kamerhuur en verzorging. De reismoeilijkheden neemt men op de koop toe. Men vindt in zo'n enerverend trekkend bestaan geen tijd en geen rust om zich intens met de leerlingen bezig te houden. Men wordt meer instructeur dan pedagoog. Het ligt voor de hand dat deze menigte trekkende onderwijzers al gauw tot de overtuiging komt, dat de plaats waar men woont en die waar men werkt, niet wettelijk bij elkaar horen. Deze overtuiging bestaat reeds jaren bij vele beoefenaars van andere beroepen; wellicht zonder schade daarvoor. Kinderen opvoeden vraagt echter meer onderlinge verbondenheid dan alleen lesgeven gedurende de schooltijden kan bieden.

Er ontstaat een moeilijk op te lossen probleem. Enerzijds stelt men tegenwoordig, dat nu het gezin door de arbeid der beide ouders en door de geringe mogelijkheid, geruime tijd per dag bijeen te zijn, in zijn pedagogische functies ernstig is beknot, de consequentie hiervan voor het onderwijs moet zijn, dat de school niet meer in de eerste plaats leerinstituut zal zijn, maar dat zij zich moet ontwikkelen in de richting van een pedagogisch instituut, dat verscheidene taken van de ouders gaat overnemen. Natuurlijk zal de school zorg dragen voor de instructie van de leerling, maar daarnaast vraagt de moderne tijd van de school een zeer intensieve begeleiding van het kind, niet alleen bij de verwerking van de onderwezen stof maar ook bij zijn bestaan in de wereld.

Deze noodzakelijke toename van pedagogische begeleiding vraagt een verlenging van het dagelijks samenzijn van leerling en opvoeder.

Ten anderen constateren wij een toenemend absentisme van het onderwijzend personeel in de woongemeenten, woonwijken of parochies waar de kinderen wonen.

Ook en overduidelijk zijn er een verkorting van de schooltijd tot de limiet der 1040 schooluren en een afname van het aantal schooldagen en schooltijden dat men samen is. Leek het vroeger dat de essentie van een schoolweek werd gevormd door het tienmaal samenkomen, thans wordt negenmaal en nog minder, zeker in scholen voor ulo, als normaal ervaren.

Om de 1040 uren vol te maken ontwerpt men ochtendschooltijden van soms wel 5 à 5½ uur.

Wie zal verbaasd zijn als hij verneemt, dat men gefreterd afscheid neemt en elkander ternauwernood nog verdragen kan, wanneer leerling en onderwijzer naar huis gaan op een uur, dat de normale middagmaaltijd achter de rug is, terwijl ze reeds om 8.30 uur of zelfs om 8.15 samenkwamen. Ieder klimaat van samenzijn en samenwerken wordt door deze te lange schooltijden bedorven, en dat in een tijd die de pedagogische begeleiding zo hoog aanslaat.

De reizende onderwijzer vindt in zijn nerveuze vermoeidheid een verontschuldiging voor zichzelf. Met drogedrenen betooft men hoe goed het is voor de kinderen over vrije middagen en avonden te beschikken. Het betoog klopt echter niet. De concentratie der leerlingen daalt in een scherpe curve, zodra de schooltijd te lang wordt. Hun opnamemogelijkheden worden ernstig geschaad. Hun gehele instelling getuigt van een losgelaten zijn. Men vindt elkaar op de vrije middag in de cafeteria's. De vreugde van het beroep, de vreugde van het als leerling op school zijn; beide worden verdrongen door de bussen en treinen, die men met vlug weghollen nog juist kan halen.

Onderwijzers hebben rustige woningen nodig binnen een op eenvoudige wijze te overbruggen afstand van de school waar zij werken, en van de leerlingen voor wie ze nu eenmaal én instructeur én pedagoog, dus vriend en vertrouweling moeten zijn.

Dit beeld van een door externe oorzaken verminderde rust in de schoolwereld wordt nog versterkt door de veelvuldige mutaties, waarover meer dan een inspecteur klaagt en waardoor opnieuw het beeld wordt opgeroepen van een geringere binding aan een taak, welke de hechte band tussen de volwassene als pedagoog-didacticus en zijn klas als een noodzakelijke voorwaarde kent.

Over de gevolgen van de eerste fase der schaalverlaging laten de inspecteurs zich begrijpelijkerwijze nog slechts zeer summier uit. Zegt een der inspecteurs 'dat de verlaging van de leerlingenschaal het overbelaste klasslokaal van het onderwijstoneel heeft doen verdwijnen',

een ander constateert na de schaalverlaging nog grotere moeilijkheden met de personeelsvoorziening in zijn uitgesproken plattelandsinspectie.

§ 2. WERKWIJZE DER SCHOLEN EN RESULTATEN

In afwachting van een systematisch en gecoördineerd onderzoek in het gehele land naar de stand van het onderwijs in de verschillende vakken wil ik ook dit jaar – overigens zonder de pretentie op grote belangrijke ontwikkelingen van ruimere allure te kunnen wijzen – omtrent enkele vakken de indrukken der inspecteurs weergeven.

Moedertaalonderwijs

In het grotere kader van het moedertaalonderwijs komt dit jaar het lezen naar voren. Een der inspecteurs merkt op:

Vooraf op de scholen die ingeschakeld zijn bij het werk van het Algemeen Pedagogisch Centrum wordt aan het lezen veel aandacht besteed. Het wordt dan niet beschouwd als een op zichzelf staand vak, maar als een onderdeel van het moedertaalonderwijs.

Als zodanig eist het de zorg van alle dag, en de leerkracht die de leesles niet meer beschouwt als een wie-volgt-uur, maar die ook bij deze les de kinderen weet te activeren, komt tot de ontdekking dat zelfs de strijd tegen de leesdreun niet hopeloos is.

Dit citaat staat overigens in scherp contrast tot dat uit een ander verslag:

'Van een leesles wordt in het algemeen veel te weinig gemaakt. Het 'om de beurt' een stukje lezen is nog te veel gebruikelijk. Er is bij de onderwijzers(essen) geen voorbereiding voor deze lessen.'

Waarderende woorden tref ik aan bij meer dan een verslaggever. Zo wijst een der inspecteurs op een gelukkige uitbreiding van het stillezen in zijn scholen.

Van vooruitgang getuigt ook het volgende citaat:

'Het verheugt mij te kunnen vermelden, dat het lezen héél langzaam op wat meer moderne wijze gegeven wordt, al gaat het naar mijn mening nog veel te langzaam. Maar hier en daar waagt men het toch de platgetreden paadjes eens te verlaten en eens wat te doen aan groepslezen, dramatiseren, het houden van een echt klasgesprek naar aanleiding van het gelezene, enzovoort. Ook declamatie komt meer en meer in zwang. Ik ben er altijd weer verbaasd en min of meer teleurgesteld over hoe moeilijk men bij het onderwijs toch vaak los kan komen van de traditionele wijze van werken en zich eens aan iets origineels waagt. Bij velen komt blijkbaar eenvoudig de vraag op: zou het ook anders en beter kunnen?'

Dat niet alleen in 'de maatschappij' klachten blijven bestaan over de gebrekkige taalbeheersing, wordt gedemonstreerd door de opmerking:

'Het valt mij steeds op hoe slecht er veelal gelet wordt op de mondelinge uitdrukking der gedachte. Als de leerkracht een vraag stelt, pleegt de leerling meestal te antwoorden met enkele losse woorden, waartussen slechts een 'insider' de relatie kan of moet leggen.

Alleen bij de bij het contactscholenwerk betrokken scholen treft men doorgaans kinderen aan die zich niet alleen vrijer, vlotter, gemakkelijker en normaler, doch ook nauwkeuriger weten uit te drukken, dan hun leeftijdgenootjes van andere meer traditionele scholen, waaruit andermaal blijkt van hoe eminent en taalbevorderend gewicht het klasgesprek is. Dit hortend hanteren der leerlingen van de moedertaal vindt wellicht zijn oorzaak in de veelal nonchalante houding van de leerkracht zelf ten opzichte van het 'centrale vak', nonchalant niet alleen wat de inhoud, doch vooral wat de vorm betreft.

Deze inspecteur wijt die gebrekkige taalbeheersing ten dele aan een z.i. algemeen verbroed 'vorm- en stijlverlies', ten dele aan de mindere waardering van weten en kennen, met name ook bij de onderwijzersopleiding. 'Kennen', zo zegt hij, 'lijkt tegenwoordig een atavistisch begrip. Het gaat alleen maar om het kunnen. Wat wil men echter kunnen als de toepasbare kennis ontbreekt?'

Schrijven

Een der inspecteurs wijdt aan dit vak een lange passage:

'Op het gebied van het schrift zal er wel geen land ter wereld zijn met een zo grote verscheidenheid als hier, vermoedelijk vanwege de legio schrijfmethoden en daarin gepropageerde lettertypen. De goed bedoelde poging der regering om tot een zekere eenheid in schrift te komen, heeft helaas m.i. tot weinig tastbare resultaten geleid.

Waarom durft de regering een dergelijk norm-alfabet niet dwingend voor te schrijven, zoals zij dit toch ook met de spelling wil?

Bezwaren zullen er uiteraard ook tegen dit normalisatieschrift kunnen worden aangevoerd (zoals b.v. het ontbreken van de verbindingen op veel plaatsen waar ze mogelijk zijn), maar wij moeten onze privé of subjectieve bezwaren laten varen om uit deze ernstige impasse te komen.

Het is mij opgevallen dat er op lagere scholen zowel in als buiten het opzettelijk schrijfonderwijs, gebruik gemaakt wordt van de zgn. ballpoint.

Toen ik dit constateerde was ik er eerst niet enthousiast over, omdat er m.i. bepaalde bezwaren van praktische en theoretische aard aan het gebruik van een ballpoint verbonden zijn (de vulling is onderhevig aan temperatuurwisselingen, na een periode van niet gebruik wil de ballpoint vaak niet meer schrijven, zodat men eerst moet 'proefdraaien', het bolletje is dikwijls niet zuiver rond en het kan dan niet ronddraaien maar het glijdt, het gebruik van een ballpoint bij officiële brieven geldt als minder beleefd enz. enz.).

Door nauwkeurige vergelijking ben ik echter tot de slotsom gekomen, dat het werk geschreven met de kroontjespen er vrijwel gelijk uitzag als dat met een balpen, althans qua methode. Alleen de nuancering acht ik bij de kroontjespen beter.

Eigenlijk is het (gedachtig aan het adagium: niet voor de school maar voor het leven leren wij) ook wel normaal dat, waar in het gehele maatschappelijke leven tegenwoordig de balpen gebruikt wordt, de school niet achteraan komt.

Nergens treft men buiten de school meer een inktstel met penhouder en stalen pen aan, welke laatste steeds maar ingedoopt moet worden.

Een balpen schrijft ook wat soepeler dan een stalen pen. Men moet een balpen echter niet te schuin op het papier plaatsen, anders schrijft hij niet goed. Ook behoeft men niet op de pen te drukken, gelijk wij toch min of meer gewend waren met de ons vertrouwde penhouder.

Voor de notoir links-handigen is de balpen een uitkomst gebleken, omdat ze met hun hand het geschrevene nu niet meer kunnen 'doorvlekken'.

Cultivering van het schrijffatsoen, vooral bij de jongere onderwijzers, is een zaak van gebiedende aard, en hiervoor kunnen de kweekscholen belangrijk werk doen.'

Zijn slotopmerking wordt bevestigd door het inzicht van een andere verslaggever, die vooral bij de jongere leerkrachten weinig reële belangstelling voor net werk meent te constateren. In dezelfde geest wordt opgemerkt:

'Vooral bij de jongere leerkrachten is het opvallend dat bij het schrijven (zowel in de schrijfles, als bij de correctie en het bordschrift) bijzonder weinig aandacht besteed wordt aan het detail. Veel jongere leerkrachten hebben zonder meer een slecht handschrift. De lagere school dient de leerlingen methodisch te leren schrijven. De leerkracht mag niet aflaten te wijzen op regelmaat, accuratesse en afwerking van letter- en cijferdetails. Bordschrift en correctie moeten voorbeelden zijn van methodisch schrijven.

Een inspecteur meent, dat het recht op schrijven minder aanhangers vindt dan voorheen:

'Steeds meer scholen gaan nu over op het lichtellende schrift en het voldoet goed. De verwachting is, dat het schrift netter zal blijven als de kinderen in de hogere leerjaren en vooral bij het voortgezet onderwijs vlugger zullen gaan schrijven.'

Rekenen

In meer dan een verslag wordt aandacht geschonken aan dit vak dat 'niet alleen in de ogen der ouders, maar ook in die van veel onderwijzers nog altijd een belangrijk, zo niet het belangrijkste vak' is. Deze belangrijkheid vindt dan o.a. haar expressie in de ruime tijd welke de scholen aan dit vak besteden en die niet steeds – zelden? – recht evenredig blijkt te zijn aan de bereikte resultaten. Vrijwel alle rapporteurs uiten zich in de geest van de volgende opmerkingen:

'Het vak levert over het algemeen de meeste moeilijkheden op en is voor een groot aantal kinderen een struikelblok. Het aantal nieuwe methoden neemt nog steeds toe, maar ook hier 'dekt de vlag niet altijd de lading' en moet het woord 'nieuw' dienen om de klanten te trekken. Soms krijgt men de indruk dat het kiezen van een pakkende titel wel een van de voornaamste verdiensten van de methodeschrijver is geweest. De sommetjes zijn misschien wat eenvoudiger gehouden, men komt wat minder ver in het eerste leerjaar, al te opzichtige kranen- en wandelaarsommen zijn vermeden, maar principieel is er geen onderscheid met de 'oude' methode.'

En:

'Het rekenen op de lagere school blijft een zorgenkind. Men heeft sterk gestimuleerd dat de leerkracht het inzicht bij de leerlingen moet aankweken. Men heeft de differentiatie gepropageerd. Men 'reken' of men is 'op weg naar zelfstandig rekenen', of men werkt 'naar aanleg en tempo'. Er zijn echter voor de Nederlandse school meer mogelijkheden: men kan ook nog 'boeiend rekenen' of 'functioneel rekenen', of van de 'basis' uitgaan, terwijl er ook een mogelijkheid is om te rekenen met 'de grondslag' en met 'een school zonder zittenblijvers'.

En nog is het arsenaal van mogelijkheden hiermee niet uitgeput. Uit dit alles moet de leerkracht kiezen. Tevens staat een steeds stijgende hoeveelheid materialen gereed, van het oude telraam af tot modern flanel-bord-materiaal toe, terwijl het aantal handleidingen dat hulp wil bieden bepaald ook niet minder wordt. En bij al deze verleidelijke middelen om de kinderen de rekenkunst bij te brengen, blijft men toch met vragen zitten:

- Gaat het nu beter dan voorheen?
- Wordt er werkelijk inzicht gekweekt?
- Wordt de zelfstandigheid in het werk bevorderd?
- Komt men toe aan een functionele werkwijze?
- Vinden kinderen het rekenen zoals het thans wordt gegeven boeiend?
- Krijgt het automatiseringsproces nog aandacht?
- Kan er (nog) van nauwkeurigheid en van cijfervaardigheid worden gesproken?
- Wordt er efficiënt gewerkt en wordt de beschikbare tijd zo volledig mogelijk productief gemaakt?

Het komt mij voor dat de lagere school met dit vak steeds dieper in de moeilijkheden komt te zitten. De pedagogische centra schenken hier in meerdere of in mindere mate aandacht aan. Men mag hopen dat de mist rondom dit vak in de toekomst zal wegtrekken. Misschien komt er dan ook nog eens een werkwijze welke suggesties biedt voor titels van rekenmethoden, die een 'verklaard uitzicht' garanderen.'

Een der inspecteurs ziet ook hier de beperkte mogelijkheden van de onderwijzersopleiding als een der oorzaken, een gedachte welke door veler ervaringen bij de praktische examens tweede leerkring schijnt bevestigd te worden. Sprak Rombouts reeds van een 'stervend vak',

de toekomst lijkt voorlopig weinig uitzicht op verbetering te bieden. De vraag lijkt gewettigd of niet ook het al dan niet gemotiveerde besef van eigen zwakheid op dit terrein tot een aanpak leidt, die op zich de kans op succesvol rekenonderwijs uitsluit of minstens verkleint. Ik meen deze gedachte te lezen uit het volgende citaat:

Het is opvallend, juist bij dit vak, dat een goede, pittige, duidelijke les direct beloofd wordt, in het algemeen gesproken natuurlijk, met een redelijk goed resultaat.

Het wil mij voorkomen, dat de klas dikwijls te gauw aan het werk gezet wordt.

Zeer belangrijk is het goed aanpakken van de moeilijkheden op concrete, aanschouwelijke wijze met de vele goede hulpmiddelen die er tegenwoordig op de markt zijn. En dan vooral: goed uitleggen. Waar onder de rekenles met vaart en pit gewerkt wordt, klaagt men niet over het resultaat, tenzij men te hoge eisen stelt. Ook dat komt voor, vooral op opleidingscholen.

Dezelfde inspecteur, daarin steun vindend bij sommige collegae, ziet ook pluspunten.

'Het zinloos gecijfer gaat gelukkig tot het verleden behoren, terwijl aan het hoofdrekenen een steeds grotere plaats wordt ingeruimd.'

Zou het mogelijk zijn, dat wij nog steeds 'te vroeg' echt 'rekenen' - enkele opmerkingen over het onvoldoende gebruik van leer- en hulpmiddelen en over het gebrek aan correctheid wijzen m.i. in dezelfde richting - en dat vooral ook dit vak bij de herbezinning op de 'inhoud' van de basisschool mede in verband met de sterke uitbreiding van het voortgezet onderwijs alle aandacht verdient?

Vaderlandse geschiedenis

Als een inspecteur constateert:

'De geschiedenis ontardaart al te dikwijls in het lezen van het leer-lesboekje. Een taaië les is dan het onvermijdelijke gevolg. Gelukkig zijn er ook gunstige en zeer gunstige uitzonderingen: een boeiende vertelling, die de vroegere tijden en toestanden doet herleven en waarbij dan tijdens de les een beknopt en duidelijk overzicht op het zwarte bord verschijnt, welk overzicht door de kinderen in een apart cahier wordt overgenomen. Op deze wijze wordt de geschiedenisstof het eigendom van de kinderen. Een forse tijdband langs een der lokaalwanden bewijst uitstekende diensten.'

tekent hij tegelijkertijd 'misère et grandeur' van dit mooie vak.

Kennelijk ziet meer dan een inspecteur het verloren gaan van de vertellende attitude bij de jongere onderwijzers als een bedreiging van het geschiedenisonderwijs met name in pedagogisch opzicht:

'De oudere onderwijzers kunnen door hun dikwijls boeiende en levendige vertellingen nog opvoedkundige waarde aan dit onderwijs geven, doch de jongere onderwijzers, die doorgaans de leerstof niet meer beheersen, kunnen niet anders doen dan een haperend parafrazeren op de inhoud van het boekje. M.i. behoort dit onderwijs, althans op de lagere school, te worden gecomprimeerd tot de hoofdmomenten der vaderlandse geschiedenis en tot de zeer recente en 'actuele geschiedenis' van ons land, alsmede tot de essentialia der staatsinrichting.

Het valt mij op hoe bij vele bijzondere scholen nog steeds met de verrekijker naar de misstappen van de ander, vooral op theologisch en wereldbeschouwelijk terrein, wordt gekeken, terwijl dit vak juist zo'n synthetische waarde behoort te hebben en wij de kinderen primair behoren te confronteren met dat wat ons verenigt.'

Aardrijkskunde

Een der verslaggevers waardeert de ruime aandacht aan dit vak besteed, en de onder invloed van de televisie vaak 'frappante kennis'.
Positief zijn ook de beide volgende citaten:

'De resultaten van het aardrijkskunde-onderwijs zijn in het algemeen bevredigend te noemen. De goede hulpmiddelen die op de markt gebracht worden spelen hierbij een stimulerende rol. Het individueel verwerken van de leerstof alsmede het aanbrengen van goede begrippen. Men komt meer en meer tot het inzicht, dat een juist begrip, behorende bij veel gebruikte aardrijkskundige termen, hoger aangeslagen dient te worden dan de kennis der topografie, al dient ook dit laatste niet verwaarloosd te worden.'

en

'Het is opvallend met welk een vreugde en dan dit vak veelal gegeven wordt, vooral nu er sinds de t.v. zo'n grote 'inbreng' van de leerlingen is gekomen. Via dit medium immers worden de kinderen dagelijks geconfronteerd met meer of minder gewichtige, dramatische of eerverderende gebeurtenissen in de gehele wereld. Ze spreken hier druk over en ze stellen de meester zelfs vragen die hij soms moeilijk onmiddellijk kan beantwoorden. Ze dwingen hem om bij te blijven. Ik hoorde b.v. kinderen in verband met een mijnramp de vraag stellen hoe zo'n mijn precies geconstrueerd was en hoe deze functioneerde.

Een andere onderwijzer werd in verlegenheid gebracht, toen hij de muur in Duitsland moest aangeven en vertellen hoe en waarom gas onder de aarde aangetroffen wordt.

Met natuurrampen leven de kinderen intensief mee en ze kunnen de plaatsen des onheils zonder mankeren aangeven, zulks met vermelding van verbluffende details. Door de t.v. is het actualiteitsaspect van dit onderwijs sterk naar voren gekomen.

Ook de prikborden wemelen van plaatjes, krantenknipsels, foto's enz. van alle mogelijke wereldgebeurtenissen, doorgaans van dramatische aard.

Ook de filmstrip wint nog dagelijks aan waarde en gebruik.

De behandeling van ons land naar grondsoorten en middelen van bestaan vindt steeds meer ingang, vooral bij de vernieuwingscholen.

Het verkeersonderwijs wordt ook veelal met vreugde en inventiviteit gegeven en ontvangen.

Nooit genoeg kan er op geattendeerd worden, dat de verkeersopvoeding een integrerend deel van het gehele opvoedingscomplex is.

Het ware wenselijk indien het verkeersexamen verplicht zou worden gesteld en de controle en correctie op dit examen - ik doel op het theoretisch gedeelte - uniform zou zijn.

In tegenstelling met de voorafgaande jaren bevatten de schriftelijke examenopgaven van dit jaar duidelijke foto's en hadden de verkeersborden hun normale kleur.'

Het samengaan van verkeersonderwijs met verkeersopvoeding wordt door een andere inspecteur als volgt bepleit:

'Ik vraag mij af, of dit onderwijs niet bezig is te veel een 'boekjes'-vak te worden. Het verkeersonderwijs bestaat dan uitsluitend uit het lezen van een aardig boekje, dat de kinderen wel leuk vinden, maar dat de gevaren die het huidige verkeer biedt toch onvoldoende concreet voorstelt. Mijns inziens moeten vooral de kleintjes in concrete situaties leren dat het een kwestie van levensbehoud is, wanneer men zich strikt aan de verkeersregels houdt. 'Curb-drill' zal meer effect hebben dan het lezen van boekjes. Bij enkele nieuwe scholen zijn de tegels op de speelplaats zo gelegd, dat er verschillende verkeerssituaties op kunnen worden aangegeven. Wanneer het verkeersonderwijs aldus op deze speelplaatsen wordt gegeven, is dit althans een stap in de goede richting.

Wanneer men in een vijfde of zesde klas van een lagere school vraagt, aan welke eisen een fiets moet voldoen, zullen er weinig leerlingen zijn die niet het juiste antwoord weten te geven. Maar of al de fietsen die in de rijwielstalling staan, aan die eisen voldoen, is niet eens meer een vraag.

Er wordt wel gecontroleerd of de leerlingen een en ander weten, maar een effectieve controle op de fietsen van de jongens en meisjes ontbreekt op de meeste scholen volkomen.

Op 26 scholen worden de fietsen gecontroleerd, voordat de leerlingen aan het verkeersexamen gaan deelnemen. Dan blijkt dat de stof, die de kinderen voor dit examen hebben moeten leren, in het dagelijkse leven niet heeft gefunctioneerd. Alle verkeerslessen ten spijt ontbreken dan achterlichtjes, bellen, remmen en witte achterspatborden.

De hoofden van scholen die regelmatig een deel van de rijwielstalling controleren, of die de rijwielen aan een onderzoek onderwerpen, wanneer de bezitters het schoolhek passeren, zijn van mening dat deze handelwijze goede resultaten heeft; op enkele plaatsen controleert de agent die de kinderen bij het oversteken helpt, de rijwielen. Ook dit heeft tot gevolg dat de gebreken worden hersteld.

In enkele (kleine) gemeenten controleerde een politieagent de rijwielstalling. Hij werd daarbij vergezeld door een schilder, die alle spatborden die dit nodig hadden, wit schilderde.

In een gemeente worden de rijwielen der schoolkinderen door de plaatselijke afdeling van de Vereniging voor Veilig Verkeer gecontroleerd. De school die daarbij het beste voor de dag komt, ontvangt dan een prijs.

Kennis der natuur

Minder gunstig oordelen de rapporterende inspecteurs over het vak kennis der natuur:

'De resultaten van het onderwijs in natuurkennis zijn in het algemeen niet denderend. Te weinig wordt de natuur zelf in de klas gehaald. De prachtig uitgevoerde biologieboekjes worden nog al te dikwijls als leesboekjes gebruikt. In het algemeen kan gesteld worden: hoe fraaier de leerboekjes hoe slechter de les. Jammer. De paddestoel vormt de bekende uitzondering. Op gezette tijden struikelt men daarover. Informeert de inspecteur echter bij de aanschouwing van een overigens fraaie en 'artistieke' verzameling naar de naam en de bijzonderheden van de diverse exemplaren, dan heeft hij alle kans, dat de klas in de leerkracht het antwoord schuldig blijven!

Ook de fysica-les komt vaak in de verdrinking. Er moeten blijkbaar heel wat weerstanden overwonnen worden, voordat er een eenvoudige natuurkundige proef wordt gedaan. Natuurkundekasten met inhoud hebben maar al te vaak een uitsluitend decoratieve functie.

Eigenlijk moet het zo zijn, dat elke fysica-les een eenvoudige en duidelijke proef als uitgangspunt heeft.'

Dit oordeel wordt blijkbaar gedeeld door de andere inspecteurs: te veel verbalisme, te veel 'leesles', te weinig werkelijk uitgaan van de natuur en van de verschijnselen zelf. In de biologische krijgen de dieren nog de meeste aandacht, de planten veel minder. Het onderdeel natuurkunde kan bij een verbalistische aanpak uiteraard in het geheel niet tot zijn recht komen.

Het werk der pedagogische centra

Het vernieuwingswerk in het gewoon lager onderwijs, dat grotelijks samenvalt met, althans afhankelijk is van de activiteiten der pedagogische centra, heeft in het afgelopen jaar blijkens de verslagen der inspecteurs geen grote wijzigingen te zien gegeven. Juist vanwege de plaats welke de centra in dit werk innemen, moge ik in dit verslag ruimere aandacht wijden aan de bevindingen der inspecteurs:

'Ditmaal in mineur beginnende om hopelijk in optimistische climax te kunnen vervolgen, vermeld ik allereerst dat mij uit een onderzoek van recente datum is gebleken, dat van de 123 scholen met 685 leerkrachten voor gewoon lager onderwijs, die mijn inspectie telt, er plm. 100 scholen met 525 onderwijzers zijn die in het jaar 1963 op generlei wijze betrokken zijn geweest bij de activiteiten van de pedagogische centra. Dit is 80%! Van elke van de overige 23 scholen heeft ten minste één personeelslid (soms uiteraard meer) deelgenomen aan een applicatiecursus of een conferentie bijgewoond. Dit betekent, dat de jaarlijkse activiteiten van de pedagogische centra aan zeker 90% van de onderwijzers in deze inspectie voorbijgaan.

Als oorzaken van deze geringe deelname zou ik willen veronderstellen:

- a. 'gebrek aan belangstelling bij de leerkrachten', schrijft mij letterlijk een van de schoolhoofden, en dit zal bij enkele scholen wel het geval zijn;
- b. de afstand van de woonplaats tot de plaatsen waar de cursussen en conferenties worden gehouden;
- c. reeds een betrekkelijk groot percentage komt 'kersvers' van de kweekschool, waar zij een modern didactische opleiding hebben genoten; dit percentage kan in mijn inspectie veilig op 35 à 40% worden gesteld;
- d. de publicatie kan misschien directer en daardoor indringender zijn.

Een paar scholen klagen: 'Wij horen ook nooit iets van enige activiteit op dit terrein. Het zou wel wenselijk zijn, als dit veranderde.'

'De school heeft hier ook nimmer een uitnodiging of rondschrijven voor ontvangen.'
Opmerking: er zij nog op gewezen dat verschillende scholen aangesloten zijn bij een pedagogisch centrum, waardoor zij min of meer regelmatig publicaties ontvangen in de vorm van brochures en mededelingen (maandblad), welke lectuur dan onder de onderwijzers kan en ook wel zal circuleren.'

Aan een ander verslag ontleen ik het volgende:

'De pedagogische centra en met name die voor het openbaar en prot.-chr. onderwijs, zijn hier gelukkig vrij actief bezig.

Op één na namen alle openbare lagere scholen der gemeente A aan het contactschoolwerk van het A.P.C. deel, alsmede twee der openbare lagere scholen van de gemeente B.

Als 'moederschool' fungeerde de openbare lagere school te C.
Er zijn zes hoofd bijeenkomsten geweest en zes centrale bijeenkomsten, waarbij de volgende onderwerpen behandeld werden:

- breuken in de lagere leerjaren;
- doelstelling van het taalonderwijs;
- kenmerken van de nieuwe didactiek in het taalonderwijs;
- belangstellingspunt;
- belangstellingscentrum;
- leerstofkern.

De personeelsbezoeken aan de 'moederschool' vertoonden een attendance van 95%. Het aantal bezoeken van het hoofd der contactschool aan de aangesloten scholen is echter zeer gering geweest.

Als men de desbetreffende hoofden naar de evaluatie van dit vernieuwingswerk vraagt, trekken zij een bedenkelijk gezicht en geven zij moeizaam, haperend en soms zelfs ontwijkend antwoord.

Als positieve punten worden dan aangemerkt de sterke 'emancipatie', vrijheid en uitingsmogelijkheid van het kind, vooral bij het klasgesprek, het groepswerk en het project.

Bij het klasgesprek leert het kind immers voor zijn opinie of zienswijze uit te komen en moet het zijn eigen standpunt duidelijk en begrijpelijk waar trachten te maken in het gesprek met zijn klasgenoten, die allen dezelfde vrijheid genieten en hierin participeren.

Ik heb zelf bijzonder goede en leuke gesprekken tussen schoolkinderen meegemaakt, vooral over punten die hen sterk emotioneel beroerden, zoals de aanslag op Kennedy, rassensdiscriminatie, bezettingssituatie, de beweging van de aarde om de zon enz. enz. Toch vraag ik mij af of dit alles integraal op het conto van dit vernieuwingswerk geschreven moet worden en of hier ook niet gedacht mag worden zowel aan de enorme en algemene ontwikkeling bevorderende invloed van het machtige medium televisie, alsook aan de groeiende onbevangenheid en vrijheid van het kind. Het is mij opgevallen dat bij die klasgesprekken vrijwel geen correctie door de leerkracht werd uitgeoefend, zodat als een leerling eenmaal belangrijk ging ontspreken, het gesprek hoe langer hoe verder devieerde en men tenslotte haast het punt van oorsprong of uitgang niet meer kon vinden.

De pedagogische waarde van het groepswerk is vooral te vinden in de gemeenschapsopleiding, de verhoging van het verantwoordelijkheidsbesef en de samenwerking in de groep.

Miss Parkhurst noemt in haar werk 'Education on the Daltonplan' drie principes als haar uitgangspunt: 1. freedom, 2. responsibility, 3. co-operation. In het laatste principe ligt de sociale grondslag van haar werk. Zelf drukt zij het zo uit: 'Real social living is more than contact: it is co-operation and interaction'. Deze gedachte doet ook opgeld bij het groepswerk en is ten nauwste verbonden met principe 2, de verantwoordelijkheid.

In dit groepswerk kan ook de minderbegaafde leerling delen in de vreugden van het bereikte resultaat

en kan het 'moeilijke' kind beter gecorrigeerd worden. Door groepswork kan tevens functioneel leiderschap worden ontwikkeld.

Waar bij dit vernieuwingswerk bijzonder geappelleerd wordt op het begrip en inzicht der leerlingen is de reactie op denkvragen doorgaans gunstiger dan weleer. Als nadelen van dit vernieuwingswerk worden door de deelnemende leerkrachten genoemd: een zekere achteloosheid of nonchalance ten aanzien van de uiterlijke verzorging of netheid van het schriftelijk werk en een niet onbelangrijke teruggang in parate kennis.

Ook een andere inspecteur constateert een naar zijn mening beperkte deelname:

'Van de scholen in mijn inspectie is slechts 40% aangesloten bij een der pedagogische centra; voornamelijk bestaat dit nauwe contact met het C.P.S. Het is echter mogelijk, dat A.P.C. en K.P.C. niet de vorm gekozen hebben van het C.P.S., d.w.z. een aanmelding voor het lidmaatschap. Voorts berichtte mij 45% der scholen, dat zij de publikaties van de pedagogische centra regelmatig ontvangen.'

Hij ziet de vraag, 'hoe de didactische verworvenheden op een contactschool zullen worden uitgedragen' nog niet voldoende duidelijk beantwoord. Deze inspecteur heeft de scholen de vraag voorgelegd: 'Acht U Uw didactiek beïnvloed door de werkzaamheden der pedagogische centra?' 'Veel scholen antwoordden ontkennend', merkt hij op, waarna hij de volgende positieve reacties aangeeft:

1. Stellig verbetering bij het aanvankelijk lesonderwijs.
2. Aandacht voor de differentiatie en de zelfwerkzaamheid.
3. Een tweejarige praktijkcursus gevolgd en daar zeer veel geleerd.
4. Volg cursus Pedagogisch Certificaat van het C.P.S.
5. In eerste leerjaar gewerkt volgens de richtlijnen van het C.P.S.
6. In enkele details, niet in grote lijnen.
7. Er wordt getracht vernieuwing door te voeren.
8. Bij tekenonderwijs, bij zangonderwijs.
9. Voor zover de klassebezetting het toelaat.
10. Aangepast aan omstandigheden en mogelijkheden.'

en zijn bevindingen als volgt samenvat:

1. Belangstelling voor het werk van de pedagogische centra is in mijn inspectie betrekkelijk gering.
2. Beïnvloeding is slechts hier en daar te constateren, meer speciaal bij enkele expressievakken.
3. In hoeverre dit te wijten is aan de werkwijze der pedagogische centra vermag ik niet te beoordelen. Wel ben ik van mening, dat de gevolgde werkwijze zich te zeer beperkt tot enkele scholen en tot de trouwe 'adepten', die regelmatig de conferenties bijwonen.
4. Een betere, immers een efficiëntere werkwijze zou kunnen ontstaan, indien de personen van één gemeente geroepen worden tot een didactische bezinning. Hiertegen zijn bezwaren aan te voeren.'

Een rapporteur constateert:

'Het wordt volkomen duidelijk, dat het enthousiasme voor modern onderwijs, dat enkele jaren geleden toch zo duidelijk aanwezig was, aan het tanen is. De oorzaken hiervan laten zich niet zo eenvoudig aanwijzen. Iedere zuil beschikt thans over een goed geoutilleerd pedagogisch centrum, dat door het Rijk wordt gesubsidieerd. Deze centra kunnen rekenen op de medewerking van het merendeel der gemeentebesturen. Zij mogen, indien zij dit wensen, een beroep om steun doen op de leden van het rijkschooltoezicht, die gaarne behulpzaam zullen zijn bij het op gang brengen van activiteiten en het aankweken van goodwill. Neemt men nu ook nog in aanmerking dat de pedagogische centra als het ware onderdelen zijn van de vakorganisaties, dan moet men tot de conclusie komen dat er geen beter klimaat te scheppen is om de

onderwijzer te stimuleren tot het opnemen van nieuwe denkbeelden en het toepassen hiervan onder de bewkame leiding van de deskundigen, die de centra hebben aangesteld als wetenschappelijke medewerkers.

En toch!

De zgn. contactscholen, die volledig worden begeleid door de pedagogische centra, blijven zeer gering in aantal.

Mijn inspectie telt op 160 scholen 5 contactscholen; dat is iets meer dan 3%.

De pedagogische centra verzorgen ook conferenties over didactische en pedagogische problemen. In de regel vallen deze conferenties gedeeltelijk binnen en gedeeltelijk buiten de normale schooluren. Voor deze samenkomsten, die voornamelijk door individuele personen worden bezocht en slechts af en toe door het volledige personeel van een school, bestond gelukkig meer belangstelling.

Slechts 30% der scholen was op deze conferentie vertegenwoordigd. Ik slaag er niet in een verklaring te vinden voor de toch wel geringe belangstelling. Nog veel moeilijker wordt het de factoren aan te wijzen die de enorme verschillen tussen de scholen hebben bewerkt.

Tegen deze achtergrond van cijfers komt echter wel duidelijk uit, waarom men in de scholen nog zo'n gering effect bespeurt van de vernieuwende invloeden die toch stellig van de wetenschappelijke wereld uitgaan naar de schoolwereld.

Het zou de moeite lonen na te gaan, of de pedagogische centra meer propaganda moeten maken, of dat zij deze in een andere vorm moeten gieten.

Ook van de vakverenigingen zelf zouden stimulansen moeten uitgaan, die de aangesloten onderwijzers sterker beïnvloeden dan thans het geval is.

Ik geloof niet dat het falen gezocht moet worden in de kwaliteit van hetgene dat door de centra geboden wordt. De conferenties die ik heb bijgewoond, stonden op goed niveau en er werd hard gewerkt. De leiding en de deelnemers toonden duidelijk belangstelling. De afwezigen werden natuurlijk niet bereikt, en daar zij de massa uitmaken, kunnen de deelnemers na hun terugkeer in hun eigen scholen weinig invloed uitoefenen.

De begeleiding der contactscholen geschiedt in de gevallen die ik kan overzien, op een frisse manier.

Met waardering beschrijft deze inspecteur een initiatief van een der contactscholen:

'Thans is in een der contactscholen een experiment gaande waarbij getracht wordt op aannemelijke wijze een kleutersfeer te scheppen in het eerste leerjaar, om de overgang van de kleuterschool naar de lagere school wat soepeler te laten verlopen.

De zeer grote verschillen in schoolrijpheid der kinderen bij hun entree in de school voor g.l.o., die in ons land toch nog altijd een klassikale inslag vertoont, maken misschien wel de grootste moeilijkheid uit van het eerste leerjaar.

Om die moeilijkheid te elimineren heeft men in de bedoelde contactschool een eerste klas, die als speel-leerklas tot ontwikkeling wordt gebracht. Het overigens wat vorm, grootte en belichting betreft normale lokaal, heeft men door middel van schotten verdeeld in een groot middengedeelte met daaromheen een aantal ruimten, die van het middengedeelte kunnen worden afgescheiden door middel van gordijntjes.

In ieder kamertje staat een kleine tafel met 5 à 6 stoelen. Dit zijn de gewone stoelen uit de klas. Het middengedeelte is gewoon als leslokaal ingericht. Als de school begint, gaan de leerlingen in groepjes naar de kamertjes, waar zij een poosje met elkaar mogen praten en vanzelf al enigszins in de schoolsfeer geraken, omdat dit gezellig samenzijn niet storend mag zijn. Na enige tijd, een kwestie van minuten, vangen de lessen aan. Het gezelschap verzamelt zich in het middengedeelte, dat als klas dienst doet. Naarmate de kinderen meer kunnen en wat zelfstandiger worden, gaan de kamertjes een meer gevarieerde rol spelen in het geheel. Sommige kinderen, die met hun werk niet klaar gekomen zijn, gaan dit in een kamertje afmaken. Een groepje, dat het klassikale werk vlugger tot een eind heeft gebracht dan de rest, mag in een kamertje een reken- of een taalspelletje doen. Goede lezers die zich zouden gaan vervelen bij de klassikale leesles die zich beneden hun niveau beweegt, krijgen een wat moeilijker boekje en verdwijnen in de afzondering.

De onderwijzers, die uitermate bekwaam is, slaagt er volledig in een goede werksfeer te handhaven. Zij controleert ook voortdurend het werk dat buiten het gewone klassikale is verricht. Het valt op, dat de kinderen zeer actief hun schooltijd doorbrengen.

De groep die in het middengedeelte aanwezig is, verandert herhaaldelijk van samenstelling. Soms zijn

alle kinderen daar aanwezig. Bij zanglessen en vertellessen is dit altijd het geval. Maar het is ook mogelijk er een groepje knappe leerlingen te vinden, die een extra instructie ontvangen of één enkele leerling, die met enig vak zoveel moeite heeft, dat individuele hulp nodig is. Een gelukkige omstandigheid is het, dat het aantal leerlingen niet zo groot is. De klas telt ruim 25 leerlingen. Het ziet er naar uit, dat dit experiment kans van slagen heeft.

Een geëncanceerd beeld wordt in het volgende citaat geboden:

'De beïnvloeding van het onderwijs door de activiteiten der pedagogische centra loopt in deze inspectie op een opmerkelijke wijze uiteen. De stad maakt een veel positiever en duidelijker indruk dan het overige deel der inspectie. In dit laatste deel kan in feite nog niet worden gesproken van een bepaalde beïnvloeding. De didactische inslag van de leerkracht is hier veelal sterk statisch gericht. Natuurlijk zijn er verbeteringen.

a. Het woord differentiëring leidt b.v. tot het invoeren van differentiërende rekenmethoden.

b. De expressie heeft vooral in de vrijheid die men zich ten aanzien van het tekenonderwijs veroorlooft, een verrassende invloed gekregen.

c. Het onderwijs in het eerste leerjaar beweegt zich in een minder strak keurslijf dan voorheen. Het komt mij voor dat hier sprake is zowel van een natuurlijk groeiproces als van beïnvloeding van buitenaf. Of daarbij tevens sprake is van beïnvloeding door de centra is bepaald niet duidelijk. Het schijnt wel, alsof de centra in dit inspectiegedeelte nog weinig concrete invloed hebben.

De enkele school die een incidentele verbetering aanbrengt, doet dit niet door een systematische gedachtenbeïnvloeding, maar meer tengevolge van een persoonlijke instelling van een der leerkrachten. Hoe waardevol op zichzelf, moet dit toch werkelijk als een zeer zwakke en te veel aan de persoon gebonden basis worden beschouwd.

In de stad krijgt men een geheel ander beeld. Bij het openbaar onderwijs wordt het werk van het Algemeen Pedagogisch Centrum sterk bevorderd door de gemeentelijke inspectie, zulks in opdracht van het gemeentebestuur.

Het bijzonder onderwijs wordt langs andere wegen onder - geringere - beïnvloeding van het P.C. en het R.-K. Pedagogisch Centrum gebracht.

Enkele cursussen werden voor elk dezer beide 'zuilen' gegeven, terwijl daarnaast docenten der P.C. en der r.-k. kweekschool door cursuswerk de leerkrachten die belangstellend zijn, instrueren.

Voorts is er een enkele school die zelfstandig zowel het leerplan als het werk opbouwt. Deze school is van een zodanige persoonlijke en excellente kwaliteit, dat het niet eerlijk zou zijn, haar als maatstaf te beschouwen.

Het werk der centra vertoont in deze stad dus een aantal nuanceren.

Voor het openbaar onderwijs werd in drie werkgroepen (totaal aantal deelnemers 145) de didactiek van de vakken rekenen, Nederlandse taal en voortgezet lezen aan de orde gesteld. Een door een leerkracht gegeven 'model-les' aan een klas is de basis voor een discussie met explicatie. In het thans lopende cursusjaar werd een 4e werkgroep (40 deelnemers) gevormd.

In samenwerking met de rijkskweekschool wordt een cursus georganiseerd ter introductie van de nieuwere didactiek in het fysica-onderwijs.

Op het punt van de overdracht is men bij het openbaar lager onderwijs relatief het meeste gevorderd. Ten aanzien van de mogelijkheden der overdracht is men thans bij de vraag gekomen: 'Wat nu?' en 'Hoe gaan wij verder?'

De overdrachtsmogelijkheden blijken dan tevens overdrachtsmoeilijkheden te zijn. Een vrij sterke mutatie in de personeelsbezetting belemmert zowel de continuïteit als een zo ongestoord mogelijke overdracht.

Met voldoening kan worden geconstateerd, dat op de deelnemende scholen ten aanzien van de didactiek van het rekenen en het voortgezet leesonderwijs de invloed van de genoemde cursussen merkbaar is. Dat deze didactische beïnvloeding tevens een verdieping van het onderwijs inhoudt, is voorhands meer een vrome wens dan tastbare werkelijkheid.

Het werk van de pedagogische centra bij het bijzonder onderwijs geschiedt, zoals vermeld, voor een deel via de kweekscholen, mede omdat deze er bij geïnteresseerd zijn goede oefenscholen te hebben.

In het algemeen wordt er al confererende en al proberende gepoogd, tot modernisering van het - vaak nog statische - werk te komen.

Dit is dus een andere aanpak dan die welke wordt gevolgd bij het openbaar onderwijs, waar de cursus-leiding op de werkgroepbijeenkomsten zich sterk praktisch toont in een model-les. Het protestants-christelijk onderwijs is nog 'doende'. Een duidelijk beeld kan nog niet worden gevormd. De expressie bij tekenen krijgt goede kansen. Het is echter niet duidelijk in hoeverre hier sprake is van een beïnvloeding door het C.P.S.

De kwestie der overdracht naar andere scholen blijkt een zeer moeilijk punt te zijn. Ditzelfde kan gezegd worden van de r.-k. g.l.o.-scholen. Bij deze scholen is het vernieuwingswerk vrij traag, vrij laat en in vrij beperkte mate een rol gaan spelen. Thans wordt - via door het R.-K. Pedagogisch Centrum ter beschikking gestelde syllabi - onder leiding van een pedagogiekleraar de leerstof per leerjaar in discussiegroepen benaderd en behandeld door de leerkrachten van een bepaald leerjaar. Samen praten en samen experimenteren in eigen klassen brengt tot het uitwisselen van ervaringen. Hieruit wil men komen tot een verantwoorde didactische vormgeving.

Van de leiding wordt veel tact en bemoediging gevraagd. Als voorlopig resultaat kan worden vermeld een voorzichtig hanteren van kleine projecten als verwerkingsmiddel van de leerstof. Over het algemeen lijkt dus, zoals reeds werd opgemerkt, de overdracht het moeilijkste probleem. Het lijkt noodzakelijk dat men zich meer gaat verdiepen in de psychologie en de techniek van de 'overdracht'. Men kan niet blijven steken in het stadium van praten en confereren in een vrij kleine kring, die vaak de indruk maakt zichzelf als een gesloten groep te zien. Het is duidelijk dat een beïnvloeding een kwestie van jaren is en dat 'planning' over langere tijd dringend nodig is.

Dat het vernieuwingswerk resultaat heeft opgeleverd, mag m.i. uit het volgende citaat van deze verslaggever blijken:

'De vier Montessori-scholen in de stad (3 openbare en 1 r.-k.) ondervinden slechts belangstelling van een vrij kleine groep ouders. In ieder geval vormen deze scholen didactisch niet meer zo'n sprekende tegenstelling met de overige scholen als 25 à 30 jaar geleden. De vernieuwing van het onderwijs heeft de genoemde tegenstelling voor een belangrijk deel weggenomen. De variatiemogelijkheden zijn bij het lager onderwijs groot geworden en liggen in een vrij breed veld gespreid. Hierdoor is de kwestie 'entweder-oder' bij de keuze van school minder moeilijk geworden. Wie als ouder niet gevoelt voor de duidelijk-klassikale school - zo deze nog te vinden is! - heeft een zo ruime keuze, dat de binding aan een systeem als van de montessorischool nog slechts aantrekkelijk schijnt voor de kleine groep principiële montessorianen, met dan nog enkele ouders wier kind(eren) zich op andere scholen niet kon(den) thuis gevoelen.'

In mijn vorige verslag heb ik de volgende samenvatting gegeven:

1. Rekening houdende met de mankracht der centra meen ik, dat van een verblijdende activiteit kan worden gesproken, zowel wat de aard en het aantal der aangevatte kernpunten van actie als de frequentie van contacten met het personeel der scholen en de spreiding over de verschillende plaatsen en afdelingen betreft.
2. De animo van de zijde van de hoofden en leerkrachten en bijgevolg het nuttig rendement van het vernieuwingswerk blijkt in grote mate afhankelijk te zijn van en bepaald te worden door de fundering in de praktijk. Het werk dient van de praktijk uit te gaan en zoveel mogelijk in de praktijk te worden ingebed.
3. Als een ernstige handicap geldt op meer dan een plaats, 'dat men niet in de gelegenheid is een volgens moderne principes werkende school te bezoeken'.
4. Een overwegend theoretische benadering van dit werk - b.v. in de vorm van cursussen of 'lessen' - lijkt minder geschikt om de belangstelling te wekken of gaande te houden.
5. Intussen lijkt een verdieping van het inzicht in de achtergronden van dit werk mij wel noodzakelijk, met name voor de hoofden van scholen, zeker van de contactscholen. Wil het

vernieuwingswerk meer worden dan de instructie van nieuwe technieken, dan zullen de leerkrachten een in de praktijk wortelend inzicht moeten verwerven.

6. Dat hieraan ook consequenties voor de onderwijzersopleiding zijn verbonden, lijkt mij vanzelfsprekend.

7. Een geheel eigen probleem is de vorming onzer hoofden.

8. Een uitbreiding en intensivering van het werk der centra lijkt mij geboden. Daarbij ware, in nauw overleg met de inspecteur, aandacht te schenken aan de mogelijkheden om met behoud van de degelijkheid van het werk de inrichting en begeleiding van 'modelscholen' te bespoedigen.

9. Een intensiever contact van de centra met de inspectie acht ik noodzakelijk.

Ik heb aan deze samenvatting weinig toe te voegen. Wel meen ik bijzondere aandacht te mogen vragen voor de punten 7, 8 en 9.

Zonder mij hier reeds te willen verdiepen in de problematiek van het hoofdschap wil ik toch opmerken, dat het vernieuwingswerk evident de terugslag ondervindt van de wijde kloof, welke ligt tussen het vernieuwingsdenken en het vernieuwingshandelen of -toepassen door onze onderwijzers en onderwijzeressen. Deze kloof zal overbrugd moeten worden. Of men daarbij de weg kiest welke prof. dr. H. Nieuwenhuis enkele jaren geleden in 'Paedagogische Studiën' heeft gewezen, of de door de vroegere directeur van het seminarium voor paedagogiek, de heer P. Post, aangegeven oplossing, of een andere solutie, zal zaak van studie en beraad moeten zijn, waarbij alle betrokkenen en verantwoordelijken zullen moeten worden ingeschakeld.

Dat tevens de sub 8 vermelde en verhoopde uitbreiding en intensivering van het werk der centra noodzakelijk is, staat voor mij vast. Even stellig als uit de rapporten der inspecteurs teleurstelling spreekt over de geringe vorderingen, welke op de weg der vernieuwing van ons onderwijs geboekt worden, even zeker moet worden aangenomen dat de inspectie begrip heeft voor de relatief zeer beperkte mogelijkheden der centra. De research zou moeten worden verdiept en uitgebreid, de vertaling en uitdraging der resultaten van dit onderzoek zou drastisch moeten worden verruimd, en dus zou de mankracht moeten worden opgevoerd, hetgeen aanmerkelijk grotere investeringen zal vergen.

Daarbij acht ik nauwer contact met het rijkschooltoezicht noodzakelijk. Ik doel hierbij niet op de klacht van sommige inspecteurs dat zij niet, niet tijdig of niet voldoende, op de hoogte worden gesteld van de activiteiten der centra. Blijkens andere verslagen valt op dit punt verbetering te constateren. Wat ik bedoel is een nauwer contact bij de opzet en lancering van nieuwe initiatieven, hetgeen m.i. de vrijheid der centra niet behoeft te raken. Met name ten aanzien van de wenselijkheid en mogelijkheden moet m.i. de inspecteur tot adviezen en voorlichting in staat geacht worden, welke een vruchtbaarder activiteit kunnen bevorderen en teleurstellingen kunnen voorkomen.

Het voortgezet gewoon lager onderwijs

Het v.g.l.o. geeft vooral twee ontwikkelingen te zien, welke overigens niet nieuw zijn. Ener-

zijds vermelden de inspecteurs een verdere daling van het aantal scholen doordat er zich minder leerlingen aanmelden, of als gevolg van de omzetting van v.g.l.o.-school in n.o.-scholen. Het tweede aspect is de ontwikkeling in de richting van het l.e.a.o. Het is duidelijk, dat dit laatste aspect mede bepaald is door de wens, het v.g.l.o. of de eigen school in stand te houden. Daarbij dringt zich een vraag op, welke ook in het kader van de Mammoetwet van betekenis kan worden, niet zo zeer door het kwantitatieve facet als wel door het zuiver pedagogische. Sprekend over de zgn. v.g.l.o.-klassen zegt een inspecteur:

'Laatstgenoemde klassen voor v.g.l.o. kunnen niet gemist worden, daar zij een geheel eigen karakter bezitten: de leerlingen komen uit zwak-sociale gezinnen; zij zouden op de 'normale' scholen voor v.g.l.o. zeer zeker grote aanpassingsmoeilijkheden hebben. De prima vorming, die deze meisjes hier ontvangen, hebben zij hard nodig. Ouders en leerlingen zijn er dankbaar voor, zoals mij dikwijls bij schoolbezoek is gebleken.'

In dezelfde geest - zij het met meer nadruk op de zwakbegaafdheid der leerlingen - constateert een andere inspecteur:

'Zoals ik reeds eerder opmerkte vertonen de v.g.l.o.-scholen de tendentie, hun programma's meer het karakter van algemeen vormend onderwijs en/of eenvoudig administratief onderwijs te geven. Het accent dat r.-k. v.g.l.o.-scholen voor meisjes voorheen op de huishoudelijke vakken legden, komt daarmee enigszins te vervallen. Minder aandacht krijgt daarbij het probleem der zwakbegaafden die op 13-jarige leeftijd in het 5e leerjaar ener g.l.o.-school hun intellectueel plafond bereikt hebben, en voor wie aangepast onderwijs temidden van leeftijdsgenoten een dringende behoefte is geworden. Veel van deze meisjes worden op bepaalde voorwaarden tot huishoudscholen toegelaten; de jongens zijn vaak gedoemd tot het bittere einde op de g.l.o.-school te blijven, ten nadele van henzelf en ook van de klasgemeenschap, waarop ze vaak een verkeerde invloed uitoefenen.'

In dat verband behoeft zijn volgende opmerking geen verwondering te wekken: 'M.i. zou op verscheidene plaatsen wel behoefte aan een v.g.l.o.-school bestaan'.

De vraag dringt zich op of dan toch niet behoefte bestaat, althans voor bepaalde leerlingen, aan een eigen school voor voortgezet onderwijs. Dat met name kinderen uit sociaal zwakke milieus de weg naar b.v. de huishoudschool moeilijk vinden of - eenmaal die school bezogkend - vanuit een sterke behoefte aan binding aan één persoon moeilijk aarden in de sfeer van vakdocenten, is mij uit mijn werk in de inspectie Nijmegen bekend. Anderzijds heb ik ook directeurs van lagere technische scholen de vraag horen opperen, of niet een bepaalde restgroep van leerlingen zal blijven bestaan, waarvoor een verbeterd v.g.l.o. uitkomst zou kunnen en moeten bieden. Het alternatief kan slechts zijn, dat 'het' voortgezet onderwijs duidelijke en aanvaardbare mogelijkheden schept. Ten aanzien van het l.e.a.o.-experiment zegt een inspecteur:

'Dit l.e.a.o.-experiment op deze scholen is een nog wat moeilijke zaak. Enerzijds immers blijkt het experiment bedoeld te zijn voor kinderen met een hogere intelligentie dan men over het algemeen op de openbare v.g.l.o.-scholen aantreft, anderzijds is ook hier het experiment sterk persoonsgebonden. Het hoofd van een dezer scholen vertrok tijdens dit experiment. Daarna bleek hoe dit experiment hierdoor met extra problematiek werd belast.'

Het lijkt mij te vroeg om over het l.e.a.o.-experiment een gefundeerd oordeel uit te spreken. Minstens zal het eind van de eerste cyclus - 1965 - moeten worden afgewacht. Veel van wat

er ondernomen wordt ondervindt waardering. Uiteraard is er ook kritiek. Dat bijvoorbeeld enkele inspecteurs bij het op sommige v.g.l.o.-scholen al dan niet in het kader van het l.e.a.o.-experiment geïntroduceerde vreemde-talenonderwijs de traditionele aanpak van dit onderwijs juist op deze scholen veroordelen, is didactisch begrijpelijk en kan – gezien de ontwikkeling – niet verwonderen.

Dezelfde inspecteur wijst op het 'sterk differentiërend gamma van onderwijsmogelijkheid' aan een der v.g.l.o.-scholen, waarbij hij begrijpelijkerwijze 'enige moeite' constateert 'om binnen de mogelijkheid der wet te blijven'. Vele v.g.l.o.-scholen blijken gebruik te maken van de I.V.I.O.-examens. Ik moge nog een eerste resultaat vermelden van de in een inspectie genomen proef met het stage-lopen in bedrijven door v.g.l.o.-leerlingen van tenminste vijftien jaar en geplaatst in het derde leerjaar.

'De mogelijkheid om 4 maal in een periode van telkens 4 dagen nader contact met een (in samenwerking met de Kamer van Koophandel en de Arbeidsinspectie) aangezocht aantal grotere en kleinere bedrijven te verkrijgen, bleek als oriënteringsgelegenheid zeer aanvaardbaar, mede in verband met de beroepskeuze. Van één school namen 90 leerlingen aan het stage-lopen deel.

14 leerlingen veranderden de aanvankelijke beroepskeuze na de stage; 8 leerlingen kwamen door de stage tot een keuze; 53 leerlingen kwamen tot een definitieve keuze; 15 leerlingen konden ook na afloop van de stage nog niet tot een bepaalde keuze komen.

Over het algemeen zijn bedrijven en school ingenomen met deze wederzijds 'vrijblijvende' vorm van contact, die tot op heden een positieve indruk blijft maken.'

Het uitgebreid lager onderwijs

Het ulo en zijn bedienaren ondervinden veel waardering van de inspecteurs. Ook treft in enkele verslagen de opmerking, dat weinig onbevoegd les wordt gegeven.

Een inspecteur spreekt over het m.e.a.o.-experiment aan een der uloscholen in de stad en geeft daarbij een tweetal rapporten weer van het hoofd der betrokken school. Het hoofd der school wijst erop, dat de staf der school aanvankelijk waarschijnlijk te hoge eisen heeft gesteld aan 'zelfstandigheid, initiatief en bereidheid tot teamwork', hetgeen voor staf en leerlingen te-leurstelling opleverde. Ik citeer de volgende passages uit een rapport van een hoofd der school aan de inspecteur:

'Aangemeld werden in totaal 17 leerlingen (7 jongens en 10 meisjes). Allen waren in het bezit van het diploma mulo-A, 8 hadden de aantekening voor het middenstandsdiploma algemene handelskennis, 9 hadden het laatste jaar op de uloschool geen handelsvakken gedaan.

Twee meisjes trokken zich terug voor het begin van de cursus, omdat ze er toch de voorkeur aan gaven, te gaan verdienen. Twee meisjes gingen spoedig van school. Op advies van de lerarenvergadering staakte nog een meisje de studie na het kerstrapport. Momenteel zijn er over 7 jongens en 5 meisjes. 4 jongens en 2 meisjes hebben de middenstands-aantekening op hun mulodiploma.

Het werken met deze leerlingen is voor de leraren niet geheel bevredigend. Het lukt te weinig hen tot zelfstandig werken, tot denken en oordelen, tot enig initiatief te brengen. Hoewel enkelen op dit beeld een gunstige uitzondering vormen, geldt de diagnose toch voor het merendeel. Natuurlijk brengt dit teleurstelling voor de leraren en heeft het invloed op de klas sfeer, die een zekere mate van vertoont. Natuurlijk heb ik met de leraren gesproken over de oorzaken en daarover zelf nagedacht. Met alle reserve die ik na een zo korte ervaring in acht moet nemen, meen ik het volgende te mogen noemen, waarin ik ook gesprekken met de jongelui zelf verwerk.

- a. de leraren begonnen aan dit nieuwe onderwijs – dat als beroepsonderwijs een geheel ander karakter moet dragen dan het algemeen vormende ulo – zonder ervaring met het nieuwe schooltype;
- b. de leraren kenden voor het merendeel het kantoorwerk niet;
- c. het spoedige vertrek van enkele leerlingen had een ongunstige invloed, temeer doordat
- d. de jongelui al voor het begin van het schooljaar of spoedig daarna van medeleerlingen uit hun vorige uloklassen hoorden, hoe vlot die een aardige betrekking kregen en hoeveel de verdiensten beliepen.

Het Rijk stond een boventallige onderwijzer volgens artikel 56, tweede lid, toe, waardoor verschillende onderwijzers van de uloschool voor de m.e.a.o.-klas de nodige uren vrij kregen. Intussen hebben ze geen taakuren. En van extra beloningen kan natuurlijk geen sprake zijn. Overigens is aan de Regering geen medewerking gevraagd om taakuren te kunnen toekennen. De gemeente willigde een aanvraag om leer- en hulpmiddelen in, stond aanvankelijk afwijzend tegenover het verzoek ook kantoormachines voor haar rekening te nemen – om de niet onjuiste of onbillijke motivering dat een gemeentebestuur niet behoort op te komen voor de vrij hoge kosten van experimenten die een landelijke betekenis hebben –, doch wees deze machines na een tweede verzoek toe, zodat ze sinds 1 februari in gebruik zijn.⁷

Een andere inspecteur bespreekt als volgt zijn ervaringen met een 'ulo-drie eindklas', welke zich had onderworpen aan het examen voor het certificaat van het C.P.S. Daarbij werden twee van de twaalf kandidaten afgewezen:

'Het was de eerste keer dat leerlingen van deze school aan dit nog niet officiële examen deelnamen. De genomen proef kan zonder meer geslaagd genoemd worden. De aangeboden leerstof week voor alle vakken nogal af van die in gewone derde klassen. Zo werd bij Nederlands vooral de nadruk gelegd op het spreken, het zuiver schrijven en het opstellen van brieven. Bij de vreemde talen ging het vooral om het verstaan van een niet te gemakkelijk stuk proza, het extensief lezen en het voeren van een eenvoudig gesprek in de vreemde taal. Bij de leerstof van de zaakvakken werd voor alle dingen rekening gehouden met het feit, dat in deze klas eindonderwijs werd gegeven. Drie leerlingen hadden als keuzevak wiskunde, de overige de handelsvakken. In beide gevallen werd de gehele stof van de 4-jarige uloschool gedoceerd en op het examen gevraagd. Waarheen gingen de twaalf geslaagden? 3 leerlingen namen in september jl. plaats in de derdeklas van de 4-jarige, één leerling ging naar de u.t.s. en één leerling werd toegelaten tot de grafische school. Voorts werden 4 leerlingen toegelaten tot de opleidingsschool voor kleuterleidsters, één leerling werd toegelaten tot de derde klas van de school voor de detailhandel en 2 meisjesleerlingen vonden een baantje op een kantoor. Het was helaas niet mogelijk per 1 september 1963 opnieuw een dergelijke klas te formeren. Het aantal gegadigden was gering en het zou de gehele schoolorganisatie hebben ontwricht als voor een zo gering aantal leerlingen een aparte klas zou zijn gevormd.'

Zijn suggestie:

'Het zou voor het ontstaan en voortbestaan van 3-jarige afdelingen aan uloscholen uitermate gewenst zijn, dat het aantal leerlingen van de driejarige als een aparte grootheid zou worden beschouwd.'

lijkt mij overwegenswaard, zoals ook zijn slotopmerking over het ulo-experiment in het algemeen:

'Het is jammer dat in ons land bij het onderwijs nog steeds niet beloning plaats vindt naar de bevoegdheden, ongeacht aan welke schoolsoort deze productief gemaakt worden. Bijna alle leerkrachten die veel tijd en moeite besteedden aan het experiment, zijn intussen vertrokken naar 2 middelbare scholen en 2 kweekscholen, zodat het directe nut van het experiment voor de volgende klassen enigszins problematisch is geworden.'

Daarbij verheer ik mij niet dat aan de salariëring, althans in dit opzicht, weinig te doen zal zijn vóór de inwerkingtreding der Mammoetwet.

Hoe noodzakelijk overigens ook in het ulo vernieuwing nodig is, moge bij alle waardering ten slotte blijken uit het volgende citaat, dat een bezorgdheid weergeeft welke door andere inspecteurs wordt gedeeld:

'Hoewel ik over het algemeen bewondering kan hebben voor de jiver die de meeste uloleerkrachten tentoonspreiden, voel ik de druk die het examen op de gehele school legt toch altijd als een groot bezwaar. Niet de belangrijkheid van de vakken, noch hun vormende waarde zijn doorslaggevend, doch alleen het succes dat men er op het examen mee denkt te behalen. Zo wordt op veel uloscholen voor het vak biologie soms al vanaf het 2e leerjaar slechts 'menskunde' behandeld omdat men dat onderdeel nu eenmaal naast de natuurkunde voor het examen denkt te kiezen. Ik ken een uloschool waar twee leerkrachten qua kennis en belangstelling in staat moeten worden geacht op uitstekende wijze het vak biologie volgens moderne inzichten te geven, doch die daar eenvoudig de kans niet voor krijgen, doordat zij gedwongen zijn zich tot menskunde te bepalen.

Ook de didactiek van andere vakken zoals aardrijkskunde, geschiedenis of moderne talen is volledig op het examen afgestemd. Zo moet ik steeds weer constateren dat de voorbereiding voor het mondeling examen in de talen veel te wensen overlaat doordat men er pas na het schriftelijk examen mee begint. Men bepaalt zich dan tot het laten navertellen van veel te eenvoudige en kinderachtige boekjes (nog steeds blijken voor Engels boekjes als 'The skipper' en voor Frans boekjes als 'Slim Kerrigan' algemeen te worden gekozen), terwijl het conversationele gedeelte zich beperkt tot simpele vraagjes van de leraar en monosyllabische antwoorden van de leerling.

Het kwalijke is, dat deze praktijken zich, ondanks de bezwaren en richtlijnen van de regelingscommissies, op het examen voortzetten. Wanneer het examen dan het onderwijs weer gaat beïnvloeden, is hiermee de vicieuze cirkel gesloten. Dat in een dergelijke sfeer de expressievakken er wel erg bekaaid afkomen zal duidelijk zijn.

Zelfs zijn er scholen waar men er geen been in ziet in de examenklas de uren, bestemd voor de lichamelijke oefening, zoveel mogelijk voor de examendril te benutten. Het examen is geworden tot een voorwerp van kansberekening waarbij de eer van de school soms meer meetelt dan het belang van de leerling. Een tentamen omstreeks Kerstmis bepaalt welke leerlingen examen mogen doen, terwijl reeds eerder vastgesteld werd welke vakkencombinatie het grootste rendement zou kunnen opleveren. Nu kan ik mij heel goed indenken, dat in de gegeven situatie deze speculaties voor hoofd en leerkrachten bijna niet te vermijden zijn, maar het tref mij steeds weer, dat op vele scholen van het examen een soort cultus wordt gemaakt en dat zo weinig werkers bij het ulo de waarde en betekenis ervan weten te relativeren.'

Leerplan en lesrooster

Ten aanzien van de leerplannen vermelden de verslagen der inspecteurs geen grote wijzigingen in het jaar 1963. Toch kan m.i. gezegd worden, dat vrij algemeen begrip is gegroeid voor de noodzakelijkheid van bezinning op dit voor onderwijs en opvoeding zo belangrijke richtsnoer en anderzijds voor de mobiliteit, welke een leerplan dient te kenmerken. Tot het gewijzigde standpunt in dezen heeft de activiteit der centra veel bijgedragen: onderwijsvernieuwing is nu eenmaal niet denkbaar zonder doordenking van de basis van alle vernieuwingswerk, welke in het leerplan moet gezien worden.

Intussen: met name ook voor de g.l.o.-school zal de toekomst terdege de aandacht blijven vragen: niet slechts vanwege de betekenis van het leerplan in het algemeen en voor de onderwijsvernieuwing in het bijzonder, doch ook in verband met het vraagstuk der overlading, dat van de vijfdaagse schoolweek en van behoeften tot verandering, welke uit de zich wijzigende maatschappij voortkomen. De vraag laat zich stellen of het feit, dat vrijwel alle Neder-

landse kinderen na de g.l.o.-school nog een of twee jaren voortgezet onderwijs genieten, consequenties zou kunnen hebben voor de 'inhoud' van de g.l.o.-school. Eveneens kan gevraagd worden of na de lange periode van Franse lessen buiten roosterverband niet de invoering van vreemde-talenonderwijs in de g.l.o.-school moet worden overwogen.

Dat over het algemeen de lesroosters weinig ter sprake komen in de verslagen der inspecteurs betekent niet dat er geen ontwikkelingen te constateren zijn.

Daarbij denk ik vooral aan de vijfdaagse schoolweek, die als gevolg of nevenverschijnsel van de meer algemene vijfdaagse werkweek, door steeds meer scholen wordt ingevoerd. Dat dit in weerwil van de aanvankelijke reserves bij het onderwijs geschiedt moge als bewijs gelden van de vraagpunten welke hier liggen, en welke m.i. bij de invoering der vijfdaagse werkweek voor de volwassenen ook ter sprake hadden moeten komen. Het is mijn overtuiging dat in pedagogisch opzicht een zesdaagse werkweek met kortere arbeidsuren op grond van werkelijk gestegen welvaart onvergelyklijk veel beter zou zijn geweest.

Ten aanzien van het probleem der vijfdaagse schoolweek vertonen de onder het lager onderwijs ressorterende schooltypen duidelijke verschillen, zowel in historisch als in actueel opzicht.

De uloscholen kennen over het algemeen de zesdaagse schoolweek en handhaven die ook, waarschijnlijk onder de druk van het examen en het daarmee samenhangende programma. Het v.g.l.o. heeft veelal reeds in het verleden een vrije zaterdag gekend, zodat voor dit schooltype de problematiek niet interessant is.

Bij de g.l.o.-scholen is er historisch veelal verschil geweest tussen enerzijds de stadsscholen met een duidelijke preferentie voor de zesdaagse schoolweek en anderzijds de plattelandscholen, welke vaak een vijfdaagse schoolweek kenden met tien schooltijden, zodat op de woensdagmiddag dus gewerkt werd.

Helaas moet geconstateerd worden dat wetenschappelijk betrouwbare gegevens die een uitspraak ten gunste of ten ongunste van enige schoolweek zouden wettigen, ontbreken. Wat in dit opzicht verkondigd wordt, blijkt over het algemeen een zaak van 'mening' te zijn, zodat het algemene sociale klimaat en de meerderheidsopinie van grote invloed kunnen zijn. Deze invloed is in de ontwikkeling der laatste jaren zeer duidelijk merkbaar geweest.

Blijkens de rapporten der inspecteurs ontwikkelt zich de schoolweek over het algemeen in de richting ener vijfdaagse week, waarbij als tussenfase de vrije zaterdag alleen gedurende de zomermaanden wordt ingevoerd.

De dominerende tendens lijkt mij te wijzen in de richting van het behoud van de vrije woensdagmiddag. De noodzakelijke compensatie wordt gevonden in een verlenging van de schooltijden, welke tussen 5 en 5 $\frac{3}{4}$ uur per dag blijken te liggen. Van de elf rapporterende inspecteurs acht slechts één inspecteur een schooltijd van b.v. 3 $\frac{1}{2}$ uur te lang. De overige inspecteurs achten de ontstane schooltijden niet verwerpelijk. Het spreekt vanzelf dat een oordeelkundige inrichting van de lesroosters een belangrijke factor kan vormen. Persoonlijk vraag ik mij af, of met name in het winterhalfjaar nog voldoende speeltijd beschikbaar blijft. De vraag, of het minimum van 1040 uren per jaar moet worden gehandhaafd, beantwoorden tien van de elf inspecteurs volmondig met ja. Eén inspecteur ziet dit aantal niet als een absoluut

minimum, zeker niet als intensief zou worden gewerkt gedurende de voorgeschreven uren. Samenvattend zou ik het volgende willen stellen:

1. Ook in deze veelzijdige problematiek verraadt zich de noodzakelijkheid van wetenschappelijke research.
2. De ontwikkeling gaat in de richting van de vrije zaterdag.
3. Daarbij tracht men vooral in het stadsmilieu de vrije woensdagmiddag te handhaven.
4. De 1040 uren bereikt men door verlenging van schooltijden.
5. De toegepaste verlengingen hebben blijkens de rapporten der inspecteurs niet tot manifest te lange schooltijden geleid, hetgeen nog niet betekent dat de schooltijden ook niet te lang zijn. Persoonlijk blijf ik een morgenschooltijd van 3 uur en een middagschooltijd van 2 uur prefereren.
6. Aanvaardt men algemeen de langere schooltijden, dan zal bezinning op de lesroosters dringend gewenst zijn. In dit verband zal het vraagstuk van de expressievakken en van de voorzieningen (op ruime schaal) in functie van die vakken (o.a. handenarbeidlokalen) met voortvarendheid moeten worden aangepakt.
7. Verlaging van het minimum van 1040 uren wordt vooralsnog ongewenst geacht. Helaas ontbreekt ook hier ieder wetenschappelijk gefundeerd inzicht. Het zou in een tijd, waarin vrijwel de gehele Nederlandse jeugd naar het voortgezet onderwijs gaat, een vraag kunnen zijn, of met 1040 uren een absoluut minimum is gegeven.
8. In dit verband speelt ook het vraagstuk der vakanties en der vakantiespreiding een grote rol.

§ 3. LEERLINGEN EN OUDERS

Over het algemeen geven de leerlingen en de ouders geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen, waaruit tot een goede verhouding tussen school en gezin mag worden geconcludeerd. Een inspecteur vraagt – sprekend over de 'ernstige' teruggang in intelligentie en concentratie bij de kinderen (men spreekt zelfs wel van debilisering van het schoolkind) – om een diepgaand onderzoek naar 'deze vermeende achteruitgang in intelligentie en concentratie', welke achteruitgang dan zou moeten worden afgeleid uit de resultaten welke de verschillende schooltypen behalen of niet behalen. Hij zegt daarover:

'Ik geloof niet dat deze zeer onthutsende en bedroevende resultaten aan onze 'stomme kinderen' liggen, doch aan ons starre, hyper-rationalistische, intellectualistische en ietwat levensvreemde onderwijsbestel.

Het is wel erg, dat wij ouderen hier zo rustig en gezapig onder blijven.'

Een goede verhouding school-gezin zou onder andere tot uitdrukking moeten komen in de regelmatigheid van het schoolbezoek. Inderdaad geven de gerapporteerde aantallen gevallen waarin proces-verbaal moest worden opgemaakt, een beeld waaruit duidelijk spreekt, dat ons volk het onderwijs gunstig gezind is. De problemen welke op het gebied van de leerplicht nog bestaan, blijken ten dele verband te houden met de afschaffing van het zevende en achtste leerjaar, waardoor naar het oordeel van een der inspecteurs 'aan praktisch elke school voor gewoon lager onderwijs 'extra-moeilijkheden' ontstaan.' Hij zegt hierover:

'Voor de goede leerlingen uit goede milieus levert dit meestal geen bezwaar op. De ouders sturen regelmatig hun kinderen naar school.

De moeilijkheden doen zich dan ook alleen voor bij kinderen die minder vlot mee kunnen komen, en van ouders die het belang van het voortgezet onderwijs voor hun kinderen niet inzien. Zij willen gaarne de traditie handhaven hun kind, dat toch nog slechts een jaar leerplichtig is, nog maar een jaar op de lagere school te laten.

De grootste moeilijkheid komt echter, wanneer de leerling na de gewone lagere school eerst geplaatst wordt op een lagere technische school voor jongens of een huishoudschool voor meisjes, maar op deze school niet gehandhaafd kan blijven. De oorzaak hiervan is meestal, dat de leerling het onderwijs op de school voor voortgezet onderwijs niet goed volgen kan, maar uiteraard kunnen ook andere factoren, zoals gedragsmoeilijkheden, de aanleiding zijn. De ouders sturen dan hun kinderen niet meer of de leerlingen worden door de directeur van de 'vervolgsschool' van school verwijderd.

Zo is het voorgekomen dat aan mij op eenmaal 25 leerplichtige kinderen werden gemeld, die een jaar en een paar maanden de lagere technische school hadden bezocht en toen door de directeur van school werden gestuurd, waarschijnlijk om organisatorische redenen, maar in ieder geval omdat hij ze liever kwijt dan rijk was. Deze kinderen waren nog van januari tot september leerplichtig.

Hoewel dit geval van 25 leerlingen tegelijk mij slechts eenmaal overkomen is en zich niet herhaald heeft, is het toch ook in het afgelopen jaar meermalen voorgekomen, dat ik een leerling van 12, 13, 14 jaar ambtshalve ergens moest inschrijven en dat deze ambtshalve inschrijving op moeilijkheden stuitte.

Bij deze moeilijkheden spelen 4 factoren een rol.

- 1) Feitelijk is de enige vervolgschool voor algemeen vormend onderwijs de v.g.l.o.-school.
- 2) Hierbij speelt uiteraard een rol de principiële schoolkeuze van de ouders ten gunste van protestants-christelijk, rooms-katholiek of openbaar onderwijs, hetgeen de afstand naar zo'n v.g.l.o.-school dikwijls nog groter maakt.

Dit alles nog afgezien van de moeilijkheid, dat er bij het prot.-chr. onderwijs nog wel eens sprake is van een school van speciaal kerkelijke ligging.

- 3) De vrijheid van het bijzonder onderwijs om de inschrijving van leerlingen te weigeren. Dit is mij in het afgelopen jaar tweemaal overkomen. Eenmaal weigerde een hoofd van een g.l.o.-school een leerling, die door mij noodgedwongen ambtshalve aldaar werd ingeschreven. Mijns inziens weigerde hij terecht, omdat deze leerling de zesde klas reeds lang doorlopen had. De andere maal betrof het een leerling die ik bij een prot.-chr. v.g.l.o.-school ingeschreven had. Dit hoofd weigerde aanvankelijk vanwege de ongunstige reputatie van de leerling, maar het hoofd der school kwam daarna terwille van een goede gang van zaken en om de inspectie terwille te zijn op zijn aanvankelijk besluit terug.

Wanneer de ouders een bepaalde richting wensen en de door de ouders geprefereerde school weigert de leerling te accepteren, dan lijkt me de zaak onoplosbaar.

- 4) De Leerplichtwet laat alleen toe ambtshalve inschrijving tot een g.l.o.-, v.g.l.o.- of uloschool, zulks op grond van het bepaalde in artikel 18, § 2 en § 3 van de Leerplichtwet: 'dat het kind ambtshalve als leerling ener lagere school wordt ingeschreven'.

Nu na de schrapping van het 7e en 8e leerjaar in 1959 de toestand zo is geworden, dat van de 8 leerplichtige leerjaren er gevoelig nog 2 of 1 doorgebracht moet worden op een school voor voortgezet onderwijs, verdient het aanbeveling dat bij een herziening van de Leerplichtwet tevens ernstig overwogen wordt of bovengenoemde redactie gewijzigd kan en moet worden in diere voege, dat ook ambtshalve inschrijving kan plaats vinden op een lagere technische school of een huishoudschool.

- 5) Aan lang niet alle scholen voor technisch of huishoudonderwijs is reeds een klas verbonden voor individueel onderwijs aan zwakker begaafden.

In een derde verslag wordt m.i. terecht opgemerkt: 'Ongeoorloofd schoolverzuim als een armoede-begeleidend-verschijnsel, komt niet meer voor'. In alle lagen der bevolking wordt het onderwijs gewaardeerd. Een bepaalde categorie echter heeft vanuit een zekere geestelijke armoede het verheffende contact met de school nog niet gevonden. Het zijn die gezinnen die in een zekere asocialiteit voor de redelijke argumenten in deze onbereikbaar blijken te zijn. Hiervan zegt een der verslagen:

'Het is moeilijk na te gaan in welke mate geldboeten therapeutische of preventieve werking hebben. Het is zelfs de vraag of de vigerende Leerplichtwet therapeutische invloed kan hebben, daar bij praktisch alle ongeoorloofde verzuimen onmaatschappelijkheid als diepere oorzaak aangewezen kan worden.

Vrees voor boete werkt als alle vrees preventief, doch hiermee wordt de kern van het probleem niet opgelost. Gelukkig breekt bij meer hoofden van scholen het inzicht door dat hun pastorale voorzorg op het gebied van schoolverzuim in het gehele kader van de wet op de leerplicht onmisbaar is.'

Dat het schoolverzuim niet het enige facet van deze probleemgezinnen vormt, blijkt uit een andere beschouwing in hetzelfde verslag:

'Het begrip asocialeiteit is moeilijk te omschrijven. Er zijn echter verschijnselen waar men bij het zoeken naar de oorzaken geconfronteerd wordt met vormen (soms ernstige) van niet-aangepast-zijn. Hoewel de graad van asocialeiteit niet met een soort Geigerteller of sonde bepaald kan worden, meen ik niettemin te mogen zeggen dat de mate van asocialeiteit toeneemt. Hier wil ik buiten beschouwing laten in hoeverre in dezen van een nevenverschijnsel van de hoogconjunctuur gesproken kan worden.

Het is hier niet de plaats om vermeende oorzaken te noemen. In dit rapport dienen slechts feiten gesignaleerd te worden die invloed hebben op de gang van zaken op school. En de feiten zijn: dat veel kinderen op school zitten te slapen na bepaalde televisieavonden; dat men op scholen met leerlingen uit zwak-sociale milieus vooral op de zaterdagen veel te kampen heeft met schoolverzuim; dat op genoemde scholen ten aanzien van de leerplicht in eerste instantie althans meer en meer een beroep gedaan moet worden op de preventieve pastorale zorg van het hoofd; dat sociale verschijnselen als wetgeving, waaronder leerplicht, door deze weinig aangepaste gezinnen beschouwd worden als machtsmiddelen van een hun vijandige maatschappij; dat door de kinderen uit deze gezinnen een stringent rooster van lesuren als een rooster van dwangarbeid wordt ervaren; dat deze kinderen dagelijks een averte houding van hun milieu in de school brengen.

Het is duidelijk dat dit soort leerlingen bijzondere problemen schept, niet alleen op didactisch maar vooral op pedagogisch gebied.

De leerkrachten aan deze scholen zijn wat de overdracht van de leerstof betreft - ze zijn tenslotte onderwijzers - meestal aangewezen op wat de didactische schikgodinnen hun op een moment in de schoot werpen. De belangstelling van het niet-aangepaste kind is vluchtig als een zucht wind. Het is aan de leerkracht de didactische molen zo te wenden dat zo'n zwakke wind optimaal rendement geeft.

Want per slot van rekening moet ook een school voor deze kinderen scholing betekenen. Er moet geleerd worden! Maar de didactiek moet ingepakt worden in dikke watten van pedagogiek en tact. Hoofden en leerkrachten dier scholen voelen dit zeer goed aan. Zij onderhouden in het algemeen nauwe contacten met de gezinnen. Zij stellen alles in het werk om de pedagogische problemen van het gezin in en door de school op te lossen. Er zijn leerkrachten die voor en na school kinderen van plaatsen weghalen waar zij niet thuis horen zoals parkeerplaatsen (auto rijden), bij ingangen van cafés (portierje spelen) en op de markt (helpen).

Terwille van de binding met de school worden door enkele schoolhoofden moederclubs opgericht. Moeilijkheden met school moeten 'lik-op-stuk' afgehandeld worden, want deze mensen hebben geen rust voor en zin in spreekuur. De leerkrachten aan deze scholen zijn door het werk gegrepen. Zij voelen het als een soort verraad aan deze kinderen wanneer zij na teleurstelling en tegenslagen menen naar een andere, een 'gewone' school, te moeten solliciteren.

Didactische gewetensconflicten ontstaan wanneer behandelde leerstof en roostertijden niet adequaat lopen met het officiële leerplan, omdat nu net dié klas met dié kinderen nog labeler, nog minder geconcentreerd, nog onverschilliger, nog meer avert of pedagogisch nog bewerkelijker is dan de voorgaande klas.

Voor de werkers bij dit onderwijs zonder resultaten en vol teleurstellingen past hier een woord van hulde.'

Nog twee kwesties blijken naar het oordeel van een inspecteur de verhouding school-gezin negatief te beïnvloeden: de vijfdaagse werkweek en de vakantiepreïding. Hij rapporteert:

'Hoewel het aantal scholen met een zesdaagse werkweek gering is in deze inspectie, ontstaat er op

scholen die nog de zesdaagse werkweek handhaven soms enige discussie met de ouders, indien ze op zaterdag vrij vragen voor hun kinderen. Een enkele maal wordt de inspecteur in deze discussie betrokken, maar artikel 16 der Leerplichtwet legt duidelijk de verantwoordelijkheid voor dit verlof in handen van het hoofd der school (tot een maximum van tien schooldtijden).

De vakantiepreiding blijft een netelig probleem. Er is nu eenmaal een aantal kinderen voor wie door de ouders vakantie wordt gevraagd buiten de schoolvakanties. Als uitgegaan wordt van de gedachte dat vakantie een gezinsvakantie behoort te zijn, dan komt men tot soepele oplossingen en weg die veelal gevolgd wordt!

Geeft de verhouding school-gezin dus ook in deze hoofdinspectie een verblijvend beeld te zien, het valt op dat een der inspecteurs als oorzaak van vertroebeling het optreden van bepaalde ouder-'comités' ziet, merkwaardig genoeg dus een der nieuwe instituten welke juist de bevordering van een goede verstandhouding en samenwerking beogen.

Met name in die gevallen waarin het schoolbestuur veel of alles aan het hoofd overlaat, roepen oudercomités wel eens problemen op, waarin van de te hulp geroepen inspecteur veel tact gevraagd wordt. Zijn opmerkingen zijn een aanduiding voor de belangrijke taak welke hoofden en onderwijzers in dezen hebben of moesten hebben.

'Nu gaan langzamerhand de oudercomités en de ouderraden ook nog een rol meespelen.

Zij achten zich als vaders en moeders van de schoolgaande kinderen uitermate sterk betrokken bij alles wat de school en het onderwijs aangaat. Wie zal ontkennen dat het zo ook werkelijk is? Maar hun bevoegdheden zijn weinig in getal en gering van importantie. Hun invloed wordt door de hoofden beperkt of volkomen uitgeschakeld. De afhankelijke bestuurders, het voeren van een beleid ontwend, niet op de hoogte van eigen bevoegdheid, onwetend van wat zich in de school afspeelt, scharen zich aan de zijde van het hoofd, die de dienst uitmaakt. En min of meer bewust weten ze dat ze falen, en dat zij door onmacht gedwongen het instituut dat zij besturen zwaarder laten wegen dan de belangen van de kinderen en de ouders.

De ouders wenden zich tot de inspectie om zich te laten voorlichten over hun taak en hun bevoegdheden. Ook de inspecteur voelt en weet zich schier machteloos. Hij moet, de minder juiste toestand kennend, de ouders wijzen op de vruchteloosheid van hun ongevraagd advies, dat door hun wettelijke onmondigheid nooit verder komt dan advies.

De volkomen onafhankelijkheid van het schoolpersoneel, de bijna volledige vrijheid van werkwijze die het bezit, worden in vele gevallen onvoldoende geschrraagd door een diepgeworteld verantwoordelijkheidsbesef.

Een rapporteur heeft een onderzoek ingesteld naar de gevolgen van de televisie voor het onderwijs. De gedegenheid van zijn rapport doet mij zijn bevindingen in extenso overnemen:

'Door mij werd aan alle hoofden in de inspectie gevraagd hun mening te geven over eventuele nadelen voor het onderwijs van overmatig televisiegebruik thuis, terwijl ook de voordelen opgenoemd konden worden.

De antwoorden luidden wel zeer gevarieerd, zodat moeilijk een exact beeld te krijgen was.

Terwijl een enkele niet anders dan nadelen wist te noemen en ook voor de toekomst geen enkel voordeel zag, waren toch verreweg de meeste hoofden van scholen unaniem in hun oordeel, dat beide reeds merkbaar waren, dan zowel voor- als nadelen.

1) Slaperigheid door het te late naar bed gaan.

Dit euvel wordt blijkbaar toch meer aangetroffen in de lagere klassen dan in de hogere leerjaren.

2) Slecht geconcentreerd zijn, zowel bij de mondelinge lessen als bij het schriftelijk werk.

Deze slechte aandachtsconcentratie houdt verband met het niet uitgeslapen zijn, terwijl de oorzaak daarvan natuurlijk niet altijd de televisie behoort te zijn. Er zijn altijd ouders geweest die hun kinderen niet op tijd naar bed stuurden.

3) Verruwing van het spel, zowel te merken op het speelplein als buiten de school. Dit is dan kennelijk het gevolg van televisie-uitzendingen als Ivanhoe, indianenverhalen e.d.

Zo zijn er al scholen die uit noodzaak pertinent hebben moeten verbieden een bepaald soort speelgoed mee naar school te brengen, zoals houten sabels, dolken, busken, revolvers en pijl en boog.

Een van de hoofden schrijft als volgt:

'De voor kinderen ongeschikte films die in de t.v.-programma's voorkomen, hebben een zodanig slechte invloed, dat de volgende dag tijdens het speelkwartier zelfs moordtonden nagebootst worden. Wij kunnen dan ook direct aan de leerlingen merken wanneer er de vorige avond weer zo'n 'wild-west'-film of thriller vertoond is.

4) Het passieve genot van in luie houding kijken naar de beelden van de televisie heeft nu reeds bij enkele scholen tot gevolg, dat b.v. minder bibliotheekboeken gevraagd worden omdat voor lezen thuis blijkbaar geen tijd meer is.

5) Het wordt voor de onderwijzer en de leraar hoe langer hoe moeilijker met behulp van audiovisuele hulpmiddelen de interesse te wekken en de leerlingen te blijven boeien. Ze hebben het immers reeds veel beter, veel actueler en veel directer op de televisie gezien.'

Als voordelen van het televisie-gebruik thuis vallen op:

1) Een veel grotere bekendheid met namen van grote staatslieden en met de actualiteiten in het grote wereldgebeuren. De televisie geeft kennelijk alleen reeds in het dagelijks terugkerende journaal aan de schooljeugd en uiteraard ook aan volwassenen op een aantrekkelijke en indringende wijze een, zij het wat oppervlakkige, maar dan toch uitgebreide kennis, die de algemene volksontwikkeling ten goede moet komen.

2) In de hogere leerjaren van het gewoon lager onderwijs maar vooral bij de scholen voor voortgezet onderwijs valt op, dat vooral de jongensleerlingen meer interesse dan vroeger hebben voor vakken als geschiedenis en aardrijkskunde, ook wel voor kunst en maatschappijleer, een enkele maal ook voor de oecumenische gedachte.

Door de reeds bij de televisie opgewekte belangstelling is de leraar in staat dieper op een onderwerp in te gaan dan voorheen het geval was.

De televisie stimuleert blijkbaar de leergierigheid.

Een en ander heeft mij gebracht tot de volgende conclusies:

a) Van een ramp voor het onderwijs door het overmatig televisiegebruik thuis is volgens alle hoofden van scholen stellig geen sprake. De zaak is zeker niet alarmerend.

b) De nadelen door het te late naar bed gaan spelen een grotere rol bij de kleintjes dan bij de wat oudere leerlingen. Bij deze laatste is veel meer sprake van een evenwicht tussen de voor- en nadelen.

c) Extreme gevallen komen slechts als uitzondering voor. Dit zijn dan natuurlijk die enkele gezinnen die er altijd geweest zijn en die ook zonder de televisie hun kinderen uit gemakzucht te kort doen en te lang laten opblijven.

d) Enkele hoofden van scholen wijzen er terecht op, dat op ouderavonden gesproken kan worden over goede en slechte televisiekijkgewoonten, terwijl reeds op school geconstateerde symptomen van de gevaren van overmatig televisiegebruik rechtstreeks met de desbetreffende ouders besproken kunnen worden. Het hoofd van een v.g.l.o.-school schrijft mij in dat verband:

'Invloed van de televisie is individueel merkbaar. Dan zijn de taken niet op tijd klaar of de leerling is 's morgens slaperig door het te late naar bed gaan. In de meeste gevallen kwam verbetering na een gesprek met de ouders.'

e) De meeste ouders blijken het gevaar voor de kinderen wel in te zien en beperken dit dan ook sterk. In de regel sturen zij de kinderen na het journaal naar bed.

Alleen 's zaterdags en 's zondags blijven de kinderen vaak urenlang kijken.

In tegenspraak hiermee schrijft mij een hoofd der school:

'Bij een door ons ingesteld onderzoek verklaarden bijna alle ouders dat hun kinderen niet laat naar bed gingen. Steekproeven onder de kinderen leerden echter dat een groot gedeelte van de kinderen

waar t.v. thuis is, wel naar uitzendingen na 8 uur blijven kijken, zelfs wanneer aangegeven is dat de uitzending niet voor jeugdige kijkers geschikt is. Hun ouders kunnen blijkbaar niet de moeite opbrengen voor hun t.v. weg te gaan om de kinderen in bed te brengen. Wat te denken van de volgende

uitdrukking van een meisje uit de zesde klas: 'Meester, de t.v. van gisteravond was zo griezelig dat ik haast niet durfde slapen'. Bij navraag bleken nog 7 leerlingen uit die klas naar dat griezelstuk te

hebben gekeken.'

f) Klachten over slecht gemaakt huiswerk met als oorzaak de televisie beperken zich tot sporadische gevallen. Zie c.

g) In de regel laten de ouders de kinderen kijken naar de kindervoorstellingen van Pipo de Clown, Swiebertje, Ivanhoe en het journaal, maar sturen zij de kinderen toch na het journaal naar bed.

h) De belangstelling voor schoolradio is sterk gedaald, naar de mening van sommige schoolhoofden als gevolg van de televisie thuis: men kan niet meer luisteren zonder meer, het beeld moet daar nu eenmaal bij.

i) Het aantal televisietoestellen thuis kan natuurlijk van school tot school verschillen.

Toch kunnen we als algemene norm veilig aannemen de percentages, mij verstrekt door het hoofd van een prot.-chr. school voor g.l.o.

Van de 207 leerlingen hebben er thuis 104 een televisietoestel. Dat is ongeveer 50%, 78 leerlingen kijken regelmatig bij anderen (38%). De overige 25 kijken zelden of nooit naar t.v.-programma's (12%).

Over het algemeen komt het aantal televisie-bezittende schoolgezinnen boven de helft uit: het percentage ligt tussen 50 en 60.

j) Bij een bepaalde volksgroep speelt de televisie nog helemaal geen rol in het leven, aangezien het bezit van een dergelijk apparaat reeds taboe is. De mensen van deze kerkelijke gezindte bevolken met hun kinderen in mijn inspectie \pm 6 scholen. Op deze scholen wordt in de regel geen enkel audiovisueel leermiddel door de desbetreffende schoolbesturen toegelaten: geen schoolradio, geen film-projector, zelfs geen projector voor stilstaande beelden.

k) Er is slechts een zeer gering aantal hoofden die mij gevallen melden van directe nadelige gevolgen voor heel jonge, i.e. zeer gevoelige kinderen: stotteren en nachtmerries, waarna de geconsulteerde arts het kijken naar de televisie radicaal verbodt.

l) Verder moge ik als mijn mening naar voren brengen, dat door de enorm snelle toename van het aantal televisie-bezitters het noodzakelijk is geworden, dat elke onderwijzer of leraar regelmatig zelf althans het journaal op de televisie volgt.

m) Het is wel overduidelijk dat het nieuwe medium, de televisie, indringend instructief is, veel indringender dan welk ander audio-visueel hulpmiddel ook. De schoolradio heeft welhaast afgedaan, de radio thuis trouwens ook, behalve voor de nieuwsberichten. De schooltelevisie zal na een lange experimentele aanloopstijd – naar mijn mening niet alleen voor illustratie maar ook in enkele vakken ter vervanging van de docent – in de school van de toekomst een belangrijke plaats kunnen innemen. In de komende school zullen het televisie-apparaat en de leercomputer als onmisbare hulpmiddelen gezien moeten worden.

De vraag is alleen of de Nederlandse school het tempo van deze tijd kan bijhouden en progressief mee evolueert, dan wel in te grote bedachtzaamheid conservatief 25 jaren achter blijft.

Reeds nu lijkt me een onderzoek naar bedoelde moderne leermethoden in het buitenland noodzakelijk, opdat tijdig in enkele van onze scholen geëxperimenteerd kan worden.

En nu denk ik niet aan de schooltelevisie ter veranschouwelijking of ter illustratie van de door de docent behandelde leerstof, maar ik heb hier het oog op de functie van leermeester zelf, die de televisie en de leermachine in een bepaald vak bij een goede programmering met systematische opbouw en geleidelijke opklissing vooral in het voortgezet onderwijs kunnen vervullen.

Maar ook dit is researchwerk, waarvoor wel geen geld beschikbaar gesteld zal kunnen worden.*

Een belangrijk bindingsmiddel tussen ouders en school blijkt te liggen in een goede aanpak van beroepskeuze- en beroepenvoorlichting.

Een inspecteur schrijft:

*De beroepskeuze- en de beroepenvoorlichting beginnen steeds meer de aandacht te krijgen, niet alleen van schoolhoofden en onderwijzers maar ook van ouders. Van de scholen blijken 94 (of 62%) op enigerlei wijze contact te hebben gehad met een of ander beroepskeuzebureau. Veel leerlingen zijn getest en bijna steeds is voor het uitbrengen van het uiteindelijke advies samengewerkt tussen adviseurs en klasse-onderwijzers. Het oordeel van het onderwijzend personeel met betrekking tot deze werkwijze luidde dan ook vrijwel steeds gunstig; slechts in 4 gevallen bleken ernstige verschillen van mening te hebben bestaan.

Beroepenvoorlichting werd ook gegeven door middel van de tentoonstelling van het gewestelijk arbeidsbureau, die door het rivierengebied heeft gereisd en die op vele plaatsen te zien is geweest. Ook

zijn beroepskeuzeadviseurs vaak opgetreden als sprekers op ouderavonden. Over het algemeen mag geconstateerd worden dat veel belangstelling is gewekt voor deze problemen. Persoonlijk vraag ik mij af of een tentoonstelling wel het juiste didactische middel is om de interesse van de leerlingen te wekken. Zou een in de klas vertoonde filmstrip, gevolgd door een klasgesprek, niet veel effectiever kunnen zijn? Enige research lijkt mij hier niet overbodig.

§ 4. ONDERWIJZEND PERSONEEL

Zoals ik hierboven reeds opmerkte, levert de bezetting van vacatures in de verschillende inspecties nog steeds moeilijkheden op, zij het ook dat in deze moeilijkheden een duidelijke gradatie valt te bespeuren. Met name in de uitgesproken plattelandsinspecties is het aanbod van sollicitanten beperkt en de keuzemogelijkheid dienovereenkomstig gering. In dit verband gewagen de inspecteurs met waardering van het werk van vele gehuwde onderwijzeressen, die haar vaak grote gaven aan het onderwijs blijven wijden.

Eenzelfde appreciatie spreekt uit de verslagen ten aanzien van de ruime toewijzing door het ministerie van zogenaamde boventallige leerkrachten, waar door veelal een pedagogisch-didactisch betere verzorging van de leerlingen mogelijk wordt.

Minder gunstig oordelen de inspecteurs over de in enkele gebieden verontrustende mutaties, waardoor in sommige scholen meer dan de helft van het personeel vervangen moet worden binnen de tijdsruimte van een schooljaar, zeer ten detrimente van de continuïteit in het onderwijs. De studielust der jonge onderwijzers blijkt naar het oordeel van meer dan een inspecteur niet onbevredigend te zijn. Het algemene oordeel over de prestaties van hoofden en onderwijzers kan ik slechts in een genuanceerd beeld weergeven. Daarbij dient met veel lof te worden gesproken over de dienstijver en toewijding van het onderwijzerskorps, welke vrijwel unaniem geprezen worden. Eenmaal voor de klas staande blijken velen zich met vuur in te zetten om een vaak moeilijke taak naar beste weten en kunnen te vervullen.

Dat in dat beeld de nadelige gevolgen van maatschappelijke situaties - woningnood, wonen buiten de standplaats, zucht of noodzaak om 'bij te verdienen' verdisconteerd moeten worden, is vanzelfsprekend, maar de waardering voor de toewijding behoeft daardoor niet te worden aangetast. Intussen blijven er wensen en problemen, zoals hierboven op enkele plaatsen reeds duidelijk is gebleken. Een der inspecteurs signaleert een zijns inziens 'verontrustende ontwikkeling'.

'Hoe langer hoe meer blijkt, dat de onderwijzer en inzonderheid de jonge onderwijzer liefst zo weinig mogelijk buiten de gewone school- of roostertijd voor de school doet.

Aan de voorbereiding voor de lessen komt men steeds minder toe, het corrigeren en soms zelfs waar- deren wordt gaandeweg meer aan de leerlingen overgelaten, en men tracht steeds meer zaken, die voorheen na schooltijd plachten te geschieden, tijdens de schooltijd te verrichten (zoals rapporten- vergaderingen, contactbijeenkomsten en personeelsvergaderingen).

Het vragen van roosterafwijkingen (dikwijls voor onbelangrijke gebeurtenissen) geschiedt steeds vlotter. Is er tijdens de kerstvakantie volop gelegenheid tot schaatsen geweest, dan moet men niet verwonderd zijn onmiddellijk na deze vakantie verzoeken tot roosterafwijking voor 'ijsvrij' te ont- vangen.

Er ontstaat echt een 'sordigheid met de tijd'. Ik merk dat goed bij de aanvang der schooltijden en de tijdsduur der pauzes.

Toch kan en mag ik beslist niet stellen dat de jonge leerkrachten (in verband met de beruchte onderbe-

taling en het stakingsverbod 'hun idealisme op een laag pitje zetten' (alsof dat kan), of dat zij het uiterste minimum aan de kinderen geven. Het is meer een kwestie van attitude. Wij hebben dus nog geen 'angry young men in teaching' gekregen, zoals sommigen veronderstellen.'

In het vervolg van zijn betoog uit zich naar mijn mening niet slechts bezorgdheid ten aanzien van de toekomstige ontwikkeling, doch schuilt ook een poging tot verklaring:

'Wat mij en anderen voor de toekomst zo zeer benauwt, is de cultuurarmoe en het tekort aan (elementaire) beschaving en intelligentie bij het gros, althans bij een groot contingent der aspirant-onderwijzers. Wie regelmatig de kweekschoolsexamens bijwoont kan dit alleen maar beamen.

Opvallend is wel dat de onderwijzeressen in het algemeen uit een hoger sociaal milieu (naar inkomen en vorming van de vader) komen dan de mannelijke leerkrachten. Behoorde de vroegere onderwijzersgeneratie, die na een zwaar en selectief examen op de kweekschool werd toegelaten, tot de fine fleur der intelligentsia, tegenwoordig gaan vele qua intellect en beschaving onbetekenende uloleerlingen tot grote verbazing van hun eigen schoolhoofden naar de kweekschool.

De problemen van de kweekschoolopleiding zijn alle kwaliteitsproblemen. De oude criteria voor de beoordeling van de schoolmeester zijn blijkbaar niet meer te hanteren zonder meer, en de vraag doet zich voor: moeten zij worden gewijzigd? Zo ja, welke criteria komen daar dan voor in de plaats?

De kweekschoolinspectie dringt er op aan dat de kweekschool zich voornamelijk zal bezighouden met basisoriëntatie: 'Ze omvat de hoofdlijnen en de sleutelbegrippen die men ter beschikking moet hebben om aan de voorbereiding van een les in dat vak te kunnen beginnen. Streef dus niet naar een zekere volledigheid in de stofkennis, want deze volledigheid kan toch nooit bereikt worden in de korte tijd die ons ter beschikking staat. Bovendien zou het een schijnvolledigheid zijn, die hoogstens een korte tijd rond het examen - en dan nog zeer oppervlakkig - zou functioneren.'

Nee, het hoogste ideaal dat we blijkbaar kunnen bereiken in de kweekschool is: de leerlingen een attitude te leren betreffende het voorbereiden van de lessen. Want dat zullen zij later ook moeten doen. Immers de maatschappij is zo dynamisch geworden, dat zij zich moeten blijven oriënteren, moeten blijven studeren, willen zij verantwoord les kunnen geven.

Nu moet ik toegeven dat ik voor dit standpunt van de kweekschoolinspectie veel, zo niet alles voel. Zo zou het inderdaad moeten zijn. Maar hoe breng je de doorsnee kweekschoolleerling in een jaar deze ideale attitude bij?'

En der inspecteurs merkt in dit verband op:

'Met alle respect voor het werk van de nieuwe kweekschool moet toch worden geconstateerd, dat veel jonge leerkrachten blijkbaar op onvoldoende wijze de noodzaak van wettelijke voorschriften is bijgebracht.

Het is verschillende malen voorgekomen dat een jonge onderwijzeres met min of meer ontstellende openhartigheid de noodzaak van rooster en leerplan in twijfel trok en derhalve dienovereenkomstig meende te kunnen handelen onder de leus van 'de vakken moeten doorbroken worden' of 'er moet gebruik gemaakt kunnen worden van gevoelige perioden'.

Schematisering en indeling van de leerstof en het werken volgens opgesteld plan, dit alles wordt door hen gevoeld als een ouderwets obstakel op hun weg naar de volkomen didactische vrijheid (eventueel losbandigheid). De gevolgen van deze houding zijn in het didactisch en pedagogisch bedrijf van deze leerkrachten dan ook duidelijk aanwijsbaar.'

En verder:

'Het ontbreekt veel jonge leerkrachten aan consequent pedagogisch en didactisch handelen, doordat zij door een slappe en onzekere instelling niet de moed kunnen opbrengen overzienbare consequenties op waarde te schatten. Vandaar dat een rooster, de eis van op tijd beginnen, op tijd corrigeren, accuraat en netjes werken, zaken zijn die door hen ervaren worden als vervelend en bemoeizuchtig dirigisme uit een voorbije periode. Ze willen vooral de indruk geven met die periode te hebben afgedaan. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat deze houding, of liever gedraging, weliswaar een ongewild doch niettemin een betreurenswaardig nevenverschijnsel is van bepaalde moderne didactische opvattingen, voorzover er tenminste niet gesproken kan worden van een belangrijk tijdsverschijnsel. Kweekschool en schoolbestuur dienen de kwekelingen en de te benoemen onderwijskrachten inzicht te geven in en vertrouwd te maken met de noodzakelijke punten uit de onderwijswetgeving.'

Een andere inspecteur heeft zich bezomen op de rol welke de pedagogische en didactische kennis die de onderwijzer op de kweekschool heeft verworven, speelt in het werk van alledag. De vraag: 'Geloof de doorsnee onderwijzer wel in de pedagogiek?' beantwoordt hij als volgt:

'De doorsnee-onderwijzer neemt de pedagogiek niet serieus. In zijn ogen is het hoogstens een vak dat je kiest als je inspecteur of kweekschooleraar wilt worden. Vanwaar deze kortsluiting? Tracht de gewone man in de school door deze houding zijn geboorteland en zijn gemis aan wetenschappelijke 'background' te rechtvaardigen? Of is het werkelijk zo dat de pedagogiek als wetenschap onvoldoende praktijkgericht is?

Moet de pedagogiek of nog liever de didactiek geen concrete oplossing kunnen geven voor problemen die zich in het schoolleven iedere dag voordoen? Mevrouw Bladegroen is tot de ontdekking gekomen dat het aantal kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden toeneemt en op sommige scholen al $\pm 30\%$ van het totaal bedraagt.

De man in de klas, die het vrijwel geheel aan orthopedagogische kennis ontbreekt, moet voor het 'behandelen' van deze 'gevallen' steunen op zijn intuïtie. Dat die in zeer vele gevallen tekort schiet, moeten ouders en kinderen maar al te vaak ervaren. Maar het gaat niet alleen om de afwijkende kinderen, het gaat ook om de toepassing van een aangepaste didactiek. De scholen in mijn amtsgebied waar een verantwoorde differentiatie toepassing vindt, zijn op de vingers van één hand te tellen. En toch Hoeveel tijd gaat er niet verloren voor de vlugge leerlingen die tengevolge van het nog vrijwel overal star doorgevoerde klassikale stelsel - ook in 2- en 3-mansscholen - maar zoet worden gehouden met leerboekjes, tekenblaadjes of cijfersommetjes? Hoe weinig onderwijzers weten de denkactiviteit hunner leerlingen bij hun mondelinge lessen tot haar recht te laten komen?

Hoe stiefmoederlijk wordt de voor ons Nederlandse schoolkind zo broodnodige verbale expressie niet beïndeveld? Welke onberekenbare schade wordt er niet aangericht door jonge onderwijzeressen die op onoordeelkundige wijze heel of half globaliserende methoden voor het aanvankelijk lezen hanteren? Hoe weinig wordt ingezien dat het 6-jarige eerste-klassertje in vele opzichten nog een kleuter is, die zijn speeldrang nog niet kwijt is en het vermogen tot abstractie nog vrijwel niet bezit?

Soms probeer ik met de mensen in de school over deze zaken te praten. Maar vrijwel steeds heb ik het onbevredigende gevoel de aansluiting te missen. De brug van theorie naar praktijk, van kweekschool naar lagere school blijkt te ontbreken of op een onjuiste plaats te zijn gelegd. Maar hoe dan? Moet ons lager onderwijs - het basisonderwijs - dan maar blijven in het didactische slop waarin het is vastgelopen? Ja, het is vastgelopen, want de vele goede woorden, de honderden nieuwe boekjes en min of meer progressieve methoden ten spijt kan ik nog geen essentieel verschil zien tussen de school van nu en die van 50 jaar geleden.

Is een dergelijke situatie denkbaar in enige andere bedrijfstak? Is hier ook maar op enigerlei wijze een parallel te trekken met de industrie, de medische wetenschap, de landbouw e.d.?

Is het nu nog niet duidelijk dat slechts zeer weinig onderwijzers voldoende inventiviteit bezitten om goed, verantwoord, modern onderwijs te geven? Voor mij staat vast dat de school van Jan Ligthart, wanneer die uit de Haagse Tullingstraat van meer dan 60 jaar geleden verplaatst zou kunnen worden naar een nieuw gebouw in een hedendaagse stadswijk, waar dan ook in Nederland, het in progressiviteit van alle andere scholen ter plaatse zou winnen en door veel onderwijzers als zijnde een wild experiment van onverantwoordelijke vernieuwers, schouderophalend zou worden bekeken.'

Ik meen dat de weg ter verbetering die hij later wijst, een verklaring kan bieden voor het genuanceerde beeld dat de lezer van de dienstvervulling van de Nederlandse onderwijzer kan gekregen hebben: een tot grote waardering aanleiding gevende toewijzing en taakopvatting, met daarnaast een taakvervulling welke door allerlei omstandigheden beneden het technische niveau blijft van wat wij voor het Nederlandse schoolkind aan onderwijskundige verzorging zouden willen verlangen.

De instelling is bij de overgrote meerderheid boven iedere verdenking verheven; de nieuwe kweekschool heeft een redelijke introductie in de allereerste praktijk gegeven; over de wereld der onderwijsvernieuwing is veel gesproken; maar de voltooiing en rijping van het vakman-

schap zijn in menig geval niet gevolgd: wat beginpunt had moeten zijn, het verwerven van de al dan niet volledige bevoegdheid, blijkt door de jonge leerkrachten zeer dikwijls als het summum te worden beschouwd. Maar: slechts weinig leerkrachten krijgen dan ook de reële kans onder werkelijk goede leiding en aan de hand van concreet en praktisch uitgevoerde vernieuwingsactiviteiten de aanvankelijk aanwezige eigen vakkundigheid uit te breiden en te verdiepen tot werkelijk vakmanschap.

Het verslag van dezelfde inspecteur zegt:

'De Nederlandse schoolmeester zal bij de hand genomen moeten worden, en stap voor stap zal hij in de praktijk van elke dag geleid moeten worden op het voor hem onbekende pad ener aangepaste didactiek.

Wie zullen hier als gids optreden? De pedagogische centra met een tot het tien- of twintigvoudige van het huidige aantal uitgebreide staf van medewerkers? Of zullen regionale of gemeentelijke supervisors in dienst van school- en gemeentebesturen moeten worden aangesteld? Of kan de rijksoverheid via bepaalde eisen ten aanzien van leerplannen en lesroosters een start in de goede richting geven? Of zullen de kweekscholen uit hun isolement treden door zich intensiever met de basisschool te gaan bezig houden en door hun abiturienten nog een tijdlang als 'nazorg' te blijven begeleiden?

Op enigerlei wijze ligt hier mijns inziens toch een taak voor de rijksoverheid. Een goed, weloverwogen plan zal nodig zijn met veel research en met inschakeling van alle beschikbare krachten.

Het door een onzer hoogleraren geuite verwijt over 'het snoepwinkeltjesbeheer van ons onderwijs' zal ter harte genomen dienen te worden, daar anders ons Nederlandse schoolkind - volgens een andere hooggeleerde pedagoog - het kind van de rekening zal worden.'

Dat hier een taak voor de rijksoverheid ligt, is mijns inziens onbetwistbaar: het is een taak die onverwijld dient te worden aangevat omdat het basisonderwijs in al zijn facetten erdoor wordt beroerd. Het zal een taak zijn welke ò de basisopleiding der onderwijzers ò hun eventuele verdere beroepsopleiding en -oriëntering raakt, doch ook en misschien vooral de functie van het hoofd der school, waardoor het vraagstuk van de vorming der hoofden dezelfde centrale plaats zal krijgen welke het hoofdschap ten positieve of ten negatieve inneemt. Ik meen dat een drastische aanpak, eventueel in de vorm van een gedegen in service-training met behoud van salaris van een geselecteerde groep van hoofden, geboden is. Dat wij ons daarbij tevens grondig zullen moeten bezinnen op de plaats, de outillage en equipering der pedagogische centra, is evident. Dat uiteindelijk opbouw, equipering en outillage van het rijksschooltoezicht afgestemd zullen moeten worden op het geheel van functies, voorzieningen en noden, behoeft geen betoog.

Zodra de wet op het voortgezet onderwijs van kracht wordt, zal het basisonderwijs als typische en geheel eigenaardige sector van het schoolwezen eindelijk volledig tot zijn recht kunnen komen.

In dit verband meen ik enkele inspecteurs aan het woord te moeten laten. In een verslag wordt opgemerkt:

'De opmerkingen die ik in de vorige jaarverslagen heb gemaakt ten aanzien van de leiding door de schoolhoofden zijn mijns inziens nog steeds van kracht. Zo weinig tref ik iemand aan die naast zijn administratieve en controlerende taak ook voldoende aandacht besteedt aan zijn stimulerende taak, die zich leider weet van een team en die vorm weet te geven aan het geheel van de voor zijn of haar school geschikte didactische en pedagogische maatregelen.'

Een andere inspecteur merkt over het hoofdschap in deze tijd op:

'Het hoofd is sterk schoolbepalend, d.w.z. zijn kennis, tact, organisatievermogen, ijver en toewijding bepalen leef- en werksfeer van de school. Kon hij vroeger meer handelen vanuit zekerheden, nu pedagogisch en didactisch aan hem genuanceerder denken en handelen wordt verwacht, rijst bij hem in veel gevallen twijfel aan de juistheid van zijn handelen. Dat er zo weinig ambitie is voor de functie van hoofd komt m.i. meer voort uit het feit dat men geen verantwoordelijkheid durft accepteren. Wanneer men het hoofdschap afwijst onder het voorwendsel: 'Al die rompslomp is niets voor mij', dan wordt in de meeste gevallen bedoeld: 'Ik wens die verantwoordelijkheid niet te hebben'. Het schuwen van verantwoordelijkheid zou men eveneens een tijdsverschijnsel kunnen noemen. Veel ouders schuiven hun verantwoordelijkheid ten aanzien van hun kinderen af op de school. Vooral de hoofden van scholen met kinderen uit sociaal zwakke en asociale milieus hebben door hun 'maatschappelijk werk' weinig tijd voor bezinning op een speciale didactiek voor hun school. Ze komen er eenvoudig niet aan toe. Werd vroeger een onderwijzer soms gekarakteriseerd als een eigenwijs, eigen-gereid man, nu worden hoofden en onderwijzers van genoemde scholen kopschuw voor al degenen die menen het allemaal beter te weten.

Bezinning op de taak van een hoofd der school en een speciale vorming (eventueel opleiding) van hoofden kunnen niet slechts vrome wensen meer blijven. Het geheel van feiten toont aan dat een en ander dringend om een oplossing vraagt.'

Tenslotte moge ik nog een citaat geven dat een problematiek, welke zich voorlopig waarschijnlijk alleen in de grote steden voordoet, aan de orde stelt:

'Een probleem dat niet onvermeld mag blijven is dat van het vakpersoneel, dat in steeds grotere mate wordt ingeschakeld bij het werk, vooral in de stad. Men kent thans vakleerkrachten voor gymnastiek, handwerken, tekenen en zang. Er blijkt een duidelijke neiging om voor de expressievakken specialisten aan te stellen.

Zowel door de speciale plaats die deze vakken in het schoolwerk steeds meer gaan innemen als door de duur der aanwezigheid van vakleerkrachten geven de klasseleerkrachten een belangrijk deel van het werk uit handen. Hierdoor komt dus een beïnvloeding van de leerlingen en van het onderwijs als geheel naar voren in een mate, welke vroeger onbekend was op de g.l.o.-school.

Een klasseleerkracht, die wekelijks 5 à 6 klokuren aan 3 à 4 andere vakleerkrachten af geeft, doet daarmee afstand van een zeer belangrijk stuk vorming, terwijl tegelijkertijd een intellectuele eenzijdigheid in zijn eigen werk dreigt te ontstaan.

Het inschakelen van vakleerkrachten in een mate als thans steeds meer gaat geschieden, maakt het meer dan ooit nodig dat de school de didactische lijn in het werk duidelijk uitstippelt en tevens strak handhaaft.'

De slotalinea wijst naar mijn mening opnieuw naar het hoofd der school: onder zijn leiding zal 'de didactische lijn in het werk' onderkend en bepaald moeten worden; zijn taak is het die lijn strak te handhaven. Daarbij zal in deze tijd de democratische houding, welke een der rapporteurs tot zijn vreugde bij niet weinig hoofden van scholen ontmoet, beslissend zijn voor de vruchtbaarheid en doeltreffendheid van hun optreden.

§ 5. SCHOOLGEBOUWEN

Na het hierboven over de scholenbouw opgemerkte meen ik thans kort te kunnen zijn. Vrijwel alle inspecteurs geven een oordeel dat overeenkomt met het volgende citaat:

'De nieuwe-scholenbouw vordert maar traag uit oorzaak van urgentie en rijksgoedkeuring. Beide autorisaties laten veelal lang op zich wachten.

Het resultaat is, dat steeds meer - en zelfs veel meer dan korte tijd na de oorlog - overgegaan moet worden tot de bouw van houten noodlokalen. Wij gaan in dit opzicht eerder achteruit dan vooruit. Het verschijnen van de jaarlijkse urgentielijst geeft dan ook weinig reden tot meer vreugde, maar wel

tot veel teleurstelling vanwege scholen die op ons voorstel waren vermeld, maar door de minister wegens het geringe beschikbare bouwvolumen waren geschrapt. Vooral voor vervangingscholen is bijna geen urgentieverklaring te verkrijgen, hoewel hier toch zeer oude en afstandse schoolgebouwen bij zijn, die we tot de zogenaamde crepeergevallen kunnen rekenen.¹

Daarbij teken ik gaarne aan dat – ondanks alle niet vervulde desiderata – bij het rijkschooltoezicht grote dankbaarheid aanwezig is voor het vele dat na de bevrijding op het gebied van de scholenbouw werd bereikt.

Dat vooral de 'crepeergevallen' door de inspecteurs gereleveerd worden, behoeft geen verwondering te wekken. Persoonlijk heb ik in 1963 de ergste gevallen met de inspecteurs bezocht. Het resultaat – namelijk, dat ik de vervanging van 42 lokalen als hyperurgent, van 34 lokalen als zeer urgent, van 79 lokalen als urgent moest karakteriseren –, werpt duidelijk en schril licht op deze zijde van de scholenbouw. Opzettelijk heb ik niet getracht een geheel objectieve rangorde van urgentie te bepalen, doch veelmeer heb ik gestreefd naar vervanging van de notoirste krotgevallen in zoveel mogelijk inspecties, opdat de bevolking en de gemeente- en schoolbesturen zouden kunnen constateren, dat deze noodgevallen de belangstelling der rijksoverheid hebben. Ofschoon slechts ten dele urgentie kon worden verleend voor vervangingsbouw, ben ik toch met de inspecteurs erkentelijk voor wat werd verkregen.

De algemene toestand der gebouwen wordt door de inspecteurs gekarakteriseerd als voldoende tot goed, waarbij waardering wordt uitgesproken voor de offers welke de gemeentebesturen zich getroosten.

Een inspecteur merkt op:

¹De algemene toestand van de schoolgebouwen is voldoende tot goed. Slechts in enkele gevallen wacht een oud schoolgebouw op afbraak, of althans vervanging.

Het schoonhouden en de zorg voor de verwarming der gebouwen baren vaak zorg; het gaat hier niet alleen om een personeelsprobleem maar in minstens dezelfde mate om een outillageprobleem. Men is nog niet gewend aan het feit dat voor schoonhouden, verlichting en verwarming van het schoolgebouw tenminste 55% van het exploitatiebedrag moet worden gereserveerd bij een voor 1963 op het redelijke niveau van omstreeks f 80 gefixeerde bedrag per leerling.

Een oude kolen-c.v.-installatie verliest het in gemak van bediening tegenover de automatische olie-stookinstallatie.

Een kale houten vloer schept meer schoonmaakproblemen dan een naadloos-bedeekte vloer.

Hoewel hiernaar geen speciaal onderzoek is ingesteld, kan als totaalindruk worden vermeld dat de modern uitgeruste schoolgebouwen beter worden schoongehouden. Dit behoeft geen verwondering te wekken: het beter bereikbare resultaat schept zeker meer voldoening.

§ 6. BIJZONDERE VOORZIENINGEN

In deze paragraaf geven de inspecteurs ook dit jaar uiting aan hun waardering voor de zeer goede samenwerking met al die instanties welke zich belasten met de bijzondere voorzieningen ten behoeve van het onderwijs. Met name het contact met de inspectie volksgezondheid en met de schoolartsendiensten wordt door de inspecteurs hogelijk geapprecieerd, terwijl ook de uitbreiding van de activiteiten op het gebied van beroepskeuze- en beroepenvoorlichting vooral in de plattelandsinspecties belangrijk wordt geacht. De gebieden waarvoor bijzondere voorzieningen worden getroffen, breiden zich nog steeds uit. Wordt het werk der scholen

daar enerzijds door gesteund, bevorderd of gestimuleerd, anderzijds roept de verscheidenheid in het aanbod van voorzieningen wel eens bedenkingen op. Zo vraagt een inspecteur zich af of het verzadigingspunt niet allengs is bereikt of zelfs overschreden, terwijl bepaalde voorzieningen konden worden getroffen die juist in verband met bijvoorbeeld een juiste schoolkeuze van groot belang moeten worden geacht. Hij pleit voor de introductie van een schoolpsycholoog.

Over de televisie als een het onderwijs begeleidend of ondersteunend medium wordt nog weinig gemeld. Een inspecteur zegt:

'De enkele door mij gevolgde uitzendingen der N.O.T. hebben mij niet de indruk gegeven, dat in een dringende behoefte wordt voorzien bij invoering van onderwijs door middel van televisie.

De school heeft m.i. niet om televisie gevraagd. De principiële vraag zou eerst moeten worden opgelost, wat nu het verschil is tussen een televisieles en een schoolfilm.

De film heeft duidelijke voordelen boven de televisie. Het filmbeeld kan groot en lichtsterk en eventueel in kleuren op het scherm worden geprojecteerd. De televisie blijft voorlopig beperkt tot zwart-wit en is gebonden aan een klein beeld, voor een klas aan een te klein beeld.

Belangrijk is nog, dat de film zinvol in de gang van het onderwijs kan worden opgenomen, bij televisie is dit vrijwel onmogelijk.

De nadere ontwikkeling van dit onderwijsmedium dient te worden afgewacht, maar de betrekkelijk geringe belangstelling voor de radiolessen geeft mij niet de indruk, dat daarnaast de televisie een belangrijke plaats zal innemen en behoort in te nemen in het onderwijs.'

Aandacht verdient ook de volgende opmerking:

'De schoolvoeding en schoolkleding tonen de kenmerken van de welvaartsstaat. Schoolkleding heeft maar zelden verstrekt te worden. Voor schoolvoeding bestaat soms nog een opvallende belangstelling. Deze belangstelling wordt mede bepaald door het feit, dat ouders uit zekere sociale groeperingen het blijkbaar niet bezwaarlijk vinden, wanneer ze via de schoolvoeding van de zorg voor de maaltijd van 12 uur ontheven zijn.

Wat in een vorige paragraaf werd gezegd naar aanleiding van de uitbreiding van het vakonderwijs in de basisschool, geldt mijns inziens ook voor de toeneming der bijzondere voorzieningen: de verantwoordelijkheid en dus de behoefte aan inzicht der leerkrachten en vooral van de hoofden van scholen groeien met deze voorzieningen, die op hun beurt slechts zinvol kunnen worden aangewend, indien de bedienaren der school er de hun passende plaats in het geheel van het onderwijs aan kunnen geven.

§ 7. KOSTEN VAN HET ONDERWIJS

Betreffende de kosten van het onderwijs geven de verslagen over 1963 over het algemeen hetzelfde beeld als die over 1962, met als opvallend punt de stijging der kosten van met name verwarming en schoonhouden. Zal de post verwarming in 1963 mogelijk mede ongunstig beïnvloed zijn door de strenge en langdurige winter, toch zal het goed zijn deze ontwikkeling te volgen vanwege de consequenties voor de overige voorzieningen. Een inspecteur zegt hierover:

'De posten verwarming en schoonhouden lopen opvallend op, evenals de zgn. geringe en dagelijkse reparaties. Waar deze onontwikkeldbare posten zo oplopen, dreigen de leermiddelen helaas onder de

sluitpost te vallen. De ministeriële vaststelling van een normbedrag per leerling naar analogie van de Kleuter-onderwijswet (cf. art. 38) zou mijns inziens, althans op dit terrein, de enige panacee zijn.¹

Een oplossing ziet deze inspecteur dus in de 'ministeriële vaststelling van een normbedrag per leerling overeenkomstig de Onderwijswet', een gedachte welke bij het rijksschooltoezicht reeds vaker geuit is en die mogelijk ook een oplossing zou bieden — als die oplossing te vinden is — voor de door enkele inspecteurs gewraakte soms grote verschillen in de vergoedingsbedragen.

Een andere inspecteur zegt van de stijgende kosten:

'Terwijl de gemeentebesturen ieder jaar opnieuw trachten de raming der exploitatiekosten niet te hoog op te voeren en wijzen op de mogelijkheden van besparen door b.v. zuinig te stoken en economisch met papier en andere verbruiksartikelen om te gaan, blijkt toch steeds weer bij de vaststelling der werkelijk gemaakte kosten dat de ramingen in aanzienlijke mate worden overschreden. Naarmate de gemeenten groter worden, is ook de stijging sterker. Het zou interessant zijn na te gaan aan welke factoren dit moet worden toegeschreven. Dan zouden o.m. de volgende vragen beantwoord moeten worden:

1. Is het onderhoud in grotere gemeenten kostbaarder dan in kleinere? Naar mijn aanvankelijk oordeel moet deze vraag bevestigend worden beantwoord. Toch zijn de verschillen zo groot, dat ze met de wat hogere stadslonen niet kunnen worden verklaard.
2. Is het onderhoud in de grotere gemeenten beter dan in de kleinere? Hier kan het bevestigend antwoord wel stelliger luiden. Gevallen van zeer goed onderhoud treft men in de grotere gemeenten zeer vaak aan. Zeer slecht onderhoud komt daar sporadisch voor en heeft meestal als oorzaak een zeker wantrouwen ten aanzien van de toekomst. Scholen in oude stadskernen zijn dikwijls voorbestemd om te verdwijnen. Het keurig onderhouden wordt dan weinig interessant.
3. Is het uitstellen van onderhoud, dat bij scholen kan worden geconstateerd, een verschijnsel dat in alle gemeenten even sterk voorkomt? Ook hier blijven de kleinere gemeenten vaker in gebreke dan de grote.

Op zichzelf is het probleem van de kostenstijging zeker beangstigend. Het enige lichtpunt is, dat er nog voldoende geld verstrekt kan worden. Wie thans om de kostenstijging noodzakelijk onderhoud uitstelt, zal in een toekomst waarin de conjunctuur gaat dalen, zeker bedrogen uitkomen. De historie heeft ons een dure les geleerd. De aanhoudende bezuiniging in de periode vóór de tweede wereldoorlog heeft schaden toegebracht, die onherstelbaar gebleken zijn. Een zuinig maar wijs beleid, dat een open oog heeft voor de huidige prijzen, maar ook voor de noodzaak van goed 'getimed' onderhoud, is op dit ogenblik voor gemeente- en schoolbesturen van groot belang.²

Uit meer dan een verslag blijkt waardering van de inspecteurs voor de lasten welke de gemeentebesturen zich getroosten teneinde een goede exploitatie der school mogelijk te maken.

§ 8. TOEZICHT

Unaniem roemen de inspecteurs de samenwerking met alle bij het onderwijs betrokken instanties, waardoor een goede dienstvervulling mogelijk werd, ondanks de voortdurende uitbreiding van bemoeiingen en werkzaamheden. Bijzonder ben ik getroffen door het veelvuldig beroep, dat o.a. door schoolbesturen op de deskundigheid en het oordeel der inspecteurs wordt gedaan, ook op punten waar de wet dit overleg niet voorschrijft. Betekent dit een verzwaaring van de last van het ambt, het is tevens een verblijvende demonstratie van de waardering welke deze bedienaren van het rijksschooltoezicht zich hebben verworven. Een inspecteur verdiepte zich in de problematiek van de gewijzigde 'plaats' van de inspecteur:

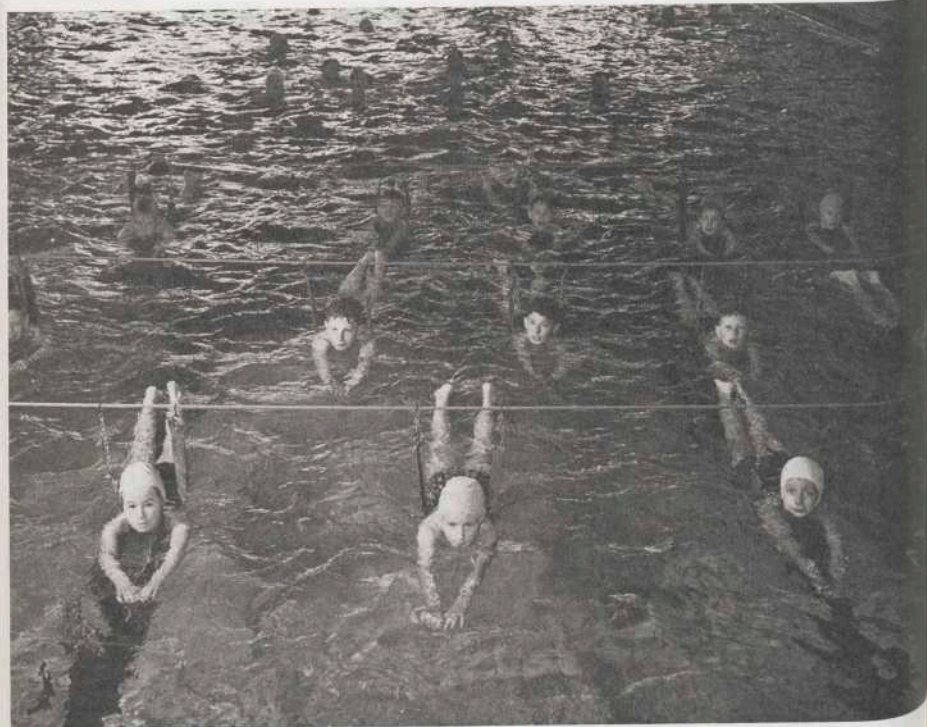
'Mochten de dienaren van het rijksschooltoezicht vroeger aanleiding hebben gegeven tot legende-
vorming of tot het ontstaan van karikaturen, de afstand tussen hen en het onderwijzend personeel was
zó groot, dat het bij niemand zou opkomen de rechtmatigheid van hun positie in twijfel te trekken.
Het benoemingsbeleid in latere jaren, waarbij vrijwel uitsluitend inspecteurs uit de rangen van de
schoolmeesters werden gerequireerd, gevoegd bij de reeds eerder gesignaleerde nivellerings-tendencie,
heeft deze afstand aanmerkelijk doen verkleinen. De inspecteur werd deskundiger, hij was ook een
'insider', maar juist daardoor kon hij voor de zich onafhankelijk voelende onderwijstdienaar een gevaar
worden.

De traditie van het rijksschooltoezicht speelde in de nieuwe situatie in zoverre mee, dat schoolbestuur-
ders en andere bij het onderwijs betrokkenen graag geneigd waren in elke maatregel van de inspecteur
iets te zien van kleingeestige dwingelandij, van aantasting van de zo moeizaam bevochten vrijheid.
De inspecteurs vormen eigenlijk de exponent van de overheid. Zij dienen te zorgen dat wetten en
verordeningen worden nageleefd, en herinneren er dagelijks aan dat aan de volkomen vrijheid beper-
kingen zijn opgelegd.

Geen wonder dat inspecteurs gemakkelijk aan kritiek zijn blootgesteld, kritiek in de pers en vertegen-
woordigende lichamen, waartegen zij zich niet verdedigen kunnen. Van hun kant zou anders gezegd
worden dat de meeste schoolbesturen bij de huidige verhoudingen blij zouden zijn dat juist door de
bescheiden bevoegdheden van het rijksschooltoezicht de al te grote zelfstandigheid van bijvoorbeeld
schoolhoofden, vooral ook ten opzichte van hun eigen bestuur, nog enigszins in toom wordt gehou-
den. Zij zouden ook kunnen verklaren dat geen machtsbegeerte maar uitsluitend het belang van het
Nederlandse schoolkind doel van hun beleid is.'

Zeer zeker moet deze passage, die gemakkelijk ware aan te vullen met opmerkingen van ge-
lijke strekking in andere verslagen, mede gezien worden tegen de achtergrond van publi-
katies en uitlatingen betreffende bepaalde activiteiten van het rijksschooltoezicht, welke in
1963 de aandacht getrokken hebben. Dat noch bij het rijksschooltoezicht als overheidsappa-
raat en als groep, noch bij de individuele leden enig streven naar machtsusurpatie een rol ge-
speeld kan hebben, bijvoorbeeld via de bekende circulaire betreffende het verlenen van mede-
werking door de hoofden bij een reorganisatie der administratie, behoeft wel niet te worden
opgemerkt. Dat vrijwel algemeen aan het verzoek om medewerking gevolg is gegeven moge
als een bewijs gelden, dat de publicke opinie een dergelijk machtsstreven ook niet in het ver-
zoek heeft gezien.

Gaarne wil ik dit verslag beëindigen met het uiten van mijn grote waardering voor de des-
kundigheid en de toewijding waarmede de inspecteurs en de consultants in deze hoofd-
inspectie hun verantwoordelijke taak hebben vervuld. Zij allen geven ononderbroken blijk
van een taakopvatting welke ik slechts voorbeeldig kan noemen.

The children are swimming in a body of water, holding onto ropes or lines. They are wearing dark clothing and swim caps. The water is dark and choppy. The children are swimming in a line, holding onto ropes or lines. They are wearing dark clothing and swim caps. The water is dark and choppy. The children are swimming in a line, holding onto ropes or lines. They are wearing dark clothing and swim caps. The water is dark and choppy.

V. VERSLAG VAN DE INSPECTEUR VOOR DE LICHAMELIJKE OPVOEDING IN ALGEMENE DIENST EN BIJ DE ONDERWIJZERSOPLEIDING

Lager onderwijs

Hoewel een aantal gymnastieklokalen gebouwd werd, moet nog steeds van een zeer ernstig tekort gesproken worden. Op veel plaatsen in ons land wordt hierdoor een regelmatig voortschrijdend onderwijs in de lichamelijke oefening ten zeerste belemmerd. Uit een in de derde hoofdinginspectie ingesteld onderzoek op scholen waar geen gebruik gemaakt kan worden van een gymnastieklokaal, blijkt, dat ongeveer 60% van de lessen gedurende de winterperiode van november tot april door weersomstandigheden niet gegeven kan worden.

Dit percentage spreekt te meer doordat bij dit onderzoek scholen betrokken waren waar het onderwijzend personeel een positieve instelling ten aanzien van de lichamelijke opvoeding heeft, en een lichtvaardig besluiten tot het niet laten doorgaan van de lessen hier niet van invloed is. Nog steeds wordt verlangend uitgezien naar een ruimere realisering van gegeven urgentieverklaringen voor de bouw van gymnastieklokalen. Gezien de vermeerdering van het aantal scholen is in het jaar 1963 van een inlopen op de grote achterstand nog geen sprake geweest. De gymnastieklokalen die nog gebouwd konden worden, voldoen over het algemeen zeer redelijk aan de te stellen eisen. In verschillende kleine plaatsen worden dorps- huizen gebouwd annex een gelegenheid tot het geven van onderwijs in de lichamelijke oefening. Zowel voor de bouw van gymnastieklokalen als voor de bouw van dorps huizen vindt een regelmatig overleg met de consulent voor de lichamelijke opvoeding plaats.

De verkregen gegevens uit voormeld onderzoek zijn voor de leden van het rijkschooltoezicht in de derde hoofdinginspectie aanleiding geweest, gemeente- en schoolbesturen nog eens te wijzen op de zeer grote betekenis van het onderwijs in de lichamelijke oefening, zowel uit een oogpunt van persoonlijkheidsvorming als in verband met de gezondheidszorg, en aan te bevelen het aantal wekelijkse lestijden voor dit onderwijs te brengen op drie. Vooral voor de scholen die niet over een gymnastieklokaal kunnen beschikken, is het belangrijk drie lessen per week gedurende het gehele schooljaar op de rooster te plaatsen. Hierdoor zal het aantal werkelijk gegeven lessen gedurende de winterperiode groter kunnen zijn, en wordt de mogelijkheid geschapen gedurende de zomerperiode vrij regelmatig drie lessen te geven, waardoor de achterstand, in de winterperiode ontstaan, enigermate zal kunnen worden gecompenseerd. Het schoolzwemmen kan bovendien van een dergelijke regeling profiteren.

Het aantal zweminrichtingen is nog steeds gering, waardoor een groot aantal leerlingen verstoken is van het zwemondericht. Het bouwen van een aantal eenvoudige overdekte instructiebaden zal uitkomst kunnen bieden. Het 'afzwemmen' zal dan kunnen geschieden in baden met ruimere afmetingen. In plaatsen waar zwemonderwijs wel mogelijk is, wordt dit door de consulenten voor de lichamelijke opvoeding krachtig gestimuleerd. Wil men echter in de beschikbare tijd voldoende effect bereiken, dan moet een frequent oefenen plaats kunnen vinden. Gedurende een bepaalde periode wekelijks een zwemles geeft meer effect, dan een les om de 14 dagen bij een dubbele tijdsduur. Met genoegen mag worden geconstateerd dat vele gemeente- en schoolbesturen grote medewerking verlenen en, waar mogelijk, het zwemonderwijs als onderdeel van het onderwijs in de lichamelijke opvoeding in het leerplan opnemen.

Regelmatig worden door de consulenten voor de lichamelijke opvoeding instructiedagen en oriëntatiecursussen voor het onderwijzend personeel gegeven, waarbij veel aandacht wordt besteed aan het opstellen van een werkprogramma voor een geheel schooljaar.

In enkele gevallen werden daarnaast notitie-staten ontworpen, teneinde de vorderingen van de leerlingen vast te leggen.

Het experiment in de eerste hoofdinspectie met het door de consulenten ontworpen werkprogramma vond gestadig voortgang. De verkregen ervaringen werden met de betrokken onderwijzers en vakleerkrachten besproken, waarna een definitief werkprogramma tot stand kwam. Dit programma zal op de te geven cursussen door de consulenten als richtlijn dienen en beschikbaar worden gesteld aan de onderwijzers die dit wensen.

In de derde hoofdinspectie werd het experiment betreffende de aansluiting van het onderwijs in de lichamelijke oefening in de eerste leerkring van het gewoon lager onderwijs aan dit onderwijs op de kleuterscholen afgesloten. Het experiment, waaraan grote medewerking werd verleend door leden van het rijksschooltoezicht, het onderwijzend personeel en door gemeente- en schoolbesturen, vond plaats te Drachten en te Boekelo. De begeleiding van dit experiment werd verzorgd door enige consulenten voor de lichamelijke opvoeding.

Het spreekt vanzelf dat uit een eenvoudig experiment, zoals heeft plaats gevonden, slechts met zeer veel voorzichtigheid enige conclusies kunnen worden getrokken: het aantal scholen was slechts gering en de tijdsduur betrekkelijk kort.

Bovendien vond het experiment plaats onder zeer gunstige omstandigheden, zoals een uitbreiding van het aantal lessen tot vijf per week, de verhoogde belangstelling van de onderwijzers en de leerlingen en de belangrijke verbeteringen van de accommodaties. In een uitvoerig verslag van dit experiment wordt o.a. in de slotbeschouwing vermeld, dat de dagelijkse lichamelijke oefening geen enkele nadelige invloed heeft op de prestaties bij het overige onderwijs; het individueel spelen der kinderen wijzigde zich in korte tijd reeds in het eerste leerjaar in een bewust spelen met elkaar; bij het vrije spelen, het geleide spel en bij de gymnastieklessen was een duidelijke verhoging van de reactiesnelheid waarneembaar, terwijl een beter en doelgerichter bewegen met een vrij snelle stijging van het prestatieniveau

plaats vond. De speciaal afgebakende en ingerichte speelruimten bij de experimenteerscholen bleken in een behoefte te voorzien. Zij boden de kinderen gelegenheid tot een ongestoord veilig experimenteren en spelen met het speciaal voor deze leeftijd geschikte materiaal.

In de tweede hoofdingpectie werden te Amsterdam en te 's-Gravenhage wederom studiedagen voor de lichamelijke opvoeding gehouden, waar zeer deskundige sprekers belangrijke onderwerpen aan de orde stelden. Met leerlingen van verschillende schooltypen werden lessen met een bepaald accent gedemonstreerd. Deze bijeenkomsten waren bestemd voor vakleerkrachten en studenten van de academies voor de lichamelijke opvoeding.

Deze meerdaagse studiebijeenkomsten mogen zich in een steeds grotere belangstelling verheugen.

Na overleg met de betrokken instanties binnen en buiten schoolverband kwamen de wijzigingen in de exameneisen voor het bewijs Zwemproef en de overige erkende zwemdiploma's tot stand. In de voorbereidingscommissie hadden enige consultants voor de lichamelijke opvoeding zitting. In de beschikking van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen van 15 augustus 1963 zijn de nieuwe bepalingen en examenprogramma's vastgelegd.

Niet door alle instanties zijn deze wijzigingen met vreugde begroet, hetgeen vooral geldt ten aanzien van de eisen voor het bewijs Zwemproef. Het bewijs Zwemproef, dat bedoeld is als een aanmoediging om door te gaan voor het diploma Geoeffend Zwemmer, wordt echter door veel ouders te veel gezien als een volwaardig diploma, dat voldoende garantie biedt voor veilig zwemmen. Het tegendeel is echter waar: eerst het kunnen voldoen aan de eisen van het diploma Geoeffend Zwemmer, is een bewijs dat de leerling veilig kan gaan zwemmen. Een voortgezette studie inzake de noodzakelijke opleidingsduur en de eisen die moeten worden gesteld om enigermate veilig zwemmen te waarborgen, zal noodzakelijk zijn. Hierbij zal ook moeten worden onderzocht welke leeftijd voor het zwemonderricht in schoolverband de meest gunstige is.

De vakbekwaamheid van de onderwijzers is verschillende malen een punt van bespreking geweest. Uit de verslagen van de consultants voor de lichamelijke opvoeding blijkt, dat over het algemeen enige vooruitgang is te bespeuren, ondanks het feit dat velen de lessen moeten geven onder zeer moeilijke omstandigheden. Daar waar voldoende accommodatie ter beschikking staat, gaat het onderwijs met sprongen omhoog. Dat jonge onderwijzers en onderwijzeressen beter in staat zijn het onderwijs in de lichamelijke oefening te geven dan de oudere collega's behoeft geen verwondering te wekken. Zij hebben tijdens hun opleiding modernere inzichten verworven en zijn door hun leeftijd vaak beter in staat de oefenstof te demonstreren of met de klas mee te spelen. Het zou op verschillende scholen dan ook een vooruitgang zijn, wanneer dit onderwijs zou worden opgedragen aan de jongeren van het onderwijzersteam. Verheugend is het feit dat telkenjare een groot aantal onderwijzers en onderwijzeressen die nog niet bevoegd zijn tot het geven

van het onderwijs in de lichamelijke oefening, zich voorbereiden voor en deelnemen aan het staatsexamen ter verkrijging van de aantekening voor het vak *j* op de onderwijzersakte. Het formeren van opleidingscursussen is echter, o.a. door de spreiding van de woonplaatsen van de gegadigden, niet gemakkelijk. In 1963 namen 284 kandidaten aan het examen deel, waarvan 194 kandidaten alsnog de bevoegdheid verwierven.

In alle hoofdinspecties vonden onder leiding van de hoofdinspecteurs regelmatig bijeenkomsten plaats van de consulents voor de lichamelijke opvoeding. De inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst woonde deze bijeenkomsten bij, waardoor het mogelijk is coördinerend werkzaam te zijn ten aanzien van die onderwerpen die voor alle hoofdinspecties van belang zijn.

Daarnaast vonden enkele excursies plaats naar accommodaties (zalen, sportterreinen, zwembad- en inrichtingen) die speciale aandacht verdienen. Door de voorlichting van deskundigen tijdens en de uitwisseling van gedachten na deze bezoeken werden waardevolle gegevens verkregen.

Het aantal consulents werd uitgebreid, waardoor nu in twee inspecties lager onderwijs één consulent werkzaam is. Toch moet herhaaldelijk worden geconstateerd, dat de ambtsgebieden te omvangrijk zijn voor een doelmatige inspectie en beïnvloeding. Door de uitgestrektheid van de ambtsgebieden, het grote aantal scholen en leerkrachten, kunnen de school- en lesbezoeken nog niet voldoende frequent plaats vinden. Naar een uitbreiding van het aantal consulents tot één per inspectie lager onderwijs dient dan ook te worden gestreefd.

Kweekschoolonderwijs

Enige nieuwe kweekschoolgebouwen met een ruime accommodatie voor het onderwijs in de lichamelijke oefening kwamen gereed, t.w. aan de rijkskweekschool te Apeldoorn, de chr. kweekschool 'Rehoboth' te Utrecht, de r.-k. kweekschool 'Magister Vocat' te Amsterdam, de r.-k. kweekschool 'Cor Mariae' te 's-Gravenhage, de chr. kweekschool te Middelburg en de r.-k. kweekschool 'Thomas Morus' te Rotterdam. De r.-k. kweekschool te Zeist kreeg een nieuw gymnastieklokaal. Het gymnastieklokaal van de rijkskweekschool te Hilversum werd verbouwd.

Een aantal plannen tot nieuwbouw is in bewerking, terwijl reeds enige nieuwe kweekscholen in aanbouw zijn.

Overleg met schoolbesturen, architecten en docenten lichamelijke oefening vond tijdens de voorbereiding voor de bouw en inrichting van de gymnastieklokalen en oefenplaatsen regelmatig plaats, waarbij in vele gevallen volledige overeenstemming werd bereikt.

Het veelvuldig contact met de Rijksgebouwendienst en de leden van de bouwkundige hoofdinspectie van het lager onderwijs mag niet onvermeld blijven.

Op de noodzaak van een goede samenwerking van de docenten pedagogiek en biologie met

de docenten lichamelijke oefening is reeds meermalen de aandacht gevestigd. Op enkele kweekscholen is in dit opzicht al veel bereikt, doch het is nog geen algemene gang van zaken geworden. De eenheid in de opleiding van de kwekelingen zal ten zeerste kunnen worden bevorderd, wanneer deze docenten zich georiënteerd hebben omtrent de inhoud van het werkprogramma voor ieder vak afzonderlijk. Bovendien zal deze oriëntatie enerzijds kunnen leiden tot een aansluiting van de te behandelen stof, terwijl anderzijds overlappings kunnen worden voorkomen. Gezien het geringe aantal lestijden lichamelijke oefening moet met de tijd worden gewoerd, en zal het kunnen teruggrijpen en het steunen op reeds verworven kennis en inzicht van de kwekelingen tijdsbesparend kunnen zijn, waardoor meer tijd besteed zal kunnen worden aan de speciale vakdidactiek. Vooral ook omdat tijdens de opleiding voor de akte P veel aandacht wordt besteed aan psychologie, pedagogiek en de medische vakken, zullen deze docenten goede gesprekspartners kunnen zijn.

Hoewel verscheidenheid in opvatting omtrent het doel en de plaats van het onderwijs in de lichamelijke oefening en de daarbij passende werkwijzen, mits goed doordacht, kan worden gewaardeerd, moet dezerzijds toch gewaarschuwd worden tegen opvattingen die leiden tot het geven van lessen met een te eenzijdig accent. Dat dit in de praktijk op de lagere school betrekkelijk veelvuldig voorkomt, blijkt uit de verslagen van de lesbezoeken der consulenten voor de lichamelijke opvoeding bij het lager onderwijs. Afgezien van de voorgestane werkwijze en de lesopbouw moet iedere les de leerlingen gelegenheid geven tot voldoende activiteit en een veelzijdige beïnvloeding bewerkstelligen. Daarnaast moet in iedere les 'iets geleerd' worden.

Ook de gecommiteerden voor het onderdeel lichamelijke oefening bij de eindexamens van de tweede leerkring missen vaak nog deze belangrijke facetten bij het lesgeven door de kandidaten.

Op verschillende kweekscholen is het aantal oefenlessen nog te gering. Om zich goed te kunnen voorbereiden op het zelfstandig lesgeven in de praktijk is een voldoende aantal hospiteerlessen gedurende de tweede leerkring noodzakelijk. Vooral daar waar geoefend wordt onder leiding van klasse-onderwijzers, mag een intensieve begeleiding door de kweekschool-docent niet ontbreken.

Een minimum van 30 oefenlessen tijdens de tweede leerkring mag zeker worden gesteld. Veel aandacht moet besteed worden aan het oefenen in het voorbereiden van de te geven lessen, waarbij met korte, duidelijke notities kan worden volstaan. Op het eindexamen blijkt meermalen, dat een tekort aan ervaring de oorzaak is van het minder slagen van de te geven lessen.

Om een volwaardige bijdrage te kunnen leveren aan de persoonlijkheidsvorming en daarnaast de leerlingen van de kweekschool voor te bereiden op hun toekomstige taak ten aanzien van het onderwijs in de lichamelijke oefening aan leerlingen van het gewoon lager onderwijs, zijn voor dit aspect van de onderwijzersopleiding nog steeds te weinig lestijden per week

uitgetrokken. Verlangend wordt daarom uitgezien naar de realisering van het streven, vastgelegd in de door de minister en de beide staatssecretarissen van onderwijs, kunsten en wetenschappen ondertekende sportnota 1960: drie wekelijkse lessen lichamelijke oefening voor alle klassen. Aan het examen ter verkrijging van de akte lichamelijke oefening lager onderwijs namen 130 kandidaten deel. Van hen verwierven 109 de bevoegdheid (84%).

VI. VERSLAG VAN DE INSPECTEUR
VAN HET LAGER ONDERWIJS IN ALGEMENE DIENST
BETREFFENDE HET ONDERWIJS AAN KINDEREN
WIER OUDERS EEN TREKKEND BESTAAN LEIDEN

ALGEMEEN

Bruggen bouwen

Het schrijven van een jaarverslag heeft naast de functie van een zakelijke berichtgeving tevens een bezinningsmoment in zich; de schrijver kijkt terug, overdenkt en rust een ogenblik uit. Onze rusteloze 'bezeten' wereld – van welke geest zijn we bezeten en welke geest gaat van ons uit – heeft steeds sterker behoefte aan rust en stilte, maar de stille uren worden schaars, de retraites minder talrijk en onze accu raakt leeg. De stem van de natuur wordt steeds minder gehoord, zintuigen stompen af, antennes worden ingetrokken en stemmen van buiten schijnen te verstommen. Er treedt verschraling in, vervlakking en naamloosheid. Als U haast heeft, zegt een oud Chinees wijsgeer, moet U een ogenblik gaan zitten en U bezinnen op het werk dat voor U ligt, U trekt de natuur in en U laat zich er door inspireren. De aanraking met de natuur is heilzaam en werkt scheppend, we zien het aan de kinderen, aan hun gezichten tijdens hun spel buiten in het groen en op de heide, we missen het als we hen bezig zien op het asfalt, in de straat, op het trottoir.

Wie over onderwijs schrijft, schrijft over kinderen, over hun wereld en hun gang naar de maatschappij, over werelden die dikwijls gescheiden van elkaar zijn – hoe dikwijls is het kind door onbegrip niet het kind van de rekening? – en waarbij het wel lijkt alsof de kloven onoverbrugbaar zijn.

Kennen de volwassenen het kind, zijn wereld, zijn wijze van leven en zijn behoeften en weten wij hoe een leerplan er uit moet zien, welke leerstof gevraagd is, welke hulpmiddelen vereist zijn en in welk gebouw de activiteiten moeten plaats vinden?

We gaan nog maar tastend en zoekend en experimenterend te werk in alle onderwijs, ook in de verschillende scholen waar onderwijs gegeven wordt aan kinderen van de trekkende bevolking en waar, zoals in het vorig jaarverslag kon worden opgemerkt, de integratiefactor, de brugfactor zo U wilt, een extra accent heeft verkregen.

Alle opvoedingsarbeid heeft een overbruggings- en overspanningsfunctie en elk onderwijs slaat bruggen tussen de velden van het niet weten naar het weten. Hoe verder dit kennisveld zich uitbreidt, hoe groter het aanrakingsvlak is met de wereld van het niet weten en des te groter de noodzaak van meer en andere bruggen naar deze wereld.

We zien deze ontwikkeling duidelijk in de primitieve maatschappijen. In primitieve gemeen-

schappen immers gaan vele dingen vanzelf, de kinderen leven daar in een open ruimte, zij leren alles van hun ouders en de andere dorpingen; daar zijn geen scholen nodig, geen opleiding, want alles wordt 'geleerd' door ervaring in de gemeenschap. Voor een belangrijk deel geldt dit b.v. ook voor de woonwagenbevolking. Op het kamp en tussen en in de wagens maakt de jeugdige woonwagenbewoner alles mee, vanaf de conceptie tot en met de bevalling en weinig zaken zijn er in het leven, het leven tot de dood toe, die aan de kleine ontsaan. Het huishouden leert het meisje van moeder en het beroep leert de jongen van zijn vader en dikwijls moesten de ouders het doen zonder de kennis van lezen, schrijven en rekenen en ook nu zullen er nog wel jonge analfabeten zijn, die zich weten te redden.

De moeilijkheid begint daar waar de gesloten gemeenschap contacten opneemt met andere gemeenschappen en de leden van de eerste groep treden in die der andere. Dan is meer voorbereiding nodig, moeten bepaalde technieken geleerd worden en is opleiding voor beroepen noodzakelijk geworden. Dan komen er opleidingsproblemen, pedagogische en didactische, leerstofproblemen, en worden bruggen gevraagd, bruggen als overgangs- en overstapmogelijkheden, bruggen als toegangspaden.

In de open dorpsgemeenschap van vroeger, open voor de dorpingen, gesloten voor de buitenwereld, konden de debiele leden van de groep zich behoorlijk handhaven; in de moderne gemeenschappen hebben zij meer hulp nodig en worden er specialisten gevraagd.

De ontwikkelingslanden tonen steeds duidelijker begrip voor de ontwikkelingsfunctie van het onderwijs, en zij zien het onderwijs als noodzakelijke bruggen naar opbouw, welvaart en welzijn.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek laat ons zien, dat in het jaar 1800 80% van de bevolking werkzaam was in de landbouw en 20% in de industrie en in de dienstverlenende sector. In 1960 was er nog slechts 11% in de landbouw aan het werk en 89% in de industrie en de dienstverlenende sector (respectievelijk 42% en 47%). De groei van de onderwijssector is duidelijk. Genoemd bureau heeft een studie gemaakt over het gebruik van de tijd en daarbij bleek, dat in 1800 56% gebruikt werd voor arbeid, 33% voor slaap en 11% voor ontspanning. In 1960 waren deze percentages respectievelijk 28%, 33% en 39%.

Wij blijven derhalve evenlang slapen, doch onze werktijd is gehalveerd en onze ontspanningstijd verdrievoudigd, al zullen deze percentages wel niet voor alle lagen der bevolking gelijk liggen.

Zal de vrije tijd de mensen de weg terug naar de natuur doen vinden, zal er voor bezinning en voor stille tijden ruimte komen en zal de gang naar de verschraling, de vervlakking, de haast en de onrust een halt worden toegeeroepen?

De school zal zijn oude betekenis van 'vrije tijd' terug kunnen krijgen, indien zij in haar onderwijs hulp kan bieden aan een goede vrijetijdsbesteding. Dat hierbij aan de kunstzinnige vorming een ruimere plaats toebedeeld kan worden is een gelukkige omstandigheid, die de jeugd kansen biedt manueel en spiritueel scheppend bezig te zijn, waardoor aan de kinderen de gelegenheid wordt geboden zich naar eigen aard en tempo harmonisch te ontwikkelen in volle ontplooiing van eigen talenten.

Dit behoort ook tot de taak van de school en aarzelend tracht zij deze te vervullen door enige

handvaardigheidsuren op de rooster te plaatsen. Een enquête wijst uit, dat 32 van de 54 scholen voor schipperskinderen en 36 van de 43 scholen voor woonwagenkampkinderen enige tijd voor handenarbeid hebben uitgetrokken. De rijdende scholen voor kinderen van kermisexploitanten kunnen door tekort aan ruimte weinig in deze richting doen, maar tijdens de winterhuisvesting zijn grotere mogelijkheden te scheppen.

Met het brengen van een apart vak op de lesrooster is men er echter niet, want er is hierbij van vorming sprake en deze krijgt men niet door het onderwijs in een bepaald vak. Zij kan slechts verworven worden door de juiste aanpak en methode bij alle leerstofonderdelen. Ook rekenen kan creatief vormend werken, maar dit vak kan ook door het clichématig bijbrengen van leerstof initiatief en originaliteit doden, zo ook bij taal, bij aardrijkskunde, natuurkunde en zo veel meer. Er is een originele aanpak mogelijk, waarbij de leerling creatief en zelfstandig denkend te werk gaat, er is ook een uniforme, een algoritme behandeling mogelijk, waarbij meer van na-denken en na-doen, dan van nadenken en zelfstandig werken of, zoals men zo dikwijls hoort zeggen, van handelen onder eigen verantwoordelijkheid sprake is.

Ook stelt de praktijk van heden eisen aan de muzische vorming, want de mens van 1963 – prof. Van Niftrik heeft daar al eerder op gewezen – heeft meer vrije tijd dan de mens van een halve eeuw geleden en het karakter van deze vrije tijd – als ontspanning na inspanning door arbeid – is aan het verdwijnen en de recreatie, herscheping – mooi woord – zal veel minder compensatie en veel meer zelfstandige vormgeving zijn.

De tijd nadert dat we de tijd hebben, hoe vreemd het moge klinken. Weten wij er raad mee? Wij die altijd maar weer arbeidsdieren zijn en die de wereld moeilijk als speeltuin kunnen zien?

De automatisering geeft mogelijkheden aan de homoludens van prof. Huizinga en er komt werk aan de winkel. Werk en mogelijkheden juist ook voor de creatieve krachten die in elk kind leven, en waarin de kunstzinnige vorming zoveel en gevarieerde kansen biedt.

De kunstzinnige vorming dient derhalve geïntegreerd te zijn in het geheel van activiteiten in de school. Dus niet als een apart vak naast andere vakken, maar als zuurdesem, als katalysator, die de andere activiteiten sneller en intensiever doet verlopen, doordat de gehele mens er bij betrokken is, zijn emotioneel beleven en zijn intellectueel kunnen, even goed als zijn motorisch vermogen, kortom de kunstzinnige vorming als creatief beginsel. Niet een afzonderlijk uurtje, maar een wijze van handelen, een origineel aanpakken der problemen, niet een steunen op wat je 'geleerd' hebt. Het is een andere wijze van kijken, van denken, het is totaler, voller, de gehele persoon is er bij betrokken. Het is het tegengestelde van cliché-matig handelen. Het is het trouw zijn aan een ontvangen talent.

Een school die er op gericht is uitsluitend aandacht te geven aan een verstandelijke gedachten-training, schiet tekort, 'kweekt mensen die niet beschikken over verbeeldingskracht en die niet meer met handen en voeten, ogen en mond bestaan', werd op een in 1962 gehouden congres over de plaats van de kunstzinnige vorming door de presidente gezegd. Een dergelijke opleiding kweekt vertekende mensen, die hun originaliteit missen. De kunstzinnige vorming ondersteunt de verstandelijke vorming, ook door de gevoeligheid van het beeld levend te

houden, ook voor de beelden die door woorden, waarvan de verstandelijke vorming zich bij uitstek moet bedienen, opgeroepen worden.

De school heeft iets van een normalisatie-instituut; je leert op dezelfde wijze rekenen, schrijven, taal enz., maar een mens komt origineel ter wereld, uniek, zoals er vóór hem geen geweest is en na hem ook niet meer komen zal. Laten wij er geen cliché van maken, geen lid van de familie Doorsnee, geen marionet!

Het voorgaande duidt een spanningsveld aan met aan de ene pool de normalisatie en integratiefunctie en aan de andere de uniciteit en oorspronkelijkheid, en het wijst tevens op één facet van de functie van de school. Haar hoofdfunctie ligt, dacht ik, voor de kinderen van de trekkende bevolking toch wel in het bruggen bouwen tussen eigen bevolkingsgroep en maatschappij. Wil de brug goed functioneren, dan is kennis van beide factoren nodig, studie van het milieu, van het kind en van de hulpmiddelen om te komen tot de zo goed mogelijk aangepaste schoolorganisatie.

Voor een goede onderzoekarbeid is samenwerking tussen sociologen, pedagogen en psychologen noodzakelijk, en de wens gaat uit naar een uitgebreide research, welke ten dienste zal kunnen komen van een juiste onderwijsvorm.

Thans leven er in het onderwijs aan schipperskinderen verschillende verlangens ten aanzien van de organisatie van het ligplaats- en continu-onderwijs, gaan er stemmen op om kinderen op jongere leeftijd op continuscholen te plaatsen en wordt het recht verlangd de schipperskinderen dezelfde leerplicht op te leggen als die welke voor andere kinderen geldt.

Hoe deze leerplicht dwingend kan worden uitgevoerd wordt niet nader omschreven, en het vermoeden is gewettigd dat men met de invoering van de leerplicht de financiering van de huisvesting aan de wal wil verkrijgen. Het lijkt dan ook juister deze financiering te propageren en de ouders vrij te laten in de keuze van de school, waarbij de g.l.o.-school of de continuschool kan worden bezocht.

Een goede voorlichting van de ouders is dan zeer gewenst, waarbij de beide schoolorganisaties kunnen worden toegelicht en het kind bij de keuzebepaling nauwkeurig betrokken dient te worden. Thans valt het op met hoeveel gemak in schipperskringen een oordeel, dikwijls een veroordeling, wordt uitgesproken over het continu-onderwijs, terwijl men geen begrip toont voor de voordelen die dit onderwijs te zien geeft, en evenmin voor de nadelen welke verbonden zijn aan het volgen van scholen voor g.l.o. Zeer vlug wordt een derde schooltijd verondersteld, zonder dat men inziet dat 4 jaren continuschool ongeveer 1000 uur minder tellen dan 6 jaren g.l.o. (respectievelijk 5300 en 6240), en dat uren voor huiswerk bij het g.l.o. er dan nog bijgeteld moeten worden. Ook wordt het feit dat een kleuterschool dikwijls niet bezocht werd, waardoor het spelend ontwikkelen voor deze kinderen goeddeels is overgeslagen en hierdoor, naar het oordeel van vele kinderpsychologen, een bijzonder belangrijke fase wordt verwaarloosd, in veel gevallen gebagatelliseerd.

De kinderen van kermisexploitanten volgen hetzelfde onderwijssysteem dat op de ligplaatscholen voor schipperskinderen is ingevoerd, en ook voor deze groep is een nadere bezinning op de organisatie van het onderwijs bijzonder gewenst, waarbij dan factoren als het reisseizoen en het winterseizoen als onderwijsklimaten betrokken dienen te worden.

Ook het onderwijs aan woonwagenkampkinderen vraagt een wetenschappelijke begeleiding, in het bijzonder omdat in deze scholen zo vele typen kinderen worden opgevangen. Ten aanzien van een aantal van hen kunnen de leerkrachten specialistische hulp niet ontberen. Voor nadere gegevens betreffende deze drie groepen wil ik naar de volgende hoofdstukken verwijzen.

De school is een brug tussen kind en maatschappij, zo werd reeds eerder gezegd. Maar is dan het instituut van aparte school voor schipperskinderen, voor kinderen van kermisexploitanten en voor woonwagenkampkinderen wel te verdedigen? Is opname van deze kinderen in de gewone scholen dan niet verkieslijk, omdat dan een snelle integratie met de andere, de waljeugd en de burgerjeugd wordt verkregen? Is hier niet sprake van 'ongelijke kansen'?

Deze vragen worden gesteld en in alle ernst. Indien opvang in de g.l.o.-school mogelijk is en indien dit in het belang van het betrokken kind zou zijn, moet deze weg bewandeld worden.

Maar als dit niet het geval is, wat dan? Betekent gelijke organisatie voor ongelijke kinderen, gelijke kansen? Gelijke kansen worden toch alleen dan geboden indien aan kinderen, verschillend in aanleg, tempo en rijpheid (in meest algemene zin, ook in verband met het milieu) verschillende en aangepaste onderwijsorganisaties worden geboden:

Kan men ongestraft schipperskinderen zo maar van boord en niet via een kleuterschool naar een school voor g.l.o. zenden, op zesjarige leeftijd het ouderlijk milieu doen verlaten en in een internaat of bij pleegouders plaatsen en dan in een klas brengen met de normale leerlingenschaal, met veelal klassikaal onderwijs en samen met walkinderen tot wie, daar deze verre in de meerderheid zijn - in een g.l.o.-klas zullen telkens slechts enkele schipperskinderen zitten - de leerkracht zich richt en wier taal hij spreekt?

Slaat het kind dan geen ontwikkelingsfase over en komt het dan niet terecht in de categorie der onvervulde beloften met alle kansen op een discontinu ontwikkelingsverloop?

Of zal dit schipperskind beter op zijn plaats zijn, wel op een aparte school voor schipperskinderen, maar dan een die de kinderen weet op te vangen in aanvankklassen, die een overgang van kleuter naar lagere-schoolkind mogelijk maken en die mogelijkheden willen bieden nog enige tekorten te laten inhalen, klassen met aangepast leerplan, gespecialiseerde leerkrachten, met een lagere leerlingenschaal en de mogelijkheden van individualisering van het onderwijs, waardoor kinderen op elk tijdstip kunnen worden toegelaten en b.v. met een taakkaart een eigen tempo kunnen volgen, waarna opname in de groep kan volgen?

De ouders zullen de keuze moeten doen, doch voor deze keuze is uitgebreide voorlichting en dringende en voortdurende eis.

Kunnen de kinderen van kermisexploitanten de school voor g.l.o. bezoeken? Doordat de ouders slechts een gedeelte van het jaar reizen, is bezoek aan de school in de woonplaats 'swinters mogelijk. Indien de ouders hun kinderen tijdens de reis bij familie of in een internaat of in een kweekschool konden achterlaten, zou de mogelijkheid tot inpassing op de g.l.o.-school tot de mogelijkheden behoren. Er zijn ouders die dit doen en ruim 30% van de kinderen volgt het g.l.o. Er blijven ook dan wel enige moeilijkheden en bezwaren, maar die zijn bij andere oplossingen ook niet te vermijden.

Ten aanzien van de woonwagenkampkinderen kan gezegd worden, dat hierbij de g.l.o.-

school vrijwel nog geen functie kan vervullen. Daarvoor zijn de kinderen nog te ver af van de eisen die een gewone school normaal stelt, is het onderwijs aan de woonwagenkampkinderen nog te jong en daardoor het aantal, vooral oudere (10 jaar en ouder) analfabeten nog te groot, de schoolgewenning te gering en is het trekkend karakter van deze kinderen een te grote belemmering, terwijl bovendien nog gesproken kan worden van de onmogelijkheid, zeker thans, deze kinderen in internaten op te vangen. Een dergelijke scheiding tussen de woonwagenkampouders en de kinderen wordt niet aanvaard.

Bij de kermisexploitanten ligt de situatie in dit opzicht gunstiger, doordat thans reeds ruim $1/3$ van het aantal kinderen niet met de ouders tijdens het reisseizoen meereist.

Bij de schippers ligt de situatie weer gunstiger, aangezien ruim $2/3$ van het aantal kinderen aan de wal gehuisvest is, van wie weer ruim $1/3$ op 6-jarige leeftijd reeds naar de wal is gegaan.

Thans nog een enkel woord over het werk van de beide commissies, de 'Commissie van Zes' voor het onderwijs aan schipperskinderen en aan kinderen van kermisexploitanten en de 'Centrale Leerplan Commissie' voor het onderwijs aan woonwagenkampkinderen.

Het schema van contactbijeenkomsten voor de leerkrachten, dat in 1961 tot uitvoering kwam, werd in 1963 voortgezet en vrijwel voltooid, waarbij de uitgaven van de nieuwe richtlijnen voor de verschillende takken van onderwijs als een afsluiting zijn te beschouwen van deze eerste ronde van 3 jaar gemeenschappelijke arbeid.

In het verslagjaar werden 4 vergaderingen gehouden met de 'Commissie van Zes' en werden 3 regionale bijeenkomsten georganiseerd voor de leerkrachten, werkzaam bij het ligplaats-onderwijs, waarna de nieuwe richtlijnen per 1 november 1963 ingevoerd werden.

Het ligt in de bedoeling in het komende jaar een contactbijeenkomst met de hoofden der continuscholen te organiseren, een drietal regionale bijeenkomsten met leerkrachten bij het ligplaats-onderwijs ter bespreking van de ervaringen met de nieuwe richtlijnen, en een landelijke bijeenkomst voor alle leerkrachten, werkzaam bij het onderwijs aan schipperskinderen en kinderen van kermisexploitanten.

De 'Centrale Leerplan Commissie', die de belangen behartigt van het onderwijs aan woonwagenkampkinderen, kwam drie keer bij elkaar; de gespreksleiders voor de verschillende regionale bijeenkomsten zes keer en er werden zes regionale contactbijeenkomsten gehouden, één tweedaagse met de kleuterleidsters, drie tweedaagse met de leerkrachten van de 1e, 2e en 3e leerkring, op welke conferenties de stof van drie bijeenkomsten werd gecomprimeerd, terwijl het Katholiek Pedagogisch Bureau in samenwerking met het Algemeen Pedagogisch Centrum een tweedaagse hoofdenconferentie organiseerde.

Alle regionale bijeenkomsten werden volgens het in 1961 opgestelde schema afgewerkt en de nieuwe richtlijnen konden per 1 november 1963 worden ingevoerd.

Het ligt in de bedoeling in het komende jaar regionale contactbijeenkomsten te organiseren voor de kleuterleidsters tezamen met de leerkrachten, werkzaam in het eerste leerjaar, drie regionale bijeenkomsten met de leerkrachten van de 1e, 2e en 3e leerkring ter bespreking van de ervaringen met de nieuwe richtlijnen, en een landelijke bijeenkomst voor alle leerkrachten,

werkzaam bij het onderwijs aan woonwagenkampkinderen. Genoemd Katholiek Pedagogisch Bureau zal ook in het komende jaar een tweedaagse hoofdenconferentie organiseren in samenwerking met het Algemeen Pedagogisch Centrum.

Voor de inhoud en verwerking van hetgeen in de gehouden bijeenkomsten is behandeld, moge ik naar de volgende hoofdstukken verwijzen.

A. ONDERWIJS AAN SCHIPPERSKINDEREN

In het aantal scholen en klassen kwam in 1963 geen verandering. Op 31 december 1963 was de toestand aldus:

Openbaar onderwijs

- 4 continuscholen te Deventer, Groningen, Rotterdam, Terneuzen.
- 4 ligplaatsen te Amsterdam, Groningen, Leeuwarden, Sneek.
- 2 continuklassen, verbonden aan ligplaatscholen, te Leeuwarden en Sneek.
- 2 ligplaatsklassen, verbonden aan continuscholen, te Deventer en Rotterdam.
- 5 ligplaatsklassen, verbonden aan g.l.o.-scholen, te Dordrecht, Rotterdam (2), Stadskanaal en IJmuiden.
- 1 continuklas, verbonden aan een g.l.o.-school, te Lemmer.

Protestants-christelijk onderwijs

- 10 continuscholen te Amsterdam, Dordrecht, Groningen, Leeuwarden, Rotterdam (2), Sneek, Vreeswijk, Wemeldinge en Zwolle.
- 2 ligplaatscholen te Duisburg en Maasbracht.
- 1 continuklas, verbonden aan een ligplaatschool, te Maasbracht.
- 6 ligplaatsklassen, verbonden aan continuscholen, te Amsterdam, Groningen(2), Leeuwarden, Rotterdam en Zwolle.
- 5 ligplaatsklassen, verbonden aan g.l.o.-scholen, te Arnhem, Delfzijl, Harlingen, Rotterdam en Velsen.
- 2 continuklassen, verbonden aan g.l.o.-scholen, te Krimpen aan de IJssel en Maastricht.

Rooms-katholiek onderwijs

- 4 continuscholen te Amsterdam, Arnhem, Nijmegen en Oud Gastel.
- 2 ligplaatscholen te Duisburg en Maasbracht.

Interconfessioneel onderwijs

- 1 ligplaatschool te Born.
- 1 continuklas, verbonden aan een ligplaatschool, te Born.
- 2 ligplaatsklassen, verbonden aan g.l.o.-scholen, te Maastricht (prot.-chr.) en Maastricht (r.-k.).

Totaal: 18 continuscholen, 7 continuklassen,
9 ligplaatscholen, 20 ligplaatsklassen,

verdeeld naar de richtingen als volgt:

richting	co.scholen	co.klassen	li.scholen	li.klassen	totaal
openbaar	4	3	4	7	18
prot.-chr.	10	3	2	11	26
r.-k.	4	0	2	0	6
interconf.	0	1	1	2	4
totaal	18	7	9	20	54

Per 31 december 1963 waren de volgende aantallen leerlingen aanwezig:

richting	co.scholen	co.klassen	li.scholen	li.klassen	totaal
openbaar	284	57	140	89	570
prot.-chr.	1071	134	44	213	1462
r.-k.	486	0	18	0	504
interconf.	0	36	22	0	58
totaal	1841	227	224	302	2594

Per 31 december 1963 waren de volgende aantallen leerkrachten aanwezig:

richting	co.scholen	co.klassen	li.scholen	li.klassen	totaal
openbaar	16	4	9	11	40
prot.-chr.	53	8	4	17	82
r.-k.	25	0	4	0	29
interconf.	0	1	4	0	5
totaal	94	13	21	28	156

Voor een iets gedetailleerder beeld van het leerlingenverloop in continu- en ligplaatseenheden volgen hier – evenals in het jaarverslag 1962 – de leerlingenaantallen op de 16e van elke maand (behalve augustus) en het jaargemiddelde, dat gevonden werd door de som van 11 maand-totalen te delen door 11.

continu				ligplaats			totaal		
	datum	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962
16 jan.	2267	2185	2130	647	577	713	2914	2762	2843
16 febr.	2202	2193	2058	727	607	783	2929	2800	2841
16 mrt.	2262	2195	2112	635	570	630	2897	2765	2742
16 apr.	2276	2198	2104	581	601	525	2857	2799	2629
16 mei	2281	2212	2155	596	545	504	2877	2757	2659
16 juni	2280	2183	2132	570	453	470	2850	2636	2602
16 juli	2268	2177	2098	516	501	547	2784	2678	2645
16 sept.	2173	2124	2100	478	478	416	2651	2602	2516
16 okt.	2166	2111	2100	380	440	365	2546	2551	2465
16 nov.	2158	2107	2096	377	436	358	2535	2543	2454
16 dec.	2170	2108	2092	442	519	553	2612	2627	2645
gem.	2227	2163	2107	540	520	533	2767	2683	2640

Uit deze getallen blijkt, dat het totale aantal schipperskinderen dat scholen voor schipperskinderen bezoekt, weinig is veranderd. Er is van een langzame daling sprake bij het continu-onderwijs, welke daling vermoedelijk het gevolg is van een aantal factoren van zeer complex aard, waarvan er enkele genoemd worden, terwijl combinaties ervan dikwijls consequenties voor het leerlingenaantal hebben.

De kleine toename van het aantal kinderen op ligplaatsscholen moet wel aan de lange winter worden toegeschreven. Hoewel het goederenvervoer per binnenschip in Nederland de laatste jaren niet onbelangrijk is toegenomen (van 76 miljoen ton in 1950 tot 147,8 miljoen ton in 1960), is het aantal schippers niet gestegen in verband met de vergroting der schepen, de grotere vaarsnelheid en de kleinere bemanning per schip. Invoering van duweenheden heeft het aantal werkkrachten wederom verlaagd, terwijl de continuvaart een aantal schippers deed besluiten aan de wal te gaan wonen. Ook zijn er schippers die zich een huis laten bouwen, waarin het gezin achterblijft als vader vaart, terwijl er ook schippers zijn met vrij regelmatig reizen, die eveneens de wal opzoeken.

Over de positie van de schippers van kleine schepen in het noorden van ons land is in 1963 een rapport verschenen, waarin wordt aangetoond dat het vervoer per schip zich in dalende lijn beweegt, en dat dit goederenvervoer in het noorden in stijgende mate een seizoenmatig karakter gaat aannemen met een piek in de laatste vier maanden van het jaar voor vervoer van aardappelen en suikerbieten ten behoeve van de agrarische industrieën.

De vaarwegen bleven achter in ontwikkeling, waardoor de groei naar grotere scheeps-eenheden werd tegengehouden en de concurrentie met het wegvervoer, dat met steeds grotere eenheden verschijnt, ten nadele van het vervoer per schip uitvalt. Het aantal tonnen dat in 1950 werd vervoerd, bedroeg 1½ miljoen tegen ruim 1 miljoen in 1960.

Dat de totale situatie op het gebied van de binnenvaart niet ongunstig is te noemen in vergelijking met de buurlanden, moge blijken uit de volgende getallen, ontleend aan de Statistiek van de Internationale Binnenvaart 1961:

	Nederland	België	Duitsland	Frankrijk	Italië
1950	76,0	36,3	72,0	42,5	5,8
1960	147,8	61,2	171,3	68,0	15,5

of in index-cijfers (1953 = 100):

	Nederland	België	Duitsland	Frankrijk	Italië
1950	92	80	71	84	75
1953	100	100	100	100	100
1960	160	135	169	134	201

Uit deze gegevens blijkt verder dat Italië en Duitsland de sterkste groei vertonen, dat Nederland een middenpositie inneemt en dat België en Frankrijk beneden Nederland blijven. De totale positie is voor Nederland niet ongunstig, schreven we; toch geven de getallen, bij de andere landen getoeterd, aanleiding tot het stellen van een aantal vragen, ook op het terrein van het onderwijs en de opleiding der schippers. Met name zal het voortgezet, respectievelijk het beroepsonderwijs sterk gepropageerd dienen te worden en zal op de schippersbevolking steeds en opnieuw een beroep gedaan dienen te worden hun kinderen die daarvoor geschikt zijn, naar het voortgezet onderwijs te zenden. Thans geschiedt dit nog in te geringe mate, nog altijd komen er te weinig arbeiderskinderen naar het v.h.m.o. en het n.o. en is er van een onderbevruchting in kennis sprake. Volgens prof. Idenburg is uit deze kringen minstens het dubbele aantal te halen. Hoe groot het aantal dat uit schipperskringen nog extra te halen is, zal zijn, is niet bekend, maar dat een behoorlijk aantal kinderen thans niet een opleiding ontvangt overeenkomstig hun talenten is wel zeker. De rapporten der hoofden van scholen spreken nog te dikwijls over kinderen die het toch heel goed kunnen en niet 'doorleren'; soms is de trek naar boord te sterk, is er heimwee. Ook is er gebrek aan belangstelling, dikwijls beslissen kinderen zelf en zo groeit het aantal kinderen zonder passende opleiding. Men kan naar de diepere oorzaken van dit feit zoeken en hier zullen de socioloog en de psycholoog het woord moeten nemen om het juiste antwoord te geven. Wel is de gedachte gewettigd, meen ik, de oorzaken ook te zoeken in de richting van de enigszins geïsoleerde leefwijze der schippers. Aan de ene kant kan worden gesteld dat de schippers een eigen leefwereld hebben die afwijkt van de wereld der walbewoners. De schipper is steeds en route en er is weinig gelegenheid voor meer dan oppervlakkige contacten met de wal. De los- en laadtijden worden korter, dank zij de mechanisatie, en het verblijf in een haven daardoor eveneens. De ligplaatsscholen merken dit aan de korte bezochtijd der leerlingen.

Aan de andere kant blijkt dat, als de schipper van boord komt, de contacten dan nog dikwijls liggen op zijn vakterrein, op de schippersbeurs en het scheepvaartkantoor. In kleinere plaatsen en daar waar men familie aan de wal heeft, komt de schipper tot meer zakelijke contacten, maar in de stad wordt het al weer moeilijker. Hier komt bij dat de walbewoner dikwijls weinig van de schipper weet, en het onbekende, volgens het spreekwoord, onbemind maakt, waardoor de zo zeer gewenste integratie belemmerd wordt.

In het voorgaande is reeds meermalen over bruggen bouwen gesproken, de school als brug, hulp en medeleven als overbrugging, bruggen door voorlichting (bekend maakt bemind). Voorlichting aan schippers omtrent onderwijs, maar ook voorlichting aan de walburgers over de schippers. Men weet te weinig van elkaar. De binnenschippers zijn waarlijk belangrijk genoeg en als levende, hard werkende en interessante groep der Nederlandse bevolking en als belangrijke factor in het economische en dienstverlenende leven, om er aandacht en belangstelling voor te vragen.

Gezien het feit dat wij een varend volk zijn is - dunkt me - deze belangstelling spoedig te wekken en dan zullen bruggen van vriendschap snel de rest doen.

Er zijn groepen die het zenden van de schipperskinderen naar g.l.o.-scholen voorstaan als middel tot integratie, en in het voorgaande is reeds aangetoond dat deze gedachte voorzichtigheid behoeft in verband met de aansluitingsmoeilijkheden. Het secundaire onderwijs zal de kinderen in elk geval op 'burgerscholen' brengen.

Nog om andere redenen is het volgen van voortgezet onderwijs door schipperskinderen noodzakelijk. De tijd immers, dat een schipperskind automatisch in het beroep van vader stapt, is toch wel voorbij, maar dat verschillende kinderen door het te vlug van school en weer naar boord gaan te weinig kansen krijgen om een beroep te kiezen passend bij hun aanleg, is zeker.

Ook hier is van een duidelijk spanningsveld sprake; enerzijds de ontwikkelingskansen, passend bij de eigen aanleg, en anderzijds de binding aan het milieu en het specifieke beroep der ouders. Ook hier zijn bruggen noodzakelijk om te voorkomen dat de zoon die gestudeerd heeft de binding met ouderlijk schip en het ouderlijk beroep verliest, terwijl hij juist een goede schakel zou kunnen zijn en een sterke brugfunctie zou kunnen gaan vervullen tussen de burgermaatschappij en de schippersbevolking, tussen de wal en het schip.

Beide werelden hebben hun eigen karaktertrekken en het is niet nodig en zelfs ongewenst, dat de een in de ander zal opgaan, maar wel is een goede communicatie tussen beide bijzonder wenselijk, opdat de afzondering plaats kan maken voor open contact, niet geforceerd maar ongedwongen. Dat de school hierbij een belangrijke brugfunctie kan vervullen, is in het vorig jaarverslag, dat onder het motto 'Op weg naar integratie' werd geschreven, uitvoerig uiteengezet. Ook in het afgelopen jaar is tijdens de leerkrachtenbijeenkomsten deze functie telkens opnieuw ter sprake gekomen, en bij de gesprekken over leerplicht staat deze gedachte op de achtergrond. Zoals reeds gezegd, dienen de ouders niet in een dwangpositie te worden gebracht, en is het een overheidstaak voorzieningen te treffen waarbij de ouders de vrije keus behouden ten aanzien van het door hun kinderen te volgen onderwijs. Er wordt wel eens gesuggereerd, dat ook de overheid een voorkeurspositie inneemt ten aanzien van het g.l.o.

en het continu-onderwijs en dat met name dit laatste door haar zou worden bevorderd, o.a. door de bepalingen in de Leerplichtwet. Doch deze gedachten berusten toch wel op een ernstig misverstand, omdat beide soorten onderwijs ter vrije beschikking van de ouders worden gesteld. Een ieder heeft het recht zijn kind naar het g.l.o. te zenden, ook de schipper. Deze worden echter nog extra gelegenheden geboden in verband met zijn trekkend bestaan en wel door het ligplaats- en het continu-onderwijs. Ik weet geen ander land te noemen, dat de ouders een dergelijke variatie in schooltypen en een zo duidelijk aan het beroep en het milieu aangepast onderwijssysteem aanbiedt.

Een ieder die de nieuwe richtlijnen in handen heeft gehad, en de leer- en hulpmiddelen heeft gezien die door het Rijk aan de ligplaatscholen gratis zijn verstrekt (de taken, de testen, de administratieboekjes en het leermiddelenpakket) zal erkennen dat het trekkend kind niet tussen de wal en het schip verloren is geraakt, maar dat ook naar dit kind de zorgen van zij hun kinderen naar de walscholen brengen, naar de g.l.o.- of de continuschool.

Dat de financiering van de meerkosten afdoend geregeld dient te worden is - dacht ik - vanzelfsprekend. Wie de schippersvakbladen leest, weet van de verschillende standpunten. Er zijn er die de ligplaats- en de continuscholen willen opheffen en alleen de g.l.o.-mogelijkheid willen overhouden; zij spreken van discriminatie en verwerpelijke uitzonderingsposities; anderen pleiten voor het behoud van de verschillende schooltypen, waarbij de keus aan de ouders voorbehouden blijft.

Het gaat mijns inziens om het bieden van gelijke kansen voor alle kinderen en dit houdt - het is reeds gezegd - zeker niet in gelijke organisaties, maar juist het tegendeel, gevarieerde organisaties, die aansluiten aan milieu, aanleg en rijpheid der kinderen. In het verslagjaar had ik gelegenheid op verschillende ouderbijeenkomsten te spreken over het onderwijs aan schipperskinderen en telkens ontstond een uitvoerige gedachtenwisseling, waarbij de ouders vele problemen en gedachten ter sprake brachten en hun waardering over de scholen voor schipperskinderen uitten. Hieronder volgen enkele punten die ter sprake kwamen en waarover van gedachten werd gewisseld.

- Voor- en nadelen der drie schooltijden. De meningen hierover waren verdeeld. Er waren voor- en tegenstanders.
- Ten aanzien van de leerplicht was men ook verdeeld en was er sprake van een afwijzing zeker voor het grootste gedeelte, al was er een unanieme gedachte over de noodzaak van zowel basis- als voortgezet onderwijs.
- Velen zouden het individuele systeem van het ligplaatsonderwijs gaarne overgebracht zien naar het continu-onderwijs in verband met een ongelijktijdige entree der leerlingen. Naar mijn gevoelen is dit een bijzonder belangrijke opmerking, ook in verband met de mogelijkheden tot reorganisatie van het continu-onderwijs.
- Een goede aansluiting van continu- aan voortgezet onderwijs werd bepleit.
- Verschillende schippers spraken hun ongerustheid er over uit, dat het ligplaatsonderwijs zou gaan verdwijnen.

- Men bepleitte een voldoende capaciteit van de internaten en men achtte uitbreiding en verbetering noodzakelijk.
- Velen vroegen zich af waarom er toch steeds gezegd werd, dat de g.l.o.-school beter is dan een continuschool.
- Schippers willen hun kinderen gaarne laten leren, maar lang niet altijd is het allemaal te betalen.
- De eis van gelijke kansen werd gesteld en het onderscheid tussen gelijke kansen en gelijke organisatie werd uitvoerig besproken.
- Stemmen gingen op om het kind te houden in het gezin, minstens tot 8 jaar, en dan naar school.
- Men bepleitte een continuschool van 5 jaar in verband met verlengde leerplichttijd en goede aansluiting met het voortgezet onderwijs.
- Men zegt, dat wij altijd achter staan. Staan de schipperskinderen er ook nog niet beter op dan de burgerkinderen? Gewezen werd op reiservaringen, levenservaringen, praktische instelling en ook op de voordelen van het onderwijs in de schipperscholen.
- Opnieuw werd de financiering naar voren gebracht en de noodzaak van de betaling van de meerkosten door het Rijk.
- Men spreekt van onderwijs en opvoeding. Kan men in 4 jaar naast dit onderwijs ook aan voldoende vorming toekomen?
- Gewezen werd op het waagstuk, 6-jarige kinderen reeds in een internaat te doen of in een pleegezins. Vooral een internaat werd voor deze jonge kinderen niet gunstig geacht.
- Het systeem van eerst 2 à 3 jaar ligplaatsonderwijs en daarna naar de continuschool of naar het g.l.o. werd zeer gunstig geacht. Enkelen gaven de voorkeur aan het g.l.o., anderen verkozen het continu-onderwijs. Er ontwikkelde zich een uitvoerig verhaal met vergelijkingen tussen g.l.o. en continu, waaruit de conclusie getrokken wordt dat zeker het overgrote deel der ouders de continuschool toch verkoos in verband met haar betere aanpassing, haar individualiserend karakter, haar aangepast leerprogram en haar gespecialiseerde leerkrachten.
- De noodzaak van zwemlessen werd beklemtoond.
- De creatieve vorming werd toegejuicht.
- Naar recreatie voor de kinderen binnen de derde schooltijd werd gevraagd, m.a.w. goede programmering van de tijd.

Deze opsomming geeft - dacht ik - een aardig beeld van de problemen die bij de schippers leven.

Op de eerder vermelde regionale bijeenkomsten kwamen verschillende van de genoemde problemen ook naar voren. Hoofddoel van deze contactmiddagen vormde dit jaar de invoering van de nieuwe richtlijnen, die de uitvoering van het gewijzigde Besluit Buitengewoon Lager Onderwijs 1949 mogelijk maken.

Het Koninklijk besluit van 13 februari 1961 hield, naast enige technische wijzigingen, ook een verruiming van het leerplan voor ligplaatsscholen en -klassen in, hetgeen erop neerkomt

dat in dit onderwijs praktisch dezelfde vakken verplicht werden, als die in de school voor g.l.o. gegeven worden. Hoewel reeds vele ligplaatsscholen hun leerstof boven het wettelijk verplichte hadden uitgebreid, wordt thans een voor het kind noodzakelijke, systematische aanpak van b.v. kennis der natuur en verkeersonderwijs mogelijk. Bovendien wordt meer aandacht gevraagd voor muziek, tekenen, handenarbeid en voor lichamelijke opvoeding. Deze toevoeging van nieuwe vakken was voor de commissie een reden tot een geheel nieuwe aanpak van haar werk. In de eerste plaats werd besloten de richtlijnen, die in 1949 voor het ligplaatsonderwijs werden uitgegeven, geheel te herzien.

Op 10 februari 1962 werden de richtlijnen door de commissie goedgekeurd en uit handen gegeven aan de drukker. Het wordt een losbladig boekwerk met ringband. Het voordeel hiervan is, dat als later mocht blijken dat een of ander onderdeel veranderd moet worden, gemakkelijk een bladzijde vervangen kan worden en niet de gehele inhoud opnieuw behoeft te worden herdrukt. In de richtlijnen zijn voor elk vak aparte stukjes geschreven met vermelding van enig bronnenmateriaal, waarbij, naar wij hopen, voor elk wat wils aanwezig zal zijn.

Deze richtlijnen kunnen ook door het continu-onderwijs geraadpleegd worden bij het samenstellen van het leerplan. Ze worden verstrekt aan alle leerkrachten.

De commissie hoopt, dat de scholen voor continu-onderwijs ertoe zullen overgaan dezelfde methoden te gaan gebruiken als die welke bij het ligplaatsonderwijs in zwang zijn. Hierdoor wordt een nauwe aansluiting tussen beide schooltypen bevorderd en wordt de gang van de ligplaatsscholen naar de continuschool vergemakkelijkt.

In deze richtlijnen en de bijlagen is verder alles opgenomen wat een leerkracht nodig heeft om zich te kunnen oriënteren op het gebied van het onderwijs aan schipperskinderen, zoals: takenindeling, 26 tests met slottest, dictees bij de taaltests, antwoorden bij de reken tests, het administratieboekje en het gebruik ervan.

Alle veranderingen die plaatsvinden bij de verschillende vakken, werden besproken en toegelicht. In het kort zijn het de volgende:

lezen:	zelfde methode, nieuwe uitvoering, vernieuwing alle boeken.
schrijven:	zelfde methode, overgaan op licht hellend schrift.
rekenen:	geheel nieuwe methode, geen cijferboekje.
Nederlandse taal:	zelfde methode, oude drukken van vóór 1955 vervallen.
aardrijkskunde:	nieuwe atlanten en nieuwe tests.
verkeersonderwijs:	van Gorcum's volledige verkeerskaart.
brievenboek:	nieuw brievenboek 'De Post'.
administratieboekje:	nieuw.
losbladig cahier:	voor het verwerken van schetsjes en aantekeningen.

Voor het natuurkunde-onderwijs heeft de commissie een zgn. begrippenraam opgesteld. Dit is een lijst met onderwerpen die in een bepaalde periode op alle scholen behandeld dienen te worden.

Voor het onderwijs in vaderlandse geschiedenis heeft de commissie volstaan met een lijst met een 20-tal onderwerpen uit de vaderlandse geschiedenis, die ook weer elk op iedere school in dezelfde periode behandeld worden naar eigen overtuiging en inzicht.

Wanneer wij spreken over de functie van het begrippenraam en uitgaan van de gedachte dat de school leerinstituut is voor de kinderen, vanzelfsprekend ook opvoedingsinstituut, maar toch ook en wel heel duidelijk de plaats waar kinderen leren - zij doen het gelukkig ook buiten de school en dat moet de school nooit vergeten, maar van dit feit gebruik maken - en dat dit leren zowel met geheugen, als met denken en zich gedragen te maken heeft, zodat het kind nieuwe gedragsvormen dient te verwerven waardoor het in staat is deel te hebben aan de cultuur en de levensvormen van deze tijd en de komende, kan de school gezien worden als een belangrijke integratiefactor voor de kinderen. De school toch leert kinderen op dezelfde wijze lezen en schrijven, leert reken- en taalschema's aan en levert een gemiddelde woorden- en begrippenschat. Daar zit een uniformerende tendens in, maar beter ware te spreken van een bij elkaar brengende gedachte, het maken tot deel van een geheel, van een groep, een bevolking, een maatschappij.

Het begrippenraam geeft mogelijkheden voor een gemeenschappelijke begrippenbagage en is een hulpmiddel voor taalschatverrijking, voor zintuigontwikkeling, voor zaakkundige ontwikkeling, voor verstandelijke ontwikkeling, voor handvaardigheid en motoriek, voor beleving en expressie. Het geeft mogelijkheden voor organisch onderwijs, voor vakkencombinaties, voor 'logische' aanbidding van de leerstof. Over al deze en andere mogelijkheden is veel te denken en te zeggen.

De opzet van het begrippenraam berust op verschillende grondslagen, zowel heemkundige als aardrijkskundige, biologische en fysische. De jaargetijden spelen een rol, een aantal hoofdcategorieën, waaromheen lessen kunnen worden georganiseerd, terwijl er tevens horizontale zowel als verticale bindingen zijn te leggen tussen de verschillende onderwerpen.

Verder is met de verschillende typen kinderen (kleinste, middelste en hoogste groep) rekening gehouden alsmede met hun houding in de wereld (onbekommerdheid, overzicht, inzicht) en hun vormen van activiteiten (spel, taakaanvaarding, arbeid).

Per twee weken wordt één onderwerp per groep genoemd. Men kan dan wel altijd een ogenblik, langer of korter, vinden voor een behandeling naar eigen inzicht. In kleine school-eenheden zullen meer onderwerpen (horizontaal) ter sprake dienen te komen.

Een ringband-schrift geeft mogelijkheden voor een schriftelijke verwerking.

Een enkel woord werd aan een der bovengenoemde 'vakken', namelijk aan natuurkunde (fysica) gewijd en wel aan de hand van de drie vragen: a) waarom fysica? b) hoe fysica? c) waarmee fysica?

Ad a: Hier kwam de praktijk (zie wat er in de kamer allemaal aan fysica aanwezig is), de veiligheid ('safety education', ongelukken in huis), de vorming (denkend verwerven, relaties zien, kritisch handelen, denktucht, enz.) en de ontwikkeling (drang naar weten, ontdekken, exploratiedrang) naar voren.

Ad b: Niet volgens Herbart (voordoen, nadoen, leerkracht actief, kind passief), ook niet alleen volgens de denkpsychologische richtingen, hoewel deze de kinderen voor denk-

taken zetten en hen dynamisch houden, maar met inbegrip van deze theorieën van het kind uit, vanuit zijn ervaring, zijn beleving en dus ook zijn omgeving. Het zal dan blijken, dat de kinderen over veel reeds hebben nagedacht.

Maak bv. een lijst van natuurkunde-onderwerpen en voorwerpen uit de omgeving, spreek over de lucht, de warmte, het licht, het water en de wolken, de magneten en de elektrische apparaten.

Als lesschema wordt aanbevolen:

1. voorbereiding – studie, vakkennis, inzicht, relatie;
2. motivatie – krantebericht, gebeurtenis, vraag van de leerling;
3. probleemstelling – uit klasgesprek, door waarneming of ervaring;
4. klasgesprek – wat denken de kinderen ervan; zie het boekje van Karl Zietz, 'Kind und physische Welt';
5. aanbieding – demonstratie- of leerlingenproef;
6. verwerking – conclusie, controle, resultaten, toepassingen;
7. schriftelijke neerslag.

Vanzelfsprekend is een ander schema denkbaar. Dit is een suggestie en de plaats van de proef, het experiment, is zeker variabel te achten.

Neem b.v. luchtdruk: 1. studie; 2. fietsband in de zon gesprongen; 3. wat is de oorzaak; 4. kinderen geven gevarieerde antwoorden; 5. proefjes met uitzetten van gassen (lucht) door verwarming (zie: natuurkundeboekjes), vooral verschillende proefjes bedenken (creatieve bijdrage!); 6. na de proef: reproductieve en produktieve vragen opstellen; 7. verwerking in woord en beeld (zie ook: 'Natuurkunde op de lagere school en de kweekschool 1 en 2' door fr. M. Alexander, uitg. Zwijssen te Tilburg).

Ad c: Verschillende eenvoudige natuurkundemethoden zijn genoemd, zoals:

- B. Nicolai en dr. J. H. Raat – 'Een nieuwe natuurkunde', Noordhoff te Groningen.
B. Swanenburg – 'Zien, denken en doen', Noordhoff te Groningen.
A. v. d. Looy – 'Zit dat zo?' Malmberg te 's-Hertogenbosch.
H. G. Brussee en P. Bosch – 'Pak an.' Thieme te Zutphen,
en de bijbehorende instrumentaria.

Met deze hulpmiddelen kan men veel doen. Het kan ook zonder deze methoden en instrumentaria. Zie: C. J. Lijnde, 'Science Experiences' with Home Equipment, Comp. Princetown, New Jersey. Zie de aangegeven literatuur in de richtlijnen.

Over vakken als biologie, aardrijkskunde en geschiedenis zouden gelijksoortige opmerkingen gemaakt kunnen worden.

De aansluiting tussen het ligplaatsonderwijs en het vervolgonderwijs kwam ter sprake en hoewel ligplaatsonderwijs betekent een telkens onderbroken schoolbezoek en het gemis

aan continue leiding bij de leerstofverwerking, blijkt uit de gegevens, dat een belangrijk aantal kinderen de slottest halen en dan een school voor voortgezet onderwijs bezoeken. Algemeen wordt het volgen van voortgezet onderwijs voor de schipperskinderen even noodzakelijk geacht als voor welke andere kinderen dan ook, zowel in verband met het steeds complexer worden van het beroep van schipper als met het oog op het uitoefenen van beroepen aan de wal.

Aansluitingsmoeilijkheden doen zich dan wel voor en speciaal in de taal- en begrippenschat, die bij deze kinderen veelal te eenzijdig gericht is. In de nieuwe richtlijnen wordt versterkte aandacht geschonken aan de zgn. algemene vorming der leerlingen, welke vorming een goede aansluiting met het voortgezet onderwijs bevordert. De nieuwe testen zijn in hun gewijzigde samenstelling ook op deze betere aansluiting afgestemd. Toch zal – zeker bij het gaan naar het v.h.m.o. – nog heel wat extra's gedaan moeten worden.

Het ligplaatsonderwijs verricht zijn functie voor naar schatting 2000 kinderen. Dit aantal loopt geleidelijk terug in verband met o.a. de sterker gevoelde noodzaak van regelmatig onderwijs in de vorm van continu-onderwijs of g.l.o., de verbeterde financiële omstandigheden van vele schippers en de verhoogde subsidiebedragen, terwijl ook de leerplichtgeruchten hun invloed (zullen) doen gelden.

Er zijn meer omstandigheden te noemen, maar de verwachting is gewettigd, dat de gang naar de wal versterkt zal worden en dat het ligplaatsonderwijs zijn brugfunctie hierbij wel heel duidelijk ten bate van het kind realiseert. Men kan dan zelfs spreken van een zich zelf overbodig maken. Dat het zover echter nog lang niet is, blijkt wel uit de uitgave van de nieuwe richtlijnen, welke uitgave een stimulerend karakter draagt.

Op alle bijeenkomsten, die door vrijwel alle leerkrachten werden bezocht, heerste een prettige, ik mag wel zeggen een weldadig aandoende sfeer van bij elkaar te horen en met elkaar te werken, waarbij het kind in de gedachten en tijdens de discussies steeds aanwezig was; het kind, dat voorwerp is van de bezieling en de liefde, waarmee dikwijls op eenzame en moeilijke posten gewerkt wordt met een toewijding die slechts bewondering kan wekken.

Van deze toewijding was ik wederom getuige bij mijn bezoeken aan de ligplaats- en continuscolen, waarbij ik kon constateren hoe men trachtte in de toch wel krap toegemeten tijd aan vakken als biologie, handwerken en handenarbeid te werken, waarbij ik aardige lessen kon bijwonen en schriftelijke werkstukken kon zien, die soms verrassende resultaten inhielden.

De bestaande experimentele 5e leerjaren aan continuscolen voldoen goed; meisjes behalen er het linceriediploma en het diploma kostuumnaaien; jongens doen examens voor het I.V.I.O.-sleuteldiploma en ontvangen les in motorkennis en zwaardere handenarbeid, terwijl beide groepen eenvoudig en praktisch onderwijs in Frans en Duits ontvangen, waardoor hun het contact op de vaartroute naar het zuiden en oosten gemakkelijker gemaakt kon worden. In een school in Groningen wordt een speelleerklas georganiseerd met een werkplan, dat aangepast is aan het schipperskind, dat zo van boord komt en aan wie in spelvorm en met bewegingsonderwijs goede ontwikkelingsmogelijkheden worden geboden. Ook deze klas dient als een experiment te worden beschouwd.

Ongeveer 250 leerlingen gingen van de ligplaats- of continuschool naar het vervolgonderwijs; ruim 100 van hen naar het ulo en slechts een twaalfstal naar de h.b.s. Naar de l.t.s. ging weer een beduidend aantal van ongeveer 75 en naar de binnenvaartschool ongeveer 30. Een drietal consulenten voor de lichamelijke opvoeding is bereid gevonden de scholen met raad en daad ter zijde te staan bij de organisatie en de outillage van het onderwijs in de lichamelijke oefening. Nog steeds zijn er scholen die geen of bijna geen gymnastieklessen geven, t.w. 2 continu- en 7 ligplaatsscholen. Dat er nog scholen zijn waar niet gezwommen wordt, is een zeer ernstig feit, dat goeddeels veroorzaakt wordt door gemis aan een zwemgelegenheid in de omtrek. Thans is er nog één continu- en zijn er nog 6 ligplaatsscholen waar niet gezwommen wordt. Daar de zwemkunst voor schipperskinderen een dwingende eis is, zullen alle krachten gebundeld moeten worden tot het scheppen van de nodige voorzieningen. In dit verband kan gewezen worden op de gelukkige initiatieven in enkele plaatsen in ons land, waar bij scholen eenvoudige instructiebaden zijn aangelegd in die gemeenten waar een zwembad ontbrak en ook niet te realiseren bleek.

Handenarbeid heeft in de continuschoolen meer aandacht verkregen, al zijn er nog 6 continuschoolen en 16 ligplaatsscholen waar hiervoor nog geen of weinig tijd is uitgetrokken. Op de door het Landelijk Katholiek Sociaal-Cultureel Centrum voor Rijn- en Binnenvaart georganiseerde tentoonstelling 'Hobby aan Boord', welke tentoonstelling in het Maritiem Museum te Rotterdam werd gehouden en die ca. 10 000 bezoekers trok, waren vele werkstukken, door schipperskinderen op school en aan boord vervaardigd, te bezichtigen. De schoolradiolossen worden nog maar zeer ten dele ingevoerd, terwijl de projector en/of film op vrijwel alle scholen aanwezig is. Bijna alle continuschoolen maken een schoolreis, ook de meeste ligplaatsscholen doen dit. Het aantal scholen dat ouderavonden organiseert neemt toe, hoewel er nog een tiental continuschoolen zijn die in dit jaar geen ouderavond hielden. Voor de ligplaatseenheden is een dergelijke avond moeilijker te organiseren. Een schoolkrant wordt nog maar aan enkele scholen uitgegeven, en dit is jammer, omdat deze krant een goede samenwerking tussen school en schip kan onderhouden en tegelijk voor de zo nodige voorlichting kan zorgdragen.

Alle continuschoolen en de meeste ligplaatsafdelingen worden door de schoolarts bezocht; de schooltandartsdienst is nog lang niet zo sterk ingeschakeld. De exploitatiebedragen gaven in de jaren 1961, 1962 en 1963 voor de continuschoolen de volgende gemiddelden te zien: f 99,29, f 123,36 en f 129,58. Deze bedroegen voor de ligplaatsscholen: f 99,75, f 100,77 en f 120,36.

Ook in het verslagjaar werd door de heer Kroon, leerkracht aan de prot.-chr. schippersschool te Zwolle, weer een prachtig kamp georganiseerd voor schipperskinderen, dat bijzonder veel kinderen trok en waar een zeer verzorgd program met een grote variatie aan activiteiten werd afgewerkt.

Ter illustratie van de gevarieerdheid en wisselvalligheid der schoolbevolking bij het ligplaats- onderwijs volgen hier enige gegevens van enkele eenheden.

school	jaargemiddelde	totaal aantal ingeschreven leerlingen	grootste aantal leerlingen op één dag	kleinste aantal leerlingen op één dag	langste periode schoolbezoek in dagen	kortste periode schoolbezoek in dagen	jongste leeftijd leerlingen	oudste leeftijd leerlingen
A	19	115	32	8	136	½ dag	6 jr.	14 jr.
B	11	100	19	4	35	½ uur	6 jr.	16 jr.
C	27	107	47	13	4 wk.	enige uren	6 jr.	14 jr.
D	29	234	45	12	85	½ uur	6 jr.	15 jr.
E	8	168	22	0	97	1 dag	6 jr.	15 jr.
F	40	257	71	15	190	1 schooltijd	6 jr.	15 jr.

De leerlingenaantallen van deze scholen op de 16e van elke maand (zonder augustus) zijn in de volgende staat vermeld:

school	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni	juli	sept.	okt.	nov.	dec.
A	17	23	17	26	23	21	23	27	11	11	25
B	8	7	16	12	15	10	9	14	9	9	11
C	17	24	33	37	31	31	28	31	24	26	18
D	38	35	16	32	26	17	36	17	29	26	25
E	13	14	12	22	4	5	2	1	10	3	4
F	42	64	38	54	42	39	37	28	22	23	48

Om de indrukken ten aanzien van de variabiliteit nog te verlevendigen, volgt hier een lijst van een aantal kinderen op een ligplaatsschool, die op een bepaalde dag het volgende beeld vertoonden.

leeftijd	taak die af is	aantal dagen in 1 jaar op school	aantal scholen in 1 jaar bezocht	leeftijd	taak die af is	aantal dagen in 1 jaar op school	aantal scholen in 1 jaar bezocht
6	1	12	1	8	8	96	5
6	2	36	1				
6	1	7	2	9	16	44	2
6	0	4	1				
6	4	57	1	10	16	96	3
6	2	28	2	10	13	3	1
6	0	4	1	10	15	60	2
				10	15	63	3
7	6	68	3	10	24	38	4
7	10	96	3	10	15	15	2
7	2	39	1				
7	6	60	1	12	22	96	3
7	9	102	1	12	15	22	1
7	5	23	2	12	10	96	5
7	12	38	4	12	20	19	2
7	6	15	2				
7	2	50	3	13	19	40	1
7	4	16	2	13	26	15	1
8	12	73	1	14	20	21	3
8	6	25	1	14	18	71	1

Hierbij moet men bedenken dat de 6-jarigen in de loop van het jaar zijn binnengekomen. Ter vergelijking met de leerjaarverdeling bij het g.l.o. wordt opgemerkt, dat taak 1 tot en met 6 overeenkomt met het eerste leerjaar; 7 tot en met 10 met het tweede; 11 tot en met 14 met het derde; 15 tot en met 18 met het vierde; 19 tot en met 22 met het vijfde en 21 tot en met 26 met het zesde leerjaar.

Dit jaar kwam ik kinderen tegen die in één jaar 8, 9 en 10 scholen hadden bezocht. In het algemeen is de personeelsvoorziening behoorlijk tot goed te noemen, is het schoolbezoek regelmatig, liggen de contacten met de ouders goed en is de inventaris voldoende te achten. Ten aanzien van de huisvesting zijn verschillende scholen aan vervanging toe. Plannen voor nieuwbouw voor de r.-k. continuschool te Amsterdam zijn in vergevorderde staat. De prot.-chr. ligplaatsschool te Duisburg verkreeg een nieuwe, sterk verbeterde inwoning in een Duitse school, met gebruik van vaklokalen.

De prot.-chr. continuschool te Dordrecht alsmede die te Vreeswijk hebben dringend uitbreiding nodig. De plannen voor laatstgenoemde zijn praktisch rond. Over de internaten heb ik reeds in vorige verslagen geschreven. Een aantal plannen voor nieuwe internaten wordt voorbereid, o.a. voor Krimpen aan de IJssel, Rotterdam, Terneuzen, Wemeldinge, terwijl er ook bouwplannen bestaan in Amsterdam, Groningen, Lemmer en andere plaatsen.

De verwezenlijking van deze plannen zal in sterke mate worden gestimuleerd indien het Rijk een garantie voor rente en aflossing en een subsidie aan de internaten zou verstrekken. Hierover zijn de besprekingen in volle gang.

Nieuwe internaten zijn dringend noodzakelijk, omdat vele bestaande gebouwen meer bewaarplaatsen dan woonruimten zijn en de slaapzalen dikwijls op stapelzalen lijken. Voor recreatie binnen zowel als buiten het gebouw is dikwijls weinig gelegenheid, zodat het voor het internaat maar gelukkig is, dat een groot aantal uren van de dag door de 3 schooltijden van de continuschool in beslag wordt genomen. Maar hoe moet dit indien er meer tijd vrij komt en de vrijetijdsbesteding zijn eisen ten aanzien van de ruimte gaat stellen? Het probleem komt reeds om de hoek kijken bij de kwestie van de vrije zaterdag, en het wordt urgenter bij een eventuele reorganisatie van de continuschool met een mogelijk ander lesuren-aantal. Zoals de situatie thans ligt moet de vrije zaterdag voor de schipperscholen worden afgekeurd om de volgende motieven:

1. Het grote uren-aantal per week is beter over 6, dan over 5 dagen te verdelen.
2. De ligplaatscholen missen bij de vrije zaterdag 16% aan trefkansen.
3. De internaten zijn veelal niet berekend op het bieden van voldoende recreatiemogelijkheden tijdens het weekeinde.

Toch zullen lokale omstandigheden tot de vrije zaterdag ook op schipperscholen kunnen leiden, en dan zullen de internaten aan de kinderen meer ruimte en mogelijkheden voor spel en vrijetijdsbesteding moeten kunnen bieden.

B. ONDERWIJS AAN WOONWAGENKAMPKINDEREN

In het aantal scholen en klassen kwam in 1963 geen verandering.

Ook dit jaar konden aan reeds bestaande woonwagenscholen een aantal klassen voor zeer jeugdigen worden geopend en wel te 's-Gravenhage (Leyweg), Harderwijk, Groningen, Emmen, Roosendaal en Dordrecht.

Op 31 december 1963 was de toestand aldus:

Openbaar onderwijs

- 2 woonwagenscholen te Amsterdam en Groningen.
- 5 woonwagenscholen te Almelo, Assen, Leeuwarden, Roden en Zwolle.
- 1 klas voor zeer jeugdigen te Groningen.

Rooms-katholiek onderwijs

- 28 woonwagenscholen te Amersfoort, Apeldoorn, Arnhem, Bergen op Zoom, Beverwijk, Breda, Deventer, Doetinchem, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, 's-Gravenhage (Leyweg), 's-Gravenhage (Viaductweg), Haarlem, Helmond, 's-Hertogenbosch, Hoogeveen, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Oss, Roosendaal, Rotterdam, Schiedam, Sittard, Tilburg, Venlo en Zwolle.

8 woonwagenkampklassen, verbonden aan g.l.o.-scholen, te Alkmaar, Enschede, Harderwijk, Hengelo, Hilversum, Utrecht, Velsen en Weert.

27 klassen voor zeer jeugdigen, verbonden aan woonwagenkampscholen, te Amersfoort, Apeldoorn, Arnhem, Bergen op Zoom, Beverwijk, Breda, Doetinchem, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, 's-Gravenhage (Leyweg), Haarlem, Harderwijk, Helmond, 's-Hertogenbosch, Hoogeveen, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Oss, Roosendaal, Schiedam, Sittard, Tilburg, Venlo, Weert en Zwolle.

Totaal: 30 woonwagenkampscholen,
13 woonwagenkampklassen,
28 klassen voor zeer jeugdigen,
verdeeld naar de richtingen als volgt:

richting	woonwagenkampscholen	woonwagenkampklassen	klassen zeer jeugdigen	totaal
openbaar	2	5	1	8
r.-k.	28	8	27	63
totaal	30	13	28	71

Per 31 december 1963 waren de volgende aantallen leerlingen aanwezig:

richting	woonwagenkampscholen	woonwagenkampklassen	klassen zeer jeugdigen	totaal
openbaar	52	72	14	138
r.-k.	1465	198	693	2356
totaal	1517	270	707	2494

Per 31 december 1963 waren de volgende aantallen leerkrachten aanwezig:

richting	woonwagenkampscholen	woonwagenkampklassen	klassen zeer jeugdigen	totaal
openbaar	4	7	1	12
r.-k.	82	14	40	136
totaal	86	21	41	148

Voor een iets gedetailleerder overzicht van het leerlingenverloop aan woonwagenkamp-scholen en -klassen en eenheden van zeer jeugdigen, volgen hier de aantallen leerlingen die op de 16e van elke maand aanwezig waren (behalve augustus) en het gemiddelde leerlin-genaantal, dat gevonden werd door de maandtotalen door 11 te delen.

datum	gewoon lager onderwijs			zeer jeugdigen			totaal		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962	1963
16 jan.	1493	1573	1789	278	366	544	1771	1939	2333
16 febr.	1417	1506	1781	248	354	556	1665	1860	2337
16 mrt.	1352	1502	1719	246	377	559	1598	1879	2278
16 apr.	1277	1498	1627	235	411	513	1512	1909	2140
16 mei	1242	1450	1545	241	380	532	1483	1830	2077
16 juni	1125	1420	1477	227	378	529	1352	1798	2006
16 juli	1186	1354	1415	247	378	533	1433	1732	1948
16 sept.	1311	1366	1469	338	411	564	1649	1777	2033
16 okt.	1478	1472	1585	348	470	605	1826	1942	2190
16 nov.	1644	1697	1699	352	543	656	1996	2240	2355
16 dec.	1627	1773	1786	381	587	710	2008	2360	2496
gem.	1377	1510	1626	285	423	572	1663	1933	2199

Bij een geschat aantal leerlingen van ca. 5000 kan gezegd worden, dat ruim de helft hiervan thans een school bezoekt. De organisatie van de regionale kampen met gelijktijdige op-heffing van de kleine kampen en staanplaatsen zal dan tegelijk de opheffing van de laatste resten analfabetisme kunnen bewerkstelligen.

In het afgelopen jaar werd een versnelling aangebracht in het schema der leerkrachtenbijeen-komsten in verband met het gereedkomen der nieuwe richtlijnen en de invoering daarvan op 1 november 1963.

Ruim drie jaar is door de 'Centrale Leerplan Commissie', door de onderwijscommissie van de R.-K. Landelijke Vereniging voor Woonwagenwerken, door de gespreksleiders en door alle leerkrachten op de regionale en landelijke bijeenkomsten aan deze richtlijnen gewerkt, en nu zij gereed zijn, passen slechts woorden van dank aan het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen, dat de gelden beschikbaar stelde voor de uitgave ervan en voor de ver-strekking der leer- en hulpmiddelen, de methoden, de taken, testen, taakkaarten, lotto's en dergelijke. Een speciaal woord van dank aan de heer H. W. G. Bauer, chef van de afdeling B.L.O., die zowel het blauwe als het rode boek (respectievelijk richtlijnen voor onderwijs aan schipperskinderen en richtlijnen voor onderwijs aan woonwagenkampkinderen) in zulk een prachtig kleed heeft doen steken, hetgeen een ieders bewondering afdwingt.

Ook bij de opstelling van deze richtlijnen is het Koninklijk besluit van 13 februari 1961 als uitgangspunt genomen, met het oog op de verruimingsmogelijkheden die hierin aan een

leerplan voor scholen voor woonwagenkampkinderen worden geboden, en veel van hetgeen hiervóór geschreven werd over de nieuwe richtlijnen voor het onderwijs aan schipperskinderen, zou hier herhaald kunnen worden. Ook hier een losbladig boek met leerstof-suggesties, taken, testen, leerlingenkaarten en een begrippenraam met per week te behandelen onderwerpen. Ook in dit boek een aantal nieuwe methoden en nieuwe hulpmiddelen, kortom, een geprogrammeerd onderwijssysteem met een landelijk karakter ten behoeve van het trekkende kind.

De verschillende veranderingen in het leerstoffenpakket werden op de regionale bijeenkomsten besproken en toegelicht.

In het kort zijn het de volgende:

lezen:	- zelfde methode, nieuwe en uitgebreidere lotto's.
schrijven:	- zelfde methode, overgaan op licht hellend schrift.
rekenen:	- nieuwe methode.
Nederlandse taal:	- nieuwe methode.
aardrijkskunde:	- nieuwe atlassen.
verkeersonderwijs:	- van Gorcum's volledige verkeerskaart.
vorderingenskaarten:	- in plaats van administratieboekje.

De vierde regionale bijeenkomst (R.4), die op verschillende plaatsen werd gehouden, had tot hoofdonderwerp de verhouding tussen het individueel en het klassikaal onderwijs, en de plaats die het begrippenraam bij de leervakken hierbij inneemt.

Uitgangspunt was de inleiding van dr. L. van Gelder op de landelijke bijeenkomst, en met name de daarin ontwikkelde situationele leertheorie. Het begrip 'leersituatie', zoals door dr. van Gelder behandeld, bevat vele waardevolle aspecten. Voor het onderwerp van deze R.4 werd gewezen op:

1. het wederkerigheidskarakter van de situatie (feed-back-systeem);
2. de verwijzing naar de gedifferentieerdheid van de leersituatie.

Ad 1. Het feed-back-systeem, waarin de pedagogisch-didactische diagnose plaats heeft, kan in het individuele onderwijs tot zijn hoogste perfectie komen. Dan krijgt men oog voor het individuele leerproces en voor mogelijke stagnaties van het leerproces in verschillende vormen.

Het feed-back-systeem levert ook een kijk op het algemene gedragspatroon van het kind met leerstagnaties. Deze leerstagnaties werden nog eens afzonderlijk doorgenomen. Belangrijk is dat deze stagnaties hoofdzakelijk situationeel bepaald zijn, d.w.z. dat ze optreden in de traditionele, typische schoolsituatie. Dr. van Gelder betwijfelt of zij ook gelden voor de levenssituaties van het woonwagenkind. Hieruit geconcludeerd: het onderwijs moet zo dicht mogelijk aansluiten bij de levenssituaties van het woonwagenkind. Alle levenssituaties hebben als kenmerk: totaliteit. Aansluitend daarop werd behandeld: het artikel

van prof. Langeveld: 'De 'vakkenschool' en haar kans op eeuwigheid', in Ped. Studiën, no. 2, 1963.

Ad 2. Gedifferentieerde leersituaties.

Deze werden in het kort behandeld en met name werd uitgegaan van differentiatiemogelijkheden bij individueel onderwijs.

In ieder leerproces blijft men altijd verschillende fasen onderscheiden, die door verschillende psychologen wel anders benoemd worden, maar in hun betekenis een sterke overeenkomst met elkaar hebben. We bedoelen hier aanbieden, verwerken en weergeven: door Decroly aangegeven met observatie, associatie en expressie. De aanbieding, die het werk is van de leerkracht, kan individueel, klassikaal en in groepsverband plaatsvinden. Het verwerken en reproduceren is een taak van de leerling.

In de huidige school is het leren geen krijgen, maar een verkrijgen van iets. Men streeft er naar de leerling denkopdrachten te geven. De onderwijzer zet iets in beweging, de leerling stuurt. Men streeft naar een inzichtelijk denken, het leggen van verband, het zien van relaties. Nog te dikwijls is de onderwijzer intellectualistisch ingesteld; zo wordt b.v. de expressie gewaardeerd in cijfers. Expressie is echter altijd als goed te beschouwen; ze wordt slechts begrensd door technische onkunde. Individualisering binnen het klassikale systeem is noodzakelijk, gezien het verschil in temperament, intelligentie en werktempo van de leerlingen. Door de sterke ontwikkeling in de laatste tientallen jaren van de echte 'mens'-wetenschappen als pedagogiek, psychologie en filosofie, werd men in de dagelijkse observatie steeds meer opmerkzaam gemaakt op de belangrijke, persoonlijke verschillen in karakter, temperament (tempo, vitaliteit, senso-motoriek) en intelligentie (verbaal, motorisch, praktisch, sociaal). Stilgestaan werd bij de betekenis van de sociale leefsituatie voor de houding van het kind als leerling. Eigenschappen als: minder opname- en expressiemogelijkheden, gebrek aan nauwkeurigheid en aan zelfkritiek, te weinig concentratievermogen en orde en regelmaat, te geringe aanspreekbaarheid van het affectief beleven, werden bezien in het licht van het contrast tussen het gedragspatroon dat past bij het onderwijsproces, en het gedragspatroon dat de sociale leefsituatie vraagt.

Vervolgens diende de door dr. van Gelder gegeven casuïstiek van stagnaties in het individuele leerproces als uitgangspunt voor het analyseren van het leerproces. Vandaaruit werd het begrip leersituatie nog eens verduidelijkt.

De volgende tekorten kwamen ter sprake:

1. tekort aan schoolvorderingen,
2. tekort aan ervaringen,
3. tekorten aan expressie,
4. het niet kunnen schatten van eigen prestaties,
5. gebrek aan gerichtheid,
6. tekort aan daadkracht en effectief beleven.

Hierbij werd niet gesproken over de stagnatie als gevolg van debiliteit.

Verder werden nog behandeld de middelen om de stagnaties in het individuele leerproces op te sporen; de observatie en de foutenanalyse.

Duidelijk kwam naar voren dat er geen aprioristische keuze gedaan moet worden tussen klassikale en individuele onderwijsvormen en dat bij beide het kernpunt is: de individuele benadering en verwerking van de leerstof. Er moet dus gesproken worden van individualiserend onderwijs. Het begrip individualisering werd uiteengezet als een wisselend, maar organisch geheel van mogelijkheden, afhankelijk van de aard van de leerstof en het kind. Men bereikt dit door een organisatie van het leerproces en een ordening van de leerstof, waarvan de structuur bepaald wordt door de vorming van gedifferentieerde leersituaties. Enkele vormen van individualiseren werden besproken, zoals gebonden en vrije opdrachten, klasgesprek en groepswerk. Er werd gezocht naar een synthese tussen individualiserend onderwijs en klassikaal systeem. De nadruk werd gelegd op: gezamenlijke introductie en behandeling, afgewisseld met individuele arbeid. Daarbij moeten als hoofdelementen worden opgenomen: totaliteitsonderwijs, de expressievakken en de systematische leergang b.v. voor rekenen, zuiver schrijven, enz. De onderwerpen van het begrippenraam kunnen vooral in de eerste twee tot hun recht komen.

Het begrippenraam treedt ordenend op, kan het in elk geval doen, volgens velen. Het kan situaties scheppen waarin de kinderen een veelheid van ervaringen kunnen opdoen, en zodoende kan het stimulerend werken voor de verschillende leerstofonderdelen. Ook het feit dat vele begrippen klassikaal besproken kunnen worden in klasse- of leergesprek, maakt het ordenend werken mogelijk.

Er liggen in het begrippenraam gemakkelijke mogelijkheden zowel voor groepswerk als voor individuele verwerking, voor het werken op verschillend niveau, enz.

Tweedaagse conferenties werden gehouden op verschillende plaatsen, waar de inhoud van drie geplande regionale bijeenkomsten (R.5, R.6 en R.7) ter sprake kwam en waar mej. B. J. S. O. Cals en de heer H. P. A. Kneepkens, beiden werkzaam bij het rijksschooltoezicht van het n.o., bereid waren te spreken over het onderwijs aan oudere woonwagenkampkinderen in en na de woonwagenkampschool, waarna het doel en de functie van het begrippenraam nader door mij werden toegelicht.

Het doel van deze conferenties is samen te vatten in de volgende punten:

1. Versnelling van het oorspronkelijke schema der regionale en landelijke bijeenkomsten in verband met de verzending van de nieuwe richtlijnen en hulpmiddelen.
2. Bespreking van de functie der takenkaarten ter intensivering van aansluitingsmogelijkheden in het leerproces der kinderen en ter bevordering van een goede mentaliteit bij de ouders ten opzichte van het onderwijs.
3. Bespreking nieuwe richtlijnen en hulpmiddelen.
4. Bespreking onderwijsvorm voor oudere woonwagenkampkinderen. En bovenal:
5. Bevordering van een goed contact tussen de leerkrachten, van de mogelijkheden tot uit-

wisseling van ervaringen, opgedaan in de dagelijkse arbeid, en het verstrekken van suggesties en ideeën welke belangrijk voor dit werk kunnen zijn.

De deelneming aan deze conferenties was verheugend groot. Slechts enkele leerkrachten waren, meestal door ziekte, afwezig. Ook de deelneming aan de inhoud van deze dagen, aan de discussie, aan de sfeer, aan het contact was groot, en er kon met recht van goede contact-dagen gesproken worden. Tijdens vrije avonden werden vele discussies nog een tijdlang voortgezet, werd er heel veel 'geboomd' en was er van prettig samenzijn in sterke mate sprake.

De inspectrice van het kleuteronderwijs, mej. A. E. G. van Waesberge en de consultants voor de lichamelijke opvoeding, de heren M. J. Boender, W. J. van Eck en S. Jonkeren, die allen bereid zijn bij de arbeid in de woonwagenkampscholen de helpende hand te bieden, en de gespreksleiders de heren J. F. A. Verbraak, J. D. Brinksma, J. Penders en frater Philippus wordt gaarne dank gebracht voor hun opbouwend werk bij de gehouden bijeenkomsten en bij de voorbereiding van deze conferenties, alsmede de directeur van het landelijk bureau van de R.-K. Vereniging van Woonwagenwerken in Nederland, de heer P. H. J. M. Janssen, voor zijn uitgebreide administratie en organisatorische medewerking.

Bij al deze arbeid staat het woonwagenkampkind in het middelpunt van het denken en spreken, en wordt de school gezien als het milieu waarin het zich thuis gaat voelen, als een rustige, veilige plaats, waar het plezier heeft en gelukkig is.

Vannit deze gedachte ontwikkelden alle inleiders hun betoog, uitgaande van de kinderen, hun milieu, hun ervaring en ontwikkeling, en hierop voortbouwend, mogelijkheden scheppend en bruggen leggend naar hun toekomst.

De waarde van het zorgend bezig zijn, het verzorgingsaspect, zeker voor het meisje, werd beklemtoond en de noodzakelijkheid van de manuele vaardigheden kwam telkens naar voren, waarbij de verbetering van de gecoördineerde motoriek, de verrijking van de begrippenschat, de concretisering van het algemeen vormend onderwijs, de beroepsoriëntatie, de sociale vorming en nog veel meer als nevendelen werden genoemd.

Het begrippenraam kan ordenend optreden, schreven we, en dit is voor een woonwagenkampkind wel uiterst belangrijk. Het voor deze kinderen opgestelde raam steunt op een aantal grondslagen, waarvan er hier enkele mogen volgen.

I. Allereerst de typen kinderen, verdeeld in drie leerkringen:

de 6- en 7-jarigen

nog verkerend in de egocentrische - niet egoïstische - levenshouding, op zichzelf betrokken zijnde en met een rijke fantasie, die de objectiviteit in de weg staat;

de 8- en 9-jarigen

die een naïef-realistisch beeld vertonen, waarbij naar het woord van Stanley Hall 'the hand never so near the brain' is.

Deze kinderen leven nog sterk in de 'als . . . dan' denkwijze (als je de knop omdraait, brandt de lamp);

de 10- tot 12-jarigen

zijn kritischer, realistischer, hebben een sterk geheugen en zien reeds causale verbanden, al speelt de finaliteit nog steeds een grote rol.

Deze in elkaar overgaande en gedeeltelijk elkaar overlappende typen gedragen zich ten opzichte van de natuur verschillend. Is er eerst van een duidelijk emotioneel en antropomorf beleven van de natuur sprake ('schepen drijven om mensen te vervoeren', 'de bladeren vallen in de herfst omdat zij willen slapen'), in de tweede periode is er meer afstand, meer analyse en komen de kleine ontdekkers naar voren, ook de ontdekkingsreizigers, de zwerfers b.v. over bouwterreinen met weethonger en vraagdrang (Waardoor drijven boten? 'Grote dingen drijven, kleine zinken'. Waardoor vallen bladeren af in de herfst? 'De wind blaast ze er af.'). In de derde periode is er een experimenterend zoeken, ook reeds naar oorzaak en gevolg, al is er nog geen sprake van volwassen denken. Deze kinderen denken nog in causale cirkels, in stofkwaliteiten (electriciteit als vloeistof), in analogieën (drijven en vliegen). Nu drijft een boot, doordat hij beweegt of doordat er lucht in zit en de bladeren vallen doordat de boom ze niet meer voedt.

II. Verder zijn er de leefgebieden: het kamp, de stad en het dorp en de wereld rondom.

III. We denken verder aan een aantal hoofdcategorieën als: de wagen, het kamp, stad, handel, sport, boerderij, heide.

IV. Verder zijn er de jaargetijden en de plaatsing van de begrippen naar de seizoenen.

V. Behalve uit het heem (milieu en maatschappij) zijn de begrippen gekozen uit biologie en fysica, waarbij vanzelfsprekend steeds vanuit het kind en zijn situatie wordt begonnen.

VI. En ook is er gelet op de mogelijkheid verbanden te leggen tussen de onderwerpen in het begrippenraam, zowel horizontaal, hetgeen bij het werken met kinderen uit verschillende groepen nodig is, als verticaal.

Zodoende en in verband met het gesynchroniseerd behandelen der begrippen is het formeren van een enigszins sluitend geheel van begrippen op het terrein van biologie en fysica voor trekkende woonwagenkampkinderen mogelijk geworden. En daarmee is een begrippenbagage ontstaan die dit kind nader doet komen tot het kind uit de gewone burgermaatschappij, en hiermede is tevens de belangrijke functie van het begrippenraam aangewezen, nl. de integratiefactor, de brugfunctie.

Er zijn reeds meer functies genoemd als taalschatverrijking, en door middel van de taal zijn er de mogelijkheden tot rubricering, tot ordening. Ordening en orde zijn wel bijzonder belangrijk voor deze kinderen, en de school die deze weet aan te brengen, die een innerlijke discipline bij de kinderen weet te bewerkstelligen, heeft een ontzaglijke bijdrage aan hun ontwikkeling geleverd. Hierbij spelen factoren als: op tijd beginnen en eindigen, orde en netheid in gebouw en erbuiten, aankleding lokaal, goede gewenningen en zoveel meer een belangrijke rol. Maar er is meer. Prof. Langeveld zegt ergens, dat 'in de school het kind moet kunnen exploreren; anders is zij een instituut voor het bewaren van toekomstige volwassenen, die zich later als volwassen zuigelingen presenteren'. Inderdaad moet de school zorgen voor exploratie, ook voor intellectuele exploratie; zij gaat

ervaringen systematiseren en zij leert de kinderen zich geordend uiten, zowel schriftelijk en mondeling als rekenkundig en lichamelijk, en zij leidt de kinderen vanuit de concrete wereld naar de wereld der abstractie (van een gebroken vaas naar een gebroken getal).

Dat deze inleiding voor de woonwagenkampkinderen bijzonder belangrijk is, zal ieder duidelijk zijn, maar dat zij voor deze kinderen, die zo concreet leven, die zich zo moeilijk verwijderen van het hier en nu en die nog van geen ordening willen weten, weinig distantie nemen en weinig innerlijke discipline kennen, bijzonder moeilijk is, weten allen.

Wij denken ook aan de mogelijkheden tot ontwikkeling van verschillende capaciteiten der kinderen, hun verstand, gevoel, hun zintuigen, creativiteit, motoriek en nog veel meer. De begrippen geven aanleiding tot het op 'logische' wijze aanbieden van leerstof via het totaliteitsonderwijs, en zij geven tevens aanleiding tot een goede introductie bij de kinderen van de natuur, zowel levend als dood.

Een introductie die steeds plaats vindt, waar het kind op de natuur rondom hem is aangewezen, en het dit appel steeds ondergaat. Maar dan komt het er op aan, dat van dit appel een goed gebruik wordt gemaakt, opdat aan de exploratiedrang, een drang die ontwikkelingspsychologisch van zo hoge waarde is, voldoende recht gedaan wordt.

Alle sprekers tenslotte beklemtoonden de noodzaak van de invoering van dit belevingsaspect.

Het oude schema van opnemen, bewaren en reproduceren dient te worden vervangen door beleven, verwerken en uiten (expressief, creatief, produktief) en in deze activiteiten spelen naast intellectuele processen ook motorische processen een rol, ook emotionele relaties en relaties in ruimte en tijd en in de sociale ervaringswereld, enz.

'Learning by doing', dat betekent rekenen en taal en andere activiteiten rond de schooltuin, via de huishoudelijke vorming en door de handvaardigheidslessen. Leren koken en leren timmeren is ook leren rekenen, leren schrijven, enz.

De kennis der natuur wordt binnengehaald via levende hoekjes in de klas, met de schooltuin, excursies, door experimenten, probleemstellingen; bij lezen en taal spelen dan de bibliotheek, de poppenkast, het klasgesprek, de dramatisering, de declamatie, de speech en zo veel meer een rol en rekenen doen de kinderen bij vele onderwerpen en vakken door te meten, te wegen, bij boekhouding en b.v. in de schoolwinkel.

Dit totaliteitsonderwijs, dit combineren van allerlei vakken rond een onderwerp of een begrip brengt het moment der beleving in het centrum, ook voor de directe relatie tussen leerdoel en de wens dit doel te bereiken.

Bij de uitgebreide discussies kwamen verschillende gedachten naar voren die belangrijk geacht kunnen worden voor de organisatie van het onderwijs aan woonwagenkampkinderen. Hoewel het aantal kinderen, dat na de woonwagenkampschool een school voor nijverheidsonderwijs bezoekt, gering is (tussen 10 en 20), ziet het er naar uit dat dit aantal in de toekomst zal stijgen, zodat de woonwagenkampschool in sterkere mate met dit feit rekening dient te gaan houden. Dit kan des te eerder, doordat de voorbereiding voor het gaan naar een school voor huishoud- of technisch onderwijs voldoende algemene vormingsaspecten heeft, zoals handvaardigheid, kennis van materie, technieken als lezen en rekenen,

terwijl het gebruik van gereedschappen, uitgebreide handvaardigheid, eenvoudige huishoudkunde, babyverzorging, kinderhygiëne en onderwijs in de naaldvakken als goede voorbereidende leerstof kunnen dienen.

Opgemerkt kan worden dat het onderwijs in de primaire afdeling van een huishoudschool zeker voorlopig het beste gegeven kan worden in de woonwagenkampschool zelf, met het oog op het trekkend karakter van de leerling en in verband met de organisatie in de huishoudschool. Voor de jongens werd gewezen op de scholen voor individueel technisch onderwijs, die een goede opvangmogelijkheid bieden. Deze is van zo groot belang, omdat de woonwagenkampschool de primaire afdeling van een l.t.s. of i.t.o.-school niet kan vervangen.

De ouders staan nog zeer gereserveerd en dikwijls afwijzend tegenover het gaan van hun kinderen naar de technische school. De aansluitingsmoeilijkheden zijn vele, en zijn vooral gelegen in het gezin en in de ontvangende school, die noodzakelijkerwijze zich niet kan instellen op het dikwijls sterk vrijbuitiger gedrag der woonwagenkampjongens. Er is echter wel sprake van een verbeterde onderwijsmentaliteit.

Ten aanzien van het kleuteronderwijs is van een gunstige houding sprake, vanzelfsprekend ook door het feit dat de kleine kinderen moeder in de kleine woonruimte in de wagen in de weg lopen. Dit verschijnsel komt echter in de burgermaatschappij ook veelvuldig voor. Toch is er ook waardering voor het kleuteronderwijs te bespeuren. Voor het lager onderwijs eveneens, doch de oudere kinderen worden graag weer naar huis ghaald om mee te verdienen. Ten opzichte van secundair onderwijs is een begin van een positieve houding hier en daar waar te nemen.

In enkele kampen komt de vraag naar beroepsoriëntering naar voren, zij het nog maar sporadisch. Algemeen verwacht men bij een verminderd trekken dezer bewoners een toenemende vraag naar deze oriëntatie. Thans zien de kinderen hoofdzakelijk het beroep van vader. Bezoeken aan bedrijven en technische scholen werden aanbevolen.

De woonwagenkampschool kan een goede ruggesteun blijven geven aan die kinderen die het secundair onderwijs bezoeken. Treffende staaltjes kunnen worden vermeld, die alle een goede nazorg vertonen. Belangrijk is b.v. ook, dat de kinderen op de school voor voortgezet onderwijs niet behoeven te zeggen dat zij in het woonwagenkamp wonen. Dit geeft al bijna steeds aanleiding tot gelach en hoongerop, en het is een gelukkige omstandigheid dat verschillende kampen namen dragen en een straatnummering hebben ingevoerd, waardoor het woonwagenkamp op de achtergrond raakt.

Overbodig om over de brugfunctie te spreken van de school voor kind en maatschappij. Zij is die brug en zij is onmisbaar, maar zij moet stevig gefundeerd zijn. Vandaar de voortdurende roep op bezinning, planning en research. Een wetenschappelijke begeleiding, het is reeds gezegd, kan dit onderwijs allerm minst ontberen. Waar zijn de jonge kandidaten die een facet van het woonwagenkampkind tot onderwerp van hun studie en tot stof voor een dissertatie maken, en waar is de universiteit die een groep wetenschappelijke werkers naar deze scholen zendt? Deze hulp wordt vurig verlangd, hulp welke geboden kan worden door

een wetenschappelijk team van pedagogen, psychologen, sociologen en artsen, die de problemen doordenken en oplossingen ontwerpen.

Het onderwijs aan woonwagenkampkinderen is niet aan één discipline, de pedagogische, onderworpen; niet één enkele discipline kan de oplossing brengen van de problemen, maar de verschillende disciplines tezamen, als facetten van een team, in onderling respect en begrip voor elkaar hun krachten bundelend, kunnen naar oplossingen zoeken.

Zo zullen de pedagoog en de psycholoog, de arts, de maatschappelijk werker en de geestelijke verzorger bij de arbeid met het woonwagenkampkind op elkaar aangewezen zijn, en met genoegen kan ik melding maken van een dergelijke groepsarbeid rond enkele scholen. Mogen het er spoedig meer zijn en met een overkoepelend orgaan op universitair niveau als hulp en begeleider.

Het aantal discussiepunten dat in de bijeenkomsten naar voren kwam, zou een behoorlijke brochure kunnen vullen; zij geven aan dat de leerkrachten op levende en levendige wijze werkzaam zijn. Zij kunnen niet anders; de leerlingen zorgen daar wel voor en vormen evenveel problemen met een gelijk aantal individuele behandelingen. De rondgang door de scholen geeft dan ook verblijdende en hartverwarmende resultaten te zien: scholen waar een prettige en activerende arbeidsfeer heerst, waar in een groep enkele meisjes koken, een paar meisjes aan het strijken zijn en de andere leerlingen aan hun taken werken.

En als men dan nog met de leerkracht een ogenblik kan praten, de klas zelfs kan achterlaten terwijl er rustig doorgewerkt wordt, dan moet het toch wel een formidabele prestatie worden genoemd, dit bij woonwagenkampkinderen te bereiken. Want zij blijven toch zo kwetsbaar in hun gedrag, zo vlug opvliegend en kwaad en driftig en zo spoedig weer hartelijk joviaal en alles weer vergetend.

Ik denk aan een school, waar de onderwijzeres jarig is en er feest gevierd wordt. Alle kinderen komen de juf feliciteren, ieder op zijn eigen manier en allen met een cadeau dat van huis, van de wagen is meegenomen, en al spoedig ligt de tafel van de jarige vol met presentjes met een waarde die zeker de f 25 overschrijdt. Het feest gaat vrolijk en prettig verder tot er plotseling iets gebeurt dat mij ontgaan is, maar waardoor ineens de stemming bedorven is en de kinderen geen zin meer hebben. Het toneelspel, dat nog moest beginnen, gaat niet door. 'Ik heb er geen zin in, dèr'. 'Kom, laten we wat gaan zingen', zegt de leerkracht. 'Jazeker, ik zal daar gek zijn, om me longen stuk te schreeuwen'.

Na wat heen en weer gepraat – en ik mag wel zeggen met bijzonder tactvol optreden van de twee leerkrachten – komt geleidelijk de stemming er weer in en wordt een toneelspel geïmproviseerd van wel drie kwartier, dat met vaart en met origineel taalgebruik wordt gebracht.

Met veel genoegen denk ik terug aan de mis die werd bijgewoond door de gehele jeugd van een grote woonwagenkampschool, waar de kinderen een actieve rol vervulden en dit met grote toewijding, devotie en oorspronkelijkheid deden.

Ik denk aan het prachtige teken- en schilderwerk, de fraaie handenarbeid-werkstukken en aan de uitleenbibliotheek, het huishoudonderwijs, de kinderboerderij in telkens andere scholen.

Maar ik denk helaas ook aan andere voorbeelden, gevallen van wanorde, van rommelig optreden, van te laat beginnen en van slordige lokalen, allemaal factoren die een goede ordening en innerlijk gedisciplineerd handelen in de weg staan. Ik denk aan een klas waar alle leerlingen elkaar hinderden, en waar bleek dat de kinderen toch wel voor ordelijk werken te vangen waren, maar waar de leiding ontbrak en eisen niet werden gesteld, en waar de kinderen het kind van de rekening werden. In een andere klas is er zgn. vrij werken: een paar meisjes kaatsen ballen tegen het bord, een paar andere kinderen 'spelen' iets anders en schreeuwen er bij, twee jongens doen mee en roepen om het hardst 'jij mot'. De rest doet niets, en als dan een leerkracht zich tracht te verdedigen of te verbergen achter woorden als 'groepssituatie' en 'orthopedagogisch handelen', dan is een hartig gesprek over verantwoorde salarissen en inventarissen zeker op zijn plaats.

Gelukkig, het zijn uitzonderingen, maar ze komen voor en ze blijven voorkomen. Laatst zag ik een aquarium dat te zwart was om nog enig zicht door te laten. Wie spreekt er dan nog over onderwijs en opvoeding?

Dit mag niet voorkomen, nergens, maar nooit op een school voor woonwagenkampkinderen, die voor deze kinderen dikwijls een eerste brug is en die brug mag geen twijfel toelaten, geen onzekerheid.

De eerste kampschool werd in 1922 gesticht in Amsterdam en gehuisvest in een loods. In 1932 kwam de tweede in Nijmegen, na de tweede wereldoorlog nam dit onderwijs een grote vlucht. In 1946 startte de onderwijscommissie van de R.-K. Vereniging voor Woonwagenwerken met haar arbeid. In 1948 begon, onder leiding van de heer Tazelaar, inspecteur van het I.o. in algemene dienst, de Centrale Leerplan Commissie haar werk. In 1955 kreeg dit onderwijs een wettelijk dak onder het Besluit Buitengewoon Lager Onderwijs 1949. In 1961 werd dit K.B. gewijzigd en thans zijn er de eerder aangegeven aantallen scholen en leerkrachten. Zulk een groei verlangt een sterke teamgeest. Daar past geen zwakke schakel in, die de gehele keten van eenheden zwak maakt en die veel opbouwend werk teniet doet. Er zijn reeds genoeg afbrekende factoren, gelegen in het milieu, in het kamp en in de slechte invloeden der zwak-socialen onder de woonwagenbewoners. En de spanningen zullen toenemen naarmate de verschillen groter worden, verschillen tussen de goede en slechte kampen, de regionale en de kleine kampen en staanplaatsen, waarvan er ca. 400 zijn in Nederland, maar die verminderen zodra de regionale kampen komen, zoals Noord Brabant te zien geeft. Deze provincie had vóór de ingebruikneming der regionale kampen te 's-Hertogenbosch, Oss, Tilburg, Breda, Eindhoven en Helmond 68 kampen en staanplaatsen en nu nog 20. Velen vragen zich af of deze regionale kampen overbruggend of isolerend zullen werken: of het niet beter is de woonwagenbewoners direct in de woning te plaatsen waarmede dan de integratie met één slag is binnengehaald. Over wie spreken zij die 20 vragen? Over de gehele groep van 20 000 woonwagenbewoners, die er nu zeker zullen zijn en die in 40 jaar ongeveer verdrievoudigd is? Of heeft men het oog op delen van deze bevolking? Dit verslag laat thans een uitgebreid verhaal over de bevolking niet toe, doch in grondtrekken kunnen we de ruim 20 000 woonwagenbewoners onderscheiden in ongeveer 12 000 reizigers en 8 000 anderen, van wie de meeste burgers zijn of zijn geweest.

Het lijkt aan geen twijfel onderhevig dat de burgers de kampen moeten verlaten, zodra het woningbestand hen kan opvangen. Maar de minstens 3 000 gezinnen met ruim 12 000 gezinsleden, kunnen die dit ook? Sinds jaren leiden zij een eigen leven – in het volgende jaarverslag hoop ik hier op terug te komen – hebben een eigen leefwereld met een eigen cultuur, of liever subcultuur, leunen aan tegen en leven op de rand van de normale maatschappij, met wie zij enige contacten onderhouden.

De woonwagenebewoner leeft zo heel anders, met een heel ander normensysteem, een eigen huwelijkspatroon, en het is niet voldoende deze patronen te veranderen. Daar is meer voor nodig en vooral een andere instelling, andere belangstelling, ook andere beroepen en een kleinere afstand tussen beide werelden. Onbekend maakt onbemind, en zo is er tussen beide partijen nog veel achterdocht en weinig sympathie. Daar zijn veel bruggen voor nodig, bruggen van begrijpen, van elkaar verdragen, later van vriendschap ook. Maar daar is ook veel tijd voor nodig, en bij alle actie moet niet in eerste instantie gedacht worden, dat alle woonwagenebewoners naar een woning toe moeten en opgenomen worden in de sedentaire maatschappij.

Eerste doel is opheffing van het isolement van de woonwagenebevolking en het te niet doen van de nadelige gevolgen van dit isolement. Dat kan een gaan naar de woning betekenen, het kan ook een betere woonwagenebewoner inhouden. In elk geval betekent het meer contact, meer toenadering en meer bruggen tussen beide groepen.

Men kan dan vragen of de regionale kampen in dit streven passen en of deze kampen het isolement niet versterken.

Men dient dan niet te vergeten dat, om de afstand die er is te verkleinen, het nodig is bij de woonwagenebewoner zelf te beginnen; dat is in het kamp en in de wagen. Voor deze arbeid is een zekere werkruimte nodig om een organisatie op te bouwen, geestelijke verzorging, maatschappelijk werk, onderwijs, hygiëne, enz. en deze werkruimte zal dan ongeveer 40 tot 80 wagens groot moeten zijn, wil van enige verheffing sprake kunnen zijn. Dit leert althans de praktijk.

In de regionale kampen treffen we de sfeer aan van een dorp, een kleine gemeenschap, met straten en pleinen, waarin de verschillende vormen van orde gaan optreden, die tot dan toe onbekend waren, met contacten naar buiten, met de burgerij via de school, via de maatschappelijk werker, en zo zal de woonwagenebevolking haar achterstand kunnen inhalen. De school, het is reeds geschreven, vervult bij deze ontwikkeling een belangrijke brugfunctie, en bij verschillende scholen maakt men melding van een beter schoolbezoek.

In het verslagjaar werden 12 processen-verbaal opgemaakt wegens ongeoorloofd schoolverzuim tegen 43 in 1962. Hiervan werden er 8 afgedaan, waarbij de volgende straffen werden opgelegd: in één geval een boete van f 2 tot f 5; in twee gevallen een boete van f 11 tot f 20; in drie gevallen een boete van f 21 tot f 50; in één geval een boete van f 50 of meer, terwijl één geval werd geseponeerd.

Met betrekking tot de overige vier ingezonden processen-verbaal werden nog geen uitspraken ontvangen.

In 1963 werden 106 waarschuwingen aan de ouders verzonden tegen 150 in 1962.

Dit systeem van waarschuwingen werkt nog altijd uitstekend, getuige o.a. de voortgaande daling van het schoolverzuim. Dit blijkt ook uit de briefjes van hoofden van scholen, die meldden dat waarschuwingen insloegen als een bom en de verzuimende kinderen direct deden terugkeren naar de school.

De eerder genoemde consulenten bezoeken ook de woonwagenkampscholen en zijn bereid mede te denken en te arbeiden aan het onderwijs in de lichamelijke oefening. Mej. A. E. G. van Waesberge is bereid de klassen voor zeer jeugdige woonwagenkampkinderen te bezoeken en de leidsters van advies te dienen. Zowel voor de leerkrachten die de lichamelijke opvoeding verzorgen als voor de leidsters der zeer jeugdigen worden nieuwe conferenties voorbereid.

Een enquête wijst uit, dat nog op een 7-tal scholen geen of zo goed als geen onderricht in lichamelijke oefening gegeven wordt; in 8 scholen wordt niet gezwommen en in 7 scholen is handenarbeid nog niet ingevoerd. Een projector en/of filmapparaat wordt in de meeste scholen, nl. 37, gebruikt, terwijl de schoolradio in slechts 16 scholen is ingevoerd. De uitleenbibliotheek begint een steeds grotere plaats te veroveren, nu reeds in 23 scholen, terwijl het onderwijs aan volwassen woonwagenbewoners op 18 scholen is begonnen.

De meeste scholen zijn aangesloten bij de schoolartsendienst, nog een 10-tal wordt niet door een schoolarts bezocht; de schooltandartsdienst is veel minder ingeschakeld, slechts 15 scholen nemen daaraan deel.

Verreweg de meeste scholen organiseren jaarlijks een schoolreis of een schoolkamp, en de ervaringen met deze kampen en instructieve reizen zijn vrijwel onverdeeld gunstig. Wie er mee begonnen is gaat er mee door, en het blijkt telkens weer dat, wanneer de weerstanden bij de ouders overwonnen zijn – het betekent ook veel je kind aan anderen mee te geven, de wagen uit en van het kamp vandaan – het enthousiasme in de plaats treedt van afweer en huivering. Als contact- en communicatiebron worden die reizen bijzonder gewaardeerd, en de brieven van hoofden van scholen geven treffende staaltjes van tuitingen van kinderen, die aantonen hoe groot hun belevenis wel is geweest en van hoe grote sociale waarde de tocht wel was. In een enkel geval, waar een dependance verbonden was aan een school voor g.l.o., liet men de woonwagenkampkinderen meegaan met de gewone school. Eerst was er enige aarzeling, doch al spoedig werd dit experiment een werkelijk succes.

Andere sociale contacten bieden de organisatie van ouderavonden – 17 scholen deden dit – en de uitgave van een schoolkrant, die door nog maar enkele scholen wordt verzorgd. Toch – nu het onderwijs aan volwassenen reeds op 18 scholen plaats vindt – is er, dacht ik, ruimte voor deze krant, als een extra contactorgaan, als een brug meer, gekomen.

De televisie, het dient gezegd, heeft deze brugfunctie ook, al worden de gevaren van onoordeelkundig en inspanningsloos kijken, dikwijls door ouderen en jongeren tot de jongsten toe met alle gevolgen van tekort aan slaap, tekort aan stilte, tekort aan rust, zeker onderkend. Maar toch . . . de televisie is er, ze staat in de wagen aan en de kleintjes blijven er wakker door. De school kan dan de televisieprogramma's in de schoolarbeid tot uitgangspunt van de leerstof maken, aan de programma-inhoud een zeker niveau geven, onderscheidingscriteria leveren en een goede selectie bevorderen.

Meer concreet zijn de contacten met de andere maatschappij bij het spelen in een voetbalcompetitie, een jeugdtoernooi, het doen van verkeersexamen door woonwagenkampkinderen en de zwemlessen in het gemeentelijk zwembad. Het aantal scholen dat deze lessen in de rooster opneemt, neemt toe, doch bedraagt nog maar 17 van de 43.

Enige bijgewoonde zwemlessen waren overtuigend voor de belangrikheid ervan, want zij gaven weer een beeld, een facet van de woonwagenkampkinderen op duidelijke wijze weer, hier vooral het originele, het gedurfde, de speldrift.

Evenals bij de ligplaatscholen voor trekkende schipperskinderen volgt hier ter illustratie van het beweeglijke karakter der kinderen en de variabiliteit van de woonwagenkampscholen een overzicht van het leerlingenverloop in één jaar, met vermelding van het gemiddeld leerlingenaantal, maximum- en minimaal aantal, maximum- en minimumperioden en maximum- en minimumleeftijd.

Gewoon lager onderwijs

school	jaar-gemiddelde	kern-groep	totale aantal ingeschreven leerlingen	maximum-aantal	minimum-aantal	langste periode	kortste periode	jongste leeftijd	oudste leeftijd
A	42	14	303	61	34	207	1 dag	6	15
B	62	42	210	101	40	365	2 uur	6	15
C	50	15	244	74	34	365	4 dagen	6	14
D	27	9	100	40	13	365	1 week	6	14
E	66	40	159	75	51	365	2 uur	6	14
F	35	9	140	44	25	365	7 dagen	6	14

Onder kerngroep wordt die groep leerlingen verstaan, die vrijwel niet meer trekt. Het blijkt dat het aantal kinderen dat tot de kerngroep behoort, geleidelijk aan groter gaat worden, zeker in de regionale kampen. Dit feit geeft een index ten aanzien van het leef- en trekpatroon der woonwagenbewoners.

Regionale kampen en in het algemeen kampen met een goede werkgelegenheid houden een zeker deel van de woonwagenbewoners vast, en het blijkt dat vooral de vrouwen de voordelen, verbonden aan de arbeid van de man in loondienst - vast loon, sociale voorzieningen, enz. - zeer waarderen. De leerlingenaantallen van deze scholen op de 16e van elke maand (zonder augustus) zijn in de volgende staat vermeld.

Gewoon lager onderwijs

school	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni	juli	sept.	okt.	nov.	dec.
A	43	54	44	46	32	40	41	35	39	57	59
B	67	62	64	61	46	51	40	54	64	90	91
C	67	51	54	29	37	42	37	44	51	74	65
D	40	36	25	23	26	27	31	17	20	26	30
E	62	67	71	75	64	51	64	72	73	72	57
F	37	33	37	37	41	37	33	25	41	34	38

Zeer jeugdigen

school	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni	juli	sept.	okt.	nov.	dec.
A	19	23	29	26	23	28	27	15	11	17	22
B	32	31	27	28	24	27	25	33	40	45	52
C	22	21	18	16	17	22	18	18	20	31	30
D	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
E	23	23	24	26	27	18	23	31	33	31	30
F	27	24	28	29	28	24	27	23	23	25	27

In het algemeen is de personeelsvoorziening normaal te noemen, is het schoolbezoek gunstig en variëren de contacten met de ouders van goed en regelmatig tot occasioneel en sporadisch. De huisvesting vraagt in vele gevallen om verbetering; ca. 25 plannen zijn in voorbereiding, waarvan de meeste een definitieve school voorbereiden met 6 à 7 lokalen. In dit jaar werden enige nieuwe gebouwen in gebruik genomen, die in semi-permanent systeem zijn opgetrokken in verband met de onzekerheid omtrent de uiteindelijke bestemming van het kamp. De inventarissen vragen bijzondere aandacht en het percentage dat nog onvoldoende moet heten, is zeker op 30 te stellen.

Met de uitbreiding van het leerplan en de invoering van de nieuwe richtlijnen zal een verhoging van het exploitatiebedrag moeten volgen, speciaal met het oog op de materiaal verbruikende activiteiten als handenarbeid, handwerken en huishoudkunde.

In de jaren 1961, 1962 en 1963 kwamen de gemiddelden van de exploitatiebedragen op respectievelijk f 87, f 106 en f 108. Deze laatste stijging is te gering te achten.

Voor het overige kan wel gezegd worden dat de gemeenten die scholen voor woonwagenkampkinderen onderhouden, een goede medewerking daaraan verlenen.

Dikwijls is het begin het moeilijkst en dient er heel wat overwonnen te worden, voordat een gemeentebestuur met genoegen de stichting van een woonwagenkampschool tegemoet ziet. Is de school er eenmaal, dan is van een goede samenwerking sprake.

Het komt de laatste tijd meermalen voor, dat een gemeentebestuur zonder enig bezwaar ook zelf wel het initiatief neemt, om tot de nodige voorzieningen op het terrein van de woonwagenbevolking te komen. Dat is dan een verheugend verschijnsel in het veld der vele negatieve reacties, welk verschijnsel het werk vergemakkelijkt en met vreugde wordt begroet.

C. ONDERWIJS AAN KINDEREN VAN KERMISEXPLOITANTEN

Ook in 1963 werd gewerkt met 3 eenheden, elk met 2 leerkrachten, terwijl de hulpbus werd ingeschakeld gedurende het winterseizoen op plaatsen met de grootste concentraties aan kermisexploitanten. De maandgemiddelden (berekend uit de aantallen kinderen die op elke schooldag van een bepaalde maand aanwezig waren) voor de drie rijdende scholen zijn in de volgende staat opgenomen. Hierbij zijn bij de aantallen van de Prinses Ireneschool die van de hulpbus geteld.

jaar	pr. Beatrix		pr. Irene		pr. Margriet	
1961	jan. 21	gem. 17	jan. 34	gem. 22	jan. 24	gem. 17
	feb. 20		feb. 34		feb. 22	
	mrt. 18		mrt. 28		mrt. 20	
	apr. 19		apr. 15		apr. 15	
	mei 13		mei 12		mei 14	
	juni 12		juni 15		juni 15	
	juli 19		juli 18		juli 17	
	aug. 18		aug. 13		aug. 12	
	sept. 12		sept. 21		sept. 10	
	okt. 13		okt. 18		okt. 14	
	nov. 15		nov. 22		nov. 14	
	dec. 22		dec. 28		dec. 20	
1962	jan. 23	gem. 15	jan. 30	gem. 19	jan. 19	gem. 16
	feb. 23		feb. 30		feb. 18	
	mrt. 19		mrt. 30		mrt. 18	
	apr. 17		apr. 20		apr. 15	
	mei 17		mei 10		mei 10	
	juni 10		juni 9		juni 11	
	juli 8		juli 13		juli 13	
	aug. 11		aug. 11		aug. 12	
	sept. 13		sept. 5		sept. 19	
	okt. 11		okt. 12		okt. 16	
	nov. 11		nov. 26		nov. 19	
	dec. 14		dec. 34		dec. 26	
1963	jan. 15	gem. 17	jan. 37	gem. 18	jan. 27	gem. 21
	feb. 15		feb. 32		feb. 29	
	mrt. 16		mrt. 33		mrt. 29	
	apr. 14		apr. 18		apr. 15	
	mei 12		mei 16		mei 18	
	juni 15		juni 17		juni —	
	juli 15		juli 13		juli 17	
	aug. 11		aug. 9		aug. 18	
	sept. 28		sept. 15		sept. 8	
	okt. 19		okt. 17		okt. 15	
	nov. 19		nov. 15		nov. 26	
	dec. 20		dec. 18		dec. 30	

De totale gemiddelden zijn over de jaren 1961, 1962 en 1963 respectievelijk 56, 50 en 56, zodat de inzinking van het leerlingenaantal in 1962 thans weer hersteld is.

Het blijft evenwel moeilijk een gemiddeld aantal leerlingen te halen dat voor twee leerkrachten per eenheid verantwoord is te achten.

Indien de leerlingenschaal voor de ligplaatsklassen en de woonwagenkampklassen wordt toegepast voor deze groep, welke schaal bij 21 leerlingen een tweede leerkracht toestaat, voldoen twee eenheden niet aan deze voorwaarde. De Prinses Beatrix heeft in de maand september een aantal boven de 20, de Prinses Irene gedurende de maanden januari, februari en maart en de Prinses Margriet gedurende de maanden januari, februari, maart, november en december. Het onderwijs aan kinderen van kermisexploitanten is in de Lager-onderwijswet 1920 genoemd, doch gezien het bijzondere karakter van dit onderwijs in verband met trekpatroon, leerlingenschaal, individueel onderwijs en gelijkshakeling met ligplaatsonderwijs, is opnemng in het Besluit Buitengewoon Lager Onderwijs 1949 wenselijk. Met deze opnemng is dan aan dit speciale onderwijs naar mijn gevoelen een goede wettelijke basis gegeven.

In verband met de bovengeschetste moeilijkheden ten aanzien van de bezetting der 2-mans-eenheden bezint het bestuur van de Stichting Rijdende School zich op de vraag, op welke wijze de kinderen van kermisexploitanten kunnen worden bereikt die thans op de kleine kermissen verblijven en die de 2-mans-eenheden, die op de grote kermissen worden ingezet, niet kunnen bezoeken. De gedachte, de kleine kermissen in de aandacht te betrekken, lijkt mij juist, daar de kinderen der kermisexploitanten in de dorpen dikwijls de dorpscholen gesloten vinden tijdens de kermis, terwijl dit bij de grote kermissen in veelal grote plaatsen niet het geval is en het g.l.o. geen vakantie neemt omdat er een kermis is, b.v. op het Malieveld te 's-Gravenhage.

Toch zal uit het volgende blijken dat er vele bezwaren aan deze gedachte verbonden blijven. De eenvoudigste oplossing zou dan ook gevonden kunnen worden in een goede organisatie van het onderwijs tijdens de winterhuisvesting en het brengen van de kinderen naar familie, pension of internaat tijdens het reisseizoen. Tijdens besprekingen met het bestuur van de Stichting Rijdende School is deze gedachte meermalen naar voren gebracht.

Voor de kinderen is er dan het voordeel niet betrokken te worden in het voor schoolgaan, opvoeding en onderwijs zo ongunstige klimaat van het kermisterrein, en voor de ouders betekent het in deze periode, waarin zij alle dagen handen te kort komen, een verlichting als zij de opvoeding van hun kinderen aan anderen kunnen overlaten.

Vanzelfsprekend zijn de ouders degenen die hier het laatste woord hebben, maar het bestuur van voornoemde stichting, dat steeds en voortdurend de belangen van het kind van de kermisexploitant in het oog houdt en de bewijzen daarvan heeft afgelegd in het verleden en in het heden door de organisatie van de rijdende scholen, zou de propaganda ter hand kunnen nemen en de ouders op ruime wijze kunnen inlichten over de voordelen van een huisvesting 'aan de wal' tijdens het reisseizoen.

Ik begrijp dat met deze gedachte een geheel andere weg wordt ingeslagen dan tot nu toe is bewandeld, doch ik meen, dat de tijd er rijp voor is de bakens te verzetten. Thans overweegt het bestuur, blijkens het jaarverslag van de directeur, de organisatie van 1-mans-eenheden, daarbij uitgaande van de gedachte, dat de mentaliteit van de kermisexploitant en de aard van zijn bedrijf hem niet bereid maken zijn kinderen achter te laten tijdens het reisseizoen.

Pater Brokx, de algemeen aalmoezenier voor de kermisexploitanten, denkt in een andere

richting en hij heeft serieuze plannen voor de stichting van een internaat voor kinderen van kermisexploitanten.

Hoe het zij, voor het kind zou het een zegen zijn tijdens het reisseizoen niet bij de kermis betrokken te zijn. Thans komt het nog te dikwijls voor dat de leerplichtige kinderen de rijdende school niet bezoeken en achter de kassa staan of andere hand- en spandiensten verrichten, tegen welke ongeoorloofdheden de leerkrachten blijkbaar machteloos staan. Het aantal opgegeven ongeoorloofde schoolverzuimen voor deze groep betrof in 1963 een tweetaal gevallen, waarin proces-verbaal werd opgemaakt en waarbij straffen werden opgelegd van respectievelijk f 25 en f 30.

Behalve moeilijkheden voor de kinderen zijn er het kostenprobleem, het gemiddelde leerlingenaantal en de moeilijke positie van de leerkracht, die alleen en geïsoleerd de kermissen langs trekt en zijn dagen moet doorbrengen in een milieu dat voor deze positie ongunstig is te noemen.

Ten aanzien van de verschillende scholen schrijft de directeur in zijn jaarverslag o.a. het volgende:

De winterstandplaatsen

Heerlen - Groningen

De vrees, uitgesproken in het jaarverslag 1962, dat Heerlen wellicht niet als winterstandplaats gehandhaafd zou kunnen worden, is in 1963 bewaarheid. In de voorjaarsperiode stapelden de moeilijkheden zich steeds meer op. Een centrale standplaats voor de kermisexploitanten was niet meer aanwezig, zodat deze lieden over de gehele gemeente verspreid stonden of elders een heenkomen hadden gezocht. Bovendien moest tegen het einde van de wintercursus de standplaats van de school aan de Marconistraat ontruimd worden wegens bouwactiviteiten aldaar. Een geschikte, centraal gelegen standplaats voor de Prinses Beatrixschool bleek niet te vinden. Bovendien was het leerlingenaantal teruggelopen tot 15 à 16.

Na het reisseizoen heeft de Prinses Beatrixschool daarom de stad Groningen als winterverblijf toegewezen gekregen, waar het leerlingenaantal 21 bedroeg. Het bestuur betreurt het prijsgeven van Heerlen als winterstandplaats zeer. Juist in deze stad heeft de rijdende school voor de Limburgse reizigers zeer veel opbouwend werk verricht onder moeilijke omstandigheden. Hopelijk zal een rijdende éénmannschool binnen afzienbare tijd het pionierswerk van het echtpaar Engbers kunnen voortzetten.

Amsterdam

Waren in de voorjaarsperiode twee lokalen van de Rijklof van Goensschool in gebruik, in de najaarsperiode kon met de huur van één lokaal worden volstaan, doordat de Ireneschool weer op het Veemarktterrein werd gestationeerd.

Ouders en kinderen stellen het zeer op prijs, dat 'hun' school weer op het terrein is, evenals ook het leerkrachten-echtpaar. Het contact ouders-school is weer als vanouds, wat uit allerlei activiteiten van beide zijden blijkt.

Het leerlingenaantal schommelde tussen 28 (voorjaar 1963) en 20 (najaar 1963). Enkele

exploitanten keerden in het najaar niet naar Amsterdam terug. Naar het lijkt is het Veemarkt-terrein bezig een minder gewaardeerde standplaats te worden, hoewel de rijdende school zonder twijfel als een belangrijke magneet werkt.

De geneeskundige dienst en de tandartsdienst waren actief. Zwemlessen en r.-k. godsdienstlessen werden als in de voorgaande jaren gegeven.

Met de leerlingen en hun kleine broertjes en zusjes werd een Sinterklaasfeest gevierd.

Op 19 januari werden schaatswedstrijden gehouden op het kanaal voor de school.

Apeldoorn

Het nijpende ruimteprobleem werd ook dit jaar weer verlicht door plaatsing van de filiaalbus bij de Prinses Margrietschool.

In de najaarsperiode werd aan een zestal der oudste leerlingen, van wie enkelen niet meer leerplichtig, een vorm van vervolgonderwijs gegeven, te weten drie leerlingen volgden de I.V.I.O.-lessen (Sleuteldiploma), drie anderen een cursus middenstandsdiploma.

Ook in Apeldoorn werden de r.-k. godsdienstlessen geregeld gegeven, evenals de zwemlessen. Een 'daverende' feestelijke ouderavond in het voorjaar, waar door leerlingen en personeel op de planken veel werd gepresteerd, mag niet onvermeld blijven.

De scholen tijdens het reisseizoen

Prinses Beatrixschool

De school bezocht een 13-tal kermissen en bestreek door middel van het halen en brengen van leerlingen nog 11 nabijgelegen kleinere plaatsen.

In 's-Gravenhage werd op Koninginnedag een bezoek aan Madurodam gebracht, terwijl tijdens de september-kermis in dezelfde stad de dierentuin werd bezocht.

In Maastricht en 's-Gravenhage vond een geneeskundig onderzoek door de G.G.D. plaats.

In een 5-tal plaatsen werd r.-k. godsdienstonderwijs gegeven door de kermispater Brokx. In vier plaatsen werd met de leerlingen gezwommen.

Het gemiddelde tijdens het reisseizoen bedroeg 17,47 (1962: 11,46). Het jaargemiddelde 17,02 (1962: 15,68).

Prinses Ireneschool

Ook dit jaar bleef de school tot ver na Pasen in Amsterdam om de daar verblijvende kinderen les te geven.

Met de pinksterkermis te Haarlem als eerste in de reeks, werden 15 plaatsen bezocht, terwijl 6 maal kinderen van buurkermissen werden gehaald.

Tijdens de kermis te Amstelveen werden Schiphol en het Amsterdamse Bos bezocht, in Den Helder het strand.

Bijzonder druk was de kermis te Leiden, waar op de topdagen 39 kinderen werden geteld. De woning van het echtpaar Bakker diende als hulplokaal.

Het gemiddelde tijdens het reisseizoen bedroeg 14,55 (1962: 10,18). Het jaargemiddelde 18,85 (1962: 19,42).

Prinses Margrietschool

Met de paaskermis te Enschede als eerste in de rij bezocht de Margrietschool in totaal 15 kermissen, terwijl door middel van de 'ophaaldienst' nog een 12-tal buurkermissen werden bereikt.

Het gemiddelde tijdens het reisseizoen bedroeg 15,47 (1962: 14,46). Het jaargemiddelde 21,69 (1962: 17,14).

De Kampweek

Ook in dit jaar werd in de jeugdherberg op Ameland van 2 tot en met 7 september een zeer geslaagde kampweek georganiseerd, waaraan 25 leerlingen van de rijdende scholen deelnamen. Als leiders traden op de echtparen Bakker en de Vries. De stemming onder de kinderen en de leiders was vele malen beter dan het weer.

Ook nu weer werden alle deelnemers door de leerkrachten (en de directeur) van uit de verste uithoeken van ons land naar Ameland vervoerd en weer thuis gebracht.

Financieel werd dit mogelijk gemaakt door vele milde gevers (van geld en van goederen in natura), waarvoor op deze plaats een woord van warme dank past. Vanzelfsprekend betalen de kinderen een (bescheiden) bijdrage in de kosten.

De volgende overzichten geven een beeld van het schoolbezoek en van de onderwijsintensiteit.

Aantal kinderen, dat tijdens het reisseizoen een rijdende school bezocht en het aantal malen dat zij een school troffen.

	1961	1962	1963
1 x getroffen	64 (26,8%)	57 (28%)	71 (31,8%)
2- 3 x getroffen	68 (28,5%)	59 (29%)	66 (29,6%)
4- 8 x getroffen	99 (41,3%)	73 (36%)	73 (32,8%)
9-12 x getroffen	8 (3,4%)	14 (7%)	13 (5,8%)
	239	203	223

Aantal schooldagen gemaakt tijdens het reisseizoen en aantal kinderen tijdens het reisseizoen

	1961	1962	1963
1-10	86 (36 %)	80 (39,5%)	85 (38,1%)
11-20	84 (35,4%)	55 (27 %)	56 (24,6%)
21-30	29 (12,1%)	37 (18 %)	35 (15,7%)
31-40	19 (8 %)	14 (7 %)	18 (8,2%)
41-50	14 (6 %)	8 (4 %)	14 (6,4%)
51-60	2 (0,8%)	8 (4 %)	8 (3,7%)
61-70	1 (0,4%)	1 (0,5%)	5 (2,3%)
71-80	4 (1,6%)	—	1 (0,5%)
81-90	—	—	1 (0,5%)
	239	203	223
<i>Leerlingen die de rijdende school alleen op een winterstandplaats bezochten</i>			
	19	17	25
<i>Totaal aantal leerlingen</i>			
	258	220	248

In de Kermisgids, officieel orgaan van de Bond van Kermisbedrijfhouders B.O.V.A.K., jaargang 1963, wordt de permanente klacht doorgegeven, dat het kermisbedrijf een tekort aan arbeidsterrein heeft. De redactie vindt dit een merkwaardige klacht, omdat de groep kermisexploitanten een constant aantal te zien blijft geven en de bevolking in Nederland snel groeit. Speurend naar de oorzaak van dit arbeidsoverschot meent de redactie te moeten wijzen op de omstandigheid, dat bij een gelijkblijvend aantal kermisexploitanten het aantal zaken is toegenomen en door de verkeersmogelijkheden per exploitant meer kermissen worden bereikt. Voor de organisatie van het onderwijs is van belang te weten hoe het kindertal verloopt bij dit gelijkblijvende aantal kermisexploitanten, hoe groot de reisfrequentie is en derhalve het aantal reisdagen per seizoen, terwijl ook de duur van elke kermis een belangrijk gegeven oplevert.

Indien het arbeidsterrein te krap is zal de concurrentie toenemen, en daarbij kan de inschakeling van goedkope krachten, kinderen b.v., wel eens een woordje mee gaan spreken. Het onderwijs zal op zijn hoede moeten zijn, wil het niet van een koude kermis thuis komen. De ouders, het moet helaas worden gezegd, tonen nog te weinig belangstelling voor onderwijs en zeker indien dit verder gaat dan nodig is voor hun werk; onderwijs in verband met cultuuroverdracht, daar koop je niets voor en dit wordt niet geteld. De kinderen komen op de kermis veel te kort, de ouders hebben geen tijd voor hen, andersom . . . de kinderen moeten hen helpen. En in dit verband is de naleving van de leerplicht wel dubbel belangrijk en noodzakelijk, zoals reeds eerder werd aangeduid.

TOT BESLUIT

Leerkrachten aan scholen voor kinderen wier ouders een trekkend bestaan leiden zijn, als alle leerkrachten, bouwers van bruggen, bruggen voor kinderen, — welke kinderen? — naar de leerstof, — welke leerstof? — met hulpmiddelen, — de juiste — met didactische methoden, — aangepaste? — en zij slaan bruggen naar de maatschappij met een complex geheel van variabelen. Een moeilijk werk, een onoverzichtelijk werk tegelijk. Voorzichtig tastend en zoekend wordt het gedaan, maar het onderwijs is en route en de leerkrachten zijn de routiers die de weg aangeven en de pijl volgen naar welk doel. Is het een omhoog stuwen, de helpende hand bieden, is het een stukje welvaart bieden, of een stuk welzijn, een stuk liefde of eenvoudig een opdracht aanvaarden, of een niet kunnen laten?

Maar wie komt en wie ziet de schepen, de internaten, de kampen en de wagens, de kermissen en de schiettenten, en wie de kinderen daar ziet in de milieus, in de woning en de wagen, kinderen met hun originele talenten, verborgen en verscholen soms, maar met hun uniek-zijn, hun ontwikkelingsdrang, hun weethonger, hun exploratiedrang, maar ook wie hun tekorten ziet, hun belemmeringen en hun stagnaties, wie deze kinderen ziet in de scholen, hen daar ziet werken, ziet leven, ziet arbeiden aan eigen ontwikkeling, die kan de leerkrachten niet anders zien dan als echte bruggenbouwers.

Als je haast hebt, ga dan een poosje zitten en denk na en ga dan aan het werk en doe dit werk deskundig en met toewijding, want wie de toewijding en de liefde mist, die ontmoet teleurstelling op ontmoediging en mist de kracht en de blijmoedigheid om vol te houden.

Met veel genoegen denk ik aan schoolbezoeken waar ik getuige was van deze blijheid en toewijding en het volhardend pogen, de juiste brug te vinden voor de oplossing van de problemen die dan deze en dan die leerling schiep.

Hiervoor is echter meer nodig dan liefde en toewijding alleen, daar wordt studie en bezinning gevraagd, gedegen studie en intensieve uitwisseling van ideeën.

Met dankbaarheid maak ik melding van de vele en hartelijke contacten met de vertegenwoordigers van de ministeries van onderwijs, kunsten en wetenschappen en van maatschappelijk werk, de contacten met de collega's van het rijkschooltoezicht, met de colleges van gedeputeerde staten en met de gemeente- en schoolbesturen en de particuliere organisaties, werkzaam op het terrein van het onderwijs aan kinderen van de trekkende bevolking, en met allen die door hun arbeid mede bouwen aan de bruggen die deze kinderen de weg èn naar hun toekomst èn naar de maatschappij willen vergemakkelijken.

The boy is painting a landscape on an easel. He is wearing a checkered shirt and a sweater. He is holding a paintbrush and a palette. The painting on the easel depicts a landscape with a tree, a path, and a building.

VII. VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR VAN HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

*Ik was een kind en mat het leven aan mijn moeder
die niet blij was*

(Karel van de Woestijne)

Een stelselmatige weergave van alles wat er ten aanzien van de onderwijszorg voor gehandicapte jeugd voorvalt in het tijdsbestek van één jaar, behoort welhaast tot de onmogelijkheden. Er is een overstelpende hoeveelheid materiaal aanwezig dat betrekking heeft op deze zorg, en zonder beperking is geen rangschikking mogelijk die leidt tot een overzichtelijk en niet al te uitgedijd geheel.

Voor het eerst zijn met betrekking tot het jaar 1963 afzonderlijke overzichten opgesteld door de inspecteurs van de scholen voor zwakzinnigen, en daarmee werd provincie-gewijs vastgelegd hetgeen niet alleen statistisch, maar ook vanuit bestuurlijk oogpunt van belang is.

Het zal niemand verwonderen dat Zuid-Holland het grootste aantal scholen voor zwakzinnigen bezit, namelijk 75, en Zeeland het kleinste aantal, namelijk 8. De inspectie-west, die de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland omvat, telt 130 scholen voor zwakzinnigen met ongeveer 1000 leerkrachten, en behoort daarmee tot de meest bewerkelijke inspecties van het buitengewoon lager onderwijs. Alleen een jarenlang regelmatig en moeizaam bewerken van dit grote terrein, dat zich uitstrekt van Den Burg op Texel tot Oostburg en Hulst in Zeeuws-Vlaanderen, kan inzicht verstrekken omtrent wat er reilt en zeilt op het terrein van de zwakzinnigenzorg.

In het verslag van de inspecteur wordt de verwachting uitgesproken dat in Noord-Holland nog openbare scholen voor zwakzinnigen zullen worden gesticht te Amsterdam, Amstelveen, Purmerend, Schagen en Zaandam, rooms-katholieke scholen te Assendelft en Opmeer en protestants-christelijke scholen te Amsterdam, Hoorn, Huizen en Zaandam.

Over de toestand van de schoolgebouwen voor zwakzinnigen in de inspectie-west laat de inspecteur geen opwekkende geluiden horen. De hoofdstad van het land wordt daarbij niet gespaard als van zes met name genoemde schoolgebouwen wordt gezegd dat hun toestand nogal wat te wensen overlaat, of dat zij ernstige gebreken vertonen. In een andere niet onvermaarde plaats is sprake van een school op zolder, hetgeen reminiscenties wekt aan lang vervlogen toestanden op kerkelijk gebied. Tekenend voor de situatie in de randstad Holland is de mededeling dat voor een rooms-katholieke school voor zwakzinnigen te Beverwijk in 1955 een urgentieverklaring werd afgegeven, maar dat in 1963 nog geen schetsplan kon worden

ingediend, doordat geen geschikt bouwterrein kon worden vastgesteld. Bewondering wordt uitgesproken voor leerkrachten en leerlingen van een school in Zeeland, die ook bij zeer slecht weer zich zonder verzuim in een tochtig noodgebouw bevinden.

Hoe de huisvesting van scholen voor zwakzinnigen in het westen achteruit gaat, blijkt uit het feit, dat in de periode 1956-1963 een aantal van 24 scholen voor zwakzinnigen werd gesticht, maar dat slechts 6 scholen thans in een nieuw gebouw zijn gevestigd, zodat 18 van deze scholen in reeds bestaande gebouwen moesten worden ondergebracht. De noodzakelijke vervanging van schoolgebouwen, waarvoor op 1 januari 1964 nog geen urgentieverklaring is afgegeven, heeft betrekking op 100 lokalen.

De inspecteur besluit dit hoofdstuk met:

'Het ziet er helaas naar uit dat er in de naaste toekomst nog zeer veel nood in oude, zeer oude en bouwvallige lokalen geleden zal moeten worden. Deze nood roept dringend om leniging. Is het een wonder dat er ouders zijn die weigeren hun kind(eren) naar krotten van scholen te zenden? Is het bovendien een wonder dat vele leerkrachten hun hoop op een spoedige verbetering verliezen? Huisvesting van leerkrachten en leerlingen in slechte en zeer slechte oude gebouwen roept bij sommigen spanningen op, die niet door geneesmiddelen, doch alleen door een krachtig beleid ten aanzien van de scholentbouw zullen kunnen verdwijnen.'

De inspecteur belast met het toezicht op de scholen voor zwakzinnigen in Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Utrecht en de Veluwe telt in dit uitgestrekte gebied 104 scholen met 735 leerkrachten. Ook deze inspecteur wijst op de noodsituatie bij de huisvesting. Hij zegt daarvan:

'Veel gemeente- en schoolbesturen zijn al jaren wachtende op urgentieverklaringen. Het aantal lokalen, voorkomende op het voorstel urgentielijst scholentbouw, nadert de 300! Voor een deel betreft dit vervanging van reeds afgekeurde gebouwen of van gebouwen die aan afkeuring toe zijn. Voor een ander deel betreft het uitbreiding van bestaande gebouwen en nieuwbouw voor nog te stichten scholen. In 1963 kon voor de bouw van 22 lokalen een urgentieverklaring worden afgegeven! Weinig hoopgevend dus voor degenen die nog aan de beurt moeten komen.'

Met dankbaarheid wordt in dit verslag echter gewag gemaakt van het tot stand komen van fraaie gebouwen voor onderwijs aan zwakzinnigen te Appingedam en Franeker, van uitbreiding van bestaande schoolgebouwen te Meppel en Deventer, van in aanbouw zijnde nieuwe scholen te Sneek, Assen en Almelo, van in aanbouw zijnde uitbreidingen te Groningen en Kampen, van goedgekeurde definitieve plannen voor nieuwe schoolgebouwen te Groningen (twee scholen), Winschoten en Ommen, van goedgekeurde definitieve plannen voor uitbreiding van scholen te Heerenveen en Harderwijk en van een goedgekeurd definitief plan voor verbouwing en uitbreiding van een school te Apeldoorn.

Als deze inspecteur dan nog spreekt van in behandeling zijnde plannen voor nieuwbouw van scholen voor zwakzinnigen te Roden, Enschede, Oldenzaal, Amersfoort, Breukelen, Utrecht en Nijkerk en plannen voor uitbreiding van een school te Apeldoorn en voor verbouwing van een school te Leeuwarden, kan bij niemand de gedachte opkomen dat hij zijn tijd in ledigheid heeft doorgebracht. Integendeel, als men weet dat het schoolbezoek regelmatig voortgang vond, mag opnieuw de vraag gesteld worden waar elders in het lager onderwijs een dergelijke taak aan een inspecteur is toebedeeld.

De inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs aan zwakzinnigen in het zuiden, die als werkterrein heeft de provincies Noord-Brabant en Limburg en de provincie Gelderland met uitzondering van de Veluwe, slaagde er in de oriënterende kennismaking, begonnen in oktober 1962, te beëindigen en daarmee een globaal beeld te verkrijgen van zijn inspectie. Het stemde hem tot vreugde te kunnen constateren dat dit een opwekkend beeld is geworden:

'In het algemeen genomen werkt het bezoek aan de b.l.o.-school voor zwakzinnigen inspirerend door de sfeer van geïnteresseerdheid, toewijding en ondernemingslust die er heerst, en is het slechts te betreuren dat de tijd ontbreekt om op de uitnodiging tot uitvoeriger kennisneming en gedachtenwisseling in te gaan.'

Deze inspectie in het zuiden telt 111 scholen met 823 leerkrachten. De groei is er nog niet uit, want in 1963 werden er nog drie scholen gesticht, namelijk te Gulpen, Hedel en Rosmalen. De laatste schoolstichting is belangrijk, omdat het hier een gestichtschool voor zwakzinnigen betreft die tevens bestemd is voor dubbelgebrekkigen, namelijk slechtziende en blinde zwakzinnigen, zoals de school te Son reeds in hoofdzaak lichamelijk gebrekkige zwakzinnigen verzorgt. We raken hier op het moeilijke terrein van de dubbelgebrekkigen, die eigenlijk in een apart hoofdstuk van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 dienen te worden ondergebracht. Zoals de zaken nu staan kan een school voor dubbelgebrekkigen zowel gerangschikt worden onder het hoofdstuk voor zwakzinnigen als onder het hoofdstuk voor blinden en slechtzienden of onder het hoofdstuk voor lichamelijk gebrekkigen. De vraag is namelijk hoe zwaar de zwakzinnigheid moet wegen alvorens men niet meer mag spreken van een zwakzinnige blinde of een zwakzinnige lichamelijk gebrekkige, maar van een blinde zwakzinnige en een lichamelijk gebrekkige zwakzinnige.

In zijn verslag merkt de inspecteur op, dat aan de behoefte aan internaatruimte voor imbecielen nog steeds niet voldaan kan worden. De inrichtingen die de laatste jaren geopend zijn, kunnen de vraag niet aan. Hij acht het begrijpelijk en toe te juichen dat oprichting van nieuwe internaten voor imbecielen te verwachten is, en noemt daarbij plaatsen als Oosterwijk en Veldhoven, Nijmegen en Wehl.

Het jaar 1963 ging aan het zuiden niet ongemerkt voorbij wat het scheppen van nieuwe schoolgebouwen betreft. Zij kwamen tot stand in Venlo, Tilburg (2), Roosendaal, Udenhout, Waalwijk, Culemborg, Hedel en Nijmegen, hoewel niet alle in definitieve vorm.

Dat hiermede de bouw van scholen niet klaar is, blijkt uit een overzicht waarin 42 gevallen van noodzakelijke nieuwbouw zijn opgenomen, terwijl voor te stichten scholen nog twaalf gebouwen worden gevraagd en voor zeven scholen een verbouwing noodzakelijk wordt geacht. Dit alles betekent dat er 384 lokalen nodig zijn. Slechts een derde gedeelte daarvan verkeert in enige fase van realisatie, zoals de voorzichtige uitdrukking van het verslag luidt. Behalve de plannen die reeds genoemd werden voor uitbreiding van de internaatstichting voor imbecielen, spreekt de inspecteur in het zuiden van voorgenomen schoolstichtingen te Valkenburg, Horst, Brunssum, Echt, Etten en Leur, Borculo, Nieuwenhagen (L) en Elst (G). Het is te waarderen dat het plan voor een schoolstichting te Elst afkomstig is van het bestuur van de grote moederschool te Bommel, welk bestuur tijdig vooruit wenst te zien.

Wanneer men in de verslagen der inspecteurs van de scholen voor zwakzinnigen nader in beschouwing neemt de paragrafen die betrekking hebben op de organisatie van het onderwijs aan zwakzinnigen, dringt de conclusie zich op dat een uitbreiding van de inspectie in deze sector moeilijk op zich kan laten wachten. Het zou te betreuren zijn wanneer hetgeen thans verkregen is, namelijk een regelmatig schoolbezoek en een kennisneming van hetgeen er ten aanzien van zorg voor zwakzinnigen leeft bij gemeente- en schoolbesturen, weer uit handen zou glijpen en zou verdwijnen in vaagheden waarvan men de contouren niet meer onderscheidt en het beeld van de zorg zich oplost. Er is geen reden om aan te nemen dat het buitengewoon lager onderwijs minder rijktoezicht nodig heeft dan het gewoon lager onderwijs. Integendeel, wanneer men let op de zware verantwoordelijkheid die artikel 4, derde lid, van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949, legt op de inspecteur, en men tevens de omvang van de stimulerende taak onderkent die vele beraadslagingen omvat en het uitbrengen van zeer gevarieerde adviezen inhoudt, volgt daaruit eerder de conclusie dat een sterkere bezetting nodig is dan bij het gewoon lager onderwijs. Buiten beschouwing is dan nog gelaten de extra administratieve belasting van een b.l.o.-inspecteur van de scholen voor zwakzinnigen, die iedere leerling van zijn scholen in een kaartstelsel heeft ondergebracht.

Het zij nogmaals gezegd dat de scholen voor zwakzinnigen in 1963 regelmatig werden bezocht, en dat van de draden van de zorg die daar samen kwamen of die van daaruit verder gingen kennis werd genomen. Dit is een resultaat dat in geen jaren kan worden genoteerd, maar het valt te voorspellen dat hetgeen bereikt werd in 1963 binnenkort weer moet worden prijs gegeven, indien de drie inspecties van de scholen voor zwakzinnigen niet worden uitgebreid tot vier inspecties. Het huidige aantal scholen voor zwakzinnigen van ruim 350 met 2500 leerkrachten en bijna 50 afdelingen voor imbecielen, die in aparte gebouwen zijn ondergebracht, zal nog groeien tot ruim 400 scholen en bijna 3000 leerkrachten, terwijl er rekening mee gehouden moet worden dat aan 60 van deze scholen afdelingen voor imbecielen zijn verbonden, die een eigen onderdak hebben. Dit beeld van het heden met zijn nabije toekomst in het verschrift spreekt duidelijke taal.

Over de personeelsvoorziening schrijft de inspecteur te Zwolle het volgende:

'Op enkele scholen leverde de personeelsvoorziening moeilijkheden op. In het algemeen echter kon bij vacatures in het vast aangestelde personeel tijdig worden voorzien. Bij tijdelijke afwezigheid door ziekte, enz. was het vaak moeilijk plaatsvervangers te krijgen. Gehuwde onderwijzeressen konden dan dikwijls uitkomst brengen, zodat menig schoolhoofd gedurende dit verslagjaar heeft geroepen (ook als het zijn eigen vrouw betrof): 'Leve de gehuwde onderwijzeressen!'

Er wordt wel eens beweerd dat ons onderwijs drijft op de gehuwde onderwijzeressen. Hier zit een kern van waarheid in als men weet dat op 16 september 1963 van de totale personeelsbezetting 11% bestond uit gehuwde dames. Aan één school waren het er van de 11 personeelsleden zelfs 5.

Over de hele linie was het vrouwelijk personeel in de meerderheid: 55% van de totale bezetting. Het personeel bij het imbecielenonderwijs bestond voor ruim 75% uit dames, waarvan bijna 3/5 deel kleuteronderwijzeressen.'

Ook de inspecteur te Nijmegen prijst de hulp van de gehuwde onderwijzeressen als hij zegt:

'Op een aantal van 843 leerkrachten komen 8 onvervulde vacatures voor en 4 gevallen van niet-vertanding bij tijdelijke afwezigheid. Deze situatie is voor de betrokken scholen wel te betreuren; het

totaalbeeld mag niet ongunstig genoemd worden, mede vooral door de inschakeling van gehuwde onderwijzeressen.

In het raam van de personeelsvoorziening dient aandacht geschonken te worden aan zijn volgende opmerking, die zeker niet voor het gehele land geldt:

'In 1963 bestonden - voor zover bij de inspectie bekend - geen bijzondere moeilijkheden ten aanzien van de vervulling van de vacatures van hoofd ener school. De sollicitantenlijsten waren zelfs opmerkelijk lang en er was vaak een ruime keus uit geschikte kandidaten. Dit ondanks de erkende te zware taak van hoofd ener school in het algemeen, en hoofd ener school voor buitengewoon lager onderwijs voor zwakzinnigen in het bijzonder.'

De inspecteur te *Nijmegen* bespreekt nog een onderwerp dat ten nauwste verband houdt met personeelszaken.

'Het aantal studerende voor de Voortgezette Vakstudie Buitengewoon Onderwijs is bevredigend. Verheugend is het groeiend aantal studerende op universitair niveau. Hiermede wordt een traditie voortgezet op verhoogd niveau. Het buitengewoon onderwijs heeft, vergeleken bij de diverse andere soorten onderwijs, steeds een relatief zeer hoog - soms wel het hoogste - aantal studerende voor pedagogiek m.o. gekend.

Niemand zal beweren, dat universitair studerende door deze studie de beste b.l.o.-leerkrachten zullen zijn of worden - kan dit wel van de niet-studerende gezegd worden op grond van hun niet-studeren? -, maar het buitengewoon lager onderwijs in zijn geheel is er in ieder geval mee gebaat: het aanzien ervan wordt verhoogd en de mogelijkheid van kadervorming ligt er in opgesloten.'

Een aangelegenheid die samenhangt met de schoolzorg voor zwakzinnigen betreft de zorg voor debielen nadat ze de b.l.o.-scholen hebben verlaten. Van oudsher heeft men de schoolzorg en de nazorg als één geheel gezien en er zijn altijd relaties geweest tussen de onderwijsmensen en de nazorgambtenaren, die oorspronkelijk zelf uit het onderwijs voortkwamen. Een deel van deze zorg na de schoolleeftijd heeft als avondverzorging nog de directe bemoeienis van de onderwijsmensen, zulks in tegenstelling tot de maatschappelijke begeleiding van de debielen die in handen is van de maatschappelijk werker.

Het is deze avondverzorging die lange jaren aan de aandacht is ontsnapt, en die thans in de verslagen van de inspecteurs nader wordt bezien. De inspecteur te *Zwolle* zegt daarvan:

'Het avondonderwijs, dat op enkele jaren na zo oud is als het dagonderwijs aan debielen, is weer eens in het middelpunt van de belangstelling komen te staan door het zogenaamde Prago-experiment (Prago = praktisch gericht onderwijs), geboren in de protestants-christelijke school voor debiele kinderen te Utrecht en nagevolgd in vele plaatsen van ons land, vooral ook in de noordelijke provincies. Een en ander heeft reeds enkele pennen in beweging gebracht en de vraag is gesteld of men hiermee en met het afnemen van Prago-examens (er zijn er vier van verschillende 'zwaarte') wel op de goede weg is, omdat uit examenopgaven is gebleken dat 'het praktisch gerichte' toch wel heel erg de theoretische kant opgaat. Debielen mislukken in de maatschappij immers maar zelden door hun gebrekkige schoolse kennis, maar wel door karakterologische tekorten. Hoe dan ook, elke poging om de oudleerlingen 's avonds verantwoord bezig te houden dient toegejuicht te worden. De ontwikkeling zal onzerzijds met belangstelling worden gevolgd. Ook met enige reserve, zeker als we in een schoolkrant lezen, waarin propaganda wordt gemaakt voor de avondschool en de Prago-diploma's ten tonele worden gevoerd: '..... en misschien geven deze diploma's in de toekomst nog wel eens financieel voordeel ook. Dit zou wel eens blij maken kunnen zijn met een dode mus.'

Interessant is ook de beschouwing van de inspecteur te *Santpoort-Noord*.

'In een Haags nazorgrapport wordt gemeld dat bij onderzoek is gebleken, dat van de oud-leerlingen, woonachtig in 's-Gravenhage, ruim 90% op geen enkele wijze aan het maatschappelijk leven deelneemt (d.w.z. vrijetijdsbesteding in verenigingsverband) en dat ongeveer 50% geen enkele liefhebberij heeft. Vanzelfsprekend hangt dit mede af van de belangstelling en het niveau van de gezinnen waartoe deze oud-leerlingen behoren. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten dat vele oud-leerlingen wel een bij hun wezen passende vrijetijdsbesteding hebben en hun vrije tijd vullen met bijvoorbeeld luisteren naar radiomuziek, knutselen, verzorging van een aquarium e.d. Dit is echter nog nooit nauwkeurig onderzocht. Als algemene doelstelling van de avondschool wordt pedagogische beïnvloeding na het verlaten van de b.l.o.-school genoemd. De aanpassing aan de wereld der volwassenen geeft vaak moeilijkheden aan de oudleerlingen. Daarom is bevordering van hun arbeidsgeschiktheid noodzakelijk. Om deze te bevorderen wordt op de meeste avondscholen veel aandacht besteed aan het op peil houden en - voor zover mogelijk - vermeerderen van op school verkregen kennis. Veel aandacht wordt gegeven aan het bijbrengen van kennis van materialen, aan omgang met algemeen gebruikt gereedschap en aan verbetering van de handvaardigheid.

Een schoolhoofd deelt mede dat op zijn avondschool door oud-leerlingen werkstukken als: bureau, dressoirkast, bijzettafeltjes, combinatie plantenbak-boekenkast zijn gemaakt. Maar ook vindt herstel van fiets en/of bromfiets plaats.

Volgens velen moet er op de avondschool geen sprake zijn van 'schoolje spelen'. Wel kan voor lezen, rekenen en (brieven) schrijven tijd gereserveerd worden, doch het accent moet niet al te eenzijdig hierop gelegd worden. Van groot belang zijn naar de mening der hoofden gesprekken over onderwerpen die betrekking hebben op het gewone dagelijkse leven. Genoemd worden (in bonte volgorde): de waarde van de arbeid, omgang met geld, sparen en bezitsvorming, muziek, het verkeer, omgangsvormen, verkering en huwelijk, sport, vakantiebesteding, bezoek aan tentoonstellingen. Maar er wordt ook besproken wat in geval van ziekte moet worden gedaan (of nagelaten), wat werkloosheid betekent, wat de taak is van een arbeidsbureau, hoe een gemeente en provincie bestuurd worden e.d. Met de meisjes-oud-leerlingen wordt o.a. gesproken over de problemen behorende bij geboorte, opvoeding en verzorging van kinderen; verder over make-up, speelgoed, hygiëne, E.H.B.O., gezins sfeer, woningrichting, lezen van tijdschriften, zien van films, enz. Grote nadruk valt bij het avondonderwijs aan de meisjes op huishoudkunde, koken, naaien en handwerken. Aan de meeste avondscholen staan minstens eenmaal per week gesprekken over onderwerpen als de genoemde op het programma.'

Deze inspecteur is zeer positief in zijn oordeel over de avondschool als hij schrijft:

'Zonder goed contact met de avondschool staan de debielen vereenzaamd in het leven. Zij verlangen van anderen begrip. Maar dit is er vaak niet. Zij komen pas tot hun recht in een rustige en gezellige omgeving. Maar waar is deze buiten de avondschool te vinden? Het gaat er op de avondschool om hen met liefde, geduld en toewijding te winnen - aldus een schoolhoofd - en begrijpend te staan tegenover hun speciale moeilijkheden in hun puberteit en op deze wijze iets voor hen te zijn. Daar gaat het inderdaad om.

Een schoolkrant schetst de situatie van sommige oud-leerlingen als een 'doffe ellende'. Er heerst - zo wordt vervolgd - vaak onvoldoende begrip bij hun ouders. Vele van de oud-leerlingen krijgen dagelijks verwijten te horen. En wie neemt het dan voor hen op? Om deze en andere redenen is het zeer te betreuren dat aan een aantal scholen geen avondonderwijs (meer) wordt gegeven.'

De inspecteur die hier aan het woord is, spreekt ook over andere opvattingen die bezig zijn door te breken. Hij doet daarmede op schijnbare tegenstellingen tussen hen die de na-vorming van de debielen willen laten voltrekken in het raam van een voortgezet avondonderwijs verbonden aan een school voor debielen, en hen die deze na-vorming liever zien voltooien in de Levensscholen en de Mater Amabilisscholen, waar de debielen meer contactmogelijkheden hebben met degenen die samen met hen in de bedrijven staan. Het in elkaar sluiten van avondverzorging door b.l.o.-mensen en vorming in de zogenaamde levensinstututen door niet-onderwijsmensen acht men in sommige kringen wel degelijk mogelijk, zoals blijkt uit de volgende opmerkingen van deze inspecteur.

'De vraag wordt gesteld of de leerkrachten bij het buitengewoon lager onderwijs zich niet beter uitsluitend tot de schoolzorg zouden kunnen beperken. Mensen uit de bedrijven die hiervoor geschikt en hiertoe bereid zijn, zouden – naar deze opvatting – mede een bijdrage kunnen leveren aan de verdere vorming van de oud-leerlingen.

Er wordt in rooms-katholieke kringen over gedacht het avondonderwijs aan de oud-leerlingen op te nemen in het verband van de levensscholen. De omgang met anderen die het onderwijs aan een b.l.o.-school niet hebben gevolgd, wordt hierdoor bevorderd. De meer schoolse vorming zoals wordt voorgestaan door hen die het 'Prago' (praktisch gericht onderwijs) in het leven hebben geroepen, krijgt op de levensscholen minder accent. Godsdienstige, zedelijke en sociale vorming krijgen meer nadruk. Het gaat niet alleen om rijping van praktisch inzicht en het vermeerderen van kennis volgens deze opvatting. Infantilisme op affectief gebied moet zoveel mogelijk worden bestreden. Evenwichtige uitgroei van de persoonlijkheid is van de grootste betekenis. Vakkundig te zijn is zeker van veel waarde. Maar alles loopt op mislukking uit indien de oud-leerlingen niet opgewassen blijken te zijn tegen menselijke problemen. Volgens verkregen inlichtingen stemmen de voorstanders van het 'Prago' zeker hiermede in. Er worden wegen gezocht om gezamenlijk tot de beste aanpak te komen.'

Als bewijs dat er verregaande overeenstemming bestaat tussen de voorstanders van de levensinstituten en de voorstanders van het 'Prago'-instituut, wijst de bovenaangehaalde inspecteur op de notulen van de werkgroep 'Avondscholen' d.d. 5 november 1963, waarin staat:

'Het leerprogramma ('Prago') bevat niet het aanbrengen van weetjes en parate kennis, maar uitsluitend praktische kennis, die de debiel kan helpen zich staande te houden in zijn positie in de maatschappij. Want niet alleen de levensschool, maar ook de avondschool ('Prago') leidt op voor het volle leven.'

In ronde cijfers bedraagt het aantal zwakzinnigen, ingeschreven op de scholen, 40 000. Ongeveer 8000 van hen staan genoteerd als imbecielen. Deze zullen als regel dus niet aan het arbeidsproces in de vrije maatschappij kunnen deelnemen. Zij zijn aangewezen op arbeid in beschutte werkplaatsen. Dat ten aanzien van hen de alarmklok nog wel eens geluid mag worden blijkt uit hetgeen de inspecteur te Zwolle zegt.

'Te betreuren is het echter dat nog niet op alle werkplaatsen imbecielen worden toegelaten, omdat men vreest dat dan de gemiddelde productie terug zal lopen. De ervaring heeft echter geleerd dat dit lang niet altijd het geval is. Zou dit echter wel zo zijn, dan mag dit toch nimmer een reden zijn om de imbecielen te weren. Ook een imbeciel heeft recht op arbeid!'

Ook in de volgende opmerking van deze inspecteur moge men het slaan van alarm horen.

'Het is duidelijk dat op de gestichtsscholen en intermaatsscholen ongeoorloofd schoolverzuim niet voorkomt. Op de dagscholen voor imbecielen komt het weinig voor. Op de dagscholen voor debielen echter des te meer, wat samenhangt met de milieus waaruit vele debielen komen. We mogen aannemen – en eigen ervaring heeft dit geleerd – dat er geen debielenscholen zijn waar men niet te kampen heeft met het euvel van ongeoorloofd schoolverzuim. En toch werden in 1963 van 34 debielenscholen geen Modellen DII ontvangen!'

Een noodkreet laat ook de inspecteur te Santpoort-Noord horen als hij schrijft dat voorzieningen met betrekking tot opvoeding en onderwijs van zeer jeugdige imbecielen in Nederland nog niet worden gemist. Hij wijst daarbij op wensen die geuit zijn op het congres van de 'International league of societies for the mentally handicapped' dat van 21–25 oktober 1963 te Brussel werd gehouden. Hij schrijft verder:

'Er wordt voor imbecielen in de leerplichtige leeftijd bovendien om nog meer schoolzorg geroepen. Door het lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de heer mr. F. H. J. M. Daams, zijn vragen

gesteld over de mogelijkheid onderwijs te doen geven aan minder dan tien imbeciele kinderen in de leerplichtige leeftijd te Den Burg (Texel). Het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 staat toelating tot de b.l.o.-school aldaar toe, doch minder dan tien leerlingen mogen niet worden medegegeld bij het vaststellen van het aantal leerlingen op de teldata (artikel 103 van genoemd besluit). Bij handhaving van een klassedeler van 18 wordt toelating van minder dan tien imbecielen tot de openbare school voor zwakzinnige kinderen in Den Burg echter bezwaarlijk geacht. Lijkt genoemd besluit nog niet ruim genoeg om bepaalde noden in geografisch afgelegen gebieden op te vangen, toch is dit besluit zo ruim gebleken dat de rijksbijdrage ten behoeve van twee scholen voor zwakzinnige kinderen in het jaar 1963 niet ingehouden behoeft te worden, hoewel het aantal debiele leerlingen minder dan 35 bedroeg.

Een voor het voortbestaan van deze beide scholen reddingbrengende omstandigheid was, dat er meer dan tien imbeciele leerlingen waren, die mochten worden medegegeld om tot het stichtingsgetal van 35 te komen. Door de hoofden dezer scholen wordt getracht ouders te bewegen hun gehandicapte debiele kind(eren) het onderwijs aan hun school te doen volgen.

Tenslotte moge verwezen worden naar een alinea uit het jaarverslag van deze inspecteur, waarin hij zegt:

'Vermeldenswaard ten aanzien van het jaar 1963 is voorts de verschijning van het 'Tijdschrift voor zwakzinnigheid en zwakzinnigenzorg'. Dit nieuwe tijdschrift beoogt een veelzijdige benadering te brengen van problemen die zwakzinnigheid en zwakzinnigenzorg oproepen. Het wil zich bezighouden met wetenschappelijke bezinning op en onderzoek van de zwakzinnigheid. Deze aanvulling op de reeds bestaande tijdschriften (Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Tijdschrift voor r.-k. buitengewoon onderwijs en Tijdschrift voor christelijk buitengewoon onderwijs), die zich speciaal bezighouden met de problemen aan de scholen voor b.l.o. en het onderwijs aan deze scholen, is stellig bijzonder welkom.'

In het jaar 1963 kreeg ook de soort van buitengewone scholen die naar grootte de tweede plaats inneemt in het buitengewoon onderwijs, een extra inspectiebeurt. De inspecteur van de scholen voor niet-zwakzinnigen, wonende te Hilversum, bezocht in het verslagjaar ongeveer zestig van de ruim zeventig scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden. Daarmede is slechts een gedeelte van zijn uitgebreide inspecteursarbeid getekend. Als waarnemend lid van de Raad voor Revalidatie, als verbindingsfiguur tussen het buitengewoon onderwijs en de bouwkundige hoofdinspectie, als raadgever in tal van zaken die het buitengewoon onderwijs betreffen, gingen zijn bemoeienissen en ook zijn schoolbezoeken verder dan de bovengenoemde soort van kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden. Het is niettemin van belang aan enkele van zijn indrukken over deze tak van buitengewoon onderwijs hier aandacht te schenken.

De inspecteur te Hilversum wijst allereerst op het doel van de zogenaamde l.o.m.-scholen, waarbij men oorspronkelijk gedacht had door een gerichte didactische aanpak uitvalsverschijnselen te kunnen wegwerken om daarmede voor het kind de weg terug naar het gewone onderwijs te banen. Nu in de praktijk blijkt dat het merendeel van de geplaatste kinderen niet reparabel is, zal men in het onderwijs tot een andere doelstelling moeten komen. In feite betekent dit een aanvaarden van principes die in het gehele buitengewoon onderwijs gelden. Men stelt zich nergens voor blindheid te genezen, zwakzinnigheid te reduceren, doofheid te verbeteren, lichamelijke tekorten op te heffen. Overal wordt beoogd het kind te leren leven met zijn handicap en tegelijkertijd de maatschappij 'handicap-minded' te maken. Indien men buitengewoon onderwijs wel eens heeft willen typeren als het onderwijs van de

omweg, waarmede bedoeld wordt dat men in dit onderwijs niet coute que coute door de handicap wil breken, maar eerder een weg om de handicap heen wil zoeken, dan houdt dit een proberen in om compensatie te vinden. Bij het debiele kind streeft men niet meer naar zuiver schrijven en naar schoolse vaardigheden die in het gewoon lager onderwijs opgeld doen, maar eerder naar een ontwikkeling van de handvaardigheid en naar het bijbrengen van arbeids-ethos.

De inspecteur te *Hilversum* doelt op de uitwijkmogelijkheden in het onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden als hij zegt:

'De groep leerlingen met een disharmonische aanleg - wij denken hier bijvoorbeeld aan uitgesproken taalzwakke kinderen of kinderen voor wie het rekenen bijzondere moeilijkheden meebrengt - zijn nog wel geschikt voor verder onderwijs, maar zij zullen zich in het klassikale verband van uitgebreid lager onderwijs of middelbaar onderwijs toch niet kunnen handhaven. Voor deze kinderen heeft het zin de aanwezige, zij het eenzijdige, verstandelijke potenties zoveel mogelijk tot ontplooiing te brengen. Maar dan dient dit onderwijs ook werkelijk te zijn aangepast in die zin, dat men zich een beperkt doel voor ogen stelt en dat men de directe weg kiest om dit doel te bereiken. Zo kan het bijbrengen van één moderne taal tot een redelijk niveau voor een kind nuttiger zijn dan de belasting die de studie van drie talen meebrengt. Anderzijds kan een kind met een goede 'rekenaanleg' het vermoedelijk een heel eind brengen in bijvoorbeeld handelsrekenen of boekhouden, terwijl juist de studie van de talen een onoverkomelijke moeilijkheid betekent. Wanneer men dan ook, zoals thans het geval is, besluit tot zogenaamd 'l.o.m.-ulo-onderwijs', dan zou het kenmerk hiervan moeten zijn dat voor ieder kind een aangepast programma wordt opgesteld, en dat niet tegen beter weten in wordt getracht een soort vertraagd ulo-onderwijs te creëren. Men kan niet aan de indruk ontkomen dat in een aantal gevallen het onderwijs zich meer richt tot de zwakke zijde van de leerling dan tot de sterke kant. Wanneer de prognose omtrent de uiteindelijke bestemming van het kind meer zou meespelen bij het bepalen van de leerinhoud en de methode, zou de overgang van school naar maatschappij vermoedelijk minder problemen scheppen.'

Het is een bekend verschijnsel dat op de zogenaamde l.o.m.-scholen slechts weinig meisjes geplaatst worden. De verhouding tussen jongens en meisjes is soms zeven op één. De inspecteur merkt daarover op:

'Gezien hun gering aantal is het maar moeilijk werkelijk rekening te houden met hun specifieke behoefte aan ontwikkelingshulp. Ik heb dan ook meermalen moeten vaststellen dat bepaalde meisjes beslist beter aan hun trek komen indien zij het onderwijs zouden kunnen volgen aan een van onze gespecialiseerde meisjesscholen voor debielen. Het lijkt mij van belang dat aan dit punt in de toekomst de grootste zorg wordt besteed.'

Men wordt hier herinnerd aan het standpunt van een nauwgezet werkende voogdijvereniging aan wie vele jaren geleden werd gevraagd hoe ze er toe kwam een zwakbegaafde pupil te presenteren als leerling van een school voor debielen, en die toen het antwoord gaf dat een tot debiliteit vervallen zwakbegaafde die goed onderwijs in een debielenschool had genoten, in de maatschappij meer waard was dan een zwakbegaafde die in het gewoon lager onderwijs was mislukt en alle vorming daar had moeten derven.

De selectie van leerlingen voor de scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden blijft een moeilijke zaak. De inspecteur wijst er op dat medicus en psycholoog een goed inzicht moeten hebben in de mogelijkheden en onmogelijkheden die in de school aanwezig zijn bij het vormingsproces. Dankbaar constateert hij dat de psycholoog niet meer uitsluitend

in de spreekkamer te vinden is, maar dat hij de kinderen ook gaat bezien in de klassensituatie bij de eigen leerkracht.

Volgens de inspecteur wordt op de selectie der leerlingen een zekere invloed uitgeoefend. De leerlingen van de zogenaamde l.o.m.-scholen komen uit een andere sociale laag dan de leerlingen van de scholen voor debielen, en dit betekent een voorkeur voor sommige ouders. De inspecteur wijst ook op propagandamateriaal.

'Er zijn mij propagandageschriften onder ogen gekomen waarin de indruk wordt gevestigd dat elk kind dat moeilijkheden meebrengt bij het gewoon lager onderwijs, in de l.o.m.-school wel kan worden geholpen. Er volgde dan een lange opsomming van indicaties, waarin onder andere is opgenomen een lichte motorische stoornis. Bovendien wordt dan veelal nog de indruk gevestigd dat de l.o.m.-school geen school voor buitengewoon lager onderwijs zou zijn. Men spreekt dan over de debielen-school als 'de b.l.o.-school'. Dat deze vorm van informatie terecht ergernis wekt bij de werkers van het zwakzinnigenonderwijs, is duidelijk.'

Hoe moeilijk de zaak van de selectie ligt blijkt uit zijn volgende opmerking:

'Bij het schoolbezoek is mij gebleken dat er enerzijds scholen zijn waar veel grensgevallen van debiliteit worden aangetroffen, terwijl daarnaast sommige scholen leerlingen hebben van wie men zich afvraagt of deze niet binnen het gewoon lager onderwijs zouden moeten en kunnen worden geholpen. Ook over de toelating van zeer moeilijk opvoedbare kinderen lopen de gedachten sterk uiteen. Ik ben dit jaar getuige geweest van moeilijkheden, veroorzaakt doordat men vroeger leerlingen heeft geaccepteerd die beslist in een school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen thuis behoren. Men vergeet wel eens dat deze kinderen het laatst dienen te worden geplaatst in een omgeving van kinderen die over weinig correctie- en afweer vermogen beschikken. Wanneer deze kinderen ouder worden, blijven de moeilijkheden dan ook niet uit.'

Tenslotte geeft de inspecteur als zijn mening over de selectie:

'Het komt mij voor dat in wezen voor het selecteren van leerlingen voor diverse vormen van buitengewoon lager onderwijs in de eerste plaats moet worden gevraagd naar de verschillen in de wijze van hulpverlening bij de ontwikkeling. De aard van hulpverlening is immers afhankelijk van de aanwezige potenties en van het verschil in niveau waarop het kind uiteindelijk existeert. Het kan zijn dat hiervoor zeer verschillende oorzaken zijn aan te wijzen, maar dat toch de behandeling wel gelijk kan zijn. Het nerveuze kind dat wij aantreffen op de l.o.m.-scholen, is wat zijn behoeften betreft gelijk aan het nerveuze en het psychosomatisch gestoorde kind dat wij in de openluchtscholen aantreffen. Aan het begaafde meisje en de jongen die maar moeilijk in de voornaamste schoolvakken kunnen meekomen, blijken veelal het beste te kunnen worden geholpen op een wijze die wij zien toepassen in de scholen voor debielen.'

Tenslotte zou ik willen opmerken dat de selectie voor onze l.o.m.-scholen zeer zeker wordt beïnvloed door het onderwijzerstekort bij het gewoon lager onderwijs. In ieder geval zullen de leerlingen thans veelal gemakkelijker voor het buitengewoon lager onderwijs vrij gegeven worden dan vroeger meestal het geval was. Veel zal ook afhangen van de omstandigheden in hoeverre men bijvoorbeeld door het systeem van de remedial teacher kinderen uit het gewoon lager onderwijs voor het afglijden naar het buitengewoon lager onderwijs kan behoeden.'

Over de orthopedagogische benadering der leerlingen en de orthodidactische aanpak lezen we in het verslag van de inspecteur het volgende.

'Wij kennen allen de slogans als: 'De school is geen leerinstituut maar een opvoedingsinstituut'. Het komt mij voor dat de enig juiste opvatting is, dat de school opvoedt op eigen wijze met eigen middelen. Kenmerkend voor de school is dan dat zij in het bijzonder aandacht schenkt aan het opvoeden door onderwijzen. Zo beschouwt ook het kind de school. Zo beschouwen ook de ouders de school. Het kind verwacht in de school iets te leren en de ouders dat hun kind in de school iets leren zal. De

kennis echter van de leerstof is voor de inhoud van de vorming van zeer groot belang. De wijze waarop het onderwijzen geschiedt, bepaalt of de zelfontwikkeling van het kind inderdaad wordt gestimuleerd. Het welbevinden van het kind in de schoolsituatie is voor een belangrijk deel afhankelijk van de juiste stofkeuze en de juiste didactische aanpak. Dit zelfde geldt onverkort voor het kind op de b.l.o.-school. Het meest wezenlijk van buitengewoon lager onderwijs is, dat het tracht de genoemde aansluiting en het juiste evenwicht te verkrijgen, ook bij die kinderen bij wie die aansluiting bij het gewoon lager onderwijs is verloren gegaan of dreigt verloren te gaan op grond van een andere aanleg, geringere potenties of ontwikkelingsstoornissen in een vroeger stadium, ontstaan op grond van hereditaire of een onvoldoende medewerking of ongeschiktheid van het milieu. Opvoedings- en onderwijssituatie zijn in school één geheel. Onderwijs is uitgangspunt, aanrakingsvlak en medium der opvoeding in de schoolsituatie. Voor het geven van goed buitengewoon onderwijs is derhalve vereist inzicht in de ontwikkeling van het kind, inzicht vooral ook in de wijzen waarop het gedurende deze ontwikkeling fout kan gaan. Inzicht is ook nodig in de mogelijkheden van het kind op een bepaald moment, maar vooral ook inzicht in wat uiteindelijk voor dit kind bereikbaar zal zijn. Ten aanzien van dit laatste dient een zeker optimisme aanwezig te zijn. Men krijgt wel eens de indruk dat ondanks alle schone woorden het schoolse onderwijsresultaat in onze l.o.m.-scholen eenzijdig zwaar weegt. Er is hier sprake van een tegenstelling tussen theorie en praktijk. Dit blijkt onder meer als men de uitvoerige rapporten die bij de toelating en ook later worden opgemaakt, vergelijkt met de gevulde werkruimte in de scholen. Ook bij de ouders bestaat lang niet altijd een juist beeld over wat de l.o.m.-school nu eigenlijk kan en wil. Veelal ten onrechte meent men dat de kinderen via deze scholen wel weer de aansluiting zullen krijgen op het vervolgonderwijs. Men kan dat onder andere opmaken uit de briefwisselingen tussen deze ouders en de scholen welke brieven de inspectie wel eens bereiken. Zo de briefwisseling onlangs een vader vrij kort na een plaatsing op een l.o.m.-school aan het hoofd der school wanneer deze jongen toelatingsexamen kon doen voor de h.b.s.?

Wat de organisatie van het onderwijs betreft is de inspecteur een voorstander van een school voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden die minstens zes en hoogstens acht groepen telt. Hij veroordeelt daarmede het tot stand komen van scholen die net boven het stichtingsgetal van 44 leerlingen uitkomen. Een school van ongeveer honderd leerlingen is nog niet zo groot dat leerlingen in de massa verdwijnen, en toch kan men met dit aantal tot redelijke differentiatie komen. De inspecteur denkt over deze differentiatie als volgt:

'Wij stellen ons voor dat het onderwijs gedurende de schooljaren zich geleidelijk differentieert in twee richtingen. De ene richting is bestemd voor die kinderen wier verstandelijke capaciteiten het mogelijk maken een meer theoretisch onderwijs te volgen. De andere richting dient op een meer concrete wijze te worden benaderd. Dat wil niet zeggen dat men met de laatste groepen niet zou streven naar een zo goed mogelijke verstandelijke ontwikkeling. Veel meer wordt gedacht aan de wijze waarop hier de hulp bij die ontwikkeling plaats vindt. Uitgangspunt voor deze geleidelijke differentiatie is eigenlijk de idee van de 'genetische niveaudifferentiatie' en vooral de wijze waarop deze niveau-differentiatie verloopt. Onderwijs heeft immers alleen zin als het direct aansluit bij de eigen ontwikkeling van het kind, en het zijn juist deze verschillen in verloop van ontwikkeling en in het te bereiken niveau die de differentiatie in onze pedagogische en didactische benadering noodzakelijk maken.'

Differentiatie kan ook nog een wijdere strekking hebben als we lezen:

'Een andere organisatorische vraag die ons bezig houdt is die van de verdeling van de taak der leerkrachten. Voor de jongste kinderen blijkt het van belang dat zij in het algemeen gesproken door een en dezelfde leerkracht worden begeleid. Voor deze kinderen staat men over het algemeen geen vakonderwijs voor. Voor de oudere leerlingen is het naar mijn mening wenselijk dat zij er geleidelijk vertrouwd mee worden gemaakt, onder leiding van verschillende mensen te werken. Dit heeft dan tevens in de praktijk het voordeel, dat meer gebruik kan worden gemaakt van de persoonlijke kwaliteiten van de leerkrachten. Het lijkt ons derhalve nuttig dat, ofschoon vanzelfsprekend iedere leerkracht zijn of haar eigen klas heeft, een zekere taakverdeling wordt doorgevoerd, waardoor de leerkrachten elkaar op goede wijze kunnen aanvullen. In vele scholen ziet men dit ook op een geordende wijze gebeuren, maar algemeen is deze werkwijze zeker nog niet.'

Een dergelijke zienswijze over schoolorganisatie heeft ongetwijfeld gevolgen voor het aanstellen van vakleerkrachten. De behoefte daaraan zal minder groot worden naarmate men meer overgaat tot het systeem van de gekwalificeerde leerkracht. De inspecteur meent dat er in de praktijk meer mogelijkheden zijn dan men dikwijls denkt, doordat iedere onderwijzer wel een vak heeft dat zijn speciale voorliefde bezit. Hij meent dat, indien er toch vakonderwijzers moeten worden aangesteld, dit vakonderwijzers dienen te zijn die op meer dan één gebied zijn gespecialiseerd, bijvoorbeeld gymnastiek en handenarbeid. Volgens hem verdient het systeem waarbij vier of vijf verschillende vakonderwijzers in de school komen geen navolging, omdat deze vakonderwijzers als buitenstaanders altijd verre blijven van het geheel van de problematiek van het onderwijs.

De huisvesting van de scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden heeft vanzelfsprekend ook bij deze inspecteur grote aandacht.

'De snelle groei van het aantal l.o.m.-scholen schept uit de aard van de zaak een levensgroot huisvestingsprobleem. Wij zien thans hetzelfde gebeuren als in de beginperiode van het debielenonderwijs. Iedere plaats met een redelijk aantal inwoners meent thans op de kortste termijn over een l.o.m.-school te moeten beschikken. Voor deze scholen zijn vanzelfsprekend in deze tijd niet op korte termijn gebouwen beschikbaar. Wel komen er een aantal oude gebouwen vrij waarvan men eerst heeft aangevoeld dat zij niet langer meer voor het lager onderwijs en voor welke andere vorm van onderwijs geschikt geacht mogen worden. Sommige van deze gebouwen blijken na restauratie een redelijke huisvesting te bieden voor een l.o.m.-school. Maar veel van deze gebouwen dwingen de l.o.m.-school reeds in de richting van een bepaalde organisatorische en methodische aanpak. Het gros van de huidige l.o.m.-scholen beschikt slechts over een aantal lokalen gelijk aan dat van de groepen. In vele gevallen wordt bij de oprichting van de school reeds direct dispensatie aangevraagd van het gestelde in artikel 141, eerste lid, van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949, namelijk dat in elk schoolgebouw of in de nabijheid ervan afzonderlijke lokalen voor lichamelijke oefening en voor handenarbeid aanwezig moeten zijn. Op zichzelf genomen behoeft het niet altijd nadelig te zijn dat een school zich in het begin wat moet behelpen. Geheel anders komt de zaak te liggen wanneer vaststaat dat binnen tien jaar geen nieuw gebouw ter beschikking zal komen. Ook om wille van het huisvestingsprobleem dient matigheid te worden betracht bij de oprichting van nieuwe scholen.'

De mankracht benodigd voor een geregeld bezoek van de buitengewone scholen die tot andere soorten behoren dan die hierboven werden genoemd, was in 1963 niet aanwezig. De bemoeienis met deze scholen was voor een groot deel van administratieve aard. Bij het buitengewoon onderwijs moet men echter deze soort van bemoeienis niet onderschatten. Het is een tijdrovende bezigheid een exploitatiebedrag te vinden voor bijzondere scholen waarmede zowel bestuur als gemeente kunnen instemmen. Het Koninklijk besluit van 2 mei 1955 heeft wel bepaald dat de kosten van het voorgeschreven onderzoek behoren tot de in artikel 55, onder p, der Lager-onderwijswet 1920, bedoelde uitgaven ter verzekering van de goede gang van het onderwijs, maar van welke aard mag dat onderzoek zijn? Indien een bestuur, gebruik makende van de woorden 'ten minste', die in elk artikel betreffende het toelatingsonderzoek voorkomen, het noodzakelijk acht extra deskundigen aan te trekken, betekent zulks dan ook dat de daaraan verbonden kosten in het exploitatiebedrag mogen worden ingebracht? Men vergeet niet dat doorgaans de openbare school ontbreekt als vergelijkingsobject, en waar bevindt zich dan de in normale omstandigheden verkerende bijzondere school?

In het gehele buitengewone onderwijs moet op niets zo worden aangedrongen als op een

herhaald verifiëren van hetgeen bij de toelating werd vastgesteld. Moet werkelijk worden volgehouden dat het kind zwakzinnig is of zeer moeilijk opvoedbaar of dat het een ernstige leer-moeilijkheid heeft? Elke toelatingscommissie moet verantwoordelijkheid blijven houden nadat het kind is toegelaten, en een toelatingscommissie dient dus tevens een begeleidingscommissie te zijn. In gemeenten waar uitsluitend bijzondere buitengewone scholen zijn gevestigd, vraagt men raad aan de inspectie en daarbij is de alles overheersende vraag of de kosten van begeleiding als onderwijskosten kunnen worden ingebracht in het raam van de financiële verhouding tussen Rijk en gemeente. Het is duidelijk dat de inspectie hier behoedzaam te werk moet gaan. In 1963 moest zij enige malen besturen er op wijzen, dat het onjuist is leveranciers de begrotingen te laten opstellen voor kosten van eerste inrichting en voor de installatie van een nieuw gebouw zonder enige controle van bestuurszijde. Menigmaal zullen deze begrotingen meer tijd hebben gekost aan de inspectie dan er op een bestuursvergadering voor werd uitgetrokken. Het is trouwens nauwelijks te geloven dat, wanneer op de begrotingen worden aangetroffen een lederen sous-main van f 65 of een gebakstel met twaalf taartvorkjes voor f 30 of een telefooninstallatie met drie lijnen voor f 3000 of zelfs uitgaven voor lip-stick en scheerzeep, de vier betrokken besturen daar ernstig over hebben gediscussieerd in hun vergaderingen.

Moeilijker is het voor de inspectie een standpunt in te nemen bij de vraag, wat tot de onderwijskosten moet worden gerekend en wat onder medische uitgaven of uitgaven voor maatschappelijk werk kan worden gebracht. Deze vraag is zo moeilijk, doordat het geven van buitengewoon onderwijs niet uitsluitend kan worden gezien als het toedienen van lessen met behulp van al of niet aangepaste leer- en hulpmiddelen. Ieder gehandicapt kind moet in de buitengewone school leren leven met zijn gebrek. Daarvoor zijn nodig onderwijzers die men orthopedagogen noemt, maar ook niet-onderwijzers wier werk orthopedagogisch gericht is. Opvoedkundig gezien is het een kunst een ziekelijk kind te leren eten, een epileptisch kind behoedzaam te leren leven, een imbeciel kind zich lichamelijk te leren verzorgen, een blind kind zich te leren bewegen zonder angst voor de ruimte en een motorisch gestoord kind te brengen tot alledaagse handelingen. In de buitengewone school krijgt het gehoorgestoorde kind onderricht in het goed gebruiken van een hoortoestel en het lichamelijk zwakke kind in het nemen van rustpauzes. Daarvoor zijn echter nodig kinderverzorgsters, medici met een orthopedagogische instelling, assistenten die met zwakzinnigen kunnen omgaan, mensen die les kunnen geven in het stoklopen en akoupedisten. Een buitengewone school zal dan ook in het bezit moeten zijn van een keuken met eetzaal of een badkamer met verzorgingsapparatuur of een lighal of een kamer voor audiologie. Naar buitenlandse opvattingen wordt hier zelfs de ruimte geïntroduceerd waar het lichamelijk gebrekkige kind leert zich te kleden, zich te wassen en naar het toilet te gaan. Langzamerhand kunnen we ons geen buitengewone school denken zonder psycholoog en zonder maatschappelijk werker of arbeidsdeskundige, maar dit houdt ook in een ruimte om het kind te observeren, een pied-à-terre om mensen te ontvangen. De niet-onderwijsmensen in een buitengewone school en de niet-onderwijsruimten aldaar werden in 1963 in het brandpunt van de financiële belangstelling der gemeentebesturen geplaatst. Nogmaals moet worden gesproken van een groeiende onzekerheid of de kosten die

men daarvoor maakt als kosten voor buitengewoon onderwijs op het Rijk zijn te verhalen. Een Koninklijk besluit van 16 juli 1963 wakkerde dit gevoel van ongerustheid aan. Daarin werd ten aanzien van een openluchtschool beslist, dat de exploitatiekosten voor de tuin, het badlokaal, de lighal, de eetzaal en de keuken niet kunnen worden geacht te strekken ten dienste van het onderwijs en niet kunnen worden begrepen onder de kosten bedoeld in artikel 34-vierde lid, van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949. Een buitengewone school voor ziekelijke kinderen houdt op aan zijn bestemming te beantwoorden wanneer er geen lighal is waar een gedeelte van de kinderen in het middaguur kan rusten, wanneer er geen keuken met eetzaal is die de kinderen ten dienste staat bij hun lange verblijf per dag in de school en waar geen douches aanwezig zijn voor de lichamelijke verzorging. Het was daarom geen wonder dat plaatselijke autoriteiten die aanwezig waren op het landelijk congres van openluchtscholen, dat op 30 en 31 augustus 1963 te Amsterdam werd gehouden, bij het vernemen van deze uitspraak besloten de zaak van het psycho-somatisch gestoorde kind voorlopig nog even aan te zien.

Het zijn met name de besturen die zich gewaarschuwd achten. Zij hebben geen reserves om de personele en zakelijke lasten verbonden aan lighal, keuken, eetzaal, tuin en douchegelegenheden te dekken. Deze besturen worden maar al te vaak tot bedelacties gedwongen, die rond uit beschamend mogen heten. Vrienden van een openluchtschool organiseren een kermis om een bestuur financieel bij te staan en hier wordt een situatie geraakt in de Nederlandse samenleving die aandacht verdient.

Het is niet ondenkbaar dat straks ook wordt aangevochten dat de arbeidsklas voor zwakzinnigen, de museumafdeling voor blinden, de audiologische kamer voor doven, de verzorgingsruimte voor incontinenten kinderen, de spelkamer voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, met al het niet-onderwijzend personeel dat daarvoor nodig is, financiële lasten meebrengen die niet geacht kunnen worden tot de onderwijskosten te behoren. Het geleur met lootjes aan huisdeuren en autoportieren zal toenemen, de circulaire om hulp zullen vermeerdere, damescomités zullen opbloeien en café-acties voor klaverjaspertijen ten behoeve van het gebrekkige kind zullen opnieuw worden gesignaleerd. Het is hard voor ouders om – zoals de volksmond het uitdrukt – een ongelukkig kind te hebben, maar het moet voor hen bitter zijn dat de zorg voor dit kind in de sfeer van de liefdadigheid blijft liggen.

De Hoofdstukken II tot en met VIII van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 hebben betrekking op kinderen die van meet af aan de belangstelling hebben gehad van de Raad voor Revalidatie. Dit coördinerende en stimulerende lichaam staat voor de vraag hoe de revalidatie in Nederland moet worden georganiseerd en gefinancierd. De organisatie van de hulp aan zintuiglijk gestoorde kinderen geeft niet de grootste zorgen, die van de hulp aan lichamelijk gehandicapte kinderen staat in het middelpunt van de belangstelling waarbij vele vragen rijzen, terwijl de organisatie van de hulp aan zwakzinnige kinderen – sinds kort voorwerp van interesse van de zijde van de Raad voor Revalidatie – tot redelijke voldoening aanleiding geeft. Geheel anders staat het met de financiering van deze revalidatie, zelfs in die sector van dit onderwijs waar men aanspraak kan maken op het grootste revalidatiesucces, namelijk bij de zwakzinnigen. Het is pijnlijk voor ouders van zwakzinnige kinderen

dat zij in principe de doorgaans hoge vervoerskosten moeten betalen en dat zij pas bij financiële onmacht een beroep op de gemeente mogen doen. Vele ouders smaakt deze gang van zaken niet en sommige ontzeggen zich zelf en hun kinderen liever iets noodzakelijks dan dat zij de bedelklop laten horen op de deur van de kamer van burgemeester en wethouders. Er zijn ongetwijfeld ook gezinnen waar een sociale indicatie bestaat voor opnemering van een zwakzinnig kind in een inrichting, maar waar men zich nochtans om dezelfde reden behelpt en geduldig het moeilijke gezinslot draagt.

Wanneer men de financiering van de revalidatie van zintuiglijk gestoorde en lichamelijke gehandicapte kinderen beziet, springt het in het oog dat het, anders dan bij de overgrote meerderheid van de zwakzinnige kinderen die een dagschool bezoeken, in hoofdzaak gaat om opnamen in internaat of pleeggezin of zoals bij ziekelijke kinderen om een lange dagopname. Het zijn tevens de groepen kinderen die een meer intensieve medische en paramedische behandeling nodig hebben. De hoofdstukken II tot en met VIII van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 verwijzen naar kinderen op wie duidelijk de revalidatie-, gedachte van toepassing is, namelijk het samengaan van onderwijszorg, medische zorg maatschappelijke zorg en arbeidsdeskundige zorg. Het is geen wonder dat bij het ter hand nemen van de revalidatie de belangstelling het eerst uitging naar de groepen gehandicapte kinderen die daar genoemd worden en dat pas later de aandacht viel op de zwakzinnige kinderen, zoals ongetwijfeld de kinderen, bedoeld in de hoofdstukken XI en XIII van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949, binnenkort ook door de revalidisten zullen worden ontdekt. Het is dan nog een kleine stap naar de stelling dat buitengewoon onderwijs revalidatie beoogt, zoals deze gekenschetst wordt in de formule die in 1955 te Wenen werd opgesteld: 'Onder revalidatie wordt verstaan het geheel van activiteiten door middel waarvan gepoogd wordt de lichamelijke, geestelijke, sociale en economische vermogens van in lichamelijk, zintuiglijk of geestelijk opzicht minder validen in verhouding tot hun omstandigheden tot de hoogst mogelijke graad in stand te houden en op te voeren.'

De zorg voor gehandicapten moet gefinancierd worden en daarmee zal ook het buitengewoon onderwijs worden verlost van alle onzekerheden waarmee het heeft te kampen. De onverwachte tegenslag die in 1963 werd ontmoet, kan niet afdoen aan gevoelens van dankbaarheid voor hetgeen reeds is bereikt. Het doof-blinde kind wordt geholpen, ongeacht de hoge personeelskosten die daarvoor nodig zijn, het dubbel gehandicapte kind wordt niet in de steek gelaten, een moderne inrichting voor regerings- en voogdijkinderen kwam tot stand, evenals een nieuwe inrichting voor epileptische meisjes, fraaie schoolgebouwen werden in gebruik genomen en andere methoden om zeer moeilijk opvoedbare jeugd op te vangen werden beproefd. We weten er de geldmiddelen en de menselijke aandacht voor te vinden. Toch verdient één ding niet uit het oog te worden verloren. Rondom de mens in deze tijd zijn de sociale zekerheden gegroeid. De angst werkloos te worden is verdwenen, de zorg voor de oude dag neemt af, goed uitgeruste gezondheidsdiensten en gezondheidsinstellingen kunnen ieder ten goede komen, huurders worden beschermd en wetten en voorschriften trachten de persoonlijke veiligheid van de mens te garanderen. Heeft de ontwikkeling van de kinderrevalidatie, zoals deze in het buitengewoon onderwijs is belichaamd, met dit alles

gelijke tred gehouden? Deze vraag houdt iets anders in dan de vraag of er vooruitgang is te constateren. Er bestaat een vooruitgang die stilstand en zelfs achteruitgang betekent.

Wanneer men met ouders van gehandicapte kinderen in aanraking komt, wanneer men zijn oor te luisteren legt op een jaarvergadering van 'Helpt Elkander', 'Philadelphia', 'Het Zorgenkind' of de 'Bosk', (Bond van ouders van spastische kinderen) verdwijnt het gevoel dat we het heerlijk ver gebracht hebben in onze zorg voor het gehandicapte kind. Men ontmoet dan de oude klacht van het in de steek laten van de gestoorde kleuter. Op een internationale conferentie vertoont Italië een film over het kleuteronderwijs aan imbecielen en de Nederlandse afgevaardigden moesten beschaamd toekijken. Ze zijn er ook van doordrongen dat hun land nog geen tien medische kleuterdagverblijven kent, doordat de financiering daarvoor onvoldoende is geregeld. Men hoort van de financiële druk die op vele gezinnen ligt en de wrevel die er is wanneer zij die in de inkomstenbelasting vallen, moeten onderhandelen over het inbrengen van buitengewone lasten. In de belastingwetgeving telt het gebrekkige kind pas extra wanneer het zestien jaar is. Bestaat er een extra kinderbijslag die rekening houdt met de financiële druk die een gehandicapt kind op een gezin legt? Er moet toegegeven worden dat het begrip 'gehandicapt' uiterst vaag is, vooral wanneer het gaat om de grenslijn tussen debiel en zwakbegaafd. Dit begrip kent echter ook duidelijke vormen zoals imbeciliteit, blindheid, spasticiteit, epilepsie en bij deze duidelijke vormen zou men kunnen aanknopen om een begin te maken met het bevrijden der gezinnen van hun financiële zorgen. Over de financiële ergernis van vele ouders, dat het vervoer naar de buitengewone school in principe niet kosteloos is, werd hierboven reeds gesproken ten aanzien van zwakzinnige kinderen, maar het geldt voor alle kinderen.

De wetenschap staat de mens in toenemende mate ten dienste. Is dit versnellingsproces ook op de b.l.o.-scholen te constateren? De ouders menen van niet. Van hun kant is er de dringende vraag naar meer research, meer psychologische hulp, meer paramedische zorg. Zij zien de buitengewone school als de revalidatie-inrichting voor hun kind en vergelijken deze instelling dan met een modern ziekenhuis of revalidatiecentrum. Deze ouders zien ook in snel tempo goede gebouwen voor het gewone onderwijs tot stand komen en, waar in hun gezinnen het beste bestemd is voor het gehandicapte kind, begrijpen zij niet dat bij het buitengewone onderwijs in afgedankte gebouwen moet worden gewerkt. Waar men vijftien jaar geleden nog dankbaar was voor een opgeknapte villa die als schoolgebouw werd ingericht, is men nu verontwaardigd over een achterstelling bij het gewone onderwijs. De mens leeft nu eenmaal bij vergelijkingen. Vroeger viel het niet op dat een gehandicapt kind geen voortgezet onderwijs kon krijgen. Het merendeel van de jeugd was dat voorrecht ontzegd. Thans gaat 90% van de g.l.o.-bevolking een vorm van voortgezet onderwijs tegemoet. Het is daarom begrijpelijk dat de ouders van gehandicapte kinderen naar voortgezet onderwijs voor hun kinderen vragen. In 1963 werd door het bestuur van de 'Bosk' een deskundig onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid, een havo- of mavo-instituut op te zetten voor spastische kinderen. Het resultaat was negatief, maar uit dit onderzoek, dat uit de kringen van ouders voortkwam, blijkt dat men eigenlijk niet meer tevreden is met onderwijs dat niet meer oplevert dan een middenstandsdiploma of wat v.g.l.o.- en ulo-ontwikkeling.

Als de b.l.o.-school als revalidatieinstrument wordt beschouwd, zal ook het arbeidsdeskundige aspect er uit moeten komen. Er moet antwoord gegeven worden op de vraag van de ouders wat hun kind kan worden en waarmede het zijn brood kan verdienen. Ook de b.l.o.-school leidt op voor het leven. Het eerste werd dat beseft in de scholen voor zwakzinnigen. Ten aanzien van spastische kinderen vermogen we nog geen antwoord te geven op deze begrijpelijke vraag van ouders.

Een tragische trek in de zorg voor gehandicapte kinderen vormt ook de aanwezigheid van de 'nergens-gewenste-kinderen'. Hoe ongelooflijk het ook schijnt bij ons sterk gedifferentieerd buitengewoon onderwijs, er zijn gestoorde kinderen die men nergens een schoolonderdak wil verschaffen. Het psychopathiforme dove kind wordt op een school voor zeer moeilijk opvoedbaren afgewezen, want men weet met zijn doofheid geen raad, en op de school voor slechthorenden valt het door zijn gedrag te veel uit de toon. In 1963 werd de inspectie gemengd in een geval van een jongen met een redelijk intellect, die reeds anderhalf jaar schoolloos was, doordat de toelatingscommissie van de l.o.m.-school zei dat de leerstoornis aan doofheid was te wijten, en de toelatingscommissie van de school voor slechthorenden ontkende dat hier van een dusdanige doofheid sprake was dat een toelating gewettigd was. Vele ouders wenden zich ieder jaar met dit soort plaatsingsmoeilijkheden tot de inspectie, tot de minister en zelfs tot de Koningin. Door moeizaam overleg kan dan nog wel eens een oplossing worden gevonden. Toch moet er op worden gewezen dat van de kant van de overheid nooit druk geoefend kan worden met betrekking tot de plaatsing van een kind op een bijzondere buitengewone school. Het is zelfs de vraag hoe ver men mag gaan bij het beïnvloeden van de mening van een toelatingscommissie van een openbare buitengewone school. De verantwoordelijkheid van de toelatingscommissies, die in dienst staan van de gemeente- en schoolbesturen, vormt immers een der pijlers van het buitengewoon onderwijs.

Nood brengt ouders bij elkaar. In 1963 kwam dat uit bij de overdracht van een protestants-christelijke buitengewone school voor slechthorenden aan een bestuur waarin ouders zitting hebben, niet alleen van protestants-christelijken huize maar ook rooms-katholieke ouders. Nood brengt begrip mede voor elkaars omstandigheden. In 1963 werden plannen uitgewerkt voor een rooms-katholieke b.l.o.-school voor lichamelijk gebrekkige kinderen en bij de officiële openingsplechtigheid in 1964 was ook een Nederlands-hervormd predikant aanwezig, die op deze school de godsdienstlessen aan de protestantse kinderen gaat verzorgen. Men vond trouwens reeds eerder op protestants-christelijke buitengewone scholen een kapelaan die godsdienstlessen geeft aan de r.-k. kinderen.

In dit jaarverslag moge er nog eens op worden gewezen dat men nimmer over het buitengewoon onderwijs tevreden kan zijn zolang daar nog nood van ouders in valt te onderkennen. Zij hebben voor hun gehandicapte kinderen financiële zorgen, toekomstzorgen, plaatsingszorgen en zorgen leggen een druk op het gezin. Het is duidelijk dat aan het tegemoetkomen aan de handicap van een kind grenzen zijn gesteld. Een blind kind kan men het licht in de ogen niet geven en bij een mungooltje kan men de intelligentie niet normaal maken. Men kan echter optimistisch staan tegenover het wegwerken van de gezinszorg en het opvangen van de handicap waaraan gezinnen lijden als daar geestelijk, lichamelijk of zintuiglijk ge-

stoorde jeugd aanwezig is. Het opvangen van de zorg in gezinnen waar een gehandicapt kind is, moet veel inspanning waard zijn. Als de zorgelijke trek op moeders gezicht verdwijnt, zal voor ieder kind in het gezin het leven er anders uitzien.

In 1963 is het mode geworden te zeggen dat buitengewoon lager onderwijs revalidatie is. Vroeger placht men te zeggen dat buitengewoon lager onderwijs kinderbescherming was. Misschien trok men dat woord te veel in de justitiële sfeer. Er bestaat een kinderbescherming die uitgaat boven de traditionele rechterlijke bescherming. In bescherming kan namelijk een element van eerbied aanwezig zijn: cultuurbescherming, monumentenbescherming. Het is dit soort bescherming die we in het buitengewoon onderwijs bedoelen en die we ook vragen buiten de schoolmuren in het gezin. De ouders moeten het besef hebben dat de maatschappij begrip heeft voor hun kind, dat zij zo vaak een kostbaar bezit achten. Om dit kind hangt niet altijd het aureool van aardse verwachtingen zoals dit bij normale kinderen het geval is, maar er bestaat geen reden dat ouders zich daarom niet mogen verblijden in het bezit van zulk een kind. Het is nodig dat angst en zorg van financiële aard uit de gezinnen wordt gebannen. Pas dan kan het gehandicapte kind in een goed gezin enigszins mededragers worden van het geluk van ouders, en kan dit kind in het gezin een functie vervullen die ook normale kinderen is toebedeeld. We weten in het buitengewoon onderwijs hoe in vele gezinnen het hart van ouders aan gestoorde kinderen hangt. Het is niet alleen door middel van het buitengewoon onderwijs dat dit kind het leven zal aandurven, ook het gezicht van de moeder en de houding van de vader moeten het kind er toe brengen vertrouwen te hebben in de samenleving en zich in te spannen daarvan een nuttig lid te worden.

VIII. VERSLAG VAN DE INSPECTEUR VOOR DE LICHAAMELIJKE OPVOEDING BIJ HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Inleiding

Per 1 januari 1963 werd de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding van het buitengewoon lager onderwijs benoemd tot inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs.

De consulent voor de lichamelijke opvoeding van het buitengewoon lager onderwijs, werkzaam in rayon West, werd benoemd tot inspecteur voor de lichamelijke opvoeding van het buitengewoon lager onderwijs.

Tevens werd hem de waarneming opgedragen van zijn oude functie en wel tot 1 november 1963, toen in de vacature werd voorzien.

Met ingang van 1 november 1963 was de bezetting van de inspectie lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs derhalve weer voltallig, te weten:

drie consulenten voor de lichamelijke opvoeding werkzaam in drie rayons, belast met de zorg voor de lichamelijke opvoeding op de scholen voor zwakzinnige kinderen en wel:

rayon West: met ca. 131 scholen;

rayon Zuid: met ca. 111 scholen;

rayon Noordoost: met ca. 104 scholen;

alsmede

één inspecteur voor de lichamelijke opvoeding belast met de coördinatie van de arbeid der consulenten en met de zorg voor de lichamelijke opvoeding bij alle overige categorieën van het buitengewoon lager onderwijs (ca. 215 scholen).

Medio november 1963 werd de taak van de inspectie lichamelijke opvoeding buitengewoon lager onderwijs uitgebreid met de zorg voor de lichamelijke opvoeding op de scholen, genoemd in hoofdstuk XV van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 (scholen voor kinderen wier ouders een trekkend bestaan leiden: woonwagenkampscholen, schipperscholen en rijdende scholen). Met de directe zorg voor de lichamelijke opvoeding op deze scholen werden belast de consulenten voor de lichamelijke opvoeding en wel voor de scholen gelegen binnen hun eigen rayon, terwijl de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding werd belast met de coördinatie van de arbeid der consulenten met betrekking tot deze scholen.

Coördinerende taak van de inspecteur lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs

Door de consulents voor de lichamelijke opvoeding werden steeds afschriften gezonden aan de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding van hun verslagen schoolbezoeken, alle uitgebrachte adviezen, verslagen besprekingen, en dergelijke. Hierdoor was het mogelijk de arbeid van de consulents te coördineren. Bovendien werden onder voorzitterschap van de inspecteur lichamelijke opvoeding een aantal zgn. technische vergaderingen gehouden.

Op deze vergaderingen was gelegenheid een aantal zaken te bespreken welke naar voren kwamen in de praktijk van alle dag.

Tevens zijn als resultaat van deze vergaderingen tot stand gekomen:

1. Een gemeenschappelijke gedragslijn voor de beoordeling van bouwplannen en inrichtingsbegrotingen.
2. Een volledig uitgewerkte herscholingscursus, welke gegeven wordt aan het onderwijzend personeel. Deze cursus bestaat uit 22 praktische lessen, en wel 11 bestemd voor leerkrachten die les geven in de aanvangsgroepen en lagere middengroepen, en 11 lessen bestemd voor leerkrachten die werken in de hogere middengroepen en eindgroepen, alsmede een theoretische uiteenzetting voor alle leerkrachten.
3. Een uitgewerkt semesterplan, hetwelk ter beschikking wordt gesteld van de scholen die hiervoor belangstelling hebben.
4. Een circulaire betreffende het schoolzwemmen, waarin de schoolhoofden op de hoogte worden gesteld van het resultaat van een gehouden enquête waaraan zij indertijd hun medewerking verleenden. Deze circulaire werd naar alle scholen gezonden.
5. Een voorstel aan het Seminarium voor Orthopedagogiek en de R.-K. Voortgezette Vakstudie om te komen tot een zgn. opleidingscursus lichamelijke opvoeding voor kleuterleidsters in het bezit van de akte B.
6. Een circulaire, welke gezonden zal worden aan alle scholen, en waarin het afnemen van de schoolvaardigheidsproeven lichamelijke geoefendheid wordt gestimuleerd met als bijlagen de exameneisen en een voorbeeld van een hindernisbaan.
7. Een gemeenschappelijke richtlijn met betrekking tot de wijze van aanvragen van urgentieverklaringen voor het bouwen van gymnastiek- en speellokalen, alsmede een lijst van de gymnastiek- en speellokalen welke in aanmerking komen voor rijksgoedkeuring. Deze lijst wordt door de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding periodiek op het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen besproken.
8. Gemeenschappelijke richtlijnen voor het geven van adviezen met betrekking tot de aanleg van spring- en zandbakken.
9. Een enquête met betrekking tot de omvang van het vakonderwijs in lichaamsoefeningen bij de verschillende categorieën van het buitengewoon lager onderwijs.
10. Een algemene gedragslijn in verband met het geven van adviezen met betrekking tot de wenselijkheid of noodzakelijkheid van vakonderwijs in lichaamsoefeningen.

11. Een herziening van de richtlijnen voor het geven van de bouw van speellokalen en de hierbij behorende nevenruimten.
12. Een regeling met betrekking tot het optreden als rijksgedelegeerde bij het diploma-zwemmen.
13. Een leerplan voor lichaamsoefeningen voor scholen met imbeciele leerlingen. Dit leerplan wordt op verzoek aan de schoolhoofden verstrekt.
14. Een circulaire over de veiligheid en de hygiëne bij het schoolzwemmen. Deze circulaire zal aan alle scholen worden gezonden.

Bevoegdheid en bekwaamheid van de klasse- en vakleerkrachten

Zoals reeds in de inleiding is opgemerkt, zijn de drie consulents voor de lichamelijke opvoeding belast met de zorg voor de lichamelijke opvoeding op de scholen voor zwakzinnige kinderen, en is de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding belast met de zorg voor de lichamelijke opvoeding op de scholen voor niet-zwakzinnige kinderen.

Scholen voor zwakzinnige kinderen

Deze scholen konden intensief worden bezocht, uitgezonderd de scholen in rayon West, daar de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding hier als waarnemend consulent werkzaam was. Met betrekking tot de kwaliteit van de bijgewoonde lessen deelt de consulent in rayon Noordoost in zijn jaarverslag mede, dat bijna $\frac{2}{3}$ van het aantal bijgewoonde lessen aan debielen gewaardeerd kon worden als voldoende tot goed, en dat bij de imbecielen het percentage iets gunstiger lag. Deze consulent schrijft verder: 'Bij het lesbezoek valt het altijd op, dat er zo weinig systematisch wordt gewerkt. Het voorbereiden van een les behoort tot de hoge uitzonderingen, laat staan dat men aantekening houdt van hetgeen men heeft gedaan. Om hierin enige verbetering te brengen is door de inspectie een semesterplan opgesteld, bestaande uit een 20-tal lessen. Deze lessen zijn zo samengesteld dat niet alleen de gehele stof daarin is verwerkt, maar tevens dat alle toestellen en gereedschappen aan de beurt komen. Door een drietal scholen wordt nu met dit plan geëxperimenteerd. Doel hiervan is aan de hand van de praktijk dit plan te toetsen. Op een dezer scholen vond reeds een bespreking plaats met het gehele personeel over de opgedane ervaringen, waarbij alleen maar positieve reacties naar voren kwamen. Als dit op de beide andere scholen eveneens het geval is, zal aan dit semesterplan meer bekendheid worden gegeven. Het ligt dan in de bedoeling steeds meer scholen in te schakelen. Op deze wijze hopen we geleidelijk aan te komen tot een meer verantwoorde werkwijze.'

De consulent voor rayon Zuid schrijft o.a.: 'Van het totale aantal bijgewoonde lessen bleek 25% onvoldoende of zelfs slecht te noemen.'

De pedagogische talenten van de meeste klasseleerkrachten moeten voldoende geacht worden voor de verzorging van de lessen in lichaamsoefeningen. Dat toch nog een belangrijk percentage der bijgewoonde lessen als onvoldoende moet worden gekwalificeerd, vindt zijn oorzaak in gebrek aan inzicht in en kennis van de moderne oefenstof.

Met betrekking tot de leerkrachten die werkzaam zijn bij het imbecielenonderwijs moge worden opgemerkt, dat de wijze van aanbieden van de oefenstof alsmede de stofkeuze zodanig afwijken van het normale, dat het onzes inziens wenselijk is dat de leerkrachten, die in het bezit zijn van de akte kleuterleidster B (hoofdleidster) een aanvullende opleiding volgen, welke gericht dient te zijn op het geven van lichaams oefeningen aan imbeciele kinderen. Voor de leerkrachten die les geven aan imbecielen, doch in het bezit zijn van de akte als onderwijzer(es) met de aantekening voor vak j zou het volgen van een dergelijke aanvullende opleiding trouwens ook heel nuttig zijn.

Bovendien zijn we de mening toegedaan, dat het volgen van herscholingscursussen voor alle leerkrachten, werkzaam bij het zwakzinnigenonderwijs, moet worden aanbevolen.

Het niveau van de lessen in lichaams oefeningen aan debiele kinderen wordt ook beïnvloed door het werk van de vakleerkrachten. Hiervoor wordt verwezen naar de paragraaf over 'het vakonderwijs'.

Scholen voor niet-zwakzinnige kinderen

Als gevolg van het grote aantal scholen (circa 215), en het feit dat de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding tot 1 november 1963 belast bleef met de waarneming van de zwakzinnigen-scholen van rayon West, konden in deze sector dit jaar lang niet alle scholen worden bezocht.

1. Scholen voor doofstomme kinderen, slechthorende kinderen, blinde en slechtziende kinderen, lichamenlijk gebrekkige kinderen, kinderen lijdende aan tuberculose, ziekelijke kinderen, kinderen lijdende aan toevallen

Ook op deze scholen wordt het niveau van de lessen in lichaams oefeningen in hoge mate beïnvloed door het werk der vakleerkrachten, die $\pm 60\%$ van de lessen verzorgen. Dit percentage zou nog hoger zijn indien men daarvoor geschikte vakleerkrachten zou kunnen aantrekken. Men is algemeen van mening, dat de lichaams oefeningen op deze scholen door vakleerkrachten behoren te worden gegeven. Dit niet alleen op grond van het feit dat de lessen in de lichamelijke oefening op vak-technisch meer verantwoorde wijze zullen worden verzorgd door specialisten dan door alzijdig gevormde klasse-onderwijzers, doch ook om organisatorische redenen. Op deze schooltypen zal het namelijk vaak nodig zijn de groepen van kinderen die gezamenlijk lichaams oefeningen ontvangen, anders samen te stellen dan de groepen zoals deze zijn gevormd voor het onderwijs in de klaslokalen. Overigens zouden we de klasseleerkrachten die lessen in lichaams oefeningen geven aan bovengenoemde scholen, tekort doen, indien werd beweerd dat er geen klasse-leerkrachten zouden zijn die behoorlijke lessen in lichaams oefeningen geven aan deze kinderen. Ook zou het niet juist zijn te beweren dat met de benoeming van een vakleerkracht in lichaams oefeningen de kwaliteit van de lessen is gegarandeerd. Lang niet elke vakleerkracht is inventief genoeg om de lichaams oefeningen op deze scholen te verzorgen.

Wat bij de lessen opviel was het grote verschil in kwaliteit. Naast vakleerkrachten die uitstekend geschikt zijn voor het werk aan deze scholen, treffen we er ook verschillende aan die slechts een gering aantal wekelijkse lessen aan een b.l.o.-school geven, zodat van specialiseren

niet veel komt, of die niet vindingrijk genoeg zijn om een verantwoorde methodiek op te bouwen.

Op de scholen voor kinderen lijdende aan tuberculose mogen in de regel op medisch advies geen lichaamsopfoeningen worden gegeven. Enkele van deze scholen worden echter steeds meer bevolkt door lichamelijk gebrekkige kinderen, waardoor te verwachten is dat op deze scholen geleidelijk aan wel lichaamsopfoeningen gegeven zullen worden. Op 3 van de 15 scholen is dit thans reeds het geval. In totaal worden daar 30 lesuren lichaamsopfoeningen gegeven aan 15 groepen kinderen.

2. Scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, zeer moeilijk opvoedbare kinderen, regerings- en voogdijpupillen, verpleegd in voor hen bestemde gestichten, kinderen, gaande op scholen, verbonden aan pedologische instituten

Van bovengenoemde schooltypen baren de scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden de grootste zorg. Het aantal van deze scholen neemt gestadig toe en zij vormen, na de scholen voor zwakzinnige kinderen, verreweg de grootste groep. Het gevolg van deze snelle groei is, dat vele van deze scholen zijn ondergebracht in oude gebouwen of in noodscholen, waarbij geen gymnastieklokaal aanwezig is, of indien er een gymnastieklokaal is, dat deze scholen slechts een spaarzaam medegebruik van deze zaal krijgen en dan nog vaak op ongunstige tijden. Voor nadere gegevens mogen wij verwijzen naar het gestelde in de paragraaf 'materieële voorzieningen'.

Wat de kwaliteit van de lessen in lichaamsopfoeningen betreft zien we naast vele uitstekende lessen, vele uiterst zwakke lessen. De oorzaak van het falen moet zeker niet alleen gezocht worden in een gebrek aan gymnastiek-technisch kunnen van de leerkrachten. In dat opzicht is de situatie even gunstig of ongunstig als bij het onderwijs aan b.v. debiele kinderen. Veel meer echter moet het falen gezocht worden in het feit, dat de vele jonge leerkrachten die op deze scholen werkzaam zijn, nog niet de routine hebben om met deze kinderen om te gaan. Er worden op deze scholen veel jonge schoolhoofden benoemd, met als gevolg dat er ook veel jonge onderwijzers/onderwijzeressen worden aangesteld. Het gevolg hiervan weer is, dat er op deze scholen veel leerkrachten werkzaam zijn met betrekkelijk weinig onderwijservaring, waardoor, althans voor het vak lichaamsopfoeningen, de opvoedingsmoeilijkheden meer zorg baren dan de leer-moeilijkheden.

De totale situatie is onbevredigend, en bij vele scholen beluisteren we dan ook een verlangen naar vakonderwijs. Dit verlangen is niet algemeen, doch veel sterker dan b.v. op de scholen voor debiele kinderen. Wij zijn echter de mening toegedaan dat, indien geleidelijk aan door de jonge leerkrachten meer ervaring met deze kinderen zal zijn opgedaan, vele bezwaren met betrekking tot het geven van het vak lichaamsopfoeningen zullen verdwijnen.

Bovendien zal het aanbeveling verdienen dat er voor de leerkrachten van deze scholen herscholingscursussen worden georganiseerd, zoals dit ook gebeurt voor de leerkrachten werkzaam bij het zwakzinnigenonderwijs.

Voor ons standpunt met betrekking tot het vakonderwijs in lichaamsopfoeningen aan deze scholen mogen we verwijzen naar de paragraaf 'het vakonderwijs'.

De kwaliteit van het onderwijs in lichaamsoefeningen, te geven op scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, wordt in hoge mate beïnvloed door het type van de leerkracht die de lessen geeft. Voor het geven van lichaamsoefeningen zijn hier zeer sportieve leerkrachten nodig, die respect afdwingen door hetgeen zij zelf presteren op sportgebied. Het type van de sportleider doet het op deze scholen het best, waarbij het feit of deze leerkracht klasse- of vakleerkracht is, er weinig toe doet.

De situatie is dan ook zo, dat daar waar men sportieve klasseleerkrachten of vakleerkrachten heeft, de kwaliteit van de lessen in lichaamsoefeningen goed is. Het blijkt echter lang niet altijd mogelijk dergelijke leerkrachten aan te trekken.

Met betrekking tot de scholen voor regerings- en voogdijpupillen, verpleegd in voor hen bestemde gestichten, geldt in grote lijnen hetzelfde, als genoemd met betrekking tot de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen.

Voor ons standpunt met betrekking tot het vakonderwijs in lichaamsoefeningen aan de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen en scholen voor regerings- en voogdijpupillen mogen wij verwijzen naar de paragraaf 'het vakonderwijs'.

Op de scholen verbonden aan pedologische instituten zien we zeer heterogene groepen. Het aantal van deze scholen is slechts gering. Het onderwijs in lichaamsoefeningen op deze scholen draagt vaak een experimenteel karakter en wordt in de regel gegeven door vakleerkrachten.

3. Bevoegdheden van het onderwijzend personeel voor het geven van lichaamsoefeningen

De klasseleerkrachten die belast zijn met het geven van lichaamsoefeningen, zijn allen in het bezit van de aantekening voor vak *j*. Sommigen zijn tevens in het bezit van de akte *S* of de nieuwe akte *J* (lagere akte lichaamsoefeningen). De onderwijzeressen met de akte kleuterleidster *B* (hoofdleidster), die bij het buitengewoon lager onderwijs werkzaam zijn, zijn ook bevoegd tot het geven van lichaamsoefeningen, hoewel zij eigenlijk hiervoor geen opleiding hebben gehad.

De vakleerkrachten voor lichaamsoefeningen zijn allen in het bezit van de akte *P* (akte M.O. lichaamsoefeningen), de akte *S* of de nieuwe akte *J* dan wel de aantekening voor vak *j* op de onderwijzersakte.

Hieronder volgt een overzicht van de bevoegdheden van de bij het buitengewoon lager onderwijs werkzame vakleerkrachten voor lichaamsoefeningen.

b.l.o.-scholen voor zwakzinnige kinderen	akte <i>P</i>	akte <i>S</i> of <i>J</i>	aant. <i>j</i>	totaal
debiele kinderen	32	11	12	55
imbeciele kinderen	3	2		5
totaal	35	13	12	60

b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen	akte P	akte S of J	aant. j	totaal
doofstomme kinderen	5	—	—	5
slechthorende kinderen	6	2	—	8
blinde en slechtziende kinderen	4	1	—	5
lichamelijk gebrekkige kinderen	18	3	—	21
kinderen lijdende aan tuberculose	—	—	—	—
ziekelijke kinderen	7	1	—	8
kinderen lijdende aan toevallen	1	—	—	1
zeer moeilijk opvoedbare kinderen	5	1	4	10
regerings- en voogdijpupillen	4	1	—	5
verbonden aan pedologische instituten	4	—	—	4
kinderen met leer- en opvoedings-moeilijkheden	16	8	4	28
totaal	70	17	8	95
totaal-generaal bevoegdheden van alle b.l.o.-leerkrachten	105	30	20	155

Het vakonderwijs in lichaamsoefeningen op de scholen voor buitengewoon lager onderwijs (zie ook de bijlagen 1 t/m 13)

Het totale aantal groepen van alle b.l.o.-scholen, dat lichaamsoefeningen ontvangt, bedraagt 3574. Aan deze groepen worden wekelijks 8123 lesuren lichaamsoefeningen gegeven. In deze telling is het schoolzwemmen niet opgenomen.

Van de 8123 lesuren lichaamsoefeningen worden er 1683 of wel 20,7% gegeven door vakleerkrachten.

Het vakonderwijs in lichaamsoefeningen op de scholen voor zwakzinnige kinderen

1. Scholen voor debiele kinderen (zie bijlage 1)

In totaal ontvangen 1917 groepen debiele kinderen les in lichaamsoefeningen. Aan deze groepen worden wekelijks in dat vak 4070 lesuren gegeven. In deze telling is het schoolzwemmen niet opgenomen.

Van deze 4070 lesuren worden er 494 of wel 12,1% gegeven door vakleerkrachten. Dit vakonderwijs wordt hoofdzakelijk gegeven in rayon West, t.w. 375 lesuren of wel 22,4%. In veel mindere mate wordt in rayon Noordoost vakonderwijs gegeven, n.l. 107 lesuren of 9,1%, terwijl in rayon Zuid het vakonderwijs vrijwel geen rol speelt met 12 lesuren of 0,9%. Het vakonderwijs wordt hoofdzakelijk gegeven in de grote steden en in mindere mate in de middelgrote steden.

Op het platteland worden de lessen in het algemeen gegeven door de klasleerkrachten. De oorzaak hiervan kan o.m. worden gezocht in het feit, dat in de grote steden de gemiddelde

leeftijd van het onderwijzend personeel hoger is. De leerkrachten blijven hier veelal werken tot de pensioengerechtigde leeftijd. Ook vinden wij juist in de grote steden nog een aantal leerkrachten dat niet bevoegd is tot het geven van gymnastieklessen. Toch is met het bovenstaande geen afdoende verklaring gegeven voor het aanzienlijk hogere percentage vakonderwijs in het westen van het land, daar er met name in het zuiden toch ook veel grote steden zijn. Wellicht is het in grotere mate voorkomen van vakonderwijs in het algemeen in het westen de oorzaak van de grotere verbreiding van vakonderwijs in lichaamsoefeningen aldaar.

Op grond van opvoedkundige overwegingen wordt er dezerzijds de voorkeur aan gegeven de zorg voor de lichaamsoefeningen van debiele kinderen te doen berusten bij de klasseonderwijzers. Zij geven tot op dit moment het merendeel van de lessen in lichaamsoefeningen (87,9%). Er kunnen echter bijzondere omstandigheden zijn, welke de invoering van geheel of gedeeltelijk vakonderwijs wenselijk maken, t.w.:

- a. te veel onbevoegde leerkrachten op de school;
- b. te veel leerkrachten die door hun leeftijd of andere oorzaken minder geschikt of zelfs ongeschikt geacht moeten worden de lessen in lichaamsoefeningen te geven;
- c. de leeftijd der leerlingen; zo kan gesteld worden dat groepen debiele leerlingen boven de g.l.o.-leeftijd van de klasseleerkracht een gymnastiek-technisch kunnen vragen, waarover deze veelal niet beschikt;
- d. de frequentie van het aantal wekelijkse lessen per groep; het is voor de klasseleerkrachten over het algemeen niet gemakkelijk b.v. 4 maal per week aan een eigen groep gevarieerde lessen in lichaamsoefeningen te geven.

Wanneer op grond van bovengenoemde omstandigheden een aantal lessen door de vakleerkracht wordt gegeven, verdient het aanbeveling dat de klasseleerkrachten belast blijven met het geven van de overige lessen in lichaamsoefeningen. In verband hiermede achten wij het van belang, dat de klasseleerkrachten ook aanwezig zijn bij de lessen die door de vakleerkracht worden gegeven en wel omdat:

- a. de innerlijke rust van de leerlingen en zodoende de rust van de gehele klas hierdoor wordt bevorderd;
- b. door zijn grotere kennis van de verschillende gedragspatronen van de leerlingen de klasseleerkracht de vakleerkracht kan inlichten en zondig op handen zijnde conflicten tussen leerling(en) en vakleerkracht kan voorkomen;
- c. de klasseleerkracht hulp kan verlenen in vele oefen- en spelsituaties;
- d. wanneer de klasseleerkracht ook zelf nog een deel van de lessen in lichamelijke oefening geeft, hij, wat de technische kant van het vak betreft, wellicht het een en ander kan leren van de vakleerkracht;
- e. door zijn aanwezigheid een goed 'samenspel' mogelijk is t.a.v. de plaats van de lichamelijke opvoeding in het totaal van de opvoeding;
- f. een doelmatiger toezicht op het verkleeden en wassen mogelijk wordt;

g. een vlottere leswisseling mogelijk is bij een goed op elkaar ingesteld zijn van klasse-
onderwijzer en vakleerkracht.

Dezerzijds wordt dan ook geadviseerd de klasseleerkrachten de lessen van de vakleerkracht te
laten bijwonen; veelal wordt dit advies opgevolgd.

De kwaliteit van de door de vakleerkracht gegeven lessen is in hoge mate afhankelijk van zijn
pedagogische bekwaamheden en zijn toewijding tot deze vaak moeilijke leerlingen.

Ook in vroegere verslagen is er reeds op gewezen dat het voor de vakleerkrachten van groot
belang is, de studie omtrent het afwijkende kind ter hand te nemen. Als wij echter zien
dat bij de scholen voor debielen 55 vakleerkrachten werkzaam zijn, die ieder wekelijks
gemiddeld 6,8 klokuur bij het buitengewoon lager onderwijs werken, dan moet de conclusie
luiden dat de vakleerkrachten in de regel het b.l.o. als bijbetrekking hebben, met als gevolg
dat van specialisering weinig terecht komt. Dezerzijds wordt er dan ook naar gestreefd dat er
totaal-betrekkingen worden gecreëerd door aan groepen van b.l.o.-scholen eenzelfde vak-
leerkracht te benoemen.

In enige gemeenten is het inderdaad gelukt dergelijke combinaties te vormen. Deze vakleer-
krachten vinden dan hun hoofdbetrekking bij het buitengewoon lager onderwijs, hebben
dientengevolge belangstelling voor dit onderwijs en beschouwen het buitengewoon lager
onderwijs dan niet als een bijbetrekking.

2. Scholen of afdelingen voor imbeciele kinderen (zie bijlage 2)

De omvang van het vakonderwijs aan scholen of afdelingen voor imbeciele kinderen vertoont
een geheel ander beeld. Hier worden wekelijks aan 498 groepen 1682 lessen lichaamsoefe-
ningen gegeven (de schoolzwemlessen niet medegerekend), waarvan 42 lessen door vak-
leerkrachten, zijnde 2,5%. Dit hangt samen met het door velen aanvaarde standpunt, dat het
leerkrachten in lichaamsoefeningen aan imbeciele kinderen in handen dient te zijn van de klasse-
leerkrachten. De binding tussen de imbeciele leerling en de klasseleerkracht is zo sterk, dat
deze laatste de aangewezen figuur is om ook het vak lichaamsoefeningen te geven en diens
taak in dezen niet mag worden overgedragen aan een vakleerkracht.

Hier komt nog bij dat de oefenstof, welke aan imbeciele leerlingen moet worden gegeven,
uit gymnastiek-technisch standpunt bezien eenvoudiger is en gemakkelijker door de klasse-
leerkracht kan worden beheerst.

*Het vakonderwijs in lichaamsoefeningen op de b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige
kinderen (zie bijlagen 3 t/m 12)*

1. Scholen voor doofstomme en slechthorende kinderen 58,7%; blinde en slechtziende
kinderen 69,5%; lichamenlijk gebrekkige kinderen 97,8%; kinderen lijdende aan tuber-
culose (zie bijl. 6); ziekelijke kinderen 53%; kinderen lijdende aan toevallen 15,8%

Voor deze schooltypen moet inschakeling van terzake gespecialiseerde vakleerkrachten met
bijzondere belangstelling voor dit speciale werk wenselijk, zo niet noodzakelijk worden

geacht, om de lichamelijke vorming der leerlingen op verantwoorde wijze tot haar recht te doen komen. In een aantal gevallen dienen deze leerkrachten tevens te beschikken over een bevoegdheid op het gebied van heilgymnastiek en massage, teneinde tot een vruchtbare samenwerking te kunnen komen met de medische staf, met name voor de scholen voor ziekelijke en lichamenlijk gebrekkige kinderen.

2. Scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden 28,3%; zeer moeilijk opvoedbare kinderen 37,3%; regerings- en voogdijpupillen, verpleegd in voor hen bestemde gestichten 30,2%; kinderen, gaande op scholen verbonden aan pedologische instituten 75%

Scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden

Dit schooltype vertoont een sterke groei. Er zijn thans reeds 69 scholen waar 417 groepen lichaamsoefeningen ontvangen, doch waar door gebrek aan oefenruimten slechts 723 lesuren lichaamsoefeningen worden gegeven (de schoolzwemlessen niet medegerekend), waarvan 205 door vakleerkrachten, zijnde 28,3%.

Het percentage lessen, gegeven door vakleerkrachten, is derhalve reeds aanzienlijk hoger dan op de scholen voor debiele kinderen (12,1%). Wij zien van de zijde van de schoolleidingen een streven tot invoering van vakonderwijs.

Dezertijds menen wij voorshands eenzelfde standpunt te kunnen innemen als ten aanzien van de wenselijkheid of noodzakelijkheid tot invoering van vakonderwijs in lichaamsoefeningen aan debiele kinderen. Wij geven er de voorkeur aan dat in principe de klasse-onderwijzer wordt belast met de zorg der lichaamsoefeningen, met de mogelijkheid tot aanstelling van vakleerkrachten indien de omstandigheden dit wenselijk of noodzakelijk maken, zoals reeds eerder werd gesteld met betrekking tot de scholen voor debiele kinderen.

Scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen

Op de 26 scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen krijgen 127 groepen les in lichaams-oefeningen; in totaal 255 lesuren, waarvan 37,3% gegeven wordt door vakleerkrachten. Zoals reeds eerder vermeld, vragen deze scholen voor het geven van lichaamsoefeningen een leerkracht met sportleiderskwaliteiten. De lichaamsoefeningen bieden op dit schooltype talrijke heilpedagogische mogelijkheden. Indien men de kans heeft een daartoe geschikte vakleerkracht aan te trekken, moet men dit naar onze mening niet nalaten.

Scholen voor regerings- en voogdijpupillen

Op de 23 scholen voor regerings- en voogdijpupillen ontvangen 101 groepen een totaal aantal lesuren van 205, waarvan 30,2% gegeven wordt door vakleerkrachten. Ook hier moet het naar onze mening wenselijk worden geacht dat voor dit schooltype een geschikte vakleerkracht wordt aangetrokken, indien zulks mogelijk is.

Scholen verbonden aan pedologische instituten

Op de 4 scholen, verbonden aan pedologische instituten, ontvangen 33 groepen les in lichaamsoefeningen, met een totaal van 56 lesuren, waarvan 75% gegeven wordt door vakleerkrachten. Wij kunnen de mening, dat het geven van lichaamsoefeningen op deze scholen in handen dient te zijn van een gespecialiseerde vakleerkracht, delen.

De statistiek (zie bijlagen 3 tot en met 12) wijst uit, dat zich ook met betrekking tot het vakonderwijs in lichaamsoefeningen aan de b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen het euvel voordoet, dat het onderwijs aan deze scholen voor vele vakleerkrachten een nevenbetrekking is, nl. 9,5 klokuur per leerkracht gemiddeld; bij het onderwijs aan zwakzinnige kinderen is het gemiddelde 6,7 klokuur per leerkracht.

Ook hier zal er naar gestreefd dienen te worden dat er totaal-betrekkingen worden gecreëerd.

Materiële voorzieningen

Ook dit jaar kwamen verschillende gymnastiek- en speellokalen tot stand en wel in totaal 16 gymnastieklokalen en 5 speellokalen.

Hieronder volgt een nadere specificatie:

Scholen voor	gymnastieklokalen	speellokalen	totaal
zwakzinnigen			
in rayon West	3	—	3
in rayon Zuid	7	2	9
in rayon Noordoost	2	2	4
niet-zwakzinnigen	12	4	16
	4	1	5
totaal-generaal	16	5	21

Verder kwam er nog een overdekt instructiebad tot stand, namelijk bij de neutraal-bijzondere school voor lichamenlijk gebrekkige kinderen te Utrecht, terwijl tenslotte nog enige bestaande lokaliteiten verbouwd werden tot redelijke gymnastiek- of speellokalen. Hieronder volgt een overzicht van het aantal wekelijkse lesuren in lichaamsoefeningen, dat gegeven wordt in een overdekte oefengelegenheid en bij gebrek aan zalen op de speelplaats.

Scholen voor zwakzinnigen

scholen voor	aantal groepen dat lichamelijke oefening ontvangt	lessen gegeven in lokalen	lessen gegeven op speelplaatsen
debielen			
in rayon West	753	1504	167
in rayon Zuid	626	957	271
in rayon Noordoost	538	1008	163
totaal debielen	1917	3469	601
imbecielen			
in rayon West	185	530	80
in rayon Zuid	149	402	74
in rayon Noordoost	164	487	109
totaal imbecielen	498	1419	263
totaal zwakzinnigen	2415	4888	864

Scholen voor niet-zwakzinnigen

scholen voor	aantal groepen dat lichamelijke oefening ontvangt	lessen gegeven in lokalen	lessen gegeven op speelplaatsen
doofstommen en slechthorenden	220	353	40
blinden en slechtzienden	92	187	—
pedologische instituten	33	56	—
epileptici	21	53	4
ziekelijken	92	145	38
regerings- en voogdijkinderen	101	188	17
z.m.o.k.	127	241	14
l.o.m.	417	658	65
t.b.c.	15	30	—
lichamelijk gebrekkigen	111	282	—
totaal niet-zwakzinnigen	1229	2193	178
totaal zwakzinnigen	2415	4888	864
totaal niet-zwakzinnigen	1229	2193	178
totaal-generaal	3644	7081	1042

Genoemde getallen zouden misschien de indruk kunnen wekken dat het tekort aan gymnastiek- en speellokalen niet zo groot meer is, daar $\pm 87\%$ van de lessen in een overdekte oefengelegenheid gegeven kan worden. Dit is echter niet het geval:

- a. veel van de bovengenoemde lessen worden gegeven in overdekte oefengelegenheden welke onvoldoende moeten worden genoemd (lege klaslokalen of te kleine lokaliteiten);
- b. er zijn nog veel groepen, die in het geheel geen behoorlijke oefengelegenheid hebben (geen overdekte oefengelegenheid, doch ook geen speelplaats welke aan redelijk te stellen eisen voldoet);
- c. lang niet alle lessen welke dezerzijds en ook van de zijde van de schoolleidingen wenselijk worden geacht, kunnen gegeven worden.

Zo zien we:

1. dat op de scholen voor debiele kinderen in de rayons West en Noordoost alle groepen slechts 2 wekelijkse lesuren van een overdekte oefengelegenheid gebruik kunnen maken, terwijl over het algemeen 3 à 4 wekelijkse lesuren per groep wenselijk worden geacht. In rayon Zuid is het tekort aan overdekte oefengelegenheid nog groter; in dit rayon is voor iedere groep slechts $1\frac{1}{2}$ lesuur per week beschikbaar;
2. dat op de scholen voor imbeciele kinderen alle groepen nog niet ten volle 3 wekelijkse lesuren van een overdekte oefengelegenheid gebruik kunnen maken, terwijl voor deze kinderen dagelijks een overdekte oefengelegenheid beschikbaar zou moeten zijn.
3. dat de groepen van de overige b.l.o.-schooltypen eveneens nog niet ten volle tweemaal per week van een gymnastiekzaal gebruik kunnen maken, terwijl men aan de meeste van deze schooltypen wekelijks 3 à 4 maal lichaams oefeningen zou willen geven. Vooral de situatie op de l.o.m.-scholen en scholen voor doofstomme en slechthorende kinderen is zeer slecht. Deze scholen hebben per groep gemiddeld slechts $1\frac{1}{2}$ lesuur wekelijks de beschikking over een gymnastiekzaal en heel vaak nog op zeer ongunstige tijden.

De eindconclusie moet dan ook luiden, dat er nog een groot tekort is aan overdekte oefengelegenheden.

Stimulering van het onderwijs in lichaams oefeningen

De leden van de inspectie stimuleerden het onderwijs in lichaams oefeningen door:

- a. tijdens de schoolbezoeken voorlichting te geven, de bijgewoonde lessen met de leerkrachten te bespreken, adviezen met betrekking tot de inrichting van de accommodaties voor lichaams oefeningen te verstrekken en zondig in voorkomende gevallen aanwijzingen met betrekking tot de leerplannen en lesroosters te geven. De waarnemend consulents in rayon West schrijft hierover in zijn jaarverslag o.a.: 'Een goed leerplan moet van veel belang worden geacht. Om deze reden werden dan ook verschillende verouderde of onvoldedige leerplannen met de hoofden der scholen besproken en werd in overweging gegeven tot verbetering of aanvulling over te gaan. Veelal ging dit gepaard met een personeelsbespreking, waarbij dan de gehele lichamelijke opvoeding van de betrokken school uitvoerig

werd besproken en de mogelijkheden tot verbetering bezien. Met betrekking tot de lesroosters werd gestreefd naar uitbreiding van het aantal wekelijkse lesuren per groep. Als minimum wordt nog steeds aangenomen 2 wekelijkse lesuren, alsmede het schoolzwemmen voor de daarvoor in aanmerking komende groepen. Over het algemeen kan gesteld worden dat daar waar men over de nodige oefengelegenheden beschikt, men wel genegen is tot uitbreiding over te gaan.

b. het organiseren van instructiedagen.

De consulent in rayon Zuid schrijft hierover in zijn jaarverslag: 'In rayon Zuid werden in 1963 in totaal 22 instructiedagen gegeven. Deze instructiedagen worden van tevoren aangekondigd, zodat de leerkrachten zich op het geven van hun les degelijk hebben kunnen voorbereiden.

Een instructiedag onderscheidt zich van een normaal schoolbezoek door:

1. het van tevoren aangekondigd zijn;
2. het laten geven van een les door zo mogelijk alle leerkrachten;
3. het geven van een demonstratieles, welke door alle leerkrachten wordt bijgewoond;
4. een personeelsvergadering na afloop van de schooltijd, waarop de geboden lessen uitvoerig worden besproken en de leerkrachten in de gelegenheid worden gesteld problemen inzake de lichamelijke opvoeding naar voren te brengen.

c. mede te werken aan herscholingscursussen.

Het volgen van herscholingscursussen voor het onderwijzend personeel wordt van groot belang geacht. Voor de leerkrachten worden deze cursussen het best georganiseerd in de vorm van 3-daagse conferenties, welke dan geheel gewijd zijn aan het vak lichaams oefeningen. De pedagogische centra zijn organisatorisch en financieel in staat deze 3-daagse conferenties mogelijk te maken en doen dan veelal een beroep op de leden van de inspectie lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs om op te treden als docent. Dezerzijds wordt de organisatie van dergelijke conferenties gestimuleerd. Zo werd door het R.-K. Pedagogisch Centrum te Bostel een 3-daagse conferentie georganiseerd waaraan werd deelgenomen door ongeveer 100 leerkrachten en waarbij de leden van de inspectie als docent optraden. Er werden plannen gemaakt om in 1964 meer van deze 3-daagse conferenties te houden.

Het zwemonderwijs

Het zwemonderwijs heeft dit jaar in het middelpunt van de belangstelling gestaan. Dit was het gevolg van de in het westen van het land opgeworpen vraag, of het geen aanbeveling zou verdienen het zwemonderwijs te verplaatsen naar de lagere klassen van de school. Omdat ten aanzien van het buitengewoon lager onderwijs hierop geen direct antwoord was te geven in verband met het ontbreken van het nodige feitenmateriaal, werd een enquête ingesteld

op alle b.l.o.-scholen die aan dit onderwijs deelnamen. Op grond van de verkregen inlichtingen was het mogelijk de onderstaande conclusies te trekken:

1. van het totale aantal scholen voor buitengewoon lager onderwijs wordt door 50,5% aan het zwemonderwijs deelgenomen;
2. van de totale bevolking van de scholen voor buitengewoon lager onderwijs wordt door 27% aan het zwemonderwijs deelgenomen;
3. ongeveer 75% van de leerlingen verlaat de school zonder zwemdiploma;
4. scholen welke gebruik maken van een overdekte inrichting behalen belangrijk betere resultaten;
5. de frequentie van de lessen is duidelijk van invloed op de behaalde resultaten.

Op de b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen, waar eenmaal per week les wordt gegeven, verlaat 73% van de aan deze zwemlessen deelnemende kinderen de school met een diploma. Is er één les per 14 dagen, dan bedraagt dit percentage 48. Op de scholen voor zwakzinnige kinderen zijn deze percentages respectievelijk 53 en 38.

De eindconclusie moet dan ook luiden, dat gestreefd moet worden naar:

- a. één zwemles per week in overdekte zwembaden;
- b. twee zwemlessen per week in open zwembaden;
- c. inschakeling van de middengroepen naast de eindgroepen;
- d. een aanzienlijke uitbreiding van het aantal overdekte zwembaden.

Schoolvaardigheidsproeven

Dezerzijds werd getracht het afleggen van schoolvaardigheidsproeven lichamelijke geoefendheid te bevorderen. Er werd naar gestreefd de deelname aan deze activiteit te doen plaats vinden tezamen met het gewoon lager onderwijs. Een isolement in de vorm van aparte b.l.o.-sportdagen komt ons om pedagogische redenen minder gewenst voor.

Het bovenstaande is echter alleen mogelijk voor die b.l.o.-schooltypen, waarvan de kinderen in staat zijn de normale proeven af te leggen die ook gelden voor het gewoon lager onderwijs. Hieronder vallen de scholen voor debiele kinderen, kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden, zeer moeilijk opvoedbare kinderen, slechthorende kinderen, regerings- en voedijpupillen en ziekelijke kinderen.

In plaatsen waar geen vaardigheidsproeven werden afgenomen in de vorm van algemene sportdagen, werd geadviseerd een eigen sportdag te organiseren.

Er zijn echter enige b.l.o.-schooltypen waarvan de kinderen niet in staat zijn de normale vaardigheidsproeven af te leggen, zoals de scholen voor imbeciele kinderen, lichamenlijk gebrekkige kinderen, slechtzindende en blinde kinderen. Op verschillende van deze scholen wordt getracht eigen vaardigheidsproeven samen te stellen, waarbij rekening gehouden wordt met de handicap van de kinderen.

Zo werd door het Koninklijk Instituut tot Onderwijs van Blinden te Huizen een grote inter-

nationale sportdag georganiseerd, waaraan de meeste Nederlandse scholen voor blinde kinderen deelnamen. Op de school voor imbecielen te Udenhout werden voor deze kinderen vaardigheidsproeven ontworpen, welke met succes werden afgelegd.

Een uitgebreide propagandacampagne werd eind 1963 voorbereid teneinde het afnemen van schoolvaardigheidsproeven lichamelijke geoeffendheid te bevorderen. Hierin werden ook als experiment de voor de scholen voor imbeciele leerlingen ontworpen proeven opgenomen.

bijlage 1

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op scholen voor zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

	rayon West	rayon Zuid	rayon Noordoost	totaal
soort van school: debielen				
1. aantal scholen	107	90	81	278
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	753	626	538	1917
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	1671	1228	1171	4070
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	375 = 22,4%	12 = 0,9%	107 = 9,1%	494 = 12,1%
5. aantal vakleerkrachten	37	2	16	55
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	7,6	4,5	5	6,8

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 2

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op scholen voor zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

	rayon West	rayon Zuid	rayon Noordoost	totaal
soort van school: imbecielen (scholen en afdelingen)				
1. aantal scholen	50	44	64	158
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	185	149	164	498
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	610	476	596	1682
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	15 = 2,5%	—	27 = 4,5%	42 = 2,5%
5. aantal vakleerkrachten	4	—	1	5
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	2,9	—	21,25	6,3

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 3

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor doofstommen en slechthorende kinderen

1. aantal scholen	29
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	220
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	393
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	231 = 58,7%
5. aantal vakleerkrachten	13
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	13,3

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klassleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 4

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor blinde en slechtzienende kinderen

1. aantal scholen	10
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	92
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	187
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	130 = 69,5%
5. aantal vakleerkrachten	5
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	19,5

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klassleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 5

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor lichamelijk gebrekkige kinderen

1. aantal scholen	20
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	111
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	282
4. aantal lesuren, dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	276 = 97,8%
5. aantal vakleerkrachten	21
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	9,9

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klassleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 6

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor kinderen lijdende aan tuberculose

1. aantal scholen	15	
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	15	
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	30	
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	—	(wordt gegeven op de paramedische afdeling)
5. aantal vakleerkrachten	—	
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	—	

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 7

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor ziekelijke kinderen

1. aantal scholen	17	
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	92	
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	183	
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	97 = 53%	
5. aantal vakleerkrachten	8	
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	9,1	

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 8

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op de b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor kinderen lijdende aan toevallen

1. aantal scholen	2	
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	21	
3. totaal aantal gegeven lessen lichaams oefeningen	57	
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	9 = 15,8%	
5. aantal vakleerkrachten	1	
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	6,75	

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 9

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen	
1. aantal scholen	26
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	127
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	255
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	95 = 37,3%
5. aantal vakleerkrachten	10
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	7,1

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 10

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor regerings- en voogdijkinderen	
1. aantal scholen	19
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	101
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	205
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	62 = 30,2%
5. aantal vakleerkrachten	5
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	9,3

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 11

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen verbonden aan pedologische instituten	
1. aantal scholen	4
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	33
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	56
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	42 = 75%
5. aantal vakleerkrachten	4
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	7,8

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 12

Het vakonderwijs lichaams oefeningen op b.l.o.-scholen voor niet-zwakzinnige kinderen naar de toestand per 1 september 1963

soort van school: scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden

1. aantal scholen	69
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	417
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	723
4. aantal lesuren dat wordt gegeven door een vakonderwijzer	205 = 28,3%
5. aantal vakleerkrachten	28
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	5,5

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

bijlage 13

Totaal overzicht van het vakonderwijs in lichaams oefeningen op alle b.l.o.-scholen naar de toestand per 1 september 1963

	scholen voor zwakzinnige kinderen	scholen voor niet- zwakzinnige kinderen	totaal b.l.o.
1. aantal scholen en afdelingen voor zwakzinnigen	436	211	647
2. aantal groepen dat lichaams oefeningen ontvangt	2415	1229	3644
3. totaal aantal gegeven lesuren lichaams oefeningen	5752	2371	8123
4. aantal lesuren dat gegeven wordt door een vakonderwijzer	536 = 9,3%	1147 = 48,3%	1683 = 20,7%
5. aantal vakleerkrachten	60	95	155
6. gemiddeld aantal klokuren per vakleerkracht	6,7	9,05	8,1

N.B. De schoolzwemlessen, gegeven door zweminstructeurs in aanwezigheid van klasseleerkrachten, zijn onder de telling sub 3 niet opgenomen.

IX. VERSLAG VAN DE BOUWKUNDIG HOOFDINSPECTEUR VAN HET LAGER ONDERWIJS

Afhandeling der bouwplannen

De bouwplannen die dit jaar werden afgehandeld, vormden een totaal van ca. 2200 lokalen. Evenals de voorgaande jaren kwam een belangrijk deel van deze objecten voorhands niet aan de uitvoering toe vanwege het uitblijven der rijksgoedkeuring.

Doordat er vaak geruime tijd verloopt tussen het tijdstip waarop de ramingen worden gemaakt en het tijdstip waarop tot aanbesteding kan worden overgegaan, is het onvermijdelijk dat de oorspronkelijke ramingen bij het voortdurend stijgend prijsniveau doorgaans en vaak in belangrijke mate worden overschreden.

De ingezonden ramingen worden dezerzijds steeds beoordeeld naar het huidig plaatselijk prijsniveau. Wanneer het zich laat aanzien dat het werk pas over geruime tijd tot uitvoering komt, b.v. na een jaar, kan een afzonderlijke post voor eventuele prijsstijgingen in de begroting opgenomen worden. Vervolgens wordt de aanbestedingsuitslag volgens de dan geldende prijzen beoordeeld.

De divergentie tussen het bouwvolumen, dat bij de jaarlijkse begroting van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen voor de scholenbouw beschikbaar wordt gesteld, en het bouwvolumen waarvoor uiteindelijk de rijksgoedkeuring wordt gegeven, d.w.z. het zgn. te verwerken volumem, nam ook dit jaar weer zodanig toe, dat een zeer groot aantal plannen op uitvoering wacht.

Hoe gevoelig de bouwcapaciteit is, blijkt wel uit de invloed die de bouw van de technische hogeschool te Enschede op andere objecten had. Van verschillende zijden uit Twente en omgeving kwamen berichten binnen, dat de bouw van in uitvoering zijnde scholen vertraging ondervond, doordat arbeidskrachten naar de bouw van de technische hogeschool gingen. Met betrekking tot de afgifte van urgentieverklaringen werd ook dit jaar weer het merkwaardige verschijnsel geconstateerd, dat het aantal lokalen dat een bepaalde school voor nieuwbouw stellig nodig heeft, is verdeeld over twee à drie op elkaar volgende jaarlijkse urgentielijsten, b.v. respectievelijk 2 + 2 + 2 lokalen voor een school van in totaal 6 lokalen.

Wanneer aldus na verloop van enkele jaren de urgentieverklaringen voor het complete gebouw bijeen zijn gegaard, kan met het plan van start worden gegaan.

Bij deze gang van zaken komt een aantal urgentieverklaringen d.w.z. een hoeveelheid 'gepland' bouwvolumem niet aan bod.

Een verklaring voor dit verschijnsel kan waarschijnlijk worden gevonden in de omstandigheid, dat van het aantal lokalen dat jaarlijks voor de urgentielijst door de inspecteur voorgedragen wordt, slechts een deel wordt toegewezen.

Aldus ziet deze zich voor de moeilijkheid geplaatst, het zijn inspectie toegewezen aantal lokalen zo goed mogelijk te verdelen. Dit is doorgaans niet een eenvoudige zaak. Voor hem staan nu twee wegen open: aan een aantal scholen maar een zeer gering quantum lokalen toewijzen, ook al kunnen deze daardoor niet tot een geheel afgewerkt plan komen, of het beschikbare aantal lokalen zodanig verdelen dat enkele scholen met hun plan kunnen starten, en andere b.v. één à twee jaren moeten wachten. Ook al mogen bij de eerstgenoemde wijze van verdeling de belanghebbenden verheugd zijn met een begin van inlossing ener onder alle voorbehoud gegeven belofte, efficiënt is een dergelijke verdeling niet, doordat op deze wijze uiteindelijk jaarlijks minder geheel afgewerkte plannen tot stand komen. Vooral bij bouwplannen die door bepaalde omstandigheden veel tijd van voorbereiding vergen, kan dit een bezwaar zijn, ondanks of mede door de tijd dat nog op de rijksgoedkeuring moet worden gewacht.

Krotopruiiming

Ongevier tien jaren geleden, toen men het einde van het woningtekort binnen afzienbare tijd verwachtte, werd op bescheiden voet een begin gemaakt met de vervanging van oude schoolgebouwen. Scholen die vóór de oorlog eigenlijk al aan vervanging toe waren, hadden gedurende de oorlogsjaren door achterstallig onderhoud zoveel geleden, dat zij rijp waren voor de sloop.

Andere – hoewel nog niet bouwvallig – waren zodanig verouderd van indeling en accommodatie, dat de hoge restauratiekosten niet in verhouding zouden staan tot een voldoende duurzaam resultaat.

De verwachting dat het woningtekort omstreeks 1960 wel ongeveer ingelopen zou zijn, bleek echter eind 1956 helaas maar al te zeer een fata morgana. De toenmalige minister van volkshuisvesting en bouwnijverheid zag zich zelfs genoodzaakt aan de woningbouw de hoogste prioriteit te verlenen.

Naast de beperking die de nieuw te bouwen scholen bij de bekende circulaire M.G. 57-11 d.d. 5 augustus 1957 werd opgelegd, werd de vervanging van oude scholen rigoureuus stopgezet. Genoemde minister stelde zich op het standpunt, dat de opruiming van oude schoolgebouwen niet eerder ter hand genomen zou kunnen worden dan de krotopruiiming bij de woningbouw. Dit beleid – op zich volkomen begrijpelijk omdat een goede volkshuisvesting van primair belang is – wekte in onderwijskringen grote teleurstelling.

Enkele jaren nadien kwam er weer enige hoop in deze trieste situatie, toen per inspectie voor de jaarlijkse urgentielijst tien lokalen voor vervanging konden worden voorgedragen. Voor het overgrote deel der inspecties betekende dit niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat, maar bovendien werden deze lokalen aan vele inspecties niet toegewezen. Het scholenbestand is in de onderscheiden inspecties namelijk van zeer verschillend gehalte. In de door oorlogsgeweld ernstig getroffen gebieden in het zuiden en midden van ons land

zijn vele oude scholen verwoest en allengs door nieuwe vervangen. Op het platteland, dat minder oorlogsschade geleden heeft, o.m. in de drie noordelijke provincies, komt nog een groot aantal schoolgebouwen voor die bouwtechnisch zeer slecht zijn en met alle wetten van schoolhygiëne spotten. Het wordt langzamerhand wel duidelijk dat met de vervanging van oude schoolgebouwen nog vele jaren gemoed zullen zijn.

Bij dit vooruitzicht werd dit jaar door het college van hoofdinspecteurs een aanvang gemaakt met de inventarisatie van het scholenbestand. Per hoofdinspectie wordt een lijst van te vervangen schoolgebouwen opgemaakt, aan de hand waarvan kan worden nagegaan welke objecten het meest dringend aan vervanging toe zijn, en of het daarvoor beschikbaar komende bouwvolumen op de meest juiste wijze wordt benut. Bij deze opzet zal echter rekening moeten worden gehouden met de omstandigheid, dat de beschikbare bouwcapaciteit door plaatselijke omstandigheden streeksgewijze kan verschillen.

Allereerst zullen de uitgesproken crepeergevallen moeten worden opgeruimd, daarna zullen successievelijk de overige slechte schoolgebouwen moeten volgen.

Het is duidelijk dat hier vergelijkenderwijs tewerk zal moeten worden gegaan. Het aantal crepeergevallen is zo groot en het beschikbare bouwvolumen zo klein, dat een vergelijkingskeuze voorlopig nog geen grote moeilijkheden zal opleveren.

Het laat zich aanzien dat schoolgebouwen waarvan de hoofdconstructie nog hecht is, nog enkele schoolgeneraties dienst zullen moeten doen, zodat het van belang is het onderhoud aan deze gebouwen niet achterstallig te laten worden.

Voor velen die bij het lager onderwijs betrokken zijn, is dit ongetwijfeld een zeer teleurstellend vooruitzicht.

Een categorie waar de situatie echter nog aanzienlijk minder hoopvol is, vormen de kleuterscholen. Waarschijnlijk niet naar aantal maar naar verhouding is de situatie bij deze scholen nog veel slechter. In vele gevallen heeft men hier slechts een dak boven het hoofd, d.w.z. een onderkomen, en huist men in de wonderlijkste lokaliteiten.

Systeembouw

Ook dit jaar werd weer met een aantal projecten in seriebouw volgens een zgn. arbeidsbesparend bouwsysteem gestart.

Daarnaast werd sporadisch een schoolgebouw in een bouwsysteem voorbereid of uitgevoerd, dus als individueel object, en wel vooral daar waar de rijksgoedkeuring voor de zgn. traditionele bouw jaren op zich zal laten wachten.

Dat de seriebouw in een door het departement van volkshuisvesting en bouwnijverheid als arbeidsbesparend aangemerkt bouwsysteem jaarlijks nog beperkt blijft tot hooguit een vijftal objecten, heeft twee belangrijke oorzaken.

Op de eerste plaats is het aantal bouwsystemen dat als arbeidsbesparend wordt aangemerkt, zeer beperkt. Enkele daarvan zijn eigenlijk alleen efficiënt bij etagebouw. Verder is het wel-slagen van een bouwsysteem in organisatorisch en economisch opzicht sterk afhankelijk van het desbetreffende bouwbedrijf.

Anderzijds is het meestal geen eenvoudige zaak, het voor seriebouw als minimum gestelde aantal van zes geheel aan elkaar identieke scholen tot één opdracht samen te voegen.

De oproep van het Informatiecentrum voor Scholenbouw te Rotterdam van enkele jaren geleden met betrekking tot het inzenden van bouwsystemen ten behoeve van de scholenbouw heeft – zoals overigens op grond van de ervaring met bouwsystemen voor de woningbouw te verwachten was – slechts een beperkt resultaat opgeleverd.

Het is stellig geen eenvoudige opgave een bouwstelsel te ontwerpen en uit te voeren dat de traditionele bouw in haar huidige naoorlogse vorm in bouwtechnisch kwalitatief opzicht gelijkwaardig is en dat bovendien duidelijke economische voordelen biedt bij ongeveer gelijke bouwpreis. Het gaat daarbij in hoofdzaak om de vervanging van de traditionele gemetselde muren en om de vermindering van de arbeid op de bouwplaats.

Ook bij rationeel opgezette traditionele bouwplannen wordt hiermede allengs meer rekening gehouden. Steeds meer wordt ook hier naar besparing op metsel- en stucadoorarbeid gestreefd, b.v. door toepassing van betonelementen, en naar besparing van het werk op de bouwplaats door het verwerken van zo veel mogelijk fabrieksmatig vervaardigde onderdelen. De seriebouw te Rotterdam, Utrecht en Enschede volgens het Muwi-bouwstelsel is naar mijn gevoelen in feite seriebouw volgens de traditionele bouwwijze in haar naoorlogse vorm, waarbij het accent ligt op rationele, in overleg met de aannemer vervaardigde bouwplannen en op een bekwaam organisatie bij de uitvoering.

Veel ontwerpen voor nieuwe bouwsystemen komen niet veel verder dan de tekening van een slechts betrekkelijk nieuwe constructie, die of duidelijk achterstaat bij de gangbare of qua productie-eisen onvoldoende doordacht is.

Een afzonderlijke groep vormen de houten schoolgebouwen, geschikt voor betrekkelijk kleine scholen in één bouwlaag (parterrebouw). Deze worden door een groot aantal firma's aan de markt gebracht en zijn overwegend bedoeld als noodschool.

Toch is ook een houten school van meer duurzame kwaliteit te bouwen. Het bezwaar blijft evenwel, dat de instandhouding betrekkelijk hoge onderhoudskosten vergt.

De brandveiligheid stelt ten aanzien van deze scholen bepaalde eisen betreffende de situering, terwijl de lichte constructie der scheidingswanden aan bepaalde voorwaarden moet voldoen teneinde de gehorigheid zo veel mogelijk te beperken. Naarmate er bouwplaten aan de markt komen die de houten buitenwanden kunnen vervangen, wordt het onderhoud vermindert. Ook een constructie bestaande uit een licht staalskelet met bouwplaten biedt voor de prefabricage van parterrescholen ongetwijfeld mogelijkheden. Bij uitvoering in zgn. permanente kwaliteit is de duurzame corrosiebescherming van het staalskelet een belangrijk punt.

De weerstand tegen deze beide lichte bouwwijzen berust behalve op voornoemde bezwaren, waaraan ongetwijfeld in belangrijke mate kan worden tegemoet gekomen, echter vaak op de kwalificatie 'barakkenbouw'.

Niet ten onrechte wanneer men ziet met welke nonchalance deze gebouwen vaak worden ontworpen, maar volkomen ten onrechte wanneer men ziet wat met deze gebouwen bij een zorgvuldige architectonische behandeling tot stand gebracht kan worden.

D. ONDERWIJZERSOPLEIDING

VERSLAG VAN DE HOOFDINSPECTEUR VAN HET KWEESCHOOLONDERWIJS

De pedagogische vorming

In dit jaarverslag zal bijzondere aandacht worden besteed aan de praktisch-pedagogische vorming van de kwekelingen. Hierover werd ook in vorige jaarverslagen meermalen gerapporteerd, echter meer speciaal in het verband met de theoretisch-pedagogische vorming. Thans zal nader worden ingegaan op de moeilijkheden die worden ondervonden bij de keuze van geschikte oefen- en hospiteerscholen, de wijze waarop in de gegeven omstandigheden de oefening in de praktijk van het lesgeven en het hospiteren worden georganiseerd, en de manier waarop de praktische gevormdheid op het einde van de tweede en de derde leerkring wordt onderzocht.

1. De keuze van de oefen- en hospiteerscholen

Bij de keuze van een oefen- of hospiteerschool moet in de eerste plaats rekening gehouden worden met de kwaliteit van het onderwijs van de desbetreffende school en in de tweede plaats met de ligging van de school ten opzichte van de kweekschool. De bijdrage die de oefen- en hospiteerscholen in de beroepsvorming van de onderwijzer kunnen geven, kan moeilijk overschat worden. Vandaar dat aan de inrichting en aan het personeel van deze scholen hoge eisen gesteld dienen te worden, want in feite staan deze scholen model voor de school van de toekomst. Dat alle lagere scholen reeds thans aan deze norm zouden kunnen voldoen, is uitgesloten. Wel mag als eis gesteld worden, dat zij een positieve instelling hebben t.a.v. de vernieuwing van het onderwijs. Daarom kunnen scholen die in dezen steeds een min of meer afwijzende houding hebben aangenomen, bezwaarlijk bij de praktische vorming van de toekomstige onderwijzers worden ingeschakeld: zij zouden een controverse oproepen tussen hun onderwijspraktijk en datgene wat hieromtrent op de kweekschool wordt onderwezen.

Dat ook de ligging van de praktijkschool ten opzichte van de kweekschool bij de keuze een rol moet spelen, is wel duidelijk. Als praktisch oefenterrein voor de kweekschool dient zij én voor de kwekelingen én voor de bezoekende docenten gemakkelijk en zonder veel tijdverlies bereikbaar te zijn.

Hoewel deze summere aanduiding van de problematiek rondom de keuze van de praktijk-scholen reeds het vermoeden kan oproepen, dat de directeuren van de kweekscholen vaak voor zeer moeilijke beslissingen worden geplaatst, zal een meer exacte analyse van de keuze-mogelijkheden dit nog kunnen verduidelijken.

De keuzemogelijkheid is uiteraard rechtstreeks afhankelijk van het aantal schoolklassen dat bij de praktische vorming ingeschakeld moet worden. Om dit bij benadering te kunnen bepalen, dient het volgende in acht genomen te worden.

Per oefenklas kunnen maximaal twee kwekelingen worden geplaatst: leerlingen van het eerste leerjaar van de tweede leerkring gedurende één schooltijd per week en leerlingen van het tweede leerjaar van de tweede leerkring gedurende twee schooltijden per week. Hospitanten van de derde leerkring hospiteren per week vijf schooltijden in tenminste twee typen en twee soorten van scholen. Gezien de aard van de hospiteerwerkzaamheden kan er moeilijk meer dan één hospitant per klas worden geplaatst.

Ook de oefen- en hospiteerscholen stellen terecht hun eisen bij het plaatsen van kwekelingen en hospitanten. In het algemeen is het voor de normale voortgang van het onderwijs niet wenselijk meer dan twee kwekelingen of meer dan één hospitant toe te laten.

Met inachtneming van het bovenstaande kan het minimum aantal oefen- en hospiteerscholen worden bepaald. Per 16 september van dit jaar telde de tweede leerkring van de kweekscholen 11 376 leerlingen. Op basis van de gedachte dat per klas twee kwekelingen geplaatst kunnen worden, waren voor de oefening in de praktijk van het lesgeven 5688 leerschoolklassen nodig. Op dezelfde datum telde de derde leerkring 3494 leerlingen. Volgens de voorschriften zijn zij verplicht hospiteerwerkzaamheden te verrichten in tenminste twee typen en twee soorten van scholen. Wanneer men hierbij een sluitend roulatiesysteem kan toepassen, is het theoretisch denkbaar dat in een bepaalde hospiteerklas in de loop van een schooljaar achtereenvolgens 4 hospitanten hun praktisch werk verrichten. Hiervoor zouden 873 hospiteerklassen nodig zijn. Dit aantal is echter zeker te laag. Vaak zal de hospitant niet slechts in één klas werken, maar zal hij een hospiteeropdracht vervullen die hem in meer en soms zelfs in alle klassen werk bezorgt. Dit geldt niet alleen voor de typen, maar evenzeer voor de soorten van hospiteerscholen. Hiermede rekening houdend kan men veilig stellen, dat bij de praktische vorming van de leerlingen van de tweede en derde leerkring minimaal 7000 praktijkklassen betrokken zijn.

Het is moeilijk aan te nemen dat een zo groot aantal praktijkklassen, gelegen op een niet te grote afstand van de kweekscholen, aan de boven gestelde kwaliteitsnorm kan voldoen. Zelfs wanneer een school in haar totaliteit als praktijkschool geschikt geacht kan worden, kunnen toch vaak één of meer leerkrachten niet bij de praktische vorming van de kwekelingen worden ingeschakeld, dit tengevolge van de volgende omstandigheden.

1. Niet alle leerkrachten zijn gesteld op de aanwezigheid van een kwekeling in hun klas. Zij zijn terecht of ten onrechte van mening, dat zij zich in het bijzijn van anderen niet ten volle aan hun werk kunnen geven.

2. Sommige leerkrachten missen de praktische onderwijservaring die nodig is om kweke-

lingen bij hun praktische vorming behulpzaam te kunnen zijn. Jaarlijks verlaten meer dan 4000 bevoegde leerkrachten de kweekscholen en doen hun intrede in de lagere scholen, ook in de oefen- en hospiteerscholen. In het algemeen worden aan deze beginners geen kweelingen toegewezen, tenzij de omstandigheden hiertoe dwingen. Hoewel het gelukkig tot de uitzonderingen behoort, komt het voor dat een hospitant werkzaam is bij een pasgeslaagde, niet volledig bevoegde leerkracht.

3. Ook de leerscholen hebben te kampen met personeelwisseling, en het zijn vaak juist de ervaren leerkrachten op wie een beroep wordt gedaan bij het vervullen van een meer verantwoordelijke functie in het onderwijs.

Het kan moeilijk enige verwondering wekken dat vele kweekscholen niet volledig slagen in de keuze van hun praktijkscholen. Zeer moeilijk is de keuze voor kweekscholen in kleine provincieplaatsen, maar eveneens in grotere steden waar drie of vier kweekscholen zijn gevestigd. Zelfs in zeer grote steden is de keuze niet altijd even gemakkelijk. Volgens bovenstaande berekening – per leerschoolklas twee kweelingen of één hospitant – waren in september van dit jaar in Amsterdam minimaal 600 praktijkklassen nodig.

Speciaal bij de keuze van de hospiteerscholen is de woonplaats van de hospitant wel eens doorslaggevend. Het komt namelijk voor dat de hospitant zelf in zijn woonplaats een keuze doet, waarbij de kweekschoolleiding zich kritiekloos aansluit. Hierbij waren afstanden van meer dan 100 km geen uitzondering. Bij de keuze van de praktijkscholen heeft ook de inspectie van het kweekschoolonderwijs een taak. Deze wordt in artikel 17.3 en in artikel 28.2 van het Kweekschoolbesluit als volgt omschreven: 'Indien naar het oordeel van de hoofdinspecteur een in deze opgaven voorkomende school niet in aanmerking komt voor het beoogde doel, geeft hij daarvan binnen een maand kennis aan de directeur. Deze school wordt alsdan door de directeur uit de opgave verwijderd en door een andere vervangen'. In zoverre dit samenhangt met de ligging van de praktijkschool is dit gemakkelijk vast te stellen en is in het verleden bij voorkomende gevallen, in overleg met de betrokken kweekscholen, een betere oplossing gezocht en ook gevonden. Ten aanzien van de kwaliteitsnorm waaraan de praktijkscholen behoren te voldoen, heeft de hoofdinspecteur van het kweekschoolonderwijs, na overleg met het college van hoofdinspecteurs van het lager onderwijs, de kweekscholen bij herhaling erop gewezen, dat hij met de keuze van de praktijkscholen akkoord kan gaan, wanneer in dezen vooraf jaarlijks overleg wordt gepleegd met de desbetreffende inspectie van het lager onderwijs.

2. De organisatie van de praktische oefening

Hoe ook de keuze van de praktijkscholen mag zijn en welke motieven daarbij van doorslaggevende betekenis zijn geweest, de organisatie van de praktische oefening, met name de spreiding van de kweelingen over de leer- en hospiteerscholen, de organisatie van het toezicht van de opvoedkundelaren en de overige vakdocenten en de regeling van de individuele lesopdrachten en hospiteertaken, dit alles wordt vaak met bewonderenswaardige vindingrijkheid en organisatietalent vóór de aanvang van het schooljaar tot in bijzonderheden geregeld.

Wanneer men hiervan kennisneemt, is het zonder meer duidelijk, dat iedere improvisatie op dit gedeelte van de beroepsvorming van de onderwijzer funest is.

Er werd steeds gewezen op de mogelijkheid van een zekere controverse tussen de didactische praktijk van de leer- en hospiteerscholen en de didactische theorie van de kweekscholen. Het is verre van denkbeeldig dat in deze gevallen de invloed van de praktijkscholen op de beroepsvorming van de kwekeling resulteert in een continuering van de traditionele didactiek.

Om dit gevaar zoveel mogelijk te voorkomen, organiseren sommige kweekscholen vrij regelmatig, soms zelfs eenmaal per maand, bijeenkomsten van het leerschoolpersoneel en de docenten van de kweekschool die bij de didactische vorming zijn betrokken. Op deze bijeenkomsten worden onderwerpen van algemeen didactische aard, of de didactiek van de afzonderlijke vakken door de desbetreffende docenten ingeleid. In deze gelukkige vorm van samenwerking ervaren de leerkrachten van de praktijkscholen, dat zij daadwerkelijk betrokken zijn bij de beroepsvorming van de onderwijzer. Dat deze vorm van samenwerking niet alleen van belang is voor de kweekschool, maar evenzeer voor de praktijkscholen, is wel evident.

3. Het praktijkexamen

Het oefenen in de praktijk van het lesgeven wordt tegen het einde van de tweede leerkring afgesloten met een praktijkexamen. Wanneer voor dit examen geen voldoende wordt behaald, kan de kandidaat nog vóór het theoretisch examen een praktijk-herexamen afleggen. Mocht ook dit herexamen niet voldoende worden gehonoreerd, dan mag hij, mits hij slaagt voor het theoretisch examen, voor een tweede en zonedig zelfs voor een derde keer een praktijk-herexamen afleggen. Gezien deze regeling kan men verwachten, dat afwijzen voor het praktijkexamen, na deze herkansingsmogelijkheden, tot de zeldzaamheden zal behoren. In 1963 werden 34 kandidaten bij het eerste praktijk-herexamen afgewezen. Bij het theoretisch examen werden 23 van hen niet toegelaten en daardoor van een volgend praktijk-herexamen uitgesloten. Van de overige 11 kandidaten slaagden er, na geïntensiveerde oefening in het lesgeven, bij het tweede herexamen 9 en bij het derde de overige 2.

Dat uiteindelijk alle kandidaten slagen voor het praktijkexamen, eventueel na één of meer herexamens, hangt ook samen met de aard van dit examen. Er kunnen door middel van dit examen, dat één jaar voor de voltooiing van de beroepsvorming wordt afgenomen, slechts enkele aspecten van de beroepsvorming worden onderzocht. Tijdens het praktijkexamen zijn de klasseonderwijzer, de gecommiteerde en de opvoedkundedocent aanwezig. Door hun aanwezigheid zijn alle mogelijke ordeproblemen reeds bij voorbaat geëlimineerd, te meer daar de leerlingen weten dat 'hun' kwekeling examen moet doen. De vier lesopdrachten en de keuze van de leer- en hulpmiddelen worden in overleg met de klasseonderwijzer vastgesteld. De gehele lessituatie is vooraf nauwkeurig bepaald en zij kan slechts doorkruist worden door vragen en opmerkingen van de leerlingen. Daar zij echter de situatie doorzien, komen zij niet gemakkelijk tot spontane vragen en opmerkingen waardoor de kwekeling eventueel in moeilijkheden zou kunnen geraken.

Ondanks het feit dat deze lessituatie weinig aan het toeval overlaat, geeft zij toch nog wel ruimte voor beoordeling van enkele belangrijke, fundamentele vaardigheden waarover

iedere onderwijzer dient te beschikken: zijn houding voor de klas, zijn taalbeheersing, de wijze waarop hij zijn vragen formuleert en op vragen van de leerlingen reageert. Verder is van belang de manier waarop hij de leer- en hulpmiddelen – die hij in de examenles moet gebruiken, hanteert, de wijze waarop hij het bord gebruikt en de leerlingen activeert. Dit alles is van veel belang om de vaardigheid van 'de praktijk van het lesgeven' te beoordelen, maar het geeft geen direct zicht op de complete beroepsvorming van de onderwijzer.

Indirect en min of meer intuïtief kan men vaak wel de potentiële geschiktheid van de kandidaat als onderwijzer beoordelen. Wanneer men rekening houdt met de boven omschreven examensituatie, lijkt dit ook de juiste beoordelingsnorm. Wanneer de kandidaat de indruk wekt dat hij straks, na ernstige en regelmatige lesvoorbereiding en onder deskundige leiding van het hoofd der school, zal uitgroeien tot een leerkracht die zijn werk vrij goed zal doen, mag hem bij dit examen de kwalificatie voldoende niet onthouden worden.

Zo gezien is het praktijkexamen eigenlijk prematuur. Dit blijkt ook wel hieruit, dat in de derde leerkring de helft van de schooltijd besteed wordt aan de verdere praktische vorming, welke afgesloten wordt met een examen in didactiek. Hierbij worden een grotere zelfstandigheid, persoonlijk inzicht en eigen initiatief van de kandidaat vereist, maar deze zeer wezenlijke aspecten van de beroepsvorming worden echter onderzocht, los van de praktische bedrevenheid van de kandidaat en los van de concrete situatie waarin zij dienen te functioneren. Voor een belangrijk gedeelte lijkt dit op droogzwemmen. Thans wordt de bekwaamheid van de kandidaat als onderwijzer op het einde van de tweede leerkring getoetst in de leerschool en zonder didactische theorie, terwijl de verdere gevormdheid op het einde van de derde leerkring alleen in een theoretisch examen wordt onderzocht. Het zou beter zijn het praktisch examen uit te stellen tot het einde van de derde leerkring, maar dit is vooralsnog onmogelijk, omdat het diploma dat aan het einde van de tweede leerkring te behalen is, onderwijsbevoegdheid verleent.

De zaakvakken en de wiskunde

Belangrijke nieuwe ontwikkelingen deden zich in het verslagjaar niet voor. Daar in voorgaande jaarverslagen veel aandacht aan deze vakken is besteed, wordt ditmaal volstaan met enkele korte opmerkingen.

De lerarenvoorziening in de vakken natuurkunde, wiskunde en biologie blijft zorgen geven. Het bevoegd gezag moet te vaak in voorkomende vacatures voorzien door de tijdelijke benoeming van onbevoegde leerkrachten, die óf nog lang moeten studeren óf helemaal niet tot verdere studie bereid zijn. Hoewel de inspectie blij is, dat er telkens weer onbevoegden gevonden worden die in de heersende nood willen helpen, moet toch van een zeer onbevredigende situatie gesproken worden.

Dank zij de invoering van de dispensatieformulieren zijn departement en inspectie althans in staat een duidelijk beleid te voeren ten aanzien van de onbevoegde, tijdelijk aangestelde leraren.

In de tweede leerkring blijft de integratie van de didactische vorming een punt van aanhoudende zorg. Veel meer dan thans het geval is zullen de drie aan de didactische vorming

werkende groepen (pedagogieklerearen, vakleraren en oefenschoolpersoneel) tot systematische samenwerking moeten komen. Mogelijk kunnen bij de inpassing van het kweekschool-onderwijs in de Wet op het voortgezet onderwijs nieuwe vormen worden gevonden waarin deze integratie beter dan thans tot haar recht kan komen.

De kennis van het Nederlandse culturele en maatschappelijke leven

Bij de invoering van dit vak heeft men hoog gemikt. Hoewel in wet en besluit geen algemene en bijzondere doeleinden worden omschreven, kan men zich uit de programma's voor de verschillende leerkringen en examens toch wel het beeld vormen dat de wetgever indertijd voor ogen moet hebben gestaan:

Een onderwijzer die beschikt over een brede kennis van onze huidige cultuur en maatschappij, waar nodig gefundeerd in de historie van de kunst en van het sociale leven. Een man, die onder de steeds veranderende oppervlakte van onze cultuur de geestelijke en maatschappelijke stromingen zou moeten herkennen die de beroeringen aan de oppervlakte veroorzaken. Deze kennis van het culturele en maatschappelijke leven zou geen schools vak mogen zijn. Kennisneming van actuele maatschappelijke en culturele verschijnselen door voordrachten van deskundigen, excursies, museumbezoek, lectuur en uitwerking van opdrachten en voorts de beoefening van zelf gekozen kunstvormen, zouden deze materie tot leven moeten brengen en de aanstaande onderwijzer tot een bewuste en midden in zijn tijd staande cultuurdrager moeten maken.

Voor de tot volwassenheid rijpende leerling van de derde leerkring werd om verdieping van de reeds bestudeerde stof gevraagd, terwijl praktische werkzaamheid in de jeugdbeweging hem ook met deze nauw aan het onderwijs grenzende sector van het maatschappelijk leven in aanraking zou brengen. De examens in dit vak zouden al evenmin schools afvragend moeten zijn, maar dienden de vorm van een gesprek te hebben, waarin de examinandus zijn vaardigheid in het meedenken over actuele maatschappelijke en culturele zaken zou moeten tonen. Het nieuwe vak was een regelrechte uitdaging voor het docentenkorps van de kweekscholen. Zou de op traditionele leerstof en onderwijsmethoden ingestelde onderwijswereld hier nu eens tonen over initiatief, visie en werkelijkheidszin te beschikken?

Wie op zo'n vraag een algemeen antwoord verwacht, gebaseerd op gemiddelde resultaten, moet natuurlijk bij voorbaat op kleurloze uitkomsten rekenen. Daarom zal hier de praktijk van het vak k.c.m.l. (kennis van het culturele en maatschappelijke leven), zoals die zich na 10 jaren presenteert, worden benaderd in een drietal schematisch getekende situaties, die elk voor zich typerend zijn voor de wijze waarop dit vak aan een aantal kweekscholen gegeven wordt.

In de eerste situatie is de k.c.m.l. gesplitst in twee nieuwe vakken: kunstgeschiedenis en maatschappijleer, die meestal geheel los van elkaar gedoceerd worden. Soms worden de lessen verzorgd door leraren die aan dezelfde school ook andere vakken geven. Dikwijls ook zijn aparte deskundigen van buitenaf aangetrokken: doctorandi in de kunstgeschiedenis, kunstenaars, sociologen, economen, meesters in de rechten, predikanten en dergelijke. Mogelijk zijn deze docenten over de eigenlijke bedoelingen van het vak indertijd wel goed

geïnformeerd, maar zij handelen er in elk geval niet naar. Zij komen hun voorgeschreven lessen geven; behandelen veelal een of ander leerboek en geven van tijd tot tijd een repetitie. Van excursies, museumbezoek, voordrachten van deskundigen, regelmatige discussies over actuele culturele, politieke of sociaal-economische gebeurtenissen is veelal geen sprake.

Wel wordt dikwijls één maal per jaar een werkweek georganiseerd, die in het schoolleven een eigen bestaan heeft en die in gesprekken al te gemakkelijk wordt gehanteerd als hét bewijs voor 'levend' lesgeven.

In deze, ten opzichte van de boven gestelde doeleinden vrij negatieve situatie, zijn de voorgeschreven scripties (werkstukken) voor de leerlingen dikwijls de enige aanleiding tot een min of meer zelfstandige benadering van een op maatschappelijk of esthetisch terrein liggend onderwerp.

Hoewel er – terecht – veel kritiek wordt geuit op de werkstukken in de thans gebruikelijke vorm, is de inspectie alleen al om deze reden geen voorstander van algehele afschaffing.

Ook in de tweede situatie ontbreken in het algemeen de in het kweekschoolbesluit genoemde directe contacten met cultuur en maatschappij, maar de betrokken docenten zijn zich dat goed bewust.

Door roosterkwesties en andere moeilijkheden zien zij weliswaar geen kans tot regelmatige museumbezoeken, excursies en dergelijke, maar binnen het raam van de hun voor ogen staande mogelijkheden doen zij wat zij kunnen. Zij vragen hun leerlingen bepaalde onderwerpen in dag- en weekbladen te volgen. Veelal is een abonnement op een actuele informatiegevend blad voor leerlingen verplicht. Sommige scholen zijn als school geabonneerd op diverse opiniebladen, die dan via leestafel of tijdschriftenrek een rol spelen bij de informatie van de leerlingen.

Besprekingen van filmische, sculpturale en schilderkundige hoogtepunten, de evenementen in de plaatselijke schouwburg en concertzaal, het werk van bepaalde architecten en stedenbouwkundigen, brengen de leerlingen voortdurend op kritische wijze in contact met het hedendaags cultureel gebeuren.

Lessen in deze sfeer gegeven leiden haast vanzelf tot regelmatige klassediscussies, waarin de leerlingen gedwongen zijn zelf een mening te vormen en die te verdedigen. Wel moet opgemerkt worden dat de discussietechniek van leerlingen en leraar vaak dringend om verbetering vraagt: men blijft te vaag, men noteert te weinig, men springt te veel van de hak op de tak, enz.

Vanzelfsprekend vraagt een dergelijke werkwijze om voortdurende vóór- en nazorg, waarbij het momentele en incidentele gebeuren in grote kaders geplaatst wordt. Waar het laatste ontbreekt, dreigt het vormend karakter van dit vak verloren te gaan in oppervlakkigheid en onsamenhangendheid. Een gevaar, dat in sommige kweekscholen niet denkbeeldig is.

In de derde situatie zijn de goede hoedanigheden van de vorige oplossing gecombineerd met een weldoordacht programma voor daadwerkelijke kennisneming van maatschappelijke en culturele verschijnselen. De schoolleiding heeft begrepen, dat het vak k.c.m.l. geen kansen krijgt als het in de lesrooster tussen andere vakken geklemd wordt. Het organiseren van een

forum van deskundigen, van bedrijfsbezoeken en dergelijke kan immers niet bij herhaling ten koste van andere lessen geschieden.

Daarom zijn de k.c.m.l.-lessen van een bepaalde klas bij elkaar geplaatst, bij voorkeur als laatste lessen op een niet te volle middag, zodat men bij het organiseren van bijzondere gebeurtenissen niet al te zeer aan de klok gebonden is. Bovendien wordt de k.c.m.l. aan verschillende parallelklassen zoveel mogelijk op dezelfde tijd gegeven, zodat gastsprekers niet herhaalde malen behoeven te komen en excursies met voldoende grote groepen kunnen worden gehouden. De laatste oplossing is uiteraard alleen maar mogelijk waar het vak door meer dan één leraar gegeven wordt.

In deze situatie zijn de leraren niet zozeer docenten, dan wel studieleiders, die het programma organiseren, discussies leiden, de vóór- en nazorg voor hun rekening nemen en dergelijke. Aan een aantal scholen wordt op deze wijze met succes gewerkt. Zij zijn het, die naar de mening van de inspectie, het doel dat de wetgever indertijd gesteld heeft, het dichtst benaderen.

Handenarbeid

Handenarbeid wordt gerangschikt onder de expressievakken. De leerlingen van de kweek-school dienen bij dit vak gelegenheid te krijgen zich op een persoonlijke wijze en in een eigen vorm te uiten. De taak van de docent zal onder meer moeten bestaan in het ontwikkelen van de creatieve functie en het leiding geven bij de verschillende vormen van expressie.

Deze leiding zal zodanig moeten zijn, dat de leerlingen in de gelegenheid gesteld worden een eigen weergave of uitwerking te geven.

In de praktijk blijkt, dat nog veel leraren deze vrijheid aan banden leggen door een te starre methodiek, die niet in de eerste plaats de vorming van de leerling op het oog heeft, doch het toekomstig resultaat van het examen.

Het examenresultaat is voor leerling en docent vanzelfsprekend een belangrijk aspect van de opleiding, doch een te sterk gerichte examentraining kan belemmerend werken voor de creativiteit van de leerlingen. Nog klemmender wordt deze zaak als deze training min of meer reeds in de eerste leerkring wordt geïntroduceerd. De technische prestatie krijgt dan veelal een zodanig zwaar accent, dat de handenarbeid als expressievak nauwelijks meer aan bod komt.

Een leraar, die op het niveau is blijven staan van de certijds door hem behaalde akte 1, zal als regel niet de geschikte docent zijn om de creatieve vorming van zijn leerlingen te bevorderen. Hemzelf ontbreekt veelal deze vorming en dit betekent, dat de vorming verschaalt tot de opleiding voor het examen met als uitsluitend doel een voldoende examenresultaat. Deze opmerking beoogt nogmaals de noodzaak te accentueren van het aanstellen van bevoegde leraren.

Hoewel het aantal bevoegde docenten toeneemt, zij het in een traag tempo, is de situatie nog niet geruststellend te noemen. Er zijn nog veel leraren die naast deze functie een volledige betrekking vervullen bij het lager onderwijs. Gevolg hiervan is, dat alle lesuren gepland moeten worden op de meest ongunstige uren van het lesrooster: na de middagschooltijden,

tussen de morgen- en de middagschooltijd en zelfs op zaterdagmiddag. Dat een dergelijke situatie niet bevorderlijk is voor het onderwijs behoeft geen betoog. De salarispositie van de handenarbeidleraar is oorzaak, dat voor bevoegden een volledige betrekking voor dit vak weinig aantrekkelijk is. Door deze situatie wordt soms het aantal uren verdeeld tussen verschillende leraren. Er zijn zelfs gevallen waarin op een betrekkelijk kleine school 3 of 4 leraren voor dit vak werkzaam zijn, hetgeen wel een bijzonder ongunstige invloed moet hebben op de continuïteit van het onderwijs.

Wat hierboven is opgemerkt over de handenarbeid in het algemeen is ook van toepassing voor de onderdelen.

Het onderdeel toegepaste handenarbeid kan zodanig worden opgevat, dat het beantwoordt aan het gestelde doel: de leerlingen inzicht en mogelijkheden te geven om de handenarbeid op functionele wijze toe te passen bij de andere vakken van de lagere school.

Ook hier is echter verschraving mogelijk bij een opleiding die als enig doel ziet, de leerlingen zover te brengen dat zij op het examen een voldoende werkstuk kunnen maken. Het didactisch verband met het desbetreffende vak is in dergelijke vakken nauwelijks aanwezig of ontbreekt geheel.

Geconstateerd kan worden dat soms te veel naar het ogenblikkelijk succes wordt gestreefd, waardoor het vak in het algemeen en dit onderdeel in het bijzonder devalueert tot een show, die geen achtergrond heeft en die van weinig waarde is voor de latere praktijk van het onderwijs.

In een vorig verslag is reeds gewezen op de onbevredigende situatie, dat het vak handenarbeid in tegenstelling met alle andere vakken de binding met de praktijk van de lagere school. Dit euvel zal niet verholpen kunnen worden voordat het vak handenarbeid een plaats krijgt bij de verplichte vakken van de lagere school. Een praktijk van handenarbeid is momenteel een uitzondering. Formeel is voor een dergelijke les geen plaats als het vak niet op de rooster vermeld staat, en alleen door de goodwill van de betrokken hoofden van scholen (en van de inspectie) zijn praktijklessen handenarbeid mogelijk.

Tekenen

Het aanstellen van bevoegde leraren blijft grote moeilijkheden geven, terwijl de vooruitzichten niet zodanig zijn dat in de naaste toekomst verbetering is te verwachten. De situatie is in veel opzichten gelijk aan die van het vak handenarbeid. Versnippering van het aantal beschikbare uren komt bij dit vak echter in mindere mate voor.

Veel docenten die bevoegd zijn voor het vak handenarbeid, zijn in het bezit van de akte tekenen i.o.

Door de salarispositie van de handenarbeidleraar heeft een weliswaar begrijpelijke, maar om onderwijskundige redenen minder aanvaardbare verschuiving plaats gevonden in de bezetting van de uren voor de vakken tekenen en handenarbeid. Veel bevoegde handenarbeidleraren zijn zodoende terwille van de salariëring onbevoegde tekenleraren geworden: zij geven meer uren in het vak waarvoor zij niet bevoegd zijn dan in het vak, waarvoor zij wel de bevoegdheid hebben.

Duidelijk is dat deze verschuiving voor het onderwijs in deze vakken niet bevorderlijk is. Voor handenarbeid heeft dit dikwijls de hierboven gesignaleerde versnippering tot gevolg en de introductie van de (meestal onbevoegde) leraar voor enkele lesuren.

In het verslag 1962 is reeds gewezen op de wenselijkheid de leraar die in het bezit is van de akte tekenen m.o.-A en het diploma voortgezette studie handenarbeid, uitsluitend voor de sector van deze expressievakken als volledig bevoegd te erkennen.

De sterk gewijzigde opvattingen over het vak tekenen geven dikwijls aanleiding tot moeilijkheden bij de praktijklessen. De didactiek van dit vak is geheel gewijzigd met als gevolg, dat op de lagere scholen waar men nog de oude methodiek volgt, geen aansluiting gevonden wordt.

Verheugend is in dit verband te constateren, dat door directies van enkele kweekscholen het initiatief genomen is voor het geven van 'vernieuwingscursussen', al of niet in c-cursusverband. Op een dergelijke cursus, die geleid werd door de betrokken docent, kan bij het personeel van de lagere school begrip gekweekt worden voor de nieuwe didactiek en de gewijzigde inzichten ten aanzien van dit vak.

Uit dergelijke contacten tussen de kweekschool en het personeel van de leerscholen kan een goed samenspel groeien tussen de theorie en de praktijk, waardoor de leerlingen gespaard worden voor de soms zeer hinderlijke controverse tussen deze beide aspecten.

Bij het onderdeel verklarend schetsen kunnen dezelfde opmerkingen gemaakt worden als bij het onderdeel toegepaste handenarbeid. Ook bij het vak tekenen functioneert het verklarend schetsen nog op veel scholen als een voorbereiding voor een examenonderdeel zonder meer en niet als voorbereiding voor de latere praktijk op de lagere school.

Het doel van dit onderdeel is, de leerlingen durf en vaardigheid bij te brengen, zodat zij bij hun lessen als een vanzelfsprekendheid gebruik maken van het zwarte bord. Uit deze tekeningen dient duidelijk te blijken, dat de illustraties de functie hebben de verbaal aangeboden lesstof te verduidelijken of te verlevendigen.

Uitgangspunt voor deze schetsen dient de les te zijn, waarbij de kandidaat zich moet realiseren welk object in het kader van zijn les naast de verbale ook een visuele uitbeelding noodzakelijk maakt.

Het is zonder meer voor de hand liggend dat primair de door de leerling zelf gegeven praktijklessen (die in een lesschema ook wat de illustraties betreft voorbereid zijn) het logisch aanknopingspunt voor dit onderdeel moeten zijn. De voorbereiding voor het onderdeel verklarend bordschetsen is op deze wijze opgevat, niet alleen de taak van de tekenleraar maar ook van de vakleraar en de leraar didactiek.

Schrijven

Op de meeste scholen wordt opzettelijk aandacht gegeven aan het persoonlijk handschrift van de leerlingen. De interpretatie van het woord 'persoonlijk' vertoont wel enige divergentie. Er zijn docenten die uitgaande van het handschrift van de leerling het schrift trachten te verbeteren, er zijn anderen, die een methodisch schrift aanleren en hierin voor het handschrift persoonlijke afwijkingen toestaan.

De taak van de schrijfleraar is een goed, duidelijk leesbaar en esthetisch verzorgd handschrift te ontwikkelen. Voor het latere beroep zal de leerling een gedegen schrijfvaardigheid moeten hebben in methodisch schrift.

In deze beide aspecten, die wel te onderscheiden maar niet te scheiden zijn, is de doelstelling van het schrijfonderwijs op de kweekschool samen te vatten.

Het is verheugend dat, blijkende ook uit de verslagen van de gecommiteerden, aan deze taak door de leraren de grootste zorg wordt besteed.

Behoudens enkele uitzonderingen zijn de leraren bevoegd voor dit vak. Het aantal uren per school maakt het noodzakelijk vakleerkrachten aan te trekken, die hiertoe gerecrueteerd worden uit het personeel van de lagere school. In de praktijk blijkt dat dit, gezien het gering aantal uren, geen grote bezwaren geeft wat de lestijden betreft. Deze docenten zijn uitstekend bekend met de praktijk van het onderwijs, wat met name voor dit praktijkvak een groot voordeel is. Het schrijfonderwijs begint in de 2e leerkring, terwijl voor de onderwijzer van dit vaardigheidsvak één uur per week beschikbaar is gesteld. Door de docenten wordt over het algemeen deze tijd van voorbereiding voor een vak, dat op de lagere school een belangrijke plaats inneemt, te kort gevonden.

Handwerken

In het handwerkonderwijs op de kweekscholen is enige beweging gekomen. Het examenprogramma wordt moderner geïnterpreteerd. De integratie van knippen en naaien wordt iets duidelijker. Zo wordt bij het te naaien voorwerp naast het zelf getekende patroon gebruik gemaakt van raderpatronen en gekochte patronen. Dit heeft een grotere verscheidenheid van werkstukken, die aangepast zijn aan deze tijd, tot gevolg. Toch is het wenselijk dat meer wordt gewerkt naar voorbeelden uit de modebladen.

Bij het breien en haken beperkt men zich niet meer tot het gebruik van breikatoen alleen. Ook garens als wol, raffia, plasticor e.d. worden meer en meer verwerkt.

Aan de didactiek van het handwerkonderwijs zal echter meer aandacht moeten worden besteed. Bij het eindexamen 2e leerkring komt tot uiting dat de toekomstige onderwijzers te theoretisch wordt opgeleid en getraind op enkele lessen. Met reële moeilijkheden zijn zij niet bekend. Slechts enkele leraressen worden in de gelegenheid gesteld met de leerlingen uit de 2e leerkring de lagere scholen te bezoeken voor de oefening in de praktijk van het lesgeven in het vak handwerken. Zal het handwerkonderwijs bij het lager onderwijs een betere naam krijgen, dan dienen de onderwijzeressen beter voorbereid de lagere school in te stappen. Nog steeds komt het voor dat leerlingen vanuit de 3e klas het staatsexamen nuttige handwerken afleggen. De nadelen van deze gang van zaken zijn:

1. dat in de 1e leerkring reeds wordt begonnen met het examenprogramma zodat de algemene vorming, waarvan de wet spreekt, niet tot zijn recht komt;
2. dat de keuzevakuren handwerken in de 2e leerkring worden gebruikt als extra uur voor examenkandidaten;
3. dat de leerlingen die in het bezit zijn van de akte nuttige handwerken, in de 4e klas de handwerklessen moeten blijven volgen.

Een leerplan wordt voor deze meisjes niet gemaakt, zodat er geen sprake is van serieus handwerkonderwijs in het laatste schooljaar. In deze onbevredigende situatie is pas verbetering te brengen wanneer het kweekschoolprogramma los gemaakt wordt van het staatsexamenprogramma. De inspectie wil haar erkentelijkheid uitspreken voor de wijze waarop de pedagogische centra de kweekschoolleeressen in de gelegenheid hebben gesteld samen de moeilijkheden betreffende het handwerkonderwijs te bespreken. Het resultaat van deze besprekingen is een voorstel tot wijziging van het programma eindexamen 2e leerkring, hetgeen aan de minister is toegezonden.

In de outillage van de handwerklokalen is veel verbetering gekomen. Men kan de beschikking hebben over 7 naaimachines waaronder enige elektrische en soms zig-zag-naaimachines. In de nieuw gebouwde scholen is een leslokaal ingericht als handwerklokaal, terwijl men zich in de oudere scholen moet behelpen in de bibliotheek en in het handenarbeid- of soms zelfs in het tekenlokaal. Vooral de laatste situatie is zeer bezwaarlijk.

In de te vervullen vacatures is op een enkele uitzondering na voorzien door de benoeming van volledig bevoegde leraressen. Wat de bevoegdheid zelf betreft geldt hetzelfde als in het jaarverslag 1962 reeds is opgemerkt.

Bouw en inrichting

De activiteit bij de bouw van nieuwe kweekscholen heeft ook dit jaar voortgang gevonden, terwijl een groot aantal bouwplannen in voorbereiding is. Op bijna alle scholen voldoet de outillage aan redelijk te stellen eisen; enkele scholen zijn niet in de gelegenheid hun leer- en hulpmiddelen uit te breiden wegens gebrek aan ruimte. Dit betreft meestal de vakken die een speciaal ingericht lokaal vereisen, zoals fysica, biologie, tekenen, handenarbeid en lichamelijke oefening.

In de 'oude' gebouwen geven de vaklokalen meestal problemen wat de outillage betreft, doordat bij deze vakken de gewijzigde didactische opvattingen consequenties hebben ten aanzien van de inrichting en van de leer- en hulpmiddelen.

E. VORMINGSWERK VOOR DE LEERP LICHTVRIJE JEUGD

Inleiding

Ontwikkelingen ten aanzien van het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd, waaronder de afkondiging van de Wet op het voortgezet onderwijs, waarin het vormingswerk een plaats kreeg als een der 'overige vormen van voortgezet onderwijs', leidden ook tot een wijziging in de positie van de inspectie. Maakte die voorheen deel uit van de afdeling Vormingsinstituten voor Leerplichtvrije Jeugd van het ministerie, in de loop van 1963 werd zij daarvan losgemaakt en toegevoegd aan het Rijksschooltoezicht. Deze scheiding tussen beleidsafdeling en inspectie heeft onder andere tot gevolg, dat thans voor het eerst vanwege de inspectie een aandeel in het Onderwijsverslag wordt geleverd. Hierin zullen enkele facetten van het vormingswerk naar voren worden gebracht.

Landelijke organisaties

Het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd geschiedt aan instituten, die op grond van voorwaarden in de Rijksregeling Subsiidiëring Vormingswerk Leerplichtvrije Jeugd verplicht zijn, aangesloten te zijn bij een van de drie landelijke organisaties die zich de bevordering van dit vormingswerk ten doel stellen, te weten de Nationale Stichting voor Mater Amabilis-scholen en andere instellingen voor partieel vormend onderwijs voor meisjes, het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd en de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor jonge arbeiders. De aard van het vormingswerk, de nog jonge historie ervan en de snelle groei, zowel inhoudelijk als in aantal instituten en cursisten, maken deze voorgeschreven binding aan een overkoepelend, (bege)leidend en stimulerend orgaan noodzakelijk.

Instituten voor meisjes

De vigerende subsidieregeling schrijft de meisjesinstituten voor, dat deze voor de uitvoering van het werk gebruik moeten maken van een gesubsidieerde inrichting voor nijverheids-onderwijs. Bij cursussen welke overdag worden gegeven, waaraan op enkele uitzonderingen na allen werkende meisjes deelnemen die daartoe van hun werkgever alle of een deel der cursussen in bedrijfstijd beschikbaar krijgen, is de binding aan het nijverheidsonderwijs

veelal oorzaak van diverse problemen. Ook bij de, gelukkig in overwegende mate, aanwezigere bereidheid zowel bij de directrices van de nijverheidsscholen als bij de leidsters van de vormingsinstituten om met elkaars wensen en mogelijkheden voor zover dat maar enigszins kan rekening te houden, blijven er bezwaren. De schoolsfeer wordt niet alleen door personen bepaald, ook door voorschriften, reglementen, leerplannen, lesroosters. Deze zijn normaliter afgestemd op meisjes die volledig dagonderwijs volgen. Het reeds werkende meisje, dat op jeugdige leeftijd aan het werk ging, voelt zich veelal in die schoolsfeer niet meer thuis. Programma en methoden van het vormingswerk zijn niet gericht op onderricht aan de meisjes, maar op hulp bij de persoonsvorming. Daarbij kan bij voorbeeld het inpassen van 'zorg voor de voeding, woning en kleding' in de beleevingswereld van het meisje een belangrijke rol spelen, maar het is dan in principe geen leervak. Voor docenten, gewend aan de gang van zaken in het onderwijs, is het vaak moeilijk in het vormingswerk mee te werken op een daaraan aangepaste wijze.

Voor cursusgroepen met meisjes die in hun vrije tijd 's avonds aan het vormingswerk deelnemen, levert de binding aan een huishoudschool minder problemen op.

Het is echter begrijpelijk dat instituten met dagcursussen in toenemende mate tot een zelfstandig bestaan trachten te geraken. Hoe die zelfstandigheid het beste gestalte kan krijgen, wordt in een aantal instituten bij wijze van experiment onderzocht. Beide organisaties met meisjesinstituten hebben voor dat experiment, dat door de overheid is goedgekeurd, in september 1959 begon en tot en met augustus 1965 zal lopen, vier instituten aangewezen.

Enkele daarvan kennen naast de daggroepen, die de hoofdmoot van het werk vormen, ook avondgroepen, die mede in het experiment zijn betrokken.

De acht instituten zijn:

- Mater Amabilisschool, Nijmegen (jongerencursus, daggroepen)
- Mater Amabilisschool, Beverwijk (jongerencursus, daggroepen)
- Mater Amabilisschool, Helmond (jongerencursus, daggroepen)
- Mater Amabilisschool Tilburg (oudere meisjes, dag- en avondgroepen)
- 'De Roggekamp', Almelo (daggroepen)
- 'De Zonnebloem', Nijmegen (dag- en avondgroepen)
- 'De Zonnebloem', Winterswijk (dag- en avondgroepen)
- 'De Zonnebloem', Zaandam (daggroepen)

Op grond van andere factoren dan een principiële scheiding (meestal vanwege ruimtegebrek op de huishoudschool ter plaatse) heeft ook een aantal andere instituten ontheffing van de binding met het nijverheidsonderwijs gekregen. Aan het eind van 1963 geldt dit voor de volgende instituten:

a. Van de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen:

- Mater Amabilisschool, Bommel
- Mater Amabilisschool, Tuitjenhorn
- Mater Amabilisschool, Volendam

- Dagcursussen Mater Amabilisschool, 's-Hertogenbosch
- Dagcursussen Mater Amabilisschool, Breda (tijdelijk)
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Almelo
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Amsterdam
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Breda
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Eindhoven
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, 's-Hertogenbosch
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Maastricht
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Oss
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Roosendaal
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Utrecht
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Valkenswaard
- Jongerencursus van de Mater Amabilisschool, Waalwijk

b. Van het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd:

- Zonnebloem-cursussen te Apeldoorn
- Zonnebloem-cursussen te Dordrecht
- meisjescursussen van de Fabrieksschool, Enschede
- meisjescursussen van de Stichting Vorming Bedrijfsjeugd Zuid-Limburg, te Geleen
- Zonnebloem-cursussen te Neede
- Zonnebloem-cursussen te Rotterdam

Instituten voor jongens

Deze hebben zich van meet af aan ontwikkeld als autonome instituten, waardoor zij de vormgeving aan het programma in groter vrijheid konden realiseren dan de instituten voor meisjes. Dit neemt niet weg dat er een vaste lijn te vinden is in de programmering, die door studie en begeleiding van de landelijke organisaties steeds duidelijker getrokken wordt. Daarbij is een driedeling in hoofdpunten algemeen aanvaard: de beschikbare tijd wordt, met plaatselijke mogelijkheden tot variatie, verdeeld over de programma-onderdelen lichamelijke vorming, handvaardigheid en maatschappelijke/culturele vorming.

Het aantal jongensinstituten neemt gestadig toe. Opvallend is, dat in de noordelijke provincies het aantal instituten ook naar verhouding nog klein is. De geringe bevolkingsconcentratie zal daarbij wel een rol spelen, maar ook lijkt er in het algemeen gesproken wat minder bereidheid te bestaan tot medewerking in de vorm van het afstaan van bedrijfstijd voor het volgen van een vormingscursus. Het goede voorbeeld dat een aantal grote industrieën er geeft, zal echter ongetwijfeld ook in dit landsdeel tot een duidelijke groei van het vormingswerk gaan leiden.

Huisvesting

De instituten voor jongens en de zelfstandig werkende instituten voor meisjes maken op enkele uitzonderingen na gebruik van een behuizing die niet voor het vormingswerk gebouwd is. Gezien de jonge historie en de onzekerheden met betrekking tot de ontwikkelingen

in het vormingswerk is het begrijpelijk, dat nieuwbouw nog slechts sporadisch voorkomt, hoewel dit ook mede een gevolg is van de beperkte financiële mogelijkheden. Vele instituten hebben daardoor genoeg moeten nemen met een huisvesting die in feite ontoereikend en soms zelfs bepaald ongeschikt is. Verbetering van de huisvesting zal in de komende jaren dan ook veel aandacht vragen. Daarbij zal er rekening mede gehouden moeten worden, dat vormingswerk zich afspeelt in een werk- en leefruimte die de cursisten ervaren als van hen zelf, die uitnodigt tot participatie aan programma en groepsleven, en waar het programma zich in een zinvolle samenhang kan afspelen.

Het meisjeswerk, dat een binding met het nijverheidsonderwijs heeft, ondervindt in situaties waar de huishoudschool matig of slecht gehuisvest is, daarvan uiteraard eveneens de nadelige gevolgen. Deze kunnen nog worden versterkt door een – wel begrijpelijke – neiging van sommige huishoudscholen, bij de indeling der lokalen in het jaarrooster eerst aan de klassen te denken die volledig dagonderwijs genieten.

Van de hierboven bedoelde meisjesinstituten heeft een vrij groot aantal de beschikking over een clublokaal en/of een administratieruimte. Het clublokaal is bestemd voor het huisvesten van het programmagedeelte dat niet door de huishoudschool wordt verzorgd; de administratieruimte is meestal tevens het vertrek waar de leidster de organisatie voorbereidt en cursisten individueel of in kleine groepjes kan ontvangen. Het is slechts in enkele gevallen mogelijk een leiderskamer binnen de huishoudschool te creëren, hoewel daaraan wel behoefte bestaat.

Een eigen, voor het vormingswerk gesticht gebouw, kent men thans nog slechts in:

Eindhoven, voor de jongerencursus van de Mater Amabilisschool

Waalwijk, voor de jongerencursus van de Mater Amabilisschool

Tuitjenhorn, voor de Mater Amabilisschool

Bergeyk, clubgebouw voor de Mater Amabilisschool

Boxmeer, clubgebouw voor de Mater Amabilisschool

Didam, clubgebouw voor de Mater Amabilisschool

Kaatsheuvel, clubgebouw voor de Mater Amabilisschool

Zaandam, instituut voor jongens- en meisjeswerk van het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd

Beverwijk, Katholieke Levensschool

Bladel, Katholieke Levensschool

Etten, Katholieke Levensschool

Kaatsheuvel, Katholieke Levensschool

Maastricht, Katholieke Levensschool

Uden, Katholieke Levensschool

Valkenswaard, Katholieke Levensschool

Zaandam, Katholieke Levensschool

Van de met deze gebouwen opgedane ervaringen wordt dankbaar gebruik gemaakt bij de voorbereiding van nieuwe bouwplannen, waarbij gebleken onvolkomenheden in de eerstgebouwde instituten vermeden kunnen worden.

Een aantal andere instituten heeft een reeds bestaand gebouw gekocht en aangepast aan de behoeften, en kan daardoor het werk redelijk of goed uitvoeren.

Vormingsprogramma's, methoden

De drie landelijke organisaties kennen elk hun eigen commissies, die zich beraden op de juiste programma's en de beste methoden om de gestelde doeleinden te bereiken. Uitwisseling van gedachten daaromtrent vindt zowel onderling plaats als b.v. met de inspectie van het vormingswerk. Wetenschappelijke begeleiding van dit studiewerk wordt zoveel mogelijk nagestreefd, en is b.v. gerealiseerd ten aanzien van de begeleiding van de acht 'experimenteerinstituten', reeds eerder in dit verslag genoemd. Daarbij wordt uiteraard ook aan andere facetten dan programma en methode aandacht gegeven.

De Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen stelde nieuwe richtlijnen op voor vormingsprogramma's, zowel voor jongerencursusgroepen als voor de avondgroepen voor oudere meisjes. Het overleg omtrent deze nieuwe richtlijnen duurt nog voort.

De Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen startte in 1963 met een 5-tal studiecommissies, die zich elk met een speciaal onderdeel van het programma bezig houden; in elke commissie hebben zowel enkele ervaren leiders als enkele specialisten en de wetenschappelijke medewerker van de organisatie zitting. Bovendien werkte men bij deze organisatie voort aan een experiment met een aangepast programma voor debiele jongens, waarbij in 1963 de nadruk viel op de methodisch-didactische benadering van de deelnemers.

Het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd stelde een werkgroep Mens en Maatschappij in, die materiaal en stof ontwerpt voor diverse onderwerpen die in dit programma-onderdeel aan de orde kunnen worden gesteld. Er ontstaan dan reeksen met aanwijzingen, bijbehorende visuele hulpmiddelen enz. per onderwerp. Behandeld of in bewerking zijn onderwerpen als mode, omgangsvormen, verkenning van de eigen omgeving, kostuumgeschiedenis, reclame en industriële vormgeving. Het aantal onderwerpen zal nog belangrijk worden uitgebreid.

Opleiding vormingsleid(st)ers

Tot nu toe bestaan er geen onderwijsinstituten die zich zelfstandig met de opleiding voor functies in het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd bezig houden. Wel heeft het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd de eigen opleiding ingebracht in een curatorium, gevormd door enkele sociale academies en het N.C.V.B. zelf, waarbij voor de uitvoering van de opleiding van deze academies gebruik wordt gemaakt. De studierichting 'cultureel werk' van de sociale academies zal wellicht in de toekomst de eigen opleiding van het N.C.V.B. vervangen. Een in-service training van aanvullend karakter en een aantal bijscholingscursussen zullen wel als eigen activiteiten op opleidingsgebied noodzakelijk blijven. De huidige opleiding duurt 2 jaar en 3 maanden met daarop aansluitend een cursus 'Mens en Maatschappij', en draagt een in-service karakter. Ze is verplicht gesteld voor alle leiders en leidsters in volledige dienst. Naast deze algemene opleiding organiseerde men dit jaar een drietal oriënteringsdagen voor nieuwe leiders en leidsters, de jaarlijkse leidersconferentie en

twee filmdagen, waarmee beoogd werd de film als vormingsmiddel dichter bij de leiding te brengen.

De nationale organisatie voor mater amabilisscholen heeft een jaarlijkse bijscholingscursus voor nieuwe leidsters van 20 dagen, een bijscholingscursus van 7 dagen voor hoofdleidsters van jongerencursussen en nog een aantal bijscholingscursussen van kortere duur voor degenen die het programma-onderdeel 'levensvragen' bij de jongerencursussen verzorgen en voor de opvoedkundedocenten bij de avondgroepen. Verder houdt men jaarlijks diverse studiedagen en studieweekends, meestal aan een speciaal onderwerp gewijd.

Het N.C.V.B. en Mater Amabilis kennen samen de Vakopleiding Verbale Expressie met een duur van twee jaren, een dag per twee weken.

De Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen heeft een voor alle leiders verplicht gestelde tweearige algemene leidersopleiding (in-service) van 30 dagen per jaar, en verder een applicatiecursus handvaardigheid en een cursus training in groepsrelaties. Er zijn vergevorderde plannen om de tweearige algemene opleiding in een driejarige om te zetten, waarbij ook het karakter van de cursus gewijzigd wordt: minder docerend dan wel toewerkend naar attitude-vorming en vaardigheidsontwikkeling.

Tijdschriften, publikaties

Ten behoeve van leiding en besturen geven het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd en de Nationale Stichting voor Mater Amabilisscholen maandbladen uit, respectievelijk 'Karakter' en 'Tijdschrift voor Mater Amabilisscholen' geheten. De Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen verzorgt een 'Dokumentatie vormingswerk arbeidende jeugd' met een achttal vaste rubrieken (de arbeidende jeugd - de levensschool algemeen - de levensschool inhoudelijk - de K.A.J. en V.K.A.J. - andere vormingsinstituten - overig vormingswerk - part-time beroepsopleiding - de overheid), alsmede een onregelmatig verschijnend informatiebulletin.

Op documentatiegebied heeft ook Mater Amabilis een reeks met rubrieken 'Algemeen', 'Het werkende meisje' en 'Methodiek en didactiek'.

Meer tot de besturen gericht is het 'Vademecum' dat het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd uitgeeft en regelmatig aanvult.

De problemen rond de verhouding tussen het vormingswerk en het leerlingwezen vonden dit jaar een neerslag in twee publikaties, te weten: 'Levensschool en leerlingwezen', uitgegeven door de Katholieke Levensscholen als (voorlopig) resultaat van een studiec commissie onder leiding van prof. dr. N. Perquin (januari 1963) en 'Vormen van Samenwerking', rapport van de Commissie Vormingswerk-Leerlingstelsel van het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd (maart 1963) welke commissie onder voorzitterschap stond van de heer G. C. M. Hardebeck.

Toezicht

Als gevolg van de in de inleiding geschetste wijziging in de positie van de rijksinspectie van het vormingswerk voor leerplichtvrije jeugd en tencinde een goede uitvoering aan het toe-

zicht te kunnen geven, werden drie inspecties ingesteld met als standplaatsen respectievelijk Amsterdam, Deventer en Tilburg. Deze decentralisatie vond in de loop van dit verslagjaar in principe plaats; huisvestingsproblemen verhinderden een realisatie ervan in 1963. De belangrijke rol die de drie landelijke organisaties spelen bij de begeleiding van de plaatselijke instituten en de vormgeving aan programmarichtlijnen, methodieken en verdere inhoudelijke en externe plaatsbepaling van het vormingswerk, brengt voor de rijksinspectie vele contacten met deze organisaties mee. Dit contact voltrekt zich in een groeiende mate van vertrouwen en openheid. Door dit inspelen op elkaar bij handhaving van eigen taak en verantwoordelijkheid wordt het vormingswerk naar de mening van de inspectie het beste gediend.

F. NIJVERHEIDSONDERWIJS

VERSLAGEN DER INSPECTEURS EN INSPECTRICES

I. LAGER TECHNISCH ONDERWIJS

Dagonderwijs

Hoewel er plaatselijk nog tekorten zijn aan schoolruimte zodat niet alle aangemelde jongens kunnen worden opgenomen, was - over het gehele land bezien - de afwijzing van leerlingen niet verontrustend meer. Verschillende - waaronder grote - scholen hebben door gebrek aan lokalen nog steeds een tweejarige cursus en andere werken nog met een - soms gedeeltelijk - uitgeschoven lesrooster om zoveel mogelijk leerlingen te kunnen plaatsen. Een aantal scholen is begonnen met de geleidelijke overschakeling naar een 3/4-jarige cursus. Verscheidene scholen maken nog gebruik van elders gehuurde lokalen.

Met het oog op het aanstaande arbeidsverbod voor 14-jarige jongens en de komende verlenging van de leerplicht werden maatregelen overwogen om een grotere stroom van leerlingen te kunnen opvangen, zowel bij het l.t.o. als bij het i.t.o. Op het einde van het verslagjaar was bekend, dat er slechts weinig voor het doel geschikte schoolruimte voor deze extra toeloop van leerlingen beschikbaar was. Bovendien was de beschikbare ruimte ongunstig gespreid, zodat uitbreiding van een aantal schoolgebouwen noodzakelijk zal blijken om de extra toeloop van leerlingen te kunnen opvangen.

Nog steeds deed het overdag gegeven aanvullend onderwijs, behorende bij het leerlingstelsel, een toenemend beroep op de lokalen in de lagere technische scholen.

Ca. 70% van de scholen heeft reeds de 5-daagse schoolweek ingevoerd. Hierbij hebben zich geen noemenswaardige moeilijkheden van onderwijskundige aard voorgedaan.

Tengevolge van de overspannen arbeidsmarkt is het verloop van leerlingen in sommige scholen nog steeds vrij groot. De toekomstige leerplichtverlenging zal hierin mogelijk aanmerkelijk verandering brengen.

Gebleken is dat na het algemeen eerste leerjaar de belangstelling voor de diverse vakrichtingen dikwijls geheel anders uitvalt dan men voorheen bij de bouw en inrichting van scholen mocht verwachten. De belangstelling van de leerlingen voor timmeren, elektrotechniek, autotechniek en schilderen blijft toenemen. Voor de metaalbewerking valt in verschillende scholen enige vermindering van belangstelling waar te nemen. De steeds in omvang en betekenis

The sewing machine is a very important tool in the garment industry. It is used to create a wide variety of clothing items, from simple blouses to complex suits. The machine consists of several parts, including the needle, foot, and presser, which work together to stitch fabric together. The operator must be able to adjust the tension and speed of the machine to achieve the desired results. The sewing machine is also used in the repair and alteration of clothing. It is a versatile and essential tool for anyone interested in fashion design or tailoring.

toenemende procesindustrie profiteert nog slechts weinig van abiturienten van de I.t.s. De toenemende invoering van andere activiteiten dan het bewerken van metaal in de vakrichting metaalbewerken en het streven naar een studierichting procesindustrie in sommige daarvoor gunstig gelegen scholen kan hierin verbetering brengen. De belangstelling voor de vakrichtingen metselen, textiel en schoenmaken nam aanmerkelijk af.

Op het gebied van handvaardigheid in het eerste leerjaar is in sommige scholen een belangrijke vooruitgang geboekt. Vele leraren die dit onderwijs verzorgen, worden er zich steeds meer van bewust dat deze handvaardigheid niet het begin van een opleiding in een vakrichting mag zijn. Het is verheugend te constateren dat dit onderwijs door de leerlingen wordt gewaardeerd. Met de voorlichting van de handvaardigheidsleraren is een begin gemaakt. De kerngroep voor onderwijsvernieuwing heeft met voorlichting en begeleiding voor alle vakken in het algemene eerste leerjaar goede vorderingen gemaakt. Er is echter op dit gebied nog veel te doen.

Het aantal scholen dat gebruik maakt van de mogelijkheid tot het geven van facultatieve lessen in culturele vorming neemt toe. Als uitgangspunt worden dikwijls activiteiten gekozen die kunnen dienen als introductie tot een verantwoorde vrijetijdsbesteding. Een van de oorzaken waarom deze facultatieve lessen moeilijk kunnen starten, is de afhankelijkheid van daarvoor geschikte leraren. Het geven van een verantwoorde inhoud aan een programma voor deze lessen blijkt soms niet eenvoudig te zijn.

Van de invoering van een a-afdeling voor de betere leerlingen, die minder praktijk en meer theorielessen ontvangen, wordt in toenemende mate gebruik gemaakt. Eveneens wordt meer gebruik gemaakt van de mogelijkheid de zwakkere leerlingen, die moeite hebben het normale tempo van de I.t.s. te volgen, in de zogenaamde c-afdeling op te vangen, waar vrijwel dezelfde leerstof op een aangepaste wijze wordt gegeven. De ervaring zal moeten leren of het niet beter is in de toekomst de leerlingen van de c-afdeling naar het i.t.o. te verwijzen, waar nog meer aandacht aan deze jongens kan worden besteed. Dit laatste heeft de aandacht van de studiecommissies, die hierover te zijner tijd zullen rapporteren.

De belangstelling voor elektronica en voor metingen in de studierichting elektrotechniek is belangrijk toegenomen. De metaalbewerking in deze vakrichting wordt geleidelijk steeds meer tot de gewenste proporties teruggebracht. Het onderwijs in de Engelse taal laat op vele plaatsen nog te wensen over. Het leren van woorden en het maken van thema's voert niet tot het gewenste resultaat. Het beluisteren van radio, opnamen van een geluidsband en van een grammofoonplaat brengt sneller naar een meer correcte uitspraak en vaardigheid in het spreken van deze taal. Een uitvoerig verslag hierover van de Raad van Europa kan in 1964 tegemoet worden gezien.

Voor het splitsen van klassen in kleinere groepen voor bijzondere activiteiten werden algemene regelen gesteld in verband met de gedaalde gemiddelde klasbezetting, de uitbreiding van de outillage, het tekort aan bevoegde leraren en de soms te ver doorgevoerde splitsingen in te kleine leerlinggroepen.

Vrijwel alle scholen zijn nu voorzien van een passende outillage. Door verandering van activiteiten in sommige vakrichtingen zijn ook de normlijsten voor de outillage aan verande-

ringen onderhevig. Deze veranderingen zijn mede een gevolg van de teruglopende gemiddelde klasbezetting. Aan enkele scholen wordt met faciliteiten van het ministerie in de experimentele vorm iets gedaan aan planmatig onderhoud van het machinepark. Door het T.N.O. te Delft zijn de resultaten hiervan onderzocht. Geconcludeerd mag worden, dat voortzetting van de experimenten aanbevelenswaardig is.

Individueel technisch onderwijs

In 1963 is het aantal i.t.o.-scholen, c.q. afdelingen, van 18 gekomen op 22. Het totale aantal leerlingen in het eerste leerjaar van de 3-jarige opleiding bedroeg 1396, het totale aantal i.t.o.-leerlingen 3410. Het verloop van het aantal leerlingen is betrekkelijk gering. De vakrichtingen in het i.t.o. zijn de hierna genoemde:

metaalbewerken	met 784 leerlingen
timmeren	met 623 leerlingen
schilderen	met 374 leerlingen
metselen	met 159 leerlingen
schoenmaken	met 41 leerlingen
meubel- en woningstoffering	met 19 leerlingen
vormen en gieten	met 14 leerlingen
	—
totaal	2014 leerlingen

Het aantal leerlingen bij de bouwvakken is derhalve nog aanmerkelijk groter dan bij de metaalbewerking, hetgeen gelet op de behoefte in de praktijk gunstig mag worden genoemd. De ijver van de leerlingen is in het algemeen groot, hetgeen mede te danken is aan de zorg voor een goede didactiek. Nu is de behoefte aan i.t.o. vrij groot en overal aanwezig. De spreiding over het gehele land laat tengevolge van gebrek aan bouwvolume nog zeer veel te wensen over. In de naaste toekomst zal een nieuw spreidingsplan worden opgesteld, waarbij rekening zal worden gehouden met een vrij groot aantal leerlingen dat tengevolge van het arbeidsverbod voor 14-jarigen en de komende leerplichtverlenging gedeeltelijk op het i.t.o. zal zijn aangewezen. Onder leiding van de werkkommissie K.T.O. werd in dit jaar een aanvang gemaakt met discussiebijeenkomsten op de scholen, waarbij vooral de didactische problemen van het i.t.o. aan de orde kwamen. Ten behoeve van oud-leerlingen van i.t.s.-en werden aan 10 scholen speciale cursussen verbonden voor een vervolgopleiding. Vele van deze leerlingen zijn opgenomen in het primaire leerlingstelsel.

Partieel dagonderwijs

Het verplichte onderwijs, behorende bij een leerovereenkomst, wordt steeds meer overdag gegeven in de lagere technische dagscholen en in enkele zelfstandige scholen voor partieel dagonderwijs. De concentratie van dit dagonderwijs in gunstig gelegen scholen - dit geldt in het bijzonder voor het onderwijs behorende bij het A-leerlingstel - is groeiende. In vele gevallen wordt nog de voorkeur gegeven aan semi-parttime onderwijs, waarbij

een gedeelte van dit onderwijs overdag en een gedeelte in de avond wordt gegeven. De daglessen worden door de leerlingen zeer regelmatig bezocht, hetgeen niet kan worden gezegd van het avondonderwijs. Er zijn maatregelen in voorbereiding om het toezicht op het partieel onderwijs over te dragen aan de inspectie van het leerlingstelsel, zodat het toezicht op de praktijkafdeling en op het daarbij behorende schoolonderwijs door dezelfde inspectie zal plaats vinden.

Avondonderwijs en cursussen

Het volledig avondonderwijs voor leerlingen met een leerovereenkomst is tengevolge van de toename van het partieel dagonderwijs sterk in omvang afgenomen. Het absentisme bij het avondonderwijs is vrij groot. Het streven naar meer homogene groepen, door concentratie van gelijksoortig onderwijs in daarvoor gunstig gelegen scholen als gevolg van een betere planning van de kant van de leerlingstelsels, heeft gunstige resultaten. Met uitzondering van de hierna te noemen cursussen zal ook het toezicht op het avondonderwijs in de naaste toekomst bij de inspectie van het leerlingstelsel worden ondergebracht.

In de duur van het schooljaar van de avondschole en de daaraan verbonden cursussen werd om organisatorische en administratieve redenen meer eenheid gebracht. De tot nog toe vrij algemeen gebruikte lessenverdeling over 4 lesavonden, elk van 3 lessen, gedurende 6 maanden per jaar, voldeed niet meer. Vermindering van het aantal lesavonden bleek gewenst. De toenemende voorkeur voor parttime en semi-parttime cursussen kan mede hieruit worden verklaard. De duur van het avondschooljaar werd ingaande 1 oktober van dit jaar gesteld op 8 maanden met tenminste 6 en ten hoogste 9 lessen per week, overeenkomende met 2 en 3 avonden, elk van 3 lessen. De overdag gegeven lessen blijven parallel lopen met die van de dagschool gedurende het gehele jaar.

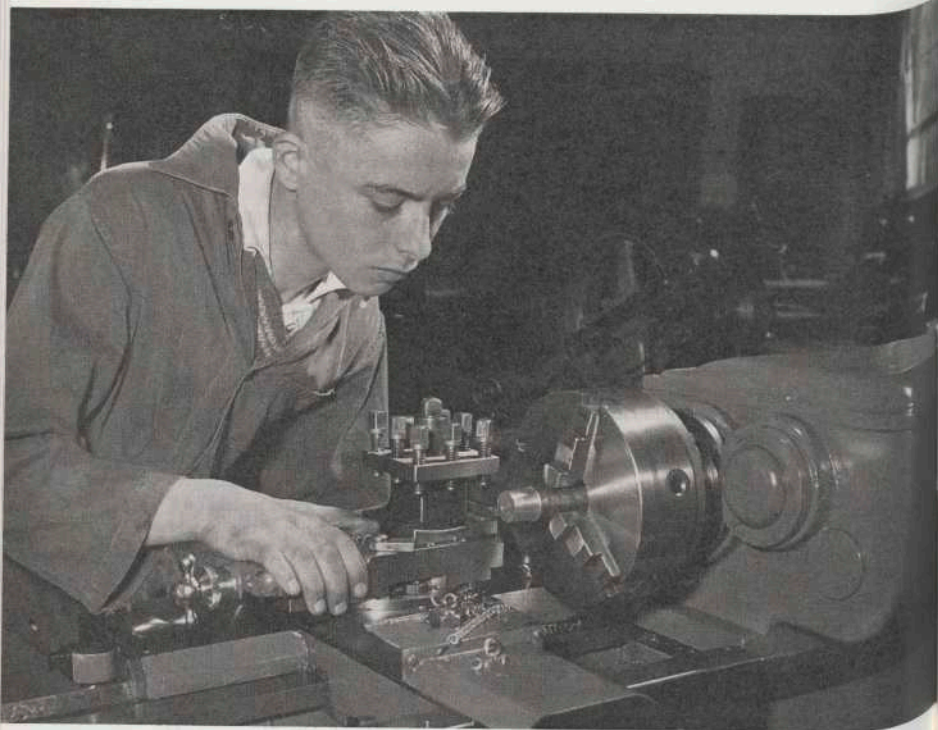
Waar voorheen met normaal 12 avondlessen per week meer tijd aan tekenen en/of praktische oefeningen kon worden besteed, wordt, door de vermindering van het aantal wekelijkse lessen, thans meer aandacht gegeven aan tekeningelezen en aan demonstratieve praktijk, wanneer dit laatste, met het oog op een minder brede opleiding in de praktijk van de leerovereenkomst, gewenst blijkt.

O.b.a.o.-cursussen

De belangstelling voor deze cursussen, die een algemene ontwikkeling ten doel hebben en toelating geven tot de lerarenopleiding, neemt af. Sommige cursussen werden daarom stopgezet. De examenresultaten zijn beneden de verwachting.

Lascursussen

Deze cursussen voorzien in een grote behoefte. De outillage hiervoor moest in verscheidene scholen worden uitgebreid. Landelijk bedroeg het aantal cursussen voor beginners en gevorderden, geplaatst onder toezicht van de N.V.L., 495, waaronder 380 cursussen voor booglassen en 115 voor autogeen lassen.

Die Drehmaschine ist ein Werkzeug, das zur Herstellung von Drehteilen verwendet wird. Sie besteht aus einem Spindel, einem Vorschubtrieb und einem Werkzeughalter. Die Drehmaschine wird in der Mechanik häufig eingesetzt, um zylindrische Bauteile zu fertigen.

Periodische Fertigung

Die periodische Fertigung ist ein Verfahren, bei dem die Bauteile in regelmäßigen Abständen gefertigt werden. Dies ermöglicht eine gleichmäßige Produktion und eine bessere Kontrolle der Qualität. Die periodische Fertigung wird häufig in der Serienfertigung eingesetzt.

II. LEERLINGWEZEN

Algemeen

Het aantal leerlingen met leerovereenkomst bleef in 1963 toenemen en wel van 62 186 tot 66 515 (opgave van het S.E.R.-rapport dat gebaseerd is op gegevens van het C.B.S.).

Landelijke organen

De ontwikkeling van methodische richtlijnen voor leermeesters en leerlingen maakte gestadig voortgang. Vooral enkele grote landelijke organen met veel leerprogramma's hebben veel tijd en moeite aan deze ontwikkeling besteed.

Daar de V.E.V. als een van de laatste landelijke organen nog volgens een onvoldoend aangepast systeem werkte, werden in dit jaar voorbereidingen getroffen om tot een nieuwe organisatievorm te komen; de reorganisatie van de opleiding in de Horeca-sector bereikte haar definitieve vorm.

Door contacten met de landelijke organen en het ministerie van economische zaken werden bevredigende oplossingen bereikt inzake de erkenning van de diploma's voortgezet leerlingstelsel bij de vakbekwaamheidsexamens.

Een aantal leerprogramma's werd aangepast aan de ontwikkelingen die zich in de techniek hadden voorgedaan.

De Stichting Vakopleiding Smecoma vond een passende behuizing te Baarn en verplaatste haar kantoor daarheen.

In de grafische sector werd het contact met het ministerie en de inspectie, alsmede de research in verband met de reorganisatie van de opleiding door de hiertoe ingestelde commissie, voortgezet.

De grote toename van het aantal examenkandidaten veroorzaakte in een aantal gevallen moeilijkheden bij het verkrijgen van lokaliteiten in de scholen voor het afnemen van de examens. Om dezelfde reden was het vaak ook moeilijk een voldoende aantal bekwame examinatoren uit het bedrijfsleven te krijgen.

Grote belangstelling voor de organisatie en voor de resultaten van de opleiding volgens het leerlingstelsel bleek wel uit het aantal bezoekers uit het buitenland.

Er werden voorbereidende besprekingen gehouden om de opleiding in de papierfabricage voor het gehele land met een eigen leerprogramma onder te brengen bij de Stichting Vakopleiding Procesindustrie.

Bij de vakopleiding voor het havenbedrijf in Amsterdam bleef het aantal leerlingen beneden de verwachtingen. Oorzaak hiervan was het ontbreken van een basisopleiding zoals Rotterdam die wel heeft.

Hoewel als algemeen en principieel uitgangspunt was vastgesteld dat de l.t.s. basisonderwijs geeft en de leerling in het bedrijf het eigenlijke beroep wordt geleerd, bleek meer en meer dat het basisonderwijs door het grote aantal beroepen en leerprogramma's in vele gevallen onvoldoende aansluiting geeft op de leerlingstelselopleiding. Meer polyvalente afdelingen aan de lagere technische scholen zouden dit althans voor een deel kunnen verhelpen.

De overspanning van de arbeidsmarkt werkte er toe mede, dat bepaalde bedrijfstakken vrijwel geen leerlingen met l.t.s.-getuigschrift konden aantrekken omdat het leerplan nog steeds te veel gericht is en de naam draagt van een toekomstige opleiding onder leerovereenkomst. Een ander aspect is, dat de leerlingen en hun ouders feitelijk te weinig beroepen kennen, vooral als deze zich binnen de fabrieksmuren of buiten hun gezichtskring afspeelen.

Parttime onderwijs

Er was een gunstige ontwikkeling en steeds meer bedrijven zagen het nut van het parttime onderwijs. In vele gevallen diende het semi-parttime onderwijs als overgangsfase.

Parttime en vormingswerk - experiment

Besprekingen werden met het ministerie gevoerd waarbij werd besloten onder auspiciën van de Katholieke Raad voor de Vakopleiding een drietal experimenten uit te voeren aan de parttime scholen te Amsterdam, Krommenie en Roermond met een vijftal vakrichtingen, teneinde na te gaan of het mogelijk is binnen het schoolonderwijs de visie en de methodieken van de levensschool in het aanvullend onderwijs onder te brengen. Het experiment zou wetenschappelijk worden begeleid door specialisten onder leiding van prof. dr. N. Perquin van de Utrechtse universiteit.

Regionale organen

De regionale organen in de provincies Gelderland, Overijssel en Utrecht werden in subsidieverband gebracht. Terzake vonden besprekingen met de inspectie plaats in verband met de huisvesting en de aanvang van de werkzaamheden.

Met de totstandkoming van deze drie regionale organen is de organisatie van het leerlingwezen in landelijke en regionale organen, althans administratief, voltooid.

Inspectie

Per 1 september 1963 werd de inspectie uitgebreid met een vijfde adjunct-inspecteur.

Tevens werd op de begroting van het ministerie voorzien in de aanstelling van nog vier inspecteurs in verband met het plan het toezicht op het parttime onderwijs en het avondschoolonderwijs op te dragen aan de inspectie leerlingwezen, zoals reeds door de minister aan de Tweede Kamer was toegezegd.

Vorbereidingen voor deze uitbreiding van de inspectie werden getroffen.

Nationale en internationale beroepenwedstrijden

Dit jaar werden voor het eerst nationale beroepenwedstrijden gehouden, die tevens golden als manifestatie van de activiteiten van de landelijke vakopleidingsorganen en veel belangstelling trokken.

Deze vakwedstrijden, welke door Prinses Beatrix werden bezocht, boden tevens de gelegenheid tot selectie van de kandidaten voor de te Dublin gehouden internationale beroepenwedstrijden.

Nederland nam voor de tweede maal deel aan de internationale beroepenwedstrijden en ook dit jaar met succes. De Nederlandse deelnemers behaalden twee gouden, twee zilveren en

twee bronzen medailles, respectievelijk voor banktimmeren en schilderen, banktimmeren en meubelmaken, en metselen en loodgieten.

III. UITGEBREID TECHNISCH ONDERWIJS

Het uitgebreid technisch onderwijs werd gegeven aan 48 dagscholen en 14 avondscholen. De dagscholen worden onderscheiden in 36 algemeen technische scholen en 12 vakscholen. Aan nagenoeg alle algemeen technische scholen zijn de afdelingen bouwkunde, werktuigbouwkunde en elektrotechniek verbonden. Minder voorkomend zijn de afdelingen wegen- en waterbouwkunde (6 scholen), fijn-mechanische techniek (2), autotechniek (2), elektronica (2) en chemische techniek (1).

De 12 vakscholen geven specialistische opleidingen in schildertechniek, grafische techniek, fototechniek, textieltechniek, goud- en zilversmeden, horlogemaken, voor het opticiensvak, voor fijn-instrumentmaken, voor de maalterij en bakkerij en voor het meubelmaken.

Het aantal ingeschreven leerlingen op de 36 algemeen technische scholen was ca. 13 000; op de 12 vakscholen ca. 2000.

Van het aantal afgestudeerden van de algemene scholen ging dit jaar 15% naar een h.t.s. ter voortzetting van de studie. De belangstelling voor de opleiding tot leraar bij het nijverheids- onderwijs was gering (4% der afgestudeerden).

Het aantal ingeschrevenen op de 14 avond-u.t.o.-scholen met 5-jarige cursus is nagenoeg constant gebleven; het totaal was ca. 3000.

In het verslagjaar waren 16 van de 48 scholen in definitieve gebouwen gehuisvest. De overige scholen komen voor een nieuw gebouw in aanmerking. In het verslagjaar waren reeds 5 schoolgebouwen in aanbouw.

IV. SCHOLEN VOOR DE DETAILHANDEL EN MIDDENSTANDS- ONDERWIJS

Scholen voor de detailhandel

De protestants-christelijke school voor de detailhandel te 's-Gravenhage ving in september 1963 met het onderwijs aan en maakte voor de scholen voor de detailhandel het twintigtal vol. De rooms-katholieke school te Eindhoven betrok een nieuw schoolgebouw; de protestants-christelijke school te Middelburg werd huisvesting in een nieuw semi-permanent gebouw in het vooruitzicht gesteld.

De belangstelling voor de mogelijkheden tot oprichting van detailhandelsscholen bleef onverminderd aanwezig. De plannen tot stichting van dergelijke scholen kregen voor de gemeenten Alkmaar en Amersfoort vaste vorm, evenals die voor een rooms-katholieke school te Rotterdam en voor de protestants-christelijke scholen te Hoogeveen en Vlaardingen. Pogingen het onderwijs aan de scholen voor de detailhandel in overeenstemming te brengen met het doel van deze scholen begonnen bij een aantal scholen begrip te vinden. De scholen die met hun onderwijs wat achteraan liepen, bleken het moeilijkst te beïnvloeden in de gewenste richting. De vrees door selectie bij de aanneming van leerlingen een school van geringer omvang te krijgen speelde eveneens een rol. Anderzijds vormt de opleiding voor

enkele minimumvakdiploma's voor verschillende ouders een aantrekkelijkheid, die het aantal leerlingen dat zich voor de school meldt, weliswaar opvoert, doch het onderwijs in ongunstige zin beïnvloedt.

Ondanks de uitspraak van de staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen, dat opleidingen voor vakdiploma's aan deze scholen niet thuishoren, blijven een aantal scholen opleidingen voor enkele grote branches aan al hun leerlingen geven, tevens omdat de werkgevers bij wie deze leerlingen zich na het eindexamen melden, wel kennis hebben van de minimum-diploma's, maar de betekenis van het bezit van een diploma van een vierjarige detailhandelsschool niet bevroeden. Wel wordt algemeen toegegeven dat deze werkgevers, na een afgestudeerde enige tijd in dienst te hebben gehad, ervaren dat het eindexamen van een school heel wat meer betekent dan het bezit van welk vakdiploma ook. Door toe te geven aan de drang naar het behalen van in de detailhandel algemeen bekende minimum-diploma's, werken bepaalde scholen het ontstaan van waardering voor het schooldiploma als zodanig tegen. Bij scholen die het onderwijs op enig niveau geven, dringt dit inzicht langzaam door.

Daarnaast staat een groep scholen die hun onderwijs vrij hebben weten te houden van minimum-opleidingen, hetgeen het niveau van het gegeven onderwijs duidelijk beïnvloedt.

Uit een en ander volgt, dat het onderwijs aan de scholen voor de detailhandel duidelijk niveauverschil laat zien. Een nadelige bijkomstigheid is, dat ervaringen met leerlingen van een bepaalde school gemakkelijk op het geheel van scholen voor de detailhandel worden geprojecteerd. Anderzijds worden leerlingen vaak voor het einde van hun schooltijd beoordeeld op grond van hun prestaties gedurende de stageperiode.

Uit de neiging tot opleiding voor vakdiploma's bij een aantal scholen werd voelbaar, dat het detailhandelsonderwijs aan de bestaande scholen geen duidelijk eindpunt vindt. Het diploma van de vierjarige opleiding geeft vrijstelling van het middenstandsexamen, doch de verplichting tot het behalen van de branchegerichte minimum-diploma's blijft voor de afgestudeerden van de scholen bestaan. Een dagopleiding die zowel vrijstelling van het middenstandsdiploma als van de vakdiploma's in de detailhandel zal geven, zou in dit opzicht een oplossing bieden. Bovendien bleek uit uitlatingen van besturen en directies van scholen die met de vierjarige dagopleiding enig niveau hebben weten te bereiken, dat bij de afgestudeerde leerlingen steeds meer behoefte bestond aan een verdere opleiding in de gekozen richting te volgen.

Plannen om naast de 'pseudo'-u.l.n.o.-opleiding aan de bestaande scholen een werkelijke u.l.n.o.-opleiding tot stand te brengen, stuiten vooralsnog op bezwaren van praktische aard. Een aanvraag tot subsidiëring van een werkelijke u.l.n.o.-opleiding voor de detailhandel, bedoeld als zelfstandige school naast een bestaande school met een 'pseudo'-u.l.n.o.-opleiding, werd ingediend.

Opleidingen gesubsidieerd op grond van de Interimregeling subsidiëring middenstandsonderwijs 1962

Het aantal avondopleidingen voor het diploma algemene handelskennis, onder subsidie-

verband gebracht, nam in beperkte mate toe, doordat werd opgezien tegen de verplichting de opleiding tweejarig te maken. Zolang het ministerie van economische zaken de eisen voor het examen niet heeft gewijzigd, gaf men veelal de voorkeur aan een eenjarige opleiding. De vrees dat een tweejarige opleiding minder leerlingen zou trekken, speelde daarbij eveneens een rol. De vakopleidingen voor de onderscheiden textielbrevetten werden in subsidieverband opgenomen, evenals opleidingen voor het vakdiploma banketbakkers. Het realiseren van deze opleidingen in subsidieverband eiste bij de opleidende instellingen enige aanpassing die soms zonder bezwaar, soms moeizaam of nog niet geheel kon worden tot stand gebracht.

V. OPLEIDINGEN TOT LERAAR BIJ HET LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

Reorganisatie opleiding

In het jaarverslag 1962 is duidelijk uiteengezet waarom de duur van de opleiding voor de praktijkakten met één jaar moest worden verlengd. De voornaamste reden is, dat het bedrijfsleven niet meer de gelegenheid biedt voor een brede en veelzijdige praktijkervaring zoals deze wordt verlangd bij de n.o.-aktenexamens. De cursus, die voorheen nagenoeg uitsluitend op de theoretische vorming was ingesteld, moest in de nieuwe situatie ook zo goed mogelijk de praktische vorming ter hand nemen. Dit was alleen mogelijk met een verlengde cursusduur. De voortgezette opleiding, die voorheen éénjarig was, werd uitgebreid met een tweede leerjaar. Voor de theoretische akten was de voortgezette opleiding reeds tweejarig.

Met ingang van de cursus 1963/64 werd dit nieuwe extra leerjaar ingevoerd. Deze uitbreiding omvatte echter niet een vermeerdering van het aantal praktijklessen zonder meer, maar heeft ook gevolgen voor de inhoud van de staatsexamens, zoals reeds aangekondigd in het onderwijsverslag 1962.

In het afsluitende leerjaar wordt voor de praktijkakten de aandacht geconcentreerd op de praktijklessen. In het nieuwe leerplan worden van de 12 gegeven lessen per week dan ook 8 lessen besteed aan praktijk.

Om hiervoor in de lessentabel van de afsluitende opleiding ruimte te kunnen vrijmaken moesten theoriegedeelten van de leerstof naar het nieuwe tweede leerjaar van de voortgezette opleiding worden verschoven. Het is begrijpelijk dat de op deze leerstof aansluitende examens op grond daarvan eveneens zouden worden verschoven en wel van het staatsexamen voor de akte naar het schoolexamen 3e gedeelte, aan het einde van het nieuwe tweede leerjaar van de voortgezette opleiding. Deze verschuiving betrof in hoofdzaak het tekenen en gedeelten van de materialen- en gereedschappenleer. Aan het einde van het nieuwe tweede leerjaar zou tevens een schoolexamen in het leervak praktijk moeten worden gedaan. Deze examens worden dus voor het eerst in 1964 afgenomen. Om een betere voorbereiding en selectie voor de aktenexamens te bereiken werd in het nieuwe examenreglement tevens de bepaling opgenomen, dat men voor dit praktijk-schoolexamen tenminste het cijfer 5 moet behalen om tot het afsluitende leerjaar te kunnen worden toegelaten. De inschakeling van het nieuwe

extra leerjaar hield tevens in, dat er geen afsluitende cursus 1963-1964 zou worden gegeven, zodat de aktenexamens in 1964 uitsluitend van belang zijn voor afgewezen examinandi van het examen 1963.

De dagopleiding in Rotterdam kwam met deze ontwikkeling in een moeilijke situatie. Het grote voordeel van de dagopleiding voor de praktijkakten was gelegen in de bijzondere aandacht die werd besteed aan het praktijkonderwijs, en in de samensmelting van het afsluitende leerjaar met het opleidingsjaar voor het pedagogisch getuigschrift. Door de reorganisatie van het leerplan van de avondscholen kwamen deze voordelen ten opzichte van de nieuwe avondopleiding voor een groot deel te vervallen. Immers, in de nieuwe avondopleiding worden in de afsluitende opleiding 8 lessen praktijk gegeven in plaats van 4. Voor de dagopleiding bedraagt dit aantal 12, hetgeen dus driemaal zoveel is als aan de avondopleiding vroeger werd gegeven. In de nieuwe situatie is dit slechts anderhalf maal zoveel. Bovendien was het de bedoeling de opleiding voor het pedagogisch getuigschrift aan de dagopleiding in Rotterdam reeds in 1963 los te koppelen en deze een zelfde vorm te geven als de parttime opleiding in Amsterdam, waardoor dus de leerlingen van de dagopleiding te Rotterdam om volledig bevoegd leraar te kunnen worden niet één, maar twee jaren dagonderwijs moesten volgen, indien zij althans tot de parttime dagopleiding, gezien de plaatsruimte, kunnen worden toegelaten. Zo niet, dan komen de leerlingen in een moeilijk parket, doordat zij na het behalen van de akte nog onbevoegd leraar zijn, en geen betrekking meer hebben in het bedrijfsleven. Als zij dus niet tot de parttime opleiding kunnen worden toegelaten, staan er slechts twee wegen open: ofwel een plaats als onbevoegd leraar bij het n.o., ofwel terug naar het bedrijfsleven.

Omdat het niet mogelijk bleek een parttime opleiding voor het pedagogisch getuigschrift te Rotterdam reeds in 1963 te realiseren conform de structuur van de opleiding te Amsterdam, besloot het bestuur voor de cursus 1963-1964 een opleidingsvorm voor de dagopleiding Rotterdam aan te houden, waarbij voor alle praktijkakten het nieuwe, tweede leerjaar V.O. II + het afsluitende leerjaar + het leerjaar voor het pedagogisch getuigschrift van de avondopleidingen, voor de dagopleiding in één leerjaar volledig dagonderwijs werden samengebracht.

Daarmede bleven de voordelen van een dagopleiding voor de cursus 1963-1964 gehandhaafd. Alleen bij de opleiding voor de akte N IV werden de pedagogieklessen niet meer gegeven, omdat het programma voor deze akte omvangrijk is en de negen leerlingen voor deze akte bij slagen voor het akte-examen in 1964 wel een plaats op de parttime opleiding voor het pedagogisch getuigschrift in 1964, hetzij in Amsterdam of eventueel ook in Rotterdam, kon worden gegarandeerd.

Werkgroep didaktiek

In 1957 is met goedkeuring van het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen een werkgroep voor didactisch onderzoek ingesteld, bestaande uit de directeur en de pedagogiekeren van de dagschool van het Nederlands Genootschap tot Opleiding van Leerkrachten voor het Nijverheidsonderwijs te Rotterdam.

De doelstelling van de werkgroep is de bestudering van de kennisoverdracht, zoals deze aan de scholen van het Nederlands Genootschap door de docenten aan de (volwassen) studerende geschiedt, en de bestudering van de kennisoverdracht door de leraren van het l.t.o. aan de jongens die dit onderwijs volgen. De pedagogiekleraren van de dagschool geven les aan de aanstaande leraren en bezoeken de lagere technische scholen tijdens het hospiteren van hun leerlingen. Daardoor zijn zij in staat de didactische problematiek ook van de praktische kant te benaderen.

In de afgelopen jaren heeft de werkgroep een aantal publikaties het licht doen zien, waarvan de voornaamste zijn:

1. 'De weg naar het leraarschap'. Een onderzoek naar de ontwikkelingsweg van een aantal aanstaande leraren bij het l.t.o. De studie omvat een onderzoek naar de leeftijd van de cursisten, de vooropleiding, de loopbaan en het inkomen, en wordt besloten met een samenvatting en conclusies.

2. 'Het hospiteren aan de dagschool'. Richtlijnen voor de aanstaande theorie- en praktijkleraren voor het lager technisch onderwijs bij hun bezoeken aan de oefenscholen, alsmede richtlijnen voor de mentoren.

3. 'Het observeren van leerlingen'. Een korte studie, in toepassing te brengen door de aanstaande leraren bij hun hospiteren aan de lagere technische scholen.

4. 'Didaktiek in kort bestek'. Een brochure in een oplage van 1500 exemplaren in het bijzonder ten behoeve van de docenten, verbonden aan de dag- en avondscholen van het eerder genoemde Nederlands Genootschap.

5. 'De praktische vorming tot leraar'. Een vervolg op de voorgaande, gedrukt in een oplage van 1000 exemplaren. Deze brochure is bestemd voor die leraren van het Nederlands Genootschap, die de voorbereiding tot het leraarschap in engere zin verzorgen door de lessen, die de aanstaande leraren inleiden tot de 'praktijk van het lesgeven' zelf.

6. 'Opleiding van leraren in internaatverband'. Een kort geschrift over de waarde van een internaatopleiding.

7. 'Enquête over de onderwijservaringen van oud-leerlingen van de dagschool'. Van 206 oud-leerlingen kwamen op 22 vragen 4532 antwoorden binnen, tezamen 750 pagina's getypte tekst. Daarin kwamen de volgende 5 onderwijsaspecten aan de orde: de introductie van de jonge leraar in de technische school, de inrichting van en de organisatie in de werkplaats, het lesgeven en de voorbereiding, didactische problemen en de opleiding aan de dagschool.

Enkele publikaties, geschreven in aansluiting op de arbeid van de werkgroep zijn:

Dr. J. Bijl, 'De pedagogische vorming van de leraar bij het lager technisch onderwijs'. (Paed. Studiën 1958, blz. 118.)

Dr. L. G. Brouwer, 'De dagschool voor de opleiding van leraren bij het lager technisch onderwijs'. (Paed. Studiën 1958, blz. 454.)

Dr. J. Bijl, 'Pedagogische arbeid voor het lager technisch onderwijs'. (Paed. Studiën 1959, blz. 95.)

Drs. J. H. N. Grandia, 'Het experimentele stadium van de opleiding van leraren voor het nijverheidsonderwijs'. (Paed. Studiën 1962, blz. 415.)

VI. MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS

Reorganisatie h.t.s.-opleiding

Na het gereedkomen van het rapport betreffende de reorganisatie van de h.t.s.-opleiding heeft de werkgroep van de V.H.T.S. vakcommissies ingesteld, waarin zitting hebben vertegenwoordigers van de besturen (bedrijfsleven), directeuren en leraren. De voorzitters van de vakcommissies zijn directeuren van de verschillende h.t.s.-en.

Deze vakcommissies hebben tot taak de bestaande leerplannen aan te passen aan de veranderde vooropleiding, en lessentabellen samen te stellen voor de overgangperiode, die aanvangt op het tijdstip waarop het voorbereidend jaar voor leerlingen met een vooropleiding mulo-B zal zijn ingevoerd.

In december zijn de vakcommissies met hun werkzaamheden gereedgekomen.

Toezicht

De inspectie van het middelbaar nijverheidsonderwijs is met ingang van 1 december 1963 uitgebreid met één inspecteur. Een aanvang is gemaakt met de reorganisatie van de inspectie. De organisatiebesprekingen hebben geleid tot het instellen van een landelijke inspectie welke gehuisvest is in één inspectiekantoor.

Commissie-1952 en Centrale Werkgroep

In verband met het instellen van een h.t.o.-werkgroep met betrekking tot de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs zullen de werkzaamheden van de Commissie-m.t.o. 1952 naar verwachting worden beëindigd; de Centrale Werkgroep zal wellicht worden omgezet in een nieuwe commissie met een gewijzigde instructie voor haar werkzaamheden.

Leraren

Het lerarentekort in de sectoren werktuigbouwkunde en elektrotechniek blijft groot. De aanstelling van h.t.s.'ers met voldoende praktijkervaring tot 'assistent met studiefaciliteiten' voor verdere studie aan de technische hogescholen geeft enige mogelijkheden voor de toekomst, doch zal het tekort niet kunnen wegwerken. Andere oplossingen voor het lerarentekort op de h.t.s.'en zijn in studie.

VII. ANDER MIDDELBAAR NIJVERHEIDSONDERWIJS

A. Middelbaar kunst- en kunstnijverheidsonderwijs

Sinds 1962 kan op 12 plaatsen in Nederland middelbaar kunst- en kunstnijverheidsonderwijs worden gevolgd. De spreiding is in deze tak van onderwijs sterker doorgevoerd dan oorspronkelijk de bedoeling was. Een nog verder gaande spreiding moet dan ook niet wenselijk worden geacht.

De huisvesting van de 12 opleidingsinstituten is in veel gevallen niet gunstig. Wel komt langzamerhand verbetering in deze situatie. In 1963 kon het nieuwe gebouw van de Akademie voor Beeldende Kunst en Kunstnijverheid te Arnhem, ontworpen door de architect G. Th.

Rietveld, worden betrokken, hetgeen het voor de directie van de opleiding mogelijk maakt nieuwe initiatieven te ontplooiën.

Onvoorziene omstandigheden voorbehouden, zal in 1964 het nieuwe gebouw voor Kunst en Industrie, ontworpen door architect A. C. Nicolai, worden voltooid, in 1966 gevolgd door de nieuwbouw voor het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs/Opleiding voor Tekeneren te Amsterdam, ontworpen door architect G. Th. Rietveld.

Plannen voor nieuwbouw van de Stadsakademie te Maastricht worden voorbereid; noodoplossingen voor de Akademie Minerva te Groningen en de Akademie voor Industriële Vormgeving te Eindhoven werden gezocht en deels gerealiseerd; voor de Middelbare Kunstnijverheidsschool te Leeuwarden kon geen verbetering worden gevonden. Slechts snelle nieuwbouw en restauratie van oudere bestaande gebouwen kan deze opleidingen de mogelijkheid geven, de gewenste vernieuwingen door te voeren.

Onderwijskundige problemen kwamen veelvuldig ter sprake; deze werden veelal behandeld tijdens de regelmatig gehouden vergaderingen van de Vereniging van Middelbare Kunst- en Kunstnijverheidsscholen. De definitieve vorm van het 'structuurplan' (invoging van het kunst- en kunstnijverheidsonderwijs binnen het kader van de Wet op het voortgezet onderwijs) kwam tot stand.

De Nederlandse Filmakademie (Filmvakschool) te Amsterdam, sinds 1962 gesubsidieerd ingevolge de Nijverheidsonderwijswet, ondervond nog veel moeilijkheden door gebrekkige huisvesting, geringe outillage en een nog niet volgroeid leerplan. Ondanks de serieuze leiding van bestuur en directie en de medewerking van het Filminstituut en de Bioscoopbond, moet hier nog veel werk worden verzet. Waarschijnlijk komen in 1964 voorstellen voor een uitbreiding van het leerplan en verbetering van de outillage tot stand. Voor de huisvesting is nog geen oplossing in zicht.

B. Opleiding tekenleraren

Aan de opleidingen voor tekenleraren (op dit ogenblik 3 in totaal) hebben weinig in het oog lopende veranderingen plaats gevonden.

In het vorige jaarverslag werd geconstateerd dat, mede in verband met de Wet op het voortgezet onderwijs, veranderingen in de in 1958 vernieuwde examenprogramma's zouden moeten worden nagestreefd. De gedachten gaan hierbij steeds meer uit naar een omzetting van de akte tekenen in een nieuwe gecombineerde akte tekenen/handvaardigheid, enigszins naar analogie van de opleiding tot 'Kunsterzicher' in West-Duitsland.

Voorstellen daartoe konden in 1963 nog niet gerealiseerd worden, maar zullen ongetwijfeld in 1964 tot stand komen.

Tot oplossing van het probleem van het grote tekort aan tekenleraren wordt verdere spreiding van het aantal opleidingen overwogen. Het is te verwachten dat in 1964 een opleiding m.o.-tekenen te Arnhem zal starten. Deze opleiding zal dan verbonden worden aan de Akademie voor Beeldende Kunst en Kunstnijverheid aldaar.

Over de opleidingen voor de nijverheidsonderwijsakten N IIA, N IIB en N XI vallen geen bijzonderheden mede te delen.

C. Cursussen voor voortgezet en hoger bouwkundonderricht en cursus kerkelijke architectuur

Dit jaar kon aan 40 gegadigden het diploma v.b.o. en aan 7 gegadigden het diploma h.b.o. worden uitgereikt.

Wederom werd, teneinde de differentiatie in de niveaus van de cursussen te verminderen, een zelfde eindproject van alle examenkandidaten verlangd. Deze projecten werden uiteindelijk centraal te Utrecht beoordeeld, waarbij leden van de Opleidingsraad van de Bond van Nederlandse Architecten als geëngageerden voor de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen optraden.

Diepgaand werd onderzocht, hoe een volwaardige zesjarige opleiding tot architect, met praktijkstage, tot stand zou kunnen komen. De besturen en directeuren van de cursussen kwamen vanaf januari regelmatig bijeen te Arnhem om zich hierop te bezinnen; de Opleidingsraad van de Bond van Nederlandse Architecten bestudeerde de mogelijkheden, het Bestuur van de Akademie van Bouwkunst te Amsterdam ontwikkelde een definitief leerplan, dat helaas in 1963 nog niet aan de praktijk kon worden getoetst. Mogelijk zal in 1964 hiermee worden gestart bij wijze van proef.

Aan de cursus voor Kerkelijke Architectuur te 's-Hertogenbosch kon in februari het diploma aan 4 cursisten worden uitgereikt; aan één kandidaat werd bovendien het 'charter' toegekend, daar het bestuur het gemaakte plan uitzonderlijk achtte. De positie van deze cursus is echter nog niet gestabiliseerd; de toekomst moet uitwijzen of de huidige organisatie en inrichting wel de meest juiste zijn.

VIII. SCHEEPVAART-, LUCHTVAART- EN VISSERIJONDERWIJS

Het tekort aan gediplomeerde koopvaardij-officieren

Gedurende het verslagjaar zijn bij de Nederlandse koopvaardij voor de opvarenden van de schepen gunstige arbeidsvoorwaarden van kracht geworden.

Het verloop van en het tekort aan koopvaardijofficieren werd hierdoor vanzelfsprekend gunstig beïnvloed.

Dit gold in het bijzonder voor de categorie stuurlieden en de verwachting kan dan ook worden uitgesproken, dat voor deze groep koopvaardij-officieren in 1964 het tekort zal zijn opgeheven.

Excursies en oefentochten

De leerlingen van de hogere zeevaartscholen maakten onder leiding van de betrokken leraren excursies naar scheepvaartmaatschappijen, scheepsbouw- en reparatiebedrijven, het Koninklijk Instituut voor de Scheepvaart en voor de Luchtvaart te Rotterdam, het planetarium te 's-Gravenhage, enz.

De directeuren, de leraren en een aantal leerlingen werden door enige scheepvaart- en scheepsbouwmaatschappijen in de gelegenheid gesteld tewaterlatingen van en proeftochten

met koopvaardij schepen mede te maken. Daardoor konden de leerlingen niet alleen de op school verworven kennis in de praktijk waarnemen, maar waren zij bovendien in de gelegenheid kennis te maken met het bedrijfsleven.

De leerkrachten werden ook dit jaar door enige scheepvaartmaatschappijen uitgenodigd gedurende de pinkster- en zomervakantie korte zeezeizen te maken; zij konden hierdoor op de hoogte blijven van de grote veranderingen die zich bij onze koopvaardij op de gebieden van navigatie, voortstuwing, automatisatie, enz., in een steeds sneller tempo voltrekken. Bovengenoemde activiteiten geven wel zeer duidelijk aan, dat alle bij het scheepvaartbedrijf betrokken partijen het grote nut van een goede samenwerking en verstandhouding tussen het bedrijfsleven en het nautisch onderwijs inzien.

Ook in de loop van dit verslagjaar maakten de leerlingen van de hogere zeevaartscholen en van de gemeentelijke school voor visserij en scheepvaart te IJmuiden de voor deze leerlingen zo buitengewoon nuttige oefentochten met het instructievaartuig 'Prinses Juliana' op de Waddenzee en het IJsselmeer.

Aan de nationale sloepenwedstrijden en de zeilwedstrijden, die ieder jaar door de besturen van respectievelijk het Algemeen Haags Comité en de Koninklijke Marine Jachtclub te Den Helder worden georganiseerd, namen roei- en zeilploegen van de nautische scholen deel.

Instructievaartuigen voor de hogere zeevaartscholen

De voorbereidingen van de bouw van één instructievaartuig waren zo ver gevorderd, dat het scheepsbouw bureau van de K.N.S.M. te Amsterdam, dat grote ervaring op het gebied van het bouwen van kleine zeeschepen bezit, voor het maken van een 'algemeen plan' kon worden ingeschakeld.

Bij het maken van dit plan werd zoveel mogelijk rekening gehouden met de voorstellen die uit het bedrijfsleven, de scheepvaartsinspectie, het zeevaartonderwijs, enz., naar voren werden gebracht.

Onbevoegde leerkrachten

Met voldoening kan geconstateerd worden dat de percentages onbevoegd gegeven lessen bij verschillende onderdelen van het nautisch onderwijs, zoals in onderstaande tabel duidelijk is waar te nemen, belangrijk kleiner zijn geworden.

opleidingen	percentage onbevoegd gegeven lessen		
	1961	1962	1963
hogere zeevaartscholen (m.n.o.)	41	39	37
scholen die opleiden voor het voorlopig diploma			
scheepswerktuigkundige (u.l.n.o.)	25	24	14
dagnijverheidsscholen voor de binnenvaart	19	19	21
visserijscholen	43	41	33
luchtvaartnijverheidsscholen	19	16	12

De resultaten van de examens voor de middelbare nautische N-akten waren met uitzondering van die voor de akte N XIII bevredigend te noemen. Het aantal akten dat dit jaar uitgereikt kon worden, bedroeg voor N XIII, N XV en N XVI respectievelijk één, drie en vier. De volgende tabel geeft een overzicht van de percentages onbevoegd gegeven lessen in de doelvakken aan de hogere zeevaartscholen over de jaren 1959 tot en met 1963.

middelbare nautische N akten	percentage onbevoegd gegeven lessen				
	1959	1960	1961	1962	1963
NXIII scheepswerktuigkunde	65,8	65,9	66	59	59
NXXV zeemanschap	15,6 (?)	37,9	38	34	34
NXXVI wis- en zeevaartkunde	34,5	37,6	38	32	29

In de bezetting van de hogere zeevaartscholen is de laatste jaren weinig verandering gekomen; alleen valt bij de opleiding voor stuurlieden een langzaam dalende en bij die voor scheepswerktuigkundigen een stijgende lijn waar te nemen.

Leerlingen hogere zeevaartscholen

ingeschreven leerlingen op:	1-1-1960	1-1-1961	1-1-1962	1-1-1963	31-12-1963
afdeling A.S.	307	264	271	282	281
afdeling B.S.	466	441	478	465	455
stuurmansleerlingen	773	705	749	747	736
afdeling A.M.	514	524	554	573	610
afdeling B.M.	408	404	362	376	384
leerlingen scheepswerktuigkundige	922	928	916	949	994

De volgende tabel geeft een overzicht van de eindexamenresultaten bij de hogere zeevaartscholen over een periode van vijf jaar.

Eindexamenresultaten hogere zeevaartscholen

uitgereikte getuigschriften in:	1959	1960	1961	1962	1963
afdeling A.S.	112	143	107	110	115
afdeling B.S.	184	181	179	194	191
afdeling A.M.	219	220	220	224	205
afdeling B.M.	163	133	142	126	150

Commissie herziening zeevaarddiploma's en werkgroep zeevaartonderwijs

Daar de Commissie herziening zeevaarddiploma's bij haar werkzaamheden geen rekening met de inmiddels aangenomen Wet op het voortgezet onderwijs had kunnen houden, is besloten in het kader van deze wet een werkgroep zeevaartonderwijs in te stellen, die o.a. tot taak zal krijgen de door de eerdergenoemde commissie verkregen resultaten in overeenstemming met de Wet op het voortgezet onderwijs te brengen en bovendien het zeevaartonderwijs aan de ontwikkeling van de techniek in het scheepvaartbedrijf aan te passen. Voorstellen betreffende de toekomstige structuur van het nautisch onderwijs zullen te gelegener tijd door de werkgroep zeevaartonderwijs worden ingediend.

Getuigschriften radarwaarnemer en radarnavigator

De opleidingen voor deze getuigschriften moeten vanzelfsprekend de ontwikkeling van de radarnavigatie op de voet blijven volgen.

In overleg met de inspecteur-generaal voor de scheepvaart, de voorzitter van de stuurlieden-examencommissie en het bedrijfsleven werd alles in het werk gesteld om het in de vorige alinea vermelde zo goed mogelijk te verwezenlijken.

Uit het aantal uitgereikte getuigschriften, dat in 1962 en in 1963 voor radarwaarnemer respectievelijk 713 en 1013 en voor radarnavigator 235 en 323 bedroeg, blijkt wel de grote belangstelling die bij de koopvaardij voor de radarnavigatie bestaat.

Teneinde alle gegadigden voor het diploma eerste stuurman grote handelsvaart, voor het verkrijgen waarvan o.a. het bezit van het getuigschrift radarnavigator verplicht is gesteld, de gelegenheid te kunnen geven een cursus voor dit getuigschrift te volgen, moest de hogere zeevaartschool te Vlissingen met een opleiding voor het getuigschrift radarnavigator worden uitgebreid.

Daar binnen enige jaren het verplicht stellen van het bezit van deze getuigschriften voor het verkrijgen van respectievelijk het diploma stuurman kleine handelsvaart/zeevisvaart en het bewijs van diensttijd om als gezagvoerder kleine handelsvaart/schipper zeevisvaart te mogen varen, verwacht kan worden, zal rekening moeten worden gehouden met uitbreiding van de radarwaarnemercursus te Delfzijl met een opleiding voor radarnavigator en het oprichten en in standhouden van dergelijke opleidingen voor de zeevisvaart in een van de vissersplaatsen.

Nieuwbouw en uitbreiding

Met de bouw van een nieuw schoolgebouw voor de hogere zeevaartschool voor scheepswerktuigkundigen te Amsterdam, waaraan al sinds 1950 een grote behoefte bestond, kon een begin worden gemaakt. Met de eerste fase van de verbouwing van de hogere zeevaartschool te Groningen kon worden begonnen.

Uitrusting

De uitrusting van de hogere en 'middelbare' zeevaartscholen is in het algemeen verouderd

en zal, zoals reeds in voorgaande onderwijsverslagen naar voren werd gebracht, zo spoedig mogelijk aan de eisen van de moderne tijd aangepast moeten worden.

In verband met de intrede van de automatisatie bij de koopvaardij zal er in de toekomst veel aandacht aan het onderwijs in de elektronica en de meet- en regeltechniek moeten worden besteed, hetgeen uiteraard het aanschaffen van een kostbare apparatuur met zich mede zal brengen.

Vele deskundigen uit het scheepvaartbedrijf en het zeevaartonderwijs zijn van mening, dat tengevolge van het invoeren van de automatisatie de bestaande verschillen in de opleidingen voor stuurman, scheepswerktuigkundige en radio-officier binnen enige jaren veel kleiner zullen worden en misschien wel geheel zullen verdwijnen.

Om het zeevaartonderwijs in de toekomst zo efficiënt mogelijk te kunnen geven, zal er naar gestreefd dienen te worden de opleidingen voor deze categorieën koopvaardij-officieren bij voorkeur in één gebouw onder te brengen.

Aanschaffingen, voorzieningen en uitbreidingen

De jaarlijkse aanschaffingen en vernieuwingen van leermiddelen, materialen, gereedschappen, enz. vonden vanzelfsprekend plaats.

De hogere zeevaartscholen waaraan opleidingen voor radio-officier zijn verbonden, kregen toestemming een elektronicatruiner voor het onderwijs aan de leerlingen van deze afdeling aan te schaffen.

Per 1 oktober 1963 werd de hogere zeevaartschool te Delfzijl met een cursus voor het diploma eerste stuurman grote handelsvaart uitgebreid.

Cursussen voor het voorlopig diploma scheepswerktuigkundige

De bezetting van de tweejarige dagcursussen, die aan uitgebreid technische of lagere technische scholen zijn verbonden, week weinig van die van voorgaande jaren af, terwijl bij de avondopleidingen de dalende tendens tot staan kwam. De resultaten van het onderwijs waren voor de dagopleidingen bevredigend, maar voor de avondopleidingen zeer pover te noemen. Het voorlopig diploma scheepswerktuigkundige werd door 195 leerlingen van de dag- en door 21 leerlingen van de avondopleidingen behaald.

Het nieuwe schoolgebouw voor de school voor scheepswerktuigkundigen en de uitgebreid technische school te Zwolle, dat in het begin van 1964 officieel zal worden geopend, kon in gebruik worden genomen.

Te Nijmegen vorderden de werkzaamheden voor de verbouwing en de uitbreiding van de bestaande school gestadig.

Bij deze opleidingen zal, in verband met de reeds genoemde ontwikkeling bij de scheepvaart, in de toekomst o.a. veel aandacht aan elektro- en machinemontage moeten worden besteed. Om dit te kunnen verwezenlijken zal de uitrusting van de scholen met de voor dit doel benodigde apparatuur moeten worden uitgebreid.

Visserijscholen

Met de bouw van de nieuwe school te Urk en de uitbreiding van het schoolgebouw te Katwijk kon een begin worden gemaakt.

Verwacht mag worden dat in de loop van 1964 deze nieuwbouw, waaraan sinds lange tijd grote behoefte bestond, ter beschikking van het visserij-onderwijs zal komen.

De dagreizen die de leerlingen van de visserijscholen te Katwijk en Scheveningen met het visserij-oeffenschip Zeearend hebben gemaakt, toonden duidelijk aan, dat voor een goede opleiding tot visser de verschillende visserijscholen tezamen over een of meer instructie-vaartuigen moeten kunnen beschikken.

Een door het gemeentebestuur van 's-Gravenhage ingestelde commissie visserij-oeffenschip, waarin o.a. de besturen van verschillende visserijscholen en de besturen van de werkgevers- en werknemersorganisaties uit de visserij zijn vertegenwoordigd, zal dit vraagstuk nader bezien en uitwerken.

Verschiedene instanties die direct of indirect bij de zeevisvaart zijn geïnteresseerd, maakten in onderling overleg een begin met het bestuderen van het reeds in het onderwijsverslag over 1962 vermelde probleem, namelijk op welke wijze de betaling van de studiekosten en de loonderving van studerende voor de diploma's stuurman en motordrijver zeevisvaart in de toekomst zal moeten plaatsvinden, nu deze studerende, in verband met de momenteel bij de visserij bestaande werkgelegenheid, niet meer, zoals dit tot heden het geval is geweest, tijdens hun studietijd in aanmerking voor uitkeringen volgens de Werkeloosheidswet kunnen komen.

Daar het voor het visserijbedrijf en voor de veiligheid ter zee van het allergegrootste belang is, dat er in de toekomst voldoende gediplomeerden zullen kunnen worden aangetrokken, zou het zeer te wensen zijn indien spoedig een bevredigende oplossing kon worden gevonden. In verband met de ongewisse toekomst van de zeevisvaart neemt in de vissersplaatsen, zoals Scheveningen, de bevolking een afwachtende houding tegenover dit bedrijf aan, hetgeen met zich mede brengt dat het aantrekken van jeugdige personen voor het beroep van visser moeilijk is en voorlopig ook zal blijven.

De bezetting van de tweejarige dagopleiding voor aspirantvisser veranderde nagenoeg niet. Ook dit jaar voldeed de bezetting van de visserijschool te Vlissingen niet aan de normen die in het Subsidievoorwaardenbesluit N.O. 1936 aan de gemiddelde en de minimum-bezetting zijn gesteld.

In de vissersplaatsen Volendam, gemeente Edam, en Goedereede, Stellendam bestond voor vissers die willen overschakelen van de binnen- naar de zeevisserij, belangstelling voor het oprichten van een bijscholingscursus, en in de twee laatstgenoemde gemeenten eveneens voor het oprichten en instandhouden van een tweejarige opleiding voor aanstaande vissers.

Binnenvaartonderwijs

Verscheidene gegadigden voor de dagnijverheidsscholen 'Oranje Nassau' moesten ook dit jaar wegens plaatsgebrek afgewezen worden.

Dit viel te meer op, daar door het in gebruik nemen van het nieuwe schoolgebouw te Delfzijl de capaciteit van deze scholen belangrijk was toegenomen.

Het was daarom verheugend dat toestemming voor de gunning van de bouw van een nieuwe dagnijverheidsschool met bijbehorend internaat te Rotterdam werd verkregen.

De voorbereidingen voor de nieuwbouw van de dagnijverheidsschool en internaat te Amsterdam zijn zó ver gevorderd, dat binnenkort een dergelijke toestemming voor deze school te verwachten is.

De staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen nam op 7 juni 1963 namens het bestuur van de Stichting Koninklijk Onderwijsfonds voor de Scheepvaart het derde en voorlopig het laatste in aanbouw zijnde instructievaartuig, het m.s. Prinses Christina, van A. Vuijk en Zonen's Scheepswerven N.V. over.

Dit instructievaartuig kon direct in het vaarschema van de dagnijverheidsscholen Oranje Nassau worden opgenomen.

Na het opstellen van de rivierdarsimulator in de dagnijverheidsschool Oranje Nassau te Rotterdam werd in januari 1963 met een opleiding voor radarnavigator bij de Rijn- en binnenvaart begonnen.

Deze opleiding, die in een grote behoefte voorziet, wordt in twee gedeelten gegeven en afgesloten met een examen onder rijkstoezicht, waarna een getuigschrift wordt uitgereikt. Voor de bijscholingscursussen voor het personeel van het baggerbedrijf bestond veel belangstelling, en verwacht mag worden dat in de toekomst deze belangstelling zal blijven bestaan.

Opleidingen voor matrozen

Evenals in voorgaande jaren was er ook dit jaar een groot tekort aan Nederlandse matrozen bij onze koopvaardij.

Voor het aantrekken van jeugdige aspirant-zeelieden zijn de matrozenopleidingen aan boord van de Pollux te Amsterdam en de Nederlander te Rotterdam van buitengewoon veel belang. Het valt te betreuren dat de bezetting van de Pollux (schoolgeld f 500,— per jaar) minder gunstig was dan die van de Nederlander (kosteloos).

Havenvakscholen

Te Amsterdam, waar tot op heden slechts één opleiding van voortgezet onderwijs voor havenwerkers bestond, werd de gevraagde subsidie voor de oprichting en de instandhouding van een havenvakschool voor leerplichtige jongens verleend.

Per 1 september 1963 kon met twee klassen, die aan de noordzijde van het IJ in een hulpgebouw werden ondergebracht, worden begonnen. Aangenomen mag worden dat, evenals in Rotterdam, de bevolking van deze school in de komende jaren belangrijk zal toenemen. Voor het geven van verantwoord onderwijs zal zo spoedig mogelijk met de bouw van een nieuwe school moeten worden begonnen.

Wegens uitbreiding van het aantal leerlingen werd de havenvakschool te Rotterdam met een dependance in het noordwesten van deze stad uitgebreid. Deze dependance, slechts bestemd voor leerlingen van de eerste klasse, voldeed aan de gestelde verwachtingen.

Luchtvaartnijverheidsscholen

De Anthony Fokkerschool te 's-Gravenhage was bijna geheel bezet, dit in tegenstelling tot die van de opleidingen voor vliegtuigmonteur en voor vliegtuigelektronisch monteur, die aan de technische school te Hoofddorp zijn verbonden. De bezetting van laatstgenoemde opleidingen werd namelijk nadelig beïnvloed door de minder goede gang van zaken bij onze grootste luchtvaartmaatschappij. De eindexamenresultaten van beide scholen waren bevredigend, terwijl het verheugend was dat alle geslaagde leerlingen direct in de bedrijven konden worden opgenomen.

IX. NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

Algemene pedagogisch-didactische aspecten

In de jaarverslagen over de voorafgaande perioden is melding gemaakt van een toenemende belangstelling van de zijde van besturen en docenten die bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes zijn betrokken, voor de pedagogische betekenis van het onderwijs.

Deze tendens werd in 1963 opnieuw zichtbaar in tal van activiteiten binnen de onderscheiden scholen, in het overleg van scholen onderling, in het werk van besturen- en docentenorganisaties alsmede in het werk van de Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het n.o. voor meisjes (Commissie Ten Have) en van de pedagogische centra.

Voor wat de primaire opleiding betreft kan worden vermeld, dat proeven zijn en worden genomen met leerstof en didactiek voor de naaldvakken, de zorg voor de voeding, eenvoudige natuurkunde en de zgn. a.v.o.-vakken. Eveneens wordt geëxperimenteerd met zowel interne als externe differentiatie van leerlingen.

In de assistente-opleidingen wordt geëxperimenteerd met leerstof en onderwijsmethoden voor natuur- en scheikunde, Nederlands, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.

Over een experiment omtrent het onderwijzen van het vak 'zorg voor de voeding' in de vormingsklas verscheen een zeer belangwekkend verslag van de Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend nijverheidsonderwijs voor meisjes. Geconstateerd mag worden dat telkens weer wordt nagegaan, welke didactiek de moderne jeugd aanspreekt.

Leerlingen

De belangstelling voor de vervolgoopleidingen neemt bij ouders en leerlingen in vergelijking met vroeger jaren gestadig toe. De verscheidenheid van opleidingen, gericht op verzorgende en dienstverlenende beroepen, werkt dit ongetwijfeld in de hand.

Het feit dat deze opleidingen maatschappelijk erkend en gewaardeerd worden heeft tot gevolg, dat vele meisjes er nu, eerder dan voorheen, toe komen een beroep en de opleiding daartoe te kiezen.

Dit komt meer ten goede aan de resultaten van het onderwijs, doordat door de gemaakte beroepskeuze de belangstelling gericht wordt.

Opleidingen

De primaire opleiding

De voortdurende aandacht die wordt besteed aan de pedagogisch-didactische vormgeving van het onderwijs wekt vanzelfsprekend de behoefte aan een goede controle van de behaalde resultaten. Het samenstellen van eindproeven is daardoor object van studie en overleg geworden. Hier en daar vindt uitwisseling van opgaven tussen scholen onderling plaats of worden streekgewijs gezamenlijk ontworpen eindopdrachten gebruikt. In de vervolgopleidingen is het op deze wijze optrekken van het niveau van de primaire opleiding reeds merkbaar. Mede in verband met de eisen die vervolgopleidingen stellen, is een duidelijk streven merkbaar Nederlandse taal en rekenen opnieuw als afzonderlijke vakken in een verplicht aantal op de lesrooster te plaatsen.

De vijfdeklassers

Omtrent het onderwijs aan de vijfdeklassers zij vermeld, dat de subcommissie c-groep van de Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend nijverheidsonderwijs voor meisjes in het verslagjaar haar werkzaamheden heeft voortgezet om zo spoedig mogelijk te komen tot het vaststellen van leerstof voor de leerlingen die niet voldoen aan de toelatings-eisen voor de primaire opleiding (leerlingen die 5 klassen i.o. en in totaal 7 leerjaren hebben doorlopen, kunnen met speciale toestemming van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen tot de nijverheidsscholen voor meisjes worden toegelaten).

Ook in dit verslagjaar waren bij het onderzoek 7 huishoudscholen en één landbouwhuishoudschool ingeschakeld.

In vergadering met de docenten voor de vakken zorg voor voeding, woning en kleding, naaldvakken en a.v.o. werd getracht te komen tot het vaststellen van de inhoud en juiste methoden van onderwijzen van de leerstof.

De omstandigheid dat deze meisjes, zodra zij leerplichtvrij zijn, nog in het arbeidsproces kunnen worden opgenomen, bevordert een vrij groot verloop in deze tweejarige opleiding. Daarbij speelt tevens een rol de invloed van het milieu, dat weinig stimuleert tot het langer dan verplicht volgen van onderwijs.

De opleiding assistente in de huishouding

Zoals reeds in het verslag over 1962 is vermeld, is in dit vervolgjaar van de primaire opleiding een differentiatie ingevoerd naar de belangstelling van de leerlingen. De indeling in de drie groepen, assistente A voor leerlingen met meer theoretische aanleg, assistente H voor meisjes met een praktische aanleg in de richting van de huishoudvakken en assistente N voor meisjes met een praktische aanleg voor de naaldvakken, is thans op zeer veel scholen gerealiseerd. De motieven die kunnen leiden tot plaatsing van de leerlingen in de onderscheiden richtingen zijn in studie. Nagegaan zal moeten worden, welke de gevolgen zijn van deze doorgevoerde differentiatie voor het onderwijs en voor de leerlingen.

De opleiding tot leerling-verkoopster

Deze eenjarige opleiding, gebaseerd op de primaire opleiding, verheugt zich nog steeds in de belangstelling van die meisjes die nog maar een korte periode op school kunnen of willen blijven.

De leerlingen van deze opleiding zijn behulpzaam en bedrijvig en kiezen daardoor gemakkelijk deze beroepsrichting.

Ten einde te weten te komen of deze opleiding aan haar doel beantwoordt, werd de beroepskeuze van 1396 meisjes aan 63 scholen nagegaan.

Deze zag er als volgt uit:

aantal scholen	aantal leerlingen 1962/63	aantal leerlingen 1963/64	beroepskeuze winkel	beroepskeuze kantoor	beroepskeuze kapster	overige beroepen	onbekend
63	1168	1396	732	138	47	121	358

De keuze 'overige beroepen' liet zien:

verdere opleidingen	huishouding	serveerster	atelier	fabriek
59	43	8	8	3

Het aantal meisjes dat een verdere opleiding genoot is in onderstaande staat weergegeven:

assistente A	5	ulo	2
assistente H	6	kleuterleidster	2
assistente N	10	hotelschool	1
inrichtingsassistente	1	kweekschool detailhandel	4
kinderverzorgster	4	leerling-verpleegster	9
kleuterhulp	2	kinderbescherming	1
voorbereiding verzorgende beroepen	2	ass. bibliothecaresse	1
driejarige vooropleiding voor lerares	2	tandartsassistente	1
bejaardenhulpster	1	andere opleidingen	5
nijverheidsonderwijs	33	overig onderwijs	26

Uit dit overzicht kan worden geconcludeerd, dat de meeste leerlingen uit de opleiding leerling-verkoopster van deze scholen werkelijk naar een winkel gaan, een enkele als etaleuse of cassière. (Het hierboven genoemde aantal zal vermoedelijk vermeerderd moeten worden met een hoog percentage uit het aantal onder 'onbekend'!)

De beroepen die verder de meeste belangstelling bij de meisjes hebben, zijn kantoorbediende en kapster.

Tevens werd nagegaan in hoeverre deze meisjes - eenmaal werkzaam in de winkel - aanvullend onderwijs genoten.

Hieruit bleek dat velen een typediploma behaalden, velen bedrijfsbrevetten haalden en enkelen zich voorbereidden op het behalen van het middenstandsdiploma.

Ten behoeve van docenten aan de opleidingen voor leerling-verkoopster is een pedagogisch-didactische cursus gegeven.

Tenslotte zij vermeld dat aan twee scholen is toegestaan, aan leerlingen van deze opleiding les in machineschrijven te geven.

De vooropleiding verzorgende beroepen (VVB)

Deze opleiding werd voor de derde maal gerealiseerd op 41 scholen met een totaal van 645 leerlingen.

De opleiding verkeert nog in het beginstadium, maar de docenten werken met zoveel toewijding en ijver, dat ten aanzien van de vele problemen die nog om een oplossing vragen, de toekomst met vertrouwen tegemoet gezien kan worden.

De medewerking van de directies van verpleeghuizen en bejaardentehuizen is een grote steun. Ook de belangstelling van de zijde van de gezinsverzorging en de kraamzorg is groot. Het is te betreuren dat deze maatschappelijke organen tengevolge van financiële moeilijkheden nog zo weinig aan de organisatie van de stage kunnen meedoen.

Aan de wens van de leerlingen, de stage bij deze instellingen te volgen, kan helaas ten gevolge van de hiervoor genoemde moeilijkheden niet voldoende worden voldaan. Hierdoor wordt een beperking opgelegd aan de uitbreiding, hetgeen ongetwijfeld de beroepskeuze in deze richting ongunstig zal beïnvloeden.

De opleiding tot kinderverzorgster

In 1963 rees hier en daar de vraag of gediplomeerde kinderverzorgsters wel in een voor haar geschikt beroep in inrichtingen, andere dan koloniehuisen, een plaats zouden vinden. Om enig inzicht in deze te krijgen werd op instigatie van een van de inspectrices een kleine enquête gehouden onder de werkneemsters van kindertehuizen in Utrecht en Rotterdam. De Stichting Kinderverzorging en Oudervoorlichting te Rotterdam heeft dit onderzoek verzorgd.

Het bleek dat 21% van de leidsters, die dus niet werkzaam waren in koloniehuisen, de opleiding tot kinderverzorgster bij het n.o. voor meisjes had genoten.

Tevens kwam naar voren dat de huidige één jaar durende opleiding in vele gevallen leidt tot een hiaat tussen diplomering en plaatsing als leidster in een tehuis, terwijl de wens leeft bij de inrichtingen opleiding en tewerkstelling direct op elkaar te laten aansluiten. Daar de leerlingen al op 17-jarige leeftijd de opleiding kunnen voltooien en de leeftijd van toelating als leidster 18 is, is dit echter vaak niet mogelijk. Mogelijk kunnen ook de resultaten van dit onderzoek een stimulans betekenen voor de bevordering van een twee jaar durende opleiding tot kinderverzorgster.

In de jaarverslagen over 1961 en 1962 is reeds de aandacht op een te wijzigen opleiding gevestigd.

De opleiding tot inrichtingsassistente

De opleiding voor inrichtingsassistente verheugt zich nog steeds in een groeiende belangstelling. In 1963 begonnen 13 nieuwe opleidingen, terwijl op het totaal van 81 scholen waaraan deze opleiding is verbonden, 2109 leerlingen ingeschreven werden.

Er wordt met veel toewijding gestreefd naar verbetering van de opleiding; uitwisseling van de ervaringen tijdens de vakbesprekingen dragen in belangrijke mate hiertoe bij.

Hoewel de klasseleraressen ook langzamerhand de samenwerking met de leiding op de stage-adressen beter beheersen, maken de vele mutaties het nodig ook voor hen geregeld instructiedagen te organiseren.

Vorm en inhoud van het eindexamen waren punt van discussie. De medewerking van het ziekenhuiswezen is een grote steun voor de uitvoering van deze opleiding.

De opleiding tot naaister en kostuumnaaister

Op de meeste scholen is de 2-jarige opleiding tot naaister, als vervolg op de primaire opleiding, vervallen.

Daarvoor in de plaats is de 1-jarige assistente-N-opleiding gekomen, die gevolgd kan worden door een 2-jarige opleiding tot kostuumnaaister. De laatstgenoemde opleiding is eveneens toegankelijk voor die leerlingen uit de groepen assistenten A of H, die aanleg vertonen in de richting van de naaldvakken.

In september 1963 werd op ongeveer 70 scholen begonnen met het eerste jaar van de 2-jarige opleiding tot kostuumnaaister. Het ligt in de bedoeling de aanstaande kostuumnaaister een meer aan de eisen van de tegenwoordige tijd aangepaste opleiding te geven, een opdracht die momenteel nader wordt uitgewerkt door een werkgroep van deskundigen.

In 1963 is het experiment met betrekking tot het behalen van de aantekening 'algemene handelskennis' in de 2-jarige opleiding tot naaister, voortgezet op 6 scholen; 2 scholen zijn afgefallen daar de belangstelling te gering was.

In juli 1963 hebben 63 leerlingen zich voor het examen gemeld; van hen zijn er 52 geslaagd en 11 afgewezen.

In het cursusjaar 1963/'64 zullen alleen die scholen aan de proefneming deelnemen, die met een 2-jarige kostuumnaaistersopleiding zijn gestart; de opleiding voor naaister werd na 3 jaar proefneming niet meer toegelaten tot het experiment.

Het wordt als een voordeel gezien dat de meisjes aan het einde van de 2-jarige kostuumnaaistersopleiding een jaar ouder zijn, wanneer zij het examen Algemene Handelskennis afleggen.

De oriëntatieklas

Op de 8 scholen die in september 1962 met de oriëntatieklas zijn begonnen, hebben zich 183

leerlingen gemeld. Van deze leerlingen hebben er 149 in juli 1963 examens gedaan en behaalden 123 meisjes het getuigschrift.

De daarna gekozen opleidingen of werkkringen waren als volgt verdeeld:

inrichtingsassistente 2e leerjaar	9	} verzorgende beroepen
inrichtingsassistente 1e leerjaar	1	
kinderverzorgster	23	
leerling-verpleegster	21	
diverse opleidingen	7	61 = 49,6%
kantoor	11	} dienstverlenende beroepen
kapster	1	
verkoopster	5	
hulp in imbecielschool	1	
kleuterleidster	3	} overige beroepen en opleidingen
apothekersassistente	2	
dokters/tandartsassistente	5	
kunstnijverheid	1	
driejarige u.l.n.o.-vooropleiding		19 = 15,5%
voor lerares	4	} overige beroepen en opleidingen
kweekschool	1	
ulo 3e klas	1	
etalcuse	1	
onbekend	26	
		26 = 21,1%

Uit de beroepskeuze van de in 1963 geslaagde kandidaten blijkt, dat het merendeel der leerlingen of direct een verzorgend beroep heeft gekozen wanneer de leeftijd van 18 jaar is bereikt, of een opleiding daartoe wenst te volgen.

In het afgelopen jaar is door middel van bijeenkomsten met vakdocenten van de medewerkende scholen de leerstofomschrijving nader bezien en opnieuw verwerkt, waarbij rekening is gehouden met de resultaten en ervaringen van de afgelopen jaren.

In september 1963 zijn op 8 scholen wederom oriëntatieklassen gevormd met in totaal 187 leerlingen.

De driejarige vooropleiding voor lerares

In 1963 hebben 209 leerlingen deelgenomen aan het eindexamen.

Van de 204 geslaagden gingen 116 meisjes (55,5%) naar de verschillende opleidingen voor lerares.

Met het einde van het schooljaar 1962/63 is tevens een eind gekomen aan het experimentele stadium van deze opleiding.

De Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het n.o. voor meisjes heeft een uitgebreid verslag over de 10-jarige experimentele periode aan de staatssecretaris

van onderwijs, kunsten en wetenschappen uitgebracht. Dit verslag werd landelijk verspreid na aanbieding aan o.m. de Staten-Generaal en de Raad van State.

Vanaf september 1963 is aan 10 experimenteerscholen en 4 nieuwe scholen een driejarige vooropleiding voor lerares verbonden, nu zonder de voortdurende begeleiding van een der subcommissies van bovengenoemde commissie.

De docenten van de scholen komen regelmatig in werkgroepen bijeen om, steunend op het rapport van het experiment, leerstof en didactiek aan te passen aan nieuwere inzichten.

Een bezinning op methoden die de zelfwerkzaamheid van de leerlingen bevorderen, is in elk van de werkgroepen aan de orde. Berekeningen betreffende de resultaten met deze opleiding wijzen uit, dat het aantal leerlingen dat de 3-jarige vooropleiding met goed gevolg beëindigt, gelijk is aan $1\frac{1}{2}\%$ van het aantal primairen waaruit zij gerecruteerd zijn.

De planning van deze opleiding zal daarom met de nodige voorzichtigheid moeten geschieden.

De vormingsklas

Het aantal leerlingen van de vormingsklas is in 1963 opnieuw toegenomen. De scholen brachten de wens naar voren in het leerplan meer rekening te houden met de vooropleiding van de leerlingen en de mogelijkheid te openen, in het programma van de vormingsklas differentiaties aan te brengen, o.a. voor diegenen die in het bezit zijn van een eindexamen van een middelbare school. Zij wensten deze mogelijkheid ook te benutten om deze abiturienten in de gelegenheid te stellen de studietijd voor lerares te bekorten.

Een bevredigende oplossing werd in het verslagjaar nog niet bereikt.

De opleiding huishoudkundige voor inrichtingen

Zoals in het verslag over het jaar 1961 reeds werd gemeld, is sedert 1960 werkzaam de Commissie voor bijscholing van hoofden van huishoudelijke diensten van inrichtingen. In 4 n.o.-scholen zijn bijscholingscursussen georganiseerd. Het blijkt dat deze cursussen in een grote behoefte voorzien.

Na deze ervaring heeft de commissie contact gezocht met de inspectie van het nijverheids- en onderwijs voor meisjes om de basisopleiding voor deze functies, n.l. die van huishoudkundige voor inrichtingen, kritisch te bezien.

De daartoe ingestelde commissie van advies heeft de functies van huishoudkundigen in onderscheiden inrichtingen bestudeerd.

In samenwerking met de adviescommissie van de scholen waaraan deze opleiding is verbonden, zijn een nieuwe inhoud en een nieuwe vorm aan de opleiding gegeven.

In september 1963 is op 12 scholen een begin gemaakt met deze nu tweejarige beroepsopleiding. Een stage van 13 werkweken onder verantwoordelijkheid van de school is daarin begrepen. Het werkboekje voor deze stage is ontworpen en ter beschikking gekomen van de stagiaires. Over het leerplan is uitvoerig gesproken met alle bij de opleiding betrokken docenten. Vooral de hoofdvakken 'leiding en beheer van de huishouding' en 'psychologisch

en maatschappelijk inzicht' zijn onderwerp van studie geweest. Na overleg met de leiding van de scholen is in samenwerking met het ministerie een voorstel voor een eindexamenreglement krachtens het Eindexamenbesluit N.O. ontworpen. De schoolindexamens voor deze opleiding zullen onder toezicht staan van gecommiteerden.

De vooropleiding voor diëtiste

Om toegelaten te worden tot de eenjarige opleiding tot diëtiste moet de gegadigde in het bezit zijn van de akte N XII of N XIX dan wel van het (eind)getuigschrift van de vooropleiding voor diëtiste. Tot aan het verslagjaar bestond de vooropleiding voor diëtiste uit een cursus van 1½ jaar, gebaseerd op de eenjarige opleiding tot huishoudkundige en een stage van 50 praktijkdagen.

Na de herziening van de opleiding tot huishoudkundige voor inrichtingen (waarbij de beroepsgerichtheid van deze opleiding veel sterker spreekt dan voorheen), werd de behoefte gevoeld aan een afzonderlijke, eveneens beroepsgerichte vooropleiding voor diëtiste.

Op het verzoek aan de staatssecretaris om een nieuwe opzet voor deze opleiding, t.w. een cursus van 3 jaar met als toelatingseis het getuigschrift vormingsklas, werd een gunstige beslissing ontvangen. Voor deze opleiding is inmiddels het leerplan tot stand gekomen door overleg van de drie hierbij betrokken scholen, de Contactcommissie van de opleidingen tot diëtiste en de inspectie. Deze nieuwe opleiding is in 1963 begonnen.

De opleiding voor de akte Na

In het verslagjaar heeft de voorbereiding van een wijziging van het Bevoegdheidsbesluit 1956 geleid tot een voorstel, dat aan de staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen kon worden aangeboden.

De aangebrachte wijzigingen komen hierop neer dat het vak breien en haken van het eerste gedeelte naar het tweede gedeelte van het examen werd verschoven en in het tweede gedeelte van het examen het vak materialenkennis en gereedschapskennis als examenvak werd ingevoerd.

De opleidingen voor de akten Nd, Ns, Nq en Nr

Van de opleidingen voor de akten Nd, Ns en Nr zijn geen bijzonderheden te melden.

De toelatingseisen voor de opleiding Nq werden in 1959 gewijzigd: naast bezitsters van de akte Na konden toen ook worden toegelaten zij, die het eerste deel van het examen voor de akte Na hadden afgelegd. De akte Na kan, evenals de akte Nq, in 4 jaar worden behaald; het eerste gedeelte van het examen kan na 2 jaar studie worden afgelegd. De nieuwe regeling houdt dus een bekorting met 2 jaren van de studietijd voor Nq in; anderzijds verlopen er echter 6 jaren, eer men een onderwijsbevoegdheid behaalt, terwijl men bij de oude regeling na 4 jaren reeds bevoegd was les te geven op grond van het bezit van de akte Na. In 1963 hebben zich geen kandidaten die van de nieuwe regeling gebruik hadden gemaakt, voor het eerste gedeelte van het examen Nq opgegeven.

De voorkeur werd dus blijkaar nog gegeven aan de oude regeling.

De opleiding voor de akte N XII

In het verslag over 1962 kon melding worden gemaakt van de afronding van een voorstel tot wijziging van het Bevoegdhedenbesluit 1956 en van de invoering van de daarmee verband houdende 4-jarige opleiding voor de akte N XII.

In 1963 is voor de eerste maal examen afgenomen voor het eerste gedeelte van de akte volgens het nieuwe programma. Reeds nu blijkt dat de gewijzigde rangschikking van de leerstof de integratie van het geheel van de vereiste kennis en kunde zeer ten goede komt.

De studie over de onderwijsmethoden in deze opleiding alsmede de discussie over de methoden van examineren en de experimenten worden onverminderd voortgezet. De inspanning die een aantal docenten zich hiervoor getroost, mag bewonderenswaardig worden genoemd. Verheugend is ook de aandacht van de docenten in pedagogiek en didactiek voor de vorming van de leerlingen tot goede leraressen.

In de examencommissie voor het pedagogisch getuigschrift, behorend bij de akte N XII, komt duidelijk aan het licht dat de bijzondere didactiek van de huishoudvakken en de pedagogische verantwoording voor het didactisch handelen grote belangstelling hebben.

De opleidingen voor de akten N XIX en N XXI

Vermeldenswaard is, dat op 20 september 1963 de oudste opleidingsschool, nl. de rijkslandbouwhuishoudschool Nieuw Rollecate te Deventer haar 50-jarig bestaan vierde.

De staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen was bij de feestelijke herdenking tegenwoordig.

Aan deze school zijn opleidingen voor de akte N XIX en de akte N XXI verbonden.

In de afgelopen 50 jaren zijn aan deze school opgeleid 1041 leraressen voor de akte N XIX en 182 leraressen voor de akte N XXI, terwijl 41 leraressen de zgn. tropencursus volgden. De tropencursus is een aanvullende cursus voor leerkrachten die in economisch achtergebleven gebieden willen gaan werken. Oorspronkelijk was deze cursus alleen toegankelijk voor leraressen met de akte N XIX, thans echter ook voor leraressen met de akte N XII.

Zowel bij de opleidingen voor de akte N XIX als bij de opleiding voor de akte N XXI heeft de pedagogisch-didactische vorming de aandacht. Er hadden besprekingen plaats met leerkrachten van de verschillende opleidingen over de vakdidactiek. Verder zijn voor de leerkrachten van beide opleidingen gezamenlijk vakbesprekingen gehouden voor de vakken Nederlands, gezondheidsleer, en maatschappelijk inzicht. De inhoud van deze vakken is namelijk voor beide opleidingen dezelfde.

Het bleek nodig vakbesprekingen te houden over afbakening van de leerstof voor warenkennis, omdat het aantal artikelen dat op de markt komt voortdurend groter wordt.

Voor de opleiding voor de akte N XIX werd in overleg met de directrices van de opleidingscholen een lessentabel opgesteld met verplichte vakken en keuzevakken. O.a. werden de vakken Nederlands en Engels als verplichte vakken in de tabel opgenomen. Met de directrices en leerkrachten van de opleiding voor de akte N XXI werd eveneens een lessentabel ontworpen. Hierdoor zal de uniformiteit van de opleiding worden bevorderd. Met de directrices en

leerkrachten werd verder gewerkt aan de plannen voor verlenging van deze opleiding tot 4 jaar. Bij het ontwerpen van de lessentabel is niet uitgegaan van een grotere hoeveelheid leerstof; verlenging van de opleiding biedt het voordeel van een betere verwerking en meer intensieve integratie. Ook de inhoud van de stage vormde een punt van bespreking.

De opleiding voor de akten N XVII en N XVIII

Hoewel het rapport door de Commissie-Dols aan de staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen uitgebracht over de noodzakelijk geachte wijzigingen in deze opleiding nog niet heeft geleid tot nader beraad, hebben de denkbeelden van de commissie reeds een merkbare invloed op de opleiding tot deze akten gekregen.

Voorafgaande aan de opleiding wordt o.a. een bijscholing van drie maanden gegeven in wis-kunde, natuurkunde en scheikunde. Vele lessen worden gezamenlijk door de leerlingen van beide opleidingen bijgewoond.

Door deze concentratie van lessen is het mogelijk, dat specialisten op een bepaald vakgebied aan deze opleiding mee kunnen werken. De belangstelling en de medewerking van een aantal hoogleraren is een zeer waardevolle steun voor deze opleiding en kan dankbaar worden vermeld.

De opleiding voor de akte N XX

Door de toeneming van het aantal studerenden voor de akte NXX kan worden verwacht, dat in de eerstkomende jaren het tekort aan NXX-leraressen geheel zal verdwijnen. Deze toeneming bracht echter voor de stage bepaalde moeilijkheden mee, zodat een verruiming van de stagemogelijkheden noodzakelijk bleek. Met de docenten van de opleidingen is overleg gepleegd over voorstellen tot aanpassing van de toelichting op het examenprogramma, zodat ook de opleidingsscholen die er de laatste jaren bij kwamen, een duidelijk beeld konden hebben van de inhoud van het examenprogramma.

De opleiding voor de akte N gy

De basisleerstof, die in het voorgaande verslagjaar door de docenten was samengesteld, werd in 1963 algemeen ingevoerd. De belangstelling voor deze opleiding bleef ongeveer gelijk: 46 leerlingen volgden de opleiding. De leerlingen waren ook in dit verslagjaar overwegend leraressen in het bezit van de akte Na of de akte N XIX. De opleiding vraagt veel van de leerlingen. Al te dikwijls wordt de zwaarte van de opleiding onderschat en meent men deze naast een volledige dagtaak tot een goed einde te kunnen brengen. Het percentage kandidaten dat al voor het eerste gedeelte van het examen werd afgewezen, is als gevolg hiervan vrij hoog.

Bijscholing van docenten, verbonden aan een opleidingsschool voor N-akten

De snelle ontwikkeling van de wetenschap maakt ook voor docenten in functie bijscholing noodzakelijk. De wens voor de onderwerpen voor de bijscholing worden door de docenten en de leden van de examencommissies naar voren gebracht. In samenwerking met de Commissie Experiment Volno, de vakgroep M.N.O. en het Nederlands Verbond van directies en

leerkrachten bij het n.o. voor meisjes wordt overleg met de deskundigen gepleegd over inhoud en organisatie van studiedagen.

Leerlingstelsels

Het aantal meisjes in opleiding volgens het leerlingstelsel neemt nog steeds toe. Het moet echter in twijfel getrokken worden of hier sprake is van een toeneming van het aantal leerovereenkomsten als gevolg van de erkenning van de noodzakelijkheid van een vakopleiding voor meisjes, dan wel van een toeneming door de mogelijkheid, meisjes met ontheffing van het arbeidsverbod voor 14-jarigen in een opleiding in leerlingstelselverband te plaatsen.

De opleiding volgens het leerlingstelsel biedt zekere waarborgen aan de jonge meisjes; de overgang van school naar bedrijf verloopt geleidelijk, de meisjes worden opgeleid in een aparte lesruimte door een aparte instructrice, waarborgen die er zonder deze leerovereenkomst niet zouden zijn.

Hoewel het verheugend is dat het aantal meisjes dat een opleiding in leerlingstelselverband krijgt, toeneemt, blijkt uit de gegevens niet dat deze toename een gevolg is van de omstandigheid, dat het inzicht baanbreekt dat een vakopleiding noodzakelijk wordt geacht voor alle meisjes die in bedrijven werken waaraan een opleiding in leerlingstelselverband mogelijk is. Besprekingen werden gevoerd over een opleiding in leerlingstelselverband voor kapsters.

De Nederlandse Vereniging tot Opleiding van Gezinshulpen volgens het leerlingstelsel breidde de bestaande opleidingen: huishoudhulp, gezinshulp en kleuterhulp uit met een opleiding tot verzorgingsassistente. Met deze opleiding werd voorlopig op 4 plaatsen begonnen.

De opleiding voor bejaardenhelpster en bejaardenverzorgster

Begin mei 1963 werd door het ministerie een schrijven gericht aan de besturen van nijverheidsscholen waaraan een opleiding voor bejaardenhelpster is verbonden. In dit schrijven werd aangegeven dat er besprekingen met de Federatie voor Bejaardenzorg hadden plaatsgevonden, die hoofdzakelijk betrekking hadden op de kwestie van de afbakening van de bevoegdheden van de besturen, directie en leerkrachten van de nijverheidsscholen enerzijds, en de Federatie voor Bejaardenzorg - zomede de landelijke bij de federatie aangesloten organisaties met hun regionale organen - anderzijds; een en ander ten opzichte van het door elke der genoemde partijen verzorgde deel van een opleiding tot volwaardig bejaardenhelpster. Het bovengenoemde overleg resulteerde in een door het ministerie onderschreven herziening van het deel van de publikatie nr. I: De Opleiding tot Bejaardenhelpster, dat op bovengenoemde punten betrekking had. Bovendien werd door het ministerie de tekst van het getuigschrift voor de opleiding tot bejaardenhelpster nader vastgesteld. Het 2e deel van de taak van de Commissie tot herziening van publikatie nr. I, nl. het opnieuw vaststellen van een leerplan voor de opleiding tot bejaardenhelpster, werd in dit verslagjaar niet beëindigd. Ook dit jaar werd door een lid van de inspectie deelgenomen aan werkzaamheden van de Opleidingscommissie der Nederlandse Federatie voor Bejaardenzorg.

De opleiding voor gezinsverzorgster

Met ingang van 1 september 1963 werden de opleidingen voor gezinsverzorgster – welke voor een groot gedeelte gegeven werden in de nijverheidsscholen voor meisjes – als zelfstandige scholen onder de werkingssfeer van de Nijverheidsonderwijswet geplaatst.

Cursussen voor leraressen, werkzaam bij de huishoudelijke voorlichting ten plattelande en bij de streekverbetering

Na een aantal jaren praktijk met het geven van huishoudelijke voorlichting aan volwassenen ten plattelande moest worden geconcludeerd, dat de hiervoor aangetrokken leerkrachten (merendeels leraressen NXIX) in sommige opzichten voor deze taak onvoldoende geschoold zijn. Deze taak is in verschillende opzichten inderdaad sterk afwijkend van de taak als lerares bij het l.n.o. en het u.l.n.o. waarop de leraresopleiding primair is gericht. Dientengevolge bleek, dat voorlichtingsleraressen behoefte hebben aan een aanvullende opleiding in het methodisch-didactische en sociaal-psychologische vlak met betrekking tot het voorlichtingswerk aan volwassenen.

Nadat een studiec commissie van vertegenwoordigers van de 3 centrale landbouworganisaties zich over de materie bezonnen had, werd een begeleidingscommissie in het leven geroepen, waarin zitting hebben:

- een vertegenwoordiger van de scholen waaraan een dergelijke cursus zal worden gehouden;
- een vertegenwoordiger van elk der 3 centrale landbouworganisaties;
- een vertegenwoordiger van de Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande;
- een sociaal-pedagogisch deskundige;
- een inspectrice van het landbouwhuishoudonderwijs.

In 1963 werden twee cursussen gegeven, nl. aan de r.-k. opleidingschool te Posterholt en aan de Christine Hermineschool te Zetten met respectievelijk 13 en 15 cursisten.

De cursus bestond uit:

- een instructiedag;
- een stageperiode van 4 weken in een streekverbeteringsgebied bij een goed ingewerkte consulente of bij een lerares van de Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande; in deze periode kregen de cursisten verschillende opdrachten en richtlijnen voor de rapportage;
- een theoretisch gedeelte van 4 weken.

De volgende vakken werden gegeven:

- taak, organisatie en financiering van de voorlichting;
- voorlichtingsmethodiek en -didactiek;
- sociale psychologie;
- leerpsychologie;
- milieukunde;
- ethiek van de voorlichting.

De landbouworganisaties wezen voor elke cursus een cursusleidster aan, die de gehele cursus bijwoonde en de schakel vormde tussen de docenten en de cursisten.

De cursus, die als experiment is opgezet, kan werkelijk geslaagd worden geacht, zowel wat de opzet als de inhoud van de cursus betreft.

Leermiddelen

In oktober 1963 werd begonnen met schooltelevisieuitzendingen. Door de N.O.T. werd aan 23 n.o.-scholen voor meisjes verzocht deel te nemen aan het experiment.

Twee leden van de inspectie werden aangewezen om deze uitzendingen te volgen en mede te werken aan de oordeelsvorming over de waarde voor het onderwijs van televisieuitzendingen.

Gebouwen en inventaris

De indeling en inrichting van lokalen voor praktisch werk blijft een onderwerp van studie vormen. Steeds komt nieuwe apparatuur op het terrein van de huishouding aan de markt. Er moet worden nagegaan of deze apparatuur voor plaatsing in de praktijklokalen in aanmerking komt. Bovendien komen bij de indeling en inrichting van de praktijkruimten vele problemen van didactische aard naar voren.

In samenwerking met het adviesbureau van de Rijksgebouwendienst is een nieuw ontwerp voor een lokaal voor wassen, strijken en huishoudelijk werk tot stand gekomen. In dit lokaal kan moderne apparatuur voor de wasbehandeling geplaatst worden.

Op de bestaande ontwerpen voor leskeukens werd een nieuwe variant gemaakt. Bij de bouw van een school kan nu uit vier ontwerpen voor een leskeuken worden gekozen. Bij het nieuwste ontwerp is de indeling zodanig, dat de leerlingen óf individueel kunnen werken óf twee leerlingen samen een opdracht kunnen uitvoeren.

Inspectie

Evenals in het verleden bleef de inspectie ook dit jaar nauw betrokken bij de vormgeving van nieuwe opleidingen en bij de aanpassing van de bestaande opleidingen aan de maatschappelijke behoeften. De samenwerking met schoolbesturen, organisaties van besturen en docenten, de pedagogische centra en werkgroepen of commissies van docenten en overige belanghebbenden was ook nu weer vruchtdragend.

Daartoe aangewezen door de staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen heeft mejuffrouw drs. G. A. M. Wintermans, inspectrice, als vertegenwoordigster van het ministerie het 10e congres van de Fédération Internationale de l'Enseignement Ménager, dat van 22 tot 27 juli te Parijs werd gehouden, bijgewoond.

Het thema van het congres was: l'enseignement ménager face aux conditions de vie et aux besoins d'un monde en évolution.

X. VERSLAG VAN DE CONSULENTEN VOOR DE LICHAAMELIJKE OPVOEDING BIJ HET NIJVERHEIDSONDERWIJS

Evenals in voorafgaande jaren kan worden opgemerkt dat een deel van de achterstand in de voorziening met oefengelegenheden is ingelopen.

Nog steeds kan echter een deel der lessen niet worden gegeven, nog steeds leidt ook het medegebruik van tot andere scholen behorende lokalen tot ongewenste situaties, zoals reeds werd aangeduid in het verslag over 1962.

In verschillende inspectiegebieden evenwel begint hierin verbetering op te treden.

Verbetering is eveneens te constateren in de personeelssituatie. Het aantal onbevoegde leerkrachten is in het verslagjaar aanzienlijk gedaald door de toevoer van abituriënten van de academies voor lichamelijke opvoeding.

De opmerkingen welke in het vorige verslag moesten worden gemaakt ten aanzien van een tekort aan inzicht bij leerkrachten in de praktische mogelijkheden van integratie van de lichamelijke opvoeding in het geheel der n.o.-scholen, moet helaas worden herhaald. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat de gunstige uitzonderingen enigszins in aantal zijn toegenomen.

Met name geldt dit voor het zuiden des lands waar het overleg met directies en leerkrachten reeds in veel gevallen heeft geleid tot een betere 'planning' van het onderwijs.

Het is de inspectie veelvuldig opgevallen dat ook de pas afgestudeerde leerkrachten lichamelijke opvoeding, die thans in relatief groot aantal het nijverheidsonderwijs binnentreden, onvoldoende in staat zijn de didactische beginselen die in de betrokken scholen gelden, op hun vakgebied te verwezenlijken. Zoals in een enkel geval reeds bleek, kan overleg met de academies voor lichamelijke opvoeding in dezen tot verbetering leiden.

In de loop van het verslagjaar is door de subcommissie lichamelijke opvoeding van de Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend nijverheidsonderwijs voor meisjes (Commissie Ten Have) een aanvang gemaakt met een experimentele benadering van de vraag naar de invloed van de lichamelijke oefening in de gegeven didactische situatie, uiteraard voorzover hierbij van meetbare invloeden sprake is.

G. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

I. LANDBOUWONDERWIJS

ALGEMEEN

In het verslagjaar werd een begin gemaakt met de omzetting van het onderwijsprogramma van de twee hogere zuivelscholen te Bolsward en 's-Hertogenbosch in een breder opgezette en ook meer op andere levensmiddelenindustrieën afgestemde landbouw-technologische richting.

Voorts zijn vele reeds eerder aangevatte activiteiten ter kwalitatieve verbetering van het land- en tuinbouwonderwijs voortgezet. Hierbij kan worden gedacht aan de opleiding en applicatie van land- en tuinbouwleraren, de voortgang van het adviserende werk in allerlei werkgroepen ter verkrijging van een (betere) lesstofomschrijving, ter bevordering van een meer passende methodiek en didactiek en ter bepaling van de meest geschikte leer- en hulpmiddelen. In dit verband kan o.m. worden gewezen op de activiteiten van een werkgroep die zich bezig houdt met het opstellen van een aantal eenvoudige leerlingen-proeven voor het vak natuurkunde.

MIDDELBAAR LANDBOUWONDERWIJS

Hogere landbouwscholen

De *rijks-hogere landbouwschool te Dordrecht* telde 81 leerlingen, onder wie 23 die niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Aan 17 leerlingen kon het diploma der school worden uitgereikt.

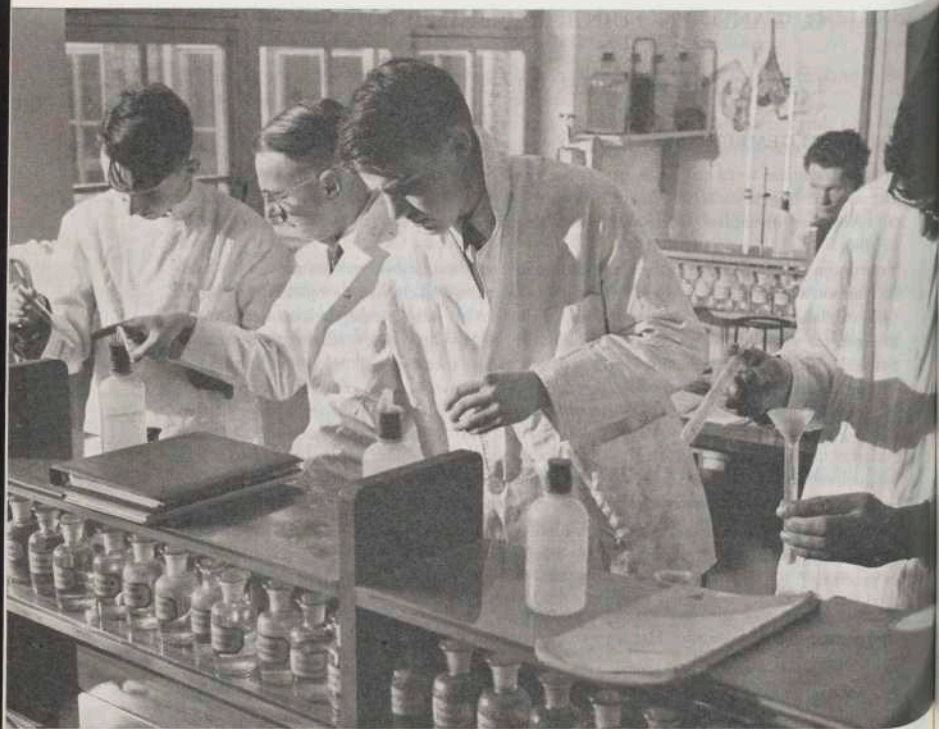
De *rijks-hogere landbouwschool te Groningen* telde 120 leerlingen. Van hen waren 28 niet uit landbouwkringen afkomstig. Het diploma der school kon aan 35 leerlingen worden uitgereikt.

De *christelijke hogere landbouwschool te Ede* telde 129 leerlingen, onder wie 52 die niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Aan 41 leerlingen kon het diploma der school worden uitgereikt.

De *bijzondere hogere landbouwschool te Leeuwarden* telde 110 leerlingen, van wie 34 niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Het eindexamen werd aan 40 leerlingen uitgereikt.

De *rooms-katholieke hogere landbouwschool te Roermond* telde 82 leerlingen, van wie 15 niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Het diploma der school kon aan 39 leerlingen worden uitgereikt.

De *rijks-hogere school voor tropische landbouw te Deventer* telde 223 leerlingen. Van hen waren 189 niet uit landbouwkringen afkomstig. Het eindexamen kon aan 51 leerlingen worden uitgereikt.

The laboratory is a place where the student can learn to do practical work. It is a place where the student can learn to use the apparatus and to carry out the experiments. The student should be able to do the experiments on his own and to record the results. The student should also be able to write a report on the experiments. The student should be able to explain the results and to draw conclusions from them. The student should also be able to use the apparatus and to carry out the experiments. The student should be able to do the experiments on his own and to record the results. The student should also be able to write a report on the experiments. The student should be able to explain the results and to draw conclusions from them.

De *rijks-hogere zuivelschool te Bolsward* telde 30 leerlingen, terwijl bovendien nog 15 leerlingen aan hun praktijk bezig waren. Van eerstgenoemd aantal waren 15 niet uit landbouwkringen afkomstig. Aan 6 kandidaten kon het diploma worden uitgereikt.

De *rooms-katholieke hogere zuivelschool te 's-Hertogenbosch* telde 19 leerlingen, van wie 7 niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Bovendien waren 34 leerlingen aan hun praktijk bezig. Aan 12 kandidaten kon het eindexamen worden uitgereikt.

De *hogere bosbouw- en cultuurtechnische school te Arnhem* werd door 91 leerlingen bezocht, van wie 57 niet uit landbouwkringen afkomstig waren. Het eindexamen kon aan 16 leerlingen worden uitgereikt.

Met ingang van het cursusjaar 1962/'63 werden, uitgaande van de Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond, gesticht de 'Hogere agrarische scholen van de K.N.B.T.B.' te 's-Hertogenbosch, omvattende:

- de hogere landbouwschool;
- de hogere landbouwtechnologische school (thans nog hogere zuivelschool);
- de hogere tuinbouwschool (in oprichting).

Voor alle richtingen bestaat één basisklas, die in het verslagjaar 88 leerlingen telde. Nadat de leerlingen deze klas hebben gevolgd, kunnen zij een keuze uit de drie richtingen maken. De drie hogere scholen zullen te 's-Hertogenbosch worden geconcentreerd. Hiervoor zal t.z.t. een gebouw verrijzen. De hogere landbouwschool blijft voorlopig te Roermond gevestigd. Met ingang van het cursusjaar 1963/'64 zal de hogere zuivelschool worden omgezet in een hogere landbouwtechnologische school. De hogere tuinbouwschool zal eerst in het cursusjaar 1963/'64 de eerste leerlingen krijgen uit degenen die thans nog in de basisklas zitten.

Middelbare landbouwscholen

Scholen. Het aantal scholen bedroeg 49, t.w. 17 rijks- en 32 bijzondere middelbare landbouwscholen. In laatstgenoemd aantal zijn begrepen de scholen te Breda, Didam en Warmond. Deze zijn land- en tuinbouwscholen, zij het dat aan de school te Didam de tuinbouwrichting voorlopig is opgeschort.

De rijks-middelbare landbouwschool te Sneek werd bij Koninklijk besluit van 27 juli 1962 per 1 september 1962 als zodanig opgeheven en per gelijke datum overgedragen aan de Vereniging voor Christelijk Middelbaar Landbouwonderwijs in Zuidwest-Friesland te Sneek.

Leerlingen. In het totale aantal leerlingen kwam, in vergelijking met het vorige cursusjaar, weinig verandering. Dit bedroeg 2800 tegen 2869 gedurende de vorige cursus. De school te Warmond telde bovendien 36 leerlingen. Deze worden afzonderlijk vermeld, omdat zij het onderwijs ontvangen in vakken op het gebied van land- en tuinbouw. Aan de land- en tuinbouwschool te Breda kan gekozen worden uit land- of tuinbouw.

Aan 1287 leerlingen of ca. 96% kon het diploma worden uitgereikt. Van de geslaagden ging 61,5% terug naar het ouderlijk bedrijf.

Onderwijs. De zomerlessen, die regelmatig aan de scholen worden gegeven en die vooral op de praktijk zijn gericht, zijn gedurende de laatste jaren uitgebreid. Tijdens deze lessen valt het meeste accent op onderwerpen als graslandbeoordeling, kennis van grassen en onkruiden, plantenziekten, plantenteelt, rundveebeoordeling e.d. Ook wordt aandacht besteed aan ruilen en herverkaveling, ophokmethoden, graanoogst, bodemkunde, enz.

Het werktuigenonderwijs onderging eveneens een belangrijke uitbreiding. Dit werd o.m. mogelijk gemaakt door vrijwel alle scholen zoveel mogelijk van de daarvoor benodigde leermiddelen te voorzien.

Het is niet de bedoeling de leerlingen in dit onderwijsvak zodanig op te leiden, dat zij een volledig monteur zouden worden. Voldoende moet zijn dat zij bij eventuele storingen aan werktuigen tijdens het gebruik daarvan een zgn. e.h.b.o. kunnen toepassen. Het is daarom van belang dat de leerlingen bovendien een korte cursus, meestal van vijf dagen, aan een van de praktijkscholen doorbrengen. Bij een groot aantal scholen is dit reeds een gebruik geworden. De leerlingen gaan in klassikaal verband daarheen.

Ook worden met de leerlingen in school- of klassikaal verband excursies gemaakt. Daarbij worden o.m. bezocht K.I.-stations, pootardappelenbewaarplaatsen, selectiebedrijven, profbedrijven, cultuurtechnische werken, in enige gevallen fabrieken in het buitenland, werktuigtentoonstellingen enz.

De *middelbare bosbouw- en cultuurtechnische school te Arnhem* tenslotte werd door 89 leerlingen bezocht, van wie 45 niet uit agrarische kringen afkomstig waren. Het eindexamen kon aan 26 leerlingen worden uitgereikt.

LAGER LANDBOUWONDERWIJS

Lagere landbouwscholen

Scholen. De lagere landbouwscholen te Gasselternijveen, Klazienaveen, Koewacht, St. Oedenrode, Sittard, Sprang-Capelle en Uden werden in het verslagjaar opgeheven. De scholen te Emmercompasuum en Schoonoord werden met ingang van 1 september 1962 verplaatst naar Emmen. In Hulst werd een nieuwe school gesticht die de leerlingen van de in het verslagjaar opgeheven lagere landbouwschool te Koewacht en van de het volgende jaar op te heffen lagere landbouwschool te Kloosterzande zal overnemen.

De lagere landbouwschool te Mill werd omgezet in een lagere tuinbouwschool.

Het aantal scholen nam derhalve met 7 af en kwam van 218 op 211.

Leerlingen. Het totale aantal leerlingen liep terug en kwam van 15034 op 14290. Van het totale aantal leerlingen waren 11974 kinderen van landbouwers, 359 kinderen van landarbeiders en 1757 kinderen van ouders, niet in het landbouwbedrijf werkzaam. Aan 3107 leerlingen kon het eindexamen worden uitgereikt.

Landbouw cursussen

In totaal werden 785 landbouw cursussen gegeven, die door 9959 leerlingen werden bezocht. Van hen waren 8069 afkomstig uit boerengezinnen en 1121 uit gezinnen van landarbeiders.

OVERIG LANDBOUWONDERWIJS

Landbouwpraktijkscholen

Aan de cursussen van de *praktijkschool voor landbouwmechanisatie te Slootdorp* namen 1331 cursisten deel, van wie 1151 slaagden.

De *praktijkschool voor landbouwtechniek en arbeidsrationalisatie te Schoondijke* telde 804 cursisten.

Aan de cursussen van de *praktijkschool voor landarbeid te Emmeloord* namen 1180 cursisten deel.

Aan de *housbouwpraktijkschool te Arnhem* werden 27 cursussen gegeven, waaraan 469 cursisten deelnamen.

Aan de drie *praktijkscholen voor pluimveeteelt* werden 6 cursussen gegeven, die 85 deelnemers telden. Het diploma verwierven 60 cursisten.

Landbouwvakscholen

De verschillende cursussen van de *vakschool voor zuivelbereiding te Hoorn* telden 146 leerlingen. Het diploma verwierven 49 leerlingen.

Aan de *veeteeltvakschool te Cuyk* werd in het schooljaar 1962/'63 geen cursus gegeven, terwijl de *veeteeltvakschool te Oerle* niet in exploitatie is geweest.

OPLEIDING EN VERDERE ONTWIKKELING LEERKRACHTEN

Opleiding

Akte landbouwkunde m.o.

Deze op 17 november 1961 gestarte cursus werd voortgezet. Het aantal deelnemers waarmee de cursus begon, t.w. 54, is tot 38 teruggelopen.

Akte landbouwkunde l.o.

Van de cursussen werden er 2 beëindigd, terwijl de andere werden voortgezet.

Aan de in juli 1963 gehouden examens voor het algemeen gedeelte land- en tuinbouwkunde slaagden 17 van de 38 kandidaten. Aan het examen voor het bijzonder gedeelte landbouwkunde namen 23 kandidaten deel, van wie 18 het diploma verwierven.

Akte LI (theorieleraar lager landbouwonderwijs)

Deze speciale opleiding kon, evenals het vorige jaar, worden gevolgd aan de hogere landbouwscholen te Dordrecht, Ede, Leeuwarden en Roermond.

Aan de in juli 1963 gehouden examens namen 34 kandidaten deel, van wie 30 het diploma verwierven.

Akte LIII (praktijkleraar akker- en weidebouw)

Aan deze opleiding namen 14 cursisten deel, die allen slaagden.

Akte LIV (praktijkleraar veeteelt)

Deze opleiding telde 9 cursisten, van wie 8 het diploma verwierven.

Aantekeningen

Aan het examen voor de aantekening 'pluimveeteelt' onderwierpen zich 10 gegadigden, van wie 9 slaagden.

Voor de aantekening 'land en tuinbouwbedrijfsleer' zijn in het verslagjaar opleidingen begonnen en wel aan de rijks-middelbare landbouwschool te Zwollerkerspel en de r.-k. middelbare land- en tuinbouwschool te Breda, respectievelijk met 12 en 8 leerlingen.

Verdere ontwikkeling

In het verslagjaar werden de navolgende leergangen en cursussen georganiseerd:

- studiedagen uitgaande van de L.T.B. op Ons Erf te Berg en Dal voor directeurs en leraren van lagere landbouwscholen en lagere tuinbouwscholen (aantal deelnemers 69);
- drie studieweken te Emmeloord voor leraren werktuigkunde bij de hogere en middelbare landbouwscholen (36);
- een bijeenkomst te IJsselstein van leraren die belast zijn met het toezicht op de handvaardigheids cursussen (22);
- oriëntatiedagen, uitgaande van de Commissie tot voorbereiding van een natuurkunde-practicum aan lagere land- en tuinbouwscholen (178);
- vakantieleergang 'Publiceren' (15);
- een B-cursus arbeidskunde (61);
- 17 applicatiecursussen op verschillend terrein (336);
- enkele ontwikkelingsdagen, o.m. over plantenziekten.

II. TUINBOUWONDERWIJS

MIDDELBAAR TUINBOUWONDERWIJS

Hogere tuinbouwscholen

De rijks-hogere tuinbouwschool te Utrecht telde 118 leerlingen, van wie 62 niet uit land- of tuinbouwkringen afkomstig waren. Aan 21 leerlingen kon het diploma worden uitgereikt.

Voor wat de *r.-k. hogere tuinbouwschool te 's-Hertogenbosch* betreft wordt verwezen naar hetgeen onder de afdeling Landbouwonderwijs van dit hoofdstuk is vermeld betreffende de Hogere Agrarische Scholen te 's-Hertogenbosch. De leerlingen die in het cursusjaar 1963/64 de lessen aan de hogere tuinbouwscholen zullen volgen, zaten in het verslagjaar nog in de basisklas, zodat geen verdere gegevens kunnen worden vermeld.

Middelbare tuinbouwscholen

De 9 middelbare tuinbouwscholen telden 919 leerlingen. Van de school te Breda, welke land- en tuinbouwschool is, werden voor wat eerdergenoemd aantal leerlingen betreft slechts de leerlingen van de tuinbouwafdeling geteld. Voor de middelbare land- en tuinbouwschool te Warmond wordt verwezen naar wat terzake bij de middelbare landbouwscholen is vermeld. Van de 919 leerlingen waren 384 niet uit land- of tuinbouwkringen afkomstig. Het aantal gediplomeerden bedroeg in het verslagjaar 261.

LAGER TUINBOUWONDERWIJS

Lagere tuinbouwscholen

Het aantal lagere tuinbouwscholen bedroeg in het verslagjaar 62. In Haarlem werd per 1 september 1962 een lagere tuinbouwschool opgericht, terwijl de lagere landbouwschool te Mill in een lagere tuinbouwschool werd omgezet.

Op 1 januari 1963 bedroeg het aantal leerlingen 5950; het gemiddeld aantal leerlingen per school bedroeg 96,4.

De leerlingenbezetting vertoonde ook dit jaar een duidelijke stijging. Het gemiddelde aantal leerlingen per school is zodanig hoog, dat het op de aanwezigheid van enkele zeer grote scholen wijst. Het aantal aan het einde van het verslagjaar uitgereikte diploma's bedroeg 1275.

Tuinbouw cursussen

Het aantal tuinbouw cursussen bedroeg 498, die 9055 leerlingen telden. Van hen waren 2308 niet uit land- of tuinbouwkringen afkomstig.

OVERIG TUINBOUWONDERWIJS

Tuinbouwpraktijkschool

Aan de Centrale School voor Tuinbouwtechniek te Wageningen werden 38 cursussen gegeven, die 624 deelnemers telden.

Tuinbouwvak scholen

Het aantal tuinbouwvak scholen bedroeg 89, die door 1805 cursisten werden bezocht. Van hen waren 312 niet uit tuinbouwkringen afkomstig.

OPLEIDING EN VERDERE ONTWIKKELING LEERKRACHTEN

Opleiding

Akte landbouwkunde m.o.

Hiervoor wordt verwezen naar het terzake onder de rubriek Landbouwonderwijs vermeld.

Akte tuinbouwkunde l.o.

De doorlopende cursussen te Leeuwarden en te Frederiksoord werden voortgezet. Het totale aantal deelnemers bedroeg 88, t.w. 32 te Boxtel, 22 te Frederiksoord, 10 te Hoorn en 24 te Leeuwarden.

Met betrekking tot de examens voor het algemeen gedeelte wordt verwezen naar wat terzake onder de rubriek Landbouwonderwijs is vermeld. Aan het examen voor het bijzonder gedeelte tuinbouwkunde namen 35 kandidaten deel, van wie 29 de akte tuinbouwkunde l.o. verwierven.

Akte LI (theorieleraar lager tuinbouwonderwijs)

Aan de opleiding voor deze akte, in combinatie met die voor de akte LII, namen 22 kandidaten deel. Aan 14 van hen kon de akte worden uitgereikt.

Aantekening land- en tuinbouwbedrijfsleer

Hiervoor wordt verwezen naar hetgeen dienaangaande onder de rubriek Landbouwonderwijs is vermeld.

Opleiding leraar tuinbouwtechniek

De opleiding tot leraar in tuinbouwtechniek A werd dit jaar niet gehouden. Aan de Centrale School voor Tuinbouwtechniek te Wageningen werd een cursus ter opleiding tot leraar in tuinbouwtechniek B gegeven. Hieraan namen 22 leraren bij het lager land- en tuinbouwonderwijs deel.

Opleiding tuinbouwwakonderwijzer

De in de loop van het vorige jaar aangevangen cursussen tuinbouwwakonderwijzer in de verschillende teeltinrichtingen werden in het verslagjaar afgesloten met eindexamens. Van de 49 kandidaten slaagden 47. De 15 leerlingen van de opleidingscursus te Aalsmeer zullen eerst in het begin van 1964 examen kunnen doen.

De opleiding tot tuinbouwwakonderwijzer zal dan voorgoed tot het verleden behoren. Velen toch volgden deze opleiding niet om de verworven kennis door middel van onderwijs aan anderen over te dragen. Voor deze categorie werd in 1963 een cursus tuinbouwbedrijfsdeskundige ontworpen. De 'onderwijsmensen' kunnen in 1964 vermoedelijk van een passende vervanging gebruik maken.

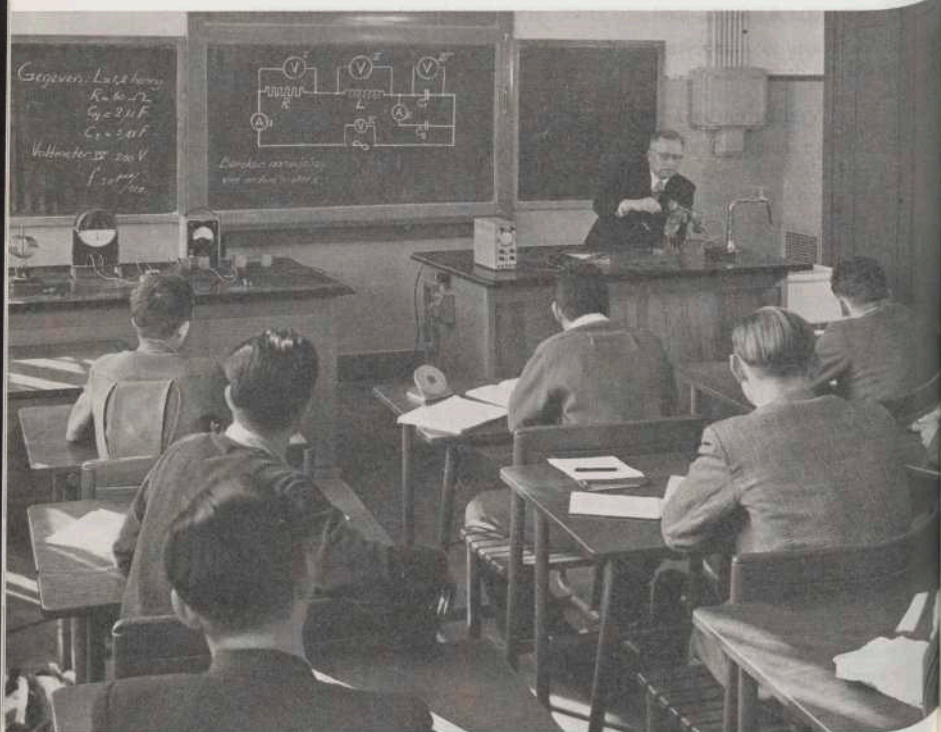
Aantekening bijenteelt

De op 28 april 1962 aangevangen opleidingscursus werd in 1963 afgesloten met een examen. Er waren 5 deelnemers, die allen de aantekening verwierven.

Verdere ontwikkeling

Er werden 7 applicatiecursussen op het gebied van de tuinbouw, de fruitteelt en de handvaardigheid gehouden, die ca. 150 deelnemers telden.

Voorts werden er studie-, ontwikkelings- en voorlichtingsavonden georganiseerd, o.m. op het gebied van plantenziekten, boomteelt, aanleg en onderhoud van tuinen, bijenteelt en champignonteelt, waaraan door ca. 43 cursisten werd deelgenomen.

Physikunterricht im Klassenzimmer

Die in der Aufgabe angegebenen Werte sind die Nennwerte der Bauteile. Die tatsächlichen Werte sind durch die Toleranzwerte der Bauteile zu berücksichtigen. Von der Aufgabenstellung ist zu erwarten, dass die Schüler die Aufgabe selbstständig lösen können.

Die Aufgabe ist so gestellt, dass die Schüler die Aufgabe selbstständig lösen können. Die Aufgabe ist so gestellt, dass die Schüler die Aufgabe selbstständig lösen können. Die Aufgabe ist so gestellt, dass die Schüler die Aufgabe selbstständig lösen können.

H. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

VERSLAGEN DER INSPECTEURS

Leerlingen en scholen

In 1963 groeide het aantal *leerlingen* met 4%. Het bedroeg op 15 september 1963 194 169. De toename ten opzichte van het voorafgaande jaar was:

openbaar onderwijs	1385 of 2,16% van het aantal in 1962
r.-k. onderwijs	4702 of 6,63% van het aantal in 1962
prot.-christelijk onderwijs	1888 of 4,52% van het aantal in 1962
overig bijzonder onderwijs	372 of 3,02% van het aantal in 1962

Terwijl het aantal leerlingen dat toegelaten werd in 1962 in procenten enigszins was afgenomen ten opzichte van 1961, steeg het aantal nieuwe eersteklassers in 1963 met 4,19%.

De volgende nieuwe *scholen* en *afdelingen van scholen* werden in 1963 gevormd.

Rijks-h.b.s. Epe (nieuwe school); gem. h.b.s. Enschede (afd. B); Stevin-lyceum 's-Gravenhage (afd. m.s.v.m.); openbare scholengemeenschap Utrecht (voortzetting van de gem. h.b.s. A en B Catharijnesingel); gem. h.d.s. met 4-jarige cursus ondergebracht bij Zaanlands lyceum Zaandam; geref.-lyceum Amersfoort (nieuwe school); chr. lyceum Amstelveen (afd. h.b.s. A en B); hervormd lyceum Amsterdam-Zuid (afd. m.s.v.m.); chr. lyceum Enschede (afd. gymn.); chr. h.b.s. Waldeck 's-Gravenhage (afd. h.b.s. A); chr. h.b.s. Heerenveen (nieuwe school); reformatorisch college Blaucapel Utrecht (afd. m.s.v.m.); Prins Bernhard-h.b.s. IJmuiden (afd. h.b.s. A); Rythovius-college Eersel (afd. m.s.v.m.); Thomas More-college 's-Gravenhage (afd. m.s.v.m.); St. Norbertus-gymnasium Heeswijk (afd. gymnasium B); r.-k. gymnasium Mook (afd. gymn. B); r.-k. gymnasium Nebo Nijmegen (afd. gymn. B); Dominicus-lyceum Nijmegen (omzetting zelfstandige h.b.s. en gymnasium in lyceum); r.-k. gymnasium Stevensbeek (afd. gymn. B); r.-k. gymnasium Uden (afd. gymn. B); Hertog Jan-college Valkenswaard (afd. gymn.); r.-k. gymnasium van het St. Vincentius-seminarie Zundert (afd. gymn. B); Thomas a Kempis-lyceum Zwolle (afd. m.s.v.m.); Amersfoorts lyceum Amersfoort (afd. m.s.v.m.); Rijnlands lyceum Oegstgeest (afd. h.b.s. A); Rhedens lyceum Velp (afd. m.s.v.m., niet gesubsidieerd).

Aangewezen werden ingevolge artikel 45 *sexies vicies* van de Middelbaar-onderwijswet c.q. artikel 157 van de Hoger-onderwijswet:

Keizer Karel college Amsterdam (afd. m.s.v.m.); Hervormd Lyceum-West Amsterdam (afd. gymn.); Joods lyceum Amsterdam (afd. gymn.); Katholiek Vcluw's College Apeldoorn (afd. h.b.s. A en B); r.-k. h.b.s. Blariacum-college Blerick (afd. h.b.s. A); r.-k. h.b.s. Breda (afd. h.b.s. A en B); r.-k. h.b.s. Deurne (afd. h.b.s. A en B); r.-k. h.a.s. Deurne (h.a.s. 3-j. cursus); Geert Groote-college Deventer (afd. gymn.); Prot. Lyceum Eindhoven (afd. h.b.s. A); chr. h.b.s. Emmeloord (afd. m.s.v.m.); r.-k. h.b.s. Emmen (afd. h.b.s. A en B); chr. h.b.s. Waldeck 's-Gravenhage (afd. h.b.s. B); Thomas More-college 's-Gravenhage (afd. h.b.s. A); chr. h.b.s. Hardenberg (afd. h.b.s. B); r.-k. lyceum St.-Jan Hoensbroek (afd. gymn.); geref. lyceum Kampen (afd. h.b.s. A); r.-k. gymnasium Leeuwenhorst Noordwijkerhout; geref. lyceum Rotterdam (afd. h.b.s. A en B); r.-k. h.a.s. Rotterdam (h.a.s. 3-j. cursus); Lodewijk Makeblijde-college Rijswijk (afd. h.b.s. A); St. Liduina-lyceum Schiedam (afd. h.b.s. A en B); r.-k. gymnasium Ste. Marie Schimmert; r.-k. gymnasium voor jongens Stevensbeek; chr. lyceum Veenendaal (afd. m.s.v.m.); St.-Maartens-lyceum Voorburg (afd. m.s.v.m.); chr. h.b.s. IJmuiden (afd. h.b.s. B).

De volgende scholen en afdelingen van scholen werden in subsidieverband opgenomen.

Gem. m.s.v.m. Amsterdam-West; Karel van Mander-lyceum Haarlem (afd. h.b.s. A); gem. h.b.s. Enschede (afd. h.b.s. B); gem. lyceum Voorburg (afd. m.s.v.m.); gem. lyceum Zaandam (afd. m.s.v.m.); chr. h.b.s. B Heerenveen; chr. lyceum Amstelveen (afd. h.b.s. A en B); r.-k. gymnasium van de paters van de H. Geest Weert; r.-k. gymnasium St.-Vincentius-seminarie Zundert; Hervormd Lyceum Amsterdam-West (afd. gymn.); Thomas a Kempis-college Arnhem (afd. gymn.); chr. lyceum Enschede (afd. gymn.); r.-k. h.b.s. B Breda (afd. h.b.s. A); r.-k. h.b.s. B Deurne (afd. h.b.s. A); r.-k. h.b.s. B Emmen (h.b.s. A); r.-k. h.b.s. B Thomas More-college 's-Gravenhage (afd. h.b.s.-A); geref. lyceum Kampen (afd. h.b.s. A); Nijmeegs lyceum Nijmegen (afd. h.b.s. A); St. Gertrudis-lyceum Roosendaal (afd. h.b.s. A); St.-Liduina-lyceum Schiedam (afd. h.b.s. A); chr. lyceum Voorburg (afd. h.b.s. A); chr. h.b.s. B IJmuiden (afd. h.b.s. A); chr. h.b.s. B Zetten (afd. h.b.s. A); Montessori-lyceum 's-Gravenhage (afd. m.s.v.m.); chr. h.b.s. A en B Middelburg (afd. m.s.v.m.); chr. h.b.s. A en B Utrecht (afd. m.s.v.m.); r.-k. lyceum Zwolle (afd. m.s.v.m.); chr. h.a.s. 5 j.-c. Alphen a/d Rijn en r.-k. h.a.s. 5 j.-c. Sittard (beide uitbreiding cursusduur tot 5 jaar).

Opgeheven werd de r.-k. h.a.s. te Zevenbergen.

De volgende scholen kregen in 1963 een nieuw gebouw:

Gem. onderwijs: L. de Coligny-h.b.s. Leiden; Casimir-lyceum Amstelveen; Zaanlands Lyceum Zaandam;

R.-k. onderwijs: John F. Kennedy-h.b.s. Dongen; m.s.v.m. Maris Stella Dongen; v. d. Putter-lyceum Eindhoven; St.-Willibrord-college Goes; meisjeslyceum Sancta Maria Haarlem;

Prot.-chr. onderwijs: chr. lyceum Buitenveldert Amsterdam; Nijmeegs lyceum Nijmegen; chr. h.b.s. en m.s.v.m. Emmeloord.

Aan vele scholen werden in 1963 partiële voorzieningen getroffen. Toch blijven er nog talrijke wensen. Evenals in 1962 kan men bij de gevallen waarin dringend nieuwbouw of verbouwing nodig is, twee groepen onderscheiden:

- a. gebouwen van scholen, opgericht na de bevrijding; deze scholen zijn merendeels inrichtingen van bijzonder onderwijs en zij hebben een zeer sterk stijgend leerlingental;
- b. gebouwen van reeds lang gevestigde scholen die niet meer voldoen aan huidige eisen en die ook vaak veel te klein zijn geworden.

Overgang van het lager onderwijs naar het v.h.m.o.

Een aantal scholen volgde niet of niet volledig het K.B. van 19 maart 1938. In sommige plaatsen in het westen des lands beschouwde men de eerste klasse van het lyceum als een onderdeel van het gymnasium, en op die grond handelde men bij de toelating van leerlingen tot lycea ongeveer zoals dat bij vele gymnasia gebruikelijk is. De h.b.s.'en in deze plaatsen hadden hier weinig waardering voor, omdat zij in een geïsoleerde positie kwamen; zij immers waren wel verplicht een toelatingsexamen af te nemen.

Er kwamen nogal wat varianten voor van de voorgeschreven toelatingsprocedure.

1. Naast het toelatingsexamen stond meermalen een vrij langdurige kennismaking met de adspirant-leerlingen, b.v. door hen op ca. 16 middagen in de loop van het laatste schooljaar op de lagere school les te geven; de ontvangende school had hierdoor ruime gelegenheid de kinderen te peilen.
2. Sommige scholen, met name die waaraan een internaat verbonden is, pasten een psycho-technisch onderzoek toe; enkele scholen deden dit alleen bij twijfelgevallen.
3. Soms kwam een proefklas van 10 à 14 dagen in de plaats van een mondeling examen.
4. Een aantal scholen liet leerlingen toe enkel op grond van het oordeel van het hoofd der lagere school. Het percentage der leerlingen dat op deze wijze toegelaten werd, varieerde: op het openbaar Dalton-lyceum te Voorburg werd 41% der leerlingen toegelaten tot de 1e klas zonder enig toelatingsonderzoek, op het Huygens-lyceum te Voorburg ook 41% en op het christelijk lyceum te Voorburg 60,7%; in Amsterdam was dit percentage 20 op één lyceum, en overigens varieerde het van 60 tot 86.
5. Enkele scholen namen wel toelatingsexamens af in Nederlands en rekenen, doch niet in aardrijkskunde en geschiedenis.
6. Aan enige scholen in het noorden en oosten des lands was een voorbereidende klas verbonden (openbaar lyceum te Coevorden, gem. lyceum te Emmen, rijks-h.b.s. te Ter Apel, chr. h.b.s. te Emmeloord, chr. h.b.s. te Drachten, chr. lyceum te Dokkum).

Overziet men de wijze waarop in 1963 de overgang van het lager onderwijs naar het v.h.m.o. verliep, dan kan men twee tegengestelde tendensen onderscheiden:

- a. op vrij veel scholen wordt gestreefd naar zo doeltreffend mogelijke methoden om aspirant-leerlingen te onderzoeken, vandaar proefklassen en andere experimenten;
- b. op andere scholen daarentegen is de leiding van mening dat een onderzoek uitgaand van de ontvangende school voor v.h.m.o. weinig of geen zin heeft, en men gaat geheel of vrijwel geheel af op het oordeel van het hoofd der lagere school.

Dat dit oordeel uiterst belangrijk is, staat voor de inspectie vast. Maar zij is van mening dat het onderwijs ermede gebaat zou zijn wanneer ernst gemaakt werd met hetgeen de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen geschreven heeft in de memorie van toelichting op het ontwerp van wet tot regeling van het voortgezet onderwijs (hoofdstuk V 'Samenhang van de onderscheidene onderwijsvormen', § 2). Daar wordt 'zeer bijzonder aandacht geschonken' aan de aansluiting van het voortgezet onderwijs op het basisonderwijs. De minister betoogt dat de ontvangende school altijd zal dienen te beslissen ('zij mag zich aan de verantwoordelijkheid daarvoor niet onttrekken'), terwijl zowel het toelatingsexamen als de verklaring van het hoofd der lagere school niet 'een enig selectiemiddel' worden genoemd.

Hiermede is de praktijk op sommige scholen volkomen in strijd; men ontzegt het toelatingsexamen alle waarde en aanvaardt het oordeel van het hoofd der lagere school als hét enige selectiemiddel.

Vijfdaagse schoolweek

De vraag of voor de leerlingen van het v.h.m.o. een vijfdaagse schoolweek wenselijk of noodzakelijk is, wordt actueel door de maatschappelijke ontwikkeling in de afgelopen jaren. De inspectie heeft aan de schoolleiders verzocht hun oordeel in dezen te motiveren.

Bijna alle rectoren/directeuren stonden sterk afwijzend tegenover de schoolvrije zaterdag. Hun overwegingen kunnen als volgt worden samengevat.

- a. De vijfdaagse schoolweek zal voor de meerderheid der leerlingen een ernstige verzwarening van hun taak betekenen. Het dagprogramma van de resterende 5 dagen zal overladen worden.
- b. De lange onderbreking van vrijdagmiddag tot maandagochtend zal belemmerend werken op de studie. Het weekend leent zich, voor leerlingen, niet voor studeren en het maken van huiswerk. Er komt een te lang hiaat in het werken. Op een streekschool constateerde men reeds wat vele rectoren/directeuren vrezen: de vrijdagmiddag en de maandagochtend vormen 'moeilijke lestijden'.
- c. Sommige schoolleiders vrezen dat hun leerlingen in de verleiding zullen komen op zaterdag te gaan werken in bedrijven, zoals dat in sommige streken veelvuldig geschiedt in de grote vakantie. Dit laatste veroordelen zij niet, maar zij zijn beducht voor een uitbreiding van het werken om geld van de grote vakantie naar iedere zaterdag.

Minder vaak werden de volgende bezwaren geopperd:

- d. Leraren zullen nog meer neventaken op zich nemen, die de aandacht voor de hoofdtaak zullen verminderen.

- e. Voor sport op woensdagmiddag zal weinig gelegenheid blijven, hetgeen voor veel leerlingen een ernstig gemis zal zijn.
- f. Het 5-daagse schoolprogramma zal zo vol worden dat er weinig aandacht en tijd overblijft voor facultatieve uren in vakken als muziek en handenarbeid. Het zou een verarming zijn wanneer leerlingen niet de gelegenheid meer hebben zich hiermede op school bezig te houden, buiten de schaarse verplichte lesuren voor deze vakken.
- g. Ook facultatieve vakken die extra studie eisen (bv. Spaans en Russisch) zullen buiten het bereik der leerlingen komen te vallen.
- h. De zgn. 'ochtendrooster' zal moeilijk te handhaven zijn.
- i. Rectoren die nu voor vakken als natuur- en scheikunde op zaterdagochtend geholpen worden door academici uit het bedrijfsleven of uit de wetenschappelijke researchwereld, zien deze mogelijkheid voor hun school verloren gaan.

Niet alle argumenten wegen even zwaar, maar de inspectie is wel onder de indruk van de bezorgdheid voor hun leerlingen die zeer vele rectoren/directeuren vervult, en zij heeft begrip voor vele der aangevoerde motiveringen.

Tegenover hen die de vijfdaagse schoolweek afkeuren, staan slechts enkele schoolleiders die de schoolvrije zaterdag wenselijk achten. In één inspectierapport was een niet onbelangrijk gedeelte der rectoren/directeuren deze mening toegeedaan, nl. in Amsterdam e.o. (7 van de 28). Tenslotte zag een aantal schoolleiders de schoolvrije zaterdag wel niet als wenselijk, maar 'noodzakelijk' of 'onontkoombaar' of 'wel acceptabel' op grond van de maatschappelijke ontwikkeling. Enkel menenden dat 'bij verlicht programma' de vijfdaagse schoolweek mogelijk zou zijn. Deze voorwaarde werd soms gepreciseerd: 'mits maximaal 30 wekelijkse lesuren'.

Enige rectoren/directeuren namen een tussenstandpunt in: zij wilden enkel in de zomermaanden (of 'van 1 april tot de zomervakantie') een schoolweek van 5 dagen.

Pedagogische of didactische aanleidingen tot een 5-daagse schoolweek over te gaan, zijn er niet. Afgewacht zal dienen te worden hoe de verdere maatschappelijke ontwikkeling is.

Handelsavondonderwijs

Onder de inspectie van het gymnasium en middelbaar onderwijs valt ook het handelsonderwijs.

Dit onderwijs werd in 1963 gegeven aan 152 scholen, t.w. 55 openbare en 97 bijzondere. Het valt op dat onder de 97 bijzondere handelsavondscholelen betrekkelijk weinig r.-k. of prot.-chr. inrichtingen van onderwijs zijn (resp. 34 en 12); de meeste bijzondere handelsavondscholelen behoren tot de groep die pleegt aangeduid te worden met 'overig bijzonder'.

In tegenstelling met de dagscholelen is het aantal leerlingen der handelsavondscholelen de laatste jaren niet sterk gestegen: in 1958 151 scholen met 19.550 leerlingen en in 1963 152 scholen met 21.619 leerlingen. In dezelfde periode waarin het aantal leerlingen bij het dag-v.h.m.o. toenam met 35%, steeg het aantal bij het handelsavondonderwijs slechts met 10%.

Het is verheugend dat nog steeds zo vele jonge mensen, die bijna allen overdag in het bedrijfs-

leven werken, zich de opoffering getroosten de handelsavondschool te bezoeken, te meet daar er zo vele redenen zijn die zouden hebben kunnen leiden tot een sterke vermindering van het leerlingental. Vermeld kunnen worden:

1. de toegenomen mogelijkheden tot het volgen van dagonderwijs (ulo, ook de levensscholen);
2. de in het algemeen sterk verbeterde salariëring naar leeftijdsgrenzen, waardoor voor sommige jongelui de prikkel tot verder studeren minder wordt;
3. de ontspanningsmogelijkheden in de avonduren (t.v.);
4. de grote vraag naar werkkrachten, tengevolge waarvan het bezit van een diploma minder wordt geëist;
5. de bekendheid die allerwegen gegeven wordt aan het schriftelijk onderwijs.

Niettegenstaande deze tegenwerkende factoren handhaaft het handelsonderwijs zich. Vele directeuren tonen begrip voor de sociale functie van hun school; zij ervaren dat het aantal leerlingen toeneemt wanneer systematisch meer bekendheid wordt gegeven aan de handelsavondscholen. Dit geldt zowel het bedrijfsleven als de gezinnen waaruit de leerlingen afkomstig zijn.

De inspectie heeft zich de vraag gesteld of de huidige regeling der eindexamens bevredigend is. Bij een enquête onder de directeuren bleek, dat de meeste directeuren de gangbare eindexamenpraktijk stellig bevredigend achten; dit geldt zowel de eindexamens der handelsavondscholen met driejarige als die met vijfjarige cursus. Een aantal wens en wenken werd door verscheidene directeuren gegeven, en het is wellicht dienstig deze te vermelden, opdat in de naaste toekomst kan overwogen worden of bepaalde wijzigingen gewenst zouden zijn.

a. het onderwerp handelstermen, zoals dat nu in een schriftelijke opgave wordt gevraagd, wekte nogal wat bezwaren. Sommige directeuren wilden liever bij een mondeling examen laten onderzoeken of de kandidaten de meest gebruikte handelstermen kennen.

b. Over het vak bedrijfsleer blijkt onder de directeuren nogal wat verschil van mening te bestaan; door sommigen wordt gewenst dat op de scholen met vijfjarige cursus meer aandacht aan bedrijfsleer (bedrijfsconomie) wordt besteed; anderen vinden de combinatie boekhouden en bedrijfsleer bij het eindexamen minder gelukkig en stellen een apart mondeling examen in bedrijfsleer voor.

c. Bij verscheidene directeuren leeft de wens naar rijksnormen voor het schriftelijk eindexamenwerk.

De handelsavondschool met vijfjarige cursus wordt in de onderscheiden streken van het land geheel verschillend gewaardeerd; zo hecht het bedrijfsleven in Amsterdam weinig waarde aan het bezit van het eindexamen van een handelsavondschool met vijfjarige cursus, terwijl in Haarlem twee bloeiende handelsavondscholen met vijfjarige cursus aan de behoefte voldoen.

Overal gaat maar een klein percentage der jongelui met eindexamen van een handelsavond-

school met driejarige cursus naar de school met vijfjarige cursus; bezitters van een ulodiploma vinden daarentegen vaak de weg naar een school met vijfjarige cursus.

Van de gelegenheid tot het behalen van een Associatie-diploma wordt veel gebruik gemaakt, en daar waar een M.B.A.-cursus bestaat, blijkt deze stellig aan een behoefte te voldoen.

Wet op het voortgezet onderwijs

Een grote activiteit is ontplooid door talrijke schoolleiders en leraren met het oog op het in werking treden van de Wet op het voortgezet onderwijs.

Velen hielden zich bezig met twee 'nieuwe' vakken die op de scholen zullen worden gegeven, t.w. maatschappijleer en handvaardigheid.

Over de inhoud van het eerstgenoemde vak op de onderscheidene schooltypen werd druk gestudeerd en gediscussieerd. De inspectie constateert met vreugde dat vele leraren zeer positief staan tegenover de invoering van maatschappijleer op vrijwel alle scholen voor voortgezet onderwijs. De belangstelling voor dit vak blijkt ook hieruit dat reeds leerboeken in druk verschenen zijn.

De inspectie acht het vak handvaardigheid ook van bijzonder belang voor de leerlingen van het voortgezet onderwijs. Voor sommige meisjes zal het vak handvaardigheid betekenen handwerken, terwijl zowel jongens als meisjes handenarbeid zullen gaan beoefenen. Het zal van steeds groter belang blijken dat voor jonge mensen de mogelijkheid van creatieve bezigheid wordt geopend. Bij beschouwingen over de waarde van het vak handenarbeid wordt nu eens speciale aandacht gewijd aan het creatief-expressieve karakter, dan weer aan het technische karakter. Beide aspecten zijn van belang, maar voor het v.h.m.o. zal het creatief-expressieve zeker niet op de tweede plaats mogen komen.

Vele inspecteurs zien met grote zorg dat er een stroming bestaat die het nieuwe vak handvaardigheid onder wil brengen bij tekenen. Hoewel bepaalde vormen van handenarbeid ook enigermate bij de tekenles kunnen worden beoefend, en hoewel sommige tekenleraren in staat zullen zijn tot het geven van les in handvaardigheid, is het noodzakelijk de eigen aard van het vak te erkennen. De Wet op het voortgezet onderwijs laat hieromtrent geen twijfel bestaan.

Het aantal scholen waar nu handvaardigheid wordt geïncorporeerd in tekenen, is gering, maar bij beschouwingen over de toekomstige lerarenopleiding wordt soms betoogd dat een aparte opleiding voor de leraar in handenarbeid niet noodzakelijk zou zijn, omdat in de toekomst de tekenleraar de aangewezen figuur zou zijn voor de lessen in handenarbeid. Zonder hier op de lerarenopleiding in het algemeen in te gaan geeft de inspectie uiting aan haar vrees, dat er van het zo waardevolle nieuwe vak handvaardigheid weinig of niets terecht zal komen, als de eigen aard van dit vak niet duidelijk wordt erkend.

Volledigheidshalve zij hier vermeld, dat een der inspecteurs zich van een oordeel in dezen onthouden wil.

Met vreugde stelde de inspectie vast dat er bij vele rectoren en leraren bereidheid is zich te

bezinnen op de eerlang komende wijzigingen in ons onderwijsbestel. Algemeen dringt het besef door dat met de nieuwe situatie vele jongeren gebaat zullen kunnen zijn. Er zijn schoolleiders die, met alle waardering voor wat door velerlei groeperingen wordt georganiseerd, er zich tegen gaan verzetten dat zo vaak op de leraren beslag wordt gelegd tijdens de lestijd. De inspectie heeft begrip voor deze reactie, en dringt er op aan dat er minder dan in 1963 het geval was, onder schooltijd op de leraren een appel wordt gedaan. Avondbesprekingen en conferenties tijdens de vakanties zijn te verkiezen boven besprekingen op dagen dat er les moet worden gegeven. Het is onjuist zo bezig te zijn met de leerlingen van de toekomst, dat de belangen van huidige jongeren verwaarloosd worden!

I. SOCIAAL-PEDAGOGISCH ONDERWIJS

Algemeen

Het aantal opleidingen dat onder de inspectie valt werd in 1963 met één uitgebreid, namelijk de Stichting Academie voor Expressie door Woord en Gebaar te Utrecht. Bij beschikking van 6 juni 1963, S.P.O. nr. 47110, werd deze dagschool met vierjarige cursus en een voorbereidend leerjaar met ingang van 1 januari 1963 voor subsidiëring uit 's Rijks kas in aanmerking gebracht, en wel ingevolge de Rijksregeling Subsidiëring Sociaal-pedagogisch Onderwijs.

Scholen voor maatschappelijk werk

In het aantal van 15 scholen kwam geen verandering. Het aantal leerlingen bedroeg op 1 oktober 1963 1541 (432 mannen), tegen 1516 (424 mannen) op 1 oktober 1962, derhalve wederom een kleine stijging.

Het aantal deelnemers aan de urgentie-opleiding, welke aan alle scholen verbonden is, bedroeg op 1 oktober 861 (379 mannen) tegen 746 (307 mannen) op 1 oktober 1962. Aan 6 scholen waren cursussen verbonden voor de opleiding van wijkverpleegsters, met 165 deelnemers tegen 155 in 1962.

Een cursus kinderbescherming A en B hadden 6 scholen, met 641 deelnemers tegen 633 in 1962.

De jeugdleidersopleiding (extern) aan 3 scholen voor maatschappelijk werk werd ook in 1963 weer begonnen en telt 113 deelnemers (47 mannen) tegen 70 in 1962.

Voortgezette opleidingen

Het aantal deelnemers aan de drie voortgezette opleidingen bedroeg: Amsterdam (algemeen) 50 caseworkers en 15 groepswerkers; Amsterdam (prot.-chr.) 52 deelnemers, Nijmegen (r.-k.) 32 caseworkers en 16 groepswerkers; in totaal derhalve 165 tegen 155 op 1 oktober 1962. De supervisoren-groep telde 34 deelnemers.

De besprekingen betreffende kernprogramma, richtlijnen voor stafbezetting en administratief personeel werden voortgezet.

The teacher is sitting on a desk, facing a group of students seated at desks in a classroom. The teacher is on the right, and the students are on the left and center. They appear to be in a discussion or lesson. There are windows in the background with curtains and some plants on the windowsill.

Jeugdleidersopleidingen

Het aantal leerlingen aan de drie (interne) opleidingen voor leiders op het terrein van jeugdvorming en volksontwikkeling bedroeg 160 (37 mannen) tegen 179 op 1 oktober 1962. De 2e cyclus aan de Kopsse Hof telde 10 en de verschillende cursussen op Middeloo 219 deelnemers.

Uitvoerige besprekingen werden gevoerd over het kernprogramma voor de jeugdleidersopleidingen, welke in het verslagjaar nog niet tot de vaststelling van een dergelijk programma leidden.

Ernstig werd aangedrongen op meer bezinning met betrekking tot de aantallen leerlingen dezer opleidingen, welke aantallen niet geheel bevredigend zijn.

Opleiding gezinsverzorgsters

Het aantal opleidingen onderging geen wijziging. In februari werd begonnen met 508 en in augustus/september met 522 leerlingen, in totaal derhalve 1030 tegen 1028 in 1962.

Met ingang van 1 september 1963 werden de 24 opleidingen opgenomen in het subsidieverband van de Nijverheidsonderwijswet, na uitvoerige besprekingen en voorbereiding. Dit betekent een losmaken van de banden met de huishoudscholen, hoewel verschillende scholen gebruik bleven maken van leerkrachten en leslokalen van die scholen.

Aan enkele scholen werd toegestaan ook het onderwijs in eigen gebouw te verzorgen.

Hogere verpleegstersopleiding

De studierichting ziekenhuiswezen telde 24 en de studierichting sociale gezondheidszorg 21 deelnemers; in totaal derhalve 45 tegen 29 in 1962. Met de voorbereiding van een nieuwe huisvesting te Utrecht werd een begin gemaakt, terwijl de eerste stappen werden gezet om tot nieuwbouw te Nijmegen te komen.

Cursussen Bezigheidstherapie

Het aantal deelnemers aan de opleidingscursus Bezigheidstherapie van het Nederlandsche Roode Kruis bedroeg 33. Voor 'De Zonnebloem' is dit aantal 24.

Cursus voor maatschappelijk werk 'Huize Bergen' te Vught

Het aantal deelnemers bedroeg per 1 oktober 1963 59 (27 eerstejaars) tegen 50 in 1962.

Akademie voor Expressie door Woord en Gebaar

Het aantal deelnemers bedroeg per 1 oktober 1963 in totaal 64. Voorbereidingen werden getroffen met betrekking tot verbetering van de huisvesting van de school.

Wijzigingen organisatie

Bij circulaire van 24 juli 1963 werd aan de scholen voor maatschappelijk werk medegedeeld, dat de urgentie-opleidingen ook binnen de andere studierichtingen dan de studierichting

maatschappelijk werk zijn toegestaan. Aan een en ander was langdurig overleg, ook met de organisaties van scholen, voorafgegaan.

Bij beschikking van 5 augustus 1963 werd de toelatingsleeftijd voor het eerste studiejaar van de scholen voor maatschappelijk werk bepaald op 18 jaar voor degenen die in het bezit zijn van een diploma van een school voor v.h.m.o. en voor hen die een dergelijk diploma niet bezitten maar met goed gevolg toelatingsexamen hebben gedaan.

Bij circulaire van 4 februari 1963 werden regelen gegeven voor de formatie van het personeel aan de scholen voor de opleiding van gezinsverzorgsters.

Algemene voorschriften voor de leerplannen en lesroosters voor de scholen voor de opleiding van gezinsverzorgsters werden gegeven bij circulaire van 1 augustus 1963.

Gebouwen

De protestants-christelijke voortgezette opleiding van maatschappelijke werkers betrok een eigen gebouw aan de Waldeck Pyrmontlaan te Amsterdam.

Wederom vonden vele besprekingen betreffende nieuwbouw en verbouw plaats. Bij verschillende scholen voor maatschappelijk werk wordt de huisvesting steeds moeilijker, zodat moet worden overgegaan tot het huren van lokaliteiten of het bouwen van barakken.

Besprekingen

Betreffende de reorganisatie van de opleiding van welfarewerkers werden met de leiders van deze opleidingen talrijke besprekingen gevoerd. Een van de voornaamste punten betrof de vraag of deze opleiding uitsluitend in internaatsverband moet worden gegeven en hoe door het aantrekken van bevoegde stafleden een hoger peil van deskundigheid kan worden bereikt. Dit zal tevens leiden tot een gereeder aanvaarding van het beroep.

J. WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS

I. RIJSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/63, op 16 september door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Toen de universiteit zich destijds uitsprak voor het eenjarig rectoraat, waren daarvoor goede redenen te noemen, die ook thans nog gelden. Men kan zich echter afvragen of zij opwegen tegen de nadelen, die zo duidelijk bij dit systeem te constateren zijn. Sterker nog: de vraag kan worden gesteld of Leiden eigenlijk wel een eenjarig rectoraat heeft of alleen de naam, gezien de arbeid die de prosecretaris reeds jaren verricht. Als een meerjarig rectoraat een te zware belasting voor een senaatslid betekent, waarom gaat dit dan wel op voor de rector maar niet voor de prosecretaris?

Het eenjarig rectoraat is overigens slechts een element van de algemene bestuursorganisatie der universiteit, die zeker te wensen overlaat, in sommige opzichten bepaald niet efficiënt te noemen is en die, naar het oordeel van de verslaggever, dringend herzien zou moeten worden. De Wet op het wetenschappelijk onderwijs kent twee besturende organen: Het College van Curatoren en de Senaat, die elk hun eigen bevoegdheden en verantwoordelijkheid hebben. In het algemeen kan worden gezegd dat de bevoegdheden van beide organen voortdurend over elkaar heen vallen, zodat de vraag opkomt of het dan zinvol is beide te blijven scheiden. Zou het niet verstandiger zijn een andere bestuursvorm na te streven en een centraal lichaam te vormen waarin vertegenwoordigers van de Senaat en Curatoren gezamenlijk een directo-rium vormen?

Thans is het zo, dat als gevolg van de veelheid van colleges, commissies e.d. een vervloeiing van competenties en verantwoordelijkheden en een gebrek aan communicatie, juist door de overdaad aan organisatie, dreigen te ontstaan. De universiteit is niet enkel en alleen een bedrijf, maar het is onmogelijk er niet óók een bedrijf in te zien, dat zo vaak mogelijk gereorganiseerd dient te zijn, snel en goed werkt en waarin de algehele verantwoordelijkheid scherper afgebakend is dan op het ogenblik.

Het is bovendien opmerkelijk hoeveel tijd in de verschillende organisaties aan details geschonken moet worden, zodat te weinig tijd beschikbaar blijft voor het op den duur gewichtigste:

het eigenlijke beleid, het ontwerpen van plannen op langere termijn, de gehele visie op de ontwikkeling der universiteit. Hieraan wordt toegevoegd dat een dergelijk feit zich eveneens bij de faculteitsbesturen wel moet voordoen. De overbelasting dreigt ook hier, en soms heeft men de indruk dat zij binnen het gehele universitaire leven niet slechts dreigt maar een hard feit is, waaronder het wetenschappelijke werk ernstig te lijden heeft. Een oplossing zou zijn: het verkrijgen van figuren die zich vrijwel volledig toelagen op het organiseren der wetenschappelijke bezigheden en die vooral ook te bereiken moeten zijn. In ieder geval is het probleem urgent en kan men niet langer doen alsof het allemaal vanzelf terecht zal komen.

De huisvesting blijft een nijpend probleem en allen hebben eronder te lijden, uitgezonderd de bewoners van het Zoologisch Laboratorium, van de Kliniek voor Keel-, Neus- en Oorheelkunde, van het Mathematisch Instituut en van het gebouw aan de Stationsweg. Zij zijn althans bevredigend en in feite zeer goed gehuisvest.

Nu het Bureau der Universiteit verhuisd is, zullen een aantal collegezalen toegevoegd kunnen worden aan de reeds bestaande. Verder is de vrijgekomen ruimte voornamelijk beschikbaar voor Rectorskamer, het Senaatsbureau en de Letterenfaculteit, die daaraan het meest dringend behoefte had en trouwens nu nog altijd uiterst benepen leven moet. Voor haar is het wachten op een begin van uitvoering van het Witte Singel-project, waardoor dan ook weer andere huisvestingsproblemen ontstaan die in samenwerking met Rijk en Gemeente opgelost zullen moeten worden. Daarenboven is het plan voor de Bibliotheek (waaraan Letteren, Theologie en misschien ook nog wel andere faculteiten gekoppeld zijn) nog niet zo ver, dat aan verwerklijkning gedacht kan worden. Haast is hier geboden, daar speciaal voor de faculteit der Letteren met haar grote aantal studenten nog steeds van een noodtoestand gesproken moet worden. De navolgende gebouwen kwamen in het verslagjaar gereed:

- a. de nieuwe vleugel van het Zoologisch Laboratorium en van het Genetisch Laboratorium;
- b. het gebouw Stationsweg 46, waarin o.m. gevestigd zijn het Bureau van de Universiteit, het Mathematisch Instituut, het Centraal Rekeninstituut van de faculteit der Wis- en Natuurkunde, het Instituut voor Theoretische Biologie, het Bureau van de Stichting Leidse Studentenhuisvesting, afdeling Stralingshygiëne, en de Universitaire Gezondheidszorg;
- c. de nieuwe vleugel van de tevens gemoderniseerde afdeling keel-, neus-, oorheelkunde van het Academisch Ziekenhuis.

De situatie met betrekking tot de studentenhuisvesting kan niet anders dan hoogst ernstig worden genoemd. Weliswaar werden dit jaar drie studentenflats in gebruik genomen, maar tegen de verwachting werd de toestemming voor het bouwen van de torenflat geweigerd. Nu ook het werven van kamers in bepaalde stadswijken een buitengewoon onbevredigend resultaat heeft gehad, moet van een noodtoestand worden gesproken. Nog slechter zou de situatie geweest zijn, wanneer de huisvestingscommissie niet deed wat zij kon.

Dat de studenten van tegenwoordig zoveel minder serieus en consciëntieus zouden zijn dan die van vroeger, behoeft niet het geval te zijn. Wel werken zij onder andere omstandigheden

en zij moeten dus ook anders werken. Een aspect van die verandering is zeker, dat de regemaat van werken een onafwendbare noodzaak is geworden. Sommige faculteiten en vakgroepen hebben er dan ook reeds lang zorg voor gedragen, dat de grootst mogelijke regemaat zo niet door de studenten dan toch voor hen wordt nagestreefd. Het lijkt onvermijdelijk dat alle studierichtingen daarin volgen.

Met betrekking tot de studievrijheid merkt de rector magnificus o.m. op, dat het zijn vaste overtuiging is dat deze voor jongere studenten eenvoudig moet verdwijnen en voor de latere jaren door hen in zekere zin verdiend moet worden. Het grote aantal studenten staat ons in geen enkel opzicht meer toe door te gaan op 19e-eeuwse wijze, zodat ieder min of meer zijn gang kan gaan. Daarom ook is de zgn. studiebegeleiding, waarbij de student voorzover hij dat wil, met raad en daad wordt bijgestaan, wel een stap in de goede richting, maar de weg moet verder afgegaan worden. Anderzijds houdt deze beperking van de studievrijheid zonder enige twijfel tevens een beperking van de doceervrijheid in. Men zal ook hier een zekere leiding, een straffere vorm van organisatie niet lang meer kunnen missen.

In het verslag wordt verder o.m. aandacht geschonken aan studenten- en universitaire manifestaties en aan voordrachten, congressen e.d. in het buitenland.

Studenten

Aan de rijksuniversiteit te Leiden waren in het studiejaar 1962/63 6315 (vorig jaar 5947) studenten ingeschreven, onder wie 1968 vrouwelijke. Het aantal dergenen die voor het eerst bij een instelling voor hoger onderwijs in Nederland werden ingeschreven bedroeg 964.

De faculteit der godgeleerdheid telde 112, die der rechtsgeleerdheid 1067, die der geneeskunde 1340, die der wis- en natuurkunde 1714 en die der letteren en wijsbegeerte 1385 studenten. Bij de verenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte waren 354, en bij die der letteren en wijsbegeerte, der wis- en natuurkunde en der geneeskunde 336 studenten ingeschreven. De verschillende faculteiten en het studium generale telden 7 toehoorders.

Examens en promoties

Bij de faculteit der godgeleerdheid werden 20 propaedeutische examens afgelegd, waarvan 17 met goed gevolg. Het aantal kandidaatsexamens bedroeg 14; deze werden alle met goed gevolg afgelegd. Aan het doctoraal examen namen 4 kandidaten deel, die allen slaagden. Het aantal promoties bedroeg 2.

Bij de faculteit der rechtsgeleerdheid namen 273 gegadigden aan het kandidaatsexamen deel, van wie 151 slaagden en 136 aan het doctoraal examen, van wie 92 slaagden. Aan het doctoraal examen vrije studierichting namen 9 kandidaten deel, van wie 8 met goed gevolg. Voor het kandidaatsexamen notariële studie slaagden 10 van de 14 en voor het doctorale examen notariële studie 11 van de 13 gegadigden, terwijl voor het notariel examen 3e deel 8 van de 9 gegadigden het examen met goed gevolg aflegden. Aan deze faculteit bedroeg het aantal promoties 10.

Aan het kandidaatsexamen bij de faculteit der geneeskunde (1e en 2e gedeelte) onderwierpen

zich 472 studenten, van wie 299 met goed gevolg. Aan de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) namen 317 kandidaten deel, van wie 260 slaagden.

Voor de artsexamens luiden deze cijfers respectievelijk 152 en 135. De artsexamens afgenomen door de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs te Rotterdam werden door 93 kandidaten afgelegd, van wie 75 slaagden. Het aantal promoties aan de faculteit der geneeskunde bedroeg 33. Bij de *faculteit der wis- en natuurkunde* werden 167 van de 168 kandidaatsexamens met goed gevolg afgelegd, terwijl de 110 kandidaten voor het doctorale examen allen slaagden. Dit was eveneens het geval met de 3 deelnemers aan het apothekerexamen. Het aantal promoties aan deze faculteit bedroeg 33.

Vanwege de *faculteit der letteren en wijsbegeerte* werden 144 kandidaatsexamens afgenomen. Het aantal geslaagden bedroeg 139. Voor het doctoraal examen slaagden alle 58 kandidaten. Het aantal promoties bedroeg 8.

Het aantal kandidaatsexamens bij de *verenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte* bedroeg voor de westerse sociale studierichting 37 en voor de niet-westerse sociale studierichting 2, waarvan respectievelijk 33 en 2 met goed gevolg werden afgelegd. Voor het kandidaatsexamen culturele antropologie slaagden de 2 kandidaten. Voor het doctoraal examen westerse sociale studierichting slaagden alle 6 en voor het doctoraal examen niet-westerse studierichting de 2 kandidaten.

II. RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Aan de universiteit zijn momenteel 215 professoren verbonden, 40 lectoren, bijna 700 wetenschappelijke ambtenaren en 350 assistenten. Voegt men daarbij nog het administratief en technisch personeel, dan komt men op rond 3000 personen die in dienst van de universiteit werken. Daarnaast staan meer dan 8000 studenten die van de dienst der universiteit gebruik maken.

Het verspreid zijn van de universiteit over de stad heeft de onderlinge samenhang, de eenheid der wetenschap, de uitwisseling van gedachten tussen vertegenwoordigers van verschillende takken van wetenschap verhinderd of ten minste zeer belemmerd en in elk geval niet bevorderd. Het is verheugend dat de uitbreiding van het aantal leerstoelen enigszins gelijke tred houdt met de groei der wetenschap. Teneinde echter te voorkomen dat dit in het wilde weg geschiedt hebben curatoren dit jaar ter zake richtlijnen gegeven. Uit bepaalde feiten blijkt gelukkig, hoezeer de wens naar onderling contact leeft, maar men moet het gevaar van in eigen hokje te blijven zitten voortdurend bestrijden. Faculteiten zijn administratief noodzakelijk, voor het onderwijs onmisbaar, maar wetenschappelijk verouderd. De tijd dat specialisatie in de wetenschap steeds verder uiteendreef ligt al weer ver achter ons, en ironische klachten over de voortgaande specialisatie die men nog wel eens hoort, zijn niet meer bij de tijd. Zonder specialisatie is wetenschapsbeoefening eenvoudigweg onmogelijk; juist door deze verfijning van het onderzoek is de interdependentie van allerlei takken van de wetenschap aan het licht getreden. Onze moeilijkheid ligt niet in de specialisatie, maar in de beperktheid van het menselijk bevattingsvermogen en van de toegemeten tijd. Daarom is de vraag urgent of er niet instituten moeten komen, waar met doorbreking van de faculteitsgrenzen teams van verschillende specialisaties samenwerken in de aanpak van bepaalde problemen. Het onderzoek naar de wenselijkheid en mogelijkheid hiervan werd dit jaar voortgezet. De moeilijkheid hierbij is, dat men een combinatie moet vinden tussen inter- en intra-facultaire relaties, en rekening moet

houden met het feit, dat een bepaald vak in het ene verband zelfstandig staat, maar in het andere een hulpdienst verricht; dat de belangen van onderwijs en wetenschapsbeoefening, die aan de universiteit samen moeten gaan, niet altijd op dezelfde manier gediend kunnen worden. Uit de besprekingen is wel gebleken dat hier geen uniformiteit te bereiken valt, maar ook dat er zeker bepaalde terreinen zijn waarop een dergelijke interfacultaire samenwerking mogelijk en noodzakelijk is. Een rapport hierover is bij het College van Curatoren in behandeling. Veel van wat het eigenlijke leven van de universiteit uitmaakt laat zich niet in een verslag als dit vastleggen. Bij het onderwijs zaait men uit en controle op de resultaten is moeilijk. Deze kunnen soms pas na jaren zichtbaar worden. De vergelijking met een fabriek, die op een bepaald moment een produkt aflevert, gaat niet op. Dit dient vooral te worden opgemerkt omdat er niet genoeg op gehamerd kan worden dat geestelijke waarden zich niet in cijfers laten vastleggen. Woorden als 'studierement' roepen een zekere huiver op. Wanneer de efficiency ter sprake komt, kan dit alleen de organisatie betreffen, maar verder kan men met het hanteren van dit begrip niet gaan.

Op 30 mei vond de verkiezing van de Conventsraad van de Staf plaats, waaraan 2/3 van het aantal stafleden deelnam. Door de installatie van deze raad komt aan het bestaan van voorlopige conventsraad en -bestuur een einde. Het overleg met het Dagelijks Bestuur is in enkele besprekingen op gang gekomen. Het Conventsbestuur confereerde met de besturen der faculteiten over de wijze waarop artikel 62 van de Wet op het Wetenschappelijk onderwijs (het betrekken van stafleden bij de taak der faculteiten) geëffectueerd kan worden. In verschillende gevallen werd hier reeds een weg gevonden, al is hier nog maar een begin gemaakt. De Conventsraad wijdde aandacht aan allerlei zaken die de universiteit bezig hielden. In deze raad is een waardevol orgaan geschapen, omdat daardoor de stafleden hun aandacht kunnen en willen leveren aan de bloei van de universiteit. Daardoor zal ook de naam 'wetenschappelijk korps' als de samenvatting van Senaat en stafleden geen leeg begrip zijn.

Met enige plechtigheid werd in april de 800ste student ingeschreven en inmiddels is het recordgetal van 8077 bereikt. Met mathematische zekerheid kan voorspeld worden dat in de volgende cursus dit cijfer weer flink overtroffen zal worden, want de geboortegolf nadert de kust van de academie. Er moet rekening mee worden gehouden dat de universiteit binnen enkele jaren 12000 studenten zal tellen. Volgens de prognoses, die in het verleden steeds te laag gebleken zijn, zal er dan een zekere stabilisatie intreden.

Met enig passen en meten zal, dank zij de nieuwbouw in De Uithof, het ruimteprobleem niet de grootste zorg zijn. Bepaald nijpend wordt de situatie in de personeelssector. Indien niet spoedig een ruimere staf- en personeelsvoorziening mogelijk wordt gemaakt, moet vertraging van de studie door onvoldoende assistentie verwacht worden. Nog klemmender wordt deze problematiek doordat deze tendentie tot studieverlenging, veroorzaakt door gebrek aan assistentie, volkomen tegengesteld is aan de wens tot verkorting van de studie.

Niet minder urgent is de zaak van de huisvesting der studenten. Reeds nu is het bijna onmogelijk een geschikte kamer te vinden, en hoe moet dit straks gaan?

Drie oude panden konden dit jaar aangekocht worden, waardoor 64 studenten onder dak kwamen, maar dit is geen voldoende remedie. De nood is groot en wordt steeds groter. De

eerst-betrokkenen zelf, nl. de studenten, hebben door een spectaculaire actie op de noodtoestand de aandacht gevestigd.

Voor de gezelligheidsverenigingen brengt de aanwas der studentenbevolking de grote vraag, of en hoe men deze kan opvangen.

Daar de betekenis van het lidmaatschap van een gezelligheidsvereniging voor de geestelijke groei van de academicus van grote betekenis is, moet men deze moeilijkheden niet onderschatten.

Het probleem van de studieduur heeft in het afgelopen jaar in vele besprekingen de aandacht gehad. Door de verlengde studieduur legt de student langer dan nodig is beslag op het potentieel der universiteit; hij komt later in het arbeidsproces en dat terwijl het bedrijfsleven, de school, de maatschappij om afgestudeerden roepen.

Misschien is dit een enkele maal te wijten aan de toeneming van het aantal hoogleraren, die hun specialismen aan de studenten opleggen, maar zeker niet als regel. Er zijn studievakken waar in het centrum zoveel meer kennis dan vroeger vereist wordt, dat aan verlenging van de studietijd niet te ontkomen valt.

Maar er zijn ook andere oorzaken: veel kandidaten in de letteren hebben een hele of halve leraarsbaan, het aantal werkstudenten neemt toe, enz. Men kan zich ook afvragen of de veelgeroemde vrijheid der studenten hier geen kwade gevolgen heeft en nog wel in de huidige omstandigheden past.

De faculteiten en subfaculteiten, die volgens de Wet op het wetenschappelijk onderwijs als geheel verantwoordelijk voor de opbouw van de studie zijn, kunnen niet aan dit vraagstuk voorbijlopen. Aan alle kanten is men met zelfonderzoek bezig. In de faculteit der diegeneeskunde werd een reorganisatie van het studieprogramma tot stand gebracht, waardoor de opleiding met een jaar bekort kon worden. De vakgroep der historici werkte een plan uit waarbij de hoorcolleges in aantal teruggebracht en door arbeid in kleinere werkgroepen vervangen zullen worden, zodat de studie voor het kandidaatsexamen, die nu 5½ jaar kost, tot de normale 3 jaar kan worden teruggebracht. Bij de theologen en juristen zijn soortgelijke plannen in de maak en vermoedelijk ook elders. Overal zoekt men door concentratie, efficiënter benutten van de tijd en studiebegeleiding het doel te bereiken: verkorting van studieduur bij een degelijke opleiding.

Deze verkorting van studieduur kan alleen efficiënt geschieden door een stevige uitbreiding van de wetenschappelijke staf. Werkgroepen zoals de historici in hun plan projecteerden kunnen alleen goed functioneren onder leiding, maar met de tegenwoordige bezetting van de staf kan men deze niet geven.

Ook het wetenschappelijk onderzoek stelt zijn eisen. Willen de universiteiten ook dit deel van hun taak naar behoren en naar traditie kunnen vervullen, dan moet er tijd voor onderzoek zijn. Hier benauwt de vraag of de universitaire werkkring voor velen nog wel aantrekkelijk is wanneer het onderzoek sluitpost wordt en het grootste deel van de tijd aan studiebegeleiding in allerlei vorm heengaait. Ook wrekt zich het tekort aan stafleden, doordat een steeds groeiende taak van onderwijs over te weinigen verdeeld moet worden en de gelegenheid voor het onderzoek steeds moet worden ingekort.

Vandaar dat in het ontwikkelingsplan, gelijk dit voor de jaren 1963-1966 voor de Utrechtse universiteit opgesteld is, deze zaak: uitbreiding van het wetenschappelijke korps, als het enig noodzakelijke voor de komende jaren werd aangewezen.

Met betrekking tot de vordering van de nieuwbouw in het universiteitsgebied De Uithof kan het volgende worden medegedeeld.

Tengevolge van de zeer strenge en langdurige winter in het verslagjaar ontstond een ernstige vertraging in de voortgang van de in uitvoering zijnde bouwwerken. Zo zal het Transitorium eerst eind 1963 in gebruik genomen kunnen worden. Ook de aanleg van de openbare voorzieningen werd ernstig gestagneerd.

Met de bouw van het Provisorium voor de biologie werd begonnen; dit gebouw zal ongeveer tegelijk met het Transitorium gereed zijn.

De gebouwen van het voormalige Fort aan de Hoofddijk werden verbouwd en ingericht ten behoeve van onderdelen van het Mineralogisch-Geologisch Instituut en het Instituut voor Systematische Plantkunde.

Het Hubrecht-laboratorium zal omstreeks november 1963 gedeeltelijk in gebruik worden genomen.

Van de gebouwen voor de subfaculteit der wis- en natuurkunde werd de centrale werkplaats aanbesteed, terwijl voorts een begin werd gemaakt met de funderingen voor het Fysisch Laboratorium. De ontwerpen voor het Mathematisch Instituut en het Elektronisch Reken-centrum worden uitgewerkt en gereed gemaakt voor een aanbesteding.

Voorts werd ter hand genomen het ontwerp voor een gebouw ten behoeve van een tandem-generator, waarbij de bijzondere problemen op het gebied van de kernfysica aan de orde kwamen.

Het schetsontwerp voor het nieuwe Tandheelkundig Instituut werd goedgekeurd. Aan de architect werd opdracht gegeven voor de nadere uitwerking en het gereed maken van de aanbestedingsstukken.

De schetsontwerpen van de Klinieken voor Verloskunde, Inwendige Ziekten en Heelkunde van de faculteit der diergeneeskunde werden, met enig voorbehoud op bepaalde punten, door de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen goedgekeurd. Van eerstgenoemde kliniek werden de aanbestedingsstukken gereed gemaakt.

Van het totale benodigde terrein voor het universiteitscomplex is thans ca. 2/3 deel (ruim 200 ha) in eigendom verkregen. Het ontbrekende terrein zal wellicht ten dele nog door onderhandeling kunnen worden aangekocht. Een onteigening zal echter voor een aantal percelen (gelegen in de gemeente Zeist) onvermijdelijk zijn. Deze langdurige procedure nadert haar eind; het Koninklijk besluit terzake wordt in december 1963 verwacht.

Studenten

Het totaal van de volledig ingeschreven studenten bedroeg voor het studiejaar 1962/'63 7883, onder wie 1841 vrouwelijke studenten. Het aantal dergenen die voor de eerste maal werden ingeschreven bedroeg 1484, onder wie 384 vrouwelijke studenten.

De faculteit der godgeleerdheid telde 298, die der rechtsgeleerdheid 838, die der geneeskunde

1889 (onder wie 522 voor tandheelkunde), en die der wiskunde en natuurwetenschappen 2017 studenten.

Letteren en diergeneeskunde telden respectievelijk 1088 en 586 studenten. Bij de verschillende verenigde faculteiten waren 1167 studenten ingeschreven.

Het aantal ingeschrevenen voor universitaire m.o.-studie bedroeg 194.

Examens en promoties

Aan de *faculteit der godgeleerdheid* werden 31 propaedeutische, 41 kandidaats- en 10 doctorale examens met goed gevolg afgelegd.

Het aantal kandidaatsexamens bij de *faculteit der rechtsgeleerdheid* bedroeg 222, waarvan 145 en het aantal doctorale examens 83, waarvan 75 met goed gevolg werden afgelegd. Het aantal promoties bedroeg 8.

Voor wat de *faculteit der geneeskunde* betreft kan worden medegedeeld dat aan het kandidaats-examen geneeskunde werd deelgenomen door 185 gegadigden, van wie 120 slaagden, en aan het doctorale examen geneeskunde (1e en 2e gedeelte) door 288 kandidaten, van wie 228 slaagden. Voor de semi-artsexamens slaagden 96 van de 119 kandidaten (inclusief de examens te Rotterdam). Voor de artsexamens slaagden 94 van de 106 kandidaten. Aan de kandidaats-examens tandheelkunde onderwierpen zich 131 kandidaten, van wie 88 met goed gevolg, en aan de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) 161, van 148 met goed gevolg. Van de 52 kandidaten die het tandartsexamen aflegden slaagden 47. Het aantal promoties aan de faculteit der geneeskunde bedroeg 28.

Aan de *faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen* werden 206 van de 212 kandidaatsexamens en alle 143 doctorale examens met goed gevolg afgelegd. Voor het apothekersexamen (1e en 2e gedeelte) slaagden 38 van de 43 kandidaten. Het aantal promoties bedroeg bij deze faculteit 32.

Aan de verschillende kandidaatsexamens bij de *faculteit der letteren* werd door 111 kandidaten deelgenomen, van wie 106 slaagden, en aan de doctorale examens door 35 kandidaten, die allen het examen met goed gevolg aflegden. Het aantal promoties bedroeg 14.

Aan de *verenigde faculteiten der letteren en der rechtsgeleerdheid* werden 47 van de 68 propaedeutische, en 36 van de 40 kandidaatsexamens met goed gevolg afgelegd. Van de 27 kandidaten die zich aan een doctoraal examen onderwierpen slaagden 26.

Aan de *verenigde faculteiten der wiskunde en natuurwetenschappen en der letteren* werden 60 van de 61 kandidaatsexamens en 26 van de 28 doctorale examens met goed gevolg afgelegd. Voor het kandidaatsexamen psychologie van de *verenigde faculteiten der letteren en der wiskunde en natuurwetenschappen en/of der geneeskunde* slaagden 25 van de 28 en voor het kandidaatsexamen opvoedkunde alle 17 gegadigden. Voor de doctorale examens psychologie en opvoedkunde slaagden respectievelijk alle 8 en 6 kandidaten.

Bij de *faculteit der diergeneeskunde* slaagden 54 van de 68 gegadigden voor het kandidaats-, en 92 van de 127 kandidaten voor het doctorale examen (1e en 2e gedeelte). Het dierenarts-examen werd door 56 van de 58 kandidaten met goed gevolg afgelegd. Het aantal promoties bij deze faculteit bedroeg 10.

III. RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/'63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend. Meer dan in het vorige jaar nog het geval kon zijn, heeft de totstandbrenging van een vruchtbare relatie tussen de Groningse universiteit en de Academische Raad onze aandacht gevraagd. De raad heeft ingevolge het bepaalde in de artikelen 11 en 12 van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs commissies en secties ingesteld, die de uiteindelijke adviezen van de raad over ontwikkelingsplannen der universiteiten en hogescholen moeten voorbereiden en het contact tussen gelijksoortige inrichtingen van onderwijs en onderzoek aan de verschillende instellingen zullen moeten bevorderen. Het is verheugend dat nagenoeg alle tot deelname aan dit werk aangezochte vertegenwoordigers van de Groningse universiteit zich bereid verklaard hebben deze taak op zich te nemen. Hoe belangrijk het is dat men bij een vergelijking der ontwikkelingsplannen vertegenwoordigd is, bleek reeds na een eerste contact met enkele van de Groningse leden.

De vraag kan worden gesteld of de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en het daarbij aangepaste Academisch Statuut de mogelijkheid in zich bergen, tot een doeltreffende organisatie van ons universitair onderwijs en onderzoek te geraken.

De moeilijkheden bij het samenstellen van een bevredigend bestuursreglement zijn talloos, en toch moet dit reglement juist de uitwerking geven van de algemene lijnen die de wet aanduidt. Meer in het bijzonder zal een bevredigende oplossing zeer moeilijk gevonden kunnen worden voor de, door het dualisme in onze bestuursvorm, gerezen problemen. Het gaat hierbij om de vraag of een zinvolle uitbouw van de in de wet aangegeven richtlijnen in een bestuursreglement mogelijk is. In West-Europa zijn we wat de organisatie van de universiteiten betreft nog sterk gebonden door de traditie, en al heeft de wetgever getracht deze traditie in een nieuw gewaad te steken, betwijfeld kan worden of hiermede een afdoende regeling voor de moderne universiteit te bereiken valt. Het dualisme in onze bestuursvorm zal op den duur niemand bevredigen die bereid is al zijn krachten aan de leiding van een universiteit te geven. Een moeilijk maar wellicht toch gemakkelijker op te lossen probleem vormt de vraag naar een splitsing in de opleiding in twee groepen. Zeer duidelijk tekent zich af een verschil tussen

de zuiver wetenschappelijk geïnteresseerden en hen die zich meer tot een spoedige vervulling van een maatschappelijke functie voelen aangetrokken. Het gehele vraagstuk wordt mede bepaald door de eisen die men aan een universitaire opleiding wil stellen. Als men van het standpunt uitgaat dat een universitaire opleiding in het algemeen geen beroepsopleiding is of behoort te zijn, dan passen vele denkbeelden over differentiatie in het onderwijs nauwelijks in het universitair bestel. Het lijkt echter noch voor hen die na een meer wetenschappelijk getinte basisopleiding een op de beroepsuitoefening gerichte studie willen volgen, noch voor de universiteiten zelf gewenst, deze categorie van studenten buiten de poorten van de universiteit te houden. Een duidelijke differentiatie na een wetenschappelijke basisopleiding geeft de mogelijkheid, de studie niet nodeloos te verzwaren voor hen die in zuiver wetenschappelijke richting verder willen gaan, terwijl ze de meer op de praktijk gericht een snellere mogelijkheid tot afstuderen biedt.

Een der grote problemen waarmee het wetenschappelijk onderwijs te worstelen heeft is dat van het zgn. studierendement. Men verstaat hieronder gewoonlijk het percentage van de in één jaar voor een bepaald vak voor het eerst ingeschreven studenten dat de eindstreep behaalt. Men komt hierbij na 1946 voor sommige vakken op percentages van 50 tot 60. Het is echter niet geheel redelijk voor deze berekening uit te gaan van het aantal dat voor een bepaald vak in het eerste jaar wordt ingeschreven. Aanvaardt men het eerste jaar meer uitgesproken als een proefjaar en zou men de rendementsberekeningen gaan uitvoeren uitgaande van het aantal dergenen die zich voor het tweede jaar laten inschrijven, dan zouden reeds geheel andere resultaten zichtbaar worden.

Het bij het Academisch Statuut te verwachten verplicht propaedeutisch examen na één jaar mag in dit opzicht als een bijzonder waardevolle maatregel worden begroet. Het kan velen behoeden voor een te lang voortgezette poging in een richting verder te gaan die geen succes belooft. Een tweede vraag is echter of men inderdaad mag spreken van een mislukking als iemand na één jaar een andere studierichting kiest. In de statistische overzichten doet men dit door als rendement alleen te aanvaarden het aantal geslaagden in de richting waarin men begon. Gaat men na waar de zgn. mislukten blijven, dan komt men tot een verrassende conclusie. De gebruikelijke rendementsberekeningen dienen een belangrijke correctie te ondergaan, omdat het aantal niet-geslaagden aanmerkelijk kleiner is dan men gewoonlijk aanneemt.

Hier komt nog bij dat men het in veel gevallen beslist niet zo mag stellen dat iemand die na een behaald kandidaatsexamen een m.o.-opleiding gaat volgen of met de verworven kennis een maatschappelijke positie gaat bekleden, zijn jaren aan de universiteit vruchteloos heeft doorgebracht.

De uitbreiding van het wetenschappelijk onderwijs tot grotere groepen van de bevolking is op zichzelf reeds een verschijnsel van belangrijke maatschappelijke betekenis. Het is dan ook verheugend dat in dit studiejaar het aantal van 1000 eerstejaars studenten werd bereikt.

De stijging van het aantal personeelsleden hield geen gelijke tred met de toeneming van het aantal studenten. Stelt men beide aantallen in 1957 op 100, dan is dat der studenten met 100% en dat van het personeel met 63% gestegen.

Met betrekking tot de groei van het aantal studenten kan de vraag worden gesteld, of deze

groei nog niet van dien aard is dat hierdoor de kwaliteit van onderzoek en onderwijs zou kunnen worden geschaad. Dit zou stellig het geval zijn als niet door een doeltreffende organisatie dit grotere aantal zou worden opgevangen. Ook dan is er echter een grens, waarbij door de noodzakelijke verdubbeling van colleges of overbezetting van kostbare apparatuur het werken met een groter aantal nauwelijks efficiënt zou zijn. Het is moeilijk aan te geven wanneer die grens is bereikt; voor iedere faculteit gelden hierbij verschillende bepalende factoren. Voor de medische faculteit is het b.v. de moeilijkheid voldoende klinische scholing te bieden, waardoor deze faculteit waarschijnlijk het eerste haar opnemingsgrens zal hebben bereikt. Voor andere studierichtingen is dit nog niet het geval, mits de plannen tot ruimtelijke uitbreiding in voldoende snel tempo gerealiseerd kunnen worden en de uitbreiding van de wetenschappelijke en technische staf hiermede gelijke tred kan houden. Bij de tandartsopleiding is deze noodzakelijke ruimtelijke uitbreiding zeker niet tijdig bereikt en ontstond reeds de situatie, dat voor de practica gewacht moet worden. Hier zijn voorzieningen dringend noodzakelijk. Niet de plaats van vestiging van de instellingen, doch veel meer het geven van de mogelijkheid tot studie en de organisatievorm zijn van betekenis voor de bloei van het wetenschappelijk onderwijs in ons land. Is in dit opzicht aan de vereiste voorwaarden voldaan, dan behoeft men de universiteit niet naar de student te brengen.

Om velerlei redenen acht men het juist wenselijk, dat de student buiten de eigen woonplaats studeert. Zorgt men voor goede huisvesting en worden de financiële bezwaren weggenomen, dan behoeven alleen redenen van onderwijskundige aard een rol te spelen.

De uitwisseling met buitenlandse universiteiten in de vorm van wederzijdse bezoeken van delegaties, bestaande uit docenten en leden van de wetenschappelijke staf, werd ook dit jaar gecontinueerd. Talloos waren ook weer de contacten die hoogleraren, lectoren en leden van de wetenschappelijke staf door het deelnemen aan congressen en het houden van voordrachten met het buitenland hadden. Met betrekking tot het Studium Generale kan worden medegedeeld, dat de eerste cursus gewijd was aan het onderwerp: 'Het veranderend wereldbeeld der natuurwetenschappen'. De opkomst was zeer bevredigend.

Tussen Kerstmis en Pasen vond het tweede Studium Generale plaats. Het vormde de voortzetting van het in het vorig academisch jaar gehouden Studium Generale over: 'De oorlog in het licht der wetenschappen'. In een achttal colleges werd het probleem van oorlog en vrede behandeld. De belangstelling was gedurende alle colleges zo groot, dat de grootste collegezaal der universiteit te klein bleek. Op 30 maart en 6 april werden de zgn. voorlichtingsdagen gehouden, waarbij ca. 900 personen aanwezig waren. Na algemene toespraken voor de gehele groep werden faculteitsgewijze bijeenkomsten georganiseerd, waar door hoogleraren en leden van de wetenschappelijke staf inleidingen over verschillende vakgebieden werden gehouden. In de middaguren werden instituten en laboratoria bezocht. Voorlichtingsbezoeken aan scholen voor v.h.m.o. in de vier noordelijke provincies door de voorlichtingsambtenaar vormen hierbij de noodzakelijke aanvulling.

De samenwerking tussen College van Curatoren, Senaat en Faculteiten werd op dezelfde wijze als in het vorige jaar voortgezet in afwachting van eventuele nadere regelingen bij het nog in bewerking zijnde bestuursreglement.

In eigen kring bracht de Senaat een wijziging tot stand door de in 1957 in het leven geroepen *Senatus Contractus* in overeenstemming met de nieuwe wet weer terug te brengen tot een *College van Rector en Assessoren* van wat beperkte omvang.

Reeds kort na de feestelijke opening van het vernieuwde Natuurkundig Laboratorium moest een transitorium voor deze studierichting worden gebouwd. Naar verwachting zal dit gebouw eind 1963 in gebruik genomen kunnen worden.

Ook voor de scheikunde moet extra practicumruimte worden geschapen, waarvoor een uitbreiding van het bestaande gebouw aan de Bloemsingel tot stand wordt gebracht.

In het komende studiejaar zal ook het gebouw voor de technische scheikunde geheel voor gebruik gereed komen. Voorlopig zal hier ook een afdeling voor de toegepaste wiskunde worden ingericht, waar de nieuwe rekenmachine met daarbij behorende werkkamers en technische installaties een plaats zal vinden.

Dit jaar zal voor de Sterrenkunde de bouw aanvangen ten behoeve van de kijkeropstelling te Roden.

Het reeds jaren overwogen plan, de gehele Biologie op en om de reeds bestaande *Hortus de Wolf* te vestigen nadert thans het stadium van uitvoering.

De nieuwbouw voor de Farmacie zal naar verwachting eind 1964 geheel gereed komen.

Voor de faculteit der geneeskunde is dit jaar één gebouw gereed gekomen, de naast de nieuwbouw voor Farmacie gelegen vleugel, waarin de Sociale Geneeskunde en de Antropogenetica een plaats hebben gevonden. Voorjaar 1964 zal de Dermatologische Kliniek gereed komen, terwijl de bouw van de nieuwe Psychiatrische Kliniek in 1964 volledig op gang zal komen. De vraag naar woonruimte voor de studenten stijgt. De indruk is echter gewekt, dat de gevoerde actie voor studentenkamers een grotere bereidheid tot medewerking onder de burgerij tot gevolg heeft gehad. Gehoopt wordt dat in 1965 een tweede flat voor 192 studenten en 5 studentenechtparen in de wijk Coendersborg voor bewoning gereed zal komen. Hiernaast zijn in het noorden der stad 3 flats, ieder voor 240 personen ontworpen.

Intussen heeft de Stichting Studentenhuisvesting ruimere aandacht besteed aan de mogelijkheid, oude panden voor bewoning door groepen studenten geschikt te maken. Op deze wijze werd voor 206 studenten woonruimte verkregen. Hierbij zijn vele woningen die in verband met plannen voor stadsuitbreiding en sanering t.z.t. zullen moeten verdwijnen, maar die toch voor verscheidene jaren soelaas kunnen bieden. Intussen heeft Groningen een originele bijdrage tot de oplossing van het woonprobleem voor studenten geleverd door een tientar woonschepen speciaal voor bewoning door studenten te doen bouwen. Elk schip bevat veel kamers, een keukentje en een douche. Ligplaats voor in totaal 30 schepen is gevonden. Als de proef met de eerste tien slaagt, zal het aantal tot 30 worden uitgebreid. De investering per kamer ligt aanmerkelijk lager dan dit bij flats het geval is.

Ook in het afgelopen jaar zijn weer post-universitaire cursussen op velerlei gebied gegeven. Voor artsen en apothekers, voor economen en psychologen, voor predikanten en vele anderen werden bijeenkomsten georganiseerd, waaraan door hoogleraren en leden van de wetenschappelijke staf werd medegewerkt.

Studenten

Het totaal van de voor volledig onderwijs ingeschreven studenten bedroeg voor het cursusjaar 1962/63 4176, onder wie 831 vrouwelijke studenten.

De faculteit der godgeleerdheid telde 76, die der rechtsgeleerdheid 300, die der geneeskunde 1343 (onder wie 385 voor tandheelkunde), die der wiskunde en natuurwetenschappen 1023 en die der letteren 415. Voor de economische wetenschappen waren 375 studenten ingeschreven en bij de verschillende verenigde faculteiten 644 (opvoedkunde 42, psychologie 192, sociale aardrijkskunde 198 en sociale wetenschappen 212).

Het aantal ingeschrevenen voor m.o.-akten bedroeg 612.

Examens en promoties

Aan de *faculteit der godgeleerdheid* werden 7 propaedeutische, 6 kandidaats- en 2 doctorale examens afgelegd, alle met goed gevolg. Het aantal promoties bedroeg 2.

Het aantal kandidaatsexamens bij de *faculteit der rechtsgeleerdheid* bedroeg 71, waarvan 46 met goed gevolg werden afgelegd, het aantal doctorale examens Nederlands recht 16, waarvan 11 en het aantal doctorale examens notariële studierichting 5, waarvan 3 met goed gevolg werden afgelegd. Voor het notarieel staats slaagden 7 van de 9 gegadigden. Er was 1 promotie.

Voor wat de *faculteit der geneeskunde* betreft kan worden medegedeeld dat aan het kandidaatsexamen geneeskunde werd deelgenomen door 127 gegadigden, van wie 109 slaagden, en aan het doctoraal examen geneeskunde door 81 kandidaten van wie 68 slaagden. Voor de arts-examens (I en II) slaagden 130 van de 144 deelnemers. Aan de kandidaatsexamens tandheelkunde onderwierpen zich 86 gegadigden, van wie 46 met goed gevolg, en aan de doctorale examens 30, van wie 19 met goed gevolg. Van de 31 die het tandartsexamen aflegden, slaagden 19. Het aantal promoties bedroeg 18.

Aan de *faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen* werden 90 van de 93 kandidaatsexamens met goed gevolg afgelegd; de 48 kandidaten voor de doctorale examens slaagden allen. Voor de apothekersexamens (1e en 2e gedeelte) slaagden 15 van de 17 kandidaten. Het aantal promoties aan deze faculteit bedroeg 7.

Aan de kandidaatsexamens bij de *faculteit der letteren* werd door 43 gegadigden deelgenomen, van wie 42 slaagden, en aan de doctorale examens door 20 kandidaten, die allen slaagden. Het aantal promoties bedroeg 7.

Van de 52 kandidaatsexamens *economische wetenschappen* werden 26 met goed gevolg afgelegd en de 10 doctorale examens alle, terwijl 1 promotie plaats vond.

Voor wat de *verenigde faculteiten* betreft kan het volgende worden medegedeeld.

Van de 15 gegadigden voor het kandidaatsexamen psychologie slaagden er 14; de 3 doctorale examens werden met goed gevolg afgelegd, evenals de 5 kandidaatsexamens opvoedkunde. De 21 gegadigden voor het kandidaatsexamen sociale aardrijkskunde slaagden allen, terwijl 7 van de 8 kandidaten het doctoraal examen met goed gevolg aflegden. Bij de sociale wetenschappen tenslotte slaagden 11 van de 12 gegadigden voor het kandidaatsexamen en alle 8 kandidaten voor het doctorale examen.

IV. UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Met betrekking tot de activiteiten van de Senaat moet worden medegedeeld, dat de belangstelling voor de bijeenkomsten van de Senaat gering is. Ten dele ligt dit in de ontwikkeling van de structuur van het wetenschappelijk onderwijs, waarbij de beslissingsbevoegdheid meer naar de faculteiten is overgeheveld, terwijl ook vele spoedeisende zaken door het College van Rector en Assessoren pro Senatu worden afgewerkt. Nu het bestuursreglement voor de Amsterdamse universiteit de Koninklijke goedkeuring heeft verkregen, kan het reglement voor de Senaat daarmee in overeenstemming worden gebracht. Gestreefd moet worden naar een regeling, waardoor aan de vergaderingen van de Senaat meer inhoud wordt gegeven. De Senaat stelde een commissie in die hem zal hebben te adviseren over het post-doctorale onderwijs en over de zgn. university-extension. Vooral deze laatste activiteit lijkt van groot belang, omdat daardoor groepen van belangstellenden voor het wetenschappelijk onderwijs bereikt kunnen worden, die in hun jeugd geen gelegenheid tot studeren hadden. Indien deze zaak goed aangepakt wordt, kan men op deze wijze ook de verlangens naar wetenschappelijk onderwijs in de meer perifeer gelegen provincies bevredigen.

De leden van de Senaat zowel als de lectoren en stafleden ontplooiden ook in het verslagjaar een grote activiteit, die tot uitdrukking kwam in een groot aantal wetenschappelijke publicaties, in het houden van voordrachten en gastcolleges.

Anderzijds bezochten vele buitenlandse geleerden de universiteit en hielden voordrachten of gaven gastcolleges.

Een snellere toename van het aantal studenten dan was verwacht, invoering van nieuwe onderwijsmethoden, uitbreiding van de instituten, dit alles leidde tot grotere ruimtebehoefte. Door aankoop en huur van panden rondom het Oudemanhuispoortcomplex wordt getracht in de behoefte te voorzien.

Met de tweede uitbreiding van het poortgebouw kan, naar verwacht wordt, spoedig een begin worden gemaakt.

Het laat zich aanzien dat voor de A-faculteiten binnen enkele jaren een bevredigende, zij het in een aantal gevallen voorlopige, huisvesting zal zijn gevonden. De meeste moderne talen zijn thans goed ondergebracht, het Engels wacht nog op enkele nadere voorzieningen in het nieuwe gebouw.

Wat de medische faculteit betreft kan worden gezegd, dat het laboratoriumgebouw op het terrein van het Wilhelmina-gasthuis zijn voltooiing nadert en dat het waarschijnlijk nog dit cursusjaar betrokken zal worden door de fysiologie, een deel van de fysiologische chemie, de histologie en de arbeidshygiëne. Aan de bestaande gebouwen werden en worden nog steeds uitbreidingen en verbeteringen aangebracht. Deze verbeteringen zijn in ieder geval noodzakelijk hoe ook de oplossing van het probleem Academisch Ziekenhuis mag uitvallen.

De commissie die opnieuw de ruimtebehoefte van het academisch ziekenhuis heeft begroot, is tot een aanzienlijk groter aantal ha gekomen dan in 1958 werd aangenomen. Meende men toen met 20 ha te kunnen volstaan, thans is men gekomen tot 36-72 ha, afhankelijk van het terrein en de wijze van bebouwing. Dat de 36 ha die de minimumbehoefte vormen, gevonden zouden kunnen worden op en rond het terrein van het Wilhelmina-gasthuis mag wel uitgesloten worden geacht.

Men zal er daarom verstandig aan doen een geheel nieuw wetenschappelijk medisch centrum te projecteren aan de periferie van de stad of desnoods buiten de stad, b.v. in of bij de Bijlmermeer en daarvoor reeds nu een terrein van 60-70 ha te reserveren. Men zou dan terstond kunnen beginnen met de bouw van een nieuwe psychiatrische kliniek die, indien zij volgens moderne begrippen wordt ingericht, alleen reeds 6-7 ha zou vullen. Geleidelijk en afhankelijk van de behoefte zouden de andere klinieken en preklinische instituten naar het nieuwe terrein kunnen worden overgebracht. Het oude, meer gemoderniseerde Wilhelmina-gasthuis zou als ziekenhuis gehandhaafd kunnen blijven, in de eerste plaats voor opname van patiënten en ook voor het houden van poliklinieken. De afstand behoeft geen overwegend bezwaar te zijn; door het inleggen van een speciale busdienst kan men deze gemakkelijk overbruggen. Voor de universitaire afdelingen in het Binnengasthuis zijn eveneens verschillende kostbare voorzieningen dringend nodig. De verbouwing van gebouw A voor de dermatologie is nu in volle gang en zodra deze gereed is komt gebouw E aan de beurt.

De faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen is bezig een enige jaren geleden reeds ontworpen plan ten uitvoer te leggen. Het nieuwe natuurkundig laboratorium is gereed gekomen en gedeeltelijk reeds betrokken; voor het nieuwe Van der Waals-laboratorium zullen weldra palen worden geslagen. Het oude natuurkundig laboratorium wordt gedeeltelijk voor de inrichting van collegezaal benut, een ander deel zal dienen voor uitbreiding van het Zeemanlaboratorium. Voor de Biologie is een groot terrein aangekocht in de Watergraafsmeer, waar de Plantenfysiologie, de Dierfysiologie, de Entomologie en de Genetica ondergebracht zullen worden. Op het terrein van Artis wordt het Zoölogisch Laboratorium uitgebreid en zal bovendien een nieuw Zoölogisch Museum verrijzen.

Er wordt de laatste tijd weer veel geschreven en gesproken over studieloon en democratisering van het wetenschappelijk onderwijs. Gevreemd moet echter worden dat onder degenen die zoveel schrijven over democratisering van het wetenschappelijk onderwijs, ook verschil-

lende talen worden gesproken en dat er spraakverwarring heerst, want alle stukken die over deze democratisering zijn geschreven vinden hun oorsprong in het statistisch vastgestelde feit, dat slechts een klein percentage van onze studenten afkomstig is uit zgn. lagere milieus.

Het komt er dus op neer dat men meer studenten uit milieus van arbeiders en anderen die laag geklasseerd zijn in de loonschalen, naar de universiteiten en hogescholen wil trekken. Als een der middelen om dit doel te bereiken wordt het studieloon aanbevolen. Opgemerkt dient te worden dat hier veel meer sprake is van een sociologisch dan van een economisch probleem. De gedachte dat de universiteit open staat voor iedereen die de geschiktheid heeft een academische studie te volgen, moet eerst doordringen in de milieus waar studeren niet tot de familietraditie behoort. Uit de statistische gegevens blijkt, dat het inkomen van de ouders minder belangrijk is dan hun instelling ten opzichte van een academische studie. Men zal, wil men de kinderen uit de bedoelde milieus naar het wetenschappelijk onderwijs trekken, in een veel vroeger stadium moeten beginnen en de jeugd duidelijk maken dat studeren offers vraagt, maar dat de studie ruimschoots opweegt tegen het vroegtijdig bezitten van een bromfiet of een draagbaar radiotoestel. Ook de ouders zullen ervan doordrongen moeten worden dat de studie offers vraagt. Voor de offers van financiële aard zijn gewoonlijk wel oplossingen te vinden, maar veel belangrijker is dat men het milieu schept waarin het kind studeren kan. Dit alles heeft met democratisering niets te maken. Met betrekking tot het oude probleem van het studieloon dient het volgende te worden opgemerkt. Door velen wordt het volgen van een academische studie als een voorrecht gezien. Indien dat zo is behoeft het niet extra beloond te worden. Wel eist de sociale gerechtigheid dat iedereen die daartoe de capaciteiten heeft, onverschillig uit welk milieu hij afkomstig is, dat voorrecht kan genieten. In deze richting zijn wij reeds ver gevorderd en op dit ogenblik zijn er ternaauwernood financiële beletsen om aan een universiteit of hogeschool te studeren.

Men kan aan de andere kant het studeren ook zien als een burgerplicht, omdat de maatschappij behoefte heeft aan academisch gevormden ten behoeve van het onderwijs om wetenschap en industrie tot ontwikkeling te brengen en in het algemeen leiding te geven. In dat geval lijkt een beloning billijk en rechtvaardig, al zal men zich dan wel hebben af te vragen of er ook niet andere groepen van studerenden zijn wier sociaal nut even groot is en die uit dien hoofde evenzeer voor beloning in aanmerking komen.

Aangenomen dat de studenten gehonoreerd zullen worden omdat zij een sociaal nuttige functie vervullen, is het duidelijk dat de overheid regulerend zal kunnen gaan optreden en eventueel zelfs de vakken zal aanwijzen die men moet studeren. Van de vrijheid van studie en studiekeuze zal dan weinig over kunnen blijven. Vooral bij een teruglopende conjunctuur lijkt dit gevaar niet denkbeeldig.

Zeer nijpend is de behoefte aan kamers voor de studenten. Hoewel uit de statistiek blijkt dat nu ruim 48% van de studenten van de universiteit op kamers woont, kan men veilig aannemen dat de behuizing in vele gevallen volkomen onvoldoende is.

Er bestaan plannen om op zeer korte termijn semi-permanente woonhuizen te bouwen. Indien deze plannen in werkelijkheid kunnen worden omgezet, zullen bij het begin van de volgende cursus 1200 extra kamers voor studenten beschikbaar zijn. De Stichting Studenten-

huisvesting doet wat zij kan en zeer binnenkort zullen 584 studenten wonen in huizen van de stichting.

Een onderwerp dat niet alleen de hoogleraren en de faculteiten maar ook het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen en het universiteitsbestuur bezig houdt en zorgen baart, is de lange duur van de studie. Slechts een zeer klein percentage der studenten volbrengt de studie in de voorgeschreven tijd. In sommige faculteiten heeft na 10 jaar ruim 20% van de afstuderenden de eindstreep nog niet bereikt; in één faculteit is dit zelfs meer dan 33%.

Daarbij is nog niet rekening gehouden met diegenen die de eindstreep nooit halen en de studie opgeven. Het is duidelijk dat iedereen gebaat zal zijn met een verkorting van de studieduur, die een snellere doorstroming van de studenten tot gevolg zal hebben. Reeds zijn verschillende maatregelen genomen om dit te bevorderen, maar het lijkt gewenst dat, eerder dan tot nu toe, een achterstand in de studie signaleerd wordt. Voor de economische faculteit is daartoe een systeem ontworpen, dat op het ogenblik door een commissie uit de faculteit bestudeerd wordt. Dit systeem kwam het Presidium zo belangrijk voor, dat het opdracht heeft gegeven na te gaan of het niet voor alle faculteiten bruikbaar kan zijn. Afgezien daarvan zal door de faculteiten en subfaculteiten alles wat mogelijk is gedaan moeten worden om de studieduur te bekorten. Desnoods zal men, vooral in de eerste studie jaren, de studievrijheid, die door velen wordt opgevat als de vrijheid om niets te doen, moeten beperken.

Studenten

Voor de afgelopen cursus waren aan de universiteit van Amsterdam 9295 studenten ingeschreven, onder wie 2764 vrouwelijke. In eerstgenoemd aantal zijn 871 studenten voor opleiding middelbare akten en niet-volledig ingeschrevenen begrepen.

Het aantal dergenen die voor de eerste maal werden ingeschreven bedroeg 1687, onder wie 576 vrouwelijke.

In het aantal voor het eerst ingeschrevenen zijn medegeteld de 331 studenten voor opleiding middelbare akten en niet-volledig ingeschrevenen.

De eerste plaats wordt ingenomen door de faculteit der letteren met 2360 studenten en de tweede plaats door de faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen met 1919 studenten. Daarop volgen de faculteiten der geneeskunde met 1239, de interfaculteit der wiskunde en natuurwetenschappen en letteren met 1019, de faculteit der economische wetenschappen met 982, de faculteit der politieke en sociale wetenschappen met 773, de faculteit der rechtsgeleerdheid met 714, de faculteit der godgeleerdheid met 126, de interfaculteit der wiskunde en economie met 65, de interfaculteit der rechten en economie met 60 en de interfaculteit der letteren en rechten en/of economie met 38 studenten.

Examens en promoties

Aan de faculteit der godgeleerdheid werden 20 propaedeutische examens afgelegd, waarvan 19 met goed gevolg. Het aantal kandidaatsexamens bedroeg 10, waarvan 9 met goed gevolg werden afgelegd. De 14 kandidaten voor de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) slaagden allen. Er was 1 promotie.

Bij de *faculteit der rechtsgeleerdheid* namen 139 gegadigden aan het kandidaatsexamen deel, van wie 95 slaagden, 19 aan de doctorale examens voor de publiekrechtelijke richting (1e en 2e gedeelte) en 91 aan die voor de privaatrechtelijke richting (1e en 2e gedeelte), van wie respectievelijk 16 en 66 slaagden. Aan de doctorale examens voor het notariaat en de vrije studierichting werd door respectievelijk 6 en 1 gegadigden deelgenomen, van wie onderscheidenlijk 5 en 1 slaagden. Bij de niet-universitaire notariële opleiding (deel 2 en 3) waren 11 kandidaten, van wie 5 slaagden. Het aantal promoties bedroeg 2.

Aan het kandidaatsexamen (1e en 2e gedeelte) bij de *faculteit der geneeskunde* onderwierpen zich 341 studenten, van wie 211 met goed gevolg. Aan de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) namen 322 kandidaten deel, van wie 238 slaagden. Voor de artsexamens (1e en 2e gedeelte) luiden deze cijfers respectievelijk 222 en 190. Het aantal promoties bedroeg 26.

Bij de *faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen* werden van de 143 kandidaatsexamens 136 met goed gevolg afgelegd, terwijl de 81 kandidaten voor het doctorale examen allen slaagden.

Aan het apothekersexamen (geheel en eerste gedeelte) onderwierpen zich 10 kandidaten, van wie 9 slaagden. Het aantal promoties aan de faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen bedroeg 32.

Vanwege de *faculteit der letteren en wijsbegeerte* werden 122 kandidaatsexamens afgenomen; 113 daarvan werden met goed gevolg afgelegd. Voor de doctorale examens slaagden 83 van de 84 kandidaten. Het aantal promoties bedroeg 8.

Bij de *faculteit der economische wetenschappen* werden 80 van de 104 kandidaatsexamens en 67 van de 71 doctorale examens met goed gevolg afgelegd. Van de 8 gegadigden voor de accountantsexamens en de 5 voor de baccalaureaatsexamens slaagden respectievelijk 7 en 4. Het aantal promoties bedroeg 1.

Aan de *faculteit der politieke en sociale wetenschappen* werden 57 kandidaats- en 17 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 41 en 16 met goed gevolg. Het aantal promoties bedroeg 3.

Vanwege de *interfaculteit der letteren en wijsbegeerte en rechtsgeleerdheid en/of economische wetenschappen* werden 2 kandidaatsexamens en 1 doctoraal examen met goed gevolg afgelegd.

Bij de *interfaculteit der wiskunde en natuurwetenschappen en der letteren* werden 83 kandidaatsexamens afgelegd, waarvan 74 met goed gevolg, en 46 doctorale examens, waarvan 42 met goed gevolg.

Aan de *interfaculteit der rechtsgeleerdheid en economische wetenschappen* werd door 1 gegadigde het belastingconsulent-examen met goed gevolg afgelegd.

Aan de *interfaculteit der wiskunde en natuurwetenschappen en economische wetenschappen* werden het kandidaatsexamen actuariële wetenschappen en het kandidaatsexamen econometrie elk door 1 gegadigde met goed gevolg afgelegd.

Voorts werden in totaal 105 *m.o.-examens* afgelegd, waarvan 89 met goed gevolg.

V. VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/63, op 18 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Het jaar dat achter ons ligt laat zich voor hem die er onmiddellijk bij betrokken was, niet als markt kwalificeren. Het vertoonde alle aspecten van het mensenleven, zonder dat een of ander aspect bijzonder naar voren sprong. Onderwijs, tentamens en examens vonden geregeld voortgang. Voor de inpassing van het Studium Generale in het collegerooster werd na enige moeilijkheden een bevredigende oplossing gevonden.

Onbevredigend is nog steeds de korte duur van de derde trimester, zeker voorzover het onderwijs door middel van colleges geschiedt. Zowel studenten als docenten hebben moeite na de paasvakantie hun werk met dezelfde concentratie als in de twee andere trimesters te verrichten. Men kan denken aan een verlenging van het derde trimester tot half juni; men kan ook denken aan een verlenging van de kerstvakantie met een week en een beperking van de paasvakantie tot veertien dagen.

8 hoogleraren en 6 lectoren aanvaardden hun ambt. Als nieuwe studierichtingen deden daarbij hun intrede neuropathologie, radiobiophysica, niet-westerse sociologie, aardrijkskunde, de godsdiensten in niet-westerse gebieden en economische sociologie en bedrijfssociologie.

Vermelding verdient de benoeming van twee wetenschappelijke hoofdamtbenaren in de theologische faculteit, omdat daaruit een nieuwe ontwikkeling in deze faculteit blijkt. Een van hen werd speciaal belast met de opleiding van aanstaande leraren in het godsdienstonderwijs; de ander kreeg een leeropdracht voor het kerkrecht. Een recente wetswijziging heeft de mogelijkheid van subsidiëring ook van de theologische faculteit geschapen. Door curatoren geraadpleegd heeft de Senaat met de grootst mogelijke meerderheid uitgesproken, dat zijns inziens van deze mogelijkheid gebruik moet worden gemaakt. De Senaat overwoog daarbij, dat het aanvaarden van subsidie voor de theologische faculteit gezien kan worden als een gevolg van het aanvaarden van subsidie voor de overige faculteiten. Belangrijk achtte de Senaat het, dat door de bedoelde wetswijziging de theologische faculteit ook wettelijk als volwaardig wetenschappelijke faculteit wordt erkend. De getroffen regeling laat de kerkelijke en universi-

taire vrijheid onverlet en scheidt toch zekere waarborgen voor de deugdelijkheid van het theologisch onderwijs aan de bijzondere universiteiten.

Een belangrijke uitbreiding wacht de faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen door de instelling van een biochemische afdeling. Door de besluitvaardigheid van alle daarbij betrokken instanties kon de instelling der biochemische afdeling in korte tijd haar beslag krijgen, en het was mogelijk door een drietal benoemingen een sterke personeelsbezetting voor deze afdeling te verzekeren.

De door de Wet op het wetenschappelijk onderwijs voorgeschreven ontwikkelingsplannen der verschillende faculteiten ontvingen hun definitieve vorm. Zij bevatten de door deze faculteiten meest wenselijk geachte ontwikkeling voor de komende vijf jaar. Het is gewenst een lans te breken voor het spoedig instellen van twee nieuwe leerstoelen in de faculteit der letteren, t.w. kunstgeschiedenis en Spaanse taal- en letterkunde.

Naast de oraties en de openbare lessen zijn de proefschriften de zichtbaarste tekenen van de activiteit der universiteit op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek. Er vonden 25 promoties plaats tegen 28 in het vorige academiejahr. De faculteit der godgeleerdheid viel terug van 12 op 4; die der rechtsgeleerdheid steeg van 1 tot 4; die der wiskunde en natuurwetenschappen van 5 op 8.

Het aantal promoties moet onbevredigend worden genoemd. Met name de economie, de letteren, de geschiedenis en in mindere mate de rechtswetenschap blijven achter.

Wellicht is de voornaamste oorzaak van de geringe geneigdheid tot promoveren, tenminste in de zojuist genoemde wetenschappen, dat men afgeschrikt wordt door de gedachte verplicht te zijn een enigszins omvangrijk boekwerk te schrijven. Indien men voor ogen stelt dat men voor de promotie kan volstaan met het schrijven van een monografie van 100 à 150 bladzijden druks over een duidelijk begrensde onderwerp, zal men eerder het werk aanvangen dan wanneer men zich spiegelt aan hen die een meestal mislukte poging hebben gedaan over hun onderwerp een handboek te schrijven.

De stellingen die aan de proefschriften moeten worden toegevoegd, vervullen niet een wetenschappelijke maar een folkloristische functie. Het ware gewenst de plicht daartoe af te schaffen. Het maken van stellingen betekent een nodeloze last voor de promovendus en voor zijn vrienden en verwanten, zonder dat daar wetenschappelijk nut van enige betekenis tegenover staat.

De betrekkingen met het buitenland zijn groeiende. Tal van gastsprekers traden voor faculteiten of faculteitsverenigingen op. Een bundeling van gezelligheidsverenigingen kwam tot stand in de Raad van Samenwerking.

Grote moeilijkheden bestaan nog steeds bij de verwezenlijking van de bouwplannen. Voor de faculteiten van de godgeleerdheid en de rechten is nauwelijks passende huisvesting in de panden aan de Keizersgracht. Verzakkingen in het als bibliotheek in gebruik zijnde gedeelte veroorzaakten omstreeks Kerstmis 1962 bijna een catastrofe. De laboratoria voor biologie en botanie verkeren in een zodanige staat, dat ten minste van bemoediging van de arbeid die er verricht wordt moet worden gesproken. De bouw van het ziekenhuis is ernstig vertraagd. Met betrekking tot de nieuwbouw kan echter ook op vooruitgang worden gewezen. Het

pathologisch instituut en het medisch microbiologisch instituut konden eind oktober 1962 in gebruik worden genomen. Het gebouw, bestemd voor de huisvesting van de verpleegsters, kon voorlopig in gebruik worden genomen door de leerlingen van de verpleegstersschool. Het betonskelet van een gedeelte van de laboratoria van de faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen kwam gereed.

Met voldoening wordt gewag gemaakt van de instelling van een Studium Generale. Het onderwerp: 'Het verschuivende mensbeeld' bleek de belangstelling van een groot aantal studenten te trekken. Te verwachten valt dat het Studium Generale een vaste plaats in het onderwijsprogramma van deze universiteit zal krijgen. De commissie die met de voorbereiding is belast, zal bij de keuze der onderwerpen steeds naar actualiteit moeten streven.

De snelle ontwikkeling van de wetenschappen en de gebeurtenissen op politiek en maatschappelijk gebied roepen spanningen op bij sommigen, die menen dat de universiteit door volop aan deze beweging deel te nemen het verleden afschrijft en door onverantwoordt zucht naar actualiteit te kort doet aan de continuïteit.

Het wezen van de wetenschap is echter dat zij nimmer stil kan staan, dat zij steeds vooruit moet. Ieder opgelost vraagstuk confronteert ons met een nieuw. Een van de belangrijkste taken van het heden is, continuïteit en actualiteit in de juiste verhouding tot elkaar te brengen. Drie dingen zullen daarbij in de naaste toekomst belangrijk zijn. In de eerste plaats moet onverkort worden vastgehouden aan de vrijheid van het wetenschappelijk onderzoek. Vervolgens dwingt de nieuwe situatie meer dan ooit tot wijsgerige bezinning, niet alleen in algemeen zin, maar haast met nog meer klem voor de verschillende vakwetenschappen. Daarom zullen in de centrale interfaculteit voor de wijsbegeerte, die de Wet op het wetenschappelijk onderwijs heeft ingesteld, allen moeten worden opgenomen wier leeropdracht rechtstreeks verband houdt met de filosofie. Tenslotte zal men erop bedacht moeten zijn, niet gevangen te raken in een onhistorische aanpak van de problemen.

Studenten

Het totale aantal ingeschreven studenten bedroeg 3627, onder wie 611 vrouwen. Het aantal voor de eerste maal ingeschreven studenten bedroeg 658. Onder hen bevonden zich 542 mannelijke en 116 vrouwelijke studenten.

Voor de onderscheiden studierichtingen luiden de aantallen studenten: theologie 319, rechten 307, notariaat 52, geneeskunde 428, wiskunde en natuurwetenschappen 731, letteren 532, economie 549, psychologie 345, pedagogiek 51, politicologie 95, sociologie 117, aardrijkskunde 37, niet-westerse sociologie 8, actuariële wetenschappen 10 en culturele antropologie 6; terwijl 40 studenten bij meer dan één faculteit waren ingeschreven.

Examens en promoties

Bij de faculteit der godgeleerdheid werden 40 kandidaatsexamens afgelegd, waarvan 37 met goed gevolg. Aan de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) onderwierpen zich 30 kandidaten, die allen slaagden. Het aantal promoties bedroeg 4.

Bij de *faculteit der rechtsgeleerdheid* namen 37 studenten deel aan het kandidaatsexamen, van wie 32 slaagden. Aan de doctorale examens werd door 24 kandidaten deelgenomen, van wie 18 slaagden. Het aantal promoties bedroeg 4.

Voor het notariaatsexamen slaagden 8 van de 9 gegadigden, terwijl voor de delen II en III respectievelijk de enige en 7 van de 9 kandidaten slaagden.

Aan het kandidaatsexamen bij de *faculteit der geneeskunde* (1e en 2e gedeelte) onderwierpen zich 187 studenten, van wie 126 met goed gevolg. Aan de doctorale examens (1e en 2e gedeelte) namen 55 kandidaten deel, van wie 42 slaagden.

Het semi-artsexamen werd door 30 en het artsexamen door 33 kandidaten afgelegd, van wie onderscheidenlijk 27 en 28 slaagden. Het aantal promoties bedroeg 2.

Bij de *faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen* onderwierpen zich 71 studenten aan het kandidaatsexamen, van wie 70 slaagden. Het doctoraal examen werd door 40 kandidaten afgelegd, die allen slaagden. Het aantal promoties bedroeg 8.

Bij de *faculteit der letteren* werden 40 kandidaatsexamens afgelegd, alle met goed gevolg. Ook de 26 kandidaten voor de doctorale examens slaagden allen. Het aantal promoties bedroeg 6.

Vanwege de *faculteit der economische wetenschappen* werden 62 kandidaatsexamens afgenomen, waarvan 54 met goed gevolg werden afgelegd. Van de 39 kandidaten voor het doctorale examen slaagden er 36 (inclusief één kandidaat voor het doctoraal accountancy). Het aantal promoties bedroeg 1.

Aan het kandidaatsexamen psychologie en pedagogiek van de *verenigde faculteiten van geneeskunde en letteren* werd door onderscheidenlijk 21 en 3 kandidaten deelgenomen, van wie respectievelijk 20 en 3 slaagden. Het doctoraal examen psychologie werd door 13 gegadigden afgelegd, die allen slaagden, evenals de 3 studenten die het doctoraal examen pedagogiek aflegden.

Het aantal kandidaatsexamens bij de *verenigde faculteiten van rechtsgeleerdheid, letteren en economische wetenschappen* bedroeg 16 voor sociologie, 6 voor politicologie en 6 voor niet-westerse sociologie (1e gedeelte), waarvan onderscheidenlijk 14, 5 en 6 met goed gevolg werden afgelegd. De 4 kandidaten voor het doctoraal examen sociologie slaagden allen, evenals de 3 kandidaten voor het doctoraal politicologie. Aan het doctoraal examen politicologie, 1e en 2e gedeelte, namen respectievelijk 2 en 3 kandidaten deel, van wie onderscheidenlijk 1 en 3 kandidaten slaagden.

Technische-hogeschoolcomplex Delft

The Technische Hogeschoolcomplex in Delft is a prime example of modern university architecture. It features a series of interconnected buildings that create a sense of community and shared space. The design emphasizes functionality and efficiency, with a focus on providing a high-quality educational environment. The campus is well-served by public transportation, making it easily accessible to students and staff. The surrounding area is also well-developed, with a variety of shops, restaurants, and recreational facilities. Overall, the Technische Hogeschoolcomplex is a model of modern university planning and design.

VI. TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de hogeschool in het studiejaar 1962/63 wordt het volgende ontleend.

Het docentencorps omvatte aan het einde van het studiejaar 123 gewone hoogleraren, 48 buitengewone hoogleraren, 4 bijzondere hoogleraren en 29 lectoren. Het aantal onderwijsopdrachten bedroeg 38, waarvan 23 werden vervuld door leden van de eigen wetenschappelijke staf.

In de loop van het jaar vingen vijf gewone en zeven buitengewone hoogleraren hun werkzaamheden aan. Een buitengewoon hoogleraar werd tot ordinarius benoemd.

Zeven gewone en twee buitengewone hoogleraren legden hun ambt neer, van wie vier wegens het bereiken van de leeftijdsgrens.

Het korps lectoren werd uitgebreid door de benoeming van vier gewone lectoren. Een gewone en een buitengewone lector werden tot hoogleraar benoemd.

In het afgelopen jaar werd in algemene zin een regeling getroffen betreffende de beperking van de geldigheidsduur van tentamen- of examencijfers.

Deze regeling belet het opsparen van de cijfers over een buitensporig lange tijd, en heeft kwalitatief effect op studieduur en -rendement. Zij is in feite een selectiemaatregel, die bij de trage studievorderingen dwingt tot herhaling der proeven van bekwaamheid en daardoor een nieuwe beweeggrond introduceert voor het staken van de studie. Het numeriek rendement wordt derhalve lager, maar doordat deze hindernis de traagsten elimineert, wordt de gemiddelde studieduur van degenen die de finish passeren, verkort. De studieduur wordt dus in gunstige en het rendement in ongunstige zin beïnvloed. In het kader van de onderwijsherziening werd in de afdeling der weg- en waterbouwkunde een wijziging van het eerste studiejaar ingevoerd. In de afdeling der werktuigkunde werden de eerste twee studiejaar volgens het nieuwe studieprogramma gegeven. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de coördinatie van de collegestof van de verschillende colleges onderling.

In aansluiting aan de reorganisatie van het studieprogramma in de afdeling der scheikundige technologie werd een nieuw programma voor het derde jaar ingevoerd.

De afdeling der mijnbouwkunde voerde het nieuwe studieprogramma tot in het derde jaar door.

In de afdeling der technische natuurkunde werd een verandering aangebracht in het systeem van colloquia en werkbeprekingen.

Een aantal studentengroepen werkte aan plannen ter verbetering van de studieresultaten. Daarbij zagen opmerkelijke voorstellen het licht; een dezer voorstellen bevatte bepalingen van uitsluiting van het onderwijs bij studievertraging, die drastischer waren dan de tot begripen verheven artikelen 61bis en 60 uit de wetsvoorstellen.

Ook de Delfse Studentenraad begaf zich op dit gebied, bundelde initiatieven, peilde meningen en stelde commissies in. Het beraad duurt voort, maar als voorlopig resultaat kan worden genoemd, dat men van studentenzijde wil voortbouwen op het inzicht, dat regelingen voor het propaedeutisch onderwijs wezenlijk anders mogen en moeten zijn dan die voor de latere studie jaren. Door een bewuste en duidelijke cesuur te leggen na de twee propaedeutische jaren, kan de propaedeutische doelbewust gericht worden op aanpassing en selectie en haar eigen normen hebben voor b.v. de studievrijheid of methoden van kennisoverdracht en studiebegeleiding. Wellicht ware uiteindelijk deze cesuur door te trekken tot in de studentenorganisaties. Gehoopt mag worden dat een basis gelegd is waarop gemeenschappelijk voortgebouwd kan worden door docenten en studenten ter nadere verbetering van de doelmatigheid van het onderwijs.

De in juni 1961 ingestelde Commissie Studiemethoden heeft haar rapport aan de rector aangeboden.

Dit studiejaar werkten 28 docenten mee aan voordrachten ten behoeve van het Studium Generale. In totaal werden 75 voordrachten gehouden op verschillend gebied. De voordrachten werden bezocht door in totaal 6360 personen; het gemiddelde bezoek per voordracht was 85. Het bestuursreglement der hogeschool heeft de Koninklijke goedkeuring verkregen en is inmiddels in werking getreden.

Het aantal bezoekers dat de studentendecanen in het verstreken cursusjaar ontvingen, bedroeg ongeveer 3900. Van de besproken problemen had ca. 35% betrekking op studieaangelegenheden, 25% op militaire aangelegenheden en 20% op financiële moeilijkheden.

Het aantal vanwege de Stichting Studentenhuisvesting gehuisveste studenten nam toe van 905 tot 925. De studentenflat aan de Prof. Evertslaan, plaats biedend aan 130 studenten, kwam vrijwel gereed. Verbouwingen van oude panden in de binnenstad ten behoeve van de studentenhuisvesting vonden voortgang.

De verbouwingen van de ruimten in het gebouw Julianalaan 134 ten behoeve van de huisvesting van de Wiskundige Dienst kwamen vrijwel gereed. Verdere verbouwingen ten behoeve van de afdeling der algemene wetenschappen zijn aangevangen.

Ter leniging van de ruimtenood bij de afdeling der weg- en waterbouwkunde werden enige tijdelijke voorzieningen getroffen zoals het vergroten van de aantallen zitplaatsen in de verschillende collegezalen en de bouw van een houten barak. In het complex Ezelsveldlaan/Nieuwelaan werden enkele heringerichte ruimten ter beschikking gesteld.

De uitbreiding van het centraal ketelhuis van de afdeling der werktuigbouwkunde werd voltooid.

De heiwerkzaamheden ten behoeve van het nieuwe gebouw voor elektrotechniek werden voltooid.

De restauratie en modernisering van het gebouw voor mijnbouwkunde werden voortgezet. Het gebouw voor technische natuurkunde aan de Lorentzweg werd geheel in gebruik genomen. Van het oude gebouw Mijnbouwplein 11 bleven de beide collegezalen in afwachting van het gereedkomen van het centrale collegezalencentrum in gebruik.

Het heiwerk voor de nieuwe vliegtuighal werd voltooid.

De bouw van het centrale collegezalencentrum en de aula heeft met grote achterstand te kampen, deels veroorzaakt door de bijzonder gecompliceerde betonconstructies, anderdeels door de slechte weersomstandigheden.

Het Reactor Instituut werd op 24 april van het verslagjaar officieel door de minister-president geopend.

De voorbereiding van nieuwbouwplannen ten behoeve van de afdelingen der weg- en waterbouwkunde, der bouwkunde, der elektrotechniek en van de onderafdeling der scheepsbouwkunde vond voortgang.

Studenten en examens

Het aantal nieuw ingeschreven studenten vertoonde ten opzichte van het vorige jaar een lichte stijging (1296 tegen 1264); dit aantal bleef echter vrij aanzienlijk beneden de op grond van C.B.S.-berekeningen verwachte 1380 studenten. Het totale aantal studenten, voor een der ingenieursopleidingen ingeschreven, vertoonde niettemin, evenals vorig jaar, een stijging met ongeveer $5\frac{1}{2}\%$ tot 7522.

Het aandeel van de verschillende afdelingen in deze groei is heel verschillend. Het studentental van de afdeling der bouwkunde b.v. steeg met niet minder dan 15% ; dat van de afdelingen der weg- en waterbouwkunde en der elektrotechniek met ruim 7% . Een scherpe daling met niet minder dan 10% vertoonde de afdeling der mijnbouwkunde. De overige afdelingen vertoonden een gemiddelde groei of bleven min of meer op hetzelfde peil.

Het aantal uitgereikte ingenieursdiploma's steeg van 548 tot 627. Het aantal promoties tot doctor in de technische wetenschappen bedroeg 22.

VII. TECHNISCHE HOGESCHOOL TE EINDHOVEN

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de hogeschool in het studiejaar 1962/63 op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Er zijn onlust en onrust over de wijze waarop de Nederlandse universiteit haar taak vervult. Het wetenschappelijk onderzoek zou achterblijven bij dat in het buitenland. De studieduur zou langer en de uitval zou hoger zijn dan elders in de wereld, zonder dat de hoedanigheid der afgestudeerden beter is. De universitaire samenleving zou geen universitaire gemeenschap meer zijn.

Indien het zo is dat het Nederlandse volk in de beoefening der wetenschap tekort schiet, moeten de oorzaken dieper liggen dan in verambtelijking of onbestuurbaarheid der universiteit of in de vlucht in vergadering, drie veel gehoorde aanklachten.

Kan het zijn dat op de ontzaglijke successen der wetenschapsbeoefening de katerstemming van 'wat heb je nu nog' van elke omwenteling is gevolgd? Kan het zijn dat na de overvloedige maaltijd der welvaart de slaap te machtig wordt? De overheid kan niet meer doen dan mogelijkheden scheppen, en zij heeft dat in het afgelopen jaar op onbekrompen wijze gedaan.

Met betrekking tot het rendement van het onderwijs en van de examens kan worden opgemerkt, dat de uitkomst van onderwijs niet in getallen kan worden uitgedrukt.

De uitslagen der examens aan deze hogeschool verschillen in beginsel niet van die welke bereikt worden aan andere Nederlandse instellingen van wetenschappelijk onderwijs, aan de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en voor uitgebreid lager onderwijs en aan vele instellingen elders in de wereld. Men kan ruwweg stellen dat in elk dezer vormen van onderwijs ongeveer de helft van de zich aanmeldende leerlingen of studenten het getuigschrift behaalt en dat de gemiddelde studieduur der geslaagden een of meer jaren langer is dan de studieduur die door de onderwijsinstellingen het meest gewenst wordt geacht.

Bij de oprichting van deze hogeschool zijn plannen gemaakt tot verhoging van het numerieke rendement en tot verlaging van de gemiddelde studieduur. Voor het aantal gedurende de gehele opleiding te geven college-uren werd een grenswaarde vastgesteld. Het aantal werkweken per studiejaar werd zo hoog mogelijk gesteld. Het opstellen van studie- en examen-

programma's geschiedde in voortdurend gezamenlijk overleg. Hulp aan studenten door vorming van kleine werkgroepen onder leiding van wetenschappelijke medewerkers is vanaf het begin stelselmatig beschikbaar gesteld. In alle afdelingen zijn studiebegeleidingscommissies gevormd. In het afgelopen studiejaar is in het studenten hospitaal een proef genomen met het zgn. tutorenstelsel. Een propaedeutisch examen zou dienen om na één jaar de mate van geschiktheid voor de studie vast te stellen. Een semestersysteem zou de schade van het afwijzen kunnen beperken tot een half jaar en zou het gemakkelijker maken, na de struikeling weer in de pas te komen. De afbetalingstermijnen zijn verminderd door het splitsen van examens in gedeelten en door het instellen van verlengde examens en nadere onderzoeken. Verschillende beperkingen zijn aangebracht in de studieprogramma's en in de zgn. examenstof. De uitkomsten zijn niet wezenlijk veranderd. Men krijgt soms de indruk dat genomen maatregelen averechtse uitwerking hebben.

Het wordt tijd rekening te houden met de mogelijkheid, dat onderwijskundige vóóronderstellingen en werkwijzen, die tot dusverre vanzelfsprekend werden geacht, verouderd en onhoudbaar zijn.

Vervolgens worden een aantal maatregelen ter verbetering opgesomd waarvoor echter wegens een te ver doorgevoerd dirigisme nog niet voldoende rechtvaardiging is aan te wijzen. Wel wordt het mogelijk en nodig geacht door op korte termijn uitvoerbare maatregelen het conventionele stelsel doelmatiger en de uitvoering minder hard te maken.

Men zou in de eerste plaats het 'afbetalingsstelsel' – dat doeltreffende determinering onmogelijk maakt – moeten beperken. Een bescheiden prikkel tot aanpakken enerzijds, tot staking van de studie anderzijds, hoopt de Senaat te hebben gevonden in de beperking tot het eerste studiejaar van het voorrecht, voor het propaedeutisch examen zogenaamde vrijstellende tentamens af te leggen. Wie na dat jaar zijn examens niet met goed gevolg heeft afgelegd, verliest het voorrecht het examen in gedeelten af te leggen, maar houdt het wettelijk recht het examen in één geheel af te leggen.

In de tweede plaats zou men zich voor de eenmaal gekozenen verantwoordelijk moeten stellen door – zo niet een onbeperkt aantal – dan toch een tweetal getuigschriften behaalbaar te stellen: het doctoraal diploma en het baccalaureaatsdiploma.

Indien het zo gevoerde betoog juist is, zal echter het baccalaureaatsdiploma van het kandidaatsdiploma hierin moeten verschillen, dat het tot het doctoraal examen geen toelating geeft. Indien dat wel het geval zou zijn moet men verwachten dat de kortere studie slechts zal worden gekozen door enkelen die over een besproken plaats beschikken; in de Nederlandse maatschappij van vandaag wordt immers de duur van de opleiding aangezien als een van de belangrijkste factoren waaruit het maatschappelijk aanzien wordt afgeleid. De Senaat is ten aanzien van het instellen en van het inrichten van een baccalaureaat nog niet tot een standpunt gekomen.

In het afgelopen studiejaar is door medewerkers van de hogeschool een aanvang gemaakt met, dan wel vervolg gegeven aan een onderzoek naar de motivatie van de aankomende studenten, naar de invloed van instructeurs, van studiebegeleidingscommissies en van tutoren

op de studie, naar programmering van instructies en naar het ontwerpen van objectieve examenmethoden.

Deze onderzoeken zullen in het komende studiejaar met kracht worden voortgezet.

Een bespreking van de derde groep van klachten, die over het ontbreken van een universitaire gemeenschap, wordt achterwege gelaten. Dat met name in de Nederlandse studentenwereld belangrijke veranderingen bezig zijn zich te voltrekken, mag worden aangenomen; het is op dit ogenblik vrijwel onmogelijk richting en strekking daarvan te overzien.

Studenten en examens

Het aantal studenten steeg van 1364 aan het einde van de vorige cursus tot 1593 aan het einde van de cursus 1962/1963.

Van het totale aantal studenten studeerden 428 in de afdeling der werktuigbouwkunde, 485 in de afdeling der elektrotechniek, 440 in de afdeling der scheikundige technologie, 199 in de afdeling natuurkunde en 35 in de afdeling wiskunde, terwijl 6 zich lieten inschrijven voor enkele lessen. In het afgelopen cursusjaar werden 426 nieuwe eerstejaars studenten ingeschreven. Gedurende het cursusjaar 1962/63 werden 51 ingenieursexamens met goed gevolg afgelegd. Het aantal promoties bedroeg 4.

VIII. LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de landbouwhogeschool in het studiejaar 1962/63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Het docentenkorps kon in het afgelopen jaar vrij belangrijk worden uitgebreid. In verband met de toeneming van het aantal studenten is dit een gelukkige omstandigheid. De aan het begin van dit studiejaar uitgesproken verwachting, dat de benoeming van een hoogleraar in de sociale psychologie eerlang zou kunnen worden tegemoet gezien, werd vervuld. Het onderwijs in de sociale psychologie zal, behalve voor de studenten van enkele studierichtingen, waarbij dit vak deel uitmaakt van de kandidaatsstudie, ook bestemd zijn voor diegenen die in de toekomst de 'voorlichting' als vrij vak voor het ingenieursexamen kiezen. Daarnaast zal deze leerstoel omvatten het geven van onderwijs in de ontwikkelingspsychologie aan studenten of afgestudeerden die de zgn. pedagogisch-didactische aantekening willen verwerven. Deze toch zal in de toekomst niet alleen geëist worden ter verkrijging van onderwijsbevoegdheid bij het v.h.m.o. doch ook bij het landbouwonderwijs. De verdere uitwerking van de opleiding welke nodig zal zijn voor het behalen van deze aantekening, is in studie genomen. De voorgestelde algemene richtlijnen zijn door de Senaat aanvaard en aan het Bestuur voorgelegd.

Nadat de minister zijn goedkeuring had gehecht aan de instelling van een leerstoel voor de tropische bodemkunde, kon daarvoor met ingang van 1 oktober 1962 een hoogleraar worden benoemd.

Ook bij de algemene bodemkunde werd behoefte gevoeld aan versterking. De lector die het onderdeel bodemscheikunde en bodemnatuurkunde verzorgde werd daarom met ingang van 1 februari 1963 tot hoogleraar benoemd.

Daar bij de afdeling tuinbouwplantenteelt het onderwijs en het beheer der afdeling in verband met de steeds toenemende eisen een te zware belasting bleken voor één hoogleraar, werd de lector in de tuinbouwplantenteelt met ingang van 1 februari 1963 tot hoogleraar benoemd. In verband met de benoeming van de betrokken docent tot gewoon hoogleraar aan de uni-

versiteit van Amsterdam moest voor het onderwijs in de wiskunde een voorziening worden getroffen. De ontwikkeling in de wiskunde is gedurende de laatste decennia dermate voortgeschreden, dat het uitgesloten moest worden geacht iemand te vinden aan wie het onderwijs en onderzoek, zowel op het gebied van de eigenlijke wiskunde als van verschillende voor de landbouwhogeschool belangrijke toepassingen zou kunnen worden toevertrouwd. Bovendien brengt het sterk toegenomen aantal studenten mede, dat de onderwijstaak langzamerhand te veelomvattend was geworden voor één hoogleraar. Daarom werd de Senaat geadviseerd tot splitsing in een leerstoel voor wiskunde en een leerstoel voor statistiek, waarmede de minister en het Bestuur zich konden verenigen. Een hoogleraar in de wiskunde en een hoogleraar in de wiskundige statistiek werden in verband hiermede met ingang van respectievelijk 1 februari en 1 juni 1963 benoemd.

Met betrekking tot het onderwijs in de plantkunde is eveneens een wijziging tot stand gekomen in overeenstemming met de grote omvang van dit onderwijs. Het zal in het komende studiejaar verdeeld zijn over twee leerstoelen: een voor plantenfysiologie en een voor planten-anatomie en -morfologie.

Bij de wijziging in augustus 1962 van het Landbouwhogeschoolstatuut werden binnen de studiering landbouwtechnologie twee specialisatiemogelijkheden geschapen: de een in technologische richting, de ander in biochemische richting.

De invoering van de laatste specialisatiemogelijkheid bracht de noodzaak van de instelling van een leerstoel in de levensmiddelenleer, waarmede bestuur en minister zich reeds vroeger hadden verenigd, opnieuw in sterke mate naar voren. In juli van het verslagjaar kon een docent voor deze leerstoel worden benoemd.

Ingediend is verder een voorstel voor de benoeming van een hoogleraar in de biochemie, zodat ook de voorziening in het onderwijs in dit vak nu spoedig haar beslag zal kunnen krijgen. Vóór het onderzoek van de te benoemen hoogleraar in gang zal kunnen worden gezet zullen echter nog omvangrijke bouwkundige en materiële voorzieningen moeten worden getroffen. Het karakter van deze tak van wetenschap brengt dit mede.

Het bestuur van de St.-Radboudstichting te Nijmegen, bij Koninklijk besluit bevoegd verklaard aan de landbouwhogeschool een bijzondere leerstoel in de wijsbegeerte te vestigen, heeft thans een bijzonder hoogleraar benoemd.

De vestiging van deze leerstoel betekent een belangrijke bijdrage tot de verruiming van het onderwijs in de geesteswetenschappen aan de landbouwhogeschool.

Met het oog op de mogelijkheden die er voor afgestudeerden liggen in de Arabisch-sprekende landen is het van belang, dat aan degenen die daar eventueel een werkkring ambiëren, de gelegenheid wordt geboden tijdens of na hun studie een zekere basiskennis van het Arabisch te verwerven. Aan de verschillende talencursussen die reeds aan de hogeschool bestaan, werd derhalve bij de aanvang van dit studiejaar een cursus in de Arabische taal toegevoegd.

Geconstateerd moet worden dat de in het vorige verslag uitgesproken verwachting, dat in dit jaar een eerste rapport over de noodzakelijk geachte wijziging van het onderwijsprogramma zou kunnen worden verwacht, niet in vervulling is gegaan. Voor richtingen als technologie, cultuurtechniek, economie en sociologie is een algemene oriëntatie op het gebied van de land-

bouw noodzakelijk. Het blijkt echter moeilijk een dergelijk all-round programma in de landbouwkunde te ontwerpen, zodanig dat binnen een redelijk tijdsbestek een grondig inzicht wordt gegeven in de problematiek. In de toekomst zal dit probleem trouwens voor alle maatschappelijk georiënteerde studenten van belang zijn, omdat de steeds verder gaande specialistische behandeling van bepaalde onderdelen voor hen geen zin zal hebben. Gelukkig zijn thans vorderingen gemaakt, zodat verwacht mag worden dat de Senaat zich in het komende jaar over de gronslagen zal kunnen uitspreken.

Het probleem van de studie van buitenlandse studenten heeft zowel in Nederland als buiten de grenzen in de laatste jaren in sterke mate de aandacht getrokken in verband met de algemeen noodzakelijk geoordeelde steun aan de in ontwikkeling verkerende landen. Het is echter niet juist - want te beperkt - de studie van buitenlanders alleen uit die gezichtshoek te beschouwen. Vooral vóór de eerste wereldoorlog was het niet ongewoon dat Nederlanders hun studie beëindigden of vervolledigden in het buitenland. Het is dan ook begrijpelijk dat, nu na de tweede wereldoorlog de Europese integratie zeer in de aandacht is gekomen, pogingen worden aangewend om te komen tot een overeenkomst, waarin zowel op middelbaar als op academisch niveau de mogelijkheid wordt geschapen, de studie voort te zetten aan een overeenkomstige inrichting van hoger onderwijs in een ander Europees land.

In dit opzicht verkeert de landbouwhogeschool echter in ongunstige omstandigheden, doordat haar studieplan in sterke mate afwijkt van dat in andere Europese en buiten-Europese landen.

Het is dan ook niet te verwonderen dat het aantal studenten aan de landbouwhogeschool uit Europese en daarmee op het gebied der academische opleiding gelijk te stellen landen, steeds zeer gering is geweest.

Geheel anders ligt het wanneer in het buitenland afgestudeerden de graad van landbouwkundig ingenieur willen behalen. Dan zullen betrokkenen veelal op hun eigen terrein een wetenschappelijk niveau hebben bereikt, dat met het peil van onze landbouwkundige ingenieurs te vergelijken is, en dan bestaat er natuurlijk geen bezwaar tegen dit streven, een dieper wetenschappelijk inzicht in een bijzonder probleem te krijgen, te steunen.

Als eis voor toelating stelt de Senaat tegenwoordig, dat men een volledige graad (gewoonlijk 'master of science in agriculture') behaald moet hebben aan een daarvoor aanvaarde universiteit, terwijl men aldaar toegelaten moet zijn tot de promotie. Gezien het bovenstaande zal het ieder duidelijk zijn dat het weinig zin heeft te trachten buitenlanders uit de in ontwikkeling verkerende landen, die gewoonlijk slechts in het bezit van de graad 'bachelor of science' zijn, in te passen in de studie aan de landbouwhogeschool.

Inmiddels is trouwens van verschillende zijden betoogd dat het ook uit sociale overwegingen niet wenselijk is, mensen uit de ontwikkelingslanden voor perioden van drie à vier jaar uit hun eigen milieu te halen en naar Europa over te planten. Veel beter is het alle mogelijke steun te verlenen aan het in deze landen bestaande streven, het eigen onderwijs op hoger peil te brengen. Wel blijft een reële mogelijkheid het organiseren van cursussen met een maximumduur van een jaar voor het bijbrengen van kennis van bijzondere aard. Dergelijk onderwijs kan echter

bezwaarlijk door de landbouwhogeschool gegeven worden. De aangewezen instantie hiervoor is te Wageningen het Internationaal Agrarisch Centrum.

In het afgelopen jaar is een eerste proef op dit gebied genomen met een cursus van drie maanden op het gebied van drainage. Deze cursus was een groot succes en ze zal in het komende studiejaar worden herhaald. Andere cursussen zijn in studie.

Een gebouw waar niet alleen de lessen worden gegeven, doch waar de cursisten kunnen worden gehuisvest en gespijzigd, is absoluut nodig. In het bijzonder voor cursussen van korte duur moet er ten spoedigste een zekere saamhorigheid ontstaan tussen de cursisten onderling en de leiding. Moet men de cursisten onderbrengen bij de burgerij, dan wordt dit doel niet bereikt. Juist vóór de vakantie werd bericht ontvangen dat het Rijk eindelijk heeft ingestemd met de bouw van dit logeer- en cursusgebouw. Nog minstens drie à vier jaar zullen verstrijken voor het gebouw gereed is en in die periode kunnen slechts enkele beperkte cursussen worden georganiseerd doordat voor meer dan 25 à 30 cursisten geen plaats te vinden is.

Met betrekking tot de toeneming van het aantal studenten kan worden opgemerkt, dat Wageningen voor wat de huisvesting en de studiemogelijkheden voor deze studenten betreft in een uitzonderlijk slechte positie verkeert. Ten eerste is het aantal beschikbare studentenkamers veel te gering, terwijl de bouw van nieuwe studentenflats allerlei vertraging ondervindt. Thans is eindelijk toestemming verleend voor de bouw van de driedelige flat aan de Walstraat. Het vóórproject voor een derde flat op de Brink, waarvoor noodgedwongen een torenflat moest worden gekozen omdat op redelijke afstand van het centrum geen ander terrein beschikbaar is, loopt vast op de kosten, die per eenheid een weinig hoger zijn dan voor laagbouw.

Voor wat de gebouwen voor onderwijs en onderzoek betreft kan worden medegedeeld, dat de toestand al even weinig rooskleurig is. Gereed kwam slechts de verbouwing van het vroegere Cilo-gebouw voor de huisvesting van de afdeling Bodemkunde. Verder is het fytontron van de afdeling Tuinbouw in het verslagjaar grotendeels gereed gekomen, terwijl met de nieuwbouw voor de afdeling zelf is begonnen. Hiermede is echter alles vermeld. Het zeer noodzakelijke gebouw voor Wiskunde ondervond vertraging, doordat er thans voor twee hoogleraren ruimte zal moeten worden gevonden en doordat de apparatuur voor de elektronische rekenmachine omvangrijker blijkt te zijn dan eerst werd gedacht. Het ontwerp voor het nieuwe gebouw van Fytopathologie stagneert op het kostenprobleem; hetzelfde geldt voor het ontwerp voor het gebouw voor Graslandcultuur, dat overigens nog steeds in de staat van voorlopig project verkeert. Het ontwerp voor een tropische kas, waaraan reeds jaren grote behoefte bestaat, is vastgelopen op problemen van planologische aard. Met het ontwerpen van het gebouwcomplex voor Veeveelt en Veevoeder is eindelijk een aanvang gemaakt, doch het zal jaren duren voor dit gerealiseerd is.

Bedenkt men dan dat in de nieuwbouwsector bovendien dringend behoefte bestaat aan een gebouw voor de zgn. A-wetenschappen en een voor Levensmiddelen, terwijl uitbreiding van de gebouwen voor Plantkunde, Erfelijkheidsleer, Cultuurtechniek en van het voor Biochemie bestemde gebouw uiterst noodzakelijk is, dan is het gemakkelijk te begrijpen dat het bestuur van de landbouwhogeschool de toestand zorgelijk inziet.

Studenten en examens

Het totale aantal studenten bedroeg 1391 tegen 1279 in het voorgaande studiejaar. Het aantal dergenen die zich voor de eerste maal lieten inschrijven was 255.

Ten aanzien van de resultaten bij de onderscheiden examens kan het volgende worden medegedeeld. Voor het propaedeutisch examen slaagden 2163 studenten. Het kandidaatsexamen werd met goed gevolg afgelegd door 154 studenten. Voor het ingenieursexamen slaagden 97 kandidaten, terwijl 22 personen promoveerden.

IX. NEDERLANDSCHE ECONOMISCHE HOOGESCHOOL TE ROTTERDAM

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de hogeschool in het studiejaar 1962/63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

In het vorige verslag is uiteengezet op welke wettelijke grondslag een studie in de sociale wetenschappen aan deze hogeschool kon berusten. Op deze grondslag zal in het komende academische jaar de studie in de westerse sociologie worden gezet, essentieel onderdeel van een sociale faculteit.

In het thans beginnende studiejaar zal ook te Rotterdam de studie in de rechten een aanvang kunnen nemen, gezien de in mei tot stand gekomen wijziging terzake van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs.

In beide gevallen, in de sociologie en in de rechten, wordt alleen de mogelijkheid geopend tot inschrijving van eerstejaars studenten. Het is de bedoeling de studieregelingen op te bouwen uit eigen programma's naarmate de jaareringen vorderen.

De hogeschool was tot nog toe, zij het dan niet naar het aantal studenten dan toch naar het wetenschappelijk korps, een kleine gemeenschap. De toevoeging van twee disciplines, reeds lang in de hogeschool aanwezig, doch nu zelfstandig opgezet tot het nastreven van een op eigen kenobject gerichte vorming, zal hierin ongetwijfeld verandering brengen. In de uitbreiding zit echter ook een kans dat de eenheid wordt aangetast, die de krachtbron voor de groei van de hogeschool is geweest. Vandaar de moeite die gedaan wordt studie-onderdelen te schakelen, vandaar kruisverbindingen in de persoonlijke sfeer, vandaar ook de handhaving van de oude naam met de ondertitel 'Hogeschool voor maatschappijwetenschappen', om aan te geven dat wij vooral de samenhang en niet de nevenschikking zoeken. Met betrekking tot het studierendement kan worden opgemerkt, dat de statistische werkgroep ook dit jaar het werk naast de onderwijstaken heeft voortgezet. Dit is neergelegd in een vierstal rapporten, waarvan voor het rendement vooral van belang zijn een oriënterend onderzoek naar rendement-bepalende factoren in het eerste studiejaar en een onderzoek over vijf generaties van eerste inschrijving tot kandidaatsexamen.

Naar aanleiding van de desbetreffende cijfers kan het volgende worden opgemerkt.

Wanneer men bedenkt dat de jonge student de hogeschool binnenkomt met een diploma der middelbare school als enige indicatie van geschiktheid voor een studie onder eigen verantwoordelijkheid, die zes à zeven jaar duren zal, dan moet een gereed komen van 60 op de 100 hoog worden geacht. Wanneer men weet met hoe vage voorstellingen en met welke totaal andere bedoelingen dan studie velen binnenkomen, zou men een laag cijfer niet vreemd gevonden hebben.

Verder doet het eindresultaat van 14 ten 100 der ouderen wel duidelijk zien, hoe zwaar de opgave is. De hogeschool heeft zich op het standpunt gesteld dat ook de werkstudent zijn kans moet hebben. Onderzoekingen als deze tonen aan hoezeer wij er anderzijds voor moeten waarschuwen dat men zich een loden last oplegt, die zeer velen te zwaar blijkt.

Tenslotte: als gesteld wordt dat het resultaat der jonge studenten niet tegenvalt, dan houdt dit in dat het niet aan het peil der examens wordt toegeschreven. Integendeel, inzonderheid het kandidaatsexamen stelt hoge en brede eisen. Het houdt ook in dat de vele maatregelen sinds 1945 genomen om de structuur van de studie te verbeteren, om de studie te begeleiden, om didactisch andere methoden toe te passen, waarschijnlijk zin hebben gehad en dat er alle reden voor is ermee door te gaan. Het houdt misschien ook in dat er heel wat studenten zijn die nog zo slecht niet zijn, hoewel de gemiddelde studieduur te lang is, door welke oorzaak dan ook. Ook dat wordt wel nader onderzocht. Hebben wij dit alles tezamen, dan zal de Senaat zich zonder twijfel, voorgelicht door de economische faculteit, aan het vraagstuk van de structuur van de studie zetten, die om diversiteit schijnt te vragen.

Daarbij zal het ten eerste zaak zijn het begrip rendement naast een kwantitatieve ook een kwalitatieve inhoud te geven. Dit niet alleen gezien als een bereikt peil van kennis en inzicht, gemeten aan normen over de zwaarte en inhoud der examens. Veeleer zal het erom gaan een verband te leggen tussen het peil aan inzicht en kennis, dat een student bij het afsluiten van een bepaalde studiefase heeft bereikt en de bedoelingen waarmee hij de studie begon. De studentenaantallen maken steeds meer de gedachte aan een individuele opzet van de studie illusoir. In de economische studie zijn zowel de propaedeutische als de kandidaatsstudie voor alle studenten die een niet-kwantitatief doctoraal examen wensen af te leggen, gelijk. Men voelt de neiging te zeggen, dat deze gelijkheid vele studenten tot steun is, doordat zij als het ware in een loop worden gebracht. Men krijgt uit de resultaten van de tot heden gedane onderzoekingen de indruk, dat het stellen van vaste examendata, die men niet kan missen op straffe van ernstig tijdverlies, zowel rendement als studieduur gunstig beïnvloedt. Dat er dan toch wel studenten overblijven met belangstelling voor iets eigens in de studie blijkt misschien uit de onverwacht grote belangstelling die de Franse lessen trokken. Zovelen gaven zich spontaan op, dat zelfs een splitsing in twee groepen noodzakelijk bleek.

Toch blijft dit een nevenkwesie: voor de grote groep der studenten is de weg tot het kandidaats een echt Nederlandse weg, vol met aanwijzingen en richtingborden. Er zit niets anders op indien men enige zekerheid wil krijgen dat de vaktechniek ten minste bij iedere kandidaat minimaal aanwezig is. Een eis, die moet worden gesteld als men verwacht, dat een zelfstandige behandeling van problemen een van de resultaten van de academische studie moet zijn. Waar het gaat om het ter beschikking stellen van een instrumentarium, kunnen didactische metho-

den als syllabi, responsies, practica zin hebben. We zullen zeker ook in deze richting verder experimenteren, al zij terloops gezegd dat didactische verbetering niet baat voor degene die zich op elk moment daaraan wil onttrekken.

Ook hier is in laatste instantie nog sprake van een techniek, die men bij elk als gegeven beschouwd studiedoel kan aanpassen; de didactiek is een middel, geen doel in zichzelf, althans bij de studie in de economische wetenschap.

De grote vraag blijft echter, wat zijn de doeleinden voor degenen die de studie aanvangen, en heeft het zin de studie naar die doeleinden te diversificeren. Dit uiteraard zodanig, dat de instelling van wetenschappelijk onderwijs weet wat zij vergt, voordat zij verklaart dat het gestelde doel bereikt is.

Zojuist is betoogd dat de studie tot een kandidaatsniveau terecht eenvormigheid vertoont, doordat zij de inleiding is tot de ligging van het wetenschapsgebied in de maatschappij, en een instrumentarium geeft waarmee de specifieke problemen kunnen worden benaderd. De werkelijke vragen komen voor de studiefase daarna. De vraag moet worden gesteld: hoe hoog ligt voor velen het rendement van de doctorale studie, niet in percentage geslaagden, maar in toegevoegde opbrengsten vergeleken met de offers van inspanning en tijd. Het baccalaureaat levert de zo begeerde doctorandustitel niet op en een eenvoudige verwijzing daarheen geeft geen oplossing voor de vraagstukken.

Met de vrij ver doorgevoerde specialisatie heeft de hogeschool een goede stap gedaan om ieder althans meer naar eigen aanleg en verlangens te laten afstuderen.

De werkelijke mogelijkheden tot verhoging van het studierendement in wetenschappelijke en maatschappelijke zin en voor de verkorting van de studieduur liggen echter, indien ergens, in hoofdzaak in de doctorale studie, althans voorzover die afhangt van studieprogramma's en gestelde studietempi.

Het spreekt vanzelf dat degenen die in wetenschappelijk werk willen voortgaan na het kandidaatsexamen, een verdere vorming behoeven die hen voor het doen van zelfstandig onderzoek zo ver mogelijk geschikt maakt. Maar enige toets op de geschiktheid voor wetenschappelijk werk lijkt dan wel wenselijk. Het is maatschappelijk begrijpelijk dat velen die vooral toepassing zoeken in functies in het economisch bestel, van de bijzondere gebieden nader kennis willen nemen na het kandidaats. Maar dan zullen zij ook bij hun studie steeds rekening moeten houden met de eisen van die werkelijkheid en kort moeten studeren.

Aan het gereedmaken van plannen voor de nieuwbouw is hard gewerkt en de Senaat heeft met voldoening het ontwerp-schetsplan goedgekeurd. Dank zij de afgekomen rijksgoedkeuring zijn wij thans aanzienlijk dichter bij de aanvang der feitelijke bouwwerkzaamheden. Nu immers kunnen wij er vrijwel zeker van zijn dat in het schema van grondwerk, heikwerk en bouwen geen hiaat zal vallen. Er is dus nu geen sprake van vertraging maar van zekerheid van voortgang. De kans is groot dat op 8 november met de werkzaamheden begonnen zal kunnen worden. Een meer zichtbaar teken van bouwrijverheid was het slaan van de eerste paal voor het studentenhuis, dat aan de Maasboulevard komt en aan een kleine 200 studenten huisvesting zal bieden.

Studenten en examens

In het studiejaar 1962/63 waren 2173 studenten ingeschreven, onder wie 49 vrouwelijke. Er waren 488 voor de eerste maal ingeschrevenen.

Het propaedeutisch examen in de economische wetenschappen werd afgelegd door 628 kandidaten, van wie 369 slaagden, en het kandidaatsexamen door 303 gegadigden, van wie 183 slaagden. Aan het aanvullend examen (baccalaureaat) namen 11 studenten deel, van wie 9 met goed gevolg, en aan het doctoraal examen 109 gegadigden, van wie 104 slaagden.

Voor het examen in de accountancy waren er 13 deelnemers, van wie 11 met goed gevolg het examen aflegden.

Het totale aantal promoties bedroeg 10.

X. KATHOLIEKE HOGESCHOOL TE TILBURG

Algemeen

Aan het verslag betreffende de lotgevallen van de universiteit in het studiejaar 1962/63, op 16 september 1963 door de rector magnificus uitgebracht, wordt het volgende ontleend.

Vooreerst dient gewag te worden gemaakt van de week van 12 november 1962, in welke week het nieuwe gebouw van de hogeschool officieel werd geopend en waarin de viering van de 35e dies natalis, het zevende lustrum van de hogeschool, plaats vond.

Een andere belangrijke gebeurtenis in het afgelopen jaar is de oprichting van een juridische faculteit in juni 1963. In deze volwaardige faculteit der rechtsgeleerdheid is de normale studie in het Nederlandse recht mogelijk, alsmede die in de belastingwetenschappelijke en bestuurswetenschappelijke specialisaties, zodra deze in het Academisch Statuut zullen zijn geregeld. De introductie van deze beide specialisatiemogelijkheden in onze juridische faculteit ligt voor de hand, daar wij reeds een opleiding in de belastingwetenschappen zowel voor juristen als economen verzorgen, alsook bestuurswetenschappelijke specialisaties kennen, zowel in de economische als in de sociale faculteit. Het kandidaatsexamen in de juridische faculteit, voor de opleiding waartoe thans het begin wordt gemaakt, zal na twee jaar studie kunnen worden afgelegd. In het Tilburgse programma zijn naast de overeenkomstig het Academisch Statuut verplichte vakken voor het kandidaatsexamen nog opgenomen inleiding wijsbegeerte, inleiding sociaal recht en bredere inleiding publiek- en privaatrecht.

De Katholieke Economische Hogeschool werd aldus een instelling met drie faculteiten en haar naam is dienovereenkomstig gewijzigd in Katholieke Hogeschool (hogeschool voor economische, sociale en rechtswetenschappen), terwijl zij in de wet aangeduid zal blijven als een bijzondere economische hogeschool.

De groei van het docentenkorps zette zich ook in het afgelopen jaar verder door als gevolg van het verwerven van een derde faculteit, van een verdergaande differentiatie in de studiemogelijkheden en van een voortschrijdende toeneming van het aantal studenten.

De wetenschappelijke staf werd ten dienste van onderwijs en onderzoek aanmerkelijk uitgebreid met wetenschappelijke medewerkers, assistenten en co-assistenten.

De reeds gerealiseerde en voor de eerstkomende jaren geplande ruimere bezetting van de

wetenschappelijke staf is op de eerste plaats nodig in verband met de sterke toeneming van het aantal studenten en van de o.a. hiermee samenhangende wenselijkheid, didactische methoden te hanteren die gericht zijn op het werken met kleine groepen en op het aldus intensieve begeleiden van de studenten in hun studie. De groei van het aantal eerstejaars studenten was het laatste jaar in Tilburg relatief het grootst van alle instellingen van wetenschappelijk onderwijs in ons land, en het jaar daarvoor op een na het grootst. Deze grote toeloop dwingt tot het in acht nemen van een bijzondere mate van waakzaamheid. Immers ook in het hoger onderwijs is de vervlakkende werking van het grote aantal merkbaar. De kans op een regelmatige rechtstreekse beïnvloeding van de student door de docent neemt af; een meer actieve deelname aan de behandelde problemen wordt minder gemakkelijk bereikt door studenten, ondergedoken in de anonimiteit van een grote groep, die weinig of geen discussie toelaat; de wetenschappelijke fantasie, waarover de echte academicus dient te beschikken teneinde zelfstandig tot een anticiperen op mogelijke oplossingen van vraagstukken te geraken, wordt in grote colleges, waarin door de docent zelf de problemen met hun oplossingen worden geleverd, vaak te weinig geactiveerd. Om deze en soortgelijke ongunstige invloeden van het aantal op de kwaliteit van opleiding en vorming tot een minimum te reduceren, werden reeds meer en meer nieuwe vormen van onderwijs in de hogeschool geïntroduceerd zoals werkgroepen, het leeronderzoek, het bedrijfsspel, de case-methoden, het practicum en de gerichte stage. Het is onze ervaring dat door deze wijziging van didactische methoden, waarin ook meer tegemoet wordt gekomen aan de behoefte van de besten onder deze jonge mensen aan mogelijkheden tot ontplooiing van een grotere zelfstandigheid en activiteit, de verankering van deskundigheid wordt bevorderd, de profilering van een persoonlijke denkhouding wordt gestimuleerd en een meer volwassen werkelijkheidszin wordt aangekweekt, terwijl langs deze wegen tevens het bij vele studenten nog al te schrale vermogen zich uit te drukken, op een beter niveau kan worden gebracht. Niet slechts in de toeneming en differentiatie van onderwijsactiviteiten ligt een reden voor de snelle uitbouw van de wetenschappelijke staf, doch ook in het besef dat de wetenschapsbeoefening als taak van de hogeschool voor meerdere disciplines gelegen is in, en/of moet steunen op wetenschappelijk onderzoek. Enerzijds is de te bestuderen werkelijkheid zo complex geworden dat de beoefenaar van de empirische wetenschappen geen oordeel meer kan uitspreken zonder de structuur van deze werkelijkheid te hebben verkend, anderzijds houden de moderne onderzoeksmethoden een dergelijke geschiktheid in tot het observeren, registreren en systematiseren van concrete gegevens, dat het onverantwoord zou zijn van deze mogelijkheden geen gebruik te maken. De hoogleraar in de maatschappijwetenschappen hier beoefend kan zich op de dag van vandaag dan ook niet opsluiten in zijn studeerkamer, maar dient het probleem dat hij wil diagnosticeren, zelf of via zijn wetenschappelijke medewerkers te verkennen. Deze medewerkers, die methodologisch goed georiënteerd moeten zijn en een duidelijke wetenschappelijke interesse dienen te bezitten, zijn derhalve meer en meer nodig, niet alleen in de instituten die als para-universitaire stichtingen onderzoek verrichten in opdracht van instanties buiten de hogeschool, maar ook in de faculteiten zelf voor de meer fundamenteel-wetenschappelijke research. Het Economisch-Sociologisch Instituut en het Instituut voor Arbeidsvraagstukken, de twee

para-universitaire instituten die het wetenschappelijk onderzoek aan onze instelling vooral tot ontwikkeling hebben gebracht, hebben in het afgelopen jaar wederom met de aan hun medewerkers eigen bekwaamheid en gedegenheid belangrijke bijdragen tot de wetenschapsbeoefening geleverd. Hopenlijk is de ontwikkeling van deze centra van onderzoek zodanig, dat aan steeds meer studenten de gelegenheid kan worden geboden, onder deskundige leiding stage te lopen met een optimale aansluiting aan hun opleiding.

Over de belangstelling bij onze pas-afgestudeerden voor de functie van wetenschappelijk medewerker mogen wij in het algemeen gesproken wel tevreden zijn.

Het rendement van onze opleidingen vertoont eerder de neiging te stijgen dan te dalen, en dit ondanks het feit dat men in het algemeen aanneemt dat de eisen eerder hoger dan lager zijn komen te liggen. Men zou voor dit verschijnsel verschillende verklarende veronderstellingen kunnen opperen zoals meer gerichte systematiek in het onderwijs en een betere afstemming van de vakken op elkaar, groeiend inzicht bij de studenten dat een onvoltooid opleiding voor het verkrijgen van behoorlijke functies in onze huidige maatschappij meer tegen dan voor heeft, de uitbreiding van het systeem van studietoelagen met de daaruit voortvloeiende controle door de Commissie Studietoelagen op de vorderingen van de betrokken studenten enz. Deze laatste veronderstelling zou steun kunnen vinden in de uitbreiding van het aantal studenten aan de Tilburgse hogeschool die een toelage ontvangen, van 12% in 1955 tot 40% thans.

Een ander aspect van het rendement van onze opleiding dan de kwantiteit der afstuderenden vormt natuurlijk de kwaliteit van de wetenschappelijke uitrusting waarover onze afgestudeerden beschikken op het moment dat ze een taak in de maatschappij op zich gaan nemen. Het is begrijpelijk dat, gezien de enorme diversiteit van functies waarin juist economen en sociologen terecht kunnen komen, een prepareren van de studenten op de diverse praktijken die ieder van hen kunnen wachten, niet doenlijk is, en dat mede daardoor de beantwoording van bovenstaande vragen geen eenvoudige opgave is. Maar is het misschien toch wel mogelijk meer inzicht en oefening in het toepassen van de verworven kennis in het algemeen te geven met gebruikmaking van vraagstukken die juist de jonge academicus zal tegenkomen? Misschien ook moeten wij onze opleiding toch meer algemeen blijven houden en meer theoretisch, en van de wetenschap niet verlangen dat ze zich plooit naar de bruikbaarheid, ondanks het feit dat de vraag naar specialisten toeneemt. We zouden de specialisatie misschien ofwel aan de praktijk zelf moeten overlaten, en dan ook van die praktijk vragen dat ze dit efficiënter en systematischer doet dan nu gemeenlijk het geval is, ofwel moeten realiseren in een uitvoeriger systeem van post-doctorale opleidingen.

In het Studium Generale werden uiteenlopende onderwerpen behandeld door een uitgezochte rij van deskundige inleiders. Ook de programma's van wetenschappelijke aard, georganiseerd door de studenten in hun faculteitsverenigingen en studieclubs, werden in het afgelopen jaar meer gevolgd dan sedert jaren het geval is geweest.

In het afgelopen jaar hees de voorzitter van de Stichting Eigen Huis de vlag op het hoogste punt van de sporthal, daarmee tevens de mei plantend op mensa- en sociëteitsgebouw, terwijl de voorzitter van de Stichting Studentenhuisvesting de eerste maquette in ogenschouw nam

van een origineel en functioneel uitstekend opgezet complex van ruim 300 studentenkamers. Ook de pastoor en het bestuur van de studentenparochie Maranatha hebben reeds uitgewerkte plannen voor de bouw van een kleine doch naar verwachting bijzonder aparte studentenkerk ingediend.

Ondanks de vorderingen welke in Tilburg gemaakt worden bij het creëren van goede materiële condities als basis voor een gezond leefmilieu voor jonge mensen, kan men niet aan de indruk ontkomen dat het onrustbarend tekort aan goede en betaalbare studentenkamers nog zal blijven toenemen, een tekort dat allerwegen als een remmende factor voor de academische vorming wordt beschouwd en als een ernstig euvel voor het effectief functioneren van het studiesysteem. Op titel van het afbouwen van de consumptieve subsidies dreigen de huren van met medewerking van de overheid gebouwde studentenkamers ruim 40% van het normale studentenbudget te gaan bedragen, terwijl anderzijds enige jaren geleden het renteloos voorschot aan studenten werd gemaximaliseerd op f 1200 per jaar en wat hier boven uitgaat, f 10 miljoen in totaal per jaar, als schenking wordt verleend. Men kan zich afvragen of niet een veel grotere prioriteit kan worden gegeven aan het scheppen van adequate woonegelegenheden – tevens studeergelegenheden – zodanig gesubsidieerd, dat deze schenking alle leden van de studentenmaatschappij ten goede kan komen, en zodanig opgezet, dat een sociaal-psychologisch verantwoorde groepsvorming kan worden bevorderd, waardoor de sterk toenemende vereenzaming van steeds meer studenten met haar voor de uitgroei van de persoonlijkheid vaak desastreuze consequenties kan worden tegengegaan.

Studenten en examens

Van het totale aantal studenten (1171) volgden 63 de post-doctorale opleidingen: accountancy 25, belastingkunde 38. Van de overige 1108 studeerden 880 of 78% economische wetenschappen en 228 of 22% sociale wetenschappen.

Voor het propaedeutisch examen in de economische wetenschappen slaagden 151 studenten en voor het propaedeutisch examen in de sociale wetenschappen 38.

Het kandidaatsexamen economische wetenschappen werd door 74 en dat der sociale wetenschappen door 30 studenten met goed gevolg afgelegd.

Voor de doctorale examens in de economische wetenschappen slaagden 43 en voor die in de sociale wetenschappen 20 kandidaten.

Verder slaagden één kandidaat voor het examen belastingkundige en één voor het accountancy-examen. Het aantal promoties bedroeg 3.

XI. KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN

Algemeen

De rector magnificus van de Katholieke Universiteit te Nijmegen begint zijn verslag met op te merken, dat de Wet op het wetenschappelijk onderwijs aan deze vorm van onderwijs een drieledige taak toekent: het opleiden tot zelfstandige beoefening van de wetenschap; het opleiden tot maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke vorming vereist of gewenst is; het bevorderen tenslotte van het inzicht in de samenhang der wetenschappen. Daarop aansluitend merkt de rector op, dat het maatschappelijk aspect van de taak der universiteit al sinds lang meer en meer naar voren is gekomen onder de drang van de maatschappelijke behoeften en de gewijzigde verhouding tussen maatschappij en universiteit.

Voorts signaleert de rector de wet van 27 juni 1963, waardoor de positie van de theologische faculteit in het geheel van Senaat en faculteiten een belangrijke verandering heeft ondergaan, waardoor haar status zowel subsidietechnisch als ook in andere opzichten niet langer afwijkt van die van de andere faculteiten.

Ten aanzien van de herziening der onderwijsprogramma's in de verschillende studierichtingen, met name in verband met de verkorting van de studieduur en de verbetering van het studierendement, liggen reeds verscheidene suggesties tot verbetering van de bestaande toestand ter senaatstafel.

Ook wijst de rector magnificus op het ontwikkelingsplan betreffende de Katholieke Universiteit te Nijmegen voor de komende jaren. Niet alleen zullen met de uitvoering van dit plan grote geldbedragen zijn gemoed, maar tevens ligt in dit plan besloten een visie op de uitbouw tot een volwaardige Nederlandse universitaire.

De rector memoreert het overlijden van Paus Johannes XXIII op 3 juni 1963. De grote betekenis van deze paus werd in een academische zitting op 17 juni 1963 door enkele hoogleraren geschetst.

De daarna gehouden rouwzitting en requiemmis werden ook bijgewoond door de rector magnificus en de secretaris van de Senaat der Vrije Universiteit te Amsterdam, waardoor de nauwe betrekking tussen beide bijzondere universiteiten op treffende wijze werd gedemonstreerd.

Het aantal hoogleraren kwam in het verslagjaar op 104, van wie 92 gewone en 12 buitengewone. Het aantal lectoren bedroeg 16.

Aan de universiteit vonden in het genoemde jaar 24 promoties plaats, een geringe stijging in vergelijking met de 22 promoties van het daaraan voorafgaande jaar.

Ten aanzien van de groei van het corpus doctum stelt de rector de prognose, dat het aantal hoogleraren en lectoren binnen 4 of 5 jaar verdubbeld zal zijn, indien de ontwikkelingsplannen der universiteit, zoals zij zijn voorgelegd, gerealiseerd kunnen worden.

Het aantal wetenschappelijke ambtenaren, werkzaam in verschillende faculteiten en bij de bibliotheek, is in het verslagjaar toegenomen tot 285. Ook dit aantal zal op grond van bovengenoemde prognose over vijf jaar opnieuw verviervoudigd kunnen zijn. Echter het aantrekken van wetenschappelijke medewerkers en de daarmee gepaard gaande werving van technische en administratieve functionarissen zal grote moeilijkheden opleveren, gezien de spanning niet alleen op de arbeidsmarkt, maar ook op het gebied van de huisvesting.

Aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen gaven in het verslagjaar 16 buitenlandse hoogleraren een of meer colleges in verschillende faculteiten, terwijl een commissie van onderwijsdeskundigen uit Ierland, die tot taak had de hoger-onderwijssystemen in Europa te bestuderen als uitgangspunt voor een herziening van het hoger onderwijs in Ierland, de universiteit bezocht.

Studenten

De inschrijving van de 4000ste student vormde een aanleiding om in de openbaarheid te treden door aan dit gebeuren een feestelijk cachet te geven. Aan de gelukkige student werden ter herinnering aan dit gebeuren enkele boekwerken aangeboden.

Van de ruim 4000 studenten maakten de meisjesstudenten ongeveer een vierde gedeelte uit, een percentage, dat sinds de oprichting der Universiteit vrijwel constant blijkt te zijn.

Van alle ingeschrevenen waren ongeveer 40% in het bezit van een rijksstudietoelage. Dit percentage ligt iets hoger dan het landelijk gemiddelde, hetgeen samenhangt met het feit, dat er in Nijmegen betrekkelijk weinig studenten zijn, wier ouders in deze stad wonen, in welk geval immers de studiekosten aanzienlijk lager komen te liggen.

Er zijn relatief ook weinig spoorstudenten. Volgens een globale opgave hebben in het collegejaar 1962-1963 ongeveer 450 Nijmeegse studenten een volledige beurs genoten; 1 200 ontvingen een renteloos voorschot, waarvan 1 000 tot een bedrag van meer dan f 1 200,—. Dit betekent dat er alleen in Nijmegen voor ruim f 2 200 000,— geschonken is, en tot een bedrag van f 1 500 000,— renteloze voorschotten zijn verstrekt.

Tijdens het verslagjaar is, voortspruitende uit een reactie tegen de bestaande structurele verhoudingen in het Nijmeegs studentencorps, opgericht de studentenvakbeweging. Een Nijmeegs initiatief, dat is overgeslagen naar andere universiteiten.

Deze vakbeweging wil bevorderen, dat de studenten een grotere invloed krijgen bij de instanties, die hun sociale, culturele en studiebelangen behartigen. Een actie harerzijds ten behoeve van de aankomende studenten heeft een kleine honderd kamers bij de Nijmeegse burgerij opgeleverd.

Ten aanzien van de huisvesting der studenten kan worden opgemerkt dat deze een steeds nijpender probleem vormt. De Stichting ad hoc heeft twee oude herenhuizen aangekocht en voor bewoning geschikt gemaakt. Dit bracht een verruiming van 26 kamers. Door de afbouw van een flatcomplex komen er nog eens 149 studentenkamers bij, benevens drie maisonnettes voor gehuwde studenten. Vervolgens is de Universiteit niet alleen bekommerd om het onderzoek van de individuele student, zij strekt haar bezorgdheid ook uit tot de huisvesting van de studentenverenigingen en sociëteiten. Voor de meisjesstudenten werd een nieuw clubhuis verworven, een andere studentenvereniging trok naar een nieuw pand. En de Sociëteit Roland moest haar behuizing ontruimen en kreeg in ruil daarvoor een vroeger restaurant.

Naast de studentenhuusvesting tenslotte heeft ook de studentensportbeoefening de volle aandacht van de Universiteit. Met de bouw van een sporthal zal, naar de ervaring elders heeft geleerd, de actieve sportbeoefening een krachtige impuls krijgen.

Examens en promoties

In de *faculteit der godgeleerdheid* werden 9 baccalaureaats-, 18 licentiaats- en 16 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 9, 17 en 16 met goed gevolg; het aantal promoties bedroeg 2.

In de *faculteit der letteren* werden 145 kandidaats- en 60 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 139 en 60 met goed gevolg; het aantal promoties tijdens het universiteitsjaar 1962-1963 bedroeg 12.

In de *faculteit der rechtsgeleerdheid* werden 114 kandidaats- en 64 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 76 en 46 met goed gevolg; het aantal promoties bedroeg 1. Daarenvens werden 3 doctorale examens notariaat afgelegd, waarvan 3 met goed gevolg; voor het notarieel staatsexamen 3e gedeelte slaagden 5 van de 12 kandidaten.

In de *faculteit der geneeskunde* werden 141 kandidaatsexamens afgelegd, waarvan 94 met goed gevolg; 135 doctorale examens, waarvan 57 met goed gevolg. Voor het semi-artsexamen slaagden 50 kandidaten, terwijl daarvoor 35 werden afgewezen; aan het artsexamen namen 69 kandidaten deel, waarvan 54 met goed gevolg. Tenslotte, voor het kandidaatsexamen tandheelkunde slaagden 17 van de 26 kandidaten; het aantal promoties bedroeg 8.

In de *faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen* werden 18 kandidaats- en 7 doctorale examens afgelegd, alle met goed gevolg.

In de *verenigde faculteiten der letteren en der rechtsgeleerdheid en der sociale wetenschappen* zijn 38 kandidaats- en 22 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 28 en 22 met goed gevolg. Er was 1 promotie.

In de *verenigde faculteiten der letteren en der geneeskunde* werden 80 kandidaats- en 30 doctorale examens afgelegd, waarvan respectievelijk 62 en 30 met goed gevolg.

In de *verenigde faculteiten der letteren en der wiskunde en natuurwetenschappen* zijn 10 kandidaatsexamens afgelegd, alle met gunstig gevolg.

Huisvesting

In het kader van de bouwactiviteiten moeten de volgende feiten worden vermeld.

Op 26 januari vond de plechtige opening plaats van een groot aantal gebouwen van de faculteit der geneeskunde door de Commissaris van de Koningin in de provincie Gelderland.

Op 10 april werd het eerste beton gestort voor het nieuwe curatorengedrag door de president-curator.

Op 31 mei werd op informele wijze de 4de vleugel van het universeel laboratorium door de president-curator ingezegend en aan de gebruikers overgedragen.

Voorts werd de tandheelkundige sectie van de faculteit der geneeskunde verblijd met een eigen instituut, dat haar op 12 juni werd overgedragen door de president-curator.

INHOUDSOPGAVE

Deel I - Algemeen gedeelte

Verslag van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1963

	blz.		blz.
A. Algemeen	7	IV. Uitgebreid lager onderwijs	26
Algemeen	7	Wetgeving en bestuur	26
Wetgeving en bestuur	9	Noodwet-ulo	27
Commissies	11	Regeling beloning overuren uloleerkrachten	27
Scholenbouw	12	Scholen, leerlingen en onderwijzers	27
Rijksstudietoelagen	13	Aantallen	27
Betrekkingen met het buitenland	13	Andere onderwerpen	27
		Situatie muloschool na aanneming	27
		Mammoetwet	27
B. Kleuteronderwijs	17		
Scholen, leerlingen en leidsters	17	D. Opleiding kleuterleidsters	28
Aantallen	17	Scholen en leerlingen	28
Andere onderwerpen	17	Aantallen	28
Studie over het kleuteronderwijs	17		
Overgang vanuit kleuterschool of gezin naar lagere school	17	E. Onderwijzersopleiding	29
		Wetgeving en bestuur	29
C. Lager onderwijs	18	Wetsontwerpen wijziging Kweek-schoolwet	29
I. Algemeen	18	Oprichting kweekscholen	29
Wetgeving en bestuur	18	Scholen en leerlingen	29
Voorstellen wijziging l.o.-wet 1920 en Kweekschoolwet	18	Aantallen	29
Ontwerp wet verkeersonderwijs	18	Andere onderwerpen	30
Eerste fase verlaging leerlingenschaal	19	Het kweekschoolonderwijs	30
Commissies	19		
Commissie beheersvorm openbaar lager onderwijs	19	F. Vormingsinstituten voor de leer-plichtvrije jeugd	31
II. Gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs	19	Algemeen	31
Scholen, leerlingen en onderwijzers	19	Indeling inspectie	31
Aantallen	19	Instituten en deelnemers	31
Andere onderwerpen	20	Aantallen	31
Basisonderwijs van morgen	20	Andere onderwerpen	31
Rapport enquête schoolrijpheid	22	Rapport verhouding vormingswerk en leerlingstelsels	31
Didactiek van het lager onderwijs	22		
Taak van het hoofd van de school	22	G. Nijverheidsonderwijs	33
Interimrapport l.e.a.o.-experiment	23	I. Lager nijverheidsonderwijs voor jongens	33
		Lagere technische dagscholen	33
III. Buitengewoon lager onderwijs	23	Aantallen scholen en leerlingen	33
Scholen, leerlingen en onderwijzers	23	Avondnijverheidsscholen voor jongens	33
Aantallen	23		
Andere onderwerpen	24		
Toelating tot scholen voor b.o.	24		

	blz.		blz.
Aantallen scholen en leerlingen	33	Rapport maatschappelijke functie n.o. voor meisjes	41
Bedrijfscholen	35	<i>VII. Kunst- en/of kunstnijverheidsonderwijs</i>	41
Aantallen scholen en leerlingen	35	Scholen en leerlingen	41
Andere onderwerpen	35	Aantallen	41
Bezinning en aanpassing bij het l.t.o.	35	<i>VIII. Scholen voor winkelpersoneel of detailhandel</i>	42
Begaafdheid in het l.t.o.	35	Scholen en leerlingen	42
Individueel lager technisch onderwijs	36	Aantallen	42
Didactiek en methodiek bij het i.t.o.	36	Andere onderwerpen	42
Oriëntatiejaar van het l.t.o.	36	Plaatsbepaling 4-j. detailhandelsscholen	42
<i>II. Uitgebreid lager nijverheidsonderwijs</i>	36	H. Land- en tuinbouwonderwijs	43
Uitgebreid technische dagscholen	36	Hogere landbouwscholen	43
Aantallen scholen en leerlingen	36	Aantallen scholen en leerlingen	43
Overige dag-u.l.n.o.-scholen	37	Middelbare landbouwscholen	43
Aantallen scholen en leerlingen	37	Aantallen scholen en leerlingen	43
Avond-u.l.n.o.-scholen	37	Lagere landbouwscholen	43
Aantallen scholen en leerlingen	37	Aantallen scholen en leerlingen	43
<i>III. Middelbaar nijverheidsonderwijs</i>	37	Hogere tuinbouwscholen	43
Hogere technische dag- en avondscholen	37	Aantallen scholen en leerlingen	43
Aantallen scholen en leerlingen	37	Middelbare tuinbouwscholen	43
Opleidingen leraar lager nijverheidsonderwijs voor jongens	38	Aantallen scholen en leerlingen	43
Aantallen opleidingen en leerlingen	38	Tuinbouwvak scholen	43
Overig hoger en middelbaar nijverheids- onderwijs	38	Aantallen scholen en leerlingen	43
Aantallen scholen, cursussen en leer- lingen	38	Lagere tuinbouwscholen	44
<i>IV. Nautisch onderwijs</i>	38	Aantallen scholen en leerlingen	44
Zeevaartscholen	38	Lagere land- en tuinbouwscholen	44
Aantallen scholen en leerlingen	38	Aantallen scholen en leerlingen	44
Scholen voor scheeps- en vliegtuigwerk- bouwkundigen	38	Lagere land- en tuinbouwscholen	44
Aantallen scholen en leerlingen	38	Aantallen scholen en leerlingen	44
Zeevisserijscholen	38	I. Sociaal-pedagogisch onderwijs	45
Aantallen scholen en leerlingen	38	Wetgeving en bestuur	45
Binnenvaartscholen	39	Regeling toelatingseisen scholen voor maatschappelijk werk	45
Aantallen scholen en leerlingen	39	Scholen en leerlingen	45
<i>V. Leerlingwezen</i>	39	Aantallen	45
Wetgeving en bestuur	39	J. Voorbereidend hoger en middel- baar onderwijs	46
Wetsontwerp regeling leerlingwezen	39	Wetgeving en bestuur	46
Leerlingen	40	Wetsontwerp wijziging Middelbaar- onderwijs wet, Hoger-onderwijs wet en wet van 14.4.1960	46
Aantallen	40		
<i>VI. Nijverheidsonderwijs voor meisjes</i>	40		
Huishoud-, industrie- en vak scholen	40		
Aantallen scholen en leerlingen	40		
Landbouwhuishoudscholen	40		
Aantallen scholen en leerlingen	40		
Cursussen	41		
Aantallen leerlingen	41		
Andere onderwerpen	41		

INHOUDSOPGAVE

	blz.
Wijziging eindexamenregelingen gymnasium en h.b.s.	46
Wijziging staatsexamens gymnasium en h.b.s.	46
Regeling muziekonderwijs-bevoegdheid	46
Bewijs bekwaamheid tot universitaire studie	46
Commissies	47
Commissie bestudering problematiek van de schoolgrootte bij het v.h.m.o. (Rapport)	47
Algemene gegevens dagscholen	47
Aantallen scholen, leerlingen en leraren	47
Gymnasia	48
Aantallen scholen en leerlingen	48
Hogereburgerscholen	48
Aantallen scholen en leerlingen	48
Lycea	49
Aantallen scholen en leerlingen	49
Middelbare scholen voor meisjes	49
Aantallen scholen en leerlingen	49
Handelsdagscholen	49
Aantallen scholen en leerlingen	49
Handelsavondscholen	49
Aantallen scholen en leerlingen	49
Avondlycea	50
Aantallen scholen en leerlingen	50
Opleidingen voor middelbare akten	50
Aantallen leerlingen	50
Andere onderwerpen	50
Een eeuw middelbaar onderwijs	50
De leraar en zijn klas	50
Introductie en begeleiding van de beginnende leraar	51
Leiderschapsvormen in de schoolklas	51
Rapport testonderzoek bij toelatings-examen	52

Deel II - Bijzonder gedeelte

Bijlagen bij het verslag van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1963

	blz.
A. Algemeen	
Verslag van de werkzaamheden van de Onderwijsraad over het jaar 1961	63
B. Kleuteronderwijs	
Verslag van de hoofdinспекtrice van het kleuteronderwijs	64

	blz.
K. Wetenschappelijk onderwijs	53
Wetgeving en bestuur	53
Herziening regeling toelating tot universitaire examens	53
Juridische faculteit te Rotterdam en Tilburg	53
Subsidiering faculteiten der godgeleerdheid aan bijzondere universiteiten	53
Nieuw academisch statuut	53
Vrijstelling, vermindering en terugbetaling van collegegeld	54
Bevoegdheden inzake individuele personeelsaangelegenheden	54
Financiële positie van curatoren	54
Commissies	54
Rapport commissie bestuurswetenschappelijke studie	54
Rapport commissie technische studie en maatschappijwetenschappen	55
Rapport commissie wetenschappelijke studie van de lichamelijke vorming	55
Rapport commissie van advies inzake wettelijke regeling wetenschappelijk landbouwonderwijs	56
Landelijke commissie academische studievoorzichting	57
Studenten	57
Aantallen	57
Andere onderwerpen	58
Rapport samenhang der wetenschappen	58
Rapport beurzenstelsel	58
Onderzoek naar structurele tekorten binnen de universiteit	58
Enquête differentiatie in het studieprogramma	59

	blz.
Algemeen	64
Werkwijze der scholen en resultaten	64
Kinderen en ouders	71
Personeel	73
Schoolgebouwen	79
Bijzondere voorzieningen	81
Kosten van het onderwijs	83
Toezicht	84

	blz.		blz.
C. Lager onderwijs		Algemeen	231
I. Verslag van de hoofdinspecteur in de eerste hoofdinspectie	86	A. Onderwijs aan schipperskinderen	237
Algemeen	86	B. Onderwijs aan woonwagenkampkinderen	251
Werkwijze der scholen en resultaten	88	C. Onderwijs aan kinderen van kermis-exploitanten	266
Leerlingen en ouders	105	VII. Verslag van de hoofdinspecteur van het buitengewoon lager onderwijs	275
Onderwijzend personeel	110	VIII. Verslag van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs (met bijlagen)	293
Schoolgebouwen	111	IX. Verslag van de bouwkundig hoofdinspecteur van het lager onderwijs	314
Bijzondere voorzieningen	112	Afhandeling der bouwplannen	314
Kosten van het onderwijs	113	Krotopruiming	315
Toezicht	119	Systeembouw	316
II. Verslag van de hoofdinspecteur in de tweede hoofdinspectie	121	Kweekschoolonderwijs	318
Algemeen	121	De pedagogische vorming	318
Werkwijze der scholen en resultaten	122	De zaakvakken en de wiskunde	322
Leerlingen en ouders	135	De kennis van het Nederlandse culturele en maatschappelijke leven	323
Onderwijzend personeel	136	Handenarbeid	325
Schoolgebouwen	137	Tekenen	326
Bijzondere voorzieningen	138	Schrijven	327
Toezicht	139	Handwerken	328
III. Verslag van de hoofdinspecteur in de derde hoofdinspectie	140	Bouw en inrichting	329
Algemeen	140	E. Vormingswerk leerplichtvrije jeugd	
Werkwijze der scholen en resultaten	142	Inleiding	330
Leerlingen en ouders	161	Landelijke organisaties	330
Onderwijzend personeel	163	Instituten voor meisjes	330
Schoolgebouwen	164	Instituten voor jongens	332
Bijzondere voorzieningen	165	Huisvesting	332
Kosten van het onderwijs	186	Vormingsprogramma's, methoden	334
Toezicht	187	Opleiding vormingsleid(st)ers	334
IV. Verslag van de hoofdinspecteur in de vierde hoofdinspectie	189	Tijdschriften, publikaties	335
Algemeen	189	Toezicht	335
Werkwijze der scholen en resultaten	192	F. Nijverheidsonderwijs	
Leerlingen en ouders	209	I. Lager technisch onderwijs	337
Onderwijzend personeel	215	Dagonderwijs	337
Schoolgebouwen	219	Individueel technisch onderwijs	340
Bijzondere voorzieningen	220	Partieel dagonderwijs	340
Kosten van het onderwijs	221	Avondonderwijs en cursussen	341
Toezicht	222	II. Leerlingwezen	343
V. Verslag van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst en bij de onderwijzersopleiding	225	Algemeen	343
VI. Verslag van de inspecteur van het lager onderwijs in algemene dienst betreffende het onderwijs aan kinderen wier ouders een trekkend bestaan leiden	231	Landelijke organen	343
		Parttime onderwijs	344
		Parttime en vormingswerk-experiment	344

	blz.		blz.
Regionale organen	344	IX. <i>Nijverheidsonderwijs voor meisjes</i>	359
Inspectie	344	Algemene pedagogische-didactische aspecten	359
Nationale en internationale beroepswedstrijden	344	Leerlingen	359
III. <i>Uitgebreid technisch onderwijs</i>	345	Opleidingen	360
IV. <i>Scholen voor de detailhandel en middenstandsonderwijs</i>	345	Leermiddelen	371
Scholen voor de detailhandel	345	Gebouwen en inventaris	371
Opleidingen middenstandsonderwijs	346	Inspectie	371
V. <i>Opleidingen tot leraar bij het lager nijverheidsonderwijs voor jongens</i>	347	X. <i>Verslag van de consultants voor de lichamelijke opvoeding bij het nijverheids- onderwijs</i>	372
Reorganisatie opleiding	347		
Werkgroep didactiek	348	G. Land- en tuinbouwonderwijs	
VI. <i>Middelbaar technisch onderwijs</i>	350	I. Landbouwonderwijs	373
Reorganisatie h.t.s.-opleiding	350	Algemeen	373
Toezicht	350	Middelbaar landbouwonderwijs	373
Commissie-1952 en Centrale Werkgroep	350	Lager landbouwonderwijs	376
Leraren	350	Overig landbouwonderwijs	377
VII. <i>Ander middelbaar nijverheidsonderwijs</i>	350	Opleiding en verdere ontwikkeling leerkrachten	377
A. Middelbaar kunst- en kunstnijverheidsonderwijs	350	II. Tuinbouwonderwijs	378
B. Opleiding tekenleraren	351	Middelbaar tuinbouwonderwijs	378
C. Cursussen voor voortgezet en hoger bouwkundonderricht en cursus kerkerlijke architectuur	352	Lager tuinbouwonderwijs	379
VIII. <i>Scheepvaart-, luchtvaart- en visserij- onderwijs</i>	352	Overig tuinbouwonderwijs	379
Tekort aan gediplomeerde officieren	352	Opleiding en verdere ontwikkeling leerkrachten	380
Excursies en oefentochten	352	H. Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	
Instructievaartuigen voor de hogere zeevaartscholen	353	Leerlingen en scholen	383
Onbevoegde leerkrachten	353	Overgang van l.o. naar v.h.m.o.	385
Commissie herziening zeevaartdiploma's en werkgroep zeevaartonderwijs	355	Vijfdaagse schoolweek	386
Getuigschriften radarwaarnemer en radarnavigator	355	Handelsavondonderwijs	387
Nieuwbouw en uitbreiding	355	Wet op het voortgezet onderwijs	389
Uitrusting	355		
Aanschaffingen, voorzieningen en uitbreidingen	356	I. Sociaal-pedagogisch onderwijs	
Cursussen voor het voorlopig diploma scheepswerktuigkundige	356	Algemeen	391
Vissersscholen	357	Scholen voor maatschappelijk werk	391
Binnenvaartonderwijs	357	Voortgezette opleidingen	391
Opleidingen voor matrozen	358	Jeugdleidersopleidingen	393
Havenvakscholen	358	Opleiding gezinsverzorgers	393
Luchtvaartnijverheidsscholen	359	Hogere verpleegstersopleiding	393
		Cursussen bezigheidstherapie	393
		Cursus voor maatschappelijk werk	393
		Akademie voor Expressie door Woord en Gebaar	393
		Wijzigingen organisatie	393
		Gebouwen	394
		Besprekingen	394

	blz.		blz.
J. Wetenschappelijk onderwijs		VI. Technische Hogeschool te Delft	419
I. Rijksuniversiteit te <i>Leiden</i>	395	Algemeen	419
Algemeen	395	Studenten en examens	421
Studenten	397	VII. Technische Hogeschool te Eindhoven	422
Examens en promoties	397	Algemeen	422
II. Rijksuniversiteit te <i>Utrecht</i>	399	Studenten en examens	424
Algemeen	399	VIII. Landbouwhogeschool te Wageningen	425
Studenten	402	Algemeen	425
Examens en promoties	403	Studenten en examens	429
III. Rijksuniversiteit te <i>Groningen</i>	404	IX. Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam	430
Algemeen	404	Algemeen	430
Studenten	408	Studenten en examens	433
Examens en promoties	408	X. Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg	434
IV. Universiteit van <i>Amsterdam</i>	409	Algemeen	434
Algemeen	409	Studenten en examens	437
Studenten	412	XI. Katholieke Universiteit te Nijmegen	438
Examens en promoties	412	Algemeen	438
V. Vrije Universiteit te <i>Amsterdam</i>	414	Studenten	439
Algemeen	414	Examens en promoties	440
Studenten	416	Huisvesting	441
Examens en promoties	416		

LIJST VAN PUBLIKATIES VAN HET CENTRAAL BUREAU
VOOR DE STATISTIEK DIE BIJ HET SAMENSTELLEN VAN HET VERSLAG
HEBBEN GEDIEND

1. Statistiek van het kleuteronderwijs 1950-1962.
2. Mededelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, mei 1964, nr. 7498.
3. Statistiek van het gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs 1962/'63.
4. Statistiek van het gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs 1963/'64.
5. Statistiek van het buitengewoon lager onderwijs 1958-1962.
6. Statistiek van het uitgebreid lager onderwijs 1962/'63.
7. Statistiek van het uitgebreid lager onderwijs 1963/'64.
8. Statistiek van het kweekschoolonderwijs 1962/'63.
9. Statistiek van het kweekschoolonderwijs 1963/'64.
10. Statistiek van het nijverheidsonderwijs 1962/'63.
11. Statistiek van het nijverheidsonderwijs 1963/'64.
12. Statistiek van het land- en tuinbouwonderwijs 1962/'63.
13. Statistiek van het land- en tuinbouwonderwijs 1963/'64.
14. Statistiek van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs 1962/'63.
15. Statistiek van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs 1963/'64.
16. Mededelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, februari 1963, nr. 7481.
17. Mededelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, december 1963, nr. 7493.
18. Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs 1962/'63.
19. Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs 1963/'64.

